PRAWO CYWILNE I HANDLOWE W ZARYSIE

redakcja naukowa Wojciech J. Katner

Aleksander Kappes, Wojciech J. Katner
Urszula Promińska, Wojciech Robaczyński
Anna Rzetelska, Zbigniew Świderski

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE 7

Wolters Kluwer

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

PRAWO CYWILNE I HANDLOWE W ZARYSIE

redakcja naukowa Wojciech J. Katner

Aleksander Kappes, Wojciech J. Katner
Urszula Promińska, Wojciech Robaczyński
Anna Rzetelska, Zbigniew Świderski

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE 7

Wolters Kluwer

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

WARSZAWA 2019

Stan prawny na 1 lipca 2019 r.

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne
Kamil Kurdej

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Łamanie
JustLuk

Poszczególne rozdziały napisali:
Aleksander Kappes – rozdz. 5–7
Wojciech J. Katner – rozdz. 1–3, 4 (pkt 1–3), 9, 12, 16 (pkt 1, 6, 10)
Urszula Promińska – rozdz. 4 (pkt 4, 5), rozdz. 16 (pkt 8, 9), 19, 20
Wojciech Robaczyński – rozdz. 13, 14, 18
Anna Rzetelska – rozdz. 8, 15, 16 (pkt 2–5, 7)
Zbigniew Świderski – rozdz. 10, 11, 17

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2019

ISBN 978-83-8187-030-6

7. wydanie

ISBN PDF-a: 978-83-8187-323-9

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów 21

Słowo wstępne do siódmego wydania 27

Rozdział pierwszy
Wprowadzenie do prawa cywilnego i handlowego *(Wojciech J. Katner)* 31
1. Prawo cywilne a prawo handlowe. Prawo gospodarcze publiczne i prawo prywatne 31
2. Istota prawa cywilnego. Stosunek cywilnoprawny 33
3. Zasady prawa cywilnego 34
4. Zasady prawa handlowego (gospodarczego prywatnego). Obrót gospodarczy, obrót konsumencki, obrót powszechny 35
5. Systematyka prawa cywilnego i handlowego 36
6. Prawo gospodarcze i prawo handlowe w Unii Europejskiej i na gruncie międzynarodowym 37
7. Źródła prawa cywilnego i handlowego 39
8. Podstawowe piśmiennictwo 42

Rozdział drugi
Wolność działalności gospodarczej *(Wojciech J. Katner)* 44
1. Pojęcie działalności gospodarczej 44
2. Zasady działalności gospodarczej 46
3. Wolność podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej oraz jej ograniczenia 48
   3.1. Zasada konstytucyjna 48
   3.2. Koncesjonowanie działalności gospodarczej 49
   3.3. Zezwolenia 51
   3.4. Regulowana działalność gospodarcza 52

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział trzeci
Charakterystyka podmiotów prawa *(Wojciech J. Katner)* 54
1. Istota zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych 54
2. Podmioty stosunku cywilnoprawnego 55
2.1. Osoby fizyczne 55
2.2. Osoby prawne 57
2.2.1. Państwowe osoby prawne 58
2.2.2. Samorządowe osoby prawne 60
2.2.3. Inne osoby prawne 61
2.3. Podmioty bez osobowości prawnej mające zdolność prawną 62
3. Konsumenci 63
3.1. Pojęcie konsumenta 63
3.2. Skutki wyróżnienia obrotu konsumenckiego 64

Rozdział czwarty
Przedsiębiorcy – zagadnienia ogólne. Przedsiębiorstwo. Firma 65
1. Pojęcie i cechy przedsiębiorcy *(Wojciech J. Katner)* 65
1.1. Przepisy prawa publicznego 65
1.2. Stanowisko Kodeksu cywilnego i innych ustaw 68
2. Podejmowanie działalności gospodarczej przez podmioty niebędące przedsiębiorcami – odesłanie 69
3. Przedsiębiorcy zagraniczni i inne podmioty zagraniczne 70
3.1. Reguła ogólna na tle prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych 71
3.2. Przedsiębiorcy w Polsce z krajów spoza UE 72
3.3. Oddział przedsiębiorcy zagranicznego w Polsce 73
3.4. Przedstawicielstwo przedsiębiorcy zagranicznego 73
4. Przedsiębiorstwo *(Urszula Promińska)* 74
4.1. Wieloznaczność terminu „przedsiębiorstwo” 74
4.2. Przedsiębiorstwo jako przedmiot czynności prawnej 75
4.3. Czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo 76
4.4. Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa 77
5. Firma przedsiębiorcy i oznaczenie przedsiębiorstwa 78
5.1. Uwagi wstępne 78
5.2. Pojęcie firmy, jej funkcje i charakter 79
5.3. Zasady tworzenia firm 81
5.4. Ochrona firmy 83
5.5. Oznaczenie przedsiębiorstwa 84

Rozdział piąty
Kategorie przedsiębiorców i ich rejestrowanie *(Aleksander Kappes)* 85
1. Przedsiębiorca jednoosobowy. Wspólnicy spółki cywilnej 85

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1.1. Osoba fizyczna jako przedsiębiorca jednoosobowy 85
1.2. Wspólnicy spółki cywilnej 87
1.3. Umowa spółki cywilnej 88
2. Przedsiębiorstwa państwowe 92
2.1. Uwagi ogólne 92
2.2. Organy przedsiębiorstwa i jego reprezentacja 93
3. Komercjalizacja przedsiębiorstwa państwowego 95
4. Spółdzielnie 96
4.1. Uwagi ogólne 96
4.2. Organy spółdzielni 98
5. Działalność gospodarcza samorządu terytorialnego 99
5.1. Zagadnienia ogólne 99
5.2. Gmina 100
5.3. Powiat 101
5.4. Województwo 101
5.5. Formy prowadzenia działalności gospodarczej 102
6. Stowarzyszenia i fundacje. Organizacje pożytku publicznego 103
6.1. Stowarzyszenia 103
6.2. Fundacje 104
6.3. Działalność gospodarcza stowarzyszeń i fundacji 105
6.4. Organizacje pożytku publicznego 105
7. Rejestr przedsiębiorców 106
7.1. Istota rejestru 106
7.2. Funkcje Krajowego Rejestru Sądowego 108
8. Ewidencja osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą 109
8.1. Ewidencja a rejestr przedsiębiorców 109
8.2. Wpis do CEIDG 109

Rozdział szósty
Spółki handlowe. Przepisy wspólne. Spółki osobowe *(Aleksander Kappes)* 112
1. Spółki handlowe. Przepisy wspólne 112
1.1. Zagadnienia ogólne 112
1.2. Typy spółek handlowych 115
1.3. Powiązania spółek 118
2. Osobowe spółki handlowe. Uwagi ogólne 121
2.1. Podmiotowość prawna spółek osobowych 121
2.2. Podstawowe cechy spółek osobowych 122
2.3. Zmiany przedmiotowe i podmiotowe w spółkach osobowych 123
3. Spółka jawna 124
3.1. Istota spółki jawnej 124
3.2. Powstanie spółki 125
3.3. Zagadnienia majątkowe spółki jawnej 127

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3.4. Prowadzenie spraw, reprezentacja spółki, uprawnienia kontrolne wspólników ... 128
3.5. Odpowiedzialność za zobowiązania spółki ... 130
3.6. Wypowiedzenie udziału, rozwiązanie spółki i jej likwidacja ... 131
4. Spółka partnerska ... 133
4.1. Istota spółki partnerskiej. Partnerzy ... 133
4.2. Powstanie spółki ... 134
4.3. Prowadzenie spraw i reprezentacja spółki ... 134
4.4. Odpowiedzialność partnera za zobowiązania spółki ... 135
4.5. Wypowiedzenie udziału, rozwiązanie spółki i jej likwidacja ... 136
5. Spółka komandytowa ... 137
5.1. Istota spółki komandytowej. Komandytariusz i komplementariusz ... 137
5.2. Powstanie spółki ... 138
5.3. Zagadnienia majątkowe spółki komandytowej ... 140
5.4. Prowadzenie spraw, reprezentacja spółki, uprawnienia kontrolne wspólników ... 140
5.5. Odpowiedzialność wspólników za zobowiązania spółki. Suma komandytowa ... 141
5.6. Wypowiedzenie udziału, rozwiązanie spółki i jej likwidacja ... 142
6. Spółka komandytowo-akcyjna ... 142
6.1. Istota spółki komandytowo-akcyjnej. Komplementariusze i akcjonariusze ... 142
6.2. Powstanie spółki ... 144
6.3. Zagadnienia majątkowe spółki komandytowo-akcyjnej ... 145
6.4. Prowadzenie spraw i reprezentacja spółki, uprawnienia kontrolne ... 146
6.5. Odpowiedzialność za zobowiązania spółki ... 148
6.6. Wystąpienie wspólnika, rozwiązanie spółki i jej likwidacja ... 148

Rozdział siódmy
Spółki kapitałowe. Zmiany strukturalne spółek *(Aleksander Kappes)* ... 150
1. Zagadnienia wspólne ... 150
1.1. Uwagi wprowadzające ... 150
1.2. Spółka w organizacji ... 151
1.3. Wkłady do spółek kapitałowych ... 152
1.4. Kapitał zakładowy ... 154
1.5. Rozwiązanie i likwidacja spółek kapitałowych ... 157
2. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością ... 159
2.1. Istota spółki z o.o. Wspólnicy ... 159
2.2. Powstanie spółki. Umowa spółki ... 160
2.3. Udziały ... 162
2.4. Prawa i obowiązki wspólników ... 163
2.4.1. Prawa i obowiązki majątkowe ... 163
2.4.2. Prawa i obowiązki niemajątkowe (korporacyjne) ... 165

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2.5. Organy spółki 166
2.5.1. Zarząd 166
2.5.2. Rada nadzorcza. Komisja rewizyjna 167
2.5.3. Zgromadzenie wspólników 168
2.5.4. Odpowiedzialność członków organów spółki 171
3. Spółka akcyjna 172
3.1. Istota spółki akcyjnej. Akcjonariusze 172
3.2. Powstanie spółki. Statut spółki 173
3.3. Akcje 175
3.4. Prawa i obowiązki akcjonariuszy 177
3.4.1. Prawa majątkowe 178
3.4.2. Prawa niemajątkowe (korporacyjne) 179
3.5. Organy spółki akcyjnej 180
3.5.1. Zarząd 180
3.5.2. Rada nadzorcza 181
3.5.3. Walne zgromadzenie akcjonariuszy 182
3.6. Zaskarżanie uchwał 184
3.7. Odpowiedzialność członków organów 185
3.8. Prosta spółka akcyjna (wzmianka) 185
4. Łączenie, podział i przekształcanie spółek 187
4.1. Łączenie spółek 187
4.2. Podział spółek 189
4.3. Przekształcanie spółek 190

Rozdział ósmy
Upadłość przedsiębiorcy. Postępowania restrukturyzacyjne *(Anna Rzetelska)* 193
1. Uwagi ogólne 193
2. Istota i podstawy ogłoszenia upadłości 194
3. Zdolność upadłościowa 197
4. Skutki prawne ogłoszenia upadłości 199
5. Likwidacja masy upadłości 202
6. Podział funduszów masy 204
7. Postępowanie restrukturyzacyjne 206

Rozdział dziewiąty
Przedmiot stosunku cywilnoprawnego *(Wojciech J. Katner)* 209
1. Przedmiot jako element stosunku cywilnoprawnego 209
2. Pojęcie mienia i majątku. Dobra niematerialne 209
3. Rzeczy 210
3.1. Pojęcie rzeczy 210
3.2. Rzeczy znajdujące się w obrocie i wyłączone z obrotu 211
3.3. Nieruchomości i rzeczy ruchome 211
4. Części składowe rzeczy 213

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5. Przynależności 214
6. Pojęcie i rodzaje pożytków 214
7. Przedsiębiorstwo według art. 55[1] k.c. 215
8. Nieruchomość rolna i gospodarstwo rolne 216
9. Inne szczególne przedmioty stosunku cywilnoprawnego 216
9.1. Pieniądze 216
9.2. Papiery wartościowe 217
9.3. Inne przedmioty (wzmianka) 217

Rozdział dziesiąty
Prawo podmiotowe *(Zbigniew Świderski)* 218
1. Istota i klasyfikacje praw podmiotowych 218
1.1. Pojęcie prawa podmiotowego 218
1.2. Rodzaje praw podmiotowych 219
1.3. Postacie normatywne praw podmiotowych 220
2. Nabycie prawa podmiotowego 221
3. Wykonywanie prawa podmiotowego i jego nadużycie 223
4. Ochrona praw podmiotowych 224
4.1. Ochrona sądowa 224
4.2. Ochrona własna 226
5. Ochrona dóbr osobistych 226

Rozdział jedenasty
Czynności prawne. Przedstawicielstwo *(Zbigniew Świderski)* 230
1. Istota i klasyfikacje czynności prawnych 230
1.1. Pojęcie czynności prawnej i oświadczenia woli 230
1.2. Rodzaje czynności prawnych 231
2. Forma czynności prawnych 235
2.1. Formy szczególne 235
2.2. Skutki niedochowania formy 237
3. Wadliwość czynności prawnych 239
3.1. Źródła wadliwości czynności prawnych 239
3.2. Skutki wadliwości czynności prawnych 239
4. Warunek i termin 241
5. Istota przedstawicielstwa i podstawy jego umocowania 243
5.1. Pojęcie przedstawicielstwa 243
5.2. Udzielenie pełnomocnictwa 243
6. Rodzaje pełnomocnictw i instytucje pokrewne 244
6.1. Klasyfikacje pełnomocnictw 244
6.2. Instytucje pokrewne 246
7. Wygaśnięcie pełnomocnictwa 247
8. Prokura 248

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział dwunasty
Zarys prawa rzeczowego *(Wojciech J. Katner)* 250
1. Znaczenie, charakter prawny i rodzaje praw rzeczowych 250
2. Posiadanie 250
3. Własność 252
3.1. Treść i granice prawa własności 252
3.2. Nabycie prawa własności 253
3.3. Ochrona własności 254
4. Współwłasność 255
5. Inne prawa rzeczowe 256
5.1. Użytkowanie wieczyste 256
5.2. Ograniczone prawa rzeczowe 258
6. Księgi wieczyste 262

Rozdział trzynasty
Zarys prawa zobowiązań *(Wojciech Robaczyński)* 264
1. Pojęcie zobowiązania. Źródła zobowiązań 264
2. Świadczenie 265
2.1. Pojęcie i rodzaje świadczeń 265
2.2. Świadczenia pieniężne 266
2.2.1. Uwagi ogólne 266
2.2.2. Nominalizm i waloryzacja 266
2.2.3. Inne zasady spełniania świadczeń pieniężnych 269
2.2.4. Wykonywanie świadczeń pieniężnych przez przedsiębiorców 271
2.2.5. Odsetki 272
3. Świadczenia odszkodowawcze 275
3.1. Pojęcie i rodzaje szkody 275
3.2. Wysokość szkody majątkowej 276
3.3. Naprawienie szkody 277
3.3.1. Przesłanki żądania naprawienia szkody 277
3.3.2. Sposoby naprawienia szkody 278
3.3.3. Szczególne zasady dotyczące naprawiania szkód na osobie 279
4. Zobowiązania solidarne 281
4.1. Pojęcie i rodzaje solidarności 281
4.2. Źródła solidarności 282
4.3. Roszczenia regresowe 282
5. Wygaśnięcie zobowiązania 283
5.1. Wykonanie zobowiązania 283
5.1.1. Zaspokojenie interesu wierzyciela 283
5.1.2. Czas i miejsce spełnienia świadczenia 284
5.2. Surogaty wykonania zobowiązania 286
5.2.1. Uwagi ogólne 286
5.2.2. Potrącenie 286

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5.2.3. Złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego 287
5.2.4. Pozostałe surogaty 288
6. Odpowiedzialność deliktowa 289
6.1. Pojęcie czynu niedozwolonego. Zasady odpowiedzialności 289
6.2. Związek przyczynowy – odesłanie 290
6.3. Odpowiedzialność za własne czyny 290
6.4. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez inne osoby 291
6.5. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez ruch przedsiębiorstwa ... 293
6.6. Odpowiedzialność za szkody komunikacyjne 295
6.7. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta i rzeczy 298
6.8. Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny 299
6.9. Odpowiedzialność przedsiębiorcy za szkodę w środowisku 301
6.10. Współodpowiedzialność kilku osób za szkodę 302
7. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej 303
8. Zmiana stron w zobowiązaniu 305
8.1. Uwagi ogólne 305
8.2. Przelew wierzytelności 306
8.3. Subrogacja 307
8.4. Przejęcie długu 308
8.5. Ustawowe przystąpienie do długu 309
9. Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika 310
10. Przedawnienie roszczeń. Terminy zawite 312
10.1. Pojęcie i skutki przedawnienia 312
10.2. Bieg terminu przedawnienia 313
10.3. Terminy zawite 315

Rozdział czternasty
Zagadnienia ogólne umów *(Wojciech Robaczyński)* 317
1. Uwagi ogólne 317
1.1. Pojęcie umowy. Swoboda umów 317
1.2. Rodzaje umów 318
1.3. Treść umowy 319
2. Zawieranie umów 320
2.1. Uwagi ogólne 320
2.2. Oferta 320
2.3. Aukcja i przetarg 322
2.4. Negocjacje 324
2.5. Umowa przedwstępna 325
2.6. System zamówień publicznych 326
2.7. Umowy zawierane poza lokalem przedsiębiorstwa i na odległość – wzmianka 329

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3. Wzorce umowne 331
3.1. Znaczenie wzorców umownych w obrocie gospodarczym 331
3.2. Niedozwolone klauzule umowne w umowach z konsumentami 332
4. Wykonanie umowy 334
4.1. Zasady wykonywania umów – odesłanie 334
4.2. Zasady dotyczące wykonywania umów wzajemnych 334
4.3. Terminy płatności w umowach przedsiębiorców 336
4.4. Modyfikacje zobowiązania umownego 337
4.4.1. Zmiana treści umowy przez strony 337
4.4.2. Zmiana treści umowy na podstawie orzeczenia sądu 338
5. Odpowiedzialność kontraktowa 339
5.1. Uwagi ogólne 339
5.2. Przesłanki odpowiedzialności kontraktowej 339
5.3. Kara umowna 342

Rozdział piętnasty
Zabezpieczenie wykonania zobowiązań *(Anna Rzetelska)* 344
1. Uwagi ogólne 344
2. Zabezpieczenia rzeczowe 346
2.1. Zastaw 347
2.2. Hipoteka 348
2.3. Przewłaszczenie na zabezpieczenie 350
3. Zabezpieczenia osobiste 351
3.1. Poręczenie 351
3.1.1. Treść umowy poręczenia 351
3.1.2. Charakter prawny zobowiązania poręczyciela 352
3.1.3. Zarzuty przysługujące poręczycielowi 352
3.2. Umowa gwarancji bankowej 353
3.2.1. Pojęcie i istota 353
3.2.2. Zawarcie i treść umowy 354
3.2.3. Samodzielny charakter gwarancji 354
3.3. Przelew na zabezpieczenie 355
4. Zabezpieczenia wekslowe 355

Rozdział szesnasty
Umowy – część szczegółowa 358
1. Obrót towarowy. Umowa sprzedaży i dostawy *(Wojciech J. Katner)* 358
1.1. Rodzaje obrotu towarowego. Umowy 358
1.2. Pojęcie i cechy umowy sprzedaży 358
1.3. Rodzaje sprzedaży według Kodeksu cywilnego i ustaw szczególnych 359
1.4. Strony umowy sprzedaży 363
1.5. Składniki umowy sprzedaży 363
1.5.1. Przedmiot umowy 363

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1.5.2. Cena 363
1.5.3. *Accidentalia* i *naturalia negotii* 366
1.6. Treść i skutki umowy sprzedaży 366
1.6.1. Obowiązki sprzedawcy 366
1.6.2. Obowiązki kupującego 368
1.7. Cechy charakterystyczne sprzedaży konsumenckiej 370
1.8. Rękojmia za wady rzeczy. Gwarancja przy sprzedaży 371
1.9. Podstawowe informacje o sprzedaży międzynarodowej na podstawie konwencji wiedeńskiej 381
1.10. Nowe przepisy międzynarodowe (projekty) 382
1.11. Pojęcie i ogólna charakterystyka umowy dostawy (wzmianka) 382
2. Umowy o używanie rzeczy cudzej *(Anna Rzetelska)* 384
2.1. Umowa użyczenia 384
2.2. Umowa najmu 385
2.2.1. Pojęcie i strony umowy 385
2.2.2. Prawa i obowiązki stron 385
2.3. Umowa dzierżawy 387
2.3.1. Pojęcie, strony i przedmiot umowy 387
2.3.2. Prawa i obowiązki stron 388
2.4. Umowa leasingu 390
2.4.1. Geneza i rodzaje leasingu 390
2.4.2. Pojęcie umowy. Uczestnicy leasingu 391
2.4.3. Prawa i obowiązki stron 392
3. Umowy w pośrednictwie 393
3.1. Uwagi ogólne 393
3.2. Umowa zlecenia 395
3.2.1. Pojęcie i charakterystyka ogólna 395
3.2.2. Zawarcie umowy 396
3.2.3. Prawa i obowiązki stron 396
3.3. Umowa agencyjna 398
3.3.1. Uwagi ogólne 398
3.3.2. Prawa i obowiązki stron 399
3.3.3. Agent morski 401
3.4. Umowa komisu 401
3.4.1. Pojęcie i charakterystyka 401
3.4.2. Prawa i obowiązki stron 402
3.5. Umowy maklerskie 403
4. Przechowanie i skład 405
4.1. Umowa przechowania 405
4.2. Umowa składu 406
4.2.1. Pojęcie i cechy umowy 406

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5. Umowa przewozu i umowy pokrewne 408
5.1. Uwagi ogólne 408
5.2. Umowa przewozu 409
5.2.1. Pojęcie i strony umowy 409
5.2.2. Przewóz osób 409
5.2.3. Przewóz rzeczy 411
5.2.4. List przewozowy. Konosament 412
5.3. Umowa czarteru 413
5.4. Umowa spedycji 414
5.5. Umowa o podróż 416
5.5.1. Biuro podróży i usługi turystyczne 416
5.5.2. Charakterystyka umowy o podróż 418
6. Umowa o dzieło i o roboty budowlane. Inwestycje *(Wojciech J. Katner)* 420
6.1. Znaczenie i rodzaje umów inwestycyjnych. Kodeks cywilny i prawo budowlane 420
6.2. Umowa o dzieło 420
6.2.1. Pojęcie, przedmiot, strony 420
6.2.2. Treść umowy o dzieło. Podstawowe prawa i obowiązki stron 421
6.3. Umowy o przygotowanie i wykonanie inwestycji 423
6.3.1. Umowa o prace geologiczne i geodezyjno-kartograficzne 423
6.3.2. Umowa o wykonanie projektu w budownictwie 423
6.3.3. Umowa o nadzór autorski 423
6.3.4. Umowa o roboty budowlane 424
6.3.5. Gwarancja zapłaty 426
6.3.6. Nadzór inwestorski 426
6.4. Umowa deweloperska 426
7. Umowy z bankiem. Pożyczka *(Anna Rzetelska)* 428
7.1. Uwagi ogólne 428
7.2. Umowa rachunku bankowego 430
7.2.1. Pojęcie i zawarcie umowy 430
7.2.2. Treść umowy 431
7.3. Umowa kredytu bankowego 432
7.3.1. Pojęcie i charakterystyka ogólna 432
7.3.2. Prawa i obowiązki stron 433
7.4. Kredyt konsumencki 434
7.5. Umowa pożyczki 436
8. Umowa faktoringu. Forfaiting *(Urszula Promińska)* 437
8.1. Istota i znaczenie gospodarcze faktoringu 437
8.2. Strony umowy faktoringu 438
8.3. Przedmiot umowy faktoringu 438
8.4. Charakter prawny umowy faktoringu 440
8.5. Forfaiting 440

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

8.5.1. Znaczenie gospodarcze forfaitingu ... 440
8.5.2. Umowa forfaitingu ... 441
9. Umowa franchisingu ... 442
9.1. Istota i znaczenie gospodarcze ... 442
9.2. Strony umowy i jej przedmiot ... 443
9.3. Treść umowy ... 444
9.4. Charakter umowy franchisingu ... 446
10. Ubezpieczenia gospodarcze *(Wojciech J. Katner)* ... 446
10.1. Funkcje ubezpieczenia, ryzyko ubezpieczeniowe, zdarzenie losowe. Źródła prawa ubezpieczeń ... 446
10.2. Rodzaje ubezpieczeń ... 448
10.3. Stosunek ubezpieczenia i umowa ubezpieczenia ... 449
10.4. Podmioty stosunku ubezpieczenia ... 449
10.4.1. Ubezpieczyciel (zakład ubezpieczeń) ... 449
10.4.2. Ubezpieczający, ubezpieczony, uposażony ... 450
10.5. Pośrednictwo ubezpieczeniowe ... 451
10.5.1. Działalność agencyjna i brokerska ... 451
10.5.2. Agent ubezpieczeniowy ... 451
10.5.3. Broker ubezpieczeniowy ... 452
10.6. Zawarcie i treść umowy ubezpieczenia ... 452
10.6.1. Zawarcie umowy ... 452
10.6.2. Dokument ubezpieczenia ... 453
10.6.3. Treść umowy ubezpieczenia ... 454

Rozdział siedemnasty
Zarys prawa papierów wartościowych *(Zbigniew Świderski)* ... 456
1. Uwagi ogólne ... 456
1.1. Pojęcie papieru wartościowego ... 456
1.2. Rodzaje papierów wartościowych ... 457
1.3. Źródła prawa papierów wartościowych ... 458
2. Zasadnicze postacie papierów wartościowych ... 459
2.1. Weksle ... 459
2.2. Czeki ... 462
2.3. Obligacje ... 463
2.4. Akcje ... 466
2.5. Certyfikaty inwestycyjne i jednostki uczestnictwa ... 467
2.6. Listy zastawne ... 468
3. Publiczne proponowanie nabycia papierów wartościowych ... 470
3.1. Podstawowe pojęcia i reguły rynku kapitałowego ... 470
3.2. Dematerializacja papierów wartościowych ... 471
3.3. Zasadnicze cechy rynku regulowanego ... 472
3.4. Firmy inwestycyjne i inni uczestnicy rynku kapitałowego ... 475

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział osiemnasty
Zarys prawa spadkowego *(Wojciech Robaczyński)* 478
1. Pojęcia podstawowe 478
1.1. Dziedziczenie 478
1.2. Spadek 480
2. Dziedziczenie ustawowe 480
3. Dziedziczenie testamentowe 482
3.1. Uwagi ogólne 482
3.2. Rodzaje testamentów 483
3.3. Zapis i polecenie 485
4. Przyjęcie i odrzucenie spadku. Odpowiedzialność za długi spadkowe 486
5. Zachowek 487
5.1. Pojęcie zachowku 487
5.2. Wydziedziczenie 488
6. Dział spadku 489
7. Zbycie spadku 490
8. Stwierdzenie nabycia spadku. Ochrona dziedziczenia 490

Rozdział dziewiętnasty
Zarys prawa własności przemysłowej *(Urszula Promińska)* 492
1. Uwagi ogólne 492
1.1. Pojęcie własności przemysłowej 492
1.2. Ochrona własności przemysłowej 494
2. Źródła prawa własności przemysłowej 495
2.1. Międzynarodowa regulacja prawna własności przemysłowej 495
2.2. Polska regulacja własności przemysłowej 498
3. Wynalazek i jego ochrona 499
3.1. Wynalazek jako przedmiot patentu 499
3.2. Uzyskanie patentu 503
3.3. Treść i zakres patentu 505
3.4. Charakter prawny patentu 508
3.5. Cywilnoprawna ochrona przed naruszeniami 509
3.6. Ustanie ochrony 510
3.7. Dodatkowe prawo ochronne na produkty lecznicze oraz produkty ochrony roślin (Supplementary Protection Certificate – SPC) 511
3.8. Patent europejski 512
4. Wzór użytkowy i jego ochrona 513
4.1. Wzór użytkowy jako przedmiot prawa ochronnego 513
4.2. Uzyskanie prawa ochronnego 514
4.3. Treść, zakres i ochrona prawa ochronnego 514
4.4. Ustanie prawa ochronnego 515

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5. Wzór przemysłowy i jego ochrona 516
5.1. Wzór przemysłowy jako przedmiot prawa z rejestracji 516
5.2. Uzyskanie prawa z rejestracji 518
5.3. Treść i zakres prawa z rejestracji 518
5.4. Cywilnoprawna ochrona przed naruszeniami 519
5.5. Ustanie ochrony 520
5.6. Wzór Wspólnoty 520
6. Topografia układów scalonych i jej ochrona 521
6.1. Przedmiot ochrony 521
6.2. Uzyskanie prawa z rejestracji 521
6.3. Treść, zakres i ochrona prawa z rejestracji 522
7. Znak towarowy i jego ochrona 523
7.1. Znak towarowy jako przedmiot prawa ochronnego 523
7.2. Kategorie normatywne znaków towarowych 525
7.3. Zdolność rejestracyjna znaku towarowego 528
7.4. Uzyskanie prawa ochronnego 531
7.5. Treść i zakres prawa ochronnego 532
7.6. Cywilnoprawna ochrona przed naruszeniami 535
7.7. Ustanie ochrony 539
7.8. Znak towarowy wspólnotowy 540
8. Oznaczenia geograficzne i ich ochrona 542
8.1. Przedmiot prawa z rejestracji 542
8.2. Uzyskanie prawa z rejestracji 544
8.3. Treść i zakres prawa z rejestracji 545
8.4. Ustanie ochrony 546
8.5. Ochrona oznaczeń geograficznych na podstawie rozporządzenia nr 1151/2012 w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych 546

Rozdział dwudziesty
Ochrona przed nieuczciwą konkurencją *(Urszula Promińska)* 548
1. Uwagi ogólne 548
2. Pojęcie czynu nieuczciwej konkurencji 549
3. Typizowane czyny nieuczciwej konkurencji 551
3.1. Wprowadzające w błąd oznaczenia przedsiębiorstwa 551
3.2. Czyn nieuczciwej konkurencji skierowany na oznaczenia geograficzne 553
3.3. Wprowadzające w błąd oznaczenia towarów 554
3.4. Ujawnienie, wykorzystanie lub pozyskanie tajemnicy przedsiębiorstwa 555
3.5. Naśladownictwo 557
3.6. Nieuczciwa reklama 558

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3.7. Oczernianie, utrudnianie dostępu do rynku, ingerencja w stosunki umowne 560
3.8. Sprzedaż premiowana, formułowanie ofert w loteriach promocyjnych, system sprzedaży lawinowej, nadmierna sprzedaż marek właściciela, system konsorcyjny 561
4. Środki ochrony przed czynami nieuczciwej konkurencji 563

Literatura 565

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

dyrektywa 2011/83/UE	– dyrektywa Parlamentu i Rady 2011/83/UE z 25.10.2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.Urz. UE L 304 z 22.11.2011 r., s. 64)
dyrektywa 2015/2436	– dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2015/2436/UE z 16.12.2015 r. mająca na celu zbliżenie ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do znaków towarowych (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 336 z 23.12.2015 r., s. 1, ze sprost.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145)
k.h.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.)
k.m.	– ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2018 r. poz. 2175)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
konwencja paryska	– Konwencja związkowa paryska z 20.03.1883 r. o ochronie własności przemysłowej, przejrzana w Brukseli dnia 14.12.1900 r., w Waszyngtonie dnia 2.06.1911 r. i w Hadze dnia 6.11.1925 r. (Dz.U. z 1932 r. Nr 2, poz. 8, zał., ze zm.)
konwencja wiedeńska	– Konwencja Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, sporządzona w Wiedniu 11.04.1980 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 45, poz. 286)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1460 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2017 r. poz. 682 ze zm.)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 505 ze zm.)
nowela z 28.07.1990 r.	– ustawa z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321 ze zm.)

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nowela z 14.02.2003 r.	– ustawa z 14.02.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408)
nowela z 10.07.2008 r.	– ustawa z 10.07.2008 r. o zmianie ustawy o swobodzie działalności gospodarczej oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 141, poz. 888)
o.p.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2019 r. poz. 900 ze zm.)
p.d.g.	– ustawa z 19.11.1999 r. – Prawo działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 101, poz. 1178 ze zm.), uchylona przez ustawę z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej z wyjątkami do 1.07.2011 r.
porozumienie TRIPS	– Porozumienie w sprawie handlowych aspektów praw własności intelektualnej, stanowiące załącznik do porozumienia ustanawiającego Światową Organizację Handlu z 15.04.1994 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 32, poz. 143, zał. nr 1; Dz.Urz. WE L 336 z 23.12.1994 r., s. 214; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 11, t. 21, s. 305, ze zm.)
p.o.ś.	– ustawa z 27.04.2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2019 r. poz. 1396 ze zm.)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 2187 ze zm.)
pr. bud.	– ustawa z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2019 r. poz. 1186 ze zm.)
pr. czek.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 462)
pr. not.	– ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2019 r. poz. 540 ze zm.)
pr. przeds.	– ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1292 ze zm.)
pr. przew.	– ustawa z 15.11.1984 r. – Prawo przewozowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 1983 ze zm.)
pr. rest.	– ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 243 ze zm.)
pr. spółdz.	– ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2018 r. poz. 1285 ze zm.)
pr. stow.	– ustawa z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2019 r. poz. 713 ze zm.)
pr. weksl.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 160)
pr. up.	– ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.)
p.w.p.	– ustawa z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2017 r. poz. 776 ze zm.)
p.w.u.s.d.	– ustawa z 2.07.2004 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 173, poz. 1808 ze zm.)
p.z.p.	– ustawa z 29.01.2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1843)
rozporządzenie nr 6/2002	– rozporządzenie Rady (WE) nr 6/2002 z 12.12.2001 r. w sprawie wzorów wspólnotowych (Dz.Urz. UE L 3 z 5.01.2002 r., s. 1; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 27, s. 142, ze zm.)
rozporządzenie nr 207/2009	– rozporządzenie Rady (WE) nr 207/2009 z 26.02.2009 r. w sprawie znaku towarowego Unii Europejskiej (wersja ujednolicona: Dz.Urz. UE L 78 z 24.03.2009 r., s. 1)

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rozporządzenie nr 1151/2012	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1151/2012 z 21.11.2012 r. w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych (Dz.U. UE L 343 z 14.12.2012 r., s. 1)
rozporządzenie nr 2790/1999	– rozporządzenie Komisji (WE) nr 2790/1999 z 22.12.1999 r. w sprawie stosowania art. 81 ust. 3 Traktatu do kategorii porozumień wertykalnych i praktyk uzgodnionych (Dz.Urz. WE L 336 z 29.12.1999 r., s. 21; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 8, t. 1, s. 364, ze zm.), nie obowiązuje od 1.06.2010 r.
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 7.06.2016 r., s. 47)
ustawa o CEIDG	– ustawa z 6.03.2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1291 ze zm.)
u.d.p.p.	– ustawa z 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2019 r. poz. 688 ze zm.)
u.d.u.r.	– ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 381 ze zm.)
u.f.	– ustawa z 6.04.1984 r. o fundacjach (Dz.U. z 2018 r. poz. 1491)
u.f.i.z.	– ustawa z 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi (Dz.U. z 2018 r. poz. 1355 ze zm.)
u.g.k.	– ustawa z 20.12.1996 r. o gospodarce komunalnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 712 ze zm.)
u.k.k.	– ustawa z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. z 2019 r. poz. 1083)
u.k.u.p.	– ustawa z 30.08.1996 r. o komercjalizacji i niektórych uprawnieniach pracowników (Dz.U. z 2018 r. poz. 2170 ze zm.), dawniej ustawa o komercjalizacji i prywatyzacji
u.k.w.h.	– ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2018 r. poz. 1916 ze zm.)
u.l.z.b.h.	– ustawa z 29.08.1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych (Dz.U. z 2016 r. poz. 1771 ze zm.)
u.o.	– ustawa z 15.01.2015 r. o obligacjach (Dz.U. z 2018 r. poz. 483 ze zm.)
u.o.i.f.	– ustawa z 29.07.2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. z 2018 r. poz. 2286 ze zm.)
u.o.k.k.	– ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2019 r. poz. 369 ze zm.)
u.o.p.	– ustawa z 29.07.2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 623)
u.o.p.n.	– ustawa z 16.09.2011 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1805)
u.p.e.	– ustawa z 18.09.2001 r. o podpisie elektronicznym (Dz.U. z 2013 r. poz. 262 ze zm.), uchylona przez ustawę z 5.09.2016 r. o usługach zaufania oraz identyfikacji elektronicznej (Dz.U. z 2019 r. poz. 162)

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

u.p.p.	– ustawa z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 2017 r. poz. 2152 ze zm.)
u.s.d.g.	– ustawa z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2168 ze zm.), uchylona od 30.04.2018 r.
u.s.g.	– ustawa z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 506 ze zm.)
u.s.p.	– ustawa z 5.06.1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 511 ze zm.)
ustawa o KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1500 ze zm.)
u.s.w.	– ustawa z 5.06.1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2019 r. poz. 512)
u.s.z.	– ustawa z 25.09.1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz.U. z 2015 r. poz. 1543)
u.t.	– ustawa z 16.09.2011 r. o timeshare (Dz.U. Nr 230, poz. 1370 ze zm.)
u.t.z.t.h.	– ustawa z 8.03.2013 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 118)
u.z.n.k.	– ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2019 r. poz. 1010 ze zm.)
u.z.r.r.z.	– ustawa z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz.U. z 2018 r. poz. 2017)
u.z.u.p.z.	– ustawa z 6.03.2018 r. o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 r. poz. 1079)

Inne

Apel.-W-wa	– Apelacja Warszawska
AUL	– Acta Universitatis Lubliniensis
Biul. SN	– Biuletyn Informacyjny Sądu Najwyższego
CEIDG	– Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej
ECR	– European Court Reports
EFTA	– Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (European Free Trade Association)
ETS	– Europejski Trybunał Sprawiedliwości (do 30.11.2009 r.)
FK	– Finanse Komunalne
GPW	– Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie S.A.
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
KDPW	– Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych S.A.
KPN	– Krakowski Przegląd Notarialny
KNF	– Komisja Nadzoru Finansowego
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
KRS	– Krajowy Rejestr Sądowy

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

M. Praw.	– Monitor Prawniczy
NP	– Nowe Prawo
OECD	– Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PiP	– Państwo i Prawo
PNUŚ	– Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
Pr. Spółek	– Prawo Spółek
PS	– Przegląd Sądowy
PSA	– prosta spółka akcyjna
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	– Studia Cywilistyczne
SN	– Sąd Najwyższy
SPC	– Supplementary Protection Certificate
SPP	– Studia Prawa Prywatnego
St. Praw.	– Studia Prawnicze
St. Pr.-Ek.	– Studia Prawno-Ekonomiczne
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TPP	– Transformacje Prawa Prywatnego
UE	– Unia Europejska
UOKiK	– Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
WTO	– Światowa Organizacja Handlu
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

SŁOWO WSTĘPNE DO SIÓDMEGO WYDANIA

Pozytywne przyjęcie podręcznika w środowisku akademickim oraz przez szeroko rozumianą praktykę prawniczą i gospodarczą skłoniło do przedstawienia kolejnego, siódmego wydania. Stało się to ponadto **konieczne ze względu na istotne i liczne zmiany stanu prawnego oraz wyczerpanie poprzedniego nakładu. Nowe wydanie jest zaktualizowane według ustawodawstwa na 1.07.2019 r.** W szczególności chodzi o **nowe uregulowanie prawa przedsiębiorców i inwestowania w Polsce przedsiębiorców zagranicznych oraz zmiany w każdej właściwie dziedzinie prawa gospodarczego prywatnego i publicznego. Dotyczy zatem części ogólnej i zobowiązań w Kodeksie cywilnym, Kodeksu spółek handlowych, prawa upadłościowego i restrukturyzacyjnego, prawa papierów wartościowych**, **prawa własności przemysłowej oraz umów, jak zwłaszcza w dziedzinie turystyki (nowe uregulowanie), umowy o roboty budowlane i umowy ubezpieczenia** z nową ustawą w zakresie **dystrybucji ubezpieczeń**. **Uwagę nadal należy zwrócić na zmiany spowodowane prawem konsumenckim**, mimo że upłynęło już pięć lat od uchwalenia ustawy o prawach konsumenta z 30.05.2014 r.; w tym zakresie uwagi są czynione porównawczo z poprzednią regulacją.

Uświadomienia wymaga, że z prawem cywilnym każdy z nas musi się zetknąć w ciągu życia wiele razy, a jeśli ktoś prowadzi działalność gospodarczą, to także poznaje tę jego część, którą określa się mianem prawa gospodarczego prywatnego lub prawa handlowego. Każdy więc powinien zapoznać się chociaż z podstawami prawa, wokół którego nie tylko obracają się relacje rodzinne, zgodnie z którym zawierane i wykonywane są umowy, płacone należne świadczenia, dochodzone odszkodowania, organizowane przedsięwzięcia gospodarcze z angażowaniem sporych kapitałów – zwłaszcza przez spółki handlowe, w tym z udziałem zagranicznym – lecz także prowadzona jest działalność spółdzielni, fundacji, stowarzyszeń i licznego grona osób fizycznych. Tym wszystkim zagadnieniom, włącznie **z podstawami prawa rzeczowego, spadkowego, zobowiązań, w tym umów oraz tak dzisiaj aktualną problematyką własności przemysłowej i ochrony konkurencji**, jest poświęcone to opracowanie.

Układ formalny podręcznika, jego zakres tematyczny i objętość pozostały niezmienione. Dokonano natomiast niezbędnych uzupełnień i zmian wynikających zwłaszcza z nowych regulacji prawnych oraz bardzo licznych nowelizacji ustaw i – co stało się

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wątpliwą praktyką – niemal permanentnego wydawania ich tekstów jednolitych. Uzupełniono i poprawiono także zamieszczoną na końcu **podstawową bibliografię** zalecaną dla Czytelników, potrzebujących dokładniejszej wiedzy na tematy czasem tylko sygnalizowane w podręczniku.

Niniejsza książka jest zarysem prawa cywilnego i handlowego, a więc **omówieniem w stopniu podstawowym ogółu zagadnień ważnych dla obrotu prywatnoprawnego**. Ma ona za zadanie zaznajomienie Czytelnika z podmiotami prawa cywilnego i ich stosunkami prawnymi w obrocie powszechnym i gospodarczym (handlowym), w tym z relacjami między przedsiębiorcami oraz między nimi a konsumentami (obrót konsumencki). Podręcznik **może służyć prawnikom i administratywistom** do łatwego zweryfikowania posiadanych wiadomości, zwłaszcza co do aktualności regulacji prawnych w wyjątkowo szybko zmieniającym się systemie prawa, a dotyczy to obecnie również prawa cywilnego i obrotu gospodarczego. Konieczność zmian tylko częściowo obecnie wynika z rozwoju prawa Unii Europejskiej i dostosowywania do niego prawa polskiego; wiele zmian wprowadza się pochopnie, często niepotrzebnie, a jakość legislacji stała się bardzo niska.

Założeniem autorów było opracowanie **podręcznika przeznaczonego głównie dla nieprawników: studentów administracji, ekonomii, zarządzania, finansów, bankowości, ubezpieczeń gospodarczych itd. na poziomie magisterskim i licencjackim**. Treść tej książki powinna być szczególnie przydatna **dla słuchaczy studiów podyplomowych** w ramach przedmiotu „Podstawy (zarys) prawa cywilnego i/lub handlowego (gospodarczego prywatnego)", zwłaszcza **na wydziałach prawa, administracji, ekonomii i zarządzania**. Powinna również zainteresować **praktyków, członków organów zarządzających firmami i rad nadzorczych, kierowników działów handlowych i marketingowych, ekonomistów, pracowników banków i instytucji finansowych, funkcjonariuszy administracji rządowej i samorządu terytorialnego, podmioty indywidualnie zajmujące się działalnością gospodarczą, a także licznych menedżerów w przedsiębiorstwach, spółdzielniach, spółkach handlowych oraz prowadzących działalność gospodarczą w fundacjach i stowarzyszeniach**.

Dla działających w Polsce licznych **firm zagranicznych**, w tym **osób zagranicznych prowadzących indywidualną działalność gospodarczą**, oraz **przedsiębiorców zagranicznych** i ich przedstawicieli z pewnością przydatne będzie poznanie przystępnie przedstawionego zarysu polskiego systemu prawnego, będącego wprawdzie dzisiaj częścią prawa Unii Europejskiej, ale w zakresie prawa prywatnego mającego samodzielny wyraz i bogatą własną tradycję. Zwraca uwagę uchwalenie w 2018 r. **nowej ustawy dotyczącej osób zagranicznych inwestujących w Polsce**, „wyjętej" z dotychczasowego jednolitego uregulowania prowadzenia przedsiębiorczości w naszym kraju oraz zmian w Kodeksie spółek handlowych i uchwalenie w 2019 r. przepisów o **prostej spółce akcyjnej** (PSA).

Akademicki charakter podręcznika przejawia się w sposobie prezentacji poszczególnych zagadnień – ze względu na krąg adresatów ograniczono do minimum dyskusje teore-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

tyczne, wskazano jednak w wielu miejscach podstawowe piśmiennictwo i znaczniejsze orzeczenia sądowe. To umożliwia łatwe znalezienie dokładniejszych objaśnień oraz poznanie praktyki stosowania prawa.

Wszyscy autorzy mają wieloletnie doświadczenia dydaktyczne na kierunku prawa oraz pozaprawniczych kierunkach studiów na Uniwersytecie Łódzkim, a także na innych państwowych wyższych uczelniach w Polsce. Prowadzą również gościnnie wykłady i szkolenia na aplikacjach prawniczych i dla praktyków prawa. Są wśród autorów także długoletni praktycy: sędziowie, adwokaci i radcy prawni. To miało wpływ na zakres podręcznika, podzielonego tematycznie na 20 rozdziałów, w tym: **część ogólną prawa cywilnego** (podmioty prawa, przedmiot stosunku cywilnoprawnego, prawo podmiotowe, czynności prawne, przedstawicielstwo i pełnomocnictwo); **prawo rzeczowe i spadkowe, zobowiązania** wraz z przedawnieniem roszczeń, zabezpieczeniem wykonania zobowiązań, odpowiedzialnością odszkodowawczą i licznymi umowami; **prawo papierów wartościowych** oraz **prawo własności przemysłowej** i **ochrona przed nieuczciwą konkurencją**. W pierwszej części podręcznika zostały omówione **zasady działalności gospodarczej przedsiębiorców** i nowe, kolejne pojęcie przedsiębiorcy oraz regulacja przedsiębiorców zagranicznych, nadal pewne *novum* jakim jest **restrukturyzacja przedsiębiorców**, z bardziej szczegółowym zaprezentowaniem **spółek handlowych**, a także **upadłości przedsiębiorców**. W całym toku wywodów zostały poruszone niezbędne kwestie z zakresu **prawa gospodarczego publicznego**, jeżeli wywierają bezpośredni wpływ na stosunki prywatnoprawne lub są z nimi związane.

Stan prawny zaktualizowany na 1.07.2019 r.

W imieniu zespołu autorów
prof. zw. dr hab. Wojciech J. Katner
Sędzia Sądu Najwyższego

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział pierwszy

WPROWADZENIE DO PRAWA CYWILNEGO I HANDLOWEGO

1. Prawo cywilne a prawo handlowe. Prawo gospodarcze publiczne i prawo prywatne

cechy prawa cywilnego i prawa handlowego

1. Prawo cywilne jest podstawową dziedziną prawa prywatnego, a więc prawa, które cechuje się równorzędnością podmiotów występujących w obrocie, z założenia reprezentujących własne interesy i własne mienie. Prawo handlowe tradycyjnie jest częścią prawa cywilnego, opiera się bowiem na takiej samej metodzie regulowania stosunków społecznych, jaka jest właściwa dla tego prawa (zob. pkt 2 tego rozdziału). Wyróżnienie prawa handlowego wynika głównie z kwalifikacji podmiotów, którymi są przedsiębiorcy (dawniej kupcy, podmioty gospodarcze) występujący po obu stronach stosunku prawnego lub po jednej jego stronie. Mówi się wówczas o czynnościach handlowych, czyli umowach zawieranych w obrocie gospodarczym (handlowym) (zob. pkt 4 teza 2 tego rozdziału). Prawo handlowe poświęca też wiele uwagi przepisom o charakterze ustrojowym, tzn. dotyczącym powstania, funkcjonowania, struktury organizacyjnej i ustania różnych postaci prawnych przedsiębiorców. Dawniej mówiło się, że prawo handlowe to prawo stanu kupieckiego, dzisiaj lepiej nazwać je prawem gospodarczym prywatnym. Składa się na nie prawo przedsiębiorców oraz prawo obrotu gospodarczego, nazywanego pod rządem rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.) czynnościami handlowymi albo obrotem handlowym.

Dziedzin prawa nie wyodrębnia się ze względu na usytuowanie przepisów, lecz z uwagi na ich wspólne cechy. Dlatego do prawa cywilnego zalicza się działy prawa znajdujące się poza ustawą z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145) i mające własne ustawy, jak właśnie ta część prawa handlowego, która dotyczy prawa spółek handlowych (dzisiejsza ustawa

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych, Dz.U. z 2019 r. poz. 505 ze zm.), prawo ubezpieczeniowe, przewozowe, papierów wartościowych, prawo międzynarodowe prywatne, prawo własności przemysłowej i inne.

Wyobrażenie o odrębności prawa handlowego w Polsce ukształtowało się ze względu na powstanie, na wzór kodyfikacji niemieckiej, odrębnego kodeksu handlowego (z 1934 r.), obok pierwszej części przygotowywanej unifikacji prawa cywilnego, jaką było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.). Losy tych regulacji, zwłaszcza zaś uchwalenie ustaw unifikujących kolejne działy prawa cywilnego w 1946 r., a następnie powstanie – obok Kodeksu cywilnego – regulacji prawnych właściwych dla gospodarki uspołecznionej, pogłębiły – jak się zdawało – rozdzielenie prawa cywilnego i prawa handlowego. Uchylenie od 1965 r. Kodeksu handlowego, z obszernymi wprawdzie wyjątkami dotyczącymi spółek handlowych (art. VI ustawy z 23.04.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16, poz. 94 ze zm.), spowodowało wszczęcie dyskusji na temat jedności prawa cywilnego ze względu na odrębną regulację prawną stosunków w obrocie powszechnym (prywatnym) i gospodarczym (między jednostkami gospodarki uspołecznionej funkcjonującymi do zmian ustrojowych w Polsce w latach 1989–1990).

jedność prawa cywilnego

2. Udało się obronić przeważające stanowisko w doktrynie i orzecznictwie co do jednolitego prawa cywilnego dla ogółu stosunków prawnych dotyczących podmiotów prawa cywilnego, w tym stosunków gospodarczych. Zdecydowało o tym posłużenie się metodą cywilistyczną regulacji prawnej, a więc oparcie jej na równości prawnej podmiotów w stosunku prawnym (np. w umowie). Wraz ze zmianami ustrojowymi po 1989 r. straciło znaczenie wyróżnienie typów własności podmiotów prawa, które uzyskały jednakowy status w obrocie gospodarczym, niezależnie od tego, czy reprezentują własność państwową, komunalną czy prywatną osób fizycznych lub prawnych[1].

Twierdzenie o jedności prawa cywilnego umocniły przepisy Kodeksu spółek handlowych, który w art. 2 zawiera wyraźne stwierdzenie, że w sprawach dotyczących spółek handlowych, nieuregulowanych przez ten kodeks, stosuje się wprost, a w pewnych tylko okolicznościach – odpowiednio, przepisy Kodeksu cywilnego.

[1] Zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2000, s. 25 i n.; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015, rozdział I i II; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, rozdział II, § 2 i 3.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

prawo publiczne a prawo prywatne

3. Przez całe lata zarzucony był podział prawa na publiczne i prywatne. W nowej rzeczywistości politycznej i gospodarczej nieraz się do tego rozróżnienia powraca, uznając sferę prawa prywatnego za poddaną szczególnej ochronie przed ingerencją państwa, jego organów, a nawet poprzez przepisy o charakterze nakazów lub zakazów różnego rodzaju zachowań w stosunkach międzyludzkich i w obrocie gospodarczym. Do prawa prywatnego należy prawo cywilne ze wszystkimi swoimi działami oraz prawo pracy, prawo na dobrach niematerialnych i prawo rolne, natomiast prawo publiczne to prawo konstytucyjne, administracyjne, finansowe, karne, międzynarodowe publiczne, publiczne gospodarcze (ochrona konkurencji, prawo antymonopolowe) itp.

2. Istota prawa cywilnego. Stosunek cywilnoprawny

istota prawa cywilnego

1. Prawo cywilne jest gałęzią prawa, która reguluje stosunki społeczne i gospodarcze występujące pomiędzy równorzędnymi podmiotami prawa. Gdy mówi się o cywilistycznej metodzie regulacji prawnej, to ma się na myśli równorzędność prawną podmiotów (osób fizycznych i prawnych), które wykonują względem siebie i innych podmiotów (zwanych ogólnie osobami trzecimi) przypadające im uprawnienia i obowiązki. Źródła tych uprawnień i obowiązków mogą być różne, choć najbardziej charakterystyczne dla prawa cywilnego są wola podmiotu i oświadczenie tej woli w celu wywołania określonych skutków prawnych. Skutki te, o czym dalej będzie mowa dokładniej, polegają na powstaniu, zmianie lub ustaniu stosunku cywilnoprawnego, a więc regulowanego przez prawo cywilne.

Między podmiotami prawa cywilnego nie ma stosunku nadrzędności, właściwego np. prawu administracyjnemu (relacja między organem administracyjnym a petentem) lub prawu karnemu (relacja między oskarżycielem a oskarżonym lub skazanym). Wskazana nierówność cechuje wspomniane wyżej prawo publiczne (uczestnikiem obrotu prawnego po jednej stronie jest organ władzy lub administracji państwowej albo samorządowej). Równość podmiotów, będącą cechą prawa cywilnego, a więc prawa prywatnego, potwierdza art. 1 k.c., który stanowi, że kodeks ten reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi. Stosunki te mają charakter majątkowy i niemajątkowy, chociaż przeważają stosunki majątkowe. To właśnie prawie wyłącznie o nich będzie mowa w części szczegółowej podręcznika, ponieważ dominują one, co zrozumiałe, w obrocie gospodarczym.

zakres prawa cywilnego

2. Swoim zakresem prawo cywilne obejmuje ogólne zagadnienia podmiotów prawa i czynności prawnych, problematykę praw rzeczowych, zobowiązań, prawa spadkowego, prawa rodzinnego, prawa na dobrach niematerialnych

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

(autorskiego, własności przemysłowej). Występują też oddzielne działy prawa o charakterze kompleksowym, jak prawo górnicze, wodne, ochrony środowiska, budowlane i wiele innych, w których znajdujemy normy cywilnoprawne obok administracyjnoprawnych i coraz częściej – karnych. Mimo różnych zastrzeżeń do tej grupy należy też zaliczyć przepisy regulujące stosunki prawne w rolnictwie, bliskie w swojej istocie prawu cywilnemu, ale z wieloma odniesieniami publicznoprawnymi[2].

pojęcie stosunku cywilnoprawnego

3. Stosunek cywilnoprawny jest stosunkiem prawnym normowanym przez prawo cywilne. To dalekie od precyzji określenie jest wyjaśniane przez swoje składniki. Elementami (składnikami) stosunku cywilnoprawnego są jego podmioty, przedmiot i treść. Podmiotami są osoby fizyczne, osoby prawne i jednostki organizacyjne, które nie mają osobowości prawnej, ale którym ustawodawca przyznał zdolność prawną zgodnie z regułą wyrażoną przez art. 33^1 § 1 k.c. Przedmiotem stosunku cywilnoprawnego jest wszystko to, czego dotyczy ten stosunek (umowa, czynność jednostronna), a więc rzeczy i dobra niebędące rzeczami, ale występujące w obrocie prawnym, na które prawo jest nakierowane, np. utwory chronione przez prawo autorskie. Treścią stosunku cywilnoprawnego są prawa i obowiązki podmiotów[3].

3. Zasady prawa cywilnego

zasady prawa cywilnego

1. Podstawową i już wspominaną zasadą prawa cywilnego jest równorzędność prawna podmiotów, w tym szczególnie stron występujących w stosunku cywilnoprawnym. Zasadą jest też swoboda (wolność) umów, czyli możliwość zdecydowania o zawarciu umowy, wyborze stron, określeniu treści i formy umowy. Znakomita większość norm Kodeksu cywilnego i innych ustaw jako źródeł prawa cywilnego i handlowego ma charakter względnie obowiązujący, a więc mają one zastosowanie wtedy, gdy strony inaczej nie postanowią. To kolejna zasada prawa cywilnego. Wreszcie, wykonywanie uprawnień podmiotów jest poddane ocenie z punktu widzenia zasad dobrych obyczajów, nazywanych nadal w przepisach Kodeksu cywilnego zasadami współżycia społecznego (zwłaszcza art. 5 k.c.), i zasad dobrej wiary, którą się nawet domniemywa (art. 7 k.c.)[4].

2. Powyższe zasady, podstawowe dla prawa cywilnego, które są uzupełnione jeszcze zasadami właściwymi dla poszczególnych działów tego prawa, spina

[2] M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, rozdział II, § 4.

[3] Bliżej Z. Banaszczyk [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, rozdział XII.

[4] Zob. na temat dawnych i obecnych zasad prawa cywilnego A. Szpunar, *Wprowadzenie* [w:] *Kodeks cywilny i inne akty prawne*, Warszawa 2001, s. XV–XXII.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zasada jedności prawa cywilnego, ujmowana jako jednolitość prawa regulującego stosunki cywilnoprawne między wszystkimi wymienionymi podmiotami prawa, bez względu na to, czy chodzi o relacje w obrocie gospodarczym, konsumenckim czy powszechnym (zob. niżej).

4. Zasady prawa handlowego (gospodarczego prywatnego). Obrót gospodarczy, obrót konsumencki, obrót powszechny

zasady prawa handlowego

1. Posługując się najpierw przepisami ustawy z 19.11.1999 r. – Prawo działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 101, poz. 1178 ze zm.) oraz następnie – ustawy z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2168 ze zm.), do zasad typowych dla obrotu gospodarczego (handlowego), oprócz wymienionych wcześniej zasad prawa cywilnego, należy jeszcze zaliczyć: zasadę równości prawnej przedsiębiorców (bez względu na wybraną formę prawną i typ własności), zasadę uczciwości i dobrych obyczajów (kiedyś zwanych obyczajami kupieckimi) oraz zasadę ochrony słusznych interesów konsumentów. Na podstawie wcześniejszej ustawy z 23.12.1988 r. o działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 41, poz. 324 ze zm.) wymieniano jeszcze zasadę: „co nie jest zabronione, jest dozwolone". Było to fałszywe rozumienie prawa cywilnego (i gospodarczego), w którym z założenia nie występuje wiele zakazów, a zachowania mogą polegać na działaniu (*facere*), zaniechaniu (*non facere*), znoszeniu (*pati*) i są znacznie bogatsze niż tylko zakaz przeciwstawiany brakowi zakazu. Ustawa – Prawo działalności gospodarczej, obowiązująca w latach 2001–2004, słusznie już nie powtórzyła tego kwestionowanego sformułowania, podobnie nie uczyniła tego ustawa o swobodzie działalności gospodarczej (obowiązująca w latach 2004–2018). Niestety, mimo zgłaszanych argumentów przeciwnych zasada ta (będąca hasłem politycznym w 1987–1988 r.) znowu pojawiła się w Prawie przedsiębiorców z 2018 r.

podział obrotu gospodarczego

2. W warunkach gospodarki rynkowej obrót gospodarczy (handlowy) dzieli się na:

1) taki, który dotyczy stosunków prawnych między przedsiębiorcami i nazywa się obrotem gospodarczym *sensu stricto* (czasem używa się określenia „obrót dwustronnie gospodarczy"), oznaczany pod wpływem praktyki amerykańskiej jako B2B;
2) taki, w którym po jednej stronie jest przedsiębiorca, a po drugiej konsument, i jest to wtedy obrót konsumencki, B2C, oraz **obrót konsumencki**
3) taki, który określimy jako obrót powszechny, w którym obojętna jest kwalifikacja podmiotów, byle tylko mogły one być podmiotami (stronami) stosunku cywilnoprawnego.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Wadliwe jest spotykane czasami wyróżnienie obrotu konsumenckiego po obu stronach umowy (C2C), ponieważ status konsumenta po stronie świadczącego rzecz (towar) lub usługę nie ma prawnie żadnego znaczenia. Uznać należy, że obrót dwustronnie konsumencki nie istnieje, a występuje wyłącznie wtedy, gdy po drugiej stronie umowy z konsumentem jest przedsiębiorca[5]. Dobrze więc się stało, że po latach dopominania się o to, w ustawie z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. z 2019 r. poz. 134 ze zm.) znowelizowano art. 22^1 k.c., stanowiąc, że „za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową".

5. Systematyka prawa cywilnego i handlowego

systematyka prawa cywilnego

1. Skoro prawo handlowe jest częścią (działem) prawa cywilnego, to systematykę należy przedstawić dla nich łącznie. Podstawę stanowi Kodeks cywilny, który wyróżnia część ogólną (księga pierwsza), prawo rzeczowe (księga druga), zobowiązania (księga trzecia) i spadki (księga czwarta). Poza Kodeksem cywilnym znajdują się zwłaszcza: prawo rodzinne i opiekuńcze (mające własną ustawę: z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2017 r. poz. 682 z dokonanymi wcześniej istotnymi zmianami, zwłaszcza z 17.06.2004 r. oraz z 6.11.2008 r.) oraz ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792). Wymienić należy także odrębną regulację ksiąg wieczystych i hipoteki (ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, Dz.U. z 2018 r. poz. 1916 ze zm.) oraz prawo autorskie (ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz.U. z 2019 r. poz. 1231), a także ustawę z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2017 r. poz. 776 ze zm.) i pochodzące jeszcze z 1936 r. prawo wekslowe i czekowe (ustawy: z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe, Dz.U. z 2016 r. poz. 160, oraz z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe, Dz.U. z 2016 r. poz. 462).

systematyka prawa handlowego

W zakresie prawa handlowego, nazywanego też prawem gospodarczym i handlowym lub prawem gospodarczym prywatnym, wyróżnia się przepisy doty-

[5] Kontrowersje na temat konsumenta i przedsiębiorcy zob. W.J. Katner, *Przedsiębiorca i konsument w projekcie księgi pierwszej nowego kodeksu cywilnego – do czego zmierza Komisja Kodyfikacyjna?* [w:] *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa profesora Józefa Okolskiego*, red. M. Modrzejewska, Warszawa 2010, s. 367–381; por. P. Kukuryk, *Definicje konsumenta w kodeksie cywilnym (obecnym i przyszłym) w kontekście najnowszych unijnych dyrektyw konsumenckich*, PPH 2014/5, s. 18 i n.; zob. też F. Zoll, *O (nie) znowelizowanym pojęciu konsumenta, czyli o chęci uniknięcia niejasności i co z tego wynikło* [w:] *Usus magister est optimus. Rozprawy prawnicze ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Kubasowi*, red. B. Jelonek-Jarco, R. Kos, J. Zawadzka, Warszawa 2016, s. 293 i n.; J.P. Naworski, *Przedsiębiorca versus konsument w prawie polskim*, SPP 2018/1, s. 28 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

czące ustroju przedsiębiorców oraz przepisy odnoszące się do wspomnianych tradycyjnie czynności handlowych, czyli głównie umów. Do pierwszej grupy należą przede wszystkim: Prawo przedsiębiorców, Kodeks spółek handlowych i prawo dotyczące innych przedsiębiorców (zwłaszcza przedsiębiorstw państwowych, spółdzielni, rzemiosła), a także podmiotów, dla których działalność gospodarcza stanowi uzupełnienie i sposób na sfinansowanie działalności statutowej (fundacje, stowarzyszenia, komunalne osoby prawne i inne). Do 1.07.2011 r. obowiązywały jeszcze nieliczne przepisy ustawy – Prawo działalności gospodarczej z 1999 r. (w zakresie ewidencji przedsiębiorców będących osobami fizycznymi). Obowiązująca obecnie ustawa – Prawo przedsiębiorców z 2018 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 1292 ze zm.) opiera się na głównych założeniach ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z 2004 r., która kontynuowała i wręcz powtarzała zasadniczą regulację ustawy – Prawo działalności gospodarczej z 1999 r.

zobowiązania w obrocie gospodarczym

2. W zakresie zaciągania i wykonywania zobowiązań w obrocie między przedsiębiorcami (działalność gospodarcza *sensu stricto*) i między przedsiębiorcami a konsumentami (obrót konsumencki) zasadnicze znaczenie mają ogólne przepisy o zobowiązaniach określone w Kodeksie cywilnym (źródła zobowiązań, świadczenie, klauzule niedozwolone w umowach konsumenckich, odpowiedzialność profesjonalna przedsiębiorcy *ex contractu* i *ex delicto* itd.) oraz przepisy o poszczególnych umowach. Niektóre umowy od niedawna znajdują się w Kodeksie cywilnym (np. umowa leasingu od 2000 r.), niektóre doznały istotnych zmian (np. umowa agencyjna), inne są w poważnym stopniu uzupełnione przez przepisy pozakodeksowe (np. umowa o przewóz, umowa o roboty budowlane, umowa ubezpieczenia); są też takie, które są uregulowane tylko poza Kodeksem cywilnym (np. umowa o kredyt bankowy, umowa gwarancji bankowej, umowy w gospodarce elektronicznej). Jest również grupa umów nienazwanych, często o charakterze mieszanym (np. umowa franchisingowa, umowa faktoringowa, umowa forfaitingowa, umowy w turystyce, jak umowa o podróż, o świadczenie usług turystycznych itp.).

6. Prawo gospodarcze i prawo handlowe w Unii Europejskiej i na gruncie międzynarodowym

1. Jeszcze niedawno można było stwierdzić stosunkowo niewielką ingerencję organów europejskich w samodzielność prawa cywilnego i handlowego krajów członkowskich UE. Dzisiaj tych ingerencji jest coraz więcej, choć nadal dotyczą one głównie takich sytuacji, w których potrzebne są do ujednolicenia ustroju przedsiębiorców (np. dyrektywy odnoszące się do spółek handlowych oraz rozporządzenie o spółce europejskiej) albo ochrona praw

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

uczestników obrotu (np. dyrektywy dotyczące agentów handlowych, działalności zakładów ubezpieczeń, handlu elektronicznego, bezpieczeństwa produktów), zwłaszcza w zakresie ochrony podmiotu słabszego na jednolitym rynku (np. wiele dyrektyw prokonsumenckich).

wolności gospodarcze w Unii Europejskiej

Początkowo odpowiednie przepisy zawierał Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.Urz. UE C 321E z 29.12.2006 r., s. 37, znany jako traktat rzymski z 1957 r.). Obecnie przepisy takie zawierają: Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 7.06.2016 r., s. 47) oraz Traktat z Amsterdamu zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie i niektóre związane z nimi akty (Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864 ze zm.).

Stanowią one o filarach wolności gospodarczej w UE: swobodzie przepływu towarów, swobodzie świadczenia usług, w tym tworzenia podmiotów gospodarczych (przedsiębiorców), swobodzie przepływu środków finansowych oraz o swobodzie przepływu i zatrudnienia pracowników. Wolność prowadzenia działalności gospodarczej potwierdza art. 16 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 7.06.2016 r., s. 389).

źródła prawa gospodarczego w Unii Europejskiej

W ramach źródeł prawa UE szczególnie istotne znaczenie mają rozporządzenia oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji Europejskiej. Każdy z krajów członkowskich ma obowiązek stosować wprost rozporządzenia oraz we wskazanym czasie dostosować prawo krajowe do treści uchwalonych dyrektyw. Do maja 2004 r. dotyczyło to w szczególny sposób krajów ubiegających się o członkostwo w UE w tym Polski, w zakresie, w jakim należało dostosować lub zharmonizować systemy prawne. Polska to uczyniła na podstawie tzw. układu stowarzyszeniowego, tj. Układu Europejskiego ustanawiającego stowarzyszenie między Rzecząpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi, z drugiej strony, sporządzonego w Brukseli 16.12.1991 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 11, poz. 38 ze zm., zał. – wszedł w życie 1.01.1994 r.), a od 1.05.2004 r., już jako pełnoprawny członek UE, czyni to wraz z pozostałymi krajami członkowskimi na ogólnych zasadach wynikających z TFUE. Akty prawne UE zostaną przywołane w miejscu omawiania w podręczniku poszczególnych kwestii, których dotyczą.

konwencje międzynarodowe

2. Poza przepisami unijnymi istotne znaczenie mają konwencje i umowy międzynarodowe, których uczestnikiem jest Polska. W sferze prawa cywilnego i handlowego należy zwłaszcza wymienić:

a) Konwencję Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, sporządzoną w Wiedniu 11.04.1980 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 45, poz. 286) – tzw. konwencję wiedeńską;

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

b) Konwencję UNIDROIT z 28.05.1988 r. o międzynarodowym leasingu finansowym (tzw. konwencję ottawską) oraz Konwencję UNIDROIT z 28.05.1988 r. o faktoringu międzynarodowym;
c) Konwencję paryską o ochronie własności przemysłowej z 20.03.1883 r. – tzw. konwencję paryską (zob. Akt sztokholmski zmieniający Konwencję paryską o ochronie własności przemysłowej z 20.03.1883 r., zmienioną w Brukseli 14.12.1900 r., w Waszyngtonie 2.06.1911 r., w Hadze 6.11.1925 r., w Londynie 2.06.1934 r., w Lizbonie 31.10.1958 r., sporządzony w Sztokholmie 14.07.1967 r., Dz.U. z 1975 r. Nr 9, poz. 51, zał.);
d) Porozumienie w sprawie handlowych aspektów praw własności intelektualnej (Dz.Urz. WE L 336 z 23.12.1994, s. 214; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 11, t. 21, s. 305, ze zm.) – tzw. TRIPS – będące załącznikiem do porozumienia ustanawiającego Światową Organizację Handlu (WTO).

7. Źródła prawa cywilnego i handlowego

wymienienie źródeł

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.) jako źródła prawa powszechnie obowiązującego wskazuje ratyfikowane umowy międzynarodowe, ustawy i rozporządzenia będące aktami wykonawczymi (art. 87 ust. 1). W obrocie prawnym, zwłaszcza gospodarczym, mają też znaczenie zwyczaje, szczególnie zwyczaje handlowe, zasady słuszności lub dobrych obyczajów (nazywane jeszcze zasadami współżycia społecznego) oraz, w pewnym zakresie, orzecznictwo sądowe i doktryna prawnicza.

źródła prawa cywilnego, gospodarczego i handlowego

2. Wśród ustaw podstawowym źródłem prawa cywilnego jest Kodeks cywilny, który podlegał licznym nowelizacjom. Szczególnie ważne nastąpiły 14.02.2003 r. (obowiązujące od 25.09.2003 r.) oraz 17.06.2004 r. (obowiązujące od 1.09.2004 r.), kolejne zaś w maju 2008 r. (obowiązujące od 3.08.2008 r.), w lipcu 2008 r. (obowiązujące od 11.10. 2008 r.), w lipcu 2010 r. (obowiązujące od 25.09.2010 r.) oraz w czerwcu 2009 r. (obowiązujące od 20.02.2011 r.), w maju 2014 r. (obowiązujące 6 miesięcy od opublikowania ustawy o prawach konsumenta z 30.05.2014 r.), z 10.07.2015 r. (obowiązujące od 8.09.2016 r.), z 9.10.2015 r. (obowiązujące co do zasady od 1.01.2016 r.), oraz z 13.04.2018 r. (obowiązujące od 9.07.2018 r.). Z punktu widzenia znaczenia dla gospodarki, następny w kolejności co do ważności jest Kodeks spółek handlowych. Zastąpił on od 1.01.2001 r. utrzymane w mocy przepisy Kodeksu handlowego z 1934 r. Od wejścia w życie Kodeks spółek handlowych był wielokrotnie poważnie nowelizowany (szczególnie istotne zmiany dokonane zostały w 2003 i 2008 r.). Ostatni tekst jednolity został opublikowany w 2019 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 505 ze zm.). Dalszymi aktami są: ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

upadłościowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.) oraz ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 243 ze zm.); następnie ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 160); ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 462); ustawa z 15.01.2015 r. o obligacjach (Dz.U. z 2018 r. poz. 483 ze zm.) oraz trzy ustawy: z 29.07.2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. z 2018 r. poz. 2286 ze zm.), z 29.07.2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 623) i z 21.07.2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 298).

Zasadnicze znaczenie miały obowiązujące od 1.01.2001 r. ustawa – Prawo działalności gospodarczej oraz ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2018 r. poz. 986 ze zm.). Między 21.08.2004 r. a 29.04.2018 r. obowiązywała ustawa z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej oraz ustawa z 2.07.2004 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o swobodzie działalności gospodarczej, od 30.04.2018 r. weszła w życie ustawa – Prawo przedsiębiorców i z tej samej daty ustawa – Przepisy wprowadzające Prawo przedsiębiorców oraz inne ustawy dotyczące działalności gospodarczej (zmieniła 189 ustaw). Obowiązujące wcześniej prawo działalności gospodarczej znajdowało zastosowanie jeszcze do końca czerwca 2011 r., w części dotyczącej ewidencji gospodarczej osób fizycznych.

Nową regulację w zestawie podstawowych aktów prawnych dotyczących przedsiębiorczości stanowi ustawa z 6.03.2018 r. o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 r. poz. 1079). Przejęła ona m.in. co do zasady ustawę z 4.03.2010 r. o świadczeniu usług na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2016 r. poz. 893), będącą implementacją dyrektywy 2006/123/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r.; w przypisie do tytułu nowej ustawy stwierdza się, że i ona wdraża (wdraża po raz kolejny?) powołaną dyrektywę UE. W tzw. pakiecie nazwanym konstytucją dla businessu znalazły się, uchwalone również 6.03.2018 r. – ustawa o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1291 ze zm.) oraz ustawa o Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorców (Dz.U. z 2018 r. poz. 648). *Novum* stanowi ustawa z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej (Dz.U. poz. 1629). Poza regulacją tytułowej materii, ustawą tą zmienione zostały przepisy w kilkudziesięciu ustawach, także w tych „konstytucyjnych" z marca 2018 r.

Wśród istotnych aktów prawnych wymienić należy również ustawę z 22.12.1995 r. o wydawaniu Monitora Sądowego i Gospodarczego (Dz.U.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

z 2018 r. poz. 1795) oraz przepisy regulujące ustrój niektórych przedsiębiorców: ustawę z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 2017 r. poz. 2152 ze zm.), ustawę z 30.08.1996 r. o komercjalizacji i niektórych uprawnieniach pracowników (Dz.U. z 2018 r. poz. 2170), ustawę z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2018 r. poz. 1285 ze zm.), a także ustawę z 22.03.1989 r. o rzemiośle (Dz.U. z 2018 r. poz. 1267). Wyliczenie to należy uzupełnić o ustawę z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2019 r. poz. 369 ze zm.); ustawę z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2019 r. poz. 1010 ze zm.), ustawę z 23.08.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 2070); a w dziedzinie umów: ustawę z 15.11.1984 r. – Prawo przewozowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 1983 ze zm.), ustawę z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 2187 ze zm.), oraz pozostałości pakietu czterech ustaw ubezpieczeniowych z 2003 r., w tym ustawa z 22.05.2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz.U. z 2015 r. poz. 1206 ze zm.), uchylona ustawą z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 381 ze zm.). Pośrednictwo ubezpieczeniowe jest teraz regulowane przez ustawę z 15.12.2017 r. o dystrybucji ubezpieczeń (Dz.U. z 2018 r. poz. 2210). Istotną rolę odegrała ustawa z 29.08.1997 r. o usługach turystycznych, mająca obecnie nazwę „o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych" (Dz.U. z 2019 r. poz. 238). W dziedzinie prawa na dobrach niematerialnych należy wymienić ustawę z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2017 r. poz. 776 ze zm.). W tym dość pobieżnym wyliczeniu brakuje wielu ustaw kompleksowych i aktów wykonawczych. Zaakcentowania jednak wymaga wspominana już kilkakrotnie ustawa z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta, która w poważnym stopniu zmieniła Kodeks cywilny i uchyliła ustawę o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, a także ustawę z 27.07.2002 r. o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie Kodeksu cywilnego. Zmiany te są konsekwencją wdrożenia dyrektywy 2011/83/UE. Będzie to bliżej analizowane w związku z poszczególnymi umowami.

umowy międzynarodowe

3. Na gruncie Konstytucji RP tę samą moc co ustawy mają ratyfikowane umowy międzynarodowe. Poza sytuacjami określonymi w nich odrębnie, umowy międzynarodowe mogą być stosowane wprost do oceny określonego stanu faktycznego i co do zasady mają pierwszeństwo przed ustawami krajowymi. Zgodnie z art. 90 Konstytucji RP na podstawie umowy międzynarodowej, w dodatku aprobowanej w referendum ogólnokrajowym, Rzeczpospolita Polska może przekazać organizacji międzynarodowej kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach. Wskazywane przepisy są podstawą do uznawania zwierzchności aktów normatywnych UE (ostatnim z takich aktów jest Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Euro-

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

pejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie 13.12.2007 r., Dz.U. z 2009 r. Nr 203, poz. 1569) w zakresie, w jakim wynika to z Traktatu z Aten.

wzorce umowne

4. Funkcję źródła prawa pełnią także w pewnym stopniu wzorce umowne wydane na podstawie art. 384 i n. k.c. Należą one do kategorii *lex contractus*, czyli umownych warunków umów (także regulaminów i wzorów umów), których charakter prawny istotnie się zmienił w tym właśnie kierunku, najpierw po nowelizacji Kodeksu cywilnego w 1990 r., a jeszcze bardziej po nowelizacji w marcu 2000 r.

prawo zwyczajowe i zwyczaj

5. Od prawa zwyczajowego należy odróżnić zwyczaj. Obecnie prawo zwyczajowe nie jest źródłem prawa, a na jego podstawie sądy nie rozstrzygają o czyichś prawach lub powinnościach. Odmiennie jest ze zwyczajem, którym jest określone, utrwalone w społeczeństwie postępowanie, w danym czasie i miejscu, a które ma znaczenie dla oceny postępowania podmiotu wtedy, gdy przepis odsyła do zachowania zgodnego ze zwyczajem. Kodeks cywilny czyni to w wielu przepisach istotnych dla określenia skutków czynności prawnej (art. 56), jej wykładni (art. 65), wykonania zobowiązania (art. 354) i innych. Dawny Kodeks handlowy odsyłał do zwyczajów handlowych, przyjmując nawet domniemanie (wzruszalne, *praesumptio iuris tantum*), że zwyczaj jest kupcowi znany. W obrocie gospodarczym, a już szczególnie obrocie międzynarodowym i przewozie morskim, zwyczaje handlowe są często stosowane na równi z prawem stanowionym.

orzecznictwo, doktryna

6. Znaczenie orzecznictwa i doktryny prawniczej wiąże się z interpretacją przepisów, a nie z ich tworzeniem. Nie są to więc źródła prawa w rozumieniu konstytucyjnym. Wywierają jednak tak istotny wpływ na rozumienie pojęć i instytucji prawnych oraz treść stosunku prawnego, że traktuje się je niemal jak quasi-źródła prawa, mimo że takowymi nie są, co dotyczy zwłaszcza uchwał Sądu Najwyższego i powinno ze swej istoty obejmować również wyroki Trybunału Konstytucyjnego.

8. Podstawowe piśmiennictwo

podręczniki

Ze względów dydaktycznych, niezależnie od wykazu podstawowej literatury prawniczej zamieszczonej na końcu opracowania, należy wskazać najważniejsze podręczniki i periodyki prawnicze obejmujące tematykę tego podręcznika:

- A. Brzozowski, W.J. Kocot, W. Opalski, *Prawo rzeczowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2012;
- W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009;

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

– A. Kidyba, *Prawo handlowe*, Warszawa 2018;
– E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2011;
– A. Olejniczak, Z. Radwański, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2016;
– *Publiczne prawo gospodarcze*, red. J. Olszewski, Warszawa 2012;
– *Podstawy prawa dla ekonomistów*, red. B. Gnela, Warszawa 2012;
– *Podstawy prawa cywilnego i handlowego*, red. E. Gniewek, t. 1, *Prawo cywilne*, t. 2, *Prawo handlowe*, Warszawa 2010;
– *Prawo gospodarcze i handlowe*, red. W.J. Katner, Warszawa 2018;
– *Prawo handlowe*, red. J. Okolski, M. Modrzejewska, Warszawa 2015;
– *Prawo spółek handlowych. Podręcznik akademicki*, red. A. Koch, J. Napierała, Warszawa 2015;
– Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015;
– Z. Radwański, J. Panowicz-Lipska, *Zobowiązania – część szczegółowa*, Warszawa 2016;
– K. Strzyczkowski, *Prawo gospodarcze publiczne*, Warszawa 2017;
– A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2000;
– B. Ziemianin, K.A. Dadańska, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012.

Do zweryfikowania wiadomości może się przysłużyć tom XIV *Wielkiej Encyklopedii Prawa – Prawo handlowe* (red. nauk. tomu W.J. Katner, red. nacz. WEP B. Hołyst), Warszawa 2018.

periodyki prawnicze

Zagadnienia prawa cywilnego i handlowego są prezentowane we wszystkich znaczących periodykach, np.: „Państwo i Prawo", „Przegląd Sądowy", „Przegląd Prawa Handlowego", „Kwartalnik Prawa Prywatnego", „Studia Prawa Prywatnego", „Przegląd Prawa Gospodarczego – Glosa", „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego". We wskazanych czasopismach, jak również w zbiorze Orzecznictwo Sądów Polskich publikowane są orzeczenia oraz glosy. Orzeczenia Sądu Najwyższego wraz z uzasadnieniami zawiera urzędowy zbiór Orzecznictwo Sądu Najwyższego, odrębny dla poszczególnych izb Sądu Najwyższego; ważny dla omawianych zagadnień jest Zbiór Orzeczeń Izby Cywilnej.

Należy ponadto zwrócić uwagę na dwudziestotomowe dzieło *System Prawa Prywatnego* pod ogólną redakcją prof. Z. Radwańskiego oraz publikowane coraz nowsze komentarze do Kodeksu cywilnego i Kodeksu spółek handlowych. W 2017 r. ukazało się również piąte wydanie, zmienione i uaktualnione, *Prawa umów handlowych* pod redakcją prof. M. Steca.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział drugi

WOLNOŚĆ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

1. Pojęcie działalności gospodarczej

pojęcie działalności gospodarczej

1. Cechą ustaw regulujących działalność gospodarczą, począwszy od pierwszej z nich z 1988 r., był brak ogólnego określenia pojęcia takiej działalności, lecz odbywało się to przez wymienienie, na czym ona może polegać. Tak uczyniła również z istotnymi uzupełnieniami ustawa – Prawo działalności gospodarczej z 1999 r. oraz powtórzyła za nim ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z 2004 r. Przez działalność gospodarczą od strony przedmiotowej rozumiało się więc działalność wytwórczą, budowlaną, handlową, usługową oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodową. Ten sposób prowadzenia działalności (jako zawodowej), z myślą głównie o tzw. wolnych zawodach, został uzupełniony w ustawie z 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, jakby w odpowiedzi na określenie w Kodeksie cywilnym, w którym w art. 43^1, dodanym w 2003 r., błędnie przeciwstawiono działalność gospodarczą – zawodowej (gospodarcza **lub** zawodowa). Dotychczasowa regulacja obejmowała zatem wszelką możliwą aktywność gospodarczą podmiotów, była zrozumiała i utrwalona.

Z wymienienia, czym jest działalność gospodarcza, zrezygnowało nowe Prawo przedsiębiorców z 2018 r., uznając w uzasadnieniu projektu, że to jest zbędne i nic niedające. Nie można się z tym zgodzić, gdyż wskazywało ono na potrzebę wykazania aktywności podmiotu podejmującego się takiej działalności oraz jej możliwe rodzaje. Było także punktem wyjścia do możliwych wyłączeń, uzasadnionych merytorycznie, a nie tylko stanowiących o woli ustawodawcy.

W Prawie przedsiębiorców określenie (art. 3), że działalnością gospodarczą jest zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imie-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

niu i w sposób ciągły, jest całkowicie błędnym włączeniem w obiektywne rozumienie tej działalności niektórych cech przedsiębiorcy[6]. Tymczasem można prowadzić działalność gospodarczą, nie stając się wcale przedsiębiorcą, co zostanie wykazane w rozdz. czwartym.

2. Za podejmowanie i wykonywanie działalności gospodarczej nie jest uważane samo wniesienie wkładów na pokrycie udziałów w spółce i posiadanie tych udziałów (akcji), a więc ograniczenie się tylko do uczestnictwa kapitałowego (finansowego) w przedsięwzięciu gospodarczym (działalność bierna, pasywna).

Novum w Prawie przedsiębiorców stanowi postulowane od dawna uregulowanie tzw. działalności gospodarczej bagatelnej. Według art. 5 pr. przeds. stanowi ją działalność wykonywana przez osobę fizyczną, której należny przychód nie przekracza w żadnym miesiącu (czy danego roku?) 50% minimalnego wynagrodzenia, określonego odpowiednią do tego ustawą i która w ostatnich 60 miesiącach nie wykonywała działalności gospodarczej. Jeżeli jednak przychód należny z działalności przekroczył w danym miesiącu wskazaną wysokość, to począwszy od dnia, w którym nastąpiło przekroczenie, ma się już do czynienia z działalnością gospodarczą. W czasie objętym wyłączeniem osoba fizyczna, bo tylko jej to może dotyczyć, nie podlega wpisowi do CEIDG, ale ma tylko 7 dni na złożenie wniosku o wpis, jeśli przekroczyła ustawowy limit dochodu.

Wspomniany na początku postulat został spełniony połowicznie, gdyż jego zwolennikom chodziło o nietraktowanie osoby osiągającej niskie dochody z działalności jako przedsiębiorcy (stąd nazwa – działalność ekonomicznie bagatelna), dlatego że działalność niskodochodowa i tak pozostaje obiektywnie działalnością gospodarczą (w zakresie np. sprzedaży, usług itd.). Reguły art. 5 pr. przeds. nie dotyczą działalności reglamentowanej.

W art. 6 pr. przeds. (podobnie jak w art. 3 u.s.d.g. i ustawach wcześniejszych), wzorem standardów UE, wyłączona została z zakresu tej ustawy działalność wytwórcza w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego, a także wynajmowanie przez rolników pokoi, sprzedaż posiłków domowych i świadczenie w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów (tzw. agroturystyka). Nowelą ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z 2011 r. dodany został do tego wyłączenia, co utrzymało Prawo przedsiębiorców – wyrób wina przez producentów będących rolnikami wyra-

[6] Zob. W.J. Katner, *Zakres tzw. konstytucji biznesu. Kontrowersje wokół pojęcia przedsiębiorcy w ustawie – Prawo przedsiębiorców z 2018 r.*, PPH 2019/1.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

biającymi mniej niż 100 hektolitrów wina w ciągu roku gospodarczego, stosownie do ustawy z 12.05.2011 r. o wyrobie i rozlewie wyrobów winiarskich, obrocie tymi wyrobami i organizacji rynku wina (Dz.U. z 2019 r. poz. 1534). Wyłączenia uzupełniono także w Prawie przedsiębiorców (art. 6 ust. 1 pkt 4 i 5) o sprzedaż wyrobów rolniczych oraz pod pewnymi warunkami działalność kół gospodyń wiejskich (ustawa z 9.11.2018 r., Dz.U. z 2018 r. poz. 2212).

Słusznie się uważa, że wymieniona działalność w rolnictwie jest z natury swej gospodarcza, tylko niepodlegająca regułom kolejnych ustaw o działalności gospodarczej; chodzi w szczególności o brak potrzeby rejestrowania lub ewidencjonowania działalności. W projektach przepisów z 2004 r. pojawiła się wprawdzie słuszna myśl o włączeniu działalności w zakresie rolnictwa do ogólnie rozumianej działalności gospodarczej, tak jak to miało miejsce na gruncie dawnego prawa, zwłaszcza przez oddzielenie działalności indywidualnych gospodarstw rolnych od wielkich gospodarstw (farm) rolnych, ale nie udało się tego niestety nadal zrealizować.

Powyższy postulat dotyczył też włączenia do ogólnych reguł działalności gospodarczej wykonywania wolnych zawodów, z których część ma własne ustawy ustrojowe (prawnicy, lekarze, rzecznicy patentowi i inni). Jak będzie o tym mowa w rozdziale czwartym pkt 1.1, w wątpliwy sposób pomieszano zawodowe (profesjonalne) wykonywanie działalności gospodarczej z wykonywaniem konkretnego zawodu, jednak trafnie wolne zawody zostały włączone w obszar działalności gospodarczej.

2. Zasady działalności gospodarczej

zasady działalności gospodarczej

1. Działalność gospodarcza w ustroju gospodarki rynkowej jest oparta na następujących zasadach: wolności (swobody) jej prowadzenia, równości prawnej podmiotów, samodzielnej odpowiedzialności przedsiębiorców za zobowiązania, uczciwej konkurencji i zasadzie poszanowania słusznych praw konsumentów[7].

W preambule Prawa przedsiębiorców z 2018 r. znalazło się odwołanie do zasad konstytucyjnych mających znaczenie dla przedsiębiorców i wykonywanej przez nich działalności gospodarczej, w tym zasad praworządności, pewności prawa, niedyskryminacji oraz zrównoważonego rozwoju. Poza tą ostatnią, mającą znaczenie dla gospodarki, pozostałe dotyczą ogólnie ustroju państwa i w Prawie przedsiębiorców niespecjalnie znajdują odbicie, o czym dalej.

[7] Zob. bliżej W.J. Katner [w:] *Prawo gospodarcze i handlowe*, red. W.J. Katner, Warszawa 2018, s. 41–47.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2. W przepisach ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z 2004 r. zasady działalności gospodarczej zostały wzbogacone o kolejne: zasadę działania organów administracji publicznej z poszanowaniem uzasadnionych interesów przedsiębiorców, zasadę udzielania przedsiębiorcom pomocy publicznej z poszanowaniem reguł równości i konkurencji, zasadę współdziałania organów administracji publicznej z organizacjami pracodawców i pracowników i z innymi organizacjami przedsiębiorców oraz samorządami zawodowymi i gospodarczymi. Ostatnia z wymienionych zasad zawarta była już w ustawie – Prawo działalności gospodarczej 1999 r., tyle że w specjalnym rozdziale poświęconym samorządowi gospodarczemu. Do zasad działalności gospodarczej można też zaliczyć obowiązek wspierania przez organy administracji publicznej rozwoju przedsiębiorczości, w szczególności wspieranie mikroprzedsiębiorców oraz małych i średnich przedsiębiorców. Większość z wymienionych zasad uznawana była raczej jako postulaty lub hasła, toteż ustawodawca w 2018 r. był bardziej ostrożny w ich głoszeniu. W zakresie ustawy – Prawo przedsiębiorców (art. 1) w ogóle nie przewidział przedstawienia zasad, na jakich opiera się przedsiębiorczość w Polsce, wyszczególniając tylko dwie z nich: wolność do podejmowania, wykonywania i zakończenia działalności gospodarczej oraz równość prawną podmiotów (art. 2).

W art. 9–14 pr. przeds. znalazło się wiele podobnych do poprzednich zasad i postulatów, dotyczących zwłaszcza relacji organów publicznych z przedsiębiorcami oraz pewnych nowych haseł o podobnym znaczeniu. Utrwalone znaczenie mają zasady uczciwej konkurencji, poszanowania dobrych obyczajów (czyli odpowiednika zasad współżycia społecznego według art. 5 k.c.) oraz słusznych interesów innych przedsiębiorców i konsumentów, poszanowania oraz ochrony praw i wolności człowieka (art. 9), zasada zaufania do przedsiębiorcy, zakładając, że działa on zgodnie z prawem, uczciwie oraz z poszanowaniem dobrych obyczajów (to trafne nawiązanie do cywilistycznego domniemania działania podmiotu w dobrej wierze – art. 7 k.c.), a jeżeli wystąpią niedające się usunąć wątpliwości co do stanu faktycznego, a przedmiotem postępowania przed organem jest nałożenie na przedsiębiorcę obowiązku bądź ograniczenie lub odebranie uprawnienia, organ rozstrzyga co do zasady na korzyść przedsiębiorcy (art. 10); podobnie się postępuje w razie wątpliwości co do treści normy prawnej (art. 11). Organ ma prowadzić postępowanie, kierując się zasadami proporcjonalności, bezstronności i równego traktowania (art. 12)[8].

Osobliwością nowych przepisów jest powrócenie w art. 8 pr. przeds. do wymyślonej w ostatnim czasie funkcjonowania PRL zasady „co nie jest za-

[8] W.J. Katner, *Zakres tzw. konstytucji biznesu…*, s. 6–7; A. Sikorska-Lewandowska, *Zasady prowadzenia działalności gospodarczej w świetle ustawy – Prawo przedsiębiorców,* PPH 2019/1.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

kazane, jest dozwolone". Jak się wskazuje w piśmiennictwie, był to slogan polityczny, mający pokazać społeczeństwu po dziesiątkach lat gospodarki nakazowo-rozdzielczej, że władze u schyłku lat 80. XX wieku są za pełną liberalizacją działalności gospodarczej. Toteż odpowiedni przepis znalazł się w ustawie o działalności gospodarczej z 1988 r., nigdy nietraktowany poważnie i w kolejnych ustawach z 1999 r. i 2004 r. nieponawiany. Wskazano bowiem, że w prawie prywatnym, w przeciwieństwie do prawa publicznego, np. prawa karnego występują często normy prawne wskazujące na powinne zachowanie podmiotu, na dozwolone działanie (*facere*) lub obowiązek zaniechania działania (*non facere*) albo znoszenie czyjegoś zachowania (*pati*). Przepisy te mają nieraz charakter norm bezwzględnie lub względnie obowiązujących, nie zawierają jednak żadnych zakazów. To, że ich nie ma nie oznacza wcale na prawne dopuszczenie do dowolnego zachowania przedsiębiorcy, który musi się liczyć z realizacją praw podmiotowych innych przedsiębiorców w obrocie, stron zawieranych umów, konsumentów. Obowiązuje ogólna zasada nieszkodzenia innemu podmiotowi, z czym nie jest związany żaden zakaz co do własnego zachowania.

W art. 8 pr. przeds. stwierdza się, że „przedsiębiorca może podejmować wszelkie działania, z wyjątkiem tych, których zakazują przepisy prawa. Przedsiębiorca może być zobowiązany do określonego zachowania tylko na podstawie przepisów prawa". Norma, którą próbuje się wywieść ze zdania pierwszego, jest fałszywa, a ze zdania drugiego – zbędna. Nikomu nie można narzucić pozaprawnych obowiązków i nie ma to wiele wspólnego ze statusem przedsiębiorcy, a zasada swobody umów (art. 353^1 k.c.) daje każdemu prawo do kształtowania stosunku prawnego według swego uznania, a więc także co do pozaustawowych obowiązków (*lex contractus*)[9].

3. Wolność podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej oraz jej ograniczenia

3.1. Zasada konstytucyjna

konstytucyjna zasada wolności gospodarczej

1. W warunkach zmieniającego się ustroju w noweli do Konstytucji RP dokonanej w 1989 r. sformułowana została zasada wolności działalności gospodarczej. Miała ona już odniesienie w ustawie o działalności gospodarczej z 1988 r. Dopiero jednak Konstytucja RP z 1997 r. przyniosła właściwe przepisy w tym względzie. Istotną rolę w uwalnianiu gospodarki od ingerencji administracyjnej miała odegrać obowiązująca od dnia 1.07.2011 r. ustawa o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców.

[9] W.J. Katner [w:] *Prawo gospodarcze i handlowe…*, 2018, s. 47.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Taka rola jest również zakładana przez twórców nowego Prawa przedsiębiorców z 2018 r.

Z art. 20 Konstytucji RP wynika, że podstawą ustroju gospodarczego RP jest społeczna gospodarka rynkowa, oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych. Wolność gospodarcza, określana też jako swoboda przedsiębiorczości, może być, zgodnie z art. 22 Konstytucji RP, ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny. Ustalenie znaczenia pojęcia interesu publicznego, który w dodatku powinien mieć postać kwalifikowaną (ważny interes publiczny), pozostawiono wykładni sądowej i doktrynie prawa[10].

2. Ustawowym odbiciem zasady konstytucyjnej jest wspomniany art. 2 pr. przeds. (podobnie art. 6 u.s.d.g. i art. 5 p.d.g.), zgodnie z którym podejmowanie, wykonywanie i zakończenie (w art. 5 p.d.g. nie było mowy o zakończeniu) działalności gospodarczej jest wolne dla każdego na równych prawach.

3. Ważnym uzupełnieniem regulacji krajowej jest art. 16 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, który uznaje za takie prawo podstawowe wolność prowadzenia działalności gospodarczej zgodnie z prawem UE oraz ustawodawstwami i praktykami krajowymi.

4. Konsekwencją wolności gospodarczej jest także prawo do zakończenia działalności gospodarczej oraz do jej zawieszenia na okres od 30 dni do 24 miesięcy (art. 22–25 pr. przeds., art. 14a u.s.d.g.)[11].

3.2. Koncesjonowanie działalności gospodarczej

koncesje

1. Podstawowym ograniczeniem swobody działalności gospodarczej jest jej koncesjonowanie, a więc uzależnienie, od w zasadzie uznaniowej decyzji administracyjnej, mającej jednak określone przesłanki ustawowe udzielenia, odmowy udzielenia, zmiany i cofnięcia (rozdział 4 pr. przeds.).

Reglamentacja działalności przez jej koncesjonowanie dotyczy z założenia takich dziedzin przedsiębiorczości, które są zastrzeżone na rzecz państwa

[10] Zob. A. Żurawik, *Interes publiczny w prawie gospodarczym,* Warszawa 2013; P. Bogdanowicz, *Interes publiczny w prawie energetycznym Unii Europejskiej*, Warszawa 2012.

[11] Zob. P. Jakubczak, *Zawieszający firmę bez prawa do świadczeń*, „Gazeta Prawna", 15.10.2008 r., s. 2.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

albo wykonywane przez podmioty od niego zależne, ze względu na bezpieczeństwo państwa lub obywateli albo ważny interes publiczny[12]. Koncesja jest udzielana przez organ administracji publicznej, zwany organem koncesyjnym. W niedawnych przepisach (ustawa o swobodzie działalności gospodarczej, ustawa – Prawo działalności gospodarczej) określone były rodzaje działalności gospodarczej podlegające koncesjonowaniu, a począwszy od ustawy z 1988 r. ideą było, aby podstawowa ustawa o przedsiębiorczości zawierała zamknięte wyliczenie. Chodziło o to, aby maksymalnie ograniczyć– co do zasady się to udało, poza tą ustawą podstawową – wprowadzanie nowych koncesji w ustawach szczególnych w jakby ukryty sposób. Według ustawy o swobodzie działalności gospodarczej koncesjami były objęte: a) poszukiwania, rozpoznawanie złóż węglowodorów oraz kopalin stałych objętych własnością górniczą, poszukiwania lub rozpoznawanie kompleksu podziemnego składowania dwutlenku węgla, wydobywanie kopalin ze złóż, podziemne bezzbiornikowe magazynowanie substancji, podziemne składowanie odpadów oraz podziemne składowanie dwutlenku węgla; b) wytwarzanie i obrót materiałami wybuchowymi, bronią i amunicją oraz wyrobami i technologią o przeznaczeniu wojskowym lub policyjnym; c) wytwarzanie, przetwarzanie, magazynowanie, przesyłanie, dystrybucja i obrót paliwami i energią; d) przesyłanie dwutlenku węgla w celu jego podziemnego składowania; e) ochrona osób i mienia; f) rozpowszechnianie programów radiowych i telewizyjnych, z wyłączeniem programów rozpowszechnianych wyłącznie w systemie teleinformatycznym, które nie są rozprowadzane naziemnie, satelitarnie lub w sieciach kablowych; g) przewozy lotnicze; h) prowadzenie kasyn gry.

W porównaniu z ustawą – Prawo działalności gospodarczej zrezygnowano z koncesji według ogólnych przepisów ustawowych dotyczących autostrad i dróg ekspresowych oraz z zarządzania liniami kolejowymi i wykonywania przewozów kolejowych. Kwestię tę poddano regulacji przez przepisy odrębne.

2. Jak wspomniano, wprowadzenie innych koncesji niż wymienione w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej było możliwe, ale powinno było nastąpić przez jednoczesne uzupełnienie przepisów omawianej ustawy i tylko w dziedzinach mających szczególne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa lub obywateli albo z uwagi na inny ważny interes publiczny, gdy działalność ta nie może być uznana za wolną lub po uzyskaniu wpisu do rejestru działalności regulowanej albo zezwolenia. Tego rodzaju przepis znalazł się

[12] C. Kosikowski, *Koncesje i zezwolenia na działalność gospodarczą*, Warszawa 2002, s. 85 i n.; A. Kidyba, *Prawo handlowe*, Warszawa 2015, s. 177 i n.; *Publiczne prawo*…, red. J. Olszewski, s. 111 i n.; W.J. Katner [w:] *Prawo gospodarcze i handlowe*, red. W.J. Katner, Warsawa 2018, s. 41 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

w Prawie Przedsiębiorców z 2018 r. jako wiodący dla całej reglamentacji gospodarczej w art. 37 ust. 1, stanowiąc o tym, że wykonywanie działalności gospodarczej w dziedzinach mających szczególne znaczenie ze względu na bezpieczeństwo państwa lub obywateli albo inny ważny interes publiczny wymaga uzyskania koncesji tylko wówczas, gdy działalność ta nie może być wykonywana jako wolna albo po uzyskaniu wpisu do rejestru działalności regulowanej albo zezwolenia. Nie wymienia się już jednak żadnych dziedzin działalności gospodarczej podlegających koncesjonowaniu, tylko odsyła do odrębnych przepisów, a jakie to przepisy, możemy się dowiedzieć dzięki Punktowi Informacji dla Przedsiębiorcy (art. 44 ust. 4). Jest to na zewnątrz zupełnie nieczytelne, np. dla kontrahenta, zwłaszcza konsumenta. Spostrzeżenie to odnosi się także do zasad i trybu udzielania i innych czynności organu koncesyjnego.

Na gruncie poprzednich przepisów, zakresu i warunków wykonywania działalności gospodarczej podlegających koncesjonowaniu, również szukało się w przepisach szczególnych dotyczących danej działalności, np. w ustawie z 9.06.2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze, ustawie z 10.04.1997 r. – Prawo energetyczne, ustawie z 22.08.1997 r. o ochronie osób i mienia itd.[13] Miało się jednak wyobrażenie, o jakie to rodzaje działalności i przepisy może chodzić.

Założeniem było wydawanie decyzji w przedmiocie koncesjonowania na okres od 5 do 50 lat. Obecnie jest to bezterminowe (na czas nieokreślony) i należy jako zasada do ministra właściwego ze względu na rodzaj koncesji (organ koncesyjny) – decyzje zapadają na wniosek zainteresowanego przedsiębiorcy. Tylko w przypadkach określonych ustawą można odmówić udzielenia koncesji, ograniczyć jej zakres lub co nie jest wyraźnie stwierdzone – ją cofnąć.

3.3. Zezwolenia

zezwolenia

Zezwolenia na wykonywanie działalności gospodarczej dotyczyły według wcześniejszych ustaw (prawo działalności gospodarczej i ustawa o swobodzie działalności gospodarczej) kilkudziesięciu przypadków wskazanych w ustawach szczególnych, kiedy konieczne było zapewnienie przez przedsiębiorcę odpowiednich warunków bezpiecznego dla zdrowia, życia, bezpieczeństwa publicznego, środowiska naturalnego i konsumentów – wykonywania działalności.

[13] Bliżej W.J. Katner, *Prawo działalności gospodarczej*…, s. 84 i n.; szczegółowo R. Sowiński, *Administracyjna reglamentacja działalności gospodarczej. Koncesje, zezwolenia, licencje i inne formy podobne*, Wrocław 2006, zwłaszcza rozdz. II i IV; C. Kosikowski, *Ustawa o swobodzie*…

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Według przepisów ustawy – Prawo działalności gospodarczej zezwolenie było udzielane na czas nieoznaczony decyzją administracyjną organu rządowego lub samorządowego (organu zezwalającego) po stwierdzeniu, że zostały spełnione przewidziane przez ustawę warunki do wykonywania działalności gospodarczej objętej zezwoleniem. Spełnienie tych warunków nakazywało wydanie decyzji o zezwoleniu; w odróżnieniu od koncesji nie miało ono charakteru uznaniowego (art. 28 p.d.g.).

W ustawie o swobodzie działalności gospodarczej wyszczególniono ponad 20 aktów prawnych, które przewidywały konieczność uzyskania zezwolenia na wykonywanie działalności gospodarczej, np. w zakresie obrotu instrumentami finansowymi, transportu drogowego, działalności i pośrednictwa ubezpieczeniowego, usług płatniczych itd. Ponadto w zakresie transportu drogowego i kolejowego pojawiła się licencja oraz zgoda na pewne czynności rozrachunkowe. Były one zrównane prawnie z zezwoleniem (zob. też pkt 3.4 poniżej).

W Prawie przedsiębiorców w ogóle zrezygnowano z jakichkolwiek przepisów dotyczących zezwoleń, poza wyodrębnieniem terminu „zezwolenie" i odesłanie od razu do odrębnych przepisów (art. 41 ust. 1). Nie wiadomo zatem ani o jaką działalność może chodzić, ani gdzie poszukiwać odpowiednich regulacji, a przede wszystkim nie ma żadnych kryteriów, które wskazywałyby, na czym polega różnica między tym rodzajem reglamentacji a koncesją. Odwołać się zatem należy do wykładni, jaka stała się powszechna po długich sporach, na gruncie poprzednich ustaw o przedsiębiorczości, gdy zwłaszcza na tle ustawy o swobodzie działalności gospodarczej zgłaszano potrzebę wzmocnienia regulacji prawnej w zakresie zezwoleń. Nowe przepisy, a właściwie brak tych przepisów źle świadczy o rozumieniu przez ustawodawcę w 2018 r., jak istotnym i wrażliwym problemem jest reglamentacja działalności gospodarczej wobec generalnej zasady wolności (swobody) gospodarczej. Ogólne odesłanie do Punktu Informacji dla Przedsiębiorcy nie może wystarczyć, podważając wysuwaną na czoło w preambule ustawy konstytucyjną zasadę pewności prawa.

3.4. Regulowana działalność gospodarcza

działalność regulowana

W przepisach ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z 2004 r. stworzono kolejny rodzaj działalności reglamentowanej, z założenia liberalizującej dotychczasowe zezwolenia. W przypadkach przewidzianych odrębnymi ustawami przedsiębiorca miał złożyć wniosek o wpis do rejestru działalności regulowanej, dołączając własne oświadczenie na piśmie, pod groźbą zakazania działalności, że spełnia warunki wymagane przez ustawę do wykony-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wania określonej działalności gospodarczej. Miał wówczas zostać wpisany – w ciągu 7 dni od złożenia wniosku wraz z oświadczeniem – do rejestru działalności regulowanej. Rejestr ten jako jawny był prowadzony przez organ ustawowo uprawniony ze względu na rodzaj działalności gospodarczej (np. minister, wojewoda, starosta). Z urzędu przedsiębiorca otrzymywał zaświadczenie o dokonaniu wpisu do rejestru. W takich przypadkach nie była potrzebna żadna decyzja administracyjna i ten sposób reglamentacji okazał się wprawdzie prosty dla przedsiębiorcy, ale osłabił pewność obrotu i ochronę uczestników rynku, w tym konsumentów[14]. Rozszerzenie działalności wykonywanej z ograniczeniami zezwoleń, a także wyróżnionych licencji, nastąpiło we wspomnianej ustawie nowelizującej ustawę o swobodzie działalności gospodarczej z 2011 r., liberalizującej regulację prawną przedsiębiorczości.

Być może myślą ustawodawcy w 2018 r. było dalsze liberalizowanie regulacji prawnej, gdyż również odnośnie do działalności regulowanej zaniechał wskazania, czym ona jest (taka sama wada legislacyjna dotyczyła ustawy o swobodzie działalności gospodarczej), ale odesłanie do Punktu Informacji dla Przedsiębiorców (art. 44 ust. 4 pr. przeds.) nie wystarcza do spełnienia zasad przyzwoitej legislacji, a do niej wielokrotnie nawiązywał w poprzednich kadencjach Trybunał Konstytucyjny i czyni to stale Sąd Najwyższy.

[14] Zob. bliżej R. Sowiński, *Administracyjna reglamentacja…*, rozdz. III; C. Kosikowski, *Ustawa o swobodzie…*; K. Strzyczkowski, *Prawo gospodarcze publiczne*, Warszawa 2009.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział trzeci

CHARAKTERYSTYKA PODMIOTÓW PRAWA

1. Istota zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych

zdolność prawna

Zdolność prawna oznacza możność bycia podmiotem praw i obowiązków w stosunku cywilnoprawnym. Każdy podmiot prawa występujący w obrocie musi posiadać zdolność prawną. W stosunku do osób fizycznych zdolności tej nie można pozbawić ani ograniczyć, ma się ją przez całe życie. Do zupełnych wyjątków w dzisiejszym świecie należy brak podmiotowości prawnej z powodu urodzenia, pozycji społecznej, narodowości lub obywatelstwa.

Osoby prawne uzyskują zdolność prawną wraz ze swoim powstaniem (z reguły z wpisaniem do odpowiedniego rejestru) i tracą ją wraz z rozwiązaniem, likwidacją (z reguły z wykreśleniem z rejestru). Niekiedy powstanie osoby prawnej i uzyskanie przez nią zdolności prawnej wynika z ustawy (*ex lege*), bez obowiązku rejestracji (nie ma zresztą dla takich osób prawnych rejestru). Dotyczy to np. gminy, powiatu, województwa (w rozumieniu samorządu terytorialnego), państwowej wyższej uczelni; podmioty takie można nazwać osobami prawnymi, ustawowymi (ustawowo ustanowionymi). Z mocy prawa osobą prawną jest też Skarb Państwa.

zdolność do czynności prawnych

Zdolność do czynności prawnych oznacza możność dokonywania czynności prawnych przez własne działanie podmiotu prawa. Osoby fizyczne mogą mieć pełną lub częściową zdolność do czynności prawnych albo nie mieć jej w ogóle. Osoby prawne mają zawsze pełną zdolność do czynności prawnych.

Zakresy zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych zostaną przedstawione odrębnie dla poszczególnych podmiotów prawa (stosunku cywilnoprawnego).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2. Podmioty stosunku cywilnoprawnego

Kodeks cywilny reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi, czyli ludźmi oraz osobami prawnymi (art. 1 k.c.), a w przypadkach przewidzianych w odrębnych ustawach – także w odniesieniu do jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, którym przyznano zdolność prawną (art. 33^1 k.c. według noweli z 2003 r.).

2.1. Osoby fizyczne

zdolność prawna osoby fizycznej

1. Osoby fizyczne mają zdolność prawną od chwili urodzenia do śmierci (art. 8 k.c.). W pewnych okolicznościach rozciąga się ona nawet na czas przed urodzeniem (zdolność prawna *nasciturusa*). Śmierć człowieka powoduje ustanie zdolności prawnej. Jeśli z powodu braku zwłok nie można ustalić śmierci człowieka, czyni się to z wykorzystaniem dwóch instytucji: sądowego stwierdzenia zgonu, jeśli zgon ten jest niewątpliwy (art. 535–538 ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2019 r. poz. 1460 ze zm.), oraz uznania za zmarłego wobec osoby zaginionej (art. 29–32 k.c.).

zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej

2. Istotne są sytuacje, w których osoba fizyczna może nie mieć w ogóle zdolności do czynności prawnych, może ją mieć w stopniu ograniczonym albo też korzysta z pełnej zdolności do czynności prawnych. Kryteria rozróżnienia stanowią: wiek człowieka oraz orzeczenie sądowe o ubezwłasnowolnieniu.

Z chwilą uzyskania pełnoletniości (18 lat) nabywa się zdolność do dokonywania wszelkich czynności prawnych własnym zachowaniem. W razie zawarcia małżeństwa przed ukończeniem 18 lat (jest to możliwe za zezwoleniem sądu) także uzyskuje się pełnoletność (art. 10 i 11 k.c.).

Poniżej 13. roku życia oraz w razie ubezwłasnowolnienia całkowitego nie ma się w ogóle zdolności do czynności prawnych (art. 12 k.c.). Nie można zatem samodzielnie złożyć ważnego prawnie oświadczenia woli. Za osobę fizyczną działać może wtedy przedstawiciel prawny albo ustawowy (zwłaszcza rodzice), albo powołany orzeczeniem sądu (opiekun). Prawo dopuszcza zawieranie skutecznych umów przez taką osobę w drobnych bieżących sprawach życia codziennego (art. 14 § 2 k.c.), jeżeli są to umowy powszechnie zawierane (np. kupno artykułów żywnościowych, gazet, artykułów szkolnych itp.). Umowy takie stają się jednak ważne nie z chwilą ich zawarcia, ale dopiero wykonania, i nie mogą powodować rażącego pokrzywdzenia osoby niezdolnej do czynności prawnych (np. określenie wygórowanej ceny). Jeśli umowa okaże się z podanych przyczyn niezawarta albo nieważna (jest to nieważność bezwzględna), strony zwracają sobie wzajemnie świadczenia

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

(sprzedawca zwraca cenę, kupujący – rzecz), choć niemający zdolności do czynności prawnych może się od tego uchylić (np. dziecko zjadło słodycze, za które zapłaciło rażąco wygórowaną kwotę).

Ograniczoną zdolność do czynności prawnych posiadają osoby fizyczne między 13. a 18. rokiem życia oraz osoby ubezwłasnowolnione częściowo.

ubezwłasnowolnienie

3. Orzeczeniem sądowym o ubezwłasnowolnieniu można ograniczyć dorosłej (pełnoletniej) osobie fizycznej zdolność do dokonywania czynności prawnych lub pozbawić ją tej zdolności. Wyróżniamy ubezwłasnowolnienie całkowite i częściowe.

Zasadniczą przesłanką obu rodzajów ubezwłasnowolnienia jest stan psychiczny człowieka. Jeżeli osoba fizyczna nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem na skutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, może zostać ubezwłasnowolniona całkowicie (art. 13 § 1 k.c.). Jeżeli stan psychiczny człowieka nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, bo wystarczy mu tylko pomoc do prowadzenia własnych spraw, można orzec o ubezwłasnowolnieniu częściowym, wyznaczając kuratora (art. 16 k.c.).

Ze względu na bardzo poważne skutki ubezwłasnowolnienia przewidziane są szczególne reguły postępowania cywilnego prowadzące do ubezwłasnowolnienia (art. 544–560[1] k.p.c.). W orzecznictwie sądowym i doktrynie prawniczej panuje zgodność co do zasadności ubezwłasnowolnienia tylko wtedy, gdy przemawia za tym ochrona interesów (majątkowych i niemajątkowych) osoby ubezwłasnowolnionej[15].

osoba fizyczna o ograniczonej zdolności do czynności prawnych

4. Jakich czynności może dokonywać osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych? Można wyróżnić czynności, które taka osoba może dokonywać, składając oświadczenia woli tak, jakby ograniczenia nie było. Z pewnymi wyjątkami chodzi o wszelkie czynności prawne, które nie powodują zaciągnięcia zobowiązania ani rozporządzenia prawem (art. 17 k.c. *a contrario*). Dotyczy to również umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego (art. 20 k.c.), bez żadnych jednak dodatkowych warunków (jakie dotyczyły sytuacji osób niemających zdolności do czynności prawnych) i z przyznaniem szerszego *in casu* zakresu przedmiotowego takich umów (np. siedemnastolatek może zawierać wszelkie umowy, które dotyczą

[15] Por. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2000, s. 167 i n.; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–449[10]*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 90 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jego codziennego życia)[16]. Ze względu na prawo do zatrudnienia osoba taka może także samodzielnie rozporządzać swoim zarobkiem, chyba że sąd opiekuńczy z ważnych powodów postanowi inaczej (art. 21 k.c.). Poza wyjątkami – ograniczony w zdolności do czynności prawnych może także dysponować przedmiotami majątkowymi oddanymi mu przez przedstawiciela ustawowego (z reguły rodziców) do swobodnego użytku[17].

Niektórych czynności prawnych osoba taka nie może dokonać w ogóle (np. sporządzić testamentu, wstąpić w związek małżeński, chyba że za zgodą sądu). Na niektóre z kolei czynności prawne musi uzyskać zgodę przedstawiciela ustawowego, bez której czynność albo będzie w ogóle nieważna (tak w przypadku czynności prawnych jednostronnych, art. 19 k.c.), albo stanie się ważna dopiero po potwierdzeniu (*negotium claudicans*). Potwierdzenie czynności prawnej powoduje jej ważność od chwili dokonania (*ex tunc*). Brak potwierdzenia skutkuje nieważnością czynności od samego początku, podobnie jak milczenie przedstawiciela, któremu można wyznaczyć termin do potwierdzenia czynności; upływ terminu powoduje bezskuteczność czynności (art. 18 k.c.).

2.2. Osoby prawne

systemy powstawania osób prawnych

1. Osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną (art. 33 k.c.). Są trzy systemy powstawania osób prawnych:

1) system aktów organów państwa,
2) system koncesyjny,
3) system normatywny.

W kilku przypadkach osobowość prawna jest nadawana przez akty organów państwa, czyli ustawy, akty wykonawcze do nich lub tzw. akty erekcyjne (akty administracyjne). Poza Skarbem Państwa, który uzyskuje osobowość prawną na podstawie samego Kodeksu cywilnego, na mocy ustaw osobowość prawną uzyskują państwowe szkoły wyższe i niektóre inne państwowe osoby prawne (np. Agencja Nieruchomości Rolnych). Rozporządzeniem Rady Ministrów tworzy się banki państwowe, a także gminy i powiaty jako komunalne

[16] Zob. M. Pazdan [w:] *Kodeks*…, t. 1, red. K. Pietrzykowski, 2015, s. 95 i n.; wcześniej tak S. Grzybowski [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 1, *Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985, s. 346; M. Gutowski [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do art. 1–449[11]*, red. M. Gutowski, Warszawa 2016, s. 92 i n.

[17] Nie oznacza to jednak prawa do swobodnego rozporządzania (np. sprzedania, darowania) ani czynności prawnych, do których dokonania nie wystarczy zgoda przedstawiciela ustawowego – art. 22 zdanie drugie k.c., art. 101 § 3, art. 109 § 1 i 2 pkt 2, art. 156 i 161 k.r.o.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

osoby prawne. Przedsiębiorstwa państwowe powstają na podstawie aktu o utworzeniu (aktu erekcyjnego), wydanego przez naczelny lub centralny organ administracji państwowej; osobowość prawną uzyskują przez wpis do rejestru przedsiębiorców w KRS. Ani do KRS, ani do żadnego innego rejestru nie są wpisywane: Skarb Państwa, gminy, powiaty oraz województwa.

System tradycyjnie zwany koncesyjnym wiąże się ze szczególnego rodzaju zezwoleniem organu wskazanego w ustawie na utworzenie danej osoby prawnej. Odnosi się to np. do banków niepaństwowych i ubezpieczycieli.

Najmniej skomplikowany jest system normatywny powstawania osób prawnych. Jeżeli ustawa określa przesłanki utworzenia danej osoby prawnej i nie wymaga żadnych dodatkowych warunków (jak np. wspomniane zezwolenia), to wskazane w niej osoby (organy) składają wniosek do organu rejestrowego, wykazując spełnienie warunków prawnych (przesłanek ustawowych). Rolą organu rejestrowego jest sprawdzenie spełnienia przesłanek i wpisanie do rejestru, z czym wiąże się uzyskanie osobowości prawnej. Tak powstają zwłaszcza kapitałowe spółki handlowe, spółdzielnie, fundacje i stowarzyszenia.

Krajowy Rejestr Sądowy

2. Nabycie osobowości prawnej, poza wskazanymi wyjątkami, wymaga wpisania do odpowiedniego rejestru (art. 37 k.c.). Jest to niezależne od systemu tworzenia osób prawnych. Do niedawna było wiele rozproszonych rejestrów. Od 2001 r. jest to głównie KRS, do którego wpisywane są osoby prawne będące przedsiębiorcami, stowarzyszeniami, innymi organizacjami społecznymi i zawodowymi, fundacjami oraz publicznymi zakładami opieki zdrowotnej[18]. Rejestr przedsiębiorców został przedstawiony w rozdziale piątym podręcznika. Tam też omówiono kwestie związane z CEIDG, w której od lipca 2011 r. wpisywane są osoby fizyczne będące przedsiębiorcami.

2.2.1. Państwowe osoby prawne

pojęcie państwowej osoby prawnej

1. Zgodnie z powszechnym wyobrażeniem, a dzisiaj także na gruncie ustawowym, poza Skarbem Państwa – państwowymi osobami prawnymi są takie jednostki organizacyjne wyposażone w osobowość prawną, które w całości (100% udziałów, akcji, własności majątku) stanowią własność państwową[19].

[18] Zob. ustawa o KRS; Ł. Zamojski, *Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym. Komentarz*, Warszawa 2009; M. Tarska, *Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym. Komentarz*, Warszawa 2009.

[19] Art. 1a dodany do ustawy z 8.08.1996 r. o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących Skarbowi Państwa – zob. art. 1 pkt 1 ustawy z 5.12.2002 r. o zmianie ustawy o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących Skarbowi Państwa, ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 240, poz. 2055 ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

W rozumieniu ekonomicznym własność ta należy do państwa, a w sensie prawnym – jest samodzielnie przypisana poszczególnym osobom prawnym. Są nimi Skarb Państwa i inne państwowe osoby prawne (art. 44^1 k.c.), czyli przedsiębiorstwa państwowe, jednoosobowe spółki Skarbu Państwa, fundacje tworzone w całości z mienia państwowego, państwowe uczelnie wyższe, Narodowy Bank Polski i banki państwowe, państwowe agencje działające w formie państwowych spółek akcyjnych lub bez takiej formy prawnej itd.[20]

Jeżeli mienie państwowe jest w posiadaniu państwowych jednostek organizacyjnych, które nie mają osobowości prawnej (np. administracja rządowa, sądy, służby państwowe, jak straż pożarna, policja, także szkoły, muzea, teatry państwowe), stanowiąc tzw. *statio fisci*, korzystają one w obrocie z osobowości prawnej Skarbu Państwa, ale występują samodzielnie w czynnościach prawnych i procesowych, np. stają się stronami umów.

Skarb Państwa

2. W polskiej tradycji prawnej sytuacja Skarbu Państwa jest szczególna. Jest on jednocześnie uosobieniem władztwa państwowego, jako podmiot publiczny (*imperium*), i własności państwowej w obrocie prywatnoprawnym (*dominium*)[21]. Jego uprawnienia majątkowe względem państwowych osób prawnych określają przepisy regulujące ustrój tych osób (art. 44^1 § 2 k.c.). W szczególności Skarb Państwa nie jest podmiotem praw i obowiązków dotyczących mienia należącego do państwowych osób prawnych. Występują one w obrocie prawnym względem Skarbu Państwa i wobec siebie samodzielnie (art. 34 k.c.). Skarb Państwa nie ponosi także odpowiedzialności za zobowiązania innych państwowych osób prawnych (np. wyższych uczelni państwowych, jednoosobowych spółek Skarbu Państwa), chyba że przepis odrębny stanowi inaczej (np. z braku zdolności upadłościowej państwowej osoby prawnej). Państwowa osoba prawna nigdy nie odpowiada za zobowiązania Skarbu Państwa (art. 40 § 1 k.c.), a ich solidarna odpowiedzialność jest możliwa tylko w razie nieodpłatnego przejęcia mienia takiej osoby za zobowiązania powstałe w okresie, gdy przejęty składnik majątku do niej należał (art. 40 § 2 k.c.).

Wiele przepisów szczegółowych – zwłaszcza od połowy stycznia 2003 r. – zawierała ustawa z 8.08.1996 r. o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących Skarbowi Państwa (Dz.U. z 2016 r. poz. 154). Dawała ministrowi Skarbu Państwa pewne uprawnienia w odniesieniu do mienia państwowego, np. co do wyrażania zgody na rozporządzenie mieniem o wartości przekraczającej równowartość w złotych – 50 000 euro. Wprowadzała także domniemanie, że jeżeli z odrębnych przepisów nie wynika, jakiej państwowej

[20] Zob. *Skarb Państwa a działalność gospodarcza*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014.
[21] Por. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, Warszawa 2000, s. 215.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

osobie prawnej przysługują prawa do mienia państwowego, to należało przyjąć, że przysługują one Skarbowi Państwa, reprezentowanemu przez ministra Skarbu Państwa.

Sytuacja ta uległa zmianie począwszy od stycznia 2017 r., to znaczy po wejściu w życie ustawy z 16.12.2016 r. o zasadach zarządzania mieniem państwowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1302 ze zm.) wraz z ustawą z tej samej daty zawierającą przepisy wprowadzające. Nowa ustawa zawiera wyliczenie 30 instytucji mających status państwowych osób prawnych, według ogólnego założenia, że są to podmioty, w których uprawnienia decyzyjne oraz majątkowe (np. odnośnie do podziału dywidendy, rozporządzania majątkiem) przysługują wyłącznie Skarbowi Państwa, jak też agencje wykonawcze i instytucje gospodarki budżetowej, o których jest mowa w ustawie o finansach publicznych (np. Agencja Nieruchomości Rolnych), Polska Akademia Nauk i uczelnie państwowe, państwowe instytuty badawcze i przedsiębiorstwa państwowe. Państwowymi osobami prawnymi są też spółki kapitałowe, w których wszystkie akcje lub udziały należą do Skarbu Państwa lub innej państwowej osoby prawnej. Jest to prawidłowe rozwiązanie, zbieżne z dotychczasowym rozumieniem państwowej osoby prawnej.

Uprawnienia do reprezentowania państwowych osób prawnych w kwestiach dotyczących mienia i majątku zostały przeniesione do ustaw ich dotyczących, z silnym podkreśleniem pozycji organów administracyjnych, aż po węzłowe stanowiska rządowe, np. co do wyrażenia zgody na zbycie udziałów w spółkach, zbycie mienia większej wartości, wyodrębnienia podmiotów o istotnym znaczeniu dla gospodarki państwa, ze szczególną rolą pełnioną przez prezesa Rady Ministrów, ministrów i prezesa Prokuratorii Generalnej RP[22].

2.2.2. Samorządowe osoby prawne

gmina i inne samorządowe (komunalne) osoby prawne

Jedną z reform ustrojowych w Polsce upodmiotowiono prawne i własnościowe jednostki samorządu terytorialnego. Ustawą z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 506 ze zm.) utworzone zostały gminy, jako komunalne (samorządowe) osoby prawne, a także związki gmin i stowarzyszenia gmin. Reprezentują one mienie wyodrębnione początkowo z mienia państwowego. Reforma administracyjna w 1998 r. przyniosła ze sobą powiat jako samorządową osobę prawną, oraz województwo jako regionalną wspólnotę samorządową wyposażoną w osobowość prawną. Podstawowe

[22] Zob. bliżej A. Szumański, *Nowe regulacje prawne spółek z udziałem Skarbu Państwa z uwzględnieniem zmian w kodeksie spółek handlowych, obowiązujących od 1.1.2017 r.*, PPH 2017/3.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jednostki samorządu terytorialnego (gmina, powiat, województwo) uzyskują osobowość prawną z mocy prawa, na podstawie aktu erekcyjnego (system normatywny powstawania osób prawnych)[23].

Samorządowymi osobami prawnymi są także spółki handlowe tworzone w całości albo – jak się dzisiaj coraz chętniej przyjmuje – w przeważającym stopniu (ponad 50%) z mienia komunalnego (innych komunalnych osób prawnych, np. w celu prowadzenia transportu lokalnego, wywozu śmieci, dostarczania wody itp.). Status prawny i odpowiedzialność tych osób względem tworzących je gmin, powiatów lub województw są podobne do relacji między państwowymi osobami prawnymi a Skarbem Państwa[24].

2.2.3. Inne osoby prawne

publiczne i prywatne osoby prawne

O państwowych i komunalnych osobach prawnych można łącznie powiedzieć, że reprezentują własność publiczną.

Odmienną kategorię stanowią prywatne osoby prawne. Są to jednostki organizacyjne wyposażone w osobowość prawną przez odpowiednie przepisy, ale stanowiące własność osób fizycznych, spółdzielni, stowarzyszeń, związków zawodowych, fundacji, kościołów i związków wyznaniowych. Są to osoby prawne albo typu korporacyjnego (np. spółki, spółdzielnie, stowarzyszenia), albo typu zakładowego (fundacje), powstałe i działające na podstawie własności prywatnej założycieli lub uczestników (członków). Substratem korporacji są z założenia ludzie (członkowie), substratem zakładu jest majątek wyodrębniony przez fundatora lub założyciela na określony cel, w postaci osoby prawnej (fundacji, przedsiębiorstwa państwowego, spółki kapitałowej). Z działalności korporacji korzysta z założenia tylko liczebnie oznaczone grono członków tworzących też majątek osoby prawnej.

Działalność typu zakładowego obejmuje tzw. destynatariuszy, czyli nieokreślone grono korzystających z majątku przekazanego i przeznaczonego na cel wskazany przez założyciela (fundatora), np. domu opieki, muzeum, ośrodka kultury, sportu itd.

[23] Art. 2 ust. 2 ustawy z 5.06.1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 511 ze zm.) oraz art. 6 ust. 2 ustawy z 5.06.1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2019 r. poz. 512); zob. także art. 1a ustawy z 20.12.1996 r. o gospodarce komunalnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 712); G. Cern, *Mienie komunalne a działalność gospodarcza samorządu terytorialnego*, Warszawa 2019; zob. A. Kappes w rozdziale piątym, pkt 5.5.

[24] Zob. art. 40 § 3 k.c. oraz np. art. 49 u.s.p., gdzie stanowi się o braku odpowiedzialności zarówno powiatu za zobowiązania innych powiatowych osób prawnych, jak i tych osób prawnych za zobowiązania powiatu. Wynika to z samodzielności względem siebie poszczególnych osób prawnych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Cechą wyróżniającą prywatne osoby prawne jest cel działalności, polegający na zaspokajaniu potrzeb lub interesów (np. gospodarczych) podmiotów związanych z osobą prawną albo na zrealizowaniu przeznaczenia mienia (przy fundacjach). Dosyć trudno jednoznacznie wskazać cechę publicznego lub prywatnego statusu odnośnie do niektórych stowarzyszeń i fundacji (np. prowadzących otwartą lub w innym przypadku zamkniętą działalność charytatywną, a także komercyjną, nastawioną na zarobek, nawet jeśli jest on przeznaczony tylko na realizację celów statutowych, społecznie użytecznych)[25].

2.3. Podmioty bez osobowości prawnej mające zdolność prawną

tzw. ułomne (niepełne) osoby prawne

Przez wiele lat trwała dyskusja na temat statusu prawnego jednostek organizacyjnych, którym przepisy prawa nie nadają wprawdzie osobowości prawnej, ale które mają wszelkie atrybuty osób prawnych: wyodrębnienie organizacyjne, majątek i strukturę. Jeżeli takim podmiotom przepisy nadają zdolność prawną, to najczęściej nazywa się je ułomnymi lub niepełnymi osobami prawnymi[26]. Kodeks cywilny w przepisach wprowadzonych od 2003 r. stanowi: „Do jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych" (art. 33^1 k.c.).

Status niepełnych osób prawnych mają spółki handlowe osobowe (jawna, komandytowa, komandytowo-akcyjna i partnerska) oraz spółki kapitałowe w organizacji (art. 8 i 11 k.s.h.). Podobnie taki status mają np. wspólnoty mieszkaniowe, główne oddziały zagranicznych zakładów ubezpieczeń i inne. Jak stanowią przepisy dotyczące tych jednostek, mimo braku osobowości prawnej mogą one we własnym imieniu nabywać prawa, zaciągać zobowiązania, pozywać i być pozywane[27]. Zdolność prawna jest jednak ograniczona do zakresu wskazanego aktem ustrojowym dotyczącym danego podmiotu,

[25] Dotyczy to też organizacji typu *not for profit* i *non profit* – zob. A. Kidyba, *Prawo handlowe*, Warszawa 2015, zwłaszcza rozdz. 2, oraz A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, Warszawa 2000; W.J. Katner, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo*, Warszawa 2003, s. 25.

[26] Za niewłaściwe uważam nazywanie takich podmiotów osobami ustawowymi ponieważ żadna ustawa ich nie ustanawia, tylko przyznaje określoną indywidualnie zdolność prawną, zawsze we wskazanym zakresie danej jednostki organizacyjnej, jak np. handlowym spółkom osobowym; z kolei osobami prawnymi ustawowymi (czyli powstałymi *ex lege*) są np. Skarb Państwa i gminy.

[27] Zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne*…, Warszawa 2000, rozdz. VIII, § 11; M. Pazdan [w:] L. Ogiegło, M. Pazdan, K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Suplement do tomu 2*, Warszawa 2002.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

np. odnośnie do wspólnot mieszkaniowych w ustawie z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2019 r. poz. 737); regulacja ta jest niewystarczająca.

Charakteru niepełnej osoby prawnej nie miała i nie ma spółka cywilna, będąca umową według art. 860 k.c. Potwierdza to art. 4 ust. 2 ustawy – Prawo przedsiębiorców (podobnie jak wcześniej czynił to art. 4 ust. 2 u.s.d.g. i art. 2 ust. 3 p.d.g.), uznający za podmiot prawa (przedsiębiorcę) nie tę spółkę, lecz jej wspólników[28].

3. Konsumenci

3.1. Pojęcie konsumenta

konsumenci i obrót konsumencki

Zmienione w 2003 r. przepisy Kodeksu cywilnego wprowadziły nowe rozumienie pojęcia konsumenta. Według art. 22^1 k.c. w brzmieniu obowiązującym do wejścia w życie ustawy o prawach konsumenta, nowelizującej w tym względzie Kodeks cywilny, za konsumenta uważało się osobę fizyczną dokonującą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Tym samym nawiązano wprost do pojęcia rozpowszechnionego w przepisach UE, odchodząc od pierwszej w prawie polskim definicji konsumenta zawartej od 2000 r. w art. 384 § 3 k.c. (zmienionym następnie przez ustawę o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie Kodeksu cywilnego). Pierwotne określenie obejmowało także osoby prawne, jeśli nie działały one w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej. Coraz częściej pojawiają się głosy, również w innych krajach UE, aby obowiązujące rozumienie konsumenta poszerzyć[29]. Obecnie przepisy UE wymagają pewnego minimum ochrony konsumenta, dlatego i zakres tej ochrony, i podmioty, których może ona dotyczyć, da się w ustawodawstwach krajowych określać szerzej, poza to minimum. *De lege lata* są to dzisiaj jednak tylko osoby fizyczne. Nowy art. 22^1 k.c., według ustawy

[28] Bliżej W.J. Katner, *Prawo działalności gospodarczej*…, s. 38–42. W projektach zmian Kodeksu cywilnego proponuje się rozszerzenie art. 1 k.c. przez wskazanie wśród podmiotów prawa cywilnego także jednostek, o których mowa w obecnym art. 33^1 k.c.; zob. *Księga pierwsza Kodeksu cywilnego. Projekt z uzasadnieniem*, Warszawa 2009; zob. W.J. Katner, *Podwójna czy potrójna podmiotowość w prawie cywilnym* [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005; A. Kidyba, *Niektóre skutki dla obrotu handlowego wprowadzenia trzeciej kategorii podmiotowej*, PPH 2004/12, s. 11; W.J. Katner, *Przedsiębiorca i konsument w projekcie księgi pierwszej nowego kodeksu cywilnego – do czego zmierza Komisja Kodyfikacyjna?* [w:] *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa profesora Józefa Okolskiego*, red. M. Modrzejewska, Warszawa 2010, s. 367–381.

[29] Zob. T. Pajor [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2009, s. 224 i n.; podobnie T. Pajor, W.J. Katner (aktualiz.), w wydaniu tego komentarza z 2014 r., red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa 2014.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

o prawach konsumenta z 30.05.2014 r., stanowi: „Za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonująca z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową". Słusznie więc powiązano konsumenta wyłącznie z relacjami z przedsiębiorcą (zob. rozdział pierwszy, pkt 4).

3.2. Skutki wyróżnienia obrotu konsumenckiego

wyróżnienie obrotu konsumenckiego

Kwestia skutków wyróżnienia obrotu konsumenckiego zostanie poruszona dokładniej w rozdziale szesnastym, pkt 1. W tym miejscu należy stwierdzić, że w stosunkach prawnych między przedsiębiorcami a konsumentami, konsumenci podlegają dodatkowej ochronie, przewidzianej – na wzór regulacji międzynarodowych, zwłaszcza UE – szczególnie w przepisach o zawieraniu umów, ich wykonywaniu i odpowiedzialności odszkodowawczej. Odnosi się to także do zakazu umieszczania w umowach klauzul niedozwolonych oraz stosowania niedozwolonych (nieuczciwych) praktyk rynkowych. Jak zostało wcześniej stwierdzone, obrót konsumencki dotyczy wyłącznie relacji, w których jedną stroną stosunku prawnego jest przedsiębiorca.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział czwarty

PRZEDSIĘBIORCY – ZAGADNIENIA OGÓLNE. PRZEDSIĘBIORSTWO. FIRMA

1. Pojęcie i cechy przedsiębiorcy

1.1. Przepisy prawa publicznego

przedsiębiorca według prawa publicznego

1. Określenie podmiotu prowadzącego działalność gospodarczą należy przede wszystkim do prawa publicznego. Wraz z reformą zmierzającą do gospodarki wolnorynkowej w Polsce uchwalona została w grudniu 1988 r., wspomniana już wcześniej, ustawa o działalności gospodarczej. Według niej podmiotem gospodarczym, bo tak nazwano dzisiejszego przedsiębiorcę, mogła być osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, ale dopuszczona do obrotu na podstawie odpowiednich przepisów.

Włączenie jednostek bez osobowości prawnej do kręgu podmiotów gospodarczych okazało się wątpliwe, zwłaszcza że zainteresowanie wykazały głównie spółki cywilne osób fizycznych, a te nie spełniają warunków prawnych przedsiębiorcy. Dlatego ustawa – Prawo działalności gospodarczej, obowiązująca od początku 2001 r., nie tylko wprowadziła i określiła pojęcie przedsiębiorcy, lecz także ograniczyła je podmiotowo i wskazała cechy, które musi mieć podmiot prawa, aby można go było uznać za przedsiębiorcę. Podobnie uczyniła obowiązująca od sierpnia 2004 r. do końca kwietnia 2018 r. ustawa o swobodzie działalności gospodarczej[30].

[30] Zob. bliżej W.J. Katner, *Kupiec, podmiot gospodarczy, przedsiębiorca – ewolucja pojęciowa*, GSP 1999, t. II, s. 171–188; tenże [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa 2014, s. 449 i n.; J.P. Naworski, *Przedsiębiorca versus konsument w prawie polskim*, SPP 2018/1.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przedmiot działalności gospodarczej

2. Według ustawy – Prawo działalności gospodarczej przedsiębiorcą mogła być osoba fizyczna, osoba prawna i niemająca osobowości prawnej spółka prawa handlowego, która zarobkowo i zawodowo, we własnym imieniu, w sposób zorganizowany i ciągły podejmowała i wykonywała działalność gospodarczą. Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej sformułowała to inaczej, nawiązując do określenia przedsiębiorcy zawartego w Kodeksie cywilnym. W myśl art. 4 ust. 1 u.s.d.g. przedsiębiorcą mogła być osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca we własnym imieniu działalność gospodarczą. Działalnością tą, jak było już wspomniane w rozdziale drugim, była według tych przepisów działalność wytwórcza, budowlana, handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa. Za przedsiębiorców uznano także wspólników spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej.

Podmiotowy zakres przedsiębiorcy kontynuuje Prawo przedsiębiorców z 2018 r., zaliczając do tego kręgu wszystkie podmioty uznawane przez prawo cywilne (art. 1 i art. 33^1 k.c.). Spółka cywilna pozostała poza tym gronem, podobnie jak wcześniej za przedsiębiorców uznani zostali wspólnicy tej spółki w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej (art. 4 ust. 2 pr. przeds.). Strona przedmiotowa pojęcia przedsiębiorcy sprowadza się do obiektywnego rozumienia, czym jest działalność gospodarcza. W tej kwestii należy odesłać do rozdziału drugiego, w którym są przedstawione konsekwencje zmian dokonanych w Prawie przedsiębiorców z 2018 r. przez pominięcie wskazania, na czym może polegać działalność gospodarcza.

cechy przedsiębiorcy

Nie wystarczy do uznania, że podmiot prawa jest przedsiębiorcą, podmiotowe jego określenie i wymaganie, aby prowadził działalność gospodarczą. Wymienione podmioty będą przedsiębiorcami dopiero wtedy, gdy będą miały wszystkie cechy przedsiębiorcy, które były określone najpierw w ustawie – Prawo działalności gospodarczej, a później w art. 2 i 4 ust. 1 u.s.d.g.; różnic merytorycznych między tymi ustawami nie było. Inaczej to formułuje nowe Prawo przedsiębiorców, kryjąc cechy przedsiębiorcy pod mylnym stwierdzeniem, że chodzi o działalność gospodarczą. Według art. 3 nowej ustawy, poza prowadzeniem działalności gospodarczej podmiot musi spełnić łącznie cztery cechy; a) prowadzić działalność we własnym imieniu, b) jako zarobkową, c) zorganizowaną i d) w sposób ciągły. W przepisie zginęła cecha prowadzenia działalności e) zawodowo (profesjonalnie), która występowała w prawie działalności gospodarczej, ale też już pominięta została w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej, co było krytykowane, gdyż nie wystarczyło stwierdzić, że działalność gospodarcza to także zawodowa. Należy krótko scharakteryzować wymienione cechy.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Zarobkowy charakter wykonywania działalności gospodarczej wskazuje na to, że celem przedsiębiorcy musi być uzyskiwanie korzyści majątkowej, co nie oznacza, że zawsze będzie osiągany zysk; również działalność ze stratą ma cechę działalności zarobkowej[31]. „We własnym imieniu" oznacza, że przedsiębiorca nie prowadzi działalności gospodarczej za kogoś innego, ale może się posłużyć innymi osobami przy wykonywaniu własnej działalności. Cecha zorganizowania działalności wymaga od podmiotu wybrania odpowiedniej formy prawnej (np. spółki handlowej) i przygotowania organizacyjnego, zależnych od przedmiotu działalności (np. wynajęcie i urządzenie sklepu). Wymaganie ciągłości stanowi o stabilności funkcjonowania podmiotu i jest odwrotnością działania chwilowego, okazjonalnego. Nie oznacza to działalności nieprzerwanej, np. działalność sezonowa, powtarzająca się, wynikająca z przedmiotu przedsiębiorczości też spełnia warunek ciągłości.

Wiele emocji wzbudza cecha zawodowego wykonywania działalności. Była ona uznawana za oczywistą dla podmiotu gospodarczego. Profesjonalizm był przeciwstawiany amatorskiemu funkcjonowaniu, cechującemu profana. Przedsiębiorca jako podmiot wykonujący działalność gospodarczą musi mieć kwalifikacje zależne od przedmiotu tej działalności. Staranność przedsiębiorcy w kwestii należytego wykonania umowy w razie domagania się odszkodowania w reżimie odpowiedzialności *ex contractu,* ocenia się z uwzględnieniem zawodowego charakteru działalności (art. 355 § 2 k.c.). Dlatego nieprawidłowe jest wyłączenie w prawie przedsiębiorców cechy zawodowego wykonywania działalności. Z art. 2 u.s.d.g. wynikało przynajmniej, że wykonywanie zawodu jest również działalnością gospodarczą. Pod tym względem słusznie tzw. wolne zawody zostały włączone w zakres ustawodawstwa gospodarczego, mimo krytycznej oceny ustawy o swobodzie działalności gospodarczej w odniesieniu do cechy zawodowego charakteru działalności przedsiębiorcy[32], w każdym razie profesjonalizm nie jest tym samym, co wykonywanie wolnego zawodu.

[31] Zob. też pkt 4.1 tego rozdziału.

[32] Przepis ten oceniałem krytycznie. Szczegółowo na temat cech działalności przedsiębiorcy zob. W.J. Katner, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo*, Warszawa 2003, s. 18 i n.; tenże, *Podstawowe zagadnienia prawne nowej ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, PPH 200/12; J. Frąckowiak [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 1118 i n.; W.J. Katner [w:] *Prawo gospodarcze i handlowe,* red. W.J. Katner, Warszawa 2018, s. 64 i n. W uchwale SN z 23.03.2016 r., III CZP 4/16, M. Praw. 201/9, s. 455, uznano notariusza za przedsiębiorcę.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1.2. Stanowisko Kodeksu cywilnego i innych ustaw

1. Kodeks cywilny do 2003 r. posługiwał się tylko pojęciem przedsiębiorstwa, nie określał zaś podmiotowo przedsiębiorcy, pozostawiał to prawu publicznemu, z zastosowaniem dla całego systemu prawa.

W ustawie z 14.02.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408) wprowadzono do Kodeksu cywilnego art. 43^1, z którego wynika, że przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 33^1 § 1 k.c. (w rozdziale trzecim, pkt 2.3 niniejszego podręcznika wskazana jako tzw. niepełna, ułomna osoba prawna – czyli niemająca osobowości prawnej jednostka organizacyjna, której przepisy przyznały zdolność prawną), prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

Jak widać, na tym właśnie przepisie Kodeksu cywilnego wzorował się ustawodawca w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej. Kodeks cywilny nie określa jednak ani pozostałych cech przedsiębiorcy, ani zakresu działalności gospodarczej. W tej części powinna mieć zastosowanie regulacja prawa publicznego[33].

2. Większość ustaw szczególnych posługujących się pojęciem przedsiębiorcy odsyłała przez długi czas do określenia zawartego w ustawie – Prawo działalności gospodarczej lub nawiązywało do tego określenia. Tak też było w okresie obowiązywania ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, że przepisy ustaw szczególnych nawiązywały albo do Kodeksu cywilnego, albo do ww. ustawy, zależnie od tego, czy w danej ustawie dominowały elementy publiczno- czy prywatnoprawne. Prawdopodobnie będzie tak również z uwzględnieniem Prawa przedsiębiorców z 2018 r. Jednak nie jest to sytuacja korzystna dla rozumienia prawa. Podnoszony w piśmiennictwie i orzecznictwie sądów chaos terminologiczny pogłębiają przepisy ustaw, zwłaszcza prawa publicznego, w których niezależnie od wykorzystania określenia przedsiębiorcy z którejś z ustaw ustrojowych, rozszerza się je wątpliwie na inne podmioty, np. w ustawie z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa[34]. Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej próbowała temu zaradzić, ponieważ w ustawie wprowadzającej ten akt prawny (art. 86 p.w.u.s.d.) nakazała rozumieć

[33] Nie można zgodzić się w tej kwestii z J. Szwają [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 5, Warszawa 2004, s. 237, 241; por. W.J. Katner [w:] *Kodeks cywilny*…, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, s. 452–458.

[34] Pisze o tym J. Szwaja [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek*…, t. 5, s. 245 i n., oraz A. Kidyba, *Prawo handlowe*, Warszawa 2015, s. 24–25; wskazuje się tam także dalsze przepisy z różnym określaniem przedsiębiorcy; zob. o tych kwestiach J. Frąckowiak [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, s. 1118 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

dotychczasowe przepisy ustawy – Prawo działalności gospodarczej powołane w obowiązujących nadal przepisach jako właściwe według przepisów ustawy o swobodzie działalności gospodarczej. Inaczej podszedł ustawodawca do tych kwestii na gruncie prawa przedsiębiorców i regułą stało się nowelizowanie ogółu ustaw, w których występuje przedsiębiorca w znaczeniu określanym jako publicznoprawne, przez odwołanie się do ustawy z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (rozdz. 2 ustawy z tej samej daty, Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo przedsiębiorców oraz inne ustawy dotyczące działalności gospodarczej Dz.U. poz. 650). Sprawia to tylko pozorne wrażenie dostosowania przepisów do nowego rozumienia pojęcia przedsiębiorcy, podczas gdy i tak nie została zniesiona podstawowa rozbieżność określenia tego pojęcia z tym, jakie występuje w Kodeksie cywilnym.

2. Podejmowanie działalności gospodarczej przez podmioty niebędące przedsiębiorcami – odesłanie

działalność gospodarcza non profit

1. Kwestia podejmowania działalności gospodarczej przez podmioty niebędące przedsiębiorcami została bliżej przedstawiona w rozdziale piątym, pkt 5 i 6. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na niejasne regulacje dotyczące podmiotów, które prowadzą działalność gospodarczą, ale nie mają zasadniczych cech przedsiębiorcy. Chodzi w szczególności o podmioty określane mianem *not for profit*, jak stowarzyszenia i fundacje. Niestety, nowe ustawy powstają, ale mimo powtarzanych postulatów kwestia ta nadal nie została prawnie rozwiązana.

2. Słusznie się twierdzi, że podmioty, których głównym celem nie jest prowadzenie działalności gospodarczej, a zwłaszcza osiąganie zarobku, ale które zgodnie z prawem podejmują taką działalność dodatkowo, w celu uzyskania środków finansowych na funkcjonowanie statutowe, stają się przedsiębiorcami tylko w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej. Zagadnienie nabrało nowego znaczenia wobec pojawienia się w 2004 r. organizacji pożytku publicznego, prowadzących działalność odpłatną i nieodpłatną[35], jednak ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie nie

[35] Zob. A. Kidyba, *Prawo*…, Warszawa 2015, s. 27; nie jest w tej kwestii prawidłowa tablica nr 9 w pracy K. Miaskowskiej-Daszkiewicz, R.M. Pal, *Prawo publiczne gospodarcze. Testy, kazusy, tablice*, Warszawa 2008; fundacje i stowarzyszenia nie są ze swej istoty przedsiębiorcami; bliżej W.J. Katner, *Działalność gospodarcza podmiotów niebędących przedsiębiorcami ze szczególnym rozważeniem statusu prawnego fundacji i stowarzyszeń* [w:] *Sine ira et studio, Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorczyk, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 919 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przyczyniła się do lepszego rozumienia statusu tych podmiotów, które z natury nie są przedsiębiorcami, ale w pewnym stopniu prowadzą działalność gospodarczą jak przedsiębiorcy.

3. Przedsiębiorcy zagraniczni i inne podmioty zagraniczne

Zainteresowanie inwestycjami zagranicznymi w Polsce pojawiło się wraz z początkiem myślenia o koniecznych reformach gospodarczych, jeszcze w poprzednim systemie ustrojowym. Stąd ustawa z 1982 r. dotycząca tzw. przedsiębiorstw polonijnych, następnie ustawa z 23.04.1986 r. o spółkach z udziałem zagranicznym (Dz.U. Nr 17, poz. 88 ze zm.), potem z 1988 i 1991 r. – obie dotyczące już szerzej tworzenia i funkcjonowania spółek handlowych z kapitałem zagranicznym w nowych warunkach gospodarki rynkowej. Istotne zmiany wprowadziła ustawa – Prawo działalności gospodarczej, która od 2001 r. wyróżniała dwie kategorie podmiotów: osoby zagraniczne i przedsiębiorców zagranicznych. Podział ten zachowała ustawa o swobodzie działalności gospodarczej (ze zmianą przesłanek w noweli z 2008 r. oraz w ustawie z 2011 r. o redukcji niektórych obowiązków obywateli i przedsiębiorców) i jest to kontynuowane w nowej, wspomnianej już ustawie z 2018 r. o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium RP.

osoby zagraniczne

Osoby zagraniczne to (art. 3 pkt 5) osoby fizyczne nieposiadające obywatelstwa polskiego, oraz osoby prawne z siedzibą za granicą, a także jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, posiadające zdolność prawną, z siedzibą za granicą.

przedsiębiorcy zagraniczni

Przedsiębiorcy zagraniczni (art. 3 pkt 7) to osoby zagraniczne wykonujące działalność gospodarczą za granicą oraz obywatele polscy wykonujący działalność gospodarczą za granicą.

Funkcjonowanie przedsiębiorców z kapitałem zagranicznym w Polsce może polegać na tym, że będą oni w całości właścicielami mienia (akcji, udziałów, prawa własności przedsiębiorstwa) albo będą współwłaścicielami części tego mienia (np. akcjonariusze większościowi lub mniejszościowi), w szczególności w ramach *joint venture*[36].

[36] Zob. także pkt 3.3 i 3.4 tego rozdziału.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3.1. Reguła ogólna na tle prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych

wolność gospodarcza według prawa UE

1. Na gruncie traktatu ustanawiającego dzisiejszą UE, zwłaszcza w art. 49 TFUE, formułowana jest zasada swobody wykonywania działalności gospodarczej przez obywateli jednego z państw członkowskich UE na terytorium innego kraju członkowskiego (innych krajów członkowskich). Opiera się ona na regule tzw. traktowania narodowego, tzn. podejmowanie i wykonywanie działalności gospodarczej przez obywateli krajów członkowskich UE następuje z zachowaniem warunków ustalonych w prawie kraju podejmowania tej działalności, ale nie może być ono określone inaczej (zwłaszcza gorzej) niż dla obywateli tego kraju. Na przykład Włoch w Polsce nie może mieć innych reguł prawnych zorganizowania działalności gospodarczej niż Polak w Polsce i odwrotnie.

Działalność może polegać zarówno na samozatrudnieniu, czyli podjęciu i wykonywaniu działalności gospodarczej samodzielnie, jak i na zorganizowaniu przedsiębiorcy w formie podmiotowej, korporacyjnej, takiej jak przewiduje to prawo krajowe, np. w formie spółki, spółdzielni, oddziału, filii itp. Działalność gospodarcza to również wykonywanie usług określonych jako działalność przemysłowa, handlowa, rzemieślnicza i wykonywanie wolnych zawodów, inna niż polegająca na przepływie towarów, osób i kapitałów. Kwestie te bliżej wyjaśniała ustawa z 4.03.2010 r. o świadczeniu usług na terytorium RP, która została uchylona przez omawianą ustawę z 2018 r. z przejęciem jej funkcji (art. 5–13).

2. Za uzasadnione ograniczenia swobody prowadzenia działalności gospodarczej przez przepisy krajowe uznaje się działalność w zakresie wykonywania władzy publicznej (art. 51 TFUE) i stosowanie wobec cudzoziemców szczególnych środków prawnych, jeśli jest to uzasadnione względami porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego oraz zdrowia publicznego (art. 52 TFUE)[37].

3. Prawo polskie uwzględniło powyższe reguły, a nawet w art. 6 p.d.g. rozszerzyło zasadę traktowania narodowego (niedyskryminacji) na kraje członkowskie OECD. Z przepisu tego wynikało, że obywatele tych państw mogą na terytorium RP podejmować i wykonywać działalność gospodarczą na takich samych zasadach, jak przedsiębiorcy mający miejsce stałego pobytu lub siedzibę w Polsce. W ustawie o swobodzie gospodarczej sformułowano to

[37] Bliżej na temat regulacji prawnej w poszczególnych państwach członkowskich UE zob. A. Kamiński, *Warunki zakładania i prowadzenia firm w wybranych krajach Unii Europejskiej – poradnik prawniczy*, „Glosa" 2004/5.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jeszcze szerzej (art. 13 u.s.d.g.), stanowiąc *expressis verbis*, że zasada traktowania jak obywateli polskich dotyczy osób zagranicznych z państw członkowskich UE i państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym[38]. Kolejne nowelizacje ustawy w 2008 i 2010 r. rozszerzyły to jeszcze bardziej podmiotowo na członków rodzin i osoby z różnego powodu mające prawo przebywać na terytorium Polski (np. uchodźcy), a przedmiotowo na sferę usług i umów zawieranych przez inne państwa z UE z jej krajami członkowskimi. Tak samo kwestia ta została unormowana w art. 4, stanowiącym sobą rozdział drugi ustawy o zasadach uczestnictwa przedsiębiorców zagranicznych i innych osób zagranicznych w obrocie gospodarczym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

3.2. Przedsiębiorcy w Polsce z krajów spoza UE

przedsiębiorcy spoza UE

1. Zgodnie z ustawą z 19.12.2008 r. o zmianie ustawy o swobodzie działalności gospodarczej oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2009 r. Nr 18, poz. 97 ze zm.) obywatele państw obcych niebędący osobami zagranicznymi, o których była mowa w pkt 3.1, a którzy otrzymali na podstawie odpowiednich przepisów zezwolenie na osiedlenie się na terytorium RP, zgodę na pobyt tolerowany, status uchodźcy nadany w RP lub korzystają z ochrony czasowej na naszym terytorium, otrzymali takie same prawa w zakresie podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej na terytorium RP jak obywatele polscy. Regulacja ta została utrzymana w mocy przez art. 4 u.z.u.p.z.

2. Inne osoby zagraniczne niż wcześniej wymienione mają prawo do podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej (art. 4 ust. 3 u.z.u.p.z., poprzednio art. 13 ust. 3 u.s.d.g.) wyłącznie w formie spółki komandytowej, komandytowo-akcyjnej, z ograniczoną odpowiedzialnością i spółki akcyjnej, a także przystępowania do takich spółek oraz obejmowania albo nabywania ich udziałów lub akcji, jeśli umowy międzynarodowe nie stanowią inaczej. Takie sformułowanie przepisu w ogóle pomija zasadę wzajemności, typową dla stosunków międzynarodowych, wtedy gdy nie są zawarte umowy między państwami. Było to również zasadą przyjętą w przepisach ustawy – Prawo działalności gospodarczej, łącznie ze wskazaniem, jak się ustala zachowanie

[38] Zob. W.J. Katner, *Prawo działalności gospodarczej*…, s. 56–59; A. Kidyba, *Prawo*…, Warszawa 2015, s. 584 i n.; G. Bieniek, *Podejmowanie przez przedsiębiorców zagranicznych działalności gospodarczej w Polsce (wybrane zagadnienia)*, „Rejent" 2001/7–8; zob. także J. Jacyszyn, S. Krześ, E. Marszałkowska-Krześ, *Działalność gospodarcza osoby zagranicznej w Polsce*, Warszawa 2002; W.J. Katner [w:] *Prawo gospodarcze i handlowe*, red. W.J. Katner, Warszawa 2018, s. 118 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zasady wzajemności. Wzajemność została zachowana jako zasada dla oddziałów przedsiębiorców zagranicznych (zob. pkt 3.3).

3.3. Oddział przedsiębiorcy zagranicznego w Polsce

pojęcie oddziału przedsiębiorcy zagranicznego

1. Inwestując w Polsce, osoby zagraniczne statuują nowych przedsiębiorców w wybranych przez siebie formach prawnych, dozwolonych dla nich w naszym kraju. Są to wówczas podmioty polskie z kapitałem zagranicznym, utworzone według polskiego prawa, w Polsce zarejestrowane, np. Fiat Polska Sp. z o.o. Z kolei przedsiębiorcy zagraniczni, którzy nie są jeszcze gotowi do tak głębokiego stabilizowania swojej działalności gospodarczej w Polsce, mogą utworzyć oddział (oddziały) swojego przedsiębiorstwa działającego za granicą (rozdz. 4 u.z.u.p.z., poprzednio art. 85–92 u.s.d.g.).

zasada wzajemności

2. Utworzenie oddziału jest uzależnione od zachowania wzajemności w kraju pochodzenia przedsiębiorcy zagranicznego, chyba że chodzi o podmiot z krajów UE, EFTA lub państw – stron innych umów międzynarodowych (art. 14 ust. 1 i 2 u.z.u.p.z.). Oddział jest quasi-przedsiębiorcą, ponieważ działa na warunkach prawa polskiego i jest wpisany do KRS w rejestrze przedsiębiorców. Nie ma jednak samodzielności prawnej właściwej dla podmiotów mających osobowość prawną lub zdolność prawną (art. 33 i 33^1 k.c.), co znalazło potwierdzenie w orzecznictwie polskiego Sądu Najwyższego. Przedsiębiorcę zagranicznego, a więc podmiot wykonujący działalność gospodarczą za granicą, reprezentuje osoba przez niego ustanowiona w oddziale. W oddziale przedsiębiorcy zagranicznego może być wykonywana działalność gospodarcza tylko w zakresie przedmiotu działalności tego przedsiębiorcy za granicą (art. 15 u.z.u.p.z.).

3.4. Przedstawicielstwo przedsiębiorcy zagranicznego

pojęcie i zakres działalności przedstawicielstwa

1. Jeżeli przedsiębiorca zagraniczny nie zamierza prowadzić działalności gospodarczej w Polsce, ale chce tylko reklamować się i promować, a więc w gruncie rzeczy informować o swojej działalności za granicą – tworzy przedstawicielstwo (rozdz. 5 u.z.u.p.z., art. 93–102a u.s.d.g.). Nie może ono prowadzić np. akwizycji, zbierać ofert, mieć postaci agencji itp. ani żadnych innych form działalności gospodarczej (art. 22 u.z.u.p.z.).

Gdy osoby zagraniczne w Polsce zamierzają promować gospodarkę swoich krajów i tworzą w tym celu przedstawicielstwo, nie może ono prowadzić żadnej działalności gospodarczej w rozumieniu polskiego ustawodawstwa gospodarczego, musi ograniczyć się tylko do promocji i reklamy (art. 23 u.z.u.p.z.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2. Utworzenie przedstawicielstwa wymaga złożenia stosownego wniosku i wpisania do rejestru przedstawicielstw przedsiębiorców zagranicznych, prowadzonego przez ministra właściwego do spraw gospodarki[39].

4. Przedsiębiorstwo

4.1. Wieloznaczność terminu „przedsiębiorstwo"

trojakie rozumienie przedsiębiorstwa

Termin „przedsiębiorstwo" występuje w trzech znaczeniach. Można nim określić pewną działalność gospodarczą lub stanowiący jej bazę zespół wartości majątkowych albo też podmiot prowadzący tę działalność. Stąd bierze się tradycyjne wyróżnienie przedsiębiorstwa w znaczeniu funkcjonalnym, przedmiotowym i podmiotowym. Podmiotowe ujęcie terminu „przedsiębiorstwo" jest wyraźne w wypadku przedsiębiorstwa państwowego. Opiera się na koncepcji zarządzania wyodrębnionym majątkiem państwowym przez specjalnie dla tego celu tworzoną osobę prawną. Zgodnie z art. 1 u.p.p. przedsiębiorstwo państwowe jest samodzielnym, samorządnym i samofinansującym się przedsiębiorcą posiadającym osobowość prawną. Zdaniem A. Kidyby o przedsiębiorstwie w znaczeniu podmiotowym można mówić także w sytuacji, gdy z przepisów wynika, że przedsiębiorstwu przyznano podmiotowość prawną lub prowadzi je osoba fizyczna. Wówczas można przyjąć pewną tożsamość między pojęciem przedsiębiorcy a pojęciem przedsiębiorstwa w znaczeniu podmiotowym[40]. W tym ujęciu przedsiębiorstwo jest podmiotem praw i obowiązków. Przedsiębiorstwo w znaczeniu funkcjonalnym to synonim zarobkowej działalności gospodarczej prowadzonej przez przedsiębiorcę w sposób zorganizowany i ciągły. Pojęciem przedsiębiorstwa w tym znaczeniu posługuje się przykładowo art. 109^1 § 1 k.c., który wyznacza zakres prokury, stanowiąc, że obejmuje ona czynności sądowe i pozasądowe związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa. Można także wskazać art. 8 § 2 k.s.h., który stanowi, że spółka osobowa prowadzi przedsiębiorstwo pod własną firmą[41]. Warto jednak podkreślić, że prowadzenie działalności gospodarczej (przedsiębiorstwo w znaczeniu funkcjonalnym) może, ale nie musi oznaczać posiadania przez przedsiębiorcę przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym, a więc zorganizowanego zespołu składników niematerialnych i materialnych przeznaczonego do prowadzenia działalności gospodarczej, o którym mowa w art. 55^1 k.c. To znaczenie przedsiębiorstwa należy łączyć z przedsiębiorstwem, jako jednym przedmiotem czynności prawnej.

[39] Szerzej na temat oddziałów i przedstawicielstw przedsiębiorców zagranicznych zob. W.J. Katner, *Prawo działalności gospodarczej*…, s. 148–187.

[40] A. Kidyba, *Prawo handlowe*, Warszawa 2011, s. 34.

[41] Tak też T. Mróz, M. Stec, *Prawo gospodarcze prywatne*, Warszawa 2005, s. 56.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

4.2. Przedsiębiorstwo jako przedmiot czynności prawnej

przedmiotowe rozumienie przedsiębiorstwa

1. Zgodnie z brzmieniem art. 55^1 k.c.[42] przedsiębiorstwo, jako zorganizowany zespół składników niematerialnych i materialnych przeznaczony do prowadzenia działalności gospodarczej, obejmuje w szczególności nazwę przedsiębiorstwa, własność nieruchomości i ruchomości, inne prawa rzeczowe do nieruchomości lub rzeczy ruchomych, wierzytelności, prawa z papierów wartościowych, prawa na dobrach niematerialnych, a także środki pieniężne, koncesje, licencje i zezwolenia, tajemnice przedsiębiorstwa oraz księgi i dokumenty związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa. Na uwagę zasługuje to, że art. 55^1 k.c. w brzmieniu nadanym nowelą z 14.02.2003 r. nie wymienia firmy wśród składników przedsiębiorstwa. Wyliczenie zawarte w art. 55^1 k.c. nie ma charakteru zamkniętego. Zawiera typowe aktywa. W skład konkretnego przedsiębiorstwa mogą wchodzić również inne składniki niż wymienione, które mają wartość majątkową, np. prawa udziałowe, *know-how* lub renoma. Konkretne przedsiębiorstwa mogą łączyć w sobie również tylko niektóre składniki spośród wyżej wymienionych. Zamknięty katalog nie jest zresztą potrzebny z uwagi na regulację zawartą w art. 55^2 k.c., o czym będzie mowa w następnym punkcie. **Sformułowanie art. 55^1 k.c. – odmiennie niż to czynił poprzednik tego przepisu – art. 40 k.h. – nie skupia się tylko na składnikach przedsiębiorstwa, ale stanowi o zespole składników niematerialnych i materialnych przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej. Daje to podstawę do uznania, że przepis ten oznacza funkcjonalne rozumienie przedsiębiorstwa.**

2. Treść art. 55^1 k.c. pozwala na stwierdzenie, że przedsiębiorstwo jest kompleksem majątkowym. W nauce prawa cywilnego istnieje kontrowersja co do tego, czy przedsiębiorstwo jest samodzielnym przedmiotem stosunków cywilnoprawnych, czy też za przedmiot ten uważa się poszczególne składniki przedsiębiorstwa[43]. Przeważa pierwszy ze wskazanych poglądów[44]. Pozostaje jednak pytanie, jaka jest jego natura prawna. Charakter prawny przedsiębiorstwa jako przedmiotu czynności prawnych jest od dawna obiektem kontrowersji. Już na gruncie art. 40 k.h., który używał pojęcia przedsiębiorstwa w związku z problematyką zbycia określonej masy majątkowej, pojawiło się w doktrynie wiele koncepcji objaśniających jego naturę. Przykładowo, ujmowano przedsiębiorstwo jako majątek celowy, dobro niematerialne, rzecz albo rzecz zbiorową[45]. W literaturze powojennej na uwagę zasługuje pogląd

[42] Obecne brzmienie przepisu nadane nowelą z 14.02.2003 r., która weszła w życie 25.09.2003 r.

[43] J. Preussner-Zamorska, *Konstrukcja prawa do przedsiębiorstwa i jej konsekwencje w świetle nowej regulacji prawnej – głos w dyskusji*, „Rejent" 1992/2, s. 30 i n.

[44] Z. Radwański, *Prawo cywilne– część ogólna*, Warszawa 1996, s. 116.

[45] Szerzej na ten temat zob. E. Norek, *Przedsiębiorstwo w obrocie gospodarczym*, Warszawa 2007, s. 29 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

S. Grzybowskiego, zgodnie z którym przedsiębiorstwo jest pojęciem techniczno-prawnym, które nie zawiera normatywnej treści, ale jedynie służy objęciu zbioru praw (rzeczowych, innych bezwzględnych i względnych), z których każde jest prawnie wyodrębnionym przedmiotem obrotu. Żadna z wymienionych koncepcji nie oddaje w pełni natury przedsiębiorstwa. Nie można „wtłoczyć" przedsiębiorstwa w definicję rzeczy. Nie jest ani rzeczą, ani zbiorem rzeczy, ani też rzeczą zbiorową. Nie stanowi także samodzielnego dobra niematerialnego[46]. Przedsiębiorstwo jest wyodrębnioną całością zdolną do osiągnięcia celu gospodarczego dzięki wewnętrznej organizacji przedmiotów praw przysługujących przedsiębiorcy. Sam termin „zespół" sugeruje istnienie między nimi koniecznej więzi funkcjonalnej. Więź organizacyjna między różnorodnymi składnikami umożliwia prowadzenie działalności gospodarczej. Przedsiębiorstwa nie da się więc scharakteryzować przez proste odniesienie do rzeczy bądź praw, które mogą być samodzielnymi przedmiotami obrotu. Przedsiębiorstwo to trzeci, obok rzeczy i praw, samodzielny przedmiot obrotu, którego istota tkwi w wewnętrznej organizacji (podporządkowaniu lub koniecznym współistnieniu) różnorodnych składników. Jest to zatem zorganizowany zespół rzeczy, praw i stanów faktycznych (np. lokalizacja, stała klientela) służący prowadzeniu działalności gospodarczej. Wartość przedsiębiorstwa nie jest sumą wartości poszczególnych składników, ale stanowi ją zdolność zarobkowa, jaką przedstawia całość, niezależnie od tego, kto ją realizuje. Przedsiębiorstwo jest ujmowane jako aktyw, który zgodnie z art. 55^2 k.c. może być przedmiotem jednej czynności prawnej.

4.3. Czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo

zbycie przedsiębiorstwa

1. Zgodnie z brzmieniem art. 55^2 k.c. czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo obejmuje wszystko, co wchodzi w skład przedsiębiorstwa, chyba że co innego wynika z treści czynności prawnej, albo z przepisów prawa. Zasadne wydaje się twierdzenie, że wskazany przepis zawiera regułę interpretacyjną, która pozwala przyjąć, iż ilekroć ani z ustawy, ani z treści czynności nie wynika nic innego, wskazanie przedsiębiorstwa jako przedmiotu czynności prawnej oznacza, że jej przedmiotem jest wszystko, co wchodzi w skład konkretnego przedsiębiorstwa.

[46] Charakter przedsiębiorstwa jako przedmiotu czynności prawnej jest sporny. Zob. S. Grzybowski, *System Prawa Cywilnego*, t. 1, *Część ogólna*, Ossolineum 1974, s. 450 i n.; M. Poźniak-Niedzielska, *Dobra niematerialne przedsiębiorstwa państwowego*, Warszawa–Łódź 1990, s. 46 i n.; A. Jakubecki [w:] A. Jakubecki, A. Kidyba, J. Mojak, R. Skubisz, *Prawo spółek. Zarys*, Warszawa 1997, s. 42 i n.; W.J. Katner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, rozdział XVII, s. 1221 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2. Przepis ma charakter dyspozytywny, strony mogą bowiem wyłączyć niektóre składniki. Granicę dopuszczalnych wyłączeń wyznacza pewne minimum składników, których funkcjonalne połączenie decyduje o uznaniu tego zespołu za przedsiębiorstwo. W tej mierze zdaje się panować zgodne przekonanie, że na nabywcę musi przejść to minimum składników konieczne do prowadzenia tego samego, w znaczeniu funkcjonalnym, przedsiębiorstwa, które prowadził zbywca[47]. Wyłączenie nie może prowadzić do utraty wewnętrznej więzi organizacyjnej, która umożliwia osiągnięcie tego samego celu gospodarczego. Jeśli skutkiem wyłączeń byłaby utrata opisanej więzi, należy przyjąć, że strony dokonały rozporządzenia poszczególnymi składnikami przedsiębiorstwa. Wydaje się, że wyłączeniu z mocy ustawy podlegają te składniki, które są niezbywalne, np. użytkowanie.

3. Czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo rodzi *uno actu* skutek względem przedsiębiorstwa jako całości. „Domniemywa się tym samym jedność przedsiębiorstwa, co powoduje powstanie określonych uprawnień do przedsiębiorstwa i wszystkich składników, które wchodziły w skład konkretnego przedsiębiorstwa"[48]. Nie jest to nabycie pod tytułem ogólnym, jak twierdzą niektórzy autorzy[49]. Jest to sukcesja syngularna[50].

Z przepisu art. 75^1 k.c. wynika, że przedsiębiorstwo może być przedmiotem zbycia na podstawie umowy sprzedaży, zamiany, darowizny oraz stanowić przedmiot wkładu do majątku innego podmiotu. Przedsiębiorstwo może być także przedmiotem wydzierżawienia oraz ustanowienia na nim ograniczonego prawa rzeczowego – użytkowania.

4. Wskazane wyżej czynności wymagają *ad solemnitatem* formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi, a jeśli w skład przedsiębiorstwa wchodzi nieruchomość – formy aktu notarialnego. Zbycie przedsiębiorstwa należącego do przedsiębiorcy wpisanego do rejestru powinno być wpisane do rejestru.

4.4. Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa

odpowiedzialność solidarna zbywcy i nabywcy (ustawowe przystąpienie do długu)

W skład przedsiębiorstwa jako przedmiotu czynności prawnej nie wchodzą zobowiązania. W wypadku zbycia przedsiębiorstwa odpowiedzialność

[47] A. Jakubecki [w:] A. Jakubecki, A. Kidyba, J. Mojak, R. Skubisz, *Prawo*…, s. 45.

[48] Z. Gniewek [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2013, s. 301.

[49] M. Poźniak-Niedzielska, *Zbycie przedsiębiorstwa w świetle zmian w kodeksie cywilnym*, PiP 1991/6, s. 37 i n.

[50] W.J. Katner [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2009, s. 533.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

za zobowiązania związane z jego prowadzeniem pozostaje przy zbywcy. Natomiast odpowiedzialność nabywcy względem wierzycieli przedsiębiorstwa wynika z ustawy. Przepis art. 55^4 k.c. (dawny art. 526 k.c.) wprowadza konstrukcję ustawowego przystąpienia nabywcy do długów związanych z prowadzeniem zbywanego przedsiębiorstwa. Nabywca odpowiada solidarnie ze zbywcą, ale tylko za te zobowiązania, o których wiedział lub – przy dołożeniu należytej staranności – powinien wiedzieć, i tylko do wartości nabytego przedsiębiorstwa. Wydaje się jednak, że nabywca przedsiębiorstwa, z którego prowadzeniem są związane zobowiązania, może się zobowiązać względem zbywcy do zwolnienia go z długów (art. 392 k.c.). Jednak taka czynność wywoła skutki tylko między stronami. Nie stanowi więc podstawy odpowiedzialności nabywcy względem wierzycieli, bo ta wynika *ex lege* z art. 55^4 k.c.

5. Firma przedsiębiorcy i oznaczenie przedsiębiorstwa

5.1. Uwagi wstępne

Wyraźne rozróżnienie przedsiębiorcy i prowadzonego przez niego przedsiębiorstwa wywołuje konsekwencje na płaszczyźnie dóbr niematerialnych służących ich oznaczaniu w obrocie. Należy oddzielić, przynajmniej teoretycznie, oznaczenia służące indywidualizacji podmiotów od oznaczeń identyfikujących prowadzone przez nie przedsiębiorstwa. W praktyce rozdzielność oznaczeń indywidualizujących przedsiębiorcę i oznaczeń przedsiębiorstwa ulega niejednokrotnie zatarciu. Jest to skutkiem jednoczesnego (bezpośredniego lub pośredniego) pełnienia przez nie obu funkcji. Niemniej można wskazać kilka istotnych cech, którymi różnią się wskazane dobra. Chodzi zwłaszcza o ich charakter prawny i ochronę, a także o zakres swobody ich obierania.

zakres firmy

Z chwilą wejścia w życie przepisów noweli z 14.02.2003 r. zaczęły obowiązywać zarówno jednolite określenia na oznaczenie wszystkich przedsiębiorców, jak i jednolite zasady ich konstruowania i używania w obrocie. Zgodnie z art. 43^2 k.c. przedsiębiorca działa pod firmą. Firma jest zatem oznaczeniem każdego przedsiębiorcy, którym – zgodnie z art. 43^1 k.c. – jest osoba fizyczna, osoba prawna, nieposiadająca osobowości prawnej jednostka organizacyjna, której przepis ustawy przyznał zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową. Pojęcie to ma szerszy zakres podmiotowy (wszystkie osoby prawne ułomne, przedstawiciele wolnych zawodów, rolnicy) niż przewidziany w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej. Nie ulega natomiast zmianie, choć nie jest to wprost wyrażone, rozumienie działalności gospodarczej (zarobkowej, zorganizowanej i ciągłej),

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

której podjęcie we własnym imieniu stanowi o statusie wymienionych podmiotów jako przedsiębiorców.

5.2. Pojęcie firmy, jej funkcje i charakter

pojęcie firmy

1. Firma jest dobrem niematerialnym (oznaczeniem) wyodrębnionym ze względu na pełnioną przez nią funkcję. Jest nią indywidualizacja przedsiębiorcy jako podmiotu praw i zobowiązań. Odgrywa względem przedsiębiorców rolę podobną do tej, jaką dla człowieka odgrywa jego nazwisko. Jednocześnie umożliwia rozróżnianie przedsiębiorców działających na rynku. Funkcja indywidualizująca przedsiębiorcę jest prawną i konstytutywną funkcją firmy. Należy przez to rozumieć, że zdatność do indywidualizacji przedsiębiorcy jest immanentną cechą firmy, którą chroni prawo podmiotowe bezwzględne służące przedsiębiorcy. Na gruncie Kodeksu handlowego z zawartej w art. 26 k.h. definicji firmy wynikało, że firma pełniła jednocześnie dwie funkcje: indywidualizacji kupca rejestrowego (obecnie przedsiębiorcy) i prowadzonego przez niego przedsiębiorstwa (działalności gospodarczej). Obie funkcje miały charakter prawny i konstytutywny. Kodeks cywilny nie przejął definicji firmy z Kodeksu handlowego. W art. 43^2 § 1 k.c. stanowi się jedynie, że przedsiębiorca działa pod firmą. Treść przepisu skłania niektórych autorów do wniosku, że na gruncie przepisów Kodeksu cywilnego firma pełni jedynie funkcję „nazwiska handlowego" przedsiębiorcy. Rolę identyfikującą działalność przedsiębiorcy może odgrywać jedynie pośrednio, zwłaszcza gdy jest jednocześnie używana w funkcji oznaczenia przedsiębiorstwa[51]. Nie można w pełni podzielić tego stanowiska. Działanie pod firmą oznacza bowiem to samo, co prowadzenie przedsiębiorstwa w znaczeniu funkcjonalnym, a więc dokonywanie wszelkich czynności faktycznych i prawnych związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej[52]. Powszechnie wskazuje się także pełnienie przez firmę funkcji gospodarczych, takich jak funkcja gwarancyjna i reklamowa[53].

2. Wskutek związania firmy z podmiotem nie wchodzi ona w skład przedsiębiorstwa prowadzonego przez przedsiębiorcę. Ponadto nie może być zbyta. Niezbywalność firmy wynika wprost z art. 43^9 k.c. Dopuszczalne jest jedynie, aby przedsiębiorca upoważnił innego przedsiębiorcę do korzystania ze swojej firmy, jeżeli nie wprowadza to w błąd. Przepis nie przesądza o typie czynności prawnej, której przedmiotem jest upoważnienie. Poza sporem

[51] J. Szwaja [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks handlowy. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1997, s. 344; R. Skubisz, *Prawo do firmy i jego ochrona*, PiP 1993/1, s. 26 i n.

[52] U. Promińska [w:] *Kodeks cywilny*…, red. M. Pyziak-Szafnicka, s. 417 i n.

[53] A. Janiak [w:] *Kodeks cywilny*…, red. A. Kidyba, s. 222.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jest to, że upoważnienie jest przedmiotem czynności prawnej przedsiębiorcy uprawnionego do firmy. Gdy chodzi zaś o typ tej czynności, ustawa nie przesądza tej kwestii. Może nią być zarówno jednostronna czynność prawna, jak i umowa, w tym umowa licencyjna. Upoważnienie do korzystania z cudzej firmy rodzi skutek wobec wszystkich, którzy takiego upoważnienia nie uzyskali. Udzielający upoważnienia traci jednak wyłączność na używanie firmy[54]. Ustawa nie daje także żadnych wskazówek co do sposobu i zakresu korzystania z cudzej firmy. Nie rozstrzyga także o formie czynności. Gdy chodzi o formę, należy przyjąć, że upoważnienie do korzystania z firmy wymaga formy pisemnej *ad probationem* (art. 74 § 1 zdanie pierwsze k.c.). Co do treści czynności upoważniającej należy mieć na uwadze przede wszystkim zasadę jedności firmy i zasadę niewprowadzania w błąd. Sposób i zakres korzystania z cudzej firmy musi być więc podporządkowany wskazanym zasadom. Wobec wymogu działania przedsiębiorcy pod jedną firmą i wymogu dostatecznej odróżnialności firm działających na tym samym rynku, jedyną umową zapewniającą bezkolizyjne korzystanie z cudzej firmy jest umowa franchisingowa.

budowa firmy

3. Firma jest zawsze oznaczeniem słownym. Ze względu na to, do czego się odnosi, można wyróżnić następujące rodzaje firm: osobowa (nazwiska osób fizycznych lub nazwy osób prawnych), rzeczowa (wskazuje na przedmiot działalności) i fantazyjna.

Jeżeli chodzi o budowę firmy, ustawodawca wprowadza odrębne zasady dla poszczególnych podmiotów. Zgodnie z art. 43^4 k.c. firmą osoby fizycznej jest jej imię i nazwisko. Można je uzupełnić określeniami wskazującymi na przedmiot i miejsce działalności przedsiębiorcy lub innymi dowolnie obranymi. Jest to więc firma osobowa. Firmą osoby prawnej jest nazwa obrana dowolnie (art. 43^5 k.c.). Może być więc osobowa, rzeczowa lub fantazyjna. Musi być jednak uzupełniona dodatkiem obligatoryjnym, który wskazuje formę organizacyjnoprawną, np. „sp. z o.o.", „przedsiębiorstwo państwowe", „spółdzielnia" itp.

Firmę podmiotu, który nie jest osobą prawną, lecz korzysta z przyznanej mu przez ustawę zdolności prawnej, wskazują przepisy przyznające tę zdolność. Tytułem przykładu można wskazać, że z mocy przepisów Kodeksu spółek handlowych firmy spółek osobowych muszą być osobowe (nazwisko przynajmniej jednego wspólnika, który ponosi nieograniczoną odpowiedzialność za zobowiązania). Muszą także zawierać dodatek obligatoryjny wskazujący rodzaj spółki, np. „spółka jawna", „spółka komandytowa" itp.

[54] T. Żyznowski, *Firma w kodeksie cywilnym*, PS 2003/9, s. 63 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5.3. Zasady tworzenia firm

Obieranie firm jest poddane następującym zasadom[55]:

a) zasada wyłączności (art. 43^3 k.c.) – firma przedsiębiorcy powinna się odróżniać dostatecznie od firm innych przedsiębiorców prowadzących działalność na tym samym rynku; pojęcie wspólnego rynku nie jest zdefiniowane. W piśmiennictwie powstałym już na gruncie znowelizowanego kodeksu rozważa się dwie interpretacje wskazanego pojęcia. Według pierwszego kryterium wyznaczenia „tego samego rynku" jest wyłącznie zakres terytorialny działalności przedsiębiorcy, co stanowiłoby kontynuację rozwiązania Kodeksu handlowego. Przy wskazanym ujęciu otwarte pozostaje pytanie, jaki obszar terytorialny powinien być brany pod uwagę (obszar kraju, mniejszej jednostki terytorialnej czy obszar właściwości sądu rejestrowego). Wyraźne stanowisko zajmuje w tej kwestii M. Klapczyńska[56]. Jej zdaniem w art. 43^3 k.c. chodzi o okręg stanowiący właściwość terytorialną danego sądu rejestrowego. Autorka twierdzi, że „nastąpiła bowiem tylko zmiana nazewnictwa z „właściwości sądu rejestrowego" na „ten sam rynek". Zdaniem T. Żyznowskiego zasada wyłączności i jej prawidłowa realizacja przez sąd rejestrowy nie mogą być ograniczone do obszaru właściwości tego sądu. Nie mogą być też ograniczone do obszaru faktycznej działalności prowadzonej przez uprawnionego. Zgłoszona do rejestru firma powinna się dostatecznie odróżniać od firm już wpisanych lub zgłoszonych do rejestru prowadzących działalność na tym samym rynku[57].

zasada wyłączności

Zgodnie z drugą interpretacją w celu ustalenia treści tego terminu należy posiłkować się definicją właściwego rynku, zawartą w przepisach ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów. W tym ujęciu „ten sam rynek" byłby wyznaczany przez trzy kryteria: zakresu terytorialnego, czasu i przedmiotu działalności. Za takim ujęciem, nie bez zastrzeżeń, optują J. Sitko i J. Szwaja. Zasadniczym argumentem przytaczanym przez oboje autorów jest ten, że pozwala ono „na konfrontowanie firm różnych przedsiębiorców z uwzględnieniem rzeczywistego zakresu terytorialnego ich działalności gospodarczej oraz jej przedmiotu"[58]. Nie chodzi przy tym o automatyczne przejęcie dorobku orzecznictwa i piśmiennictwa antymonopolowego, ale o taką adaptację, która pozwoliłaby wyznaczyć rynek, „na którym występują przedsiębiorcy prowadzący działalność gospodarczą lub zawodową (np. polegającą na wytwarzaniu i sprzedawaniu towarów) oraz klienci, czyli nabywcy i potencjalni nabywcy tych towa-

[55] J. Sitko, *Firma w świetle przepisów kodeksu cywilnego*, PPH 2003/5, s. 26 i n.
[56] M. Klapczyńska, *Firma i jej ochrona*, Warszawa 2004, s. 136.
[57] T. Żyznowski, *Firma*…, s. 62 i n.
[58] J. Sitko, *Firma*…, s. 29.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rów. To oni powinni móc odróżniać firmy poszczególnych przedsiębiorców funkcjonujących na tym rynku"[59]. Żadna z tych dwóch koncepcji nie jest wolna od zastrzeżeń. Zwłaszcza odwołanie się do rynku właściwego, opierającego się m.in. na kryterium rodzaju działalności (branży), nie odpowiada brzmieniu art. 43^3 § 1 k.c., który mówi ogólnie o prowadzeniu działalności na tym samym rynku. Takie ujęcie jest zgodne z dotychczasowym pojmowaniem wyłączności firmy i niezależnością oceny dostatecznej odróżnialności firm od rodzaju działalności prowadzonej przez przedsiębiorców. Pomimo powyższych zastrzeżeń można jednak przyjąć, że ogólne sformułowanie „prowadzenie działalności na tym samym rynku" bez wyraźnego wskazania, o jaki rynek chodzi, nie wyłącza stosowania kryterium branżowego. Można więc przyjąć, że istotne znaczenie mają dwie wskazówki: przedmiot działalności i zakres terytorialny. Ich wypadkową jest ustalenie wspólnej klienteli aktualnej i potencjalnej, a więc terytorium, na którym mogą spotkać się przedsiębiorcy. Inną kwestią jest to, czy sąd rejestrowy jest w stanie wyznaczyć „ten sam rynek". Takie stanowisko jest bliskie SN, który przez działanie na tym samym rynku rozumie działanie na rynku wyznaczonym przez kryterium geograficzne i asortymentowe[60];

zasada prawdziwości

b) zasada prawdziwości (art. 43^3 § 2 k.c.) – firma musi odpowiadać prawdzie, jak również nie może wprowadzać w błąd, w szczególności co do osoby przedsiębiorcy, przedmiotu działalności i jej miejsca, źródeł zaopatrzenia; chodzi więc o szerokie rozumienie, które obejmuje nie tylko obowiązek prawdziwości, lecz także zakaz wywoływania przez prawdziwe dane mylnego wyobrażenia o przedsiębiorcy, zakresie i charakterze prowadzonej przez niego działalności. Zasada prawdziwości wyrażająca się w zakazie niewprowadzania w błąd choćby przez dane zgodne ze stanem rzeczywistym odnosi się do wszystkich danych zawartych w firmie, a więc zarówno do jej korpusu, jak i dodatków[61]. Zasada ta ulega wyłączeniu w ściśle określonych wypadkach, w których ustawodawca daje pierwszeństwo zasadzie ciągłości (art. 43^7 i 43^8 k.c.);

zasada jedności

c) zasada jedności – przedsiębiorca może mieć tylko jedną firmę, bez względu na to, czy prowadzi działalność skoncentrowaną, czy też ma oddziały, filie, zakłady. Zasada ta nie jest wyrażona wprost. Można ją wywieść z art. 43^6 k.c., zgodnie z którym firma oddziału osoby prawnej zawiera pełną nazwę tej osoby oraz określenie „oddział" ze wskazaniem miejscowości, w której oddział ma siedzibę. Oznacza to, że oddział nie ma własnej firmy i działa pod firmą podmiotu macierzystego;

[59] J. Szwaja, *Zasada wyłączności firmy*, Pr. Spółek 2004/5, s. 16.
[60] Wyrok SN z 25.11.2008 r., II CSK 343/08, LEX nr 811837.
[61] Tak samo A. Janiak [w:] *Kodeks cywilny*…, red. A. Kidyba, s. 232 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

d) zasada jawności (art. 43^2 § 2 k.c.) – firma podlega ujawnieniu w rejestrze; obowiązek ujawnienia dotyczy też zmiany firmy (art. 43^7 k.c.); **zasada jawności**

e) zasada ciągłości (art. 43^7 i 43^8 k.c.) – zachowanie – pod pewnymi warunkami – brzmienia firmy pomimo przekształcenia przedsiębiorcy, będącego osobą prawną lub handlową spółką osobową, wystąpienia ze spółki wspólnika, którego nazwisko było zamieszczone w firmie, oraz w wypadku kontynuacji działalności gospodarczej osoby fizycznej przez inną osobę fizyczną będącą jej następcą prawnym. Zezwolenie na kontynuację działania pod dotychczasową firmą jest odstępstwem od zasady prawdziwości firmy uzasadnionym ochroną interesów przedsiębiorców, którzy działając pod określoną firmą, zdobyli pozycję rynkową i pozyskali klientelę. Chodzi o to, aby pomimo zaistnienia okoliczności prawnych lub faktycznych, które w imię zasady prawdziwości nakazują zmianę firmy, przedsiębiorca mógł nadal pod nią działać[62]. **zasada ciągłości**

5.4. Ochrona firmy

ochrona firmy

Firma podlega ochronie na podstawie art. 43^{10} k.c. Jest ona oparta na zasadzie domniemania bezprawności działań grożących firmie (naruszających firmę), tak jak w wypadku ochrony dóbr osobistych. Przedsiębiorca, którego prawo do firmy zostało zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać usunięcia jego skutków, złożenia oświadczenia lub oświadczeń w odpowiedniej treści i formie, naprawienia na zasadach ogólnych szkody majątkowej lub wydania korzyści uzyskanej przez osobę, która dopuściła się naruszenia. Roszczenie o zaniechanie działań zagrażających prawu do firmy ma charakter prewencyjny i jest uzależnione od istnienia przesłanki bezprawności działania naruszyciela. Domniemanie bezprawności cudzego działania sprawia, że uprawniony do firmy musi wykazać jedynie swoje prawo oraz udowodnić, że zagrożenie jego naruszenia jest realne. Oceny realności zagrożenia dokonuje się na podstawie wszelkich okoliczności faktycznych. W razie dokonania naruszenia – przedsiębiorcy służą także, a więc poza roszczeniem o zaniechanie, pozostałe roszczenia. Roszczenia o usunięcie skutków naruszenia i o złożenie stosownych oświadczeń przez naruszyciela wymagają wykazania, że osoba trzecia dopuściła się czynu, którego skutkiem jest naruszenie prawa do firmy. Przesłankę tych roszczeń stanowi więc samo wystąpienie skutku w postaci naruszenia prawa. Treścią roszczeń restytucyjnych jest żądanie czynnego zachowania się naruszyciela. Roszczenia te mogą być dochodzone niezależnie od roszczenia o zaniechanie lub kumulatywnie z nim. Roszczenia pieniężne o naprawie-

[62] Tamże, s. 247.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nie szkody majątkowej i o wydanie korzyści wymagają spełnienia innych przesłanek. Odesłanie do zasad ogólnych przy roszczeniu odszkodowawczym każe spełnić przesłanki z art. 415 k.c., a ciężar ich udowodnienia spoczywa na uprawnionym przedsiębiorcy. Gdy chodzi o ostatnio wskazane roszczenie, ustawodawca nie odsyła do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Ponadto nie uzależnia obowiązku wydania bezprawnie uzyskanych korzyści przez naruszyciela od powstania uszczerbku majątkowego po stronie uprawnionego. W doktrynie zwraca się uwagę, że w ten sposób ustawodawca nie zakreśla granic tej odpowiedzialności (art. 406 i 407 k.c.) ani wygaśnięcia obowiązku wydania korzyści (art. 409 k.c.)[63]. Można więc przyjąć, że korzyść w rozumieniu art. 43^{10} k.c. jest ujmowana szerzej niż w rozumieniu przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Jest nią wartość uzyskana z wykorzystania cudzego prawa do firmy. O jej wysokości decyduje przede wszystkim zdolność zarobkowa firmy. Formuła art. 43^{10} k.c. ma na celu ułatwienie przedsiębiorcy dochodzenia usunięcia skutków bezprawnego naruszenia. Ochrona prawa do firmy przewidziana w art. 43^{10} k.c. ma charakter samodzielny i wyłącza możliwość sięgnięcia do art. 24 k.c., który dotyczy ochrony dóbr osobistych osób fizycznych i osób prawnych (art. 43 k.c.).

5.5. Oznaczenie przedsiębiorstwa

oznaczenie przedsiębiorstwa

Przez oznaczenie przedsiębiorstwa rozumie się wszelkie używane przez przedsiębiorcę oznaczenia, które służą wyróżnieniu określonej działalności gospodarczej prowadzonej przez niego, opartej na zorganizowanym kompleksie majątkowym. Funkcję tę mogą pełnić rozmaite symbole, niekoniecznie będące nazwą, np. godła, flagi, logo, kompozycje kolorystyczne, rysunki itp. Przedsiębiorca może prowadzić działalność w kilku dziedzinach i każdą z nich odrębnie oznaczać. Przedsiębiorca może zatem używać wielu oznaczeń przedsiębiorstwa[64]. Może także w tej funkcji używać firmy. Oznaczenie przedsiębiorstwa wchodzi w jego skład. Czynność mająca za przedmiot przedsiębiorstwo obejmuje jego oznaczenie. Jednak firma służąca jednocześnie oznaczaniu przedsiębiorstwa *ex lege* nie wchodzi w jego skład. O ile firma jest chroniona tak jak dobra osobiste osób fizycznych, o tyle oznaczenia przedsiębiorstw są – co do zasady – chronione tylko przed nieuczciwymi praktykami konkurentów. Powyższa rozdzielność reżimów ochrony doznaje przełamania w stosunku do firm używanych w funkcji oznaczania przedsiębiorstwa, które w takim wypadku podlegają ochronie także na podstawie ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji.

[63] T. Żyznowski, *Firma*…, s. 70 i n.

[64] M. Kępiński [w:] *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, red. J. Szwaja, Warszawa 2006, s. 264 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział piąty

KATEGORIE PRZEDSIĘBIORCÓW I ICH REJESTROWANIE

1. Przedsiębiorca jednoosobowy. Wspólnicy spółki cywilnej

1.1. Osoba fizyczna jako przedsiębiorca jednoosobowy

pojęcie przedsiębiorcy jedno-osobowego

1. Zgodnie z art. 4 ust. 1 pr. przeds. przedsiębiorcą jest m.in. osoba fizyczna wykonująca we własnym imieniu działalność gospodarczą, o której mowa w art. 3 pr. przeds.[65] Zasadą jest więc, że każda osoba fizyczna prowadząca działalność noszącą znamiona działalności gospodarczej w rozumieniu ustawy jest przedsiębiorcą. Nie dotyczy to jedynie przedsiębiorców prowadzących działalność nieewidencjonowaną (art. 5 pr. przeds.) i wyłączoną z zakresu przedmiotowego ustawy – Prawo przedsiębiorców (art. 6 pr. przeds.), np. działalność wytwórczą w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego. Przedsiębiorcą nie jest osoba prowadząca tak zwaną działalność bagatelną, określoną w art. 5 pr. przeds. Chodzi o działalność wykonywaną przez osobę fizyczną, której przychód należny z tej działalności nie przekracza w żadnym miesiącu 50% kwoty minimalnego wynagrodzenia, i która w okresie ostatnich 60 miesięcy nie wykonywała działalności gospodarczej. Działalność ta została bowiem wyłączona z zakresu pojęcia działalności gospodarczej, chyba że prowadzona jest w ramach spółki cywilnej.

Dla uznania osoby fizycznej za przedsiębiorcę nie ma znaczenia, czy osoba ta przy wykonywaniu działalności gospodarczej posługuje się innymi osobami (np. pracownikami), czy też wykonuje ją bez udziału takich osób. Przedsię-

[65] Zob. bliżej w rozdziale czwartym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

biorcami są również rzemieślnicy[66] oraz osoby wykonujące wolne zawody[67]. Wprawdzie art. 3 pr. przeds. który zredefiniował pojęcie działalności gospodarczej, zrezygnował ze wskazania *expressis verbis* działalności zawodowej jako działalności gospodarczej, jednak i tak stanowiło to *superfluum* i nie ulega wątpliwości, że także obecnie działalność zawodowa wykonywana w ramach wolnych zawodów jest działalnością gospodarczą, rzecz jasna, jeśli jest zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły. Przedsiębiorcą jest więc np. osoba wykonująca zawód radcy prawnego, notariusza, architekta, lekarza (o ile wykonują ją we własnym imieniu, a nie jako pracownicy)[68].

podejmowanie działalności

2. Podejmowanie działalności gospodarczej przez przedsiębiorcę jednoosobowego (osobę fizyczną) może nastąpić w dniu złożenia wniosku o wpis do CEIDG (zob. pkt 8 tego rozdziału). Wpis do ewidencji jest dla przedsiębiorcy jednoosobowego obowiązkowy (art. 17 ust. 1 pr. przeds.), nie jest jednak konstytutywny dla uzyskania statusu przedsiębiorcy. Przyjmuje się, że przedsiębiorca staje się przedsiębiorcą przez sam fakt podjęcia działalności gospodarczej, aczkolwiek zaniechanie dokonania zgłoszenia do ewidencji lub uzyskania stosownego zezwolenia albo koncesji może rodzić konsekwencje administracyjne, karne oraz karnoskarbowe. W przypadku pozostałych przedsiębiorców (także przedsiębiorców jednoosobowych jako wspólników spółki cywilnej) wpis (do KRS) ma charakter konstytutywny. Przedsiębiorcy ci bowiem powstają jako podmioty prawa dopiero z chwilą uzyskania takiego wpisu (i co do zasady dopiero wtedy podejmują działalność gospodarczą)[69].

[66] Rzemieślnik jest przedsiębiorcą niezależnie od szczególnych regulacji odnoszących się do tej grupy przedsiębiorców – art. 2 ust. 1 ustawy z 22.03.1989 r. o rzemiośle (Dz.U. z 2018 r. poz. 1267 ze zm.).

[67] Wolne zawody wymienia – na użytek określenia zawodów dopuszczonych do wykonywania w formie spółki partnerskiej – art. 88 k.s.h.: „Partnerami w spółce mogą być osoby uprawnione do wykonywania następujących zawodów: adwokata, aptekarza, architekta, inżyniera budownictwa, biegłego rewidenta, brokera ubezpieczeniowego, doradcy podatkowego, maklera papierów wartościowych, doradcy inwestycyjnego, księgowego, lekarza, lekarza dentysty, lekarza weterynarii, notariusza, pielęgniarki, położnej, radcy prawnego, rzecznika patentowego, rzeczoznawcy majątkowego i tłumacza przysięgłego". O pojęciu wolnego zawodu por. U. Promińska, *Spółka partnerska*, Warszawa 2013, s. 98 i n., gdzie znajduje się także charakterystyka poszczególnych wolnych zawodów.

[68] Krytyczne omówienie pojęcia przedsiębiorcy w prawie przedsiębiorcy: W.J. Katner, *Zakres tzw. konstytucji biznesu. Kontrowersje wokół pojęcia przedsiębiorcy w ustawie – Prawo przedsiębiorców z 2018 r.,* PPH 2019/1, s. 7–10.

[69] Spółka z o.o. i akcyjna mogą podjąć działalność gospodarczą przed wpisem do KRS, kiedy pozostają w fazie spółki w organizacji, art. 14 ust. 4 u.s.d.g.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1.2. Wspólnicy spółki cywilnej

brak podmiotowości prawnej

1. Z określenia przedsiębiorcy w art. 4 ust. 1 i 2 pr. przeds. jednoznacznie wynika, że przedsiębiorcą nie jest spółka cywilna. Przedsiębiorcami są natomiast wspólnicy spółki cywilnej. W latach 90. spółka cywilna, mimo że nie posiadała także wówczas podmiotowości prawnej, w orzecznictwie i niekiedy w doktrynie uważana była za podmiot gospodarczy (ówczesny odpowiednik pojęcia przedsiębiorcy). Orzecznictwo przyznawało tej spółce wiele szczególnych zdolności w pewnych sytuacjach prawnych (m.in. zdolność upadłościową i układową). W ocenie większości przedstawicieli doktryny popularność spółki cywilnej w obrocie oraz powszechne wykorzystywanie jej do prowadzenia działalności gospodarczej i przyznawanie jej cech, których z istoty nie miała, zwłaszcza elementów zdolności prawnej, prowadziło do sytuacji nieprawidłowych. W obecnym stanie prawnym nie może budzić wątpliwości, że spółka cywilna nie jest podmiotem prawa ani przedsiębiorcą, nie ma zdolności upadłościowej ani sądowej. Pozostaje ona umową zawieraną pomiędzy wspólnikami na zasadach określonych w art. 860 i n. k.c.[70]

charakter prawny spółki cywilnej

2. Jak wspomniałem, obecnie spółka cywilna stanowi wyłącznie umowę o współdziałaniu pomiędzy wspólnikami – przedsiębiorcami. Umowa ta rodzi wszakże skutki prawne nie tylko pomiędzy wspólnikami, lecz także wobec osób trzecich, co jednak w niczym nie narusza jej czysto zobowiązaniowego charakteru i nie kreuje podmiotowości prawnej spółki. Stąd też określenia typu „zobowiązanie spółki" czy „reprezentacja spółki", jakimi posługuje się Kodeks cywilny (por. np. art. 864, 865, 866 k.c.), należy traktować jako skrót myślowy, w którym określenie „spółka" oznacza wspólników działających w ramach umowy spółki. Przedstawione poniżej zasady reprezentacji spółki odnoszą się do regulacji znajdującej się w Kodeksie cywilnym. Należy jednak pamiętać, że większość przepisów o spółce cywilnej ma charakter dyspozytywny, zatem wspólnicy mogą wprowadzić w umowie spółki zasady odbiegające od regulacji kodeksowej. Nie dotyczy to jedynie odpowiedzialności za zobowiązania spółki wobec wierzycieli (art. 864 k.c.) oraz zakazu wyłączania prawa wspólnika do zysku (art. 867 § 1 k.c.).

[70] Zob. szerzej W.J. Katner, *Sytuacja prawna spółki cywilnej na tle nowego prawa działalności gospodarczej*, PPH 2001/1, s. 13 i n.; M. Litwińska, *Spółka cywilna w świetle nowych regulacji prawnych*, PPH 2001/7, s. 1 i n. Nadal jednak występuje pogląd mniejszości uznający podmiotowość prawną spółki cywilnej bądź postulujący to. Por. A. Herbet [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 16, *Prawo spółek osobowych*, s. 562; J. Lic, *Spółka cywilna. Problematyka podmiotowości prawnej*, Warszawa 2013, s. 789 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1.3. Umowa spółki cywilnej

pojęcie umowy spółki cywilnej

1. Spółka cywilna to umowa, na podstawie której wspólnicy zobowiązują się do współdziałania w celu osiągnięcia oznaczonego w umowie celu gospodarczego, w szczególności przez wniesienie wkładów (art. 860 k.c.). Wspólnikami spółki cywilnej mogą być zarówno osoby fizyczne, osoby prawne, jak i jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną. Pojęcie celu gospodarczego umowy spółki cywilnej nie jest rozumiane jednolicie. Przyjąć należy, że chodzi tu nie tylko o osiągnięcie zysku przez wspólne prowadzenie działalności gospodarczej lub przez jednorazowe przedsięwzięcie gospodarcze nastawione na osiągnięcie zysku, ale także o osiągnięcie wszelkich efektów mających znaczenie gospodarcze niezwiązanych z zyskiem (np. wspólne doprowadzenie do skanalizowania kilku nieruchomości przez ich właścicieli). Umowa spółki cywilnej powinna być zawarta na piśmie (art. 860 § 1 k.c.). Forma pisemna jest jednak zastrzeżona wyłącznie do celów dowodowych, a więc uchybienie tej formie nie pociąga za sobą nieważności umowy.

wkłady do spółki

2. Wkładem do spółki cywilnej mogą być własność ruchomości, nieruchomości, prawa obligacyjne, prawa na dobrach niematerialnych, wreszcie – praca wspólnika świadczona na rzecz realizacji wspólnego celu. Ustawodawca jest liberalny w stosunku do wkładów do tej spółki, wychodząc z założenia, że to nie majątek spółki, lecz osobista odpowiedzialność wspólników stanowi gwarancję zaspokojenia wierzycieli wspólników spółki cywilnej. Wkładem nie może być natomiast prowadzenie spraw spółki, gdyż stanowi to obowiązek wspólnika, niezależny od obowiązku wniesienia wkładu. Sporną kwestią pozostaje, czy wspólnicy powinni (przynajmniej część z nich) wnieść do spółki wkład, zwłaszcza majątkowy, czy też umowa spółki może ich od tego zwalniać. Należy uznać, że wspólnicy mogą nie posiadać wspólnego majątku, a więc możliwe jest, że żaden z nich nie wniesie wkładu majątkowego. Podobnie jest w przypadku świadczenia pracy, choć trzeba zaznaczyć, że sytuacja taka w praktyce byłaby dość osobliwa. Uznać jednak należy, że w tych kwestiach miarodajna jest wyłącznie umowa spółki, a wzgląd na ochronę wierzycieli wspólników nie jest tu decydujący, skoro wspólnicy i tak ponoszą odpowiedzialność na podstawie art. 864 k.c. Możliwa jest zatem w przypadku spółki cywilnej tzw. spółka bezwkładowa, co nie jest możliwe w przypadku spółek handlowych z uwagi na treść art. 3 k.c.[71] Wkłady wspólników mogą mieć różną wartość. Jeżeli jednak wspólnicy nie określili tego w umowie spółki, domniemywa się, że wkłady te są równe (art. 861 § 2 k.c.).

[71] Art. 3 k.s.h. Przez umowę spółki handlowej wspólnicy albo akcjonariusze zobowiązują się dążyć do osiągnięcia wspólnego celu **przez wniesienie wkładów** oraz, jeżeli umowa albo statut spółki tak stanowi, przez współdziałanie w inny określony sposób.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

majątek spółki

Majątek spółki cywilnej stanowi wspólny majątek wspólników i ma charakter współwłasności łącznej. Oznacza to, że wspólnicy nie mają wyodrębnionych w niej udziałów ułamkowych. Nie ma również możliwości dysponowania takim udziałem ani też dysponowania przez wspólnika poszczególnymi składnikami majątku. Wreszcie, nie jest możliwe zniesienie tej współwłasności i podział wspólnego majątku w czasie trwania umowy spółki (art. 863 k.c.). Należy jednak wspomnieć, że skoro w spółce nie wystąpią wkłady majątkowe ani nie dojdzie do wypracowania majątku w trakcie trwania spółki, możliwa jest także spółka cywilna nieposiadająca majątku (brak majątku wspólnego).

odpowiedzialność za zobowiązania

3. Za zobowiązania zaciągnięte w ramach umowy spółki wobec osób trzecich wspólnicy ponoszą odpowiedzialność osobistą, tj. z majątku osobistego (w tym także z majątku objętego współwłasnością łączną w ramach stosunku spółki cywilnej). Odpowiedzialność ta ma charakter bezpośredni – nie jest uzależniona od prowadzenia wcześniej egzekucji z majątku spółki. Osobista odpowiedzialność wspólnika jest nieograniczona – jej zakres wyznacza zakres wspólnego zobowiązania. Istotną cechą odpowiedzialności wspólnika spółki cywilnej jest solidarny charakter tej odpowiedzialności (art. 864 k.c.). Oznacza to, że wierzyciel może domagać się spełnienia całego należnego świadczenia od wszystkich wspólników bądź niektórych lub jednego z nich (art. 366 k.c.). Wspólnik nie odpowiada więc wobec wierzyciela jedynie za określoną część wspólnego zobowiązania.

Po spełnieniu świadczenia wobec wierzyciela wspólnikowi (lub wspólnikom), który spełnił świadczenie, przysługuje roszczenie regresowe wobec pozostałych wspólników. Zakres tych roszczeń może wynikać z umowy spółki, jednak gdy umowa nie odnosi się do tej kwestii, wspólnicy ponoszą w ramach tych rozliczeń odpowiedzialność w częściach równych. W takim przypadku zakres roszczeń wspólnika, który zaspokoił wierzyciela, wobec pozostałych wspólników jest więc taki, by ostatecznie uczestniczył on we wspólnym długu w części równej w stosunku do każdego z pozostałych wspólników. Należy podkreślić, że wspólnicy ponoszą odpowiedzialność solidarną wyłącznie ze sobą, a nie ze spółką, gdyż ta jest tylko umową i nie przysługuje jej żadna podmiotowość.

prowadzenie spraw spółki

4. Prowadzenie spraw spółki przez wspólników oznacza podejmowanie przez nich decyzji dotyczących wspólnych – w ramach umowy spółki – spraw. Sposób prowadzenia spraw spółki kształtuje się różnie, w zależności od charakteru danej sprawy. Decydujące jest, czy dana decyzja mieści się w zakresie zwykłych czynności spółki, czy też przekracza ten zakres. Brak jest ostrych kryteriów rozgraniczających te dwie sfery. Generalnie można stwierdzić, że „zwykłe czynności spółki" to sprawy o charakterze codziennym, rutyno-

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wym, zachowawczym. Poza tym zakresem mieszczą się decyzje o charakterze strategicznym, o dużym znaczeniu dla spółki, pociągające za sobą skutki trwałe (lub długotrwałe), a także decyzje o skutkach nieodwracalnych. Oceniając, w jakim zakresie mieści się konkretna rozstrzygana sprawa, należy uwzględniać wszelkie okoliczności, w tym także relację między skutkami majątkowymi danej czynności a rozmiarem działalności spółki i wielkością wspólnego majątku. Decyzje w prawach zwykłych czynności spółki wspólnicy podejmują jednoosobowo. Jeżeli jednak przed podjęciem takiej decyzji którykolwiek ze wspólników sprzeciwi się jej podjęciu, wówczas konieczna jest decyzja wszystkich wspólników (art. 865 k.c.).

Decyzje z zakresu przekraczającego zakres zwykłych czynności spółki wymagają zgody wszystkich wspólników, z wyjątkiem tzw. czynności nagłych. Chodzi tu o czynności, których niepodjęcie może narazić spółkę na niepowetowaną stratę. Wówczas możliwe jest podjęcie takiej decyzji jednoosobowo, przez każdego ze wspólników. Decyzje kolektywne wspólników zapadają jednogłośnie, jeśli nic innego nie wynika z umowy spółki.

reprezentacja spółki

5. Od prowadzenia spraw spółki odróżnić należy jej reprezentację. Oznacza ona składanie (reprezentacja czynna) i przyjmowanie (reprezentacja bierna) oświadczeń woli w imieniu spółki, choć określenie „w imieniu spółki" stanowi skrót myślowy, a w istocie chodzi o reprezentację wspólników w czynnościach związanych z wykonywaniem umowy spółki. Chodzi więc o relację spółka (wspólnicy) – podmioty pozostające na zewnątrz spółki. Zasady reprezentacji czynnej spółki stanowią lustrzane odbicie zasad prowadzenia spraw spółki (art. 866 k.c.). Sposób reprezentacji zależy więc od tego, czy czynność prawna, jakiej dotyczy oświadczenie składane w imieniu spółki, mieści się w zakresie zwykłych spraw spółki, czy też przekracza ten zakres. Jeżeli mamy do czynienia z czynnością, która mieści się w zakresie zwykłych spraw spółki, do reprezentacji spółki wystarczające jest złożenie oświadczenia woli przez jednego wspólnika. Jeżeli natomiast czynność należy umieścić poza zakresem zwykłych spraw spółki, wówczas konieczne jest złożenie oświadczenia woli przez wszystkich wspólników. W niektórych przypadkach zakwalifikowanie konkretnej czynności jako mieszczącej się w zakresie zwykłych spraw spółki lub przekraczającej ten zakres może sprawiać trudności, wobec wspomnianej nieostrości tego podziału. Uzasadnia to sformułowanie dyrektywy praktycznej, by w przypadkach wątpliwych, z ostrożności, oświadczenie woli w imieniu spółki złożyli wszyscy wspólnicy.

Reprezentacja spółki ma charakter przedstawicielstwa ustawowego. Nie wyłącza to reprezentacji spółki przez pełnomocnika. Do jego ustanowienia (udzielenia pełnomocnictwa) stosuje się ogólne zasady reprezentacji spółki.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

udział w zysku i stratach

6. Udziały wspólników w zysku spółki są równe (art. 867 § 1 k.c.), jednak umowa spółki może odmiennie kształtować uprawnienie do zysku poszczególnych wspólników. Nie może natomiast całkowicie pozbawiać wspólnika prawa do zysku. O ile bowiem celem spółki jest osiągnięcie zysku, o tyle pozbawienie wspólnika prawa do udziału w nim należy uznać za sprzeczne z naturą stosunku prawnego takiej spółki cywilnej.

Ustalony w umowie udział wspólnika w zyskach odnosi się w razie wątpliwości także do udziału w stratach (art. 867 § 2 k.c.). Jeżeli więc wspólnicy nie określili w umowie udziału w zyskach ani nie określili udziału poszczególnych z nich w stratach spółki, udział w stratach przypada równo na każdego wspólnika. Udziału w stratach nie należy utożsamiać z odpowiedzialnością za zobowiązania spółki.

rozwiązanie i likwidacja spółki

7. Umowa spółki może zostać rozwiązana. Przyczynami rozwiązania mogą być:

a) upływ czasu, na jaki spółka została zawarta;
b) osiągnięcie celu, któremu umowa miała służyć (o ile strony milcząco nie przedłużą trwania spółki – art. 873 k.c.);
c) wypowiedzenie umowy przez wspólnika (lub jego wierzyciela), w sytuacji gdy spółka ma tylko dwóch wspólników;
d) rozwiązanie umowy przez wspólników na podstawie ich jednomyślnej zgody;
e) rozwiązanie spółki z ważnych powodów na podstawie wyroku sądu (art. 874 k.c.);
f) śmierć wspólnika, w sytuacji gdy spółka ma tylko dwóch wspólników (chyba że w miejsce zmarłego wspólnika wstępują spadkobiercy – art. 872 k.c.).

Wypowiedzenie umowy spółki wymaga oświadczenia wspólnika w formie z podpisem notarialnie poświadczonym, jeżeli w skład współwłasności łącznej z pozostałymi wspólnikami wchodzi nieruchomość albo prawo użytkowania wieczystego[72]. Wspólnikowi występującemu ze spółki zwraca się w naturze rzeczy, które wniósł on do spółki do używania, oraz wypłaca w pieniądzu wartość jego wkładu oznaczoną w umowie spółki lub wartość, jaką wkład ten miał w chwili wniesienia. Nie zwraca się wkładu polegającego na świadczeniu usług przez wspólnika oraz na używaniu przez spółkę rzeczy należących do wspólnika (art. 871 § 1 k.c.). Ponadto występującemu wspólnikowi wypłaca się w pieniądzu jego udział (odpowiadający udziałowi w zysku) w różnicy pomiędzy wartością majątku spółki w chwili wystąpienia a wartością początkową (wartością wkładów) – art. 871 § 2 k.c. Podobne zasady obowiązują w razie rozwiązania umowy spółki. Z pozostałego majątku spłaca

[72] Tak uchwała SN (7) z 10.06.2011 r., III CZP 135/10, OSNC 2011/12, poz. 128.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

się długi, następnie zwraca wspólnikom ich wkłady według reguł obowiązujących przy wystąpieniu wspólnika. Pozostałą nadwyżkę wspólnego majątku dzieli się między wspólników w takim stosunku, w jakim uczestniczyli oni w zyskach spółki (art. 875 k.c.).

Postanowienia te tworzą rodzaj postępowania likwidacyjnego majątku spółki cywilnej. Ich zachowanie nie jest jednak obligatoryjne i wspólnicy mogą postanowić uchwałą o innym sposobie likwidacji majątku. Wspólnicy jednak także po rozwiązaniu spółki ponoszą solidarną odpowiedzialność za zobowiązania zaciągnięte w trakcie jej trwania, a zatem w interesie wspólników jest uregulowanie zobowiązań spółki bezpośrednio po jej rozwiązaniu, z majątku spółki.

2. Przedsiębiorstwa państwowe

2.1. Uwagi ogólne[73]

znaczenie przedsiębiorstw państwowych

1. Przedsiębiorstwo państwowe stanowiło najważniejszą formę prowadzenia działalności gospodarczej w gospodarce nakazowo-rozdzielczej. W krajach o gospodarce rynkowej przedsiębiorstwo państwowe nie tworzy znaczącej kategorii przedsiębiorców. Od 1990 r. w Polsce zaobserwować można gwałtowne zmniejszanie się liczby przedsiębiorstw państwowych przez procesy prywatyzacji, likwidacji i upadłości. Obecnie w naszym kraju działa zaledwie kilkanaście liczba przedsiębiorstw państwowych[74]. Działalność przedsiębiorstwa państwowego oparta jest na ustawach: z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 2017 r. poz. 2152) oraz z 25.09.1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz.U. z 2015 r. poz. 1543). W związku z procesami prywatyzacyjnymi zasadniczą dla przedsiębiorstwa państwowego rolę odgrywa także ustawa z 30.08.1996 r. o komercjalizacji i niektórych uprawnieniach pracowników (Dz.U. z 2018 r. poz. 2170).

pojęcie przedsiębiorstwa państwowego

2. Przedsiębiorstwo państwowe jest samodzielnym, samorządnym i samofinansującym się przedsiębiorcą wyposażonym w osobowość prawną (art. 1 u.p.p.). Jego strukturę organizacyjną reguluje statut (art. 12 u.p.p.). Przedsiębiorstwo państwowe jest osobą prawną typu fundacyjnego. Stanowi wyodrębnioną od Skarbu Państwa masę majątkową. Skarb Państwa nie ponosi odpowiedzialności za zobowiązania przedsiębiorstwa. Odrębność przedsiębiorstwa państwowego od Skarbu Państwa przejawia się także we względ-

[73] Szerzej na temat przedsiębiorstwa państwowego A. Kidyba, *Komentarz do ustawy o przedsiębiorstwach państwowych* [w:] *Prawo handlowe*, t. 3, red. W. J. Katner, Warszawa 2000.

[74] Największe z nich to Przedsiębiorstwo Państwowe „Porty Lotnicze".

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nej niezależności tej osoby prawnej od organów państwowych znajdujących się poza przedsiębiorstwem. Organy te mają wobec przedsiębiorstwa wyłącznie ograniczone kompetencje wynikające z przepisów ustawowych. Inną rolę wobec przedsiębiorstwa odgrywa tzw. organ założycielski. Organem tym mogą być naczelny lub centralny organ administracji państwowej (wojewoda), Narodowy Bank Polski i banki państwowe. Organ założycielski odgrywa zasadniczą rolę przy powołaniu przedsiębiorstwa, inicjując powstanie przedsiębiorstwa i ustalając jego akt założycielski (art. 7 u.p.p.). Organ ten odgrywa ponadto istotną rolę w procesach przekształceń własnościowych, likwidacyjnych, w łączeniu i podziale przedsiębiorstwa państwowego oraz przy zmianach form zarządzania przedsiębiorstwem i zbywaniu jego majątku.

Inną istotną cechą przedsiębiorstwa jest jego samorządność, ukształtowana od początku obowiązywania ustawy o przedsiębiorstwach państwowych. Wyraża się ona w przyznaniu znacznych uprawnień samorządowi pracowniczemu przedsiębiorstwa – radzie pracowniczej i ogólnemu zebraniu pracowników.

Powstanie przedsiębiorstwa państwowego następuje na wniosek organu założycielskiego. Osobowość prawną nabywa ono na skutek wpisu do KRS (zob. pkt 7 tego rozdziału).

2.2. Organy przedsiębiorstwa i jego reprezentacja

1. Do organów przedsiębiorstwa państwowego należą dyrektor przedsiębiorstwa, rada pracownicza oraz ogólne zebranie pracowników (art. 30 u.p.p.). Organ założycielski nie jest organem przedsiębiorstwa państwowego.

organy reprezentujące pracowników

Do kompetencji ogólnego zebrania pracowników należy m.in.:

1) uchwalanie, na wniosek dyrektora, statutu przedsiębiorstwa;
2) podejmowanie uchwał w sprawie podziału zysku przeznaczonego dla załogi;
3) dokonywanie rocznej oceny działalności rady pracowniczej przedsiębiorstwa oraz dyrektora przedsiębiorstwa;
4) uchwalanie wieloletnich planów przedsiębiorstwa;
5) uchwalanie, na wniosek rady pracowniczej przedsiębiorstwa, statutu samorządu załogi przedsiębiorstwa (art. 10 u.s.z., pozostałe kompetencje regulują inne przepisy tej ustawy).

rada pracownicza

Rada pracownicza stanowi organ wykonawczy ogólnego zebrania pracowników i wyposażona jest w liczne uprawnienia (art. 24 u.s.z.), ograniczające w istotny sposób kompetencje dyrektora przedsiębiorstwa.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

dyrektor przedsiębiorstwa

2. Dyrektor przedsiębiorstwa jest jego organem o charakterze zarządzającym. Do jego kompetencji należy podejmowanie decyzji we wszelkich sprawach niezastrzeżonych do decyzji innych organów. Dyrektor przedsiębiorstwa powoływany jest przez radę pracowniczą, a pierwszy dyrektor – przez organ założycielski, który również może powołać dyrektora w razie niepowołania go przez radę w ciągu 6 miesięcy (art. 33 u.p.p.).

reprezentacja przedsiębiorstwa

Do kompetencji dyrektora należy także reprezentacja przedsiębiorstwa państwowego na zewnątrz (art. 50 u.p.p.). W przepisie tym przyjęty został szczególny sposób reprezentacji czynnej tej osoby prawnej. Do czynności prawnej obejmującej rozporządzenie prawem o wartości do 5000 zł lub mogącej spowodować powstanie zobowiązania nieprzekraczającego tej kwoty dyrektor przedsiębiorstwa upoważniony jest jednoosobowo. Do czynności prawnych rozporządzających lub rodzących zobowiązanie powyżej tej kwoty konieczna jest reprezentacja łączna: dyrektora z pełnomocnikiem, ewentualnie dwóch pełnomocników. Pełnomocnikami tymi mogą być np. zastępcy dyrektora. Do reprezentacji biernej umocowani są jednoosobowo dyrektor przedsiębiorstwa i pełnomocnicy.

inne formy zarządzania

3. Ustawa o przedsiębiorstwach państwowych wprowadza także inne, obok wyżej wskazanego, sposoby zarządzania przedsiębiorstwem państwowym i jego reprezentacji. Jednym z nich jest tzw. zarząd menedżerski (art. 45a i n. u.p.p.). Powstaje on w wyniku umowy o zarządzanie zawartej przez organ założycielski za zgodą rady pracowniczej i ogólnego zebrania pracowników (delegatów) przedsiębiorstwa z osobą prawną lub fizyczną zajmującą się w sposób profesjonalny zarządzaniem. Ta forma zarządzania zapewnić ma w pewnych przypadkach skuteczniejsze kierowanie przedsiębiorstwem państwowym niż w tradycyjny sposób. Umowa o zarządzanie może być zawarta na co najmniej 3 lata. Precyzuje ona obowiązki zarządcy. Może przewidywać wynagrodzenie w postaci udziału w wypracowanym przez przedsiębiorstwo państwowe zysku. W ostatnich latach zarząd menedżerski zyskał na popularności jako sposób zarządzania przedsiębiorstwem państwowym.

zarząd komisaryczny

4. Jeżeli przedsiębiorstwo państwowe prowadzi działalność ze stratą, organ założycielski może w nim powołać zarząd komisaryczny. Jego zadaniem jest wszczęcie postępowania naprawczego przedsiębiorstwa, mającego na celu poprawę wyników finansowych.

W szczególnych sytuacjach obowiązek zarządzania przedsiębiorstwem państwowym spoczywa na tymczasowym kierowniku. Może to nastąpić w przedsiębiorstwie w okresie pierwszych 6 miesięcy od jego rejestracji oraz w przypadku zawieszenia dyrektora przedsiębiorstwa (art. 33 ust. 3 i art. 41 u.p.p.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3. Komercjalizacja przedsiębiorstwa państwowego[75]

pojęcie komercjalizacji

Mianem komercjalizacji określa się przekształcenie przedsiębiorstwa państwowego w spółkę kapitałową (art. 1 ust. 1 u.k.u.p.). Dotychczasowa forma przedsiębiorcy – przedsiębiorstwo państwowe, forma charakterystyczna dla gospodarki nakazowo-rozdzielczej (jakkolwiek występująca także w gospodarce rynkowej, jednak jako forma niszowa) miało w wyniku przekształcenia stać się spółką kapitałową – typ przedsiębiorcy charakterystyczny dla gospodarki rynkowej. W wyniku aktu komercjalizacji nowo utworzona spółka była spółką jednoosobową Skarbu Państwa (ten ostatni był jedynym wspólnikiem/akcjonariuszem takiej spółki), nie następowało na tym etapie zbycie akcji takiej spółki osobom trzecim.

pojęcie prywatyzacji

1. Porzucenie gospodarki nakazowo-rozdzielczej i budowa gospodarki rynkowej spowodowały konieczność przekształceń własnościowych, w tym przede wszystkim zasadniczego zmniejszenia liczby przedsiębiorstw państwowych, poprzez przekazanie ich w prywatne ręce. Ustawodawca przewidział wiele ścieżek prywatyzacji, które miały być stosowane w zależności od wielkości przedsiębiorstwa. Prywatyzacja (zgodnie z art. 1 ust. 2 u.k.p.) polegała na:

a) obejmowaniu akcji w podwyższonym kapitale zakładowym jednoosobowych spółek Skarbu Państwa powstałych w wyniku komercjalizacji przez podmioty inne niż Skarb Państwa lub inne niż państwowe osoby prawne w rozumieniu właściwych przepisów;
b) zbywaniu należących do Skarbu Państwa akcji w spółkach;
c) rozporządzaniu wszystkimi składnikami materialnymi i niematerialnymi majątku przedsiębiorstwa państwowego lub spółki powstałej w wyniku komercjalizacji na zasadach określonych ustawą przez sprzedaż przedsiębiorstwa, wniesienie przedsiębiorstwa do spółki albo też oddanie przedsiębiorstwa do odpłatnego korzystania.

W wyniku nowelizacji ustawy, której tytuł brzmiał „ustawa o komercjalizacji i prywatyzacji", poza zmianą tytułu uchylone zostały wszystkie przepisy regulujące prywatyzację z uwagi na to, że procesy prywatyzacyjne uległy zakończeniu.

uprawnienia pracowników

2. W procesie prywatyzacji kapitałowej znaczące uprawnienia przysługują pracownikom prywatyzowanych przedsiębiorstw. W przypadku prywatyzacji kapitałowej pracownicy, a także inne osoby związane z przedsiębiorstwem, mają prawo do nieodpłatnego uzyskania akcji objętych przez Skarb Państwa w dniu wpisania spółki do rejestru (art. 36 u.k.u.p.).

[75] Szerzej W.J. Katner, *Komercjalizacja i prywatyzacja. Komentarz*, Warszawa 2003.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

złota akcja Skarbu Państwa

3. Istotną cechą charakterystyczną spółki kapitałowej powstałej w wyniku prywatyzacji przedsiębiorstwa państwowego są szczególne uprawnienia Skarbu Państwa, przyznane mu przez ustawę z 18.03.2010 r. o szczególnych uprawnieniach ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa oraz ich wykonywaniu w niektórych spółkach kapitałowych lub grupach kapitałowych prowadzących działalność w sektorach energii elektrycznej, ropy naftowej oraz paliw gazowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 2012). Na mocy tej ustawy w czasie, gdy Skarb Państwa pozostaje bezpośrednio czy pośrednio akcjonariuszem lub wspólnikiem w spółce podległej ustawie, minister właściwy do spraw Skarbu Państwa może wyrazić sprzeciw wobec pewnych czynności zarządu spółki mającej za przedmiot rozporządzenie mieniem, stanowiących rzeczywiste zagrożenie dla funkcjonowania, ciągłości działania oraz integralności tzw. infrastruktury krytycznej. Skutkiem sprzeciwu jest nieważność czynności, której sprzeciw dotyczy. Ponadto w spółkach podległych ustawie musi wystąpić szczególny tryb nadzoru w postaci ustanowionych przez ministra pełnomocników do spraw ochrony infrastruktury krytycznej.

4. Spółdzielnie

4.1. Uwagi ogólne

pojęcie spółdzielni

1. Podstawą prawną działania spółdzielni jest ustawa – Prawo spółdzielcze, będąca dla spółdzielni ustawą ustrojową (Dz.U. z 2018 r. poz. 1285). Ponadto działalność spółdzielni mieszkaniowych jest uregulowana w ustawie z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 845). Wspomnieć należy także o spółdzielni europejskiej (ustawa z 22.07.2006 r. o spółdzielni europejskiej, Dz.U. z 2018 r. poz. 2043) i spółdzielniach socjalnych (ustawa z 27.04.2006 r. o spółdzielniach socjalnych, Dz.U. z 2018 r. poz. 1205).

Spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Spółdzielnia może prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska (art. 1 § 2 pr. spółdz.).

Spółdzielnia jest osobą prawną typu korporacyjnego. W odróżnieniu jednak od spółek kapitałowych jej substratem są osoby członków, nie zaś kapitał, mimo że członkowie są zobowiązani do wniesienia udziałów. W przeciwieństwie do wielu korporacji zawodowych jest zrzeszeniem o charakterze dobrowolnym. Inną cechą odróżniającą spółdzielnię od spółki kapitałowej jest nieograniczoność liczby członków (zasada „otwartych drzwi"). Konsekwencją powyższych

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zasad jest zmienność składu osobowego i powstałego z wpłat udziałów członkowskich funduszu udziałowego. Samorządność spółdzielni oznacza swobodę członków w określeniu stosunków wewnętrznych spółdzielni, przede wszystkim przez statut i uchwały walnego zgromadzenia członków. Wbrew brzmieniu art. 3 pr. spółdz., zgodnie z którym majątek spółdzielni jest prywatną własnością jej członków, majątek ten jest własnością spółdzielni.

powstanie spółdzielni

2. Spółdzielnię zakładają założyciele (co najmniej dziesięć osób fizycznych lub trzy osoby prawne, zaś w przypadku spółdzielni produkcji rolnej – co najmniej pięć osób fizycznych) – art. 6 § 2 pr. spółdz. Spółdzielnia podlega wpisowi do KRS i z tą chwilą uzyskuje osobowość prawną (art. 11 pr. spółdz.). Podstawą działalności spółdzielni jest jej statut, określający prawa i obowiązki członków oraz ustrój organów.

prawa i obowiązki członków

Prawa i obowiązki członków spółdzielni zawarte są w pojęciu członkostwa. Prawa te mają charakter majątkowy lub korporacyjny. Do praw majątkowych zaliczamy przede wszystkim:

a) prawo do udziału w nadwyżce bilansowej (art. 77 pr. spółdz.);
b) prawo do korzystania ze świadczeń majątkowych spółdzielni określonych w statucie (art. 18 pr. spółdz.);
c) prawo do wypłaty udziału w razie likwidacji spółdzielni (art. 125 § 3 pr. spółdz.).

Do praw korporacyjnych należą m.in:

a) prawo do uczestnictwa i głosu na walnym zgromadzeniu (art. 36 § 1 pr. spółdz.);
b) bierne i czynne prawo wyborcze do organów spółki (np. art. 45 § 2 pr. spółdz.);
c) prawo do zaskarżania uchwał walnego zgromadzenia (art. 42 pr. spółdz.);
d) uprawnienia kontrolne, m.in. prawo do zapoznania się z protokołami lustracji spółdzielni i umowami zawieranymi przez spółdzielnię z osobami trzecimi (art. 18 § 2 pkt 3 pr. spółdz.).

rodzaje spółdzielni

3. Istnieje wiele szczególnych rodzajów spółdzielni, do których odnoszą się odrębne uregulowania części szczególnej ustawy – Prawo spółdzielcze. Zaliczamy do nich:

a) spółdzielnie mieszkaniowe – których celem jest zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych i innych potrzeb członków oraz ich rodzin przez dostarczanie członkom samodzielnych lokali mieszkalnych lub domów jednorodzinnych, a także lokali o innym przeznaczeniu (art. 1 u.s.m.);
b) spółdzielnie pracy – przedmiotem ich działalności jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa opartego na osobistej pracy członków (art. 181 pr. spółdz.);

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

c) spółdzielnie produkcji rolnej – przedmiotem ich działalności jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego oraz działalności na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków spółdzielni (art. 138 pr. spółdz.);
d) spółdzielnie kółek rolniczych – przedmiotem ich działalności jest świadczenie usług dla rolnictwa i innych usług na rzecz środowiska wiejskiego (art. 180 § 1 pr. spółdz.).

4.2. Organy spółdzielni

1. Do organów spółdzielni należą:
a) walne zgromadzenie,
b) rada nadzorcza,
c) zarząd.

walne zgromadzenie

Walne zgromadzenie jest najwyższym organem spółdzielni, podejmującym decyzje w sprawach najważniejszych (art. 36 pr. spółdz.). Do jego kompetencji należy m.in.:
a) uchwalanie kierunków rozwoju działalności gospodarczej, społecznej i kulturalnej;
b) rozpatrywanie sprawozdań rady nadzorczej, zatwierdzanie sprawozdań rocznych i sprawozdań finansowych oraz udzielanie absolutorium członkom zarządu spółdzielni;
c) podejmowanie uchwał w sprawie podziału nadwyżki bilansowej (zysku spółdzielni) i sposobu pokrycia strat;
d) podejmowanie uchwał w sprawie zbycia nieruchomości, zbycia zakładu i innej jednostki organizacyjnej;
e) uchwalanie zmian statutu spółdzielni.

Podczas głosowań na walnym zgromadzeniu obowiązuje zasada „jeden członek – jeden głos" – każdy członek spółdzielni ma na jej walnym zgromadzeniu jeden głos, bez względu na liczbę posiadanych udziałów (art. 36 § 2 pr. spółdz.). Jest to istotna cecha odróżniająca spółdzielnię od spółek kapitałowych, gdzie siła głosu wspólnika (akcjonariusza) jest ściśle związana z liczbą posiadanych akcji (udziałów). Statut spółdzielni może przewidywać, że po przekroczeniu określonej liczby członków spółdzielni walne zgromadzenie zostaje zastąpione przez zebranie przedstawicieli (art. 37 § 1 pr. spółdz.).

rada nadzorcza

2. Rada nadzorcza sprawuje kontrolę i nadzór nad działalnością spółdzielni (art. 44 pr. spółdz.). Do jej kompetencji (zgodnie art. 46 pr. spółdz.) należy m.in.:
a) uchwalanie planów gospodarczych spółdzielni;
b) badanie sprawozdań okresowych i finansowych;

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

c) dokonywanie ocen wykonania przez spółdzielnię jej zadań gospodarczych;
d) podejmowanie uchwał w sprawie nabycia i obciążenia nieruchomości lub nabycia zakładu lub innej jednostki organizacyjnej;
e) rozpatrywanie skarg na działalność zarządu.

zarząd

3. Zarząd kieruje działalnością spółdzielni i reprezentuje ją na zewnątrz. Przysługuje mu domniemanie kompetencji – wszelkie decyzje, których podjęcie nie zostało zastrzeżone do kompetencji innych organów, należą do zarządu (art. 48 § 2 pr. spółdz.). Skład i liczbę członków zarządu określa statut spółdzielni. Zarząd może być jednoosobowy (art. 49 pr. spółdz.).

Reprezentacja czynna spółdzielni w przypadku zarządu wieloosobowego wymaga złożenia oświadczenia woli przez dwóch członków zarządu lub jednego członka zarządu i pełnomocnika, względnie przez dwóch pełnomocników. Do przyjmowania oświadczeń pisemnych w imieniu spółdzielni umocowani są jednoosobowo członek zarządu lub pełnomocnik (art. 54 pr. spółdz.), jeśli składane są one w lokalu spółdzielni albo też wobec takiego członka zarządu lub pełnomocnika.

5. Działalność gospodarcza samorządu terytorialnego[76]

5.1. Zagadnienia ogólne

działalność w zakresie użyteczności publicznej

1. Dla przedstawienia działalności gospodarczej jednostek samorządu terytorialnego niezbędne jest doprecyzowanie pojęć z nią związanych. Przez działalność gospodarczą rozumieć należy działalność określoną w art. 3 pr. przeds.[77] Prócz tego na gruncie działalności samorządów pojawia się pojęcie gospodarki komunalnej. Działalność ta obejmuje w szczególności zadania o charakterze użyteczności publicznej, których celem jest bieżące i nieprzerwane zaspokajanie zbiorowych potrzeb ludności przez świadczenie usług powszechnie dostępnych (art. 1 ust. 2 u.g.k.). Działalność ta polega na wykonywaniu przez jednostki samorządu tzw. zadań własnych, określonych w ustawach ustrojowych dla gminy, powiatu i województwa (zob. niżej). Gospodarka komunalna w zakresie zadań własnych nie jest z założenia nastawiona na cel zarobkowy (osiągnięcie zysku), gdyż jej celem jest zaspokaja-

[76] Szerzej *System Prawa Administracyjnego*, t. 8B, *Publiczne prawo gospodarcze*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2013; J.J. Zięty, *Ustawa o gospodarce komunalnej. Komentarz*, Warszawa 2012.

[77] Zob. rozdział drugi.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nie potrzeb zbiorowych wspólnoty lokalnej (gminy, powiatu, województwa). Jednak wykonywanie niektórych z tych zadań może przynosić zysk. Tak rozumianą działalność jednostek samorządu należy odróżnić od działalności gospodarczej w rozumieniu wspomnianego art. 3 pr. przeds., której celem jest *ex definitione* osiągnięcie zysku. Dlatego poniżej będę używał określenia „działalność gospodarcza" wyłącznie w tym ścisłym znaczeniu.

dopuszczalność prowadzenia działalności gospodarczej

2. Zagadnienie prowadzenia działalności gospodarczej przez komunalne osoby prawne, przede wszystkim przez gminy, było żywo dyskutowane od początku reformy samorządowej w naszym kraju, tj. od 1990 r. Sporne było samo prawo gminy do prowadzenia takiej działalności. Nie ulegało bowiem wątpliwości, że prowadzenie przez gminę działalności gospodarczej mogło stanowić istotne źródło jej dochodów. Z drugiej jednak strony gmina jako przedsiębiorca stanowiła istotne zagrożenie dla innych przedsiębiorców prowadzących działalność gospodarczą na jej terenie, naruszając swobodę konkurencji i zasadę równości wobec prawa. Gmina jako przedsiębiorca miałaby bowiem pozycję zasadniczo uprzywilejowaną w stosunku do innych przedsiębiorców. Gmina jest przecież także organem władzy publicznej, źródłem prawa miejscowego, co mogłaby wykorzystywać w interesie prowadzonej przez nią działalności. Gmina ponadto nie posiada zdolności upadłościowej, co również stawia ją w pozycji uprzywilejowanej w stosunku do normalnych przedsiębiorców. Jest również z reguły największym właścicielem nieruchomości położonych na jej terenie, w tym lokali użytkowych.

5.2. Gmina

działalność gospodarcza gminy

1. Gmina jest wspólnotą samorządową tworzoną z mocy prawa przez wszystkich jej mieszkańców (art. 1 u.s.g.). Posiada osobowość prawną. Jak wspomniałem, gmina ma obowiązek zaspokajania potrzeb zbiorowych wspólnoty lokalnej, co stanowi jej zadanie własne. Niektóre z tych zadań mogą przynosić zysk i mają wszelkie cechy działalności gospodarczej, jak np. sprawy lokalnego transportu zbiorowego, wodociągów, kanalizacji, gospodarki odpadami, zaopatrzenia w energię elektryczną, cieplną oraz gaz czy prowadzenie targowisk i hal targowych (art. 7 ust. 1 u.s.g.). Z drugiej strony, zgodnie z art. 9 ust. 2 u.s.g., gmina oraz inna gminna osoba prawna mogą prowadzić działalność gospodarczą wykraczającą poza działalność o charakterze użyteczności publicznej wyłącznie w przypadkach określonych w odrębnej ustawie. Jest nią ustawa o gospodarce komunalnej (u.g.k.).

przesłanki działalności gospodarczej

2. Ustawa o gospodarce komunalnej wyraźnie dopuszcza prowadzenie przez gminy działalności gospodarczej wykraczającej poza sferę użyteczności publicznej – a więc działalności gospodarczej *sensu stricto*. Prowadzenie takiej

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

działalności obwarowane jest jednak dwoma warunkami: istnieniem niezaspokojonych potrzeb wspólnoty lokalnej i występowaniem na terenie gminy bezrobocia wpływającego w znacznym stopniu ujemnie na poziom życia w gminie, przy bezskuteczności innych form zwalczania bezrobocia (art. 10 u.g.k.). Gmina może prowadzić działalność gospodarczą także wtedy, gdy dysponuje mieniem, które może być przedmiotem wkładu niepieniężnego do spółki handlowej, a jego zbycie lub rozporządzenie nim w inny sposób spowoduje poważną stratę majątkową gminy. W celu prowadzenia takiej działalności gmina może tworzyć spółkę handlową lub do niej przystępować (art. 10 u.g.k.). Oznacza to, że – ściśle rzecz ujmując – to nie gmina, lecz spółka z jej udziałem może prowadzić działalność gospodarczą na wskazanych powyżej warunkach. Zatem gmina „jako gmina" działalności gospodarczej *sensu stricto* prowadzić nie może.

5.3. Powiat

działalność gospodarcza powiatu

Powiat jest wspólnotą samorządową tworzoną z mocy prawa przez jej mieszkańców (art. 1 u.s.p.). Posiada osobowość prawną. W przypadku powiatu zagadnienie prowadzenia działalności gospodarczej ma mniejsze znaczenie. Po pierwsze, wśród zadań publicznych powiatu jedynie nieliczne mogą przynosić zysk, a zatem tylko nieliczne z nich mogą polegać na prowadzeniu działalności gospodarczej (por. art. 4 u.s.p.). Po wtóre, powiat nie może prowadzić działalności gospodarczej wykraczającej poza zadania o charakterze użyteczności publicznej, co wyraźnie stanowi art. 6 ust. 2 u.s.p.

5.4. Województwo

działalność gospodarcza województwa

Województwo to regionalna wspólnota samorządowa tworzona przez jego mieszkańców (art. 1 u.s.w.). Podobnie jak powiat i gmina posiada osobowość prawną. Cele samorządu województwa polegają w zasadzie wyłącznie na działalności wspierającej w stosunku do działalności mieszkańców, w tym przedsiębiorców. Samorząd województwa sam określa strategię rozwoju uwzględniającą te cele (art. 11 u.s.w.). Ustawa nakłada ponadto na województwo zadania o charakterze użyteczności publicznej, które podobnie jak w przypadku powiatu nie są możliwe do realizacji jako działalność gospodarcza (art. 14 ust. 1 u.s.w.). Zadania województwa w sferze użyteczności publicznej mogą być realizowane przez spółki z o.o. i spółki akcyjne lub spółdzielnie, które są tworzone przez województwo lub do których województwo przystąpiło. Województwo może ponadto tworzyć wskazane spółki i przystępować do nich poza sferą użyteczności publicznej w celu realizacji „czynności promocyjnych, edukacyjnych, wydawniczych oraz wykonywania

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

działalności w zakresie telekomunikacji służących rozwojowi województwa" (art. 13 u.s.w.). Nie mamy tu jednak do czynienia z działalnością gospodarczą.

5.5. Formy prowadzenia działalności gospodarczej

formy działalności gospodarczej

1. Prowadzenie działalności w zakresie gospodarki komunalnej przez jednostki samorządu terytorialnego zostało uregulowane dla wszystkich trzech typów tych jednostek we wspomnianej już ustawie o gospodarce komunalnej. Gospodarka ta może być prowadzona przez samą jednostkę samorządu terytorialnego w szczególności w formach samorządowego zakładu budżetowego lub spółek prawa handlowego (art. 2 u.g.k.). Prezentowany jest też pogląd, zgodnie z którym gmina może tworzyć wszelkie spółki handlowe w celu prowadzenia działalności gospodarczej[78]. Rozbieżności poglądów sprzyja niedoskonała lub nawet sprzeczna treść powołanych przepisów ustawy o gospodarce komunalnej. Swoje zadania (własne i zlecone) jednostka samorządu może wykonywać samodzielnie, tj. w oparciu o własne (wchodzące w jej skład) jednostki organizacyjne, albo powierzać ich wykonanie, na podstawie umowy cywilnoprawnej, innym podmiotom (także spółkom handlowym kontrolowanym przez daną jednostkę – art. 3 u.g.k.)[79].

2. W każdej spółce z udziałem gminy, powiatu czy województwa działa rada nadzorcza, co ma znaczenie w przypadku spółki z o.o., gdyż w spółce akcyjnej rada nadzorcza jest organem obligatoryjnym (art. 381 k.s.h.). Do członków rady reprezentujących w niej gminę stosuje się szczególne wymagania co do ich kwalifikacji (art. 10a u.g.k.).

[78] Por. M. Ciepiela, *Status prawny gminy jako komandytariusza*, PPH 2001/4.

[79] Por. art. 3 ust. 1 u.g.k., zgodnie z którym jednostki samorządu terytorialnego w drodze umowy mogą powierzać wykonywanie zadań z zakresu gospodarki komunalnej osobom fizycznym, osobom prawnym lub jednostkom organizacyjnym nieposiadającym osobowości prawnej, z uwzględnieniem przepisów ustawy z 27.08.2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1373 ze zm.), ustawy z 27.08.2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 869 ze zm.), w trybie przepisów ustawy z 19.12.2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz.U. z 2017 r. 1834 ze zm.), przepisów ustawy z 21.10.2016 r. o umowie koncesji na roboty budowlane lub usługi (Dz.U. z 2016 r. poz. 1920 ze zm.), przepisów ustawy z 29.01.2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1843), przepisów ustawy z 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2019 r. poz. 688) i ustawy z 16.12.2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym (Dz.U. z 2018 r. poz. 2016 ze zm.) albo na zasadach ogólnych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

6. Stowarzyszenia i fundacje. Organizacje pożytku publicznego[80]

6.1. Stowarzyszenia

pojęcie stowarzyszenia

1. Stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych (art. 2 ust. 1 ustawy z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach, Dz.U. z 2019 r. poz. 713). Posiada osobowość prawną po wpisaniu go do KRS. Jeżeli statut stowarzyszenia to przewiduje, osobowość prawną mogą posiadać także terenowe jednostki organizacyjne (art. 10 ust. 2 pr. stow.). Stowarzyszenie jest osobą prawną typu korporacyjnego, w którym zdecydowaną przewagę nad elementem kapitałowym (majątkowym) ma element osobowy, a więc członkowie. Dlatego, żeby doszło do jego powstania, potrzeba aż piętnastu członków-założycieli stowarzyszenia (art. 9 pr. stow.). Uproszczoną formą stowarzyszenia jest stowarzyszenie zwykłe, nieposiadające osobowości prawnej (art. 40 i n. pr. stow.).

cele stowarzyszenia

Stowarzyszenie może być utworzone w każdym celu dozwolonym przez prawo, z wyjątkiem celu zarobkowego. Z reguły cele stowarzyszenia odzwierciedlają grupowe interesy jego członków i służą ich wspieraniu. Wydawać by się mogło, że takie uregulowanie celu stowarzyszenia automatycznie wyłącza możliwość prowadzenia przez nie działalności gospodarczej, która z założenia oznacza osiąganie celu zarobkowego. W istocie stowarzyszenie nie może być powołane w tym celu. Jednak stowarzyszenie, jeśli jego statut na to pozwala, może prowadzić działalność gospodarczą. Nigdy jednak działalność ta nie może być podstawową, główną działalnością stowarzyszenia. Prowadzenie działalności gospodarczej może mieć charakter wyłącznie wspierający działalność statutową, czyli działalność zmierzającą do realizacji celu statutowego – głównego celu stowarzyszenia. W szczególności zysk z prowadzonej działalności nie może być w żadnym wypadku przeznaczany do podziału pomiędzy członków stowarzyszenia (art. 34 pr. stow.). Do prowadzenia działalności gospodarczej ustawa nie wymaga od stowarzyszenia posiadania jakiegokolwiek kapitału (majątku).

organy stowarzyszenia

2. Organami stowarzyszenia są: walne zebranie członków, zarząd oraz organ kontroli wewnętrznej. Walne zebranie członków jest najwyższą władzą stowarzyszenia o charakterze uchwałodawczym. Przysługuje mu domniemanie kompetencji, a więc jest ono władne podejmować uchwały we wszelkich sprawach niezastrzeżonych do kompetencji innych organów stowarzyszenia (art. 11 ust. 1 pr. stow.). Drugi organ – zarząd – prowadzi bieżące sprawy stowarzyszenia i reprezentuje je na zewnątrz. Niezależnie od organu

[80] Szerzej A. Kidyba, *Ustawa o fundacjach. Prawo o stowarzyszeniach*, Warszawa 2005.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

kontroli wewnętrznej (z reguły jest nią komisja rewizyjna), stowarzyszenie podlega nadzorowi administracyjnemu, sprawowanemu przez starostę właściwego dla siedziby stowarzyszenia lub przez wojewodę, w zakresie nadzoru nad stowarzyszeniami jednostek samorządu terytorialnego (art. 8 ust. 5 pr. stow.).

6.2. Fundacje

pojęcie i cele fundacji

1. Fundacja może być ustanowiona w celu realizacji zgodnych z podstawowymi interesami Rzeczypospolitej Polskiej celów społecznie lub gospodarczo użytecznych, w szczególności takich, jak: ochrona zdrowia, rozwój gospodarki i nauki, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, ochrona środowiska oraz opieka nad zabytkami (art. 1 ustawy z 6.04.1984 r. o fundacjach, Dz.U. z 2018 r. poz. 1491). Fundacja jest osobą prawną typu fundacyjnego, a więc jej byt prawny oparty jest na majątku przekazanym fundacji przez fundatora (fundatorów), określającego cel, który dzięki temu majątkowi, a także innym źródłom finansowania, ma być osiągany. Osobowość prawną fundacja uzyskuje z chwilą wpisu do KRS (art. 7 ust. 2 u.f.).

W przypadku fundacji ustawodawca zawęża (w porównaniu ze stowarzyszeniami) zakres możliwych celów, dla których mogą być one tworzone. Istotne jest, by cel fundacji był społecznie lub gospodarczo użyteczny. Wyliczenie celów w art. 1 u.f. ma charakter jedynie przykładowy. Określenie dopuszczalnego celu prowadzenia fundacji wyklucza cel zarobkowy (prowadzenie działalności gospodarczej). Należy podkreślić, że cel zarobkowy nie może być uznany za cel „gospodarczo użyteczny". Podobnie jednak, jak to miało miejsce w przypadku stowarzyszeń, ustawodawca dopuszcza pod pewnymi warunkami prowadzenie działalności gospodarczej przez fundacje. Wszelki zysk z tej działalności powinien być jednak przeznaczany na finansowanie działalności statutowej (realizowanie celu statutowego) fundacji (art. 5 ust. 5 u.f.).

zarząd fundacji

2. Fundacja działa na podstawie statutu ustalonego przez fundatora (fundatorów). Statut określa m.in. nazwę, cele, skład i organizację zarządu fundacji. Organ ten prowadzi sprawy fundacji i reprezentuje ją na zewnątrz. W odróżnieniu od stowarzyszenia zarząd jest jedynym obligatoryjnym organem fundacji. Nadzór nad działalnością fundacji sprawuje minister właściwy z uwagi na przedmiot działania fundacji lub starosta właściwy z uwagi na siedzibę fundacji. Jednak możliwość władczego wkraczania w działalność fundacji ma wyłącznie sąd rejestrowy, działający na wniosek organu nadzorującego (art. 12 ust. 1 u.f.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

6.3. Działalność gospodarcza stowarzyszeń i fundacji

działalność gospodarcza

Zarówno stowarzyszenia, jak i fundacje nie są z założenia typowymi przedsiębiorcami, gdyż nie są tworzone w celu zarobkowym. Mogą jednak podjąć działalność gospodarczą, stając się w tym zakresie przedsiębiorcami, w celu uzyskania dodatkowego wsparcia dla prowadzonej działalności statutowej. Tym samym wśród fundacji i stowarzyszeń możemy wyróżnić dwie grupy[81]. Pierwszą stanowią te z omawianych instytucji, które nie prowadzą działalności gospodarczej, a osiąganie celów statutowych finansują w inny sposób (tzw. organizacje *non profit*). Do drugiej grupy zaliczymy fundacje i stowarzyszenia prowadzące działalność gospodarczą finansującą działalność statutową (organizacje *not for profit*). Nie jest natomiast, jak już wspomniałem, dopuszczalne prowadzenie przez stowarzyszenia i fundacje działalności wyłącznie w celu zarobkowym. Dlatego jednym z zadań organów nadzorujących te organizacje jest sprawowanie nadzoru nad prowadzoną przez nie działalnością gospodarczą w celu zapobieżenia przeznaczaniu uzyskanych przez nie środków pieniężnych na cele niezwiązane z działalnością statutową.

6.4. Organizacje pożytku publicznego[82]

działalność pożytku publicznego

1. Działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w ustawie. Organizacjami pozarządowymi są niebędące jednostkami sektora finansów publicznych i niedziałające w celu osiągnięcia zysku osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym fundacje i stowarzyszenia (art. 3 ust. 2 ustawy z 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dz.U. z 2019 r. poz. 688). Jak łatwo zauważyć, cele działalności pożytku publicznego określone są w sposób podobny do celów fundacji i zgodny także z celami stowarzyszeń. Także same organizacje pożytku publicznego to głównie fundacje i stowarzyszenia. Jak widać, pojęcie organizacji pożytku publicznego nie wprowadza nowego rodzaju podmiotu prawa, np. nowego typu osoby prawnej. Poza fundacjami i stowarzyszeniami do kręgu omawianych organizacji zaliczyć można np. kościelne osoby prawne i stowarzyszenia zwykłe (nieposiadające osobowości prawnej).

[81] Zob. A. Kidyba, *Prowadzenie działalności gospodarczej przez fundacje*, PPH 1999/10, s. 2.

[82] Szerzej H. Izdebski, *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Komentarz*, Warszawa 2003.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

pojęcie organizacji pożytku publicznego

2. Organizacją pożytku publicznego mogą być: organizacja pozarządowa oraz inne podmioty, jeżeli ich wyłączna działalność statutowa jest prowadzona na rzecz ogółu społeczności lub określonej grupy wyodrębnionej ze względu na szczególnie trudną w stosunku do ogółu sytuację życiową lub materialną, a także jeśli spełniają wiele dodatkowych wymogów określonych w ustawie (art. 20 u.d.p.p.). Organizacje pożytku publicznego są zwolnione z wielu podatków i danin publicznych (art. 24 ust. 1 u.d.p.p.).

Do zadań publicznych organizacji pożytku publicznego zaliczyć można m.in. działalność w sferze: pomocy społecznej, ochrony zdrowia, wspierania rozwoju gospodarczego, nauki, edukacji i wychowania, kultury fizycznej i sportu, ochrony praw człowieka i ochrony praw konsumentów (art. 4 ust. 1 u.d.p.p.).

działalność odpłatna i nieodpłatna

3. Działalność organizacji pożytku publicznego może być odpłatna i nieodpłatna. Oznacza to wykonywanie działalności w sferze pożytku publicznego bez otrzymywania wynagrodzenia lub z takim wynagrodzeniem. Wynagrodzenie może być przeznaczane wyłącznie na realizację zadań publicznych lub celów statutowych organizacji (art. 8 ust. 2 u.d.p.p.). W jednym i drugim przypadku nie mamy jednak co do zasady do czynienia z działalnością gospodarczą (art. 6 u.d.p.p.). Działalność odpłatna organizacji pożytku publicznego może jednak być działalnością gospodarczą, jeżeli uzyskiwane wynagrodzenie jest wyższe niż bezpośrednie koszty działalności (organizacja *not for profit*), a także gdy wynagrodzenie osoby fizycznej z tytułu zatrudnienia przy wykonywaniu działalności statutowej przekracza trzykrotność przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw (art. 9 ust. 1 u.d.p.p.).

7. Rejestr przedsiębiorców

7.1. Istota rejestru

struktura rejestru

1. Rejestr przedsiębiorców działa od 1.01.2001 r. na podstawie ustawy o KRS. Stanowi on zasadniczą część KRS. Obok rejestru przedsiębiorców w skład KRS wchodzą jeszcze rejestr stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej, a także rejestr dłużników niewypłacalnych (art. 1 ust. 2 ustawy o KRS)[83].

[83] Szeroko na temat KRS M. Tarska, Komentarz do art. 1–60 ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja (red.), *Kodeks spółek handlowych. Pozakodeksowe prawo handlowe. Komentarz,* t. 5, Warszawa 2015.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

podmioty ujawnione w rejestrze

Rejestr przedsiębiorców zawiera dane dotyczące następujących przedsiębiorców (art. 36 ustawy o KRS):
- spółek jawnych,
- europejskich zgrupowań interesów gospodarczych,
- spółek partnerskich,
- spółek komandytowych,
- spółek komandytowo-akcyjnych,
- spółek z o.o.,
- spółek akcyjnych,
- spółek europejskich,
- spółdzielni,
- spółdzielni europejskich,
- przedsiębiorstw państwowych,
- instytutów badawczych,
- towarzystw ubezpieczeń wzajemnych i towarzystw reasekuracji wzajemnej,
- innych osób prawnych, jeżeli wykonują działalność gospodarczą i podlegają obowiązkowi wpisu do rejestru na podstawie art. 1 ust. 2 pkt 2 ustawy o KRS (np. prowadzących działalność gospodarczą fundacji i stowarzyszeń),
- oddziałów przedsiębiorców zagranicznych działających na terytorium RP,
- głównych oddziałów zagranicznych zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji,
- instytucji gospodarki budżetowej.

charakter wpisu do rejestru

2. Rejestr służy do wpisywania tych danych, które na podstawie przepisów ustawy o KRS i innych ustaw podlegają wpisowi. Wpis do rejestru jest obowiązkowy w szczególności dla przedsiębiorców zamierzających dopiero podjąć działalność gospodarczą, gdyż działalność tę podjąć można dopiero po uzyskaniu wpisu. Nie dotyczy to spółki kapitałowej w organizacji (art. 14 ust. 4 u.s.d.g.). Wpis jest konieczny do skuteczności wielu czynności dotyczących przedsiębiorcy (np. zmiana umowy spółki z o.o. lub statutu spółki akcyjnej staje się skuteczna z chwilą wpisu do rejestru) i ma wówczas charakter konstytutywny. Obok czynności, dla których powstania wpis do rejestru jest konstytutywny, istnieje wiele czynności, dla których wpis do rejestru jest obowiązkowy (np. wpis dotyczący reprezentacji spółek kapitałowych), ale ma charakter deklaratoryjny (deklaratywny), czyli potwierdzający istniejący stan prawny. Sam wpis jest czynnością techniczno-prawną, jednak zależą od niego istotne skutki prawne, np. uzyskanie osobowości prawnej. Z punktu widzenia skutków prawnych istotne jest postanowienie sądu rejestrowego o wpisaniu do rejestru określonych danych. Wpis polega na wprowadzeniu do systemu informatycznego danych zawartych w postanowieniu sądu rejestrowego (art. 20 ust. 1 ustawy o KRS). Wpis odbywa się zatem drogą elektroniczną i w sposób scentralizowany. Dla całego KRS funkcjonuje bowiem

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jeden system informatyczny z jedną centralną bazą danych, do której dostęp ma każdy sąd rejestrowy.

7.2. Funkcje Krajowego Rejestru Sądowego

jawność rejestru

1. Podstawową cechą rejestru jest jego jawność. Rejestr jest jawny, co oznacza, że każdy zainteresowany ma prawo do przeglądania akt rejestrowych podmiotów wpisanych do rejestru przedsiębiorców, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 8 i 10 ust. 1 ustawy o KRS). Umożliwia to wszystkim zainteresowanym, a zwłaszcza podmiotom wchodzącym z przedsiębiorcą w stosunki prawne, uzyskanie istotnych informacji dotyczących przedsiębiorcy, jak np. o kapitale zakładowym czy sposobie reprezentacji. Jawność KRS przejawia się także w obowiązku publikowania wielu wpisów, np. o powstaniu spółki, otwarciu postępowania likwidacyjnego czy upadłościowego, w Monitorze Sądowym i Gospodarczym[84]. Istotnym elementem zasady jawności jest możliwość uzyskiwania urzędowych odpisów z KRS.

domniemanie prawdziwości

2. Niekiedy dane podlegające wpisowi do rejestru nie są zgodne z rzeczywistością. Może to nastąpić np. na skutek zaniechania przez przedsiębiorcę zgłoszenia zmian dotyczących danych objętych wpisem. Istotną cechą rejestru jest ochrona osób działających w dobrej wierze, tj. w zaufaniu do danych objętych wpisem. Służy temu domniemanie prawdziwości danych objętych wpisem. Jeżeli dane są wpisane do rejestru niezgodnie ze zgłoszeniem lub przy braku zgłoszenia, przedsiębiorca, który zaniedbał wystąpienie z wnioskiem o wykreślenie, zmianę lub sprostowanie danych, nie może wobec osoby działającej w dobrej wierze (co do prawdziwości danych objętych wpisem) zasłaniać się zarzutem, że dane te są nieprawdziwe (art. 17 ustawy o KRS). Jeżeli więc np. osoba trzecia zawrze umowę ze spółką reprezentowaną przez osobę nieuprawnioną do jej reprezentacji, ale ujawnioną w rejestrze jako reprezentant spółki, umowa taka będzie ważna (chyba że osoba trzecia wiedziała o wcześniejszym odwołaniu reprezentanta spółki z pełnionej funkcji – nie działała w dobrej wierze). Spółka nie będzie mogła kwestionować takiej umowy, powołując się na niezgodność danych ujawnionych w KRS z rzeczywistym stanem prawnym.

Osoba trzecia działająca w dobrej wierze co do wpisów w rejestrze jest chroniona także w inny sposób. Podmiot wpisany do rejestru ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną zgłoszeniem do rejestru nieprawdziwych danych lub zaniechaniem zgłoszenia danych (art. 18 ust. 1 ustawy o KRS).

[84] Por. ustawa z 22.12.1995 r. o wydawaniu Monitora Sądowego i Gospodarczego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1795).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zgodność z prawem

3. Istotną funkcją rejestru, wyraźnie odróżniającą go od ewidencji działalności gospodarczej, jest obowiązek badania przez sąd rejestrowy, czy dołączone do wniosku o wpis do rejestru dokumenty są zgodne pod względem formy i treści z przepisami prawa (art. 23 ust. 1 ustawy o KRS). Inaczej przedstawiają się obowiązki sądu rejestrowego, gdy chodzi o kontrolę prawdziwości (zgodności z rzeczywistością) danych objętych wpisem. Sąd rejestrowy obowiązkowo bada jedynie prawdziwość danych dotyczących imienia, nazwiska, nazwy lub firmy i numeru PESEL lub REGON (art. 23 ust. 2 w zw. z art. 35 ustawy o KRS). Natomiast prawdziwość pozostałych danych objętych wpisem sąd rejestrowy bada wyłącznie wówczas, gdy poważnie uzasadnione wątpliwości co do zgodności tych danych z rzeczywistością (art. 23 ust. 2 ustawy o KRS). Zarówno wniosek o wpis do KRS, jak i wszelkie załączane dokumenty podlegają badaniu przez sąd rejestrowy co do zgodności z prawem (art. 23 ustawy o KRS). Wpis oznacza tym samym potwierdzenie takiej zgodności.

8. Ewidencja osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą

8.1. Ewidencja a rejestr przedsiębiorców

ograniczone zbliżenie funkcji

Ewidencja działalności gospodarczej uregulowana jest w art. 2 i n. ustawy o CEIDG. Należy zauważyć, że przy utrzymaniu wielu różnic pomiędzy sądowym rejestrem a administracyjną CEIDG ta ostatnia została pod pewnymi względami upodobniona do rejestru. Zgodnie z art. 16 ustawy o CEIDG domniemywa się, że dane wpisane do CEIDG są prawdziwe. Jeżeli dane wpisano do ewidencji niezgodnie z wnioskiem przedsiębiorcy lub bez tego wniosku, przedsiębiorca ten nie może zasłaniać się wobec osoby trzeciej działającej w dobrej wierze zarzutem, że dane te nie są prawdziwe, jeżeli zaniedbał po powzięciu informacji o tym wpisie wystąpić niezwłocznie z wnioskiem o sprostowanie, uzupełnienie lub wykreślenie wpisu. Rozwiązanie to wzorowane jest na art. 17 ustawy o KRS. Ustawodawca wprowadził też wiele przepisów mających służyć realizacji zasady prawdziwości, począwszy od art. 15 ust. 1 pkt 1 ustawy o CEIDG (obowiązek zgłoszenia zmiany danych objętych wpisem w ciągu 7 dni od zaistnienia zmiany).

8.2. Wpis do CEIDG

Punkt Informacji dla Przedsiębiorcy

Dopełnianie procedur związanych z podejmowaniem, wykonywaniem i zakończeniem działalności gospodarczej (wpisem, zmianą i wykreśleniem przedsiębiorcy jednoosobowego lub wspólnika spółki cywilnej) w CEIDG

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

możliwe jest drogą elektroniczną. CEIDG przesyła odpowiednie dane zawarte we wniosku o wpis do CEIDG, za pośrednictwem systemu teleinformatycznego CEIDG lub innego zintegrowanego z nim systemu teleinformatycznego, niezwłocznie, nie później niż w dniu roboczym następującym po dniu dokonania wpisu, do właściwego naczelnika urzędu skarbowego wskazanego przez przedsiębiorcę, a także do Głównego Urzędu Statystycznego i ZUS (art. 12 ust. 1 ustawy o CEIDG).

Zgłoszenie wniosku następuje przez Punkt Informacji dla Przedsiębiorcy prowadzony przez ministra właściwego do spraw gospodarki, przy użyciu systemu teleinformatycznego oraz w inny sposób umożliwiający kontakt z przedsiębiorcą (art. 51 ustawy o CEIDG). Wniosek o wpis do CEIDG może zostać złożony z wykorzystaniem formularza elektronicznego (art. 3 ust. 2 i art. 8 ust. 1 ustawy o CEIDG).

dane podlegające wpisowi

Zgodnie z art. 5 ust. 1 ustawy o CEIDG wpisowi do CEIDG podlegają tzw. dane ewidencyjne, np. imię i nazwisko przedsiębiorcy, ewentualne dodatkowe elementy jego firmy, numer PESEL, REGON i NIP, adres do doręczeń i przedmiot wykonywanej działalności gospodarczej według PKD i dane identyfikacyjne, tzn. data rozpoczęcia działalności, informacje o zawieszeniu tej działalności, informacja o zawarciu umowy spółki cywilnej z innym przedsiębiorcą, informacje związane z zarządem sukcesyjnym.

Do wniosku o wpis do CEIDG dołącza się odpowiednie oświadczenia, np. o podejmowaniu lub wykonywaniu określonej działalności gospodarczej nieobjętej żadnym z zakazów (art. 7 ustawy o CEIDG), można dołączyć stosowne załączniki, np. zgłoszenie do ubezpieczeń społecznych i do ubezpieczenia zdrowotnego (art. 6 ust. 4 pkt 1 ustawy o CEIDG).

Katalog danych objętych wpisem jest rozbudowany. Większość z nich jest istotna dla osób, które dokonują z nim czynności prawnych. Dlatego zakres wymienionych danych ujawnionych w ewidencji w powiązaniu z domniemaniem ich prawdziwości przyczynia się do zwiększenia bezpieczeństwa obrotu.

odmowa wpisu

Wpis do CEIDG jest dokonywany, jeżeli wniosek jest poprawny (art. 10 ust. 1 ustawy o CEIDG). Wnioskiem niepoprawnym jest m.in. wniosek niezawierający danych podlegających wpisowi zgodnie z art. 5 ustawy o CEIDG lub zawierający dane podlegające wpisowi zgodnie z art. 5 ustawy o CEIDG, niezgodne z przepisami prawa (art. 10 ust. 2 ustawy o CEIDG).

Przesłanki odmowy wpisu są określone w sposób ścisły i formalny i nie pozostawiają miejsca na tzw. uznanie administracyjne. Innymi słowy, wnio-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

sek o wpis do CEIDG niedotknięty wymienionymi enumeratywnie w art. 10 ust. 2 ustawy o CEIDG brakami powinien zostać uwzględniony.

znaczenie wpisu

Wpis do CEIDG nie ma znaczenia konstytutywnego dla uzyskania statusu przedsiębiorcy przez przedsiębiorcę jednoosobowego czy wspólnika spółki cywilnej. Status ten uzyskuje się, podejmując działalność gospodarczą zgodną z definicją określoną w art. 3 pr. przeds. Wpis stanowi z jednej strony potwierdzenie tego statusu, z drugiej strony stanowi on wykonanie przez przedsiębiorcę ciążącego na nim obowiązku zgłoszenia do CEIDG faktu podjęcia działalności gospodarczej. Przedsiębiorca może rozpocząć działalność w dniu złożenia wniosku o wpis (art. 17 ust. 1 pr. przeds.).

Dane przedsiębiorcy wpisane do CEIDG co do zasady nie mogą być z niej usunięte, w szczególności w związku z wykreśleniem wpisu (art. 33 ustawy o CEIDG). Niektóre z danych zawartych w CEIDG mogą być nadal udostępniane zainteresowanym (art. 37 ust. 1 i 2 ustawy o CEIDG). Wpis ma więc istotne znaczenie informacyjne, w szczególności dla kontrahentów przedsiębiorcy, zwłaszcza jego wierzycieli, a tym samym przyczynia się do zwiększenia bezpieczeństwa obrotu.

Przedsiębiorca może być z urzędu wykreślony z CEIDG, m.in. gdy trwale zaprzestał prowadzenia działalności gospodarczej lub wpis do CEIDG został dokonany z naruszeniem prawa (art. 29 ust. 1 ustawy o CEIDG).

zawieszenie działalności

Przedsiębiorca jednoosobowy niezatrudniający pracowników ma możliwość zawieszenia prowadzenia działalności gospodarczej na czas określony lub nieokreślony, nie krótszy niż 30 dni (art. 23 ust. 1 pr. przeds.). Możliwość ta jest korzystna dla przedsiębiorców, którzy czasowo stracili zdolność uzyskiwania przychodów (np. prowadzą działalność gospodarczą o charakterze sezonowym) lub z innych przyczyn nie mogą czasowo prowadzić działalności. W czasie zawieszenia przedsiębiorca nie może prowadzić działalności, ale nie musi np. odprowadzać składek do ZUS. Zawieszenie nie wiąże się, tak jak zakończenie działalności, z jej likwidacją w rozumieniu prawa podatkowego. Artykuł 25 ust. 2 pr. przeds. zawiera katalog czynności, które przedsiębiorca może wykonywać w okresie zawieszenia.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział szósty

SPÓŁKI HANDLOWE. PRZEPISY WSPÓLNE. SPÓŁKI OSOBOWE

1. Spółki handlowe. Przepisy wspólne

1.1. Zagadnienia ogólne

pojęcie spółki handlowej

Kodeks spółek handlowych nie definiuje samego pojęcia spółki handlowej. W art. 4 ogranicza się jedynie do wyliczenia spółek handlowych i dokonania ich podziału na osobowe i kapitałowe. Poniższa definicja opiera się zatem na opracowaniach doktryny. Spółka handlowa to **struktura organizacyjna o charakterze prywatnoprawnym, której podstawą jest umowa (statut), o charakterze dobrowolnym, wyposażona w zdolność prawną, w której występują wspólnicy lub wspólnik, a ich udział w spółce ma charakter przynajmniej częściowo majątkowy, służąca realizacji wspólnego celu wspólników, współdziałających ze sobą w celu jego realizacji**[85].

Spółki handlowe stanowią najbardziej rozpowszechnioną w każdej gospodarce rynkowej formę organizacyjną prowadzenia działalności gospodarczej. Także działalność gospodarcza prowadzona w ramach sektora publicznego (Skarb Państwa, jednostki samorządu terytorialnego) odbywa się w formie spółki handlowej. Pozostałe formy przedsiębiorców (np. spółdzielnie, przedsiębiorstwa państwowe, osoby prawne tworzone w drodze ustawy) stanowią jedynie uzupełnienie katalogu form prowadzenia działalności gospodarczej.

zakres przedmiotowy

Kodeks spółek handlowych reguluje wyłącznie tworzenie, organizację, funkcjonowanie, rozwiązywanie, łączenie, podział i przekształcenie spółek hand-

[85] Powyższa definicja opiera się na ujęciu niektórych istotnych cech spółek handlowych wskazywanych przez S. Włodykę [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 2, *Prawo spółek handlowych*, red. S. Włodyka, Warszawa 2012, s. 32 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

lowych (art. 1 k.s.h.). Nie obejmuje swoją regulacją czynności handlowych. Obowiązująca w polskim prawie prywatnym **zasada jedności prawa cywilnego** przesądza, że problematyka spółek regulowana przez Kodeks spółek handlowych jest **w zakresie nieuregulowanym** poddana regulacji **norm prawa cywilnego,** a zasadą jest stosowanie tych norm **wprost**. Normatywnym tego wyrazem jest art. 2 k.s.h., zgodnie z którym w sprawach określonych w art. 1 § 1 k.s.h., nieuregulowanych w ustawie, stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego. Jeżeli wymaga tego właściwość (natura) stosunku prawnego spółki handlowej, przepisy Kodeksu cywilnego stosuje się odpowiednio. Zatem w zakresie stosunków wynikających z zawarcia umowy spółki handlowej przede wszystkim stosuje się przepisy Kodeksu spółek handlowych. Dopiero w sprawach nieuregulowanych we wskazanym kodeksie stosuje się wprost lub odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego.

umowa spółki handlowej

Zgodnie z art. 3 k.s.h.: „Przez umowę spółki handlowej wspólnicy albo akcjonariusze zobowiązują się dążyć do osiągnięcia wspólnego celu przez wniesienie wkładów oraz, jeżeli umowa albo statut tak stanowi, przez współdziałanie w inny określony sposób". Oznacza to, że umowa spółki handlowej jest samodzielnym typem umowy wyznaczonym w oparciu o składniki przedmiotowo istotne (*essentialia negotii)* wskazane w art. 3 k.s.h., do których należą:

1) zobowiązanie wspólnika do dążenia do osiągnięcia wspólnego celu i
2) zobowiązanie wspólnika do wniesienia wkładu do spółki.

Są to postanowienia przedmiotowo istotne dla wszystkich umów spółek handlowych regulowanych przez przepisy Kodeksu spółek handlowych. Trzeba jednak zastrzec, że *essentialia negotii* dla poszczególnych typów spółek są dodatkowo wyznaczane przez przepisy autonomiczne dotyczące danego typu spółki. Przepisy te określają pojęcia poszczególnych spółek, minimum treści umów, które stanowią podstawę ich utworzenia oraz nadają im własne nazwy[86]. Do składników przedmiotowo istotnych wszystkich umów spółek handlowych należy dążenie wspólników do osiągnięcia **wspólnego celu** przez wniesienie wkładów. Oznacza to, że cel spółki musi być wspólnym celem wszystkich wspólników, a więc korzyści gospodarcze muszą płynąć dla wszystkich wspólników. Jeżeli i o ile korzyści te polegają na zyskach, nie można od nich wyłączyć wspólnika[87]. Nie można więc tworzyć spółki, w której będzie kilka różnych celów dla grup wspólników[88]. Wspólny cel, do którego osiągnięcia wspólnicy zobowiązują się dążyć, ma być osiągnięty

[86] Przykładowo: A. Kidyba, *Kodeks spółek handlowych,* t. 1, *Komentarz do art. 1–300 k.s.h.*, Warszawa 2017, s. 30.

[87] Odnośnie do wspólnego celu w spółce cywilnej, co oczywiście może być odniesione do spółki handlowej, S. Grzybowski [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 2, cz. 2, *Prawo zobowiązań. Część szczegółowa*, Ossolineum 1976, s. 802.

[88] A. Kidyba, *Kodeks spółek*…, t. 1, s. 32.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

w ramach spółki powołanej umową założycielską. Typ spółki przesądza o konkretnym celu wspólnym. W przypadku spółek osobowych wspólnym celem jest prowadzenie przedsiębiorstwa pod firmą spółki (cel zarobkowy). W spółkach kapitałowych cel może być jakikolwiek, byleby był prawnie dozwolony (cel zarobkowy lub niezarobkowy). Nie musi być nim prowadzenie przedsiębiorstwa, chyba że spółka kapitałowa jest tworzona w celu zarobkowym. Określenie celu musi być zawarte w umowie założycielskiej każdej spółki handlowej.

obowiązek wniesienia wkładów

Przedmiotowo istotnym elementem każdej umowy spółki handlowej jest zobowiązanie się wspólników do **wniesienia oznaczonych wkładów**. Wkłady mogą przyjąć różną postać w zależności od typu konkretnej spółki. Określenie wkładów wnoszonych do spółki musi wystąpić w każdej umowie założycielskiej spółki handlowej, natura wkładów zależy natomiast od postaci spółki i statusu wspólnika.

obowiązek lojalności

Z art. 3 k.s.h. wywodzony jest ogólny obowiązek lojalności. Oznacza on, że wspólnik, wykonując swoje uprawnienia w spółce, powinien uwzględniać interes spółki, a także interes pozostałych wspólników. Oczywiście wspólnik, np. głosując na zgromadzeniu wspólników, kieruje się przede wszystkim własnym interesem, ale interes ten powinien być korygowany interesami spółki i innych wspólników. Normatywnym tego wyrazem są przepisy o zaskarżaniu uchwał zgromadzeń wspólników w spółce z o.o. i akcyjnej (art. 249, art. 422 k.s.h.), zgodnie z którymi uchwała godząca w interes spółki lub mająca na celu pokrzywdzenie wspólnika może zostać uchylona (przy spełnieniu pozostałych przesłanek uchylania).

treść umowy spółki

W każdej umowie spółki handlowej muszą być zawarte **ponadto postanowienia** dotyczące:

1) wspólnego celu, który staje się celem tworzonej spółki (jeżeli cel ten jest zarobkowy, wynika on *implicite* ze wskazanego w umowie spółki przedmiotu działalności);
2) wkładów wnoszonych przez wspólników dla osiągnięcia wspólnego celu w ramach tworzonej spółki;
3) postanowień przedmiotowo istotnych umowy wyznaczonych dla konkretnego typu spółki, zwłaszcza indywidualizujących spółkę w obrocie (np. suma komandytowa w umowie spółki komandytowej – por. art. 105 pkt 5 k.s.h.).

strony umowy spółki

Umowa spółki jest **zawierana pomiędzy wspólnikami**. Co do zasady wspólnikiem może być każdy podmiot prawa cywilnego. Ograniczenia podmiotowe dotyczą spółki partnerskiej (partnerem może być wyłącznie osoba fizyczna uprawniona do wykonywania określonego wolnego zawodu) i jed-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

noosobowej spółki z o.o. oraz akcyjnej, które nie mogą być zawiązane przez inną jednoosobową spółkę z o.o. Spółka nie jest stroną umowy założycielskiej. Utworzona spółka jest natomiast stroną powołanego umową założycielską stosunku prawnego spółki handlowej łączącą ją ze wspólnikami.

funkcje umowy spółki

Umowa spółki wyznacza prawa i obowiązki wspólników oraz spółki, i to zarówno w sferze obligacyjnej, jak i korporacyjnej. Należy więc wskazać na **dwie funkcje umowy spółki handlowej**: kreacyjną i obligacyjną. Zawarcie umowy spółki wybranego typu stanowi normatywną przesłankę jej powstania (nabycia osobowości prawnej albo osobowości prawnej niepełnej przez wpis do KRS), a po wpisie – ustrojową podstawę funkcjonowania spółki. Wyznacza ono obligacyjną treść stosunku prawnego łączącego wspólników ze spółką. Umowa spółki handlowej prowadzi więc do powstania spółki oraz jest źródłem stosunków zobowiązaniowych i organizacyjnych pomiędzy spółką a wspólnikami.

1.2. Typy spółek handlowych

spółka kodeksowa

Ogół spółek handlowych jest uregulowany w Kodeksie spółek handlowych, który stanowi podstawowe źródło prawa dla stosunków wszystkich tych spółek. Kodeks wprowadza zasady ogólne obowiązujące spółki (art. 1–7 k.s.h.) oraz przepisy ogólne dla spółek osobowych (art. 8–10 k.s.h.) i dla spółek kapitałowych (art. 11–21 k.s.h.). Regulują one powstanie spółki, prawa i obowiązki wspólników, stosunki wewnętrzne i zewnętrzne, zmianę umowy (statutu) spółki, rozwiązanie i likwidację spółek, wreszcie – odpowiedzialność cywilną i karną w spółkach oraz zagadnienia szczególne. Tym samym wszystkie spółki handlowe są uregulowane w Kodeksie spółek handlowych, który stanowi dla nich podstawowe źródło regulacji ich ustroju. Należą do nich spółki: jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna, z ograniczoną odpowiedzialnością i spółka akcyjna.

regulacje szczególne

Dla wielu spółek, przede wszystkim kapitałowych, poza regulacją podstawową zawartą w Kodeksie spółek handlowych obowiązują **ustawy szczególne**, zawierające modyfikacje regulacji kodeksowych, względnie regulacje dodatkowe. Przepisy te stanowią przepisy szczególne w stosunku do kodeksu. Obejmują one poszczególne spółki kapitałowe przede wszystkim z uwagi na przedmiot ich działalności gospodarczej. Szczegółowe przyczyny tych regulacji mogą być rozmaite, jednak można je, jak się wydaje, w pewnym uproszczeniu sprowadzić do wspólnego mianownika, którym jest bezpieczeństwo obrotu. Chodzi przede wszystkim o bezpieczeństwo wierzycieli (np. wierzycieli banku z tytułu zawartych umów o lokaty bankowe), ale także o względy dalej idące. Państwo dla niektórych dziedzin działalności o charakterze

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

finansowym tworzy system gwarancji (np. Bankowy Fundusz Gwarancyjny, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny), z czym wiążą się określone wydatki. Naturalne jest więc, że państwo poprzez przepisy szczególne zapewnia sobie możliwości kontroli gospodarki takich podmiotów, a nawet uprawnia do władczej ingerencji w ich działalność.

przykłady spółek szczególnych

Przykładami takich **szczególnych spółek** (i zarazem szczególnych regulacji) są:

1) spółki bankowe (ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe, Dz.U. z 2018 r. poz. 2187 ze zm.);
2) spółki ubezpieczeniowe (ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, Dz.U. z 2019 r. poz. 381 ze zm.);
3) towarzystwa funduszy inwestycyjnych (ustawa z 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi, Dz.U. z 2018 r. poz. 1355 ze zm.);
4) towarzystwa emerytalne (ustawa z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, Dz.U. z 2018 r. poz. 1906 ze zm.);
5) spółki radiofonii i telewizji publicznej (ustawa z 29.12.1992 r. o radiofonii i telewizji, Dz.U. z 2019 r. poz. 361 ze zm.).

spółki Skarbu Państwa i komunalne

Do spółek posiadających szczególną regulację bez względu na przedmiot prowadzonej działalności zalicza się spółki jednoosobowe Skarbu Państwa i spółki komunalne. Regulację tę wprowadza ustawa o komercjalizacji i niektórych uprawnieniach pracowników. Modyfikacje regulacji Kodeksu spółek handlowych wynikające z tej ustawy dotyczą przede wszystkim uprawnień pracowników do udziału w nadzorze (radzie nadzorczej spółki), a nawet zarządzaniu spółką, korzyści przy sprzedaży akcji przez Skarb Państwa i trybu zbywania akcji takich spółek (zob. rozdział piąty, pkt 3).

spółka publiczna

Szczególną rolę w gospodarce rynkowej odgrywają spółki akcyjne, których akcje mogą stanowić przedmiot publicznego obrotu, czyli oferowania ich nabycia większej liczbie nabywców albo poprzez ofertę skierowaną do nieoznaczonego adresata. Kodeks spółek handlowych nie definiuje **spółki publicznej**, natomiast art. 4 § 1 pkt 6 k.s.h. określa ją jako spółkę w rozumieniu przepisów ustawy z 29.07.2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 623), odsyłając tym samym do wskazanej ustawy. Ustawa ta w art. 4 pkt 20 definiuje **spółkę publiczną** jako **spółkę, w której co najmniej jedna akcja jest zdematerializowana w rozumieniu przepisów ustawy o obrocie instrumentami finansowymi**, z wyjątkiem spółki, której akcje zostały zarejestrowane na podstawie art. 5a ust. 2 u.o.i.f. Z uwagi na bezpieczeństwo obrotu, a w szczególności bezpieczeństwo aktualnych i przyszłych akcjonariuszy spółek publicznych, samo

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

uzyskanie statusu spółki publicznej wiąże się z uzyskaniem decyzji Komisji Nadzoru Finansowego. Ustawa o publicznej ofercie nakłada na spółki publiczne obowiązki o charakterze informacyjnym i sprawozdawczym, którym nie podlegają pozostałe spółki[89]. Akcjonariusze tych spółek mają także zmodyfikowany – w stosunku do regulacji kodeksowej – zakres niektórych praw i obowiązków[90]. Niezależnie od tego w samym Kodeksie spółek handlowych występuje wiele przepisów adresowanych wyłącznie do spółek publicznych (np. art. 401 i n. k.s.h., odnoszące się do zwoływania i przebiegu walnego zgromadzenia akcjonariuszy, i wiele innych), a także przepisy, których stosowanie do spółek publicznych jest wyłączone (np. przymusowy wykup i odkup akcji – art. 418 i 418[1] k.s.h., które to instytucje są odmiennie uregulowane w ustawie o ofercie publicznej).

spółka giełdowa

Szczególną pozycję wśród spółek publicznych odgrywają tzw. **spółki giełdowe**, czyli takie, których akcje są przedmiotem obrotu na rynku regulowanym – w ramach jednego z systemów obrotu na Giełdzie Papierów Wartościowych S.A. Spółki te podlegają dalej idącym wymaganiom niż spółki publiczne jako takie i powinny respektować wewnętrzne akty GPW S.A., albo innego podmiotu prowadzącego rynek regulowany. W tym zakresie powinny one m.in. stosować się do **zasad *corporate governance*** (ładu korporacyjnego), jakkolwiek nie jest to obowiązek bezwzględny[91]. Niewątpliwie z punktu widzenia standardów postępowania w relacjach stosunków

[89] Por. art. 69–71 u.o.p., zwłaszcza art. 70, zgodnie z którym spółka publiczna jest obowiązana m.in. do niezwłocznego przekazywania informacji dotyczących przekraczania kolejnych progów procentowej liczby głosów na walnym zgromadzeniu spółki równocześnie do publicznej wiadomości, Komisji oraz spółce prowadzącej rynek regulowany, na którym są notowane akcje tej spółki, przekazywania Komisji, przed walnym zgromadzeniem akcjonariuszy wykazu akcjonariuszy uprawnionych do udziału w tym zgromadzeniu, z określeniem liczby akcji i głosów z akcji przysługujących każdemu z nich.

[90] Np. art. 82 u.o.p., zgodnie z którym akcjonariuszowi spółki publicznej, który samodzielnie lub wspólnie z podmiotami od niego zależnymi lub wobec niego dominującymi oraz podmiotami, z którymi porozumiał się, osiągnął lub przekroczył 90% ogólnej liczby głosów w tej spółce, przysługuje, w terminie 3 miesięcy od osiągnięcia lub przekroczenia tego progu, prawo żądania od pozostałych akcjonariuszy sprzedaży wszystkich posiadanych przez nich akcji (przymusowy wykup). Symetrycznie akcjonariusz spółki publicznej może zażądać wykupienia posiadanych przez niego akcji przez innego akcjonariusza, który osiągnął lub przekroczył 90% ogólnej liczby głosów w tej spółce. Żądanie składa się na piśmie w terminie 3 miesięcy od dnia, w którym nastąpiło osiągnięcie lub przekroczenie tego progu przez innego akcjonariusza.

[91] Zasady ładu korporacyjnego (zwane również zbiorem dobrych praktyk) to pewne standardy dotyczące relacji między organami spółki i jej akcjonariuszami, które powinny być spełniane przez spółki giełdowe. Spółki mogą jednak nie stosować się do tych reguł, powinny jednak wskazać przyczyny niestosowania (zasada *comply or explain*). Były one wprowadzane przez same giełdy. Obecnie obowiązujące *Zasady ładu korporacyjnego dla instytucji nadzorowanych* zostały wprowadzone przez Komisję Nadzoru Finansowego i obejmują znacznie szerszy zakres przedmiotowy i podmiotowy regulacji niż dotychczasowe zbiory zasad (kodeksy dobrych praktyk) wprowadzanych przez samą GPW S.A.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wewnętrznych spółki giełdowe powinny reprezentować najwyższy poziom wśród ogółu spółek handlowych.

1.3. Powiązania spółek

powiązania spółek

W nowoczesnej gospodarce rynkowej spółki handlowe, zwłaszcza kapitałowe, funkcjonują często w skomplikowanych **większych strukturach**, w których pojedyncza spółka jest tylko elementem większej całości. Najogólniej struktury te można podzielić na **wertykalne** (pionowe – tworzone na bazie stosunku dominacji i zależności), często tworzące struktury „wielopiętrowe" i struktury o charakterze **horyzontalnym** (poziomym), w ramach których żadna ze spółek nie dominuje nad pozostałymi, a ewentualna rola przewodnia jednej wynika ze zgody pozostałych. Do typowych powiązań o charakterze wertykalnym zaliczamy **koncern** i **holding**. Przykładem struktur o charakterze horyzontalnym jest **konsorcjum**.

Zjawisko koncentracji kapitału wiąże się w sposób nierozerwalny z rozwojem gospodarki rynkowej i ze współpracą międzynarodową. Struktury złożone z wielu spółek (**grupy kapitałowe**) umożliwiają pozyskiwanie większych środków własnych w celu finansowania działalności podstawowej spółek i działalności inwestycyjnej. Pozwala to realizować większe projekty inwestycyjne i zamówienia, skuteczniej radzić sobie z konkurencją, prowadzić kampanie reklamowe, badania naukowe, dążyć do większej specjalizacji i profesjonalizacji personelu. Często w ramach grupy obniżeniu ulegają koszty działalności (są mniejsze niż suma kosztów spółek niepowiązanych). Wszystkie te zalety nazywamy „**efektem synergii**". To tylko przykładowe korzyści, dla których tworzone są grupy kapitałowe. Koncentracja potencjału wielu spółek przybiera różne formy, oparte na różnym rodzaju powiązań.

stosunek dominacji – zależności

Na gruncie Kodeksu spółek handlowych możemy mówić o dwóch rodzajach powiązań spółek. Po pierwsze, mamy do czynienia ze **stosunkiem dominacji zależności**, w którym jedna spółka ma charakter dominujący, a druga – zależny. W art. 4 § 1 pkt. 4 k.s.h. znalazła się definicja stosunku dominacji – zależności. Zgodnie z tym przepisem **spółka dominująca to spółka handlowa w przypadku, gdy**:

a) dysponuje bezpośrednio lub pośrednio **większością głosów** na zgromadzeniu wspólników albo na walnym zgromadzeniu, także jako zastawnik albo użytkownik, bądź w zarządzie innej spółki kapitałowej (spółki zależnej), także na podstawie porozumień z innymi osobami, lub
b) jest uprawniona do **powoływania lub odwoływania większości członków zarządu** innej spółki kapitałowej (spółki zależnej) albo spółdzielni

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

(spółdzielni zależnej), także na podstawie porozumień z innymi osobami, lub

c) jest uprawniona do **powoływania lub odwoływania większości członków rady nadzorczej** innej spółki kapitałowej (spółki zależnej) albo spółdzielni (spółdzielni zależnej), także na podstawie porozumień z innymi osobami, lub
d) członkowie jej zarządu stanowią **więcej niż połowę członków zarządu** innej spółki kapitałowej (spółki zależnej) albo spółdzielni (spółdzielni zależnej), lub
e) dysponuje bezpośrednio lub pośrednio **większością głosów w spółce osobowej zależnej** albo na walnym zgromadzeniu spółdzielni zależnej, także na podstawie porozumień z innymi osobami, lub
f) wywiera **decydujący wpływ** na działalność spółki kapitałowej zależnej albo spółdzielni zależnej, w szczególności na podstawie umów określonych w art. 7.

Stosunek dominacji – zależności może mieć charakter **bezpośredni** albo **pośredni**. W tym drugim przypadku wpływ spółki dominującej na spółkę zależną jest realizowany poprzez inne spółki zależne od spółki dominującej. Faktycznie granica między stosunkiem dominacji – zależności a stosunkiem powiązania może być płynna – mniejszościowy udział w kapitale spółki powiązanej może, wobec rozproszenia pozostałego akcjonariatu, zapewnić spółce powiązanej decydujący wpływ na spółkę zależną, tworząc stan faktycznej dominacji.

stosunek powiązania

Artykuł 4 § 1 pkt 5 k.s.h. definiuje ten stosunek następująco: spółka powiązana to spółka kapitałowa, w której inna spółka handlowa albo spółdzielnia dysponuje bezpośrednio lub pośrednio co najmniej 20% głosów na zgromadzeniu wspólników albo na walnym zgromadzeniu, także jako zastawnik lub użytkownik, albo na podstawie porozumień z innymi osobami, lub która posiada bezpośrednio co najmniej 20% udziałów albo akcji w innej spółce kapitałowej. Powiązanie oznacza więc istotny wpływ na spółkę zależną, nieosiągający jednak poziomu dominacji.

grupa spółek

Przez pojęcie **grupy spółek** rozumie się spółki powiązane stosunkiem dominacji – zależności, powiązaniem o charakterze trwałym, posiadające wspólny interes gospodarczy (interes grupy spółek)[92]. Grupa taka może być powiązana w sposób faktyczny, stosunkiem dominacji – zależności, wynikającej najczęściej z odpowiedniego udziału spółki dominującej w kapitale zakładowym spółki zależnej. Mówimy wówczas o **holdingu faktycznym**. Jeżeli

[92] Por. A. Szumański [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 17 A, *Prawo spółek kapitałowych*, red. S. Sołtysiński, Warszawa 2010, s. 679.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

natomiast spółki powiązane są tzw. umowami holdingowymi (np. umową o zarządzanie spółką zależną), mówimy wówczas o **holdingu umownym**. Holding umowny jest najczęściej zarazem holdingiem faktycznym[93]. Część autorów preferuje natomiast termin „koncern", wyróżniając jego faktyczną i umowną postać[94].

holding a koncern

Jak wynika z powyższego, terminy „holding" i „koncern" są używane zamiennie, zależnie od indywidualnych preferencji autorów, co nie wydaje się trafne. Uznać należy, że „**koncern**" jest pojęciem szerszym. Holding to koncern, w którym stosunek dominacji – zależności wynika z powiązań ustrojowych (spółka posiada pakiet kontrolny w innej spółce)[95]. Pozostałe rodzaje podporządkowania, zarówno faktyczne, jak i umowne, nie pozwalają na kwalifikację grupy spółek jako holdingu, choć niewątpliwie mamy do czynienia z koncernem.

konsorcjum

Do innych form zgrupowań spółek o charakterze horyzontalnym należy **konsorcjum**. Stanowi ono nieposiadające podmiotowości prawnej porozumienie przedsiębiorców (najczęściej spółek handlowych) powołane do współdziałania w celu osiągnięcia określonego celu gospodarczego (najczęściej w ramach działalności gospodarczej uczestników konsorcjum). Przykładem może być konsorcjum przystępujące do przetargu w celu uzyskania zamówienia publicznego albo przewidziane w ustawie z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 2187 ze zm.) konsorcjum kredytowe. Podstawą zawarcia umowy konsorcjum jest zasada swobody umów (art. 353^1 k.c.) i jest to umowa o charakterze nienazwanym, jakkolwiek wspominają o niej ustawa – Prawo bankowe oraz ustawa z 29.01.2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1843). W ramach konsorcjum każdy z jego uczestników zachowuje nie tylko formalną odrębność, ale także faktyczną samodzielność prawną, ograniczoną jedynie postanowieniami umowy konsorcjalnej. Umowa konsorcjum ma wiele cech wspólnych ze spółką cywilną, jakkolwiek nie jest z nią tożsama. W praktyce występują inne jeszcze formy poziomego zgrupowania spółek, których celem jest z reguły uzyskanie pozycji monopolistycznej w wybranym fragmencie rynku i wpływu na kształtowanie cen na tym rynku, na skutek istotnego ograniczenia konkurencji (**kartel**, **trust**). Porozumienia takie mają często charakter sprzeczny z prawem, zwłaszcza z ustawodawstwem antymonopolowym[96].

[93] Tamże, s. 681, 682.
[94] Por. A. Opalski, *Prawo zgrupowań spółek*, Warszawa 2012, s. 38 i n.
[95] Tak trafnie S. Włodyka [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 2, red. S. Włodyka, s. 1538.
[96] Np. ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umowa spółki dominującej z zależną

Poza zdefiniowaniem stosunku dominacji – zależności i powiązania, polski Kodeks spółek handlowych reguluje tylko kilka kwestii z rozległej problematyki składającej się na prawo grup spółek. Zgodnie z art. 7 § 1 k.s.h. w przypadku zawarcia między spółką dominującą a spółką zależną **umowy przewidującej zarządzanie** spółką zależną lub **przekazywanie zysku** przez taką spółkę, złożeniu do akt rejestrowych spółki zależnej podlega wyciąg z umowy zawierający postanowienia, które określają zakres odpowiedzialności spółki dominującej za szkodę wyrządzoną spółce zależnej, z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy oraz zakres odpowiedzialności spółki dominującej za zobowiązania spółki zależnej wobec jej wierzycieli. W dalszej kolejności przepis ten stanowi, że (§ 2) ujawnieniu podlega także okoliczność, iż umowa nie reguluje lub wyłącza odpowiedzialność spółki dominującej, o której mowa w § 1. W myśl art. 7 § 3 k.s.h. zgłoszenia do sądu rejestrowego okoliczności wymagających ujawnienia zgodnie z § 1 i § 2 dokonuje zarząd spółki dominującej lub spółki zależnej albo wspólnik prowadzący sprawy spółki dominującej lub spółki zależnej. Niezgłoszenie okoliczności wymagających ujawnienia w terminie 3 tygodni od dnia zawarcia umowy powoduje nieważność postanowień ograniczających lub wyłączających odpowiedzialność spółki dominującej wobec spółki zależnej lub jej wierzycieli. Do wskazanych powyżej uregulowań dochodzą jeszcze **obowiązki informacyjne** spółki dominującej względem spółki zależnej, określone w art. 6 k.s.h. Przede wszystkim na spółce dominującej spoczywa obowiązek poinformowania spółki zależnej o powstaniu stosunku dominacji, w terminie 2 tygodni od zaistnienia tej relacji[97].

2. Osobowe spółki handlowe. Uwagi ogólne

2.1. Podmiotowość prawna spółek osobowych

status podmiotowy spółek osobowych

Osobowymi spółkami handlowymi są spółki: jawna, partnerska, komandytowa i komandytowo-akcyjna (art. 4 § 1 pkt 1 k.s.h.). W odróżnieniu od spółki cywilnej osobowe spółki handlowe są podmiotami prawa. Zgodnie z art. 8 k.s.h. spółka osobowa może we własnym imieniu nabywać prawa, w tym własność nieruchomości i inne prawa rzeczowe, zaciągać zobowią-

[97] Np. zgodnie z art. 6 § 1 k.s.h. spółka dominująca ma obowiązek zawiadomić spółkę kapitałową zależną o powstaniu stosunku dominacji w terminie 2 tygodni od dnia powstania tego stosunku, pod rygorem zawieszenia wykonywania prawa głosu z akcji albo udziałów spółki dominującej reprezentujących więcej niż 33% kapitału zakładowego spółki zależnej. Odpowiada temu uprawnienie akcjonariusza, wspólnika, członka zarządu albo rady nadzorczej spółki kapitałowej do żądania, aby spółka handlowa, która jest wspólnikiem albo akcjonariuszem w tej spółce, udzieliła informacji, czy pozostaje ona w stosunku dominacji lub zależności wobec określonej spółki handlowej albo spółdzielni będącej wspólnikiem, albo akcjonariuszem w tej samej spółce kapitałowej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zania, pozywać i być pozywana. Natomiast zgodnie z art. 4 ust. 1 u.s.d.g. handlowa spółka osobowa ma status przedsiębiorcy. Osobowe spółki handlowe nie są natomiast osobami prawnymi, gdyż zgodnie z art. 33 k.c. osobami takimi są wyłącznie Skarb Państwa oraz takie jednostki organizacyjne, którym przepis szczególny nadaje osobowość prawną, a brak przepisu, który przyznawałby tę osobowość osobowym spółkom handlowym. Jednak zaopatrzenie tych spółek przez wspomniany art. 8 k.s.h. w zdolność prawną i zdolność sądową, a także posiadanie przez te spółki wielu przymiotów charakterystycznych dla osób prawnych, jak organizacja, wyodrębniony majątek, a nawet organy, sprawia, że spółki te należy traktować pod wieloma względami jako osoby prawne. Mieszczą się one w kategorii jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, a do których stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych (art. 33^1 § 1 k.c.). Podmioty te nazywa się także ułomnymi lub niepełnymi osobami prawnymi, jak również osobami ustawowymi i podmiotami ustawowymi[98].

2.2. Podstawowe cechy spółek osobowych

stopniowalność cech spółek

1. Podział spółek handlowych na osobowe i kapitałowe ma charakter normatywny lub doktrynalny. W pierwszym znaczeniu podział ten wprowadza art. 4 § 1 pkt 1 i 2 k.s.h., wymieniając poszczególne spółki jako osobowe lub kapitałowe. W doktrynie wymienia się natomiast wiele cech charakterystycznych dla spółek osobowych. Z reguły ich wyodrębnienie służyć ma uzasadnieniu podziału spółek handlowych na spółki osobowe i kapitałowe. Pamiętać jednak należy, że „cechy osobowe" występują w spółkach osobowych w różnym nasileniu, w zależności od rodzaju spółki, a nawet od modelu spółki w ramach jednego rodzaju. „Cechy osobowe" mogą także w pewnym zakresie występować w spółkach kapitałowych, zaś pewne „cechy kapitałowe" – w spółkach osobowych. Przykładem może być trwałość składu osobowego. Jest to niewątpliwie „cecha osobowa" spółki, jednak umowa spółki może przewidywać dużą swobodę dysponowania członkostwem w spółce osobowej (zob. art. 10 § 3 k.s.h.). Zarazem nawet w spółce akcyjnej, a więc najbardziej „kapitałowej", możliwe jest w statucie znaczne ograniczenie zbywalności akcji (zob. art. 337 § 2 k.s.h.). Pamiętać więc należy, że doktrynalny podział na „cechy osobowe" i „cechy kapitałowe" jest umowny i nieostry, a przede wszystkim ma charakter modelowy i nie dotyczy w równym stop-

[98] Zob. na ten temat W. J. Katner w rozdziale trzecim; zob. szerzej S. Sołtysiński [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, M. Tarska, *Kodeks spółek handlowych*, t. 1, *Komentarz do art. 1–150*, Warszawa 2012, kom. do art. 8 k.s.h.; G. Górczyński, *Spółka jawna jako podmiot prawa,* Warszawa 2009, s. 73 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

niu wszystkich rodzajów spółek, ani wszystkich spółek w obrębie danego rodzaju. Umowa spółki (statut) może bowiem, wykorzystując dyspozytywny charakter przepisów, kształtować model spółki, zwłaszcza gdy chodzi o stosunki wewnętrzne, w sposób zasadniczo odmienny od typu „kodeksowego".

podstawowe cechy osobowe

2. Ze wskazanymi wyżej zastrzeżeniami do cech spółek osobowych zaliczyć należy:
- brak osobowości prawnej,
- kierowanie sprawami spółki przez wspólników,
- osobistą odpowiedzialność wspólników za zobowiązania spółki,
- dopuszczalność wnoszenia wkładów w postaci pracy wspólnika,
- trwałość (niezmienność) składu osobowego,
- jednomyślność w podejmowaniu decyzji kolektywnych,
- możliwość wypowiedzenia udziału w spółce,
- nieobligatoryjność przeprowadzenia procedury likwidacji po rozwiązaniu spółki.

2.3. Zmiany przedmiotowe i podmiotowe w spółkach osobowych

Zmiana umowy spółki osobowej wymaga zgody wszystkich wspólników, chyba że umowa spółki stanowi inaczej (art. 9 k.s.h.), a więc zawiera postanowienia określające inne przesłanki zmiany umowy. Przepis ten daje wyraz generalnej zasadzie spółek osobowych – jednomyślności w podejmowaniu decyzji kolektywnych.

przeniesienie ogółu praw i obowiązków w spółce

W przepisach ogólnych ustawodawca uregulował również wysoce dyskusyjną we wcześniejszym okresie zasadę przeniesienia członkostwa w spółce osobowej. Zasadą w tym zakresie jest bowiem niezmienność składu osobowego, od której jednak znane były wyjątki. Obecnie, zgodnie z art. 10 § 1 k.s.h., ogół praw i obowiązków wspólnika spółki osobowej może być przeniesiony na inną osobę tylko wówczas, gdy umowa spółki tak stanowi. Niezmienność została więc utrzymana jako zasada, jednak wspólnicy mogą zasadę tę ograniczyć w umowie spółki, a nawet ją wyłączyć. Jeżeli umowa ta przewiduje przeniesienie członkostwa, to zgodnie z art. 10 § 2 k.s.h. może ono być przeniesione tylko po uzyskaniu pisemnej zgody wszystkich wspólników, chyba że umowa spółki stanowi inaczej. Możliwe jest więc przyjęcie zarówno wariantu tradycyjnego spółki osobowej – bez możliwości przeniesienia członkostwa, jak i wariantu zbliżonego do spółek kapitałowych – swobodnego wręcz dysponowania członkostwem – i wreszcie wariantu pośredniego – zmiany członkostwa za zgodą wszystkich lub większości wspólników.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Zmiana składu osobowego w spółce osobowej nie powinna mieć wpływu na sytuację wierzycieli spółki, dla której zasadnicze znaczenie ma przecież osobista odpowiedzialność wspólnika za zobowiązania spółki. Zgodnie z art. 10 § 3 k.s.h. w przypadku zmiany wspólnika odpowiedzialność zarówno za zobowiązania związane z uczestnictwem w spółce, jak i za zobowiązania spółki, spoczywa solidarnie na dotychczasowym wspólniku oraz na wspólniku przystępującym w jego miejsce do spółki.

3. Spółka jawna[99]

3.1. Istota spółki jawnej

pojęcie spółki jawnej

1. Spółką jawną jest spółka osobowa, która prowadzi przedsiębiorstwo pod własną firmą, a nie jest inną spółką handlową (art. 22 § 1 k.s.h.). Przez prowadzenie przedsiębiorstwa należy rozumieć prowadzenie działalności gospodarczej. Prowadzenie jej pod własną firmą oznacza, że działalność gospodarczą prowadzi sama spółka (nie wspólnicy jak w spółce cywilnej). Spółka jawna ma prawo i obowiązek prowadzenia działalności pod firmą. Firma spółki jawnej powinna zawierać nazwisko lub firmę co najmniej jednego wspólnika z dodatkiem „spółka jawna". Wspólnikami spółki jawnej mogą być osoby fizyczne, osoby prawne, a także ułomne osoby prawne, np. osobowe spółki handlowe.

obowiązek lojalności

2. Wspólników spółki jawnej obciąża obowiązek lojalności wobec spółki – powinni oni powstrzymać się od wszelkiej działalności sprzecznej z interesem spółki (art. 56 § 1 k.s.h.). Szczególnym przejawem obowiązku lojalności jest zakaz konkurencji – zakaz zajmowania się interesami konkurencyjnymi wobec działalności spółki, chyba że pozostali wspólnicy wyrażą na to zgodę (art. 56 § 2 k.s.h.). Obowiązek lojalności wiąże się z osobowym charakterem spółki jawnej. W spółkach osobowych bowiem szczególną rolę odgrywają relacje osobiste między wspólnikami, w szczególności istnienie więzi zaufania[100].

znaczenie spółki jawnej

3. Spółka jawna do niedawna była w niewielkim stopniu wykorzystywana w praktyce. Przeznaczoną dla niej rolę przejęła bowiem na pewien czas spółka cywilna, co było oceniane negatywnie. Regulacja przyjęta w Kodeksie spółek handlowych zakładała jednak obowiązek zgłoszenia do rejestru jako spółki jawnej spółki cywilnej, która prowadzi przedsiębiorstwo w rozmiarach

[99] Szerzej S. Sołtysiński [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 16, *Prawo spółek osobowych*, red. A. Szajkowski, Warszawa 2016, s. 1000 i n.

[100] Szerzej D. Wajda, *Obowiązek lojalności w spółkach handlowych*, Warszawa 2009, rozdz. 2.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

które były określone w dawnym art. 26 § 4 k.s.h.[101] To spowodowało, obok innych czynników, wzrost liczby spółek jawnych w obrocie.

3.2. Powstanie spółki

zawarcie umowy spółki

1. Do zawiązania spółki jawnej konieczne jest zawarcie umowy spółki w formie pisemnej, pod rygorem nieważności (art. 23 k.s.h.). Umowa spółki powinna zawierać (art. 25 k.s.h.):

a) określenie firmy i siedziby spółki;
b) określenie wkładów wnoszonych przez wspólników i ich wartości;
c) określenie przedmiotu działalności spółki oraz czasu jej trwania, jeśli czas ten jest oznaczony (brak potrzeby określania tego czasu w umowie spółki, jeżeli zawierana jest ona na czas nieoznaczony).

Poza wymienionymi obligatoryjnymi postanowieniami umowa spółki jawnej może zawierać także wiele innych postanowień, na które wskazują odpowiednie przepisy Kodeksu spółek handlowych (np. w art. 9, 10 § 1 i 2, art. 30 § 1 k.s.h.), postanowień „modyfikujących" względnie obowiązujące przepisy Kodeksu spółek handlowych (np. w kwestiach wynikających z art. 37 i n. k.s.h.), a także wiele innych postanowień, których wprowadzenie do umowy wspólnicy uznają za uzasadnione. Ta ostatnia możliwość wynika z zasady swobody umów (art. 353^1 k.c.), która znajduje zastosowanie także w odniesieniu do umów spółek handlowych poprzez art. 2 k.s.h.

rejestracja spółki

2. Po zawarciu umowy spółki wspólnicy winni zgłosić spółkę do rejestracji w KRS. Zgłoszenie obejmuje:

a) firmę i siedzibę spółki;
b) przedmiot jej działalności;
c) imiona i nazwiska (firmy) wspólników, ich adresy lub adresy do doręczeń;
d) nazwiska i imiona osób uprawnionych do reprezentowania spółki i sposób tej reprezentacji (art. 26 § 1 k.s.h.).

Zgłoszeniu podlegają również wszelkie zmiany powyższych danych.

Spółka jawna, podobnie jak pozostałe spółki osobowe, powstaje z chwilą dokonania wpisu do rejestru (art. 25^1 § 1 k.s.h.). Oznacza to, że wpis ma charakter konstytutywny (prawnokształtujący) dla bytu spółki jawnej, jako podmiotu prawa.

[101] Nakaz przymusowego przekształcenia spółki cywilnej w jawną uchylony został dopiero przez ustawę z 23.10.2008 r. (Dz.U. z 2008 r. Nr 217, poz. 1381).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Osoby, które działały w imieniu spółki po jej zawiązaniu (a więc po zawarciu umowy spółki), a przed jej wpisaniem do rejestru, za zobowiązania wynikające z tego działania odpowiadają solidarnie (art. 25^1 § 2 k.s.h.). Przepis ten chroni wierzycieli, którzy nabyli wierzytelność spółki, nim ta nabyła podmiotowość prawną na skutek wpisu. Sam status spółki jawnej (i pozostałych handlowych spółek osobowych) pomiędzy podpisaniem umowy spółki a wpisem do KRS pozostaje sporny. Według pierwszego poglądu dotyczącego tej kwestii mamy do czynienia z tzw. przedspółką, do której odpowiednio stosuje się przepisy o spółce cywilnej[102]. Według drugiego poglądu mamy wówczas do czynienia ze spółką osobową w organizacji, do której stosujemy odpowiednio przepisy o spółce kapitałowej w organizacji[103].

spółka jawna „elektroniczna"

Nowelizacja Kodeksu spółek handlowych z 2014 r.[104] wprowadziła możliwość powołania spółki jawnej przez wypełnienie elektronicznego wniosku i formularza umowy spółki i jej zarejestrowanie[105]. Swoboda wspólników w kształtowaniu treści umowy spółki została ograniczona w stosunku do „zwykłej" spółki poprzez konieczność skorzystania z wzorca umowy, stanowiącego załącznik do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości, wydanego na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 106^1 § 5 k.s.h.[106] Wzorzec ten zawiera wiele wariantów do wyboru przez wspólników, jednak narzuca pewne rozwiązania, które muszą być wprowadzone, jeżeli spółka ma być zawarta w trybie elektronicznym. Nie ma np. możliwości wniesienia do takiej spółki wkładów niepieniężnych (a zatem np. wkładu w postaci pracy wspólnika). Wskazane rozporządzenie zawiera także wzorce wielu uchwał wspólników (m.in. o zmianie umowy, o rozwiązaniu spółki), co umożliwia ich rejestrowanie także w drodze elektronicznej[107].

---

[102] Por. A. Kidyba, *Niektóre skutki dla obrotu handlowego wprowadzenia trzeciej kategorii podmiotowej*, PPH 2004/12.

[103] S. Sołtysiński [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 16, red. A. Szajkowski, § 43.

[104] Art. 1 pkt 10 ustawy z 28.11.2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 4).

[105] Art. 23^1 k.s.h.: § 1. Umowa spółki jawnej może być zawarta również przy wykorzystaniu wzorca umowy. § 2. Zawarcie umowy spółki jawnej przy wykorzystaniu wzorca umowy wymaga wypełnienia formularza umowy udostępnionego w systemie teleinformatycznym i opatrzenia umowy bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowanym przy pomocy ważnego kwalifikowanego certyfikatu albo podpisem potwierdzonym profilem zaufanym ePUAP. § 3. Umowa spółki jawnej, o której mowa w § 1, jest zawarta po wprowadzeniu do systemu teleinformatycznego wszystkich danych koniecznych do jej zawarcia i z chwilą opatrzenia ich podpisami elektronicznymi wspólników.

[106] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14.01.2015 r. w sprawie określenia wzorców dotyczących spółki jawnej udostępnionych w systemie teleinformatycznym (Dz.U. z 2017 r. poz. 963).

[107] Szerzej na temat wzorców umów spółek: M. Leśniak, *Normatywne wzorce umów spółek handlowych w prawie polskim*, Warszawa 2017.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3.3. Zagadnienia majątkowe spółki jawnej

ustrój majątkowy

1. Spółka jest właścicielem swojego majątku. Wynika to już z definicji spółki osobowej (art. 8 k.s.h.). Najdobitniejszym tego wyrazem jest własność nieruchomości, co przejawia się w tym, że zarówno w akcie notarialnym obejmującym czynność przeniesienia własności nieruchomości, jak i w księdze wieczystej jako właściciel ujawniana jest spółka, a nie jej wspólnicy. Kodeks spółek handlowych, umacniając podmiotowość prawną handlowych spółek osobowych, tym samym definitywnie przesądził o statusie majątku tych spółek. Prezentowane często na gruncie Kodeksu handlowego stanowisko, zgodnie z którym majątek spółki jawnej, przynajmniej w stosunkach wewnętrznych, stanowił przedmiot współwłasności łącznej wspólników, należy uznać w obecnym stanie prawnym za nieaktualne.

udział kapitałowy

2. W trakcie trwania stosunku spółki wspólnikowi nie przysługują żadne uprawnienia związane z majątkiem spółki. W szczególności wspólnik nie jest współwłaścicielem tego majątku. Uprawnienia te powstają dopiero z chwilą ustania stosunku spółki po wypowiedzeniu udziału (art. 65 k.s.h.) i po rozwiązaniu spółki (art. 82 k.s.h.). Uprawnienia te są określone przez wysokość udziału kapitałowego wspólnika[108]. Jego wielkość wyznacza odpowiedni zapis na tzw. koncie kapitałowym danego wspólnika. Pierwotna wysokość udziału kapitałowego jest funkcją wartości wkładu wniesionego przez wspólnika do spółki (art. 50 § 1 k.s.h.). Wpływ na jego wysokość po rozpoczęciu działalności przez spółkę mają m.in. strata spółki i zysk wspólnika, który ten pozostawił w spółce. W wyniku takich zdarzeń wysokość udziału kapitałowego ulega podwyższeniu lub obniżeniu.

Wysokość udziału kapitałowego w trakcie trwania spółki ma znaczenie głównie dla wysokości należnych wspólnikowi odsetek, liczonych właśnie od udziału kapitałowego (art. 53 k.s.h.). Pojęcie to odgrywa natomiast zasadniczą rolę przy ustalaniu wysokości wypłaty należnej wspólnikowi przy wystąpieniu ze spółki (art. 65 k.s.h.), oraz przy podziale tzw. nadwyżki polikwidacyjnej (art. 82 § 2 k.s.h.). Należy podkreślić, że udział kapitałowy nie jest sam w sobie jakimkolwiek uprawnieniem majątkowym wspólnika. Jest natomiast instrumentem służącym konkretyzacji zakresu innych, wskazanych wyżej uprawnień.

wkłady do spółki

3. Wkłady do spółki jawnej mogą przybierać rozmaitą postać i obejmują szeroki katalog praw i dóbr. Mogą polegać na przeniesieniu własności

[108] Szerzej T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz [w:] *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 1, red. T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz, Warszawa 2011, s. 346 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ruchomości i nieruchomości lub obciążeniu ich na rzecz spółki, wniesieniu wierzytelności, praw na dobrach niematerialnych (np. autorskie prawa majątkowe, prawa z rejestracji znaku towarowego), wreszcie – usług świadczonych przez wspólnika na rzecz spółki. Kodeks spółek handlowych nie wprowadza żadnych wymagań co do minimalnej wartości wkładów do spółki, nie podlegają one również wycenie, jakkolwiek ich wartość powinna być wskazana w umowie spółki. Tak liberalne podejście ustawodawcy wynika z uznania, że kwestia wkładów stanowi domenę ustaleń wspólników i ma niewielkie znaczenie dla ochrony wierzyciela spółki, która opiera się na osobistej odpowiedzialności wspólników. Wątpliwości wzbudza jednak zagadnienie, czy możliwa jest spółka jawna, do której wspólnicy wnoszą wyłącznie wkłady w postaci własnej pracy.

udział w zysku i stratach

4. Każdy wspólnik ma prawo do równego udziału w zysku i na równi z pozostałymi wspólnikami uczestniczy w stratach spółki, bez względu na rodzaj i wartość wniesionego wkładu (art. 51 § 1 k.s.h.). Umowa spółki może zmieniać udział w zysku i stratach przypadający na poszczególnych wspólników. W szczególności może różnicować udział w zysku i stratach w zależności od wartości wniesionego wkładu. Może również zwalniać określonych wspólników z udziału w stratach. Nie jest natomiast dopuszczalne pozbawienie wspólnika prawa do zysku spółki, gdyż byłoby to sprzeczne z naturą stosunku prawnego spółki jawnej.

3.4. Prowadzenie spraw, reprezentacja spółki, uprawnienia kontrolne wspólników

prowadzenie spraw spółki

1. Przez pojęcie prowadzenia spraw spółki (zarządu tymi sprawami) należy rozumieć podejmowanie decyzji o sprawach spółki, w tym decyzji dotyczących działalności prowadzonej przez spółkę. Zarządzanie spółką może być ukształtowane z dużą swobodą przez wspólników w umowie spółki. Nie jest możliwe jedynie wyłączenie wszystkich wspólników od prowadzenia spraw spółki i powierzenie ich prowadzenia osobom spoza spółki ani pozbawienie wspólnika podstawowych uprawnień kontrolnych (art. 38 k.s.h.). Możliwe natomiast jest w szczególności wyłączenie w umowie spółki niektórych wspólników od prowadzenia spraw spółki (art. 40 § 1 k.s.h.).

Jeżeli wspólnicy nic innego nie przewidują w umowie spółki, prowadzenie spraw spółki jawnej przedstawia się następująco. Każdy wspólnik ma prawo jednoosobowo podejmować decyzje nieprzekraczające zakresu zwykłych czynności spółki (art. 39 § 2 k.s.h.), jeżeli jednak którykolwiek z pozostałych wspólników sprzeciwi się takiej decyzji, wówczas sprawa podlega rozstrzygnięciu uchwałą wspólników. Decyzje w sprawach prze-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

kraczających zakres zwykłych czynności spółki wymagają zgody wszystkich wspólników, także tych wyłączonych od prowadzenia spraw spółki (art. 43 k.s.h.).

2. Uzależnienie sposobu prowadzenia spraw spółki od tego, czy dana sprawa mieści się w zakresie zwykłych czynności spółki, czy też przekracza ten zakres, sprawia, że ważne staje się ustalenie, w jakim zakresie mieści się konkretna sprawa. Kodeks spółek handlowych, a także Kodeks cywilny nie określają tego, pozostawiając wyjaśnienie zagadnienia doktrynie i orzecznictwu. Z prezentowanych wypowiedzi można wywieść ogólne zasady rozgraniczenia tych dwóch zakresów. Do zwykłych spraw spółki należy zaliczyć decyzje o charakterze codziennym, podejmowane w związku z normalnym funkcjonowaniem spółki i jej przedsiębiorstwa. Przekraczają zakres zwykłych spraw spółki decyzje o charakterze strategicznym, a także powodujące skutki majątkowe w znacznych rozmiarach, pociągające za sobą skutki nieodwracalne, czy długotrwałe. Ocena, w jakim zakresie mieści się konkretna sprawa, musi uwzględniać wszelkie okoliczności dotyczące konkretnej spółki. Może to oznaczać, że określona sprawa (np. decyzja o zakupie maszyny służącej do produkcji) dla jednej spółki będzie mieścić się w zakresie zwykłych spraw spółki, dla innej będzie przekraczać ten zakres. Umowa spółki może zawierać użyteczną klauzulę wskazującą, jakie sprawy wspólnicy uznają za przekraczające zakres zwykłych czynności spółki.

reprezentacja spółki

3. Od prowadzenia spraw spółki należy odróżnić jej reprezentację. Przez reprezentację spółki rozumieć należy składanie oświadczeń woli w imieniu spółki (reprezentacja czynna) oraz przyjmowanie oświadczeń woli skierowanych do spółki (reprezentacja bierna). Bardzo często następstwem aktu z zakresu prowadzenia spraw spółki jest akt dotyczący reprezentacji. Dla przykładu, po podjęciu decyzji o zakupie nowej maszyny do produkcji (prowadzenie spraw) następuje zawarcie umowy sprzedaży tej maszyny (reprezentacja). Spółka jawna może być reprezentowana przez wspólników lub przez prokurentów (a także innych pełnomocników). Podstawowym sposobem reprezentacji spółki jest reprezentacja przez wspólników. Zasadą jest, że każdy wspólnik może reprezentować spółkę jednoosobowo przy wszelkich czynnościach prawnych, także procesowych (art. 29 § 1 i 2 k.s.h.). Umowa spółki może jednak wyłączyć niektórych wspólników od reprezentacji spółki lub ograniczyć prawa do reprezentacji określonych wspólników np. w ten sposób, że mogą oni reprezentować spółkę tylko łącznie z innym wspólnikiem, mającym nieograniczone prawo reprezentacji (art. 30 § 1 k.s.h.). Możliwe jest również pozbawienie określonego wspólnika prawa reprezentacji spółki na mocy orzeczenia sądu (art. 30 § 2 k.s.h.). Sąd postanowi tak, jeżeli za pozbawieniem wspólnika prawa do reprezenta-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

cji przemawiają ważne powody. Mogą to być powody zawinione przez tego wspólnika (np. składanie oświadczeń woli wbrew wcześniejszym wspólnym decyzjom z zakresu prowadzenia spraw spółki) lub niezawinione (np. choroba psychiczna).

uprawnienia kontrolne wspólnika

4. Wspólnikom spółki jawnej przysługują uprawnienia kontrolne, co ma szczególne znaczenie w przypadku wspólników nieuczestniczących w prowadzeniu spraw i reprezentacji spółki. Uprawnienia te obejmują prawo do osobistego zasięgania informacji o stanie majątku i interesów spółki oraz do osobistego przeglądania ksiąg i dokumentów spółki. Umowa spółki może rozszerzyć te uprawnienia, nie może ich jednak ograniczyć (art. 38 § 2 k.s.h.).

3.5. Odpowiedzialność za zobowiązania spółki

odpowiedzialność subsydiarna

1. Konsekwencją posiadania przez spółkę jawną podmiotowości prawnej jest przede wszystkim przypisanie samej spółce odpowiedzialności za zaciągnięte przez nią zobowiązania. Odpowiedzialność wspólników ma charakter subsydiarny w stosunku do odpowiedzialności samej spółki. Wierzyciel może bowiem prowadzić egzekucję z majątku wspólnika dopiero wówczas, gdy egzekucja z majątku spółki okaże się bezskuteczna (art. 31 § 1 k.s.h.). Sytuacja taka będzie miała miejsce wówczas, gdy wartość majątku spółki będzie niewystarczająca na zaspokojenie wierzyciela[109].

Wspólnicy spółki jawnej ponoszą osobistą i nieograniczoną odpowiedzialność za zobowiązania spółki (art. 22 § 2 k.s.h.). Oznacza to, że wierzyciel spółki może prowadzić egzekucję z majątku osobistego wspólnika, i że zakres tej odpowiedzialności nie jest niczym ograniczony – wyznacza go wyłącznie wysokość zobowiązania spółki[110].

odpowiedzialność solidarna

2. Wspólnicy ponoszą ze spółką solidarną odpowiedzialność za zobowiązania spółki (art. 22 § 2 k.s.h.). Solidarny charakter zobowiązania oznacza, że wierzyciel spółki może domagać się zaspokojenia całej swojej wierzytelności od wszystkich dłużników (tj. spółki i wspólników) łącznie, od niektórych z nich lub tylko od jednego (art. 366 k.c.). Po zaspokojeniu wierzyciela następuje drugi etap odpowiedzialności solidarnej w postaci odpowiedzialności pomiędzy współdłużnikami solidarnymi (roszczenia regresowe), tj. pomiędzy spółką a wspólnikami. O sposobie tych rozliczeń decyduje treść istniejącego

[109] Por. S. Sołtysiński [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, M. Tarska, *Kodeks spółek…*, t. 1, kom. do art. 31 k.s.h.

[110] Szerzej A.J. Witosz, *Subsydiarna odpowiedzialność wspólników spółek osobowych. Zasady naczelne,* Warszawa 2009, s. 56 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

między nimi stosunku prawnego – umowy spółki (art. 376 k.c.). Jeśli z treści umowy spółki nie wynika nic innego, wspólnicy ponoszą odpowiedzialność w częściach równych, natomiast spółka ponosi odpowiedzialność za całe zobowiązanie[111].

Znacznie większe znaczenie będą miały rozliczenia regresowe pomiędzy wspólnikami, jako że spółka najczęściej nie będzie dysponować środkami na pokrycie zobowiązania regresowego. Skoro bowiem wierzyciel spółki prowadził egzekucję z majątku wspólników, wcześniejsza egzekucja przeciwko spółce musiała okazać się bezskuteczna. Przykładowo zatem wspólnik, który zaspokoił wierzyciela, może zwrócić się do spółki o zwrot całości zaspokojonego długu spółki lub też (co bardziej prawdopodobne) zwrócić się do pozostałych wspólników o zwrot przypadających na nich części zobowiązania spółki.

3.6. Wypowiedzenie udziału, rozwiązanie spółki i jej likwidacja

wypowiedzenie umowy spółki

1. Jeżeli umowa spółki nie zawiera odmiennych postanowień, a została zawarta na czas nieoznaczony, każdy wspólnik może ją wypowiedzieć na 6 miesięcy przed końcem roku obrotowego (art. 61 § 1 k.s.h.). Wypowiedzenie udziału staje się skuteczne z upływem roku obrotowego. Wypowiedzenie udziału powoduje wyłącznie ustanie stosunku spółki pomiędzy wspólnikiem wypowiadającym udział a spółką. Ta ostatnia trwa natomiast nadal z pozostałymi wspólnikami, jeśli umowa spółki to przewiduje lub wspólnicy tak postanowią (art. 64 § 1 k.s.h.), wyłączywszy przypadek, gdy spółka składa się wyłącznie z dwóch wspólników. W takim przypadku wypowiedzenie udziału oznacza rozwiązanie umowy spółki.

Skuteczne wypowiedzenie udziału powoduje po stronie spółki powstanie obowiązku spłaty udziału występującego wspólnika. W tym celu sporządza się osobny bilans ustalający wartość udziału kapitałowego występującego wspólnika (art. 65 § 1 k.s.h.). Ustalony w ten sposób udział wypłaca się występującemu wspólnikowi w pieniądzu, rzeczy zaś wniesione przez wspólnika do spółki wyłącznie do używania (nie na własność) zwraca się w naturze (art. 65 § 3 k.s.h.).

rozwiązanie spółki

2. Rozwiązanie spółki oznacza rozwiązanie umowy spółki pomiędzy wszystkimi wspólnikami, co prowadzi do likwidacji jej majątku, a następnie do

[111] A. J. Witosz, *Subsydiarna…*, s. 38 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wykreślenia jej z rejestru. Rozwiązanie spółki powodują następujące zdarzenia (art. 58 k.s.h.):

a) przyczyny przewidziane w umowie spółki (np. upływ czasu, na jaki spółka została zawarta);
b) jednomyślna uchwała wszystkich wspólników;
c) ogłoszenie upadłości spółki;
d) śmierć wspólnika lub ogłoszenie jego upadłości (jeśli umowa spółki nie zawiera w tym względzie odmiennych postanowień);
e) wspomniane wypowiedzenie umowy spółki;
f) prawomocne orzeczenie sądu o rozwiązaniu spółki.

Ostatnia przyczyna rozwiązania spółki ma miejsce wówczas, gdy zaistnieją ważne powody uzasadniające rozwiązanie spółki. Powodami tymi mogą być przykładowo: niedający się usunąć brak porozumienia pomiędzy wspólnikami w istotnych dla spółki sprawach, niemożliwość podejmowania wspólnych decyzji o sprawach spółki, nielojalność części wspólników w stosunku do pozostałych. Jeżeli jednak ważny powód rozwiązania spółki leży po stronie jednego ze wspólników, sąd może, na wniosek pozostałych wspólników, zamiast rozwiązać spółkę orzec o wyłączeniu tego wspólnika ze spółki. Poza upadłością spółki, a także wyrokiem sądu rozwiązującym spółkę, a także śmiercią, wypowiedzeniem i upadłością jednego z dwóch wspólników, pozostali wspólnicy mogą postanowić o kontynuowaniu działalności spółki i uchylić w ten sposób skutek tych zdarzeń w postaci rozwiązania spółki (art. 59, 64 k.s.h.).

likwidacja spółki

3. W razie rozwiązania spółki przeprowadza się jej likwidację (art. 67 § 1 k.s.h.). Likwidacja polega na zakończeniu działalności przez spółkę, ściągnięciu przysługujących jej wierzytelności, wypełnieniu wszystkich ciążących na niej zobowiązań i sprzedaży majątku spółki (art. 77 § 1 k.s.h.). Po dokonaniu tych czynności pozostały majątek spółki dzieli się pomiędzy wspólników stosownie do odpowiednich postanowień umowy spółki. W braku takich postanowień wspólnikom wypłaca się ich udziały oraz dzieli się pomiędzy nich nadwyżkę nad spłaconymi udziałami, stosownie do zasad uczestnictwa w zysku spółki (art. 82 § 2 k.s.h.). Rzeczy wniesione przez wspólników tylko do używania zwraca się im w naturze (art. 82 § 3 k.s.h.).

Likwidacja spółki nie jest jednak obligatoryjna i wspólnicy mogą postanowić o innym sposobie zakończenia jej działalności (art. 67 § 1 k.s.h.). Wspólnicy mogą zatem zakończyć działalność spółki bez dokonywania czynności składających się na likwidację. Muszą jednak wówczas liczyć się z tym, że także po rozwiązaniu spółki będą ponosić osobistą odpowiedzialność za zobowiązania spółki wobec niezaspokojonych wierzycieli.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

4. Spółka partnerska[112]

4.1. Istota spółki partnerskiej. Partnerzy

pojęcie spółki partnerskiej

1. Spółka partnerska jest spółką osobową, utworzoną przez wspólników (partnerów) w celu wykonywania wolnego zawodu w spółce prowadzącej przedsiębiorstwo pod własną firmą (art. 86 § 1 k.s.h.). Spółka partnerska jest jednym z młodszych typów spółki handlowej (w skali globalnej), wykształconym w latach 90. XX w. w USA. Ideą przyświecającą powstaniu tej spółki było dążenie do ograniczenia odpowiedzialności wspólników spółki wykonujących w jej ramach wolny zawód (początkowo chodziło o zawód adwokata) za szkodę powstałą wskutek błędów w działalności zawodowej innych wspólników. Spółka partnerska może być zawiązana wyłącznie przez osoby fizyczne wykonujące wolny zawód. Zamknięty katalog zawodów uprawniających do założenia spółki partnerskiej zawiera art. 88 k.s.h. Zgodnie z tym przepisem partnerami w spółce partnerskiej mogą być wyłącznie osoby wykonujące zawód: adwokata, aptekarza, architekta, inżyniera budownictwa, biegłego rewidenta, brokera ubezpieczeniowego, doradcy podatkowego, maklera papierów wartościowych, doradcy inwestycyjnego, księgowego, lekarza, lekarza dentysty, lekarza weterynarii, notariusza, pielęgniarki, położnej, radcy prawnego, rzecznika patentowego, rzeczoznawcy majątkowego oraz tłumacza przysięgłego.

Firma spółki partnerskiej powinna zawierać nazwisko co najmniej jednego partnera, oznaczenie „i partner" lub „i partnerzy" albo „spółka partnerska" oraz określenie wolnego zawodu wykonywanego w spółce.

spółka partnerska a spółka jawna

2. Spółka partnerska nie stanowi rodzaju spółki jawnej, ale jest odrębnym typem spółki. Jednak z uwagi na znaczny zakres identycznej regulacji ustawodawca zdecydował się nie dokonywać kompleksowego uregulowania spółki partnerskiej w dziale II tytułu II Kodeksu spółek handlowych, podobnie zresztą jak w przypadku pozostałych spółek osobowych. Zgodnie z art. 89 k.s.h. w sprawach nieuregulowanych w dziale o spółce partnerskiej do spółki tej stosuje się odpowiednio przepisy o spółce jawnej, chyba że ustawa stanowi inaczej. Jeżeli w spółce partnerskiej został powołany zarząd, wówczas do zarządu spółki stosuje się przepisy o zarządzie w spółce z o.o., w tym przepisy o odpowiedzialności zarządu (art. 97 § 2 k.s.h.).

Z powyższych względów, w celu uniknięcia zbędnych powtórzeń, także niniejsze opracowanie posługuje się odesłaniem do wcześniej omówionych zagadnień spółki jawnej. W szczególności zagadnienia związane z majątkiem spółki, wkładami, udziałem w zysku i stratach zostały całkowicie pominięte

[112] Szerzej U. Promińska, *Spółka partnerska*, Warszawa 2013.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przy prezentacji spółki partnerskiej, gdyż ich omówienie w ramach spółki jawnej odnosi się w całości także do spółki partnerskiej.

4.2. Powstanie spółki

zawarcie umowy spółki

1. Do zawiązania spółki partnerskiej konieczne jest zawarcie umowy spółki w formie pisemnej pod rygorem nieważności (art. 92 k.s.h.) przez co najmniej dwóch partnerów. Umowa powinna zawierać (art. 91 k.s.h.):

a) określenie wolnego zawodu wykonywanego w spółce;
b) przedmiot działalności spółki (którym jest wykonywanie wskazanego wolnego zawodu);
c) imiona i nazwiska partnerów, którzy ponoszą nieograniczoną odpowiedzialność za zobowiązania spółki, jeśli w spółce partnerzy tacy występują (art. 95 § 2 k.s.h.);
d) w przypadku gdy spółkę reprezentują niektórzy tylko partnerzy – ich imiona i nazwiska, firmę i siedzibę spółki;
e) czas trwania spółki, jeśli jest oznaczony;
f) określenie wkładów wnoszonych przez partnerów do spółki oraz ich wartość.

rejestracja

2. Po zawarciu umowy spółki należy zgłosić ją do KRS. Zgłoszenie obejmuje (art. 93 § 1 k.s.h.):

a) firmę, siedzibę spółki, jej adres;
b) imiona i nazwiska partnerów oraz ich adresy;
c) określenie wolnego zawodu wykonywanego w spółce i przedmiotu jej działalności;
d) jeśli umowa przewiduje ograniczenie w prawie poszczególnych partnerów do reprezentacji spółki – imiona i nazwiska partnerów uprawnionych do reprezentacji, nazwiska i imiona prokurentów spółki i ewentualnych członków zarządu;
e) nazwiska i imiona partnerów ponoszących nieograniczoną odpowiedzialność za zobowiązania spółki, jeżeli w spółce uczestniczą tacy partnerzy.

Spółka partnerska powstaje z chwilą wpisu do rejestru (art. 94 k.s.h.). Wpis ten zatem ma dla powstania spółki charakter konstytutywny.

4.3. Prowadzenie spraw i reprezentacja spółki

rola partnerów

1. Podobnie jak w spółce jawnej, każdy partner ma prawo reprezentować spółkę samodzielnie, chyba że umowa spółki stanowi inaczej (art. 96 § 1 k.s.h.). Umowa może więc przewidywać wyłączenie lub ograniczenie

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

prawa partnera do reprezentacji spółki, podobnie jak jest możliwe pozbawienie tego prawa decyzją sądu. Jednak w spółce partnerskiej możliwe jest pozbawienie (i ograniczenie) prawa partnera do reprezentacji spółki także na podstawie uchwały wspólników powziętej z ważnych powodów większością 3/4 głosów w obecności co najmniej 2/3 ogólnej liczby partnerów (art. 96 § 2 k.s.h.). Decyzja taka podlega kontroli sądowej i staje się skuteczna z chwilą wpisu do KRS (art. 96 § 3 k.s.h.).

Reprezentacja spółki należy do partnerów na takich samych zasadach, na jakich odbywa się reprezentacja spółki jawnej.

2. Umowa spółki może przewidywać wprowadzenie w spółce partnerskiej organu zarządzającego (co jest właściwe spółkom kapitałowym) – zarządu (art. 97 § 1 k.s.h.). W skład zarządu mogą wejść osoby spoza grona partnerów. Powierzenie prowadzenia spraw spółki zarządowi zmienia zasady prowadzenia spraw spółki partnerskiej i jej reprezentacji. Partnerzy tracą wówczas zarówno prawo prowadzenia spraw spółki, jak i prawo reprezentacji. Kwestia, czy wspólnicy tracą prawo wyrażenia zgody na decyzje zarządu przekraczające zakres zwykłego zarządu, jest sporna. Osobiście przychylam się do twierdzącej odpowiedzi na to pytanie[113]. Uzyskują za to prawo powoływania i odwoływania zarządu. Zasady prowadzenia spraw spółki i reprezentacji przez zarząd, a także odpowiedzialności członków zarządu określają art. 201–211 i 293–300 k.s.h., odnoszące się do zarządu w spółce z o.o. (art. 97 § 2 k.s.h.). Zasady te zostaną omówione w ramach prezentacji spółki z o.o.

3. Podobnie jak w spółce jawnej, partnerowi spółki partnerskiej przysługują uprawnienia kontrolne (art. 38 § 2 w zw. z art. 89 k.s.h.).

4.4. Odpowiedzialność partnera za zobowiązania spółki

rodzaje odpowiedzialności

Odpowiedzialność partnerów za zobowiązania spółki stanowi bodaj najważniejsze zagadnienie konstrukcyjne spółki partnerskiej i najczęstszą przyczynę jej powstania. Odpowiedzialność ta kształtuje się w zależności od tego, czy mamy do czynienia:

a) z zobowiązaniem spółki powstałym w związku z wykonywaniem w niej zawodu przez partnera lub będącym następstwem działań lub zaniechań osób zatrudnionych przez spółkę, podległych kierownictwu określonego partnera, czy też
b) z każdym innym zobowiązaniem spółki.

[113] Por. S. Sołtysiński [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, M. Tarska, *Kodeks spółek…*, t. 1, kom. do art. 97 k.s.h.; A. Kidyba, *Kodeks spółek…*, t. 1, s. 439.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Przykładowo do kategorii a) należeć będzie zobowiązanie do zapłaty odszkodowania za szkodę powstałą na skutek doprowadzenia przez partnera-adwokata do przedawnienia roszczenia klienta. Do kategorii b) zaliczyć należy np. zobowiązanie spółki do zapłaty należności na rzecz firmy remontowej, która wykonała remont lokalu spółki. Za zobowiązania kategorii a) odpowiedzialność ponoszą wyłącznie spółka oraz partner, z którego działalnością wiąże się zobowiązanie spółki lub który kieruje działalnością pracownika spółki, z którego zachowania wynika zobowiązanie. Zasady współodpowiedzialności spółki i tego partnera są takie jak w spółce jawnej, z solidarnością i subsydiarnością włącznie. Pozostali partnerzy za zobowiązania te nie ponoszą osobistej odpowiedzialności (art. 95 § 1 k.s.h.). Za zobowiązania należące do kategorii b) partnerzy ponoszą odpowiedzialność identyczną z odpowiedzialnością wspólników spółki jawnej. Umowa spółki może przewidywać, że jeden wspólnik lub kilku ponosi pełną odpowiedzialność osobistą za wszelkie zobowiązania spółki (art. 95 § 2 k.s.h.).

Należy także zauważyć, że jeżeli w spółce partnerskiej powołany został zarząd, to do jego członków (także gdy są nimi partnerzy) może być zastosowany poprzez art. 97 § 2 k.s.h. również art. 299 k.s.h., przewidujący osobistą odpowiedzialność członków zarządu za zobowiązania spółki. Pozostałe cechy odpowiedzialności partnerów spółki partnerskiej pozostają identyczne z cechami odpowiedzialności w spółce jawnej[114].

4.5. Wypowiedzenie udziału, rozwiązanie spółki i jej likwidacja

wypowiedzenie udziału

1. W spółce partnerskiej możliwe jest wypowiedzenie udziału na zasadach zbliżonych do obowiązujących w spółce jawnej. Jednak spółka partnerska nie musi ulec rozwiązaniu na koniec terminu wypowiedzenia. Nawet jeżeli w spółce pozostaje tylko jeden partner, spółka ulegnie rozwiązaniu, ale może to nastąpić nie natychmiast, ale dopiero po upływie roku od wypowiedzenia udziału. Podobnie rzecz się przedstawia w sytuacji, gdy w spółce pozostał tylko jeden partner mający uprawnienie do wykonywania wolnego zawodu (art. 98 § 2 k.s.h.).

rozwiązanie spółki

2. Rozwiązanie spółki powodują (art. 98 § 1 i art. 99 k.s.h.):

a) przyczyny przewidziane w umowie spółki (np. upływ czasu, na jaki spółka została zawarta);
b) jednomyślna uchwała wszystkich partnerów;

[114] Szerzej W.P. Matysiak, *Odpowiedzialność za zobowiązania spółki partnerskiej,* Warszawa 2014.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

c) ogłoszenie upadłości spółki;
d) utrata przez wszystkich partnerów prawa do wykonywania wolnego zawodu;
e) prawomocne orzeczenie sądu;
f) śmierć partnera;
g) ogłoszenie upadłości partnera;
h) wypowiedzenie umowy spółki przez partnera lub jego wierzyciela.

Trzy ostatnie przesłanki nie stanowią bezwzględnej przyczyny rozwiązania spółki, gdyż wspólnicy mogą postanowić o dalszym trwaniu spółki mimo zaistnienia tych przesłanek (art. 59 i 64 w zw. z art. 89 k.s.h.).

W razie utraty przez partnera uprawnień do wykonywania wolnego zawodu powinien on wystąpić ze spółki najpóźniej na koniec roku obrotowego, w którym utracił prawo wykonywania zawodu. W razie bezskutecznego upływu terminu do wystąpienia uważa się, że następuje ono w ostatnim dniu terminu (art. 100 k.s.h.).

Likwidacja spółki partnerskiej następuje według tych samych zasad co likwidacja spółki jawnej.

5. Spółka komandytowa[115]

5.1. Istota spółki komandytowej. Komandytariusz i komplementariusz

charakterystyka spółki komandytowej

1. Rodowód tej spółki sięga aż XI w. Jej idea polega na powiązaniu przedsiębiorczości wspólnika aktywnego, prowadzącego sprawy spółki, który jednak nie posiada wystarczających środków do zamierzonej działalności, z kapitałem wspólnika pasywnego, oczekującego zysku z zainwestowanego kapitału.

Spółka komandytowa jest spółką osobową, mającą na celu prowadzenie przedsiębiorstwa pod własną firmą, w której wobec wierzycieli za zobowiązania spółki co najmniej jeden wspólnik, zwany komplementariuszem, odpowiada bez ograniczenia, a odpowiedzialność co najmniej jednego wspólnika, zwanego komandytariuszem, jest ograniczona (art. 102 k.s.h.). Wspólnikami spółki komandytowej – zarówno komplementariuszami, jak i komandytariuszami – mogą być osoby fizyczne, osoby prawne, a także ułomne osoby prawne.

[115] Szerzej A. Kappes, *Spółka komandytowa,* Warszawa 2014; A. Szumański [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 16, red. A. Szajkowski, s. 887 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

firma spółki

2. Firma spółki komandytowej powinna zawierać nazwisko jednego komplementariusza lub kilku z nich oraz dodatkowe oznaczenie „spółka komandytowa". Ta sama reguła obowiązuje wtedy, gdy komplementariuszem jest osoba prawna lub ułomna osoba prawna. Nazwisko komandytariusza nie może być zamieszczone w firmie spółki komandytowej. Jeśli jednak zostanie zamieszczone, komandytariusz taki ponosi odpowiedzialność za zobowiązania spółki jak komplementariusz (art. 104 k.s.h.).

spółka komandytowa a spółka jawna

Spółka komandytowa jest odrębnym od spółki jawnej typem spółki handlowej. Jednak ze względu na znaczny zakres podobieństw występujących w obu spółkach ustawodawca wprowadził ograniczoną regulację spółki komandytowej, obejmującą jedynie zagadnienia uregulowane inaczej niż w spółce jawnej. W pozostałym zakresie do spółki komandytowej stosuje się odpowiednio przepisy o spółce jawnej (art. 103 k.s.h.). Dotyczy to w dużej mierze zagadnień majątkowych, których prezentacja poniżej ograniczy się do wskazania kilku odrębności w porównaniu ze spółką jawną. Zagadnienia wystąpienia wspólnika, rozwiązania spółki oraz jej likwidacji nie odbiegają od analogicznych w spółce jawnej, stąd ich pominięcie. Podobnie przedstawiają się obowiązek lojalności wspólników i zakaz konkurencji, z tą różnicą, że zakazy te nie dotyczą komandytariusza niemającego prawa do prowadzenia spraw spółki oraz do jej reprezentowania (art. 121 § 3 k.s.h.).

Praktyczne zastosowanie spółki komandytowej w Polsce jest coraz większe, dotyczy to zwłaszcza spółki komandytowej z udziałem spółki z o.o. jako komplementariusza. Spółka komandytowa cieszy się też dużą popularnością w krajach niemieckojęzycznych, szczególnie w Niemczech, gdzie stanowi jedną z najpopularniejszych spółek. Polska regulacja spółki komandytowej opiera się właśnie na modelu spółki niemieckiej.

5.2. Powstanie spółki

zawarcie umowy spółki

Do powstania spółki komandytowej konieczne jest zawarcie umowy spółki przez co najmniej dwóch wspólników: komandytariusza i komplementariusza. Umowa spółki musi być zawarta w formie aktu notarialnego i określać co najmniej:

a) firmę i siedzibę spółki;
b) przedmiot działalności spółki;
c) czas trwania spółki, jeśli jest oznaczony;
d) określenie wkładów wnoszonych przez każdego wspólnika wraz z określeniem ich wartości;
e) sumę komandytową.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rejestracja spółki

Po zawarciu umowy spółki powinna ona zostać zgłoszona do KRS w celu rejestracji. Zgłoszenie spółki do rejestru obejmuje:

a) firmę i siedzibę spółki;
b) przedmiot działalności;
c) imiona i nazwiska (nazwy lub firmy) komplementariuszy i komandytariuszy;
d) nazwiska i imiona osób uprawnionych do reprezentacji spółki wraz z ewentualnym zaznaczeniem wyłączenia części komplementariuszy od prowadzenia spraw spółki;
e) sumę komandytową.

Spółka komandytowa powstaje z chwilą wpisu do rejestru (art. 109 § 1 k.s.h.), wpis ma zatem charakter konstytutywny.

spółka komandytowa „elektroniczna"

Nowelizacja Kodeksu spółek handlowych z 2014 r.[116] wprowadziła możliwość powołania spółki przez wypełnienie elektronicznego wniosku i formularza umowy spółki i jej zarejestrowanie[117]. Umowa spółki nie wymaga wówczas formy aktu notarialnego. Swoboda wspólników w kształtowaniu treści umowy spółki została ograniczona w stosunku do „zwykłej" spółki poprzez konieczność skorzystania z wzorca umowy, stanowiącego załącznik do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości, wydanego na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 106^1 § 5 k.s.h.[118] Wzorzec ten zawiera wiele wariantów do wyboru przez wspólników, jednak narzuca pewne rozwiązania, które muszą być wprowadzone, jeżeli spółka ma być zawarta w trybie elektronicznym. Nie ma np. możliwości wniesienia do takiej spółki wkładów niepieniężnych. Wskazane rozporządzenie zawiera także wzorce szeregu uchwał wspólników (m.in. o zmianie umowy, o rozwiązaniu spółki), co umożliwia ich rejestrowanie także w drodze elektronicznej.

[116] Art. 1 pkt 10 ustawy z 28.11.2014 r. o zm. ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 4).

[117] Art. 106^1 k.s.h.: § 1. Umowa spółki komandytowej może być zawarta również przy wykorzystaniu wzorca umowy. § 2. Zawarcie umowy spółki komandytowej przy wykorzystaniu wzorca umowy wymaga wypełnienia formularza umowy udostępnionego w systemie teleinformatycznym i opatrzenia umowy bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowanym przy pomocy ważnego kwalifikowanego certyfikatu albo podpisem potwierdzonym profilem zaufanym ePUAP. § 3. Umowa spółki komandytowej, o której mowa w § 1, jest zawarta po wprowadzeniu do systemu teleinformatycznego wszystkich danych koniecznych do jej zawarcia i z chwilą opatrzenia ich podpisami elektronicznymi wspólników.

[118] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14.01.2015 r. w sprawie określenia wzorców dotyczących spółki komandytowej udostępnionych w systemie teleinformatycznym (Dz.U. z 2017 r. poz. 766).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5.3. Zagadnienia majątkowe spółki komandytowej

wkłady do spółki

Zagadnienia te w spółce komandytowej przedstawiają się podobnie jak w spółce jawnej, co znajduje wyraz w braku szczególnej regulacji i odpowiednim stosowaniu przepisów o spółce jawnej. Różnice dotyczą wkładów do spółki komandytariusza. Pierwsza odmienność dotyczy wkładu komandytariusza w postaci usług (pracy) świadczonych na rzecz spółki. Zgodnie z art. 107 § 2 k.s.h. praca lub usługi nie mogą stanowić przedmiotu jego wkładu do spółki, chyba że obok pracy (usług) wnosi on także wkład majątkowy o wartości co najmniej równej sumie komandytowej. Unormowanie to czyni wkład komandytariusza, a zarazem charakter jego uczestnictwa w spółce bardziej kapitałowym. Druga odrębność dotyczy sytuacji, gdy komplementariuszem w spółce komandytowej jest spółka z o.o. lub spółka akcyjna. Wspólnikiem (akcjonariuszem) takiej spółki może być, co do zasady, komandytariusz w spółce komandytowej. Jednak posiadane przez niego udziały (akcje) w spółce-komplementariuszu nie mogą stanowić przedmiotu ich wkładu do spółki, pomimo że są prawami majątkowymi o charakterze zbywalnym. Jednak takie prawa majątkowe nie mają znaczenia dla sytuacji wierzycieli spółki, którzy mają przecież nieograniczony dostęp do majątku komplementariusza. Natomiast wniesienie takiego wkładu pomniejszałoby lub wyłączałoby osobistą odpowiedzialność komandytariusza za zobowiązania spółki. Tego typu wkład komandytariusza został w związku z tym uznany za niedopuszczalny (art. 107 § 3 k.s.h.).

5.4. Prowadzenie spraw, reprezentacja spółki, uprawnienia kontrolne wspólników

prowadzenie spraw

1. Prowadzenie spraw spółki komandytowej stanowi prawo i obowiązek komplementariuszy. Umowa spółki może jednak przyznać to prawo komandytariuszom (art. 121 § 1 k.s.h.). Umowa spółki może również pozbawić niektórych komplementariuszy prawa prowadzenia spraw spółki, możliwe jest także pozbawienie ich tego prawa na podstawie orzeczenia sądu (na podstawie art. 40 § 1 i art. 47 w zw. z art. 103 k.s.h.). Zarówno komandytariusze, jak i pozbawieni prawa prowadzenia spraw spółki komplementariusze zachowują jednak prawo wyrażania zgody na czynności przekraczające zakres zwykłych czynności spółki, o ile umowa spółki nie pozbawia ich także tego prawa (art. 41, 121 § 2 k.s.h.).

reprezentacja spółki

2. Reprezentacja spółki należy wyłącznie do komplementariuszy. Umowa spółki (oraz orzeczenie sądu) może pozbawić niektórych komplementariuszy prawa reprezentacji (art. 117 k.s.h.). Komandytariusze nie mają prawa reprezentacji spółki. Mogą ją reprezentować wyłącznie jako pełnomocnicy

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

(prokurenci). Jeżeli komandytariusz, reprezentując spółkę, nie ujawni, że działa jako pełnomocnik, wówczas odpowiada za zobowiązanie będące wynikiem takiej czynności, tak jakby był komplementariuszem (art. 118 k.s.h.).

uprawnienia kontrolne

3. Uprawnienia kontrolne komplementariuszy są analogiczne do uprawnień wspólników w spółce jawnej (art. 38 § 2 k.s.h.). Uprawnienia kontrolne komandytariusza są w stosunku do nich ograniczone. Ma on prawo żądać odpisu sprawozdania finansowego za rok obrotowy oraz przeglądać księgi i dokumenty spółki. Na wniosek komandytariusza sąd rejestrowy może z ważnych powodów nakazać udostępnienie komandytariuszowi sprawozdania finansowego oraz udzielenie wyjaśnień, a także dopuścić go do przeglądania ksiąg i dokumentów. Umowa spółki może rozszerzyć te uprawnienia komandytariusza, nie może ich jednak ograniczyć (art. 120 k.s.h.).

5.5. Odpowiedzialność wspólników za zobowiązania spółki. Suma komandytowa

odpowiedzialność komplementariusza

1. Odpowiedzialność komplementariuszy za zobowiązania spółki komandytowej przedstawia się w taki sam sposób jak odpowiedzialność wspólników spółki jawnej. Inaczej ukształtowana została odpowiedzialność komandytariuszy. Już z definicji spółki komandytowej wynika, że odpowiedzialność ta jest ograniczona do wysokości sumy komandytowej.

zakres odpowiedzialności komandytariusza

2. Komandytariusz ponosi osobistą odpowiedzialność wyłącznie do wysokości sumy komandytowej, a zatem odpowiedzialność ta ma – w odróżnieniu do komplementariuszy – charakter ograniczony. Suma komandytowa stanowi określoną kwotowo w umowie spółki i rejestrze górną granicę limitującą odpowiedzialność komandytariusza, który ponosi odpowiedzialność osobistą za zobowiązania spółki wyłącznie do tej sumy (art. 105 pkt 5, art. 111 k.s.h.). Jednak zakres tej odpowiedzialności ulega zmniejszeniu o wartość rzeczywistego wkładu – wniesionego do spółki przez komandytariusza i nieuszczuplonego (art. 112 k.s.h.). Zakres odpowiedzialności komandytariusza wyznacza zatem w rezultacie różnica pomiędzy sumą komandytową a wartością jego rzeczywistego wkładu. Uznać zatem należy, że komandytariusz, który wniósł i pozostawił w spółce wkład, którego wartość jest co najmniej równa sumie komandytowej, nie ponosi osobistej odpowiedzialności za zobowiązania spółki. Ponosi jedynie ryzyko utraty wkładu, który wniósł do spółki, podobnie jak wspólnicy i akcjonariusze spółek kapitałowych[119].

[119] Więcej J. Szwaja [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, M. Tarska, *Kodeks spółek…*, t. 1, kom. do art. 112 k.s.h.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Pozostałe cechy odpowiedzialności komandytariusza za zobowiązania spółki nie odbiegają od cech odpowiedzialności wspólnika spółki jawnej. Jest to więc odpowiedzialność osobista, solidarna i subsydiarna.

5.6. Wypowiedzenie udziału, rozwiązanie spółki i jej likwidacja

Zagadnienia te w spółce komandytowej wyglądają w zasadzie tak samo jak w spółce jawnej, gdyż poprzez art. 103 k.s.h. znajdują zastosowanie odpowiednie przepisy o spółce jawnej.

Występuje jednak kilka różnic. Po pierwsze, wypowiedzenie udziału przez wspólnika będącego jedynym przedstawicielem jednej z dwóch kategorii wspólników (komplementariuszy albo komandytariuszy) stanowi bezwzględną przyczynę rozwiązania spółki, nawet jeśli w spółce nadal pozostaje co najmniej dwóch wspólników, jako że w spółce komandytowej zawsze musi występować co najmniej jeden komplementariusz i co najmniej jeden komandytariusz. Po wtóre, śmierć komandytariusza nie stanowi przyczyny rozwiązania spółki, a w jego miejsce wstępują spadkobiercy (art. 124 § 1 k.s.h.). Nie dotyczy to jednak – ze wskazanych wyżej powodów – sytuacji, gdy umiera jedyny komandytariusz w spółce, a jego spadkobiercy nie wstąpią w jego miejsce.

6. Spółka komandytowo-akcyjna[120]

6.1. Istota spółki komandytowo-akcyjnej. Komplementariusze i akcjonariusze

1. Spółka komandytowo-akcyjna jest spółką, w której przemieszane są elementy charakterystyczne dla spółek osobowych i kapitałowych. Formalnie jest spółką osobową. Do elementów kapitałowych należy zaliczyć występowanie organu – zgromadzenia akcjonariuszy i rady nadzorczej, uczestnictwo w spółce akcjonariuszy, akcje i kapitał zakładowy oraz odesłanie do przepisów o spółce akcyjnej (art. 126 § 1 pkt 2 k.s.h.).

pojęcie spółki komandytowo-akcyjnej

Spółka komandytowo-akcyjna jest spółką osobową mającą na celu prowadzenie przedsiębiorstwa pod własną firmą, w której wobec wierzycieli za zobowiązania spółki odpowiada co najmniej jeden wspólnik, zwany komplementariuszem, bez ograniczenia, a co najmniej jeden wspólnik jest

[120] Szerzej J. Janeta, K. Tobolska-Grela, *Spółka komandytowo-akcyjna*, Warszawa 2013.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

akcjonariuszem (art. 125 k.s.h.), a więc za zobowiązania te nie ponosi odpowiedzialności. Spółkę komandytowo-akcyjną do prawa polskiego wprowadził dopiero Kodeks spółek handlowych, choć w ustawodawstwach obcych znana jest od dawna. Z założenia przeznaczona jest do prowadzenia działalności wymagającej zasilenia zewnętrznym – w stosunku do założycieli – kapitałem, nie na tyle jednak znacznym, by stwarzało to potrzebę powołania spółki akcyjnej. Spółka może być wykorzystana do prowadzenia działalności gospodarczej mającej charakter przedsięwzięcia rodzinnego, wymagającego dofinansowania członków rodziny, a także osób spoza tego kręgu. Jednocześnie jej konstrukcja, zwłaszcza uprawnienia komplementariuszy, zapewnia ochronę przed jej przejęciem przez dofinansowującego spółkę inwestora[121]. Niezależnie bowiem od tego, czy komplementariusze będą zarazem akcjonariuszami i jaka będzie siła ich głosów na walnym zgromadzeniu akcjonariuszy, komplementariusze zawsze będą zarządzać spółką. Zgromadzenie akcjonariuszy nie ma bowiem kompetencji do powoływania czy odwoływania komplementariuszy. Na świecie wiele znanych przedsiębiorstw prowadzonych jest w formie spółki komandytowo-akcyjnej. Także w Polsce praktyczne wykorzystanie tej spółki jest coraz większe. Sprzyjało temu ustawodawstwo podatkowe, pozwalające na uniknięcie podatku od zysku spółki w części przeznaczonej dla akcjonariuszy, o ile zysk ten był pozostawiany w spółce. Ten korzystny z punktu widzenia podatnika stan prawny uległ jednak zmianie od 1.01.2014 r.

firma spółki

2. Firma spółki komandytowo-akcyjnej powinna zawierać nazwisko (nazwę lub firmę w przypadku osoby prawnej) jednego komplementariusza lub kilku z nich oraz oznaczenie „spółka komandytowo-akcyjna". W firmie spółki nie może się znaleźć nazwisko (nazwa, firma) akcjonariusza. Gdyby tak się stało, akcjonariusz ponosić będzie odpowiedzialność za zobowiązania spółki na równi z komplementariuszami (art. 127 k.s.h.).

Wspólnikami spółki (zarówno komplementariuszami, jak i akcjonariuszami) mogą być osoby fizyczne, osoby prawne oraz ułomne osoby prawne.

charakter regulacji

3. Regulacja spółki komandytowo-akcyjnej jest dość skomplikowana, co wiąże się z charakterem tej spółki, łączącym elementy osobowe i kapitałowe. Przepisy odnoszące się wprost do omawianej spółki zawarte są w dziale IV tytułu II k.s.h. i mają charakter ramowy. W zakresie tam nieuregulowanym do spółki komandytowo-akcyjnej – w zakresie stosunku prawnego komplementariuszy, zarówno między sobą, wobec wszystkich akcjonariuszy, jak i wobec osób trzecich, a także do wkładów tych wspólników

[121] Por. A. Szumański [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, M. Tarska, *Kodeks spółek…*, t. 1, kom. do art. 125 k.s.h.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

do spółki, z wyłączeniem wkładów na kapitał zakładowy – stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące spółki jawnej. Natomiast w pozostałych sprawach, a zwłaszcza w kwestiach kapitału zakładowego, wkładów akcjonariuszy i organów spółki, stosuje się odpowiednio przepisy o spółce akcyjnej (art. 126 § 1 k.s.h.).

6.2. Powstanie spółki

statut spółki

1. Do powstania spółki niezbędne jest sporządzenie statutu spółki w formie aktu notarialnego (art. 131 k.s.h.). Statut powinni podpisać co najmniej wszyscy komplementariusze (art. 129 k.s.h.). Powinien on zawierać:

a) oznaczenie firmy i siedziby spółki;
b) przedmiot jej działalności;
c) czas trwania spółki, jeśli jest on oznaczony;
d) oznaczenie wkładów wnoszonych przez poszczególnych komplementariuszy ze wskazaniem ich wartości;
e) wysokość kapitału zakładowego i sposób jego zebrania;
f) wartość nominalną akcji i ich liczbę ze wskazaniem, czy są to akcje imienne, czy na okaziciela;
g) liczbę akcji poszczególnych rodzajów i związane z nimi uprawnienia, jeśli mają być wprowadzone akcje różnych rodzajów;
h) imiona i nazwiska (nazwy, firmy) komplementariuszy, ich adresy lub siedziby;
i) organizację walnego zgromadzenia i rady nadzorczej, jeśli taka jest w spółce przewidziana (art. 130 k.s.h.).

Statut spółki może ponadto zawierać wiele innych postanowień przewidzianych przez Kodeks spółek handlowych, postanowień przewidujących odrębności w stosunku do względnie obowiązujących przepisów regulujących ustrój spółki komandytowej, wreszcie inne postanowienia, które podpisujący statut uznają za pożądane, jeśli nie wykraczają poza ramy wyznaczone przez zasadę swobody umów (art. 353^1 k.c.).

2. Zawiązanie spółki komandytowo-akcyjnej w zakresie zebrania kapitału, wkładów akcjonariuszy musi także czynić zadość przepisom określającym zawiązanie spółki akcyjnej (poprzez art. 126 § 1 k.s.h.). Oznacza to m.in., że przed zarejestrowaniem spółki powinno nastąpić objęcie wszystkich akcji przez akcjonariuszy (art. 310 § 1 k.s.h.) oraz co najmniej opłacenie w 1/4 wszystkich akcji obejmowanych w zamian za wkłady pieniężne (art. 309 § 3 k.s.h.), a także konieczność sporządzenia przez komplementariuszy pisemnego sprawozdania w sytuacji wnoszenia przez akcjonariuszy wkładów niepieniężnych (art. 311 § 1 k.s.h.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rejestracja spółki

3. Spółka powinna zostać zgłoszona do Krajowego Rejestru Sądowego. Zgłoszenie obejmuje:

a) firmę, siedzibę i adres spółki;
b) przedmiot jej działalności;
c) wysokość kapitału zakładowego;
d) liczbę i wartość nominalną akcji;
e) liczbę akcji uprzywilejowanych i rodzaj uprzywilejowania, jeżeli statut to przewiduje (art. 133 § 1 k.s.h.);
f) wzmiankę, w jakim zakresie wkłady zostały wniesione;
g) wymienienie komplementariuszy;
h) wymienienie osób reprezentujących spółkę;
i) zaznaczenie wniesienia aportów, jeśli takie zostały wniesione;
j) czas trwania spółki, jeśli jest on oznaczony.

Spółka komandytowo-akcyjna powstaje z chwilą wpisu do KRS (art. 134 § 1 k.s.h.).

6.3. Zagadnienia majątkowe spółki komandytowo-akcyjnej

majątek spółki

1. Ustrój majątku spółki komandytowo-akcyjnej przedstawia się podobnie jak ustrój majątku spółki jawnej (brak współwłasności, właścicielem majątku jest sama spółka). Istotną różnicą w stosunku do innych spółek osobowych jest kapitał akcyjny, który stanowi odzwierciedlenie wartości wkładów wnoszonych do spółki przez akcjonariuszy. Minimalny kapitał zakładowy spółki komandytowo-akcyjnej nie może być niższy niż 50 000 zł (art. 126 § 2 k.s.h.). Sprawia to, że początkowy majątek spółki nie może być niższy od tej kwoty, z zastrzeżeniem art. 309 § 3 w zw. z art. 126 § 1 pkt 1 k.s.h.

akcje

Akcje – a więc i uczestnictwo w spółce komandytowo-akcyjnej – mogą stanowić przedmiot obrotu na takich samych zasadach, jak akcje spółki akcyjnej. Oznacza to, że w stosunku do akcjonariuszy spółki komandytowo-akcyjnej nie obowiązują zasady obrotu prawami udziałowymi w spółkach osobowych (art. 10 k.s.h.), oraz że w spółce tej obowiązują – w odniesieniu do akcjonariuszy – odmienne, „kapitałowe" zasady dotyczące przenoszenia akcji (por. rozdział siódmy, pkt 3.3).

wkłady do spółki

2. Wkłady do spółki podlegają zróżnicowanym reżimom. Wkłady komplementariuszy podlegają takim samym zasadom jak wkłady do spółki jawnej. Natomiast wkłady akcjonariuszy podlegają regułom rządzącym wkładami do spółki akcyjnej. Oznacza to m.in. bezwzględny zakaz wnoszenia jako wkładów usług (pracy) świadczonych na rzecz spółki przez akcjonariusza.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

udział w zysku i stratach

3. Udziały w zysku i stratach także przedstawiają się odmiennie w zależności od kategorii wspólników. Udział komplementariuszy kształtuje się według zasad właściwych dla spółki komandytowej, zaś prawo akcjonariuszy do zysku jest unormowane w mniej elastyczny sposób i wynika z przepisów regulujących prawo do zysku z akcji. Zasadą przyjętą w Kodeksie spółek handlowych jest, że udział w zysku jest proporcjonalny do wartości wniesionych wkładów, jednak statut może w tym zakresie przewidywać odmienne rozwiązania (art. 147 § 1 k.s.h.).

6.4. Prowadzenie spraw i reprezentacja spółki, uprawnienia kontrolne

prowadzenie spraw spółki

1. Prowadzenie spraw spółki należy do komplementariuszy, stanowi ich prawo i obowiązek. Statut może przewidywać powierzenie prowadzenia spraw spółki jednemu komplementariuszowi lub kilku z nich. Możliwe jest także pozbawienie konkretnego komplementariusza prawa do prowadzenia spraw spółki przez późniejszą zmianę statutu, dokonaną za zgodą wszystkich pozostałych komplementariuszy (art. 140 k.s.h.). Komplementariusze nie mogą jednak podejmować decyzji w sprawach, w których na mocy przepisów Kodeksu spółek handlowych lub statutu spółki decyzje podejmują rada nadzorcza lub walne zgromadzenie akcjonariuszy (art. 141 k.s.h.).

Akcjonariusze mają możliwość wpływania na prowadzenie spraw spółki przez udział w walnym zgromadzeniu, w którym obok akcjonariuszy uczestniczą także komplementariusze. Zgodnie z art. 146 § 1 k.s.h. do wyłącznej kompetencji walnego zgromadzenia należą decyzje w sprawach takich, jak:

a) rozpatrzenie i zatwierdzenie sprawozdania komplementariuszy z działalności spółki oraz sprawozdania finansowego spółki za poprzedni rok obrotowy;
b) udzielenie komplementariuszom prowadzącym sprawy spółki oraz członkom rady nadzorczej spółki absolutorium z wykonania obowiązków za poprzedni rok obrotowy;
c) wybór biegłego rewidenta, o ile na podstawie statutu nie stanowi to kompetencji rady nadzorczej;
d) powzięcie uchwały o rozwiązaniu spółki;
e) powierzenie prowadzenia spraw spółki i jej reprezentacji jednemu komplementariuszowi lub kilku;
f) podział części zysku za poprzedni rok obrotowy, przysługującej zgodnie ze statutem akcjonariuszom;
g) zbycie i wydzierżawienie przedsiębiorstwa spółki lub zorganizowanej części tego przedsiębiorstwa oraz ustanowienie na nich prawa użytkowania;

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

h) zbycie nieruchomości należącej do spółki;
i) podwyższenie i obniżenie kapitału zakładowego;
j) emisja obligacji;
k) połączenie spółki z inną spółką i przekształcenie spółki;
l) zmiana statutu;
ł) rozwiązanie spółki.

Uchwały w sprawach e)–ł) wymagają pod rygorem nieważności zgody wszystkich komplementariuszy (art. 146 § 2 k.s.h.).

Uchwały walnego zgromadzenia akcjonariuszy wymagają także decyzje w sprawach podziału zysku za poprzedni rok obrotowy w części przypadającej komplementariuszom, sposobu pokrycia straty za poprzedni rok obrotowy oraz inne ewentualne decyzje przewidziane w statucie. Uchwały te wymagają pod rygorem nieważności zgody większości komplementariuszy (art. 146 § 3 k.s.h.).

reprezentacja spółki

2. Prawo do reprezentacji spółki przysługuje komplementariuszom, z wyłączeniem tych, którzy zostali pozbawieni tego prawa na zasadach podobnych do zasad określonych dla wspólników spółki jawnej. Istotną różnicą jest to, że komplementariusz pozbawiony prawa do reprezentacji wbrew jego sprzeciwowi nie odpowiada osobiście za zobowiązania spółki po wpisaniu tej okoliczności do KRS (art. 137 § 5 k.s.h.). Akcjonariusz spółki może ją reprezentować wyłącznie jako pełnomocnik lub prokurent. Jeżeli reprezentując spółkę, nie ujawni swojego pełnomocnictwa, odpowiada za zobowiązania spółki wynikłe z tej czynności bez ograniczenia (art. 138 k.s.h.).

uprawnienia kontrolne wspólników

3. Uprawnienia kontrolne komplementariuszy są identyczne z uprawnieniami wspólników spółki jawnej (por. art. 38 § 2 k.s.h.). Akcjonariusze mogą realizować nadzór w spółce praktycznie tylko pośrednio, poprzez radę nadzorczą. Rada nadzorcza jest ustanowiona w spółce, jeśli statut to przewiduje. Jeżeli liczba akcjonariuszy przekracza dwadzieścia pięć, ustanowienie rady nadzorczej jest obligatoryjne (art. 142 § 1 k.s.h.). Członków rady nadzorczej powołuje i odwołuje walne zgromadzenie. Członkiem rady nie może być komplementariusz ani jego pracownik, a także pracownik spółki podległy bezpośrednio komplementariuszowi (art. 387 § 1 i 2 w zw. z art. 126 § 1 pkt 2 k.s.h.). Komplementariusze nie mogą brać udziału w podejmowaniu uchwały walnego zgromadzenia powołującego i odwołującego członków rady nadzorczej, chyba że są pozbawieni prawa prowadzenia spraw spółki lub jej reprezentacji (art. 142 k.s.h.). Do kompetencji rady nadzorczej należy sprawowanie stałego nadzoru nad działalnością spółki we wszystkich dziedzinach jej działalności. Rada nie ma jednak prawa do zawieszania w prawach prowadzenia spraw spółki, ani tym bardziej odwoływania komplementariuszy

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

lub delegowania swoich członków do wykonywania czynności z zakresu prowadzenia spraw spółki (art. 143 k.s.h.)[122].

Kodeks spółek handlowych nie stanowi nic o uprawnieniach kontrolnych akcjonariuszy w sytuacji braku rady nadzorczej. Mamy więc do czynienia z jedyną na gruncie Kodeksu spółek handlowych sytuacją, gdy wspólnik w spółce handlowej może nie mieć w istocie żadnych uprawnień nadzorczych, zarówno bezpośrednich, jak i pośrednich. Przysługują mu jedynie wąskie uprawnienia informacyjne związane z walnym zgromadzeniem akcjonariuszy (art. 428 i 429 w zw. z art. 126 § 1 pkt 2 k.s.h.).

6.5. Odpowiedzialność za zobowiązania spółki

odpowiedzialność

Odpowiedzialność komplementariuszy jest identyczna z odpowiedzialnością komplementariuszy w spółce komandytowej – ponoszą oni osobistą, nieograniczoną, subsydiarną i solidarną odpowiedzialność za zobowiązania spółki. Akcjonariusze natomiast nie ponoszą osobistej odpowiedzialności za zobowiązania spółki (art. 135 k.s.h.). Ich ryzyko związane z uczestnictwem w spółce jest analogiczne do ryzyka wspólnika lub akcjonariusza spółki kapitałowej i dotyczy wyłącznie wkładów wniesionych do spółki.

6.6. Wystąpienie wspólnika, rozwiązanie spółki i jej likwidacja

wypowiedzenie umowy spółki

Komplementariusz może wypowiedzieć umowę, jeśli statut spółki przewiduje taką możliwość. W takim przypadku zastosowanie znajdują przepisy o wystąpieniu ze spółki jawnej. Akcjonariuszowi nie przysługuje prawo do wypowiedzenia umowy spółki (art. 149 k.s.h.). Oczywiście w spółce komandytowo-akcyjnej mamy do czynienia nie z umową, ale ze statutem. Ustawodawca używa pojęcia wypowiedzenia umowy zapewne dlatego, że do takiego wypowiedzenia stosuje się przepisy o wypowiedzeniu umowy spółki jawnej (art. 126 § 1 pkt 1 k.s.h.).

rozwiązanie spółki

Rozwiązanie spółki powodują następujące zdarzenia:

a) przyczyny przewidziane w statucie spółki;
b) uchwała walnego zgromadzenia o rozwiązaniu spółki;
c) ogłoszenie upadłości spółki;

[122] Poza powyższym do kompetencji rady nadzorczej i jej funkcjonowania stosować należy przepisy dotyczące rady nadzorczej w spółce akcyjnej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

d) śmierć, ogłoszenie upadłości lub wystąpienie ze spółki jedynego komplementariusza, chyba że statut stanowi inaczej;
e) inne przyczyny przewidziane prawem (np. upływ czasu, na jaki spółka była ustanowiona).

Ogłoszenie upadłości akcjonariusza nie stanowi przyczyny rozwiązania spółki (art. 148 k.s.h.).

likwidacja spółki

W zakresie nieuregulowanym przepisami o spółce komandytowo-akcyjnej do likwidacji spółki stosuje się przepisy dotyczące likwidacji spółki akcyjnej (art. 150 § 1 k.s.h.). Oznacza to, że inaczej niż w przypadku pozostałych spółek osobowych procedura likwidacji spółki komandytowo-akcyjnej jest obligatoryjna.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział siódmy

SPÓŁKI KAPITAŁOWE. ZMIANY STRUKTURALNE SPÓŁEK

1. Zagadnienia wspólne

1.1. Uwagi wprowadzające

podstawowe cechy spółek kapitałowych

Do spółek kapitałowych zaliczamy spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością i spółkę akcyjną (art. 4 § 1 pkt 2 k.s.h.). Stanowią one najwyżej zorganizowane i najbardziej szczegółowo uregulowane prawnie typy spółek. W odróżnieniu od spółek osobowych spółki kapitałowe zostały wyposażone w osobowość prawną. Posiadają kapitał zakładowy, odzwierciedlający minimalny majątek początkowy pochodzący z wkładów. Wkłady wspólników muszą mieć charakter majątkowy – inaczej niż w spółkach osobowych nie mogą polegać na świadczeniu usług (pracy) na rzecz spółki (art. 14 § 1 k.s.h.). Podobnie jak w spółkach osobowych wkładem nie mogą być prawa niezbywalne, np. autorskie prawa osobiste. Prowadzenie spraw spółki należy nie do wspólników, ale do powołanych w tym celu organów. Wyłączona jest osobista odpowiedzialność wspólników (akcjonariuszy) za zobowiązania spółki. Substratem spółek kapitałowych jest majątek, a nie osoby wspólników (akcjonariuszy).

W odróżnieniu od spółek osobowych w spółkach kapitałowych wprowadzono wyraźnie zasadę równego traktowania wspólników lub akcjonariuszy (art. 20 k.s.h.). Możliwe odstępstwa od tej reguły podlegają ścisłej reglamentacji (np. w zakresie uprzywilejowania udziałów i akcji) i wyłączają stosowanie w tym zakresie zasady swobody umów.

Spółki kapitałowe prowadzące działalność gospodarczą mają status przedsiębiorcy (art. 4 ust. 1 u.s.d.g.). Chociaż spółki te mogą być tworzone w każdym dozwolonym celu, nie tylko w celu prowadzenia działalności gospodarczej,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jednak w praktyce spotyka się niemal wyłącznie spółki kapitałowe prowadzące działalność gospodarczą.

1.2. Spółka w organizacji

funkcje i status spółki w organizacji

Kodeks spółek handlowych wprowadził stanowiącą *novum* w prawie polskim regulację spółki kapitałowej w organizacji. Potrzeba wprowadzenia spółki w organizacji wynika ze znacznego niekiedy czasu, jaki potrzebny jest na powołanie spółki kapitałowej. Pomiędzy zawarciem umowy spółki lub podpisaniem statutu a rejestracją spółki, przez którą nabywa ona osobowość prawną, upływa niekiedy wiele miesięcy. Potrzeby gospodarcze przemawiają natomiast często za tym, by spółka działała niemal od zaraz, by funkcjonowała w obrocie, zaciągała zobowiązania itp. Jest to szczególnie istotne wówczas, gdy wkładem do spółki jest działające przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55^1 k.c., dla którego oczekiwanie na rejestrację oznaczałoby przerwę w działalności, a w konsekwencji niewywiązanie się z zobowiązań. Ponadto spółka w organizacji rozwiązuje dotychczasowe problemy związane z wnoszeniem wkładów do spółek kapitałowych, w tym zwłaszcza nieruchomości.

Spółką w organizacji jest spółka kapitałowa w okresie pomiędzy zawarciem umowy spółki z o.o. (art. 161 § 1 k.s.h.) lub zawiązaniem spółki akcyjnej (art. 323 § 1 k.s.h.), a wpisem do rejestru. Spółka ta jest ułomną (niepełną) osobą prawną. Może ona we własnym imieniu nabywać prawa, w tym własność nieruchomości i inne prawa rzeczowe, zaciągać zobowiązania, pozywać i być pozywana (art. 11 § 1 k.s.h.). Firma spółki w organizacji powinna zawierać dodatkowe oznaczenie „w organizacji" (art. 11 § 1 k.s.h.).

odpowiedzialność za zobowiązania

Za zobowiązania zaciągane przez spółkę w organizacji odpowiadają solidarnie sama spółka oraz osoby, które działały w jej imieniu (art. 13 § 1 k.s.h.). Osobami tymi są członkowie zarządu spółki w organizacji lub działający w imieniu spółki pełnomocnicy (którymi mogą być wspólnicy, akcjonariusze, założyciele spółki akcyjnej). Odpowiedzialność tych osób ustaje z chwilą zatwierdzenia ich czynności przez zgromadzenie wspólników (walne zgromadzenie akcjonariuszy) – art. 161 § 3 i art. 323 § 3 k.s.h. Ponadto za zobowiązania spółki w organizacji ponosi odpowiedzialność wspólnik lub akcjonariusz, który nie wniósł wkładu w pełnej wysokości – do wartości niewniesionego wkładu. Ich odpowiedzialność jest solidarna ze spółką (art. 13 § 2 k.s.h.).

działalność gospodarcza spółki w organizacji

Wobec jednoznacznego brzmienia art. 14 ust. 1 u.s.d.g. uznać należy, że spółka w organizacji może przed uzyskaniem wpisu do KRS prowadzić działalność taką jak spółka zarejestrowana.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Z chwilą wpisu do rejestru spółka w organizacji nabywa osobowość prawną – staje się spółką z o.o. lub spółką akcyjną i staje się podmiotem praw i obowiązków spółki w organizacji[123].

1.3. Wkłady do spółek kapitałowych

pojęcie wkładu do spółki

1. Wkładem jest świadczenie wspólnika (akcjonariusza) na rzecz spółki, stanowiące ekwiwalent obejmowanych w spółce udziałów (akcji). Zagadnienie przedmiotu i wartości wkładu do spółek kapitałowych ma znacznie większe znaczenie niż w przypadku spółek osobowych. W tych ostatnich kwestia wkładów ma znaczenie przede wszystkim w relacjach pomiędzy wspólnikami. Wkłady nie mają natomiast tak istotnego znaczenia dla wierzycieli spółek osobowych, gdyż ich interes zabezpieczony jest przede wszystkim osobistą odpowiedzialnością wspólników. Natomiast w spółkach kapitałowych wierzyciele w zasadzie mogą się zaspokoić wyłącznie z majątku spółki. Majątek ten tworzą wkłady oraz składniki majątku nabyte w trakcie działalności z zysku spółki. Stąd też wynika bardziej szczegółowa i restrykcyjna regulacja odnosząca się zarówno do przedmiotu wkładu do spółki kapitałowej, jak i do jego wartości.

przedmiot wkładu

2. Nie nastręczają problemów i nie wymagają szczególnych regulacji wkłady pieniężne (wkładem do spółki jest pieniądz, gotówkowy lub bankowy). Inaczej jest w przypadku wkładów niepieniężnych, zwanych aportami. W stosunku do wkładów do spółek osobowych ustawodawca ograniczył przedmiot wkładu do spółek kapitałowych w ten sposób, że wyeliminowane zostały praca lub usługi świadczone przez wspólnika jako przedmiot jego wkładu. Przedmiotem wkładu do spółki kapitałowej, podobnie jak do osobowej, nie może być również prawo niezbywalne, np. użytkowanie – art. 14 § 1 k.s.h., chociaż możliwe jest ustanowienie takiego prawa na rzecz spółki.

Przedmiotem wkładu do spółki kapitałowej mogą być natomiast:

a) własność, ruchomości i nieruchomości;
b) inne prawa rzeczowe do ruchomości i nieruchomości, np. własnościowe prawo do lokalu użytkowego w spółdzielni mieszkaniowej;
c) prawa obligacyjne, np. wierzytelności pieniężne;
d) papiery wartościowe, np. akcje, obligacje;
e) prawa na dobrach niematerialnych, np. autorskie prawa majątkowe, prawa z rejestracji znaku towarowego.

[123] Szerzej: A.W. Wiśniewski [w:] *Kodeks spółek handlowych,* t. III A, *Spółka akcyjna,* red. A. Opalski, komentarz do art. 301–392, Warszawa 2016, Legalis, kom. do art. 11, 12, 13 k.s.h.; B. Kozłowska-Chyła, *Reprezentacja spółki kapitałowej w organizacji*, Warszawa 2015.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zdolność aportowa

3. Orzecznictwo lat 90. XX w. wielokrotnie wypowiadało się w kwestii wkładów niepieniężnych do spółek kapitałowych. Wypracowano wiele zasad ogólnych dotyczących wkładów oraz przesądzono o dopuszczalności określonych przedmiotów i wkładów.

Zgodnie z nimi przedmiot wkładu mogą stanowić m.in.:

a) przedmioty mające tzw. zdolność bilansową – które mogą być wykazane w bilansie spółki po stronie aktywów;
b) wszystko to, co przedstawia jakąkolwiek wartość ekonomiczną;
c) wszystkie prawa zbywalne, które mogą wejść jako aktywa do bilansu spółki;
d) prawo niezbywalne, jeśli nie jest przenoszone na spółkę, ale może być ustanowione na jej rzecz;
e) *know-how,* rozumiane jako wiadomości i doświadczenia o charakterze technicznym, technologicznym lub organizacyjnym, nadające się do bezpośredniego zastosowania w działalności gospodarczej;
f) wierzytelności przysługujące wspólnikowi wobec spółki;
g) prawo najmu wnoszone przez najemcę.

termin wniesienia wkładu

4. Inną istotną kwestią związaną z wnoszeniem wkładów do spółek kapitałowych jest chwila wniesienia wkładu. Zasadą jest, że wkład powinien zostać wniesiony przed zarejestrowaniem spółki (art. 163 pkt 2, art. 329 § 1 k.s.h.). Nie ma wyjątków od tej zasady w przypadku spółki z o.o. Natomiast w przypadku spółki akcyjnej wkłady niepieniężne powinny być wniesione najpóźniej z upływem roku od rejestracji spółki, wkłady pieniężne zaś powinny być wpłacone co najmniej w 1/4 przed rejestracją spółki (art. 309 § 3 k.s.h.).

Odrębną sprawą jest wartość wkładów. Po pierwsze, wartość ta nie może być łącznie niższa niż kapitał zakładowy spółki, wartość zaś wkładów wnoszonych za poszczególne udziały (akcje) nie może być niższa od ich wartości nominalnej. Ponadto w razie wnoszenia do spółki akcyjnej wkładów niepieniężnych konieczne jest sporządzenie przez założycieli spółki sprawozdania określającego ich wartość oraz liczbę i rodzaj przyznanych w zamian akcji. Sprawozdanie to podlega obowiązkowej weryfikacji przez biegłych rewidentów (art. 311 i 312 k.s.h.). Od obowiązku badania wkładów niepieniężnych przez biegłego rewidenta istnieje jednak wyjątek, wprowadzony przez art. 312^1 k.s.h. Dotyczy on przede wszystkim zbywalnych papierów wartościowych, np. akcji lub instrumentów rynku pieniężnego.

Z kolei w spółce z o.o. jeżeli wspólnik wnosi wkład niepieniężny, wówczas umowa spółki powinna szczegółowo określać przedmiot tego wkładu i osobę wspólnika, który go wnosi, a także liczbę i wartość nominalną udziałów objętych przez takiego wspólnika. Wspólnik wnoszący wkład niepieniężny

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ponosi dodatkowo odpowiedzialność, jeżeli wartość wniesionego przez niego wkładu niepieniężnego została znacznie zawyżona w stosunku do jego wartości zbywczej z dnia zawarcia umowy spółki (art. 175 k.s.h.)[124].

1.4. Kapitał zakładowy

pojęcie kapitału zakładowego

1. Podstawowym pojęciem z zakresu stosunków majątkowych spółek kapitałowych jest pojęcie kapitału zakładowego. Przez pojęcie to należy rozumieć cyfrowo oznaczoną kwotę pieniężną, stanowiącą co najmniej sumę wartości wniesionych do spółki wkładów[125]. Kapitał zakładowy odzwierciedla zatem minimalny, początkowy majątek spółki. Sam kapitał traktowany jest z punktu widzenia księgowego jako składnik pasywów bilansu spółki, zaś wkłady wnoszone na jego pokrycie – jako składnik aktywów. Minimalny kapitał zakładowy spółki akcyjnej wynosi 100 000 zł (art. 308 § 1 k.s.h.). Minimalny kapitał zakładowy spółki z o.o. wynosi 5000 zł (art. 154 § 1 k.s.h.). Dokonana w 2008 r. nowelizacja Kodeksu spółek handlowych obniżająca znacząco (w wypadku spółki akcyjnej – pięciokrotnie, w wypadku spółki z o.o. – dziesięciokrotnie) wysokość minimalnego kapitału zakładowego spotkała się z powszechną krytyką doktryny prawa spółek.

funkcje kapitału zakładowego

Kapitałowi zakładowemu przypisywane są funkcje: prawna, gospodarcza i gwarancyjna[126]. Funkcja prawna polega na tym, że kapitał zakładowy, dzieląc się na udziały, które są objęte przez poszczególnych akcjonariuszy (wspólników), nadaje im status uczestników spółki oraz wyznacza zakres ich uprawnień (uprawnienia akcjonariusza lub wspólnika uzależnione są od liczby posiadanych akcji lub udziałów). Funkcja gospodarcza kapitału zakładowego wyraża się w tym, że odzwierciedla on początkowy majątek spółki stanowiący finansową podstawę rozpoczęcia przez nią działalności gospodarczej. Funkcja gwarancyjna wynika z tego, że wysokość kapitału gwarantuje posiadanie przez spółkę określonego minimalnego majątku (którego wartość z założenia nie powinna być niższa od wysokości kapitału zakładowego), stanowiącego podstawę zaspokojenia się przez wierzycieli spółki. Trzeba jednak zaznaczyć, że ta ostatnia funkcja jest w ostatnich latach często podważana przez wielu przedstawicieli doktryny. Prowadzone są zresztą prace legisla-

[124] Szerzej na temat wkładów do spółek kapitałowych: U. Promińska (red.), *Wkłady niepieniężne do spółek handlowych*, Warszawa 2017; R. Pabis [w:] J. Bieniak, M. Bieniak, G. Nita-Jagielski, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2019, kom. do art. 158 k.s.h.; A. W. Wiśniewski [w:] *Kodeks spółek handlowych,* t. III A, *Spółka akcyjna,* red. A. Opalski, Komentarz do art. 301–392, Warszawa 2016, kom. do art. 311 k.s.h.

[125] A. Kidyba, *Prawo handlowe,* Warszawa 2015, s. 258.

[126] Por. I. Weiss [w:] W. Pyzioł, A. Szumański, I. Weiss, *Prawo spółek*, Warszawa 2014, s. 307 i n., A. Szumański, tamże, s. 715 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

cyjne mające na celu wprowadzenie spółki z o.o. nieposiadającej kapitału zakładowego, co jednak wzbudza poważne kontrowersje[127].

kapitał zakładowy a majątek spółki

Należy zauważyć, że kapitał zakładowy nie jest tożsamy z majątkiem spółki. Jeżeli realna wartość wkładów odpowiada co najmniej wartości nominalnej udziałów lub ją przewyższa, wówczas początkowy majątek spółki jest odpowiednio: równy kapitałowi zakładowemu lub jest od niego większy. Jeżeli spółka uzyskuje w toku swej działalności zysk, który w całości albo części pozostaje w spółce (nie jest wypłacany jako dywidenda na rzecz wspólników albo akcjonariuszy), wówczas jej majątek jest większy od kapitału zakładowego. Jeśli działalność spółki przynosi stratę, wartość majątku spada poniżej wysokości kapitału zakładowego.

podwyższenie kapitału zakładowego

2. Kapitał zakładowy spółki może być zarówno podwyższany, jak i obniżany. Podwyższenie kapitału wynika z reguły z chęci pozyskania przez spółkę nowych środków przeznaczonych na inwestycje lub środki obrotowe. Niekiedy podwyższenie kapitału ma charakter nominalny, tzn. wiąże się nie z wniesieniem nowych wkładów, lecz jedynie z przeksięgowaniem środków odzwierciedlonych księgowo w innych funduszach spółki na kapitał zakładowy. Przy podwyższeniu kapitału zakładowego w spółce powstają nowe akcje (udziały), obejmowane przez nowych lub dotychczasowych akcjonariuszy (wspólników), lub też zwiększa się wartość nominalna dotychczasowych akcji (udziałów).

Podwyższenie kapitału stanowi co do zasady zmianę statutu (umowy) spółki, chyba że mamy do czynienia z omówionymi poniżej instytucjami kapitału docelowego lub z warunkowym podwyższeniem kapitału zakładowego (art. 444 i n. k.s.h.). Podwyższenie kapitału w spółce z o.o. stanowi zmianę umowy spółki, chyba że następuje na podstawie umowy, jeśli zawiera ona postanowienia dotyczące wysokości i terminu podwyższenia kapitału (art. 257 k.s.h.). Pomijając inne przesłanki formalne, poza uchwałą o podwyższeniu kapitału do jego przeprowadzenia konieczne jest jeszcze wniesienie wkładów i objęcie akcji (udziałów) przez nowych lub dotychczasowych akcjonariuszy (wspólników) oraz zarejestrowanie zmiany wysokości kapitału w KRS. Dopiero po dokonaniu tej ostatniej czynności podwyższenie kapitału staje się skuteczne.

[127] Por. S. Sołtysiński, A. Szumański, T. Siemiątkowski, A. Opalski, K. Oplustil, J. Warchoł, *Projekt reformy struktury majątkowej spółki z o.o.*, PPH 2010/12, s. 5; por. też W.J. Katner, A. Kappes, J. Janeta, *Kontrowersyjny projekt reformy struktury majątkowej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością*, PPH 2011/4, s. 9. Zob. dyskusję na konferencji w UŁ, w maju 2011 r., zrelacjonowaną w cyklu artykułów w PPH 2011/9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rodzaje podwyższenia kapitału zakładowego

3. Podwyższenie kapitału zakładowego w spółce akcyjnej może nastąpić przez tzw. subskrypcję prywatną, subskrypcję zamkniętą, wreszcie – subskrypcję otwartą (art. 431 § 2 k.s.h.). Subskrypcja prywatna polega na złożeniu przez spółkę oferty objęcia akcji i jej przyjęcia przez oznaczonego adresata. Subskrypcja zamknięta stanowi ofertę objęcia akcji złożoną wyłącznie dotychczasowym akcjonariuszom, którym przysługuje prawo poboru (por. pkt 4 poniżej). Subskrypcja otwarta stanowi ofertę skierowaną do osób, którym nie przysługuje prawo poboru. Szczególnym i bardzo istotnym rodzajem tej ostatniej jest tzw. publiczna subskrypcja, polegająca na publicznym wezwaniu do zapisywania się na akcje przez nieoznaczonych adresatów. Czynność taka stanowi publiczną ofertę nabycia papierów wartościowych i wymaga zgody Komisji Nadzoru Finansowego.

prawo poboru

4. Przy podwyższaniu kapitału zakładowego w spółce akcyjnej istotną rolę odgrywa prawo poboru. Rozumieć przez nie należy prawo pierwszeństwa do objęcia nowych akcji w stosunku do liczby akcji już posiadanych przez dotychczasowych akcjonariuszy. Prawo to służy ochronie interesu dotychczasowych akcjonariuszy przed pomniejszeniem ich roli w spółce przez przyjęcie nowych akcjonariuszy oraz przed tzw. rozwodnieniem wartości ich akcji. Prawo to może zostać wyłączone uchwałą zgromadzenia akcjonariuszy (art. 433 k.s.h.), co jest konieczne zarówno w przypadku otwartej subskrypcji akcji, jak i w przypadku skierowania emisji nowych akcji do określonego inwestora (określonych inwestorów). Podobną funkcję w spółce z o.o. pełni prawo pierwszeństwa do objęcia nowych udziałów przez dotychczasowych wspólników (art. 258 § 1 k.s.h.).

kapitał docelowy i warunkowy

5. Nowościami wprowadzonymi przez Kodeks spółek handlowych dotyczącymi spółki akcyjnej są instytucje kapitału docelowego i warunkowego podwyższenia kapitału zakładowego[128]. Umożliwiają one pozyskiwanie przez spółkę nowych środków finansowych przez emisję nowych akcji bez angażowania w całą procedurę walnego zgromadzenia akcjonariuszy. Z kapitałem docelowym mamy do czynienia wówczas, gdy statut spółki upoważnia zarząd w okresie nie dłuższym niż 3 lata do podwyższania kapitału zakładowego w wysokości do 3/4 wysokości kapitału na dzień udzielenia upoważnienia zarządowi (art. 444 k.s.h.). Z warunkowym podwyższeniem mamy do czynienia w razie podjęcia przez walne zgromadzenie akcjonariuszy uchwały o podwyższeniu kapitału zakładowego z zastrzeżeniem, że osoby, którym przyznano prawo do objęcia akcji, wykonają je, obejmując akcje – w czym wyraża się warunkowy charakter takiego podwyższenia. Do osób tych należą posiadacze wyemitowanych przez spółkę obligacji zamiennych na akcje lub obligacji z prawem pierwszeństwa, a także pracownicy spółki,

[128] Zob. S. Sołtysiński [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek…*, t. 3, kom. do art. 444 i n. k.s.h.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

członkowie zarządu i rady nadzorczej posiadający do spółki wierzytelności z tytułu prawa do udziału w zysku spółki, wreszcie – posiadacze tzw. warrantów subskrypcyjnych (art. 448 § 1 i 2 k.s.h.).

funkcje obniżenia kapitału zakładowego

6. Obniżenie kapitału zakładowego wiąże się z chęcią uwolnienia środków, które nie są spółce potrzebne do prowadzonej działalności, względnie z dostosowaniem wysokości kapitału do zmniejszonego, np. na skutek straty, majątku spółki. Do obniżenia kapitału konieczna jest uchwała akcjonariuszy (wspólników) określająca wysokość obniżenia i jego sposób.

Ze względu na to, że obniżenie kapitału wiąże się z potencjalnym pogorszeniem sytuacji wierzycieli spółki, konieczne do jego przeprowadzenia jest tzw. postępowanie konwokacyjne – publiczne ogłoszenie skierowane do wierzycieli, wzywające ich do wniesienia sprzeciwu wobec planowanego obniżenia. W razie wniesienia takich sprzeciwów wierzyciele, którzy je wnieśli, powinni być zaspokojeni lub zabezpieczeni pod rygorem oddalenia wniosku o obniżenie kapitału zakładowego przez sąd rejestrowy. W kilku szczególnych sytuacjach obowiązek przeprowadzenia postępowania konwokacyjnego nie powstaje, m.in. jeżeli obniżenie kapitału zakładowego nie wiąże się z dokonywaniem wypłat na rzecz akcjonariuszy lub jeżeli równocześnie z obniżeniem ma nastąpić podwyższenie kapitału (art. 457 k.s.h.). Obniżenie kapitału zakładowego staje się skuteczne z chwilą wpisania go do rejestru przedsiębiorców.

1.5. Rozwiązanie i likwidacja spółek kapitałowych

przyczyny rozwiązania spółek kapitałowych

1. Zgodnie z art. 270 i 459 k.s.h. rozwiązanie spółek kapitałowych powodują:
a) przyczyny przewidziane w umowie (statucie) spółki, np. upływ czasu, na jaki spółka została zawarta;
b) uchwała wspólników (walnego zgromadzenia akcjonariuszy) o rozwiązaniu spółki lub przeniesieniu jej siedziby, sporządzona w formie aktu notarialnego (mimo że przeniesienie spółki za granicę nie powoduje jej rozwiązania, ustawodawca obydwu tym uchwałom przypisuje skutek w postaci rozwiązania spółki);
c) ogłoszenie upadłości spółki;
d) inne przyczyny rozwiązania przewidziane prawem.

rozwiązanie spółki z o.o.

Ponadto przyczynę rozwiązania wyłącznie spółki z o.o. może stanowić wyrok sądu nakazujący rozwiązanie spółki (art. 271 k.s.h.). Wyrok ten może być wydany:
a) na żądanie wspólnika lub członka organu spółki, jeżeli osiągnięcie celu spółki stało się niemożliwe, albo jeżeli zaszły inne ważne przyczyny wywołane stosunkami spółki (np. trwała niemożliwość osiągnięcia przez

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

spółkę zysku, niemożność powołania zarządu na skutek konfliktu między wspólnikami);
b) na żądanie oznaczonego w odrębnej ustawie organu państwowego (prokuratora), jeżeli naruszająca prawo działalność spółki zagraża interesowi publicznemu.

rozwiązanie a likwidacja

Samo wystąpienie jednego ze zdarzeń skutkujących rozwiązaniem spółki nie stanowi wystarczającej przesłanki wykreślenia jej z rejestru. Może to nastąpić dopiero po przeprowadzeniu likwidacji (art. 272 i 478 k.s.h.). Likwidacja spółek kapitałowych jest obligatoryjna i wspólnicy nie mogą postanowić o innym sposobie zakończenia działalności spółki. Należy pamiętać, że za zobowiązania spółki kapitałowej odpowiada co do zasady wyłącznie ona sama własnym majątkiem, stąd przeprowadzenie likwidacji jest konieczne z uwagi na potrzebę ochrony wierzycieli spółki.

likwidacja spółek kapitałowych

2. Z chwilą wystąpienia zdarzenia stanowiącego przyczynę rozwiązania spółki następuje otwarcie jej likwidacji. Spółka prowadzi nadal działalność, zachowuje osobowość prawną, jednak w jej firmie powinien znaleźć się dodatek „w likwidacji" (art. 274 i 461 k.s.h.).

Likwidację spółki prowadzą likwidator lub likwidatorzy mający uprawnienia zarządu spółki. Obowiązkiem likwidatorów jest sporządzenie bilansu otwarcia likwidacji. Powinni oni zakończyć bieżące interesy spółki, ściągnąć wierzytelności, uregulować ciążące na spółce zobowiązania i spieniężyć majątek spółki. Spółka w likwidacji może prowadzić „nowe interesy" tylko wówczas, gdy jest to konieczne do zakończenia interesów będących w toku. W stosunkach wewnętrznych likwidatorzy podlegają uchwałom wspólników (walnego zgromadzenia akcjonariuszy) – art. 282 i 468 k.s.h.

W celu zapewnienia zaspokojenia wierzycieli do szczegółowych obowiązków likwidatorów należy m.in. ogłoszenie publicznie (w przypadku spółki akcyjnej – dwukrotnie) o rozwiązaniu spółki i otwarciu likwidacji i wezwanie wierzycieli do zgłaszania wierzytelności w terminie 3 miesięcy od dnia ukazania się ogłoszenia (art. 279 i 465 k.s.h.).

Podział majątku pozostałego po zaspokojeniu, ewentualnie zabezpieczeniu wierzycieli, może nastąpić nie wcześniej niż przed upływem 6 miesięcy (w przypadku spółki akcyjnej – roku) od daty ogłoszenia (w przypadku spółki akcyjnej – ostatniego ogłoszenia) o otwarciu likwidacji i wezwania wierzycieli (art. 286 i 474 k.s.h.).

Po dokonaniu powyższego oraz wielu dodatkowych czynności wynikających z przepisów Kodeksu spółek handlowych likwidatorzy zgłoszą do sądu reje-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

strowego zakończenie likwidacji wraz z wnioskiem o wykreślenie spółki z rejestru (art. 288 i 476 k.s.h.). Z chwilą wykreślenia byt prawny spółki ustaje.

2. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością[129]

2.1. Istota spółki z o.o. Wspólnicy

pojęcie spółki z o.o.

Spółka ta stanowi prostszy rodzaj spółki kapitałowej, przeznaczony z założenia do działalności o mniejszych rozmiarach w stosunku do spółki akcyjnej. Spółka z o.o. powstała w latach 90. XIX w. w Niemczech, stając się konkurencją dla bardziej sformalizowanej i wymagającej zaangażowania większego kapitału spółki akcyjnej. Niemal od razu stała się formą bardzo popularną wśród przedsiębiorców.

Kodeks spółek handlowych nie zawiera definicji spółki z o.o. Z art. 151 § 1 k.s.h. wynika jedynie, że spółka z o.o. może być utworzona przez jedną osobę lub więcej w każdym celu prawnie dopuszczalnym, chyba że ustawa stanowi inaczej. Definicje spółki są jednak formułowane w doktrynie. Zgodnie z jedną z nich „spółka z o.o. jest spółką handlową o kapitałowym charakterze, mającą osobowość prawną, działającą w oparciu o kapitał zakładowy podzielony na udziały, ponoszącą odpowiedzialność całym swoim majątkiem za zobowiązania spółki, w której mogą wystąpić elementy osobistego wpływu wspólników na działania spółki”[130].

Spółka z o.o. może zostać utworzona w każdym celu prawnie dopuszczalnym, a więc nie tylko w celu prowadzenia działalności gospodarczej (przedsiębiorstwa). Oznacza to, że spółka z o.o. może zostać powołana np. w celu prowadzenia działalności charytatywnej[131]. W praktyce jednak niemal wszystkie spółki z o.o. powstają w celu prowadzenia działalności gospodarczej.

Wspólnikami w spółce z o.o. mogą być osoby fizyczne, osoby prawne, a także osobowe spółki handlowe i inne ułomne osoby prawne.

Nazwa spółki „z ograniczoną odpowiedzialnością” jest myląca. Spółka bowiem ponosi za swoje zobowiązania pełną, nie zaś ograniczoną, odpowiedzialność, natomiast wspólnicy nie ponoszą osobistej odpowiedzialności za zobowiązania spółki (art. 151 § 4 k.s.h.).

[129] Szerzej na temat spółki z o.o. m.in. K. Kopaczyńska-Pieczniak, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Warszawa 2015.

[130] Zob. A. Kidyba, *Prawo,* s. 251–252.

[131] Na gruncie Kodeksu handlowego spółka z o.o. mogła być powołana wyłącznie w celu gospodarczym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

firma spółki z o.o.

Firma spółki z o.o. może być wybrana dowolnie, powinna jednak zawierać dodatek „spółka z ograniczoną odpowiedzialnością", a spółka w obrocie może posługiwać się także skrótem „sp. z o.o." (art. 160 k.s.h.). Firma w swoim brzmieniu nie może naruszać praw osób trzecich i musi być zgodna z ogólnymi zasadami prawa firmowego, np. nie powinna wprowadzać w błąd.

2.2. Powstanie spółki. Umowa spółki

1. Spółkę powołuje jeden wspólnik lub większa liczba wspólników. Spółka jednoosobowa przewidziana została przez ustawodawcę dopiero w 1989 r. Stanowi przejaw prowadzenia działalności jednoosobowej wydzielonej formalnie w postaci odrębnego podmiotu prawa z wyłączeniem odpowiedzialności za zobowiązania jedynego wspólnika. Spółka z o.o. nie może być jednak zawiązana wyłącznie przez inną jednoosobową spółkę z o.o. (art. 151 § 2 k.s.h.).

obligatoryjne składniki umowy spółki

Do powstania spółki konieczne jest przede wszystkim zawarcie umowy spółki (złożenie oświadczenia o zawiązaniu spółki – aktu założycielskiego – w przypadku spółki jednoosobowej). Umowa spółki powinna określać:

a) firmę i siedzibę spółki;
b) przedmiot jej działalności;
c) wysokość kapitału zakładowego;
d) określenie, czy wspólnik może mieć więcej niż jeden udział;
e) liczbę i wartość nominalną udziałów objętych przez poszczególnych wspólników;
f) czas trwania spółki, jeżeli jest on oznaczony (art. 157 § 1 k.s.h.).

fakultatywne postanowienia umowy

Ponadto umowa spółki powinna zawierać wiele innych postanowień, o ile wspólnicy zamierzają korzystać z możliwości stworzonych przez Kodeks spółek handlowych, których wykorzystanie jest uzależnione od zamieszczenia stosownych postanowień w umowie spółki. Przykładowo do takich postanowień należą postanowienia dotyczące: dopłat do udziałów, umorzenia udziałów, powołania rady nadzorczej, podwyższania kapitału zakładowego bez zmiany umowy spółki.

Inną kategorią możliwych postanowień umowy spółki są postanowienia modyfikujące względnie obowiązującą regulację kodeksową odnoszącą się do spółki z o.o., np. zasady reprezentacji spółki z o.o. w przypadku zarządu wieloosobowego (por. art. 205 § 1 k.s.h.). Możliwe jest także zamieszczanie innych postanowień, nieprzewidzianych przez Kodeks spółek handlowych, jeśli nie wykraczają one poza granicę wyznaczoną zasadą

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

swobody umów, np. nie są sprzeczne z naturą stosunku prawnego spółki z o.o. (art. 353[1] k.c.) ani nie są dotknięte nieważnością, np. jako sprzeczne z prawem (art. 58 k.c.).

Umowa spółki dla swej ważności powinna zostać sporządzona w formie aktu notarialnego (art. 157 § 2 k.s.h.).

2. Po zawarciu umowy spółki powinno nastąpić wniesienie uzgodnionych wkładów, powołanie zarządu spółki oraz rady nadzorczej lub komisji rewizyjnej, jeśli obowiązek powołania organów kontrolnych wynika z ustawy lub z umowy spółki (art. 213 § 1 i 2 k.s.h.).

wpis do rejestru

Ostatnim elementem koniecznym do powstania spółki jest wpis do rejestru (art. 163 k.s.h.). W tym celu zarząd zgłasza zawiązanie spółki do sądu rejestrowego (art. 164 k.s.h.). Zgłoszenie spółki obejmuje:

a) firmę i siedzibę spółki;
b) przedmiot działalności spółki;
c) wysokość kapitału zakładowego;
d) określenie, czy wspólnik może mieć więcej niż jeden udział;
e) nazwiska, imiona, adresy członków zarządu oraz sposób reprezentacji spółki;
f) nazwiska i imiona członków organu nadzoru, jeśli taki został powołany;
g) zaznaczenie wniesienia wkładów niepieniężnych, jeśli takie zostały wniesione;
h) czas trwania spółki, jeżeli jest on oznaczony;
i) oznaczenie pisma przeznaczonego do ogłoszeń spółki, jeśli umowa spółki wskazuje takie pismo.

Do wniosku zarządu spółki o wpis do rejestru należy załączyć wiele dodatkowych dokumentów[132]. Wpis do rejestru powoduje powstanie spółki i przejście na nią praw i obowiązków spółki w organizacji (zob. pkt 1.2 tego rozdziału).

spółka z o.o. „elektroniczna"

3. Te zasady tworzenia spółki z o.o. zostają poddane modyfikacji w przypadku tzw. elektronicznej spółki z o.o. wprowadzonej nowelizacją Kodeksu spółek handlowych, która weszła w życie 1.01.2012 r. W myśl tej nowelizacji spółka z o.o. będzie mogła zostać utworzona przy wykorzystaniu wzorca umownego, określonego w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości[133] zgodnie z art. 157[1] § 1 k.s.h. Taka umowa spółki powinna

[132] Zob. art. 167 § 1 k.s.h.

[133] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14.01.2015 r. w sprawie określenia wzorców dotyczących spółki z ograniczoną odpowiedzialnością udostępnionych w systemie teleinformatycznym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1483).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

być opatrzona podpisem elektronicznym pod rygorem nieważności (nowy art. 157^1 § 2 k.s.h.), a więc do jej zawarcia nie jest wymagana forma aktu notarialnego, choć forma ta jest już konieczna do zmiany umowy spółki (nowy art. 157^1 § 3 k.s.h.). Do spółki „formularzowej" na pokrycie jej kapitału zakładowego przy jej utworzeniu mogą być wnoszone wyłącznie wkłady pieniężne (nowy art. 158 § 1^1 k.s.h.).

2.3. Udziały

pojęcie udziału

1. Pojęcie udziału w spółce z o.o. rozumiane jest dwojako. Po pierwsze, udział stanowi cząstkę kapitału zakładowego (kapitał zakładowy to suma udziałów). Po drugie, udział stanowi ogół praw i obowiązków majątkowych i niemajątkowych wspólnika wynikających z uczestnictwa w spółce.

Udział ma wartość nominalną – wartość wynikającą z umowy spółki i stanowiącą część kapitału zakładowego. Minimalna wartość nominalna udziału wynosi 50 zł (art. 154 § 2 k.s.h.). Udział ma także wartość rzeczywistą, która wynika z wielu okoliczności, zwłaszcza z wysokości majątku spółki (wartości przedsiębiorstwa spółki). Jest to wartość, za jaką udział może być zbyty. Wartość realna może być wyższa od nominalnej – zwłaszcza wówczas, gdy sytuacja finansowa spółki i jej perspektywy są korzystne. Może też być niższa w razie złej sytuacji spółki.

Spółka z o.o. może posiadać udziały o równej lub nierównej wysokości. Jeżeli zgodnie z umową spółki wspólnik może mieć więcej niż jeden udział, udziały powinny mieć tę samą wartość nominalną (art. 153 k.s.h.).

umorzenie udziałów

2. Kodeks spółek handlowych przewiduje możliwość – która również musi wynikać z umowy spółki – umorzenia udziałów (art. 199 § 1 k.s.h.). Umorzenie udziału oznacza jego unieważnienie (zniesienie). Celem umorzenia może być obniżenie kapitału zakładowego lub umożliwienie wspólnikowi uzyskania ekwiwalentu za udziały, w sytuacji gdy nie może on ich zbyć, lub też uniknięcie przez spółkę zbycia udziału osobie spoza spółki. Umorzenie przypomina zbycie udziału, przy którym nabywcą jest sama spółka. Ona też powinna wypłacić wynagrodzenie wspólnikowi, którego udział umarza.

Umorzenie może mieć charakter dobrowolny (za zgodą wspólnika, którego udział podlega umorzeniu, i wówczas w tym celu spółka nabywa udziały od wspólnika) lub przymusowy (bez takiej zgody). Kwestią wysoce sporną pod rządami kodeksu handlowego było zagadnienie ustalenia wartości udziału podlegającego umorzeniu. Obecnie kwestia ta została uregulowana w sposób niebudzący wątpliwości. W przypadku umorzenia dobrowolnego wspólnik,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

który wyraża zgodę na umorzenie, wyraża także zgodę na zaproponowane mu w zamian wynagrodzenie. W przypadku umorzenia przymusowego przesłanki i tryb – w tym wysokość – wynagrodzenia określa umowa spółki (art. 199 § 1 k.s.h.), a wysokość wynagrodzenia przysługującego wspólnikowi za umarzany udział nie może być niższa niż wartość przypadających na udział aktywów netto, pomniejszonych o dywidendę za ostatni rok obrotowy (art. 199 § 2 k.s.h.). Ponadto znane jest jeszcze tzw. umorzenie automatyczne, będące rodzajem umorzenia przymusowego, w którym umorzenie następuje na skutek ziszczenia się określonego w umowie spółki zdarzenia, po którym zarząd podejmuje decyzję stwierdzającą umorzenie udziału (art. 199 § 4 i 5 k.s.h.).

2.4. Prawa i obowiązki wspólników

2.4.1. Prawa i obowiązki majątkowe[134]

prawo do dywidendy

1. Podstawowym prawem majątkowym wspólnika wynikającym z udziału, stanowiącym zwykle cel jego uczestnictwa w spółce, jest prawo do dywidendy (art. 191 § 1 k.s.h.). Dywidendę można określić jako udział w zysku spółki. Jego realizacja uwarunkowana jest osiągnięciem przez spółkę zysku oraz podjęciem przez zgromadzenie wspólników uchwały przeznaczającej zysk spółki (część lub całość) do podziału pomiędzy wspólników. Zasadą jest, że zysk spółki przeznaczony do podziału dzieli się proporcjonalnie do udziałów. Umowa spółki może jednak przewidywać uprzywilejowanie udziałów co do dywidendy. Uprzywilejowanie to nie może być wyższe niż połowa dywidendy przypadającej na udział nieuprzywilejowany (art. 196 k.s.h.).

prawo do majątku spółki po likwidacji

2. Drugim podstawowym prawem majątkowym wspólnika jest prawo do udziału w nadwyżce polikwidacyjnej. Nadwyżka polikwidacyjna to majątek spółki pozostały po zaspokojeniu wszelkich wierzytelności przypadających od spółki. Nadwyżkę tę dzieli się pomiędzy wspólników proporcjonalnie do posiadanych udziałów (art. 286 § 1 i 2 k.s.h.). Umowa spółki może przewidywać uprzywilejowanie określonych udziałów co do udziału w nadwyżce polikwidacyjnej.

zbycie udziału

3. Z ekonomicznego punktu widzenia bardzo ważnym prawem wspólnika jest prawo do zbycia udziału. W istocie jest to prawo wynikające nie z udziału

[134] Do praw i obowiązków majątkowych, poza omówionymi w tym punkcie, zalicza się też w literaturze prawo pierwszeństwa do objęcia udziałów w podwyższanym kapitale zakładowym, prawo do spłaty udziału umorzonego, prawo do wynagrodzenia za powtarzające się świadczenia niepieniężne na rzecz spółki, prawo do uzyskania szczególnych korzyści majątkowych, obowiązek wyrównania brakującej wartości aportu, obowiązek wyrównania ubytku w kapitale zakładowym. Zob. I. Weiss [w:] W. Pyzioł, A. Szumański, I. Weiss, *Prawo spółek…*, s. 373 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

(z wiązki uprawnień składających się na udział), ale ze zbywalnego charakteru udziału jako prawa majątkowego. Prawo to jest w razie braku ograniczeń w umowie spółki wykonywane swobodnie. Umowa spółki może jednak uzależnić wykonanie go od zgody spółki. Spółka ma prawo odmówić zgody. Wówczas na zbycie udziału może zezwolić sąd, jeśli przemawiają za tym ważne powody. W razie wyrażenia zgody spółka może wyznaczyć osobę, która nabędzie udział przeznaczony do zbycia. Dopiero w razie niedojścia do skutku takiej transakcji wspólnik odzyskuje swobodę dysponowania swoim udziałem (art. 182 k.s.h.). Unormowanie to świadczy o respektowaniu przez ustawodawcę silnych więzów osobistych w spółce, które mogą przemawiać przeciwko dopuszczeniu do spółki w charakterze nowego wspólnika osoby z zewnątrz, nieakceptowanej przez większość wspólników. Zbycie udziału wymaga formy z podpisem notarialnie poświadczonym, pod rygorem nieważności (art. 180 k.s.h.).

zakaz rozszczepialności

4. Udziały objęte są tzw. zakazem rozszczepialności. Oznacza on, że można zbyć jedynie udział jako całość, nie można natomiast zbywać poszczególnych uprawnień składających się na ten udział. Zakaz ten nie dotyczy możliwości zbywania skonkretyzowanych wierzytelności, które wykształcają się z uprawnień udziałowych (np. nie można zbyć prawa do dywidendy jako takiego, ale można zbyć w drodze cesji konkretną wierzytelność o wypłatę dywidendy na podstawie uchwały zgromadzenia wspólników przewidującej wypłatę dywidendy w określonej wysokości).

obowiązki majątkowe, dopłaty

5. Podstawowym obowiązkiem majątkowym wspólnika jest obowiązek wniesienia wkładu. W istocie jest to przesłanka objęcia udziału. Inne obowiązki mogą wynikać z umowy spółki. Po pierwsze, jest to obowiązek wniesienia dopłat (art. 177 k.s.h.). Obowiązek ten musi być przewidziany w umowie spółki. Konkretyzacja tego obowiązku wynika ze stosownej uchwały zgromadzenia wspólników. Dopłaty stanowią świadczenie pieniężne. Spółka postanawia o ich wprowadzeniu, gdy pojawia się potrzeba pokrycia straty lub sfinansowania wydatków, na które spółka nie posiada wystarczających środków. Obowiązek dopłat obciąża wspólników proporcjonalnie do posiadanych przez nich udziałów. Dopłaty będą zwracane, jeśli spółka będzie miała na to środki i podejmie stosowną uchwałę. Dopłata jest więc świadczeniem warunkowo zwrotnym, które może okazać się świadczeniem bezzwrotnym. Z dopłatą wiąże się majątkowe prawo wspólnika do zwrotu dopłaty, jeśli zostaną spełnione przesłanki takiego zwrotu.

Poza dopłatami umowa spółki może nakładać na wspólników inne jeszcze obowiązki o charakterze majątkowym (art. 159 k.s.h.), np. zobowiązanie wspólnika do dostarczania spółce surowca potrzebnego do produkcji.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2.4.2. Prawa i obowiązki niemajątkowe (korporacyjne)

prawo głosu

1. Podstawowym prawem wspólnika o charakterze korporacyjnym jest prawo głosu na zgromadzeniu wspólników. Zgromadzenie podejmuje najważniejsze decyzje w sprawach spółki i wpływ na jego decyzje poprzez wykonywanie prawa głosu oznacza prawo do współdecydowania o najważniejszych sprawach spółki. Prawo głosu wspólnika jest uzależnione od liczby posiadanych udziałów. Na każdy udział o równej wartości nominalnej przypada jeden głos. W przypadku nierównych udziałów na każde 10 zł wartości nominalnej przypada jeden głos (art. 242 k.s.h.). W przypadku gdy w spółce występują wyłącznie udziały o równej wysokości, umowa spółki może przewidywać uprzywilejowanie udziałów co do głosu. Na jeden udział nie mogą jednak przypadać więcej niż trzy głosy (art. 174 § 4 k.s.h.).

inne uprawnienia korporacyjne

2. Inne prawa korporacyjne wspólnika, ściśle związane z prawem głosu, to prawo do udziału w zgromadzeniu wspólników oraz prawo do zaskarżania uchwał zgromadzenia wspólników (art. 250 k.s.h.)[135]. Ze zgromadzeniem wspólników wiąże się także prawo do żądania zwołania nadzwyczajnego zgromadzenia wspólników (art. 236 § 1 k.s.h.).

3. Bardzo ważnym uprawnieniem korporacyjnym jest prawo wspólnika do indywidualnej kontroli. Obejmuje ono prawo do przeglądania w każdym czasie ksiąg i dokumentów spółki, sporządzania bilansu w każdym czasie oraz żądania wyjaśnień od zarządu (art. 212 § 1 k.s.h.). Prawo to może zostać wyłączone lub ograniczone, jeżeli w spółce powołany został organ nadzoru (art. 213 § 3 k.s.h.)[136].

obowiązek lojalności

4. Kodeks spółek handlowych nie przewiduje wyraźnie żadnych obowiązków wspólnika o charakterze niemajątkowym. Z istoty spółki z o.o. wynika jednak, że wspólnika obciąża ogólny obowiązek lojalności wobec spółki (art. 3 k.s.h.)[137]. Brak takiej lojalności może być przyczyną wyłączenia wspólnika (art. 266 § 1 k.s.h.). Innego jeszcze rodzaju obowiązki może na wspólnika nakładać umowa spółki (art. 159 k.s.h.). Obowiązek ten może polegać np. na zobowiązaniu do pełnienia funkcji w zarządzie lub radzie nadzorczej spółki albo wykonywania określonej pracy na rzecz spółki lub na zakazie

[135] Zob. pkt 2.5.3.

[136] Do praw korporacyjnych, poza omówionymi w tym punkcie, zalicza się też w literaturze prawo do żądania rozwiązania spółki, prawo do wytaczania powództwa na rzecz spółki o naprawienie szkody wyrządzonej spółce, prawo do uzyskania dodatkowych przywilejów korporacyjnych, prawo do żądania wyłączenia wspólnika, prawo do żądania wyznaczenia przez sąd biegłych rewidentów, prawo do żądania zwołania nadzwyczajnego zgromadzenia wspólników i żądania umieszczania poszczególnych spraw na porządku dziennym zgromadzenia. Zob. I. Weiss [w:] W. Pyzioł. A. Szumański, I. Weiss, *Prawo spółek*…, s. 392 i n.

[137] Szerzej D. Wajda, *Obowiązek lojalności w spółkach handlowych*, Warszawa 2009.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

prowadzenia działalności konkurencyjnej w stosunku do spółki. W doktrynie prezentowane są jednak także poglądy negujące istnienie obowiązku lojalności wspólnika w spółce z o.o.

2.5. Organy spółki

2.5.1. Zarząd

powoływanie i skład zarządu

1. Zarząd spółki jest organem kierującym bieżącą działalnością spółki i reprezentującym spółkę na zewnątrz. W jego skład mogą wchodzić wspólnicy lub osoby spoza grona wspólników (art. 201 k.s.h.), ale wyłącznie osoby fizyczne posiadające pełną zdolność do czynności prawnych i niekarane za określone przestępstwa (art. 18 § 1 i 2 k.s.h.). W skład zarządu może wchodzić jedna osoba lub więcej. Kompetencje zarządu są określone negatywnie: należą do nich wszelkie sprawy, które na mocy przepisów Kodeksu spółek handlowych lub umowy spółki nie należą do innych organów spółki. Mówimy więc o domniemaniu kompetencji zarządu.

Zarząd jest powoływany i odwoływany uchwałą wspólników, chyba że umowa spółki stanowi inaczej (np. przyznaje to prawo radzie nadzorczej). Umowa spółki może określać czas trwania kadencji zarządu. Jeśli tego nie czyni, mandat członka zarządu wygasa z dniem odbycia zgromadzenia wspólników zatwierdzającego sprawozdanie finansowe za pierwszy pełny rok obrotowy pełnienia funkcji członka zarządu spółki (art. 202 § 1 k.s.h.), a jeżeli powołanie nastąpiło na okres dłuższy niż rok, mandat wygasa z dniem odbycia zgromadzenia zatwierdzającego sprawozdanie za ostatni pełny rok obrotowy pełnienia funkcji członka zarządu (art. 202 § 2 k.s.h.). Niezależnie od tego członek zarządu może zostać w każdej chwili odwołany, mimo że do wygaśnięcia mandatu lub upływu kadencji pozostał jeszcze określony czas (art. 203 § 1 k.s.h.). Mandat członka zarządu wygasa również na skutek rezygnacji i co oczywiste, śmierci członka zarządu (art. 202 § 4 k.s.h.).

prowadzenie spraw spółki

2. Prowadzenie spraw spółki przez zarząd może zostać uregulowane w umowie spółki. Jeżeli zarząd jest wieloosobowy, a umowa spółki nie stanowi inaczej, każdy członek zarządu ma prawo do prowadzenia spraw spółki w zakresie nieprzekraczającym zwykłych czynności spółki[138]. Jeżeli jednak którykolwiek członek zarządu sprzeciwi się podjęciu takiej czynności, wówczas konieczna jest uchwała całego zarządu. W sprawach przekraczających zwykłe czynności spółki (np. decyzja o zakupie środków trwałych lub o zaciągnięciu kredytu o znacznej wartości) wymagana jest zawsze uchwała zarządu. Uchwały

[138] O pojęciu zwykłych czynności spółki zob. rozdział szósty, pkt 3.4.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zarządu zapadają bezwzględną większością głosów. Powołanie prokurenta wymaga zgody wszystkich członków zarządu (art. 208 k.s.h.).

reprezentacja spółki

3. Sposób reprezentacji spółki przez zarząd może zostać określony w umowie spółki. Jeżeli zarząd jest wieloosobowy, a umowa spółki nie określa sposobu reprezentacji, do składania oświadczeń w imieniu spółki (reprezentacja czynna) wymagane jest współdziałanie dwóch członków zarządu lub jednego członka zarządu łącznie z prokurentem (jeżeli ten został ustanowiony). Do przyjmowania oświadczeń w imieniu spółki (reprezentacja bierna) wymagane jest złożenie oświadczenia woli wobec jednego członka zarządu lub prokurenta (art. 205 k.s.h.). Rozwiązaniem spotykanym w praktyce jest umocowanie w umowie prezesa zarządu do reprezentacji jednoosobowej, a pozostałych członków zarządu do reprezentacji łącznej. Często również umowy spółek upoważniają wszystkich członków zarządu do reprezentacji jednoosobowej.

2.5.2. Rada nadzorcza. Komisja rewizyjna

uprawnienia kontrolne wspólnika

1. W spółce z o.o. może być wykonywany nadzór indywidualny wspólnika lub nadzór za pośrednictwem organu nadzoru, lub na te dwa sposoby łącznie. Niezależnie od tego Kodeks spółek handlowych wprowadził możliwość zewnętrznego nadzoru w spółce w postaci powołania biegłego rewidenta (art. 233 k.s.h.). Organami nadzoru są rada nadzorcza lub komisja rewizyjna (lub obydwa te organy). Organ taki może zostać powołany umową spółki. Jedynie w przypadku gdy kapitał zakładowy spółki przewyższa 500 000 zł, a w spółce uczestniczy więcej niż 25 wspólników, ustanowienie organu nadzoru jest obligatoryjne (art. 213 § 2 k.s.h.). Radę nadzorczą powołuje zgromadzenie wspólników na roczną kadencję, jeśli nic innego nie wynika z umowy spółki (art. 216 § 1 k.s.h.), która może tę kadencję przedłużyć.

rada nadzorcza

2. Rada nadzorcza sprawuje stały nadzór nad działalnością spółki we wszystkich dziedzinach jej działalności (art. 219 § 1 k.s.h.)[139]. Sprawuje ona nadzór nad prowadzeniem spraw spółki, ale nie kieruje nimi sama, nie ma zatem prawa do wydawania zarządowi wiążących poleceń dotyczących prowadzenia spraw spółki (art. 219 § 2 k.s.h.). Umowa spółki może jednak postanowić, że zarząd jest obowiązany uzyskać zgodę rady nadzorczej przed dokonaniem określonych czynności (art. 220 k.s.h.), np. przed podjęciem decyzji o zaciągnięciu kredytu o określonej wysokości. Do kompetencji rady należy ocena sprawozdań finansowych spółki pod kątem zgodności z dokumentami i stanem faktycznym oraz ocena wniosku zarządu do zgromadzenia wspólników

[139] Zob. A. Szajkowski, M. Tarska, A. Szumański [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek…*, t. 2, kom. do art. 219 k.s.h.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

co do podziału zysku albo pokrycia strat. Umowa spółki może rozszerzać te uprawnienia, np. o prawo do powołania i odwołania zarządu. W celu wykonania swoich obowiązków rada ma prawo przeglądać wszelkie dokumenty spółki i żądać stosownych wyjaśnień.

3. Rada nadzorcza działa kolektywnie. Obraduje na posiedzeniach, na których podejmuje uchwały (art. 222 k.s.h.). Każdy członek rady nadzorczej może jednak indywidualnie wykonywać nadzór nad spółką, bez potrzeby uzyskiwania do tego umocowania od rady (art. 219 § 5 k.s.h.). Jest to zrozumiałe, jeśli zważyć, że członkowie rady są również często delegatami określonej grupy wspólników, którzy za ich pośrednictwem uczestniczą w nadzorze nad spółką.

4. Komisja rewizyjna (w praktyce spotykana niezwykle rzadko) w odróżnieniu od rady nadzorczej nie sprawuje nadzoru stałego, a jej kompetencje ograniczają się do badania sprawozdań finansowych spółki pod kątem ich zgodności z dokumentami. Jest więc wewnętrznym organem kontroli finansowej (art. 221 k.s.h.).

2.5.3. Zgromadzenie wspólników

kompetencje zgromadzenia wspólników

1. Zgromadzenie wspólników stanowi najwyższą władzę spółki – podejmuje najważniejsze dla niej decyzje. Zgromadzenia wspólników dzielą się na zwyczajne i nadzwyczajne. Przedmiotem zgromadzenia zwyczajnego są decyzje wynikłe z zakończenia i rozliczenia poprzedniego roku obrotowego (zatwierdzenie sprawozdań, udzielenie absolutorium itd.). Musi się ono odbyć do końca czerwca roku następnego. Pozostałe kwestie są przedmiotem nadzwyczajnego zgromadzenia, które stosownie do potrzeb zwoływane jest przez zarząd, radę nadzorczą lub samych wspólników.

Do kompetencji zwyczajnego zgromadzenia wspólników należy (art. 231 § 1 k.s.h.):

a) rozpatrzenie i zatwierdzenie sprawozdania zarządu z działalności spółki oraz sprawozdania finansowego za miniony rok obrotowy;
b) udzielenie absolutorium członkom organów spółki z wykonania ich obowiązków;
c) powzięcie uchwały o podziale zysku lub pokryciu straty, jeśli sprawy te nie zostały wyłączone z kompetencji zgromadzenia wspólników.

Uchwały wspólników wymagane są również w następujących sprawach (art. 228 k.s.h.):

a) postanowienie dotyczące roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej przy zawiązaniu spółki lub sprawowaniu zarządu lub nadzoru;

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

b) zbycie i wydzierżawienie przedsiębiorstwa spółki lub jego zorganizowanej części i ustanowienie na nich użytkowania;
c) nabycie i zbycie nieruchomości, użytkowania wieczystego lub udziału w nieruchomości (jeżeli umowa spółki nie stanowi inaczej);
d) zwrot dopłat;
e) zawarcie umowy, o której mowa w art. 7 k.s.h. (umowa o zarządzanie spółką zależną lub przekazywanie zysku przez spółkę zależną).

Uchwały wspólników są wymagane także w innych sprawach, w których Kodeks spółek handlowych nadaje kompetencje decyzyjne zgromadzeniu wspólników, np. umorzenie udziału, wyrażenie zgody na zbycie udziału, zmiana umowy spółki i wiele innych[140].

zwołanie zgromadzenia

2. Uchwały wspólników zapadają na zgromadzeniu. Poza nim jest możliwość podejmowania uchwał korespondencyjnie (art. 227 § 2 k.s.h.). Zgromadzenie wspólników musi zostać zwołane w sposób spełniający wiele rygorów formalnych (art. 238 k.s.h.). Inną możliwość stwarza tzw. nieformalne zgromadzenie wspólników. Uchwałę można wówczas podjąć mimo braku formalnego zwołania zgromadzenia, jeżeli wszyscy wspólnicy spółki są reprezentowani na takim zgromadzeniu, a nikt z obecnych nie zgłosił sprzeciwu ani co do odbycia zgromadzenia, ani co do wniesienia poszczególnych spraw do porządku obrad (art. 240 k.s.h.).

Podczas zgromadzenia podejmuje się uchwały wyłącznie w kwestiach objętych porządkiem obrad. Poza porządkiem można podjąć uchwałę tylko wówczas, gdy cały kapitał zakładowy jest reprezentowany (są reprezentowani wszyscy wspólnicy) na zgromadzeniu, a nikt z obecnych nie zgłosił sprzeciwu dotyczącego powzięcia takiej uchwały (art. 239 § 1 k.s.h.) ani uchwały o charakterze porządkowym.

podejmowanie uchwał

3. Zasadą jest, że uchwały zgromadzenia wspólników zapadają bezwzględną większością głosów (art. 245 k.s.h.). Uchwały w pewnych sprawach, np. dotyczących zmiany umowy spółki, zbycia przedsiębiorstwa i rozwiązania spółki, zapadają większością 2/3 głosów (art. 246 § 1 k.s.h.). Uchwała dotycząca istotnej zmiany przedmiotu działalności spółki wymaga większości 3/4 głosów. Uchwała zmieniająca umowę spółki przez uszczuplenie uprawnień przyznanych osobiście określonym wspólnikom oraz praw udziałowych lub zwiększenie wymaganych od nich świadczeń wymaga zgody tych wspólników (art. 246 § 3 k.s.h.). Umowa spółki może podwyższać wymagania co do większości głosów koniecznych do podjęcia danej uchwały w stosunku do reguł wynikających z kodeksu spółek handlowych, nie może ich natomiast obniżać.

[140] Umowa spółki może rozszerzyć wskazane kompetencje, nie może ich jednak ograniczyć.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zgromadzenie „wirtualne"

Zgodnie z art. 234[1] § 1. Umowa spółki może dopuszczać udział w zgromadzeniu wspólników przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej, co obejmuje w szczególności: 1) transmisję obrad zgromadzenia wspólników w czasie rzeczywistym; 2) dwustronną komunikację w czasie rzeczywistym, w ramach której wspólnicy mogą wypowiadać się w toku obrad zgromadzenia wspólników, przebywając w miejscu innym niż miejsce obrad zgromadzenia wspólników; 3) wykonywanie osobiście lub przez pełnomocnika prawa głosu przed lub w toku zgromadzenia wspólników. W takim przypadku udział wspólników w zgromadzeniu wspólników może podlegać jedynie wymogom i ograniczeniom, które są niezbędne do identyfikacji wspólników i zapewnienia bezpieczeństwa komunikacji elektronicznej (art. 234[1] § 1 k.s.h.). „Wirtualny" udział wspólników w zgromadzeniu znajduje swój wyraz w jego protokole (art. 248 § 2 k.s.h.). „Wirtualne" zgromadzenie, wprowadzone w 2019 r. ma za zadanie ułatwienie aktywnego uczestnictwa z zgromadzeniach zwłaszcza wspólników mniejszościowych, dla których osobiste uczestnictwo mogłoby wiązać się z nadmiernymi trudnościami.

sądowa kontrola uchwał

4. Uchwały zgromadzenia wspólników podlegają kontroli sądowej. Uchwała zgromadzenia sprzeczna z umową spółki bądź dobrymi obyczajami i godząca w interes spółki, lub mająca na celu pokrzywdzenie wspólnika, może być zaskarżona (unieważniona) przez powództwo o uchylenie uchwały (art. 249 § 1 k.s.h.). Jeżeli natomiast uchwała jest sprzeczna z prawem, możliwe jest wytoczenie powództwa o stwierdzenie jej nieważności (art. 252 k.s.h.).

Prawo do wytoczenia takiego powództwa przysługuje wyłącznie:

a) zarządowi i poszczególnym jego członkom;
b) radzie nadzorczej lub komisji rewizyjnej spółki i członkom tych organów;
c) wspólnikowi, który głosował przeciwko uchwale, a po jej powzięciu zażądał zaprotokołowania sprzeciwu;
d) wspólnikowi bezzasadnie niedopuszczonemu do udziału w zgromadzeniu;
e) wspólnikowi, który nie był obecny na zgromadzeniu – w przypadku wadliwego jego zwołania lub powzięcia uchwały w sprawach nieobjętych porządkiem obrad;
f) w przypadku podjęcia uchwały korespondencyjnie – także wspólnikowi pominiętemu w głosowaniu, który nie godził się na głosowanie pisemne, oraz głosującemu przeciw uchwale – jeśli w ciągu 2 tygodni od powzięcia wiadomości o uchwale zgłosił sprzeciw (art. 250 k.s.h.).

charakter wyroku

Uchwała spełniająca przesłanki uchylenia pozostaje ważna i skuteczna aż do uprawomocnienia się wyroku uchylającego ją. Wyrok ten ma więc charak-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ter konstytutywny. Zgodnie ze stanowiskiem SN także wyrok stwierdzający nieważność uchwały sprzecznej z prawem ma charakter konstytutywny[141].

terminy do wniesienia powództwa

Powództwo o uchylenie uchwały wnosi się w ciągu miesiąca od dnia otrzymania wiadomości o uchwale, nie później jednak niż w ciągu 6 miesięcy od powzięcia uchwały (art. 251 k.s.h.). Niezaskarżenie uchwały we wskazanym terminie spowoduje, że pomimo swej wadliwości będzie ona traktowana jako uchwała w pełni skuteczna. Prawo do wniesienia powództwa o stwierdzenie nieważności wygasa z upływem 6 miesięcy od dnia, w którym uprawniony powziął wiadomość o uchwale, nie później jednak niż z upływem 3 lat od dnia powzięcia uchwały (art. 252 § 3 k.s.h.). Po upływie terminu uchwała sprzeczna z prawem nie przestaje być nieważna, jednak nie ma już możliwości sądowego potwierdzenia jej nieważności. Na nieważność takiej uchwały można się jednak powoływać także po upływie wskazanych terminów w drodze zarzutu w innych postępowaniach (art. 252 § 4 k.s.h.).

funkcje

Prawo do zaskarżania uchwał jest środkiem ochrony mniejszościowych wspólników w spółkach kapitałowych. Zyskują oni dzięki temu możliwość uchylenia decyzji (uchwał) większości, jeśli decyzje te naruszają prawo lub inne chronione prawem wartości, w tym interes wspólników mniejszościowych.

2.5.4. Odpowiedzialność członków organów spółki

Artykuł 291 i n. k.s.h. przewidują odpowiedzialność członków zarządu spółki z o.o., a w niektórych przypadkach także członków innych organów spółki i likwidatorów za szkodę wyrządzoną umyślnie lub przez niedbalstwo wobec samej spółki, a także wobec jej wierzycieli.

Na podkreślenie zasługuje art. 293 k.s.h. wprowadzający odpowiedzialność członków zarządu, organów nadzoru i likwidatorów za szkodę wyrządzoną spółce przez ich zawinione działania lub zaniechania.

Wśród omawianych przepisów największe znaczenie ma art. 299 k.s.h. Zgodnie z nim, jeżeli egzekucja przeciwko spółce okazała się bezskuteczna, członkowie zarządu odpowiadają solidarnie za jej zobowiązania. Mamy więc do czynienia z subsydiarną, nieograniczoną osobistą odpowiedzialnością materialną członków zarządu za zobowiązania spółki wobec jej wierzycieli. Surowość odpowiedzialności łagodzi nieco art. 299 § 2 k.s.h. Zgodnie z tym przepisem członek zarządu może się uwolnić od odpowiedzialności, o której mowa w § 1, jeżeli wykaże, że we właściwym czasie zgłoszono wniosek o ogłoszenie

[141] Por. uchwała SN (7) z 18.09.2013 r., III CZP 13/13, OSNC 2014/3, poz. 23.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

upadłości lub w tym samym czasie wydano postanowienie o otwarciu postępowania restrukturyzacyjnego, albo o zatwierdzeniu układu w postępowaniu w przedmiocie zatwierdzenia układu, albo że niezgłoszenie wniosku o ogłoszenie upadłości nastąpiło nie z jego winy, albo że pomimo niezgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości oraz niewydania postanowienia o otwarciu postępowania restrukturyzacyjnego, albo niezatwierdzenia układu w postępowaniu w przedmiocie zatwierdzenia układu wierzyciel nie poniósł szkody[142]. Członkowie zarządu podlegają także odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe i wobec Zakładu Ubezpieczeń Społecznych na podstawie art. 116 o.p.

3. Spółka akcyjna[143]

3.1. Istota spółki akcyjnej. Akcjonariusze

pojęcie spółki akcyjnej

1. Spółka akcyjna stanowi najbardziej „skapitalizowany" i sformalizowany typ przedsiębiorcy. Jej początki sięgają schyłku XVI w. Przez kilka wieków założenie spółki miało charakter koncesyjny, wiązało się z koniecznością uzyskania zezwolenia od władzy państwowej (np. monarchy). Sytuacja ta zmieniła się dopiero z początkiem XIX w. Spółka ta przeznaczona jest przede wszystkim do działalności gospodarczej w większych rozmiarach. W krajach o rozwiniętej gospodarce rynkowej spółka akcyjna odgrywa pierwszoplanową rolę wśród ogółu przedsiębiorców. Spółki akcyjne z zasady wypracowują największy udział w produkcie narodowym brutto, są też największymi pracodawcami.

Spółka akcyjna określana jest jako prywatnoprawna organizacja o strukturze korporacyjnej, powołana przez jej założycieli (uczestników spółki) w każdym celu prawnie dozwolonym, mająca osobowość prawną oraz utworzony z wkładów akcjonariuszy i ustalony w statucie kapitał zakładowy, podzielony na akcje o równej wartości nominalnej, i odpowiadająca za zobowiązania wyłącznie własnym majątkiem. Podobnie jak spółka z o.o., spółka akcyjna może więc być utworzona w każdym celu prawnie dozwolonym, także w celu prowadzenia działalności nienastawionej na zysk, jakkolwiek w praktyce spotyka się przede wszystkim spółki akcyjne utworzone w celu prowadzenia działalności gospodarczej.

2. Akcjonariuszami spółki mogą być osoby fizyczne, osoby prawne, a także ułomne osoby prawne. Zawiązać spółkę może jedna osoba lub więcej, spółka akcyjna nie może być jednak zawiązana wyłącznie przez jednoosobową spółkę z o.o. (art. 301 § 1 k.s.h.).

[142] Szerzej o odpowiedzialności za zobowiązania spółki z o.o. K. Osajda, *Niewypłacalność spółki z o.o. Odpowiedzialność członków zarządu wobec jej wierzycieli*, Warszawa 2014.

[143] Szerzej na temat spółki akcyjnej por. M. Michalski, *Spółka akcyjna*, Warszawa 2014.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Firma spółki akcyjnej może być wybrana dowolnie, jej brzmienie nie może jednak naruszać praw osób trzecich ani innych zasad prawa firmowego. Powinna zawierać dodatkowe oznaczenie „spółka akcyjna", dopuszczalne jest używanie w obrocie skrótu „S.A." (art. 305 k.s.h.).

spółka publiczna

3. Szczególnym rodzajem spółki akcyjnej jest tzw. spółka publiczna – spółka w rozumieniu przepisów ustawy o ofercie publicznej (art. 4 § 1 pkt 6 k.s.h.). Zgodnie z tą ustawą spółka jest spółką publiczną, jeżeli w spółce takiej co najmniej jedna akcja jest zdematerializowana w rozumieniu przepisów ustawy o obrocie instrumentami finansowymi. Na spółkach takich spoczywa wiele obowiązków (np. obowiązki informacyjne nakładane przez przepisy o instrumentach finansowych; zob. rozdział siedemnasty), jednak spółki te odnoszą ze swojego publicznego charakteru wiele korzyści, np. możliwość podwyższania kapitału zakładowego przez publiczną subskrypcję – skierowaną do nieokreślonego adresata ofertę nabycia akcji. Ułatwia to znacznie pozyskiwanie środków finansowych przez spółkę. Najważniejszą kategorię spółek publicznych tworzą tzw. spółki giełdowe – spółki, których akcje są notowane na giełdzie papierów wartościowych.

3.2. Powstanie spółki. Statut spółki

1. Na gruncie Kodeksu spółek handlowych dopuszczalne jest jedynie zawiązanie łączne spółki akcyjnej, polegające na pozyskaniu akcjonariuszy i zebraniu kapitału w zamkniętym kręgu osób znanych założycielom. Publiczna subskrypcja akcji, a więc ogłoszenie publiczne wzywające do zapisywania się na akcje przez nieoznaczony krąg potencjalnych akcjonariuszy, co na gruncie Kodeksu handlowego stanowiło drugi sposób zawiązania spółki akcyjnej, została zachowana jako sposób zebrania kapitału przy podwyższeniu kapitału akcyjnego spółki już istniejącej (art. 434 i n. k.s.h.).

statut spółki

2. Osoby powołujące spółkę są jej założycielami. Założyciele ustalają treść i podpisują statut spółki, który musi być sporządzony w formie aktu notarialnego (art. 301 § 2 k.s.h.). Statut spółki powinien określać (art. 304 k.s.h.):

a) firmę i siedzibę spółki;
b) przedmiot jej działalności;
c) czas trwania, jeśli jest on oznaczony;
d) wysokość kapitału zakładowego oraz kwotę wpłaconą przed zarejestrowaniem na pokrycie kapitału zakładowego;
e) wartość nominalną akcji i ich liczbę ze wskazaniem, czy akcje są imienne, czy na okaziciela;
f) liczbę akcji poszczególnych rodzajów i związane z nimi uprawnienia (jeżeli mają być wprowadzone akcje różnych rodzajów);

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

g) nazwiska, imiona (nazwy, firmy) założycieli;
h) liczbę członków zarządu i rady nadzorczej (co najmniej minimalną lub maksymalną liczbę członków tych organów) oraz podmiot uprawniony do ustalenia składu zarządu i rady nadzorczej;
i) pismo przeznaczone do ogłoszeń, jeżeli spółka zamierza dokonywać ogłoszeń również poza Monitorem Sądowym i Gospodarczym.

dodatkowe postanowienia statutu

Ponadto statut może zawierać inne postanowienia, które pozwalają wykorzystać fakultatywne możliwości wskazane w przepisach o spółce akcyjnej. Są to przykładowo postanowienia dotyczące:
a) liczby i rodzajów tytułów uczestnictwa w zysku lub w podziale majątku spółki oraz związanych z nią praw;
b) wszelkich związanych z akcjami obowiązków świadczenia na rzecz spółki, poza obowiązkiem wpłacenia należności na akcje;
c) warunków i sposobów umorzenia akcji;
d) uprawnień osobistych przyznanych akcjonariuszom (np. do powoływania członków rady nadzorczej lub otrzymywania świadczeń od spółki).

Statut może również zawierać wszelkie postanowienia przewidujące w spółce odmienne rozwiązania od przewidzianych we względnie obowiązujących przepisach Kodeksu spółek handlowych, a także wiele innych postanowień, jakie założyciele spółki uznają za potrzebne, jeśli tylko nie wykraczają poza granice swobody umów (sprzeczność z prawem, naturą spółki akcyjnej, dobrymi obyczajami) ani nie są nieważne, ani nie dotyczą kwestii wyczerpująco uregulowanych w Kodeksie spółek handlowych (art. 353^1 i 58 k.c. w zw. z art. 304 § 3 i 4 k.s.h.).

Statut tym różni się od umowy spółki, że jego treść jest z góry ustalona przez założycieli. Akcjonariusze nie kształtują treści statutu, co miałoby miejsce w przypadku umowy. Ich autonomia woli ogranicza się do zaakceptowania ukształtowanej treści statutu albo odmowy przystąpienia do spółki.

wniesienie wkładów

3. Po podpisaniu statutu kolejnym elementem koniecznym do powstania spółki akcyjnej jest wniesienie przez akcjonariuszy wkładów na pokrycie kapitału zakładowego, ewentualnie wniesienie wkładów w minimalnej koniecznej wysokości (art. 309 § 3 i 4 k.s.h.). Jeżeli w spółce przewidziane są wkłady niepieniężne, a także gdy spółka nabywa mienie przed zarejestrowaniem lub gdy za usługi świadczone podczas jej powstania spółka płaci wynagrodzenie, założyciele powinni sporządzić pisemne sprawozdanie, określające m.in. zastosowaną metodę wyceny wkładów (art. 311 k.s.h.), z wyjątkiem sytuacji określonej w art. 312^1 k.s.h. Sprawozdanie to zostaje poddaje badaniu przez co najmniej jednego biegłego rewidenta (art. 312 k.s.h.). Czynności te mają zapewnić realność kapitału zakładowego, tzn. by realna wartość wkładów

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

odpowiadała wysokości kapitału, co chroni majątek spółki, a w konsekwencji interes akcjonariuszy i wierzycieli spółki.

Kolejnym etapem powstawania spółki jest złożenie przez założycieli oraz akcjonariuszy spółki oświadczeń o wyrażeniu zgody na zawiązanie spółki i brzmienie statutu oraz na objęcie akcji (art. 313 k.s.h.).

ustanowienie organów spółki

4. Przedostatnim etapem powstania spółki akcyjnej jest ustanowienie zarządu i rady nadzorczej spółki (art. 306 pkt 3 k.s.h.). Ostatnim – zgłoszenie spółki przez zarząd do sądu rejestrowego (art. 316 k.s.h.). Zgłoszenie obejmuje (art. 318 k.s.h.):

a) firmę, siedzibę i adres spółki;
b) przedmiot jej działalności;
c) wysokość kapitału zakładowego;
d) liczbę i wartość nominalną akcji;
e) wysokość kapitału docelowego, jeśli statut to przewiduje;
f) liczbę akcji uprzywilejowanych i rodzaj uprzywilejowania;
g) wzmiankę o tym, jaka część kapitału zakładowego została pokryta przed zarejestrowaniem spółki;
h) nazwiska i imiona członków zarządu i rady nadzorczej;
i) sposób reprezentacji spółki przez zarząd;
j) zaznaczenie wniesienia wkładów niepieniężnych;
k) czas trwania spółki, jeżeli jest oznaczony;
l) jeżeli statut przewiduje pismo przeznaczone do ogłoszeń spółki – oznaczenie tego pisma;
ł) jeżeli statut to przewiduje – zaznaczenie osobistych uprawnień określonych akcjonariuszy oraz tytułów w dochodach lub majątku spółki niewynikających z akcji.

Do wniosku zarządu spółki o wpis do rejestru należy załączyć wiele dodatkowych dokumentów (zob. art. 320 § 1 k.s.h.). Wpis do rejestru powoduje uzyskanie przez spółkę osobowości prawnej oraz przejście na nią praw i obowiązków spółki w organizacji. Wpis ma charakter konstytutywny.

3.3. Akcje

pojęcie akcji

1. Pojęcie akcji ma trzy znaczenia. Po pierwsze, akcja stanowi cząstkę kapitału zakładowego (kapitał zakładowy to suma akcji). Po drugie, akcja to ogół praw majątkowych i niemajątkowych akcjonariusza, wynikających z uczestnictwa w spółce. Po trzecie, akcja to papier wartościowy inkorporujący uprawnienia akcjonariusza.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wartość akcji

Akcja ma wartość nominalną – wartość wynikającą z umowy spółki i stanowiącą część kapitału zakładowego. Minimalna wartość nominalna akcji nie może być niższa niż 1 grosz (art. 308 § 2 k.s.h.). Akcja ma także wartość rynkową, która wynika z wielu okoliczności, zwłaszcza z wartości przedsiębiorstwa spółki i popytu na jej akcje. Jest to wartość, za jaką akcja może być zbyta (w tzw. obrocie wtórnym). Wartość rynkowa może być wyższa od nominalnej – zwłaszcza wówczas, gdy majątek spółki znacznie przewyższa wysokość kapitału zakładowego lub gdy sytuacja finansowa spółki i jej perspektywy są dobre (dotyczy to podwyższenia kapitału zakładowego w już istniejącej spółce). Może też być niższa w razie złej sytuacji spółki. Wreszcie akcja ma także wartość emisyjną – cenę, po której akcja jest obejmowana w tzw. obrocie pierwotnym – przy emisji akcji (przy powstaniu spółki lub podwyższeniu jej kapitału zakładowego). Wartość ta może być wyższa od nominalnej (powstałą wówczas nadwyżkę określa się jako *agio*) lub jej równa. Nie może natomiast być niższa od wartości nominalnej – oznaczałoby to bowiem brak pokrycia kapitału zakładowego (art. 308 § 1 k.s.h.).

rodzaje akcji

2. Wśród różnych rodzajów akcji spółki największe znaczenie ma podział na akcje imienne i akcje na okaziciela. Akcje imienne to takie, które w treści dokumentu akcyjnego zawierają określenie akcjonariusza. Akcje na okaziciela natomiast nie wskazują osoby akcjonariusza. Znaczenie tego podziału wynika z odmiennych uregulowań sytuacji akcjonariusza w wielu różnych aspektach w zależności od tego, czy posiadane przez niego akcje są imienne, czy na okaziciela. Przykładowo, dokumenty akcji imiennych mogą być wydawane przed pełną wpłatą, akcji na okaziciela – nie (art. 335 § 2 k.s.h.). Statut może ograniczyć obrót wyłącznie akcjami imiennymi (art. 337 § 2 k.s.h.). Akcje uprzywilejowane mogą być wyłącznie akcjami imiennymi (art. 351 § 1 k.s.h.). Inne rodzaje akcji wyrażają się m.in. w podziałach na akcje zwykłe i uprzywilejowane, gotówkowe i aportowe.

zbycie akcji

3. Akcje są prawami majątkowymi o charakterze zbywalnym. Przeniesienie akcji imiennej lub świadectwa tymczasowego odbywa się przez pisemne oświadczenie na samym dokumencie lub na dokumencie osobnym i wymaga przeniesienia posiadania dokumentu (art. 339 k.s.h.). Przeniesienie akcji na okaziciela z uwagi na charakter tych akcji co do zasady wymaga wydania tego dokumentu (art. 921^{12} k.c.). Inne obowiązki towarzyszą przeniesieniu akcji znajdujących się w publicznym obrocie. Obrót takimi akcjami jest zdematerializowany i nie wymaga przeniesienia dokumentu. Wymaga natomiast dokonania zmian w zapisach na rachunkach inwestycyjnych zbywcy i nabywcy. Obrót taki co do zasady odbywa się przy obowiązkowym pośrednictwie biura maklerskiego[144].

[144] Ograniczenia zbywalności akcji omówione zostały poniżej w pkt 3.3.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zakaz rozszczepialności

4. Akcje objęte są tzw. zakazem rozszczepialności. Oznacza on, że można zbyć jedynie akcje jako całość, nie można natomiast zbywać poszczególnych uprawnień składających się na akcję. Zakaz ten nie dotyczy możliwości zbywania skonkretyzowanych wierzytelności, które wykształcają się z uprawnień akcyjnych (np. nie można zbyć prawa do dywidendy jako takiego, ale można zbyć w drodze cesji konkretną wierzytelność o wypłatę dywidendy na podstawie uchwały walnego zgromadzenia akcjonariuszy przewidującej wypłatę dywidendy w określonej wysokości).

umorzenie akcji

5. Akcje mogą być umorzone, jeśli statut spółki tak stanowi (art. 359 § 1 k.s.h.). Cele i podstawowe zasady umorzenia akcji są podobne do umorzenia udziałów spółki z o.o.[145] W zamian za akcje umorzone spółka może przydzielić tzw. świadectwa użytkowe – papiery wartościowe korzystające z wszelkich praw majątkowych z akcji, niemające jednak wartości nominalnej (art. 361 k.s.h.). Umorzenie akcji, inaczej niż w przypadku umorzenia udziałów w spółce z o.o., zawsze wiąże się z obniżeniem kapitału zakładowego spółki akcyjnej.

3.4. Prawa i obowiązki akcjonariuszy

prawa i obowiązki akcjonariusza

Prawa akcjonariuszy wynikają przede wszystkim z akcji. Jedynym obowiązkiem akcjonariusza jest wniesienie wkładu, w zamian za który obejmuje on akcje. Tym samym wniesienie wkładu nie jest obowiązkiem wynikającym z akcji, ale przesłanką jej (ich) objęcia. Akcja inkorporuje w zasadzie wszelkie prawa akcjonariusza. Poza prawami wynikającymi z akcji akcjonariusz może mieć przyznane statutem osobiste uprawnienia. Mogą one polegać w szczególności na prawie do powoływania i odwoływania członków zarządu lub rady nadzorczej spółki lub na prawie do otrzymywania określonych świadczeń od spółki (art. 354 § 1 k.s.h.). Statut poza obowiązkiem wniesienia wkładu może nakładać na akcjonariuszy dodatkowe obowiązki, np. obowiązek spełniania określonych świadczeń niepieniężnych (art. 356 k.s.h.).

prawa majątkowe i korporacyjne

Prawa akcjonariusza wynikające z akcji należy podzielić na majątkowe i niemajątkowe (korporacyjne). Trzeba też wskazać, że prawa te są ze sobą zintegrowane w tym sensie, że nie można zbyć określonego prawa z akcji, pozostawiając sobie pozostałe (zakaz rozszczepialności). Można natomiast zbyć skonkretyzowaną wierzytelność wynikającą z akcji, np. prawo do poboru określonej liczby akcji konkretnej emisji. Zakaz rozszczepialności nie pozwala już natomiast zbyć prawa poboru w ogólności[146].

[145] Zob. pkt 2.3.2.

[146] W szczególny sposób są w spółce chronione tzw. prawa mniejszości, zob. W.J. Katner, *Ochrona praw mniejszości w spółkach kapitałowych*, cz. 1, PPH 2002/3, cz. 2, PPH 2002/4; M. Michalski, *Kontrola kapitałowa nad spółką akcyjną*, Kraków 2004, s. 562 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3.4.1. Prawa majątkowe

prawo do dywidendy

1. Podstawowym prawem majątkowym akcjonariusza jest prawo do dywidendy. Wyraża ono udział w zysku spółki. Realizacja tego prawa uzależniona jest od osiągnięcia przez spółkę zysku i od powzięcia przez walne zgromadzenie akcjonariuszy uchwały o podziale zysku pomiędzy akcjonariuszy. Co do zasady uznać należy, że prawo do dywidendy jest najważniejszym prawem z akcji, gdyż wiąże się z celem uczestnictwa w spółce akcyjnej. Przeznaczony do podziału zysk spółki dzielony jest co do zasady równo pomiędzy wszystkie akcje spółki (art. 347 § 1 i 2 k.s.h.). Pewne akcje (wyłącznie imienne) mogą być uprzywilejowane co do dywidendy. Oznacza to, że na jedną akcję przypada więcej zysku, niżby to wynikało z proporcjonalnego podziału zysku między akcje. Uprzywilejowanie musi wynikać ze statutu spółki i nie może przekraczać połowy dywidendy przeznaczonej do wypłaty na akcje nieuprzywilejowane (art. 353 § 1 k.s.h.), chyba że chodzi o tzw. akcje nieme (art. 353 § 3 k.s.h.), które mogą być uprzywilejowane w zakresie dywidendy w większym stopniu.

prawo do majątku spółki po likwidacji

2. Prawo do udziału w nadwyżce polikwidacyjnej jest drugim zasadniczym prawem majątkowym wynikającym z akcji. Wyraża ono prawo akcjonariusza do majątku spółki. Wprawdzie właścicielem majątku spółki jest ona sama, nie akcjonariusze, jednak w razie likwidacji spółki po zaspokojeniu wierzycieli pozostały po tym majątek spółki dzieli się między akcjonariuszy stosownie do dokonanych wpłat na kapitał zakładowy (art. 474 § 2 k.s.h.).

prawo do zbycia akcji

3. Kolejnym prawem wynikającym z akcji jest prawo do zbycia akcji. W istocie prawo to wynika nie z treści akcji, ale z jej natury jako prawa zbywalnego. Akcje z natury są zbywalne (art. 337 § 1 k.s.h.). Należy pamiętać, że zasadą w spółkach kapitałowych, zwłaszcza w spółce akcyjnej, jest zmienność składu osobowego. Jest to szczególnie wyraźne w przypadku spółek publicznych. Swoboda zbywania akcji może być nieograniczona (lub ograniczona wyłącznie przepisami ustaw szczególnych) albo też ograniczona przez statut spółki, który może uzależnić rozporządzanie akcjami imiennymi od zgody spółki lub w inny sposób ograniczyć możliwość dysponowania nimi (art. 337 § 2 k.s.h.). Jeśli statut nie stanowi inaczej, zgody w formie pisemnej pod rygorem nieważności udziela zarząd. W razie braku zgody spółka powinna wskazać innego nabywcę (art. 337 § 3 i 4 k.s.h.). Innym sposobem ograniczenia zbywalności akcji jest zawarcie między akcjonariuszami umowy ograniczającej na pewien czas zbywalność akcji (zawinkulowanie akcji). Ograniczenie to może dotyczyć także akcji na okaziciela. Nie może trwać dłużej niż 5 lat (art. 338 k.s.h.).

prawo poboru

4. Prawem wynikającym z akcji jest prawo poboru. Należy je rozumieć jako prawo pierwszeństwa dotychczasowych akcjonariuszy w nabyciu akcji

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nowej emisji. Zakres tego prawa jest proporcjonalny do liczby posiadanych akcji (art. 433 § 1 k.s.h.). Realizacja tego prawa jest uzależniona od dokonania przez spółkę nowej emisji akcji, a także od tego, czy spółka nie wyłączy uchwałą walnego zgromadzenia akcjonariuszy prawa poboru (art. 433 § 2 k.s.h.). Prawo poboru akcji konkretnej emisji może być przedmiotem obrotu.

5. Statut spółki może nakładać na akcjonariusza obowiązek dokonywania powtarzających się świadczeń niepieniężnych na rzecz spółki (art. 304 § 2 pkt 2 k.s.h.), np. dostawy surowca potrzebnego do działalności spółki, jakkolwiek w praktyce tego typu obowiązki akcjonariusza spotyka się niezwykle rzadko.

3.4.2. Prawa niemajątkowe (korporacyjne)[147]

prawo głosu

Podstawowym – wynikającym z akcji – prawem niemajątkowym w spółce akcyjnej jest prawo głosu na walnym zgromadzeniu akcjonariuszy spółki i związane z tym prawo do uczestnictwa w zgromadzeniu (art. 411 k.s.h.). Statut spółki może uprzywilejowywać akcje imienne w ten sposób, by na akcję przypadały nie więcej niż dwa głosy (art. 352 k.s.h.). Znaczenie tego prawa wynika z kompetencji walnego zgromadzenia akcjonariuszy. Prawo to oznacza współdecydowanie o zasadniczych sprawach spółki w zakresie wynikającym z liczby posiadanych akcji. Prawo głosu zawiera w sobie, co oczywiste, prawo do udziału w walnym zgromadzeniu akcjonariuszy, gdyż nie sposób wykonywać prawa głosu, nie uczestnicząc w zgromadzeniu.

Innym istotnym prawem akcjonariusza jest prawo do wytoczenia powództwa o unieważnienie uchwały walnego zgromadzenia akcjonariuszy[148]. Akcjonariuszowi przysługują także prawa o charakterze informacyjnym (art. 428 i 429 k.s.h.), ale ich zakres jest bardzo wąski.

Kodeks spółek handlowych nie przewiduje żadnych obowiązków akcjonariusza o charakterze korporacyjnym.

[147] Do praw korporacyjnych akcjonariusza, poza omówionymi w tym punkcie, zalicza się również w literaturze prawo do wytoczenia powództwa w imieniu spółki o odszkodowanie za szkodę wyrządzoną spółce, prawo do zablokowania nieformalnych procedur zwoływania i odbywania walnych zgromadzeń, prawo do informacji, prawo do wyboru rady nadzorczej odrębnymi grupami. Por. A. Szumański [w:] W. Pyzioł, A. Szumański, I. Weiss, *Prawo spółek…*, s. 874 i n.

[148] Zob. rozdział ósmy, pkt 3.6.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3.5. Organy spółki akcyjnej

3.5.1. Zarząd

powołanie i skład zarządu

1. Zarząd spółki kieruje jej bieżącą działalnością i reprezentuje ją na zewnątrz. W jego skład mogą wchodzić akcjonariusze lub osoby spoza ich grona, ale wyłącznie osoby fizyczne, mające pełną zdolność do czynności prawnych i niekarane za określone przestępstwa (art. 18 § 1 i 2 k.s.h.). W skład zarządu może wchodzić jedna osoba lub więcej (art. 368 k.s.h.). Kompetencje zarządu są określone negatywnie: należą do nich wszelkie sprawy, które na mocy przepisów Kodeksu spółek handlowych lub umowy spółki nie należą do innych organów spółki. Mamy zatem do czynienia z tzw. domniemaniem kompetencji zarządu.

Zarząd jest powoływany i odwoływany przez radę nadzorczą, chyba że statut spółki stanowi inaczej (np. przyznaje to prawo konkretnemu akcjonariuszowi) – art. 368 § 4 k.s.h. Statut spółki może określać czas trwania kadencji zarządu przez okres nie dłuższy niż 5 lat. Jeśli tego nie czyni, mandat członka zarządu wygasa z dniem odbycia się zgromadzenia wspólników zatwierdzającego sprawozdanie finansowe za ostatni pełny rok obrotowy pełnienia funkcji członka zarządu spółki, a także na skutek rezygnacji (art. 369 k.s.h.). Niezależnie od tego członek zarządu może być w każdej chwili odwołany, mimo że do wygaśnięcia mandatu lub upływu kadencji pozostał jeszcze określony czas (art. 370 § 1 k.s.h.).

prowadzenie spraw spółki

2. Prowadzenie spraw spółki przez zarząd może zostać uregulowane w statucie spółki. Jeżeli zarząd jest wieloosobowy, a statut spółki nie stanowi inaczej, wszyscy jego członkowie są obowiązani do wspólnego prowadzenia spraw spółki (art. 371 § 1 k.s.h.). Prowadzenie spraw spółki ma więc z założenia charakter kolektywny, bez względu na rodzaj spraw. Uchwały zarządu zapadają bezwzględną większością głosów, chyba że statut stanowi inaczej. Może on przewidywać, że w razie równości głosów rozstrzyga głos prezesa zarządu. Powołanie prokurenta wymaga zgody wszystkich członków zarządu. Szczegółowy tryb pracy zarządu może określać regulamin uchwalany przez walne zgromadzenie, radę nadzorczą lub sam zarząd (art. 371 k.s.h.).

reprezentacja

3. Sposób reprezentacji spółki przez zarząd może zostać określony w statucie spółki. Jeżeli zarząd jest wieloosobowy, a statut spółki nie określa sposobu reprezentacji, do składania oświadczeń w imieniu spółki (reprezentacji czynnej) wymagane jest współdziałanie dwóch członków zarządu lub jednego członka zarządu łącznie z prokurentem. Do przyjmowania oświadczeń w imieniu spółki (reprezentacja bierna) wymagane jest złożenie oświadczenia woli wobec jednego członka zarządu lub prokurenta (art. 373 k.s.h.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

W praktyce często spotykanym rozwiązaniem jest upoważnienie w umowie prezesa zarządu do reprezentacji jednoosobowej, a pozostałych członków zarządu do reprezentacji łącznej. Często również statuty spółek upoważniają wszystkich członków zarządu do reprezentacji jednoosobowej.

4. Podobnie jak w przypadku spółki z o.o. członkowie organów spółki – zarządu i rady nadzorczej – podlegają odpowiedzialności odszkodowawczej za szkodę wyrządzoną spółce (art. 483 k.s.h.). Nie ponoszą natomiast odpowiedzialności za zobowiązania spółki, którą przewiduje art. 299 k.s.h. dla członków zarządu spółki z o.o.

3.5.2. Rada nadzorcza[149]

kompetencje rady nadzorczej

1. Jedynym trybem sprawowania nadzoru w spółce akcyjnej jest rada nadzorcza, która w spółce tej jest organem obligatoryjnym (art. 381 k.s.h.)[150]. Rada nadzorcza sprawuje stały nadzór nad działalnością spółki we wszystkich dziedzinach jej działalności. Nadzór sprawowany przez radę dotyczy oceny sprawozdań finansowych spółki zarówno pod względem ich zgodności z dokumentami, jak i ze stanem faktycznym (art. 382 k.s.h.). Ponadto rada nadzorcza może z ważnych powodów zawieszać członków zarządu i delegować swoich członków do czasowego wykonywania funkcji w zarządzie, powoływać i odwoływać członków zarządu (art. 383 i 368 § 4 k.s.h.). Statut spółki może ponadto rozszerzać kompetencje rady, w szczególności może nałożyć na zarząd obowiązek uzyskania zgody rady przed dokonaniem określonych w statucie czynności. Rozwiązanie takie osłabia pozycję zarządu, a zarazem angażuje radę do czynności z zakresu zarządu. Statut natomiast nie może przyznawać radzie prawa do wydawania zarządowi wiążących poleceń dotyczących prowadzenia spraw spółki (art. 375^1 k.s.h.), gdyż przyjęcie takiego rozwiązania sprowadzałoby funkcję zarządu do funkcji administratora i wykonawcy poleceń rady, co trudno byłoby pogodzić z jego rolą w spółce.

skład i kadencja rady nadzorczej

2. Rada nadzorcza w spółce akcyjnej składa się z co najmniej trzech członków (w spółce publicznej – pięciu), powoływanych i odwoływanych przez walne zgromadzenie akcjonariuszy, chyba że statut powierza to uprawnienie innemu podmiotowi (np. konkretnemu akcjonariuszowi) – art. 385 § 1 i 2 k.s.h. W razie podziałów lub konfliktu interesów w gronie akcjonariuszy istnieje możliwość powoływania członków rady przez poszczególne grupy w drodze głosowania odrębnymi grupami, tak by miały one swego reprezentanta w radzie (art. 385 § 5 i n. k.s.h.).

[149] Szerzej A. Opalski, *Rada nadzorcza w spółce akcyjnej*, Kraków 2006.
[150] W spółce akcyjnej nie występuje w ogóle komisja rewizyjna.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3. Kadencję rady nadzorczej powinien określać statut spółki. Nie powinna ona trwać dłużej niż 5 lat. W razie nieokreślenia kadencji mandat członka rady wygasa najpóźniej z chwilą odbycia się walnego zgromadzenia akcjonariuszy zatwierdzającego sprawozdania finansowe za ostatni rok urzędowania. Członek rady może być ponadto odwołany w każdej chwili przez podmiot, który go powołał. Może on także złożyć rezygnację (art. 369, 370 i 386 k.s.h.).

3.5.3. Walne zgromadzenie akcjonariuszy

kompetencje walnego zgromadzenia

1. Walne zgromadzenie akcjonariuszy jest najwyższym organem spółki, podejmującym decyzje w najważniejszych dla spółki sprawach. Do jego kompetencji należy:

a) rozpatrzenie i zatwierdzenie sprawozdania zarządu z działalności spółki, sprawozdania finansowego za ubiegły rok obrotowy oraz udzielenie absolutorium członkom organów spółki z wykonania ich obowiązków;
b) postanowienie dotyczące roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej przy zawiązaniu spółki lub sprawowaniu zarządu bądź nadzoru;
c) zbycie i wydzierżawienie przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części i ustanowienie na nich użytkowania;
d) nabycie i zbycie nieruchomości, użytkowania wieczystego lub udziału w nieruchomości, jeżeli umowa spółki nie stanowi inaczej;
e) emisja obligacji zamiennych lub z prawem pierwszeństwa i emisja warrantów subskrypcyjnych, o których mowa w art. 453 § 2 k.s.h.;
f) nabycie własnych akcji w przypadku określonym w art. 362 § 1 pkt 2 k.s.h. oraz upoważnienie do ich nabywania w przypadku określonym w art. 362 § 1 pkt 8 k.s.h.;
g) zawarcie umowy, o której mowa w art. 7 k.s.h.

Statut spółki może rozszerzyć wskazane kompetencje, nie może ich jednak ograniczyć.

zwołanie zgromadzenia

2. Uchwały akcjonariuszy zapadają wyłącznie na zgromadzeniu. Powinno ono zostać zwołane w sposób spełniający wiele rygorów formalnych, dotyczących m.in. powiadamiania akcjonariuszy (art. 402 k.s.h.). Inną możliwość stwarza tzw. nieformalne zgromadzenie (art. 405 k.s.h.). Uchwałę można wówczas podjąć mimo braku formalnego zwołania zgromadzenia, jeżeli wszyscy akcjonariusze są reprezentowani, a nikt nie zgłosił sprzeciwu ani co do odbycia zgromadzenia, ani wniesienia poszczególnych spraw do porządku obrad. Uchwały walnego zgromadzenia wymagają zaprotokołowania przez notariusza pod rygorem nieważności (art. 421 k.s.h.). Podczas zgromadzenia podejmuje się wyłącznie uchwały w kwestiach objętych porządkiem

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

obrad. Poza nim można podjąć uchwałę wyłącznie wówczas, gdy cały kapitał zakładowy jest reprezentowany na zgromadzeniu, a nikt z obecnych nie zgłosił sprzeciwu dotyczącego powzięcia uchwały (art. 404 § 1 k.s.h.).

3. Walne zgromadzenia akcjonariuszy dzielą się na zwyczajne i nadzwyczajne. Przedmiotem zgromadzenia zwyczajnego są decyzje wynikłe z zakończenia i rozliczenia poprzedniego roku obrotowego (zatwierdzenie sprawozdań, udzielenie absolutorium itd.). Musi się ono odbyć do końca czerwca roku następnego. Pozostałe kwestie są przedmiotem nadzwyczajnego zgromadzenia, które stosownie do potrzeb jest zwoływane przez zarząd, radę nadzorczą lub akcjonariuszy.

podejmowanie uchwał

Zasadą jest, że uchwały zgromadzenia wspólników zapadają bezwzględną większością głosów (art. 414 k.s.h.). Uchwały w pewnych sprawach, np. dotyczących zmiany statutu, umorzenia akcji, obniżenia kapitału zakładowego, zbycia przedsiębiorstwa i rozwiązania spółki zapadają większością 3/4 głosów (art. 415 § 1 k.s.h.). Uchwała zmieniająca statut przez uszczuplenie uprawnień przyznanych osobiście określonym akcjonariuszom lub zwiększenie ich świadczeń wymaga zgody tych akcjonariuszy (art. 415 § 3 k.s.h.). Uchwała pozbawiająca dotychczasowych akcjonariuszy prawa poboru akcji nowych emisji wymaga większości 4/5 głosów (art. 433 § 2 k.s.h.). Statut spółki może podwyższać wymagania co do większości głosów koniecznych do podjęcia danej uchwały w stosunku do wymagań wynikających z Kodeksu spółek handlowych, nie może ich natomiast obniżać.

4. Nowelizacja Kodeksu spółek handlowych dokonana ustawą z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz ustawy o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. z 2009 r. Nr 13, poz. 69) wprowadziła wiele nowych możliwości w zakresie wykorzystania strony internetowej spółki i poczty elektronicznej w celu zwoływania walnego zgromadzenia akcjonariuszy i umożliwienia uczestnictwa w nim *online*. Dotyczą one:

a) ogłaszania na stronie internetowej spółki o zwołaniu walnego zgromadzenia akcjonariuszy oraz porządku obrad – co dotyczy spółki publicznej (art. 402^1 i 402^2 k.s.h.); na spółce publicznej ciąży ponadto obowiązek prowadzenia strony internetowej i zamieszczania na niej określonych informacji dotyczących zgromadzenia (art. 402^3 k.s.h.);
b) wprowadzenia do statutu spółki możliwości udziału w zgromadzeniu za pośrednictwem Internetu, łącznie z udziałem *online* (art. 406^5 k.s.h.);
c) wprowadzenia do statutu spółki możliwości głosowania korespondencyjnego (art. 411^1 k.s.h.);
d) możliwości udzielenia pełnomocnictwa do uczestnictwa w walnym zgromadzeniu akcjonariuszy za pomocą poczty elektronicznej (art. 412^1 § 2 k.s.h.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Niezależnie od powyższego wskazania, nowelizacja wprowadziła możliwość odmiennego głosowania przez akcjonariusza z każdej posiadanej akcji (tzw. *split voting*) – art. 411^3 k.s.h.

5. Szczególną uchwałą walnego zgromadzenia akcjonariuszy jest uchwała o przymusowym wykupie akcji akcjonariusza mniejszościowego (reprezentującego nie więcej niż 5% kapitału zakładowego), przez pięciu akcjonariuszy reprezentujących nie mniej niż 95% kapitału (tzw. *squeeze out*). Uchwała taka wymaga większości kwalifikowanej 95% głosów oddanych (art. 418 k.s.h.). Akcjonariusze mniejszościowi (reprezentujący nie więcej niż 5% kapitału zakładowego) mają zapewnione symetryczne prawo do domagania się przymusowego odkupu ich akcji przez tzw. *reverse squeeze out* (art. 418^1 k.s.h.).

3.6. Zaskarżanie uchwał

przesłanki i legitymizacja do zaskarżania

Uchwały walnego zgromadzenia akcjonariuszy podlegają kontroli sądowej. Uchwała walnego zgromadzenia sprzeczna ze statutem spółki bądź z dobrymi obyczajami i godząca w interes spółki lub mająca na celu pokrzywdzenie akcjonariusza może być zaskarżona (unieważniona) poprzez powództwo o uchylenie uchwały (art. 422 § 1 k.s.h.). Jeżeli natomiast uchwała jest sprzeczna z prawem, możliwe jest wytoczenie powództwa o stwierdzenie jej nieważności (art. 425 § 1 k.s.h.). Prawo do wytoczenia powództwa służy:

a) zarządowi, radzie nadzorczej spółki i członkom tych organów;
b) akcjonariuszowi, który głosował przeciwko uchwale, a po jej powzięciu zażądał zaprotokołowania sprzeciwu;
c) akcjonariuszowi bezzasadnie niedopuszczonemu do udziału w walnym zgromadzeniu;
d) akcjonariuszowi, który nie był obecny na walnym zgromadzeniu – w przypadku wadliwego jego zwołania lub powzięcia uchwały w sprawach nieobjętych porządkiem obrad (art. 422 w zw. z art. 425 § 1 k.s.h.).

charakter wyroku

Uchwała spełniająca przesłanki uchylenia pozostaje ważna i skuteczna aż do uprawomocnienia się wyroku uchylającego ją. Wyrok ten ma więc charakter konstytutywny. Zgodnie ze stanowiskiem SN także wyrok stwierdzający nieważność uchwały sprzecznej z prawem ma charakter konstytutywny[151].

terminy do wytoczenia powództwa

Powództwo o uchylenie uchwały wnosi się w ciągu miesiąca od dnia otrzymania wiadomości o uchwale, nie później jednak niż w ciągu 6 miesięcy od dnia powzięcia uchwały (art. 424 § 1 k.s.h.).

[151] Por. uchwała SN (7) z 18.09.2013 r., III CZP 13/13, OSNC 2014/3, poz. 23.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Niezaskarżenie uchwały we wskazanym terminie spowoduje, że pomimo swej wadliwości będzie ona traktowana jako uchwała w pełni skuteczna. Prawo do wniesienia powództwa o stwierdzenie nieważności wygasa z upływem 6 miesięcy od dnia, w którym uprawniony powziął wiadomość o uchwale, nie później jednak niż z upływem 2 lat od dnia powzięcia uchwały (art. 425 § 2 k.s.h.). Po upływie terminu uchwała sprzeczna z prawem nie przestaje być nieważna, jednak nie ma już możliwości sądowego potwierdzenia tego. Na nieważność takiej uchwały można się jednak powoływać także po upływie wskazanych terminów w drodze zarzutu w innych postępowaniach (art. 425 § 4 k.s.h.). Terminy do zaskarżenia i wytoczenia powództwa o stwierdzenie nieważności ulegają skróceniu w przypadku spółek publicznych (art. 424 § 2, art. 425 § 3 k.s.h.).

funkcje

Prawo do zaskarżania uchwał jest środkiem ochrony mniejszościowych wspólników w spółkach kapitałowych. Zyskują oni dzięki temu możliwość uchylenia decyzji (uchwał) większości, jeśli decyzje te naruszają prawo lub inne chronione prawem wartości, w tym interes wspólników mniejszościowych.

3.7. Odpowiedzialność członków organów

Podobnie jak w przypadku spółki z o.o. członkowie organów spółki akcyjnej podlegają odpowiedzialności odszkodowawczej, w tym za szkodę wyrządzoną spółce (art. 483 k.s.h.). Nie ponoszą natomiast odpowiedzialności za zobowiązania spółki, jaką przewiduje art. 299 k.s.h. Podlegają natomiast odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe i wobec Zakładu Ubezpieczeń Społecznych na podstawie art. 116 o.p.

3.8. Prosta spółka akcyjna (wzmianka)

Nowelizacja Kodeksu spółek handlowych uchwalona przez Sejm RP 19.07.2019 r. wprowadziła trzeci typ spółki kapitałowej – prostą spółkę akcyjną (art. 300^1–300 k.s.h.[124]). Wraz z samym uchwaleniem przepisów regulujących nową spółkę zostało znowelizowanych wiele przepisów kodeksu w celu przystosowania ich do nowej regulacji. Nowelizacja ta wejdzie w życie 1.03.2020 r. i prosta spółka akcyjna (PSA) dołączy do katalogu spółek regulowanych w Kodeksie spółek handlowych. Konieczna jest zatem krótka prezentacja spółki.

przyczyny tworzenia PSA

Według projektodawców spółka ta ma służyć podejmowaniu i prowadzeniu działalności gospodarczej przez start-upy, zwłaszcza w dziedzinach nowych

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

technologii. Ich zdaniem dotychczasowy katalog spółek nie jest wystarczający dla prowadzenia tego typu działalności i hamuje jej rozwój. Do barier takich zaliczają oni między innymi konieczność wniesienia wkładów na pokrycie kapitału zakładowego, trudności z dokonywaniem wypłat z majątku spółki na rzecz wspólników, a także niedopuszczalność wnoszenia pracy i usług jako wkładu do spółki.

podstawowe cechy PSA

W prostej spółce akcyjnej nie ma kapitału zakładowego, ma być zastąpiony „kapitałem akcyjnym" pozbawionym wartości nominalnej. Akcje PSA także są beznominałowe, zatem suma ich nominałów nie będzie odpowiadała wysokości kapitału. Możliwe jest wnoszenie do spółki pracy i usług na pokrycie akcji. Akcje spółki są pozbawione nośnika materialnego (dokumentu akcyjnego) i nie mogą być przedmiotem obrotu regulowanego. Oferowanie akcji PSA nie będzie mogło stanowić oferty publicznej w rozumieniu art. 3 ust. 1 u.o.p.[152] Akcje będą rejestrowane, jednak rejestry akcji poszczególnych spółek mogą prowadzić różne podmioty, w szczególności notariusze. Spółka może nie mieć jakiegokolwiek majątku, co jest konsekwencją pracy i usług jako przedmiotu wkładu akcjonariuszy, ale także możliwości dość swobodnego wypłacania akcjonariuszom aktywów spółki, pod warunkiem uzyskania pozytywnego wyniku tzw. testu wypłacalności.

Ochronie wierzycieli spółki, która może wszak nie mieć własnego majątku, służyć ma wspomniany test niewypłacalności, a także osobista odpowiedzialność członków zarządu spółki za jej zobowiązania, wzorowana na art. 299 k.s.h. W zakresie zarządzania spółką przewidziano alternatywny system jej organów – tradycyjny w prawie polskim system dualistyczny (zarząd i rada nadzorcza), jak i monistyczny (rada dyrektorów).

krytyka PSA

Prosta spółka akcyjna spotkała się ze zdecydowaną krytyką przeważającej większości przedstawicieli doktryny prawa handlowego. Projektowi wprowadzającemu ją zarzucano między innymi, że brak jest uzasadnienia dla tworzenia nowego typu spółki, gdyż dotychczasowy katalog spółek w Kodeksie spółek handlowych jest wystarczający dla potrzeb przedsiębiorców ze środowiska start-upów, że proponowana regulacja spółki jest w wielu punktach sprzeczna z dotychczasowymi postanowieniami Kodeksu spółek handlowych, przede wszystkim, że PSA ma być spółką kapitałową nie tylko pozbawioną kapitału zakładowego, ale i może być pozbawiona jakiegokolwiek majątku. Najistotniejsze jednak argumenty krytyczne dotyczyły zagrożenia nie tylko dla wierzycieli spółki, lecz także dla jej akcjonariuszy, zwłaszcza niepro-

[152] Ustawa z 29.07.2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 623).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

fesjonalnych inwestorów[153]. Prosta spółka spotkała się natomiast z aprobatą przedsiębiorców działających w sferze start-upów i crowdfundingu.

4. Łączenie, podział i przekształcanie spółek[154]

Kodeks handlowy normował wyłącznie przekształcenie spółki z o.o. w spółkę akcyjną, tej drugiej w pierwszą oraz przekształcenie spółki jawnej w komandytową, a także łączenie spółek kapitałowych (tego samego rodzaju). Wychodząc naprzeciw potrzebom obrotu, Kodeks spółek handlowych zawiera w tytule IV obszerną regulację odnoszącą się do łączenia, podziału i przekształcania spółek.

4.1. Łączenie spółek

inkorporacja

1. Kodeks spółek handlowych reguluje dwa podstawowe sposoby łączenia spółek[155]. Pierwszy zwany jest inkorporacją lub przejęciem (art. 492 § 1 pkt 1 k.s.h.). Jedna ze spółek podlegających łączeniu przez przejęcie zwana jest spółką przejmowaną, druga – spółką przejmującą. Ten rodzaj łączenia polega na przeniesieniu całego majątku spółki przejmowanej na spółkę przejmującą i rozwiązaniu (oraz zakończeniu bytu prawnego) spółki przejmowanej. Wspólnicy (akcjonariusze) spółki przejmowanej stają się wspólnikami (akcjonariuszami) spółki przejmującej i otrzymują udziały (akcje) spółki przejmującej, stosownie do wartości majątku spółki przejmowanej, ewentualnie także dopłaty w gotówce (art. 492 § 2 k.s.h.).

fuzja

Drugi sposób łączenia – fuzja – polega na zawiązaniu spółki kapitałowej, na którą przechodzi majątek wszystkich łączących się spółek, w zamian za co wspólnicy (akcjonariusze) spółek podlegających łączeniu obejmują udziały (akcje) spółki nowo zawiązanej oraz ewentualne dopłaty w gotówce (art. 492 § 2 k.s.h.).

spółka podlegająca łączeniu

2. Łączeniu podlegają wszelkie spółki handlowe, zarówno osobowe, jak i kapitałowe. Spółki osobowe mają jednak ograniczoną swobodę wyboru sposobu połączenia: spółka osobowa nie może być spółką przejmującą przy inkorpo-

[153] Szerzej: A. Kappes, *Prosta spółka akcyjna – czy rzeczywiście prosta i czy potrzebna? Uwagi do projektu nowelizacji Kodeksu spółek handlowych wprowadzającego prostą spółkę akcyjną (projektowane art. 300[1]–300[121] k.s.h.)*, PPH 2018/5, s. 10 i n.

[154] Por. szerzej A. Witosz, *Łączenie, podział i przekształcenia spółek handlowych*, Warszawa 2013.

[155] Szerzej A. Szumański [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, M. Tarska, R. Zawłocki, *Kodeks spółek handlowych*, t. 4, *Komentarz do art. 459–633*, Warszawa 2012, kom. do art. 492 k.s.h.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

racji ani spółką nowo zawiązaną przy fuzji. Ponadto łączenie spółek osobowych ze sobą możliwe jest tylko przez zawiązanie spółki kapitałowej (art. 491 § 1 i 2 k.s.h.). Gospodarcze przyczyny łączenia spółek są rozmaite. Za najważniejszą przyczynę uznać należy dążenie do zwiększenia finansowego i majątkowego potencjału spółek w celu podejmowania większych przedsięwzięć gospodarczych, niż jest to możliwe bez połączenia (tzw. efekt synergii). Połączone spółki łatwiej też radzą sobie z konkurencją. Częstą przyczyną połączenia, zwłaszcza przez inkorporację, jest dążenie do naprawy borykającej się z trudnościami i oczekującej wsparcia finansowego spółki przejmowanej.

kontynuacja praw i obowiązków

3. Spółka przejmująca albo spółka nowo zawiązana wstępuje w ogół praw i obowiązków spółki przejmowanej lub spółek łączących się przez zawiązanie nowej spółki. Dotyczy to także wstąpienia w uprawnienia wynikające z zezwoleń, koncesji oraz ulg, jeśli nic innego nie wynika z przyznających je decyzji (art. 494 § 1 i 2 k.s.h.). Oznacza to, że wszelkie prawa i obowiązki spółek podlegających łączeniu przechodzą automatycznie na spółkę powstałą w wyniku łączenia, bez potrzeby dokonywania jakichkolwiek czynności, w szczególności bez potrzeby uzyskiwania zgody wierzycieli spółek podlegających łączeniu.

ochrona wierzycieli spółek łączonych

4. Kodeks spółek handlowych zawiera unormowania chroniące interes wierzycieli spółek podlegających łączeniu, zapobiegające pogorszeniu ich sytuacji na skutek połączenia. Majątek każdej ze spółek podlegających łączeniu powinien być po dokonaniu połączenia zarządzany odrębnie, aż do zaspokojenia lub zabezpieczenia wierzycieli, których wierzytelności powstały przed połączeniem, jeżeli w ciągu 6 miesięcy od ogłoszenia o połączeniu zażądali na piśmie zapłaty (art. 495 § 1 k.s.h.). W okresie odrębnego zarządzania majątkami spółek wierzycielom każdej spółki podlegającej łączeniu służy pierwszeństwo zaspokojenia z majątku pierwotnej dłużniczki przed wierzycielami pozostałych spółek podlegających łączeniu.

Poza przepisami ogólnymi dotyczącymi łączenia spółek Kodeks spółek handlowych reguluje szczegółową procedurę łączenia spółek kapitałowych i łączenia się z udziałem spółek osobowych. Procedury te mają na celu zapewnienie przejrzystości procesu łączenia się spółek oraz ochronę interesów wierzycieli, a także wspólników (akcjonariuszy) spółek podlegających łączeniu.

5. Szczególnym sposobem łączenia spółek jest tzw. fuzja transgraniczna (art. 516^1 i n. k.s.h.). Przepisy te stanowią implementację dyrektywy 2005/56/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 26.10.2005 r. w sprawie transgranicznego łączenia się spółek kapitałowych (Dz.Urz. UE L 310 z 25.11.2005 r., s. 1, ze zm.). Fuzja transgraniczna obejmuje obydwa znane dotychczas tryby łączenia, tj. fuzję (przejęcie) i inkorporację. Procedurze tej

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

podlegają polskie spółki akcyjne, z o.o. i komandytowo-akcyjne, łączące się ze spółkami zagranicznymi w rozumieniu wskazanej dyrektywy.

4.2. Podział spółek

1. Podział spółek stanowi *novum* w prawie polskim[156]. Dotąd możliwy był jedynie podział faktyczny, a więc likwidacja spółki i zawiązanie, oparte na jej majątku polikwidacyjnym, nowych spółek lub wniesienie tego majątku do spółek już istniejących. Taki podział nie odpowiadał potrzebom obrotu i był niezwykle uciążliwy. Kodeks spółek handlowych wprowadza prawny podział spółek z zachowaniem zasady następstwa prawnego spółek powstałych w miejsce spółki podlegającej podziałowi. Podziałowi spółek na gruncie Kodeksu spółek handlowych podlegają wyłącznie spółki kapitałowe, a w wyniku podziału powstać mogą również wyłącznie spółki kapitałowe. Nie podlega podziałowi spółka akcyjna, której kapitał zakładowy nie został w pełni pokryty (art. 528 k.s.h.).

rodzaje podziału spółek

2. Występują cztery rodzaje podziału spółek (art. 529 § 1 k.s.h.). Pierwszy, zwany podziałem przez przejęcie, polega na przeniesieniu całego majątku spółki dzielonej na inne (istniejące wcześniej) spółki, w zamian za co wspólnicy (akcjonariusze) spółki dzielonej obejmują udziały (akcje) spółek przejmujących. Drugi sposób – podział przez zawiązanie nowych spółek – odbywa się przez utworzenie nowych spółek, na które przechodzi cały majątek spółki dzielonej, w zamian za co wspólnicy (akcjonariusze) spółki dzielonej przejmują udziały (akcje) w nowych spółkach. Trzeci sposób podziału – podział przez przejęcie i zawiązanie nowej spółki – łączy dwa poprzednie sposoby. Polega na przeniesieniu całego majątku spółki dzielonej na istniejącą oraz na nowo utworzoną spółkę lub nowo utworzone spółki w zamian za udziały lub akcje tych spółek. W powyższych trzech przypadkach następuje rozwiązanie spółki dzielonej bez przeprowadzenia likwidacji w dniu wykreślenia tej spółki z rejestru. Czwarty sposób, zwany podziałem przez wydzielenie, zakłada, że po dokonaniu podziału spółka dzielona będzie istniała nadal. Polega on na wydzieleniu i przeniesieniu części majątku spółki dzielonej, na spółkę lub spółki istniejące lub nowo zawiązane. W takim przypadku udziały (akcje) uzyskane w zamian za przeniesiony majątek obejmuje spółka dzielona.

następstwo prawne

3. Spółki przejmujące lub spółki nowo zawiązane wstępują z dniem podziału bądź z dniem wydzielenia w prawa i obowiązki spółki dzielonej, określone

[156] Szerzej P. Pinior, *Podział spółek kapitałowych w prawie polskim i niemieckim*, Warszawa 2003.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

w planie podziału. Należy jednak pamiętać, że plan podziału określa, której spółce przejmującej lub nowo utworzonej przysługują konkretne prawa i obowiązki spółki dzielonej. Przejście to dotyczy także zezwoleń, koncesji oraz ulg. Podobnie więc jak w przypadku łączenia spółek przejście praw i obowiązków odbywa się automatycznie, bez potrzeby uzyskiwania zgody wierzycieli lub odpowiednich organów. Wierzyciele spółki dzielonej podlegają ochronie. Za zobowiązania przypisane w planie podziału danej spółce przejmującej lub spółce nowo zawiązanej odpowiadają solidarnie także pozostałe spółki uczestniczące w podziale w okresie 3 lat od dnia ogłoszenia o podziale. Wierzyciele spółki dzielonej, którzy zgłosili swoje roszczenia w okresie między dniem ogłoszenia planu podziału a dniem ogłoszenia podziału i uprawdopodobnili, że ich zaspokojenie jest zagrożone na skutek podziału, mogą żądać zabezpieczenia swoich roszczeń (art. 546 k.s.h.).

przyczyny podziału spółek

4. Przyczyny gospodarcze podziału bywają rozmaite. Może je stanowić dążenie do wydzielenia kilku rodzajów działalności spółki w odrębne spółki, co może wiązać się także z podziałem udziałów (akcji) w tych spółkach pomiędzy dotychczasowych wspólników (akcjonariuszy) spółki. Podział przez wydzielenie może również stanowić element budowania przez spółkę struktury typu holdingowego. Podział może być także podyktowany względami bezpieczeństwa – wyodrębnienia ze spółki dzielonej do odrębnej spółki działalności mniej opłacalnej lub też obarczonej większym ryzykiem.

Podobnie jak w przypadku łączenia spółek Kodeks spółek handlowych zawiera szczegółową regulację procedury podziału spółek. Ma ona zapewnić przejrzystość operacji podziału, a przede wszystkim ochronę interesów wierzycieli spółki dzielonej oraz jej wspólników (akcjonariuszy). Czynności dokonywane w ramach podziału podlegają kontroli sądu rejestrowego. Kontroli sądowej podlega także ważność uchwał zgromadzeń wspólników i walnych zgromadzeń akcjonariuszy dotyczących podziału.

4.3. Przekształcanie spółek[157]

1. Kodeks spółek handlowych umożliwia przekształcenie spółki jawnej, partnerskiej, komandytowej, komandytowo-akcyjnej, spółki z o.o. i akcyjnej (spółki przekształcanej) w inną spółkę handlową (spółkę przekształconą) (art. 551 § 1 k.s.h.). Także spółkę cywilną można przekształcić w inną spółkę handlową, stosując do tego przepisy o przekształceniu spółki jawnej (art. 551 § 2 i 3 k.s.h.).

[157] Szerzej A. Witosz, *Łączenie, podział…*

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

istota przekształcenia

Istota przekształcania spółek polega na zmianie formy spółki z zachowaniem ciągłości bytu prawnego i z zachowaniem następstwa prawnego. Spółce przekształconej przysługują wszelkie prawa i obowiązki spółki przekształcanej. Nie ma więc potrzeby dokonywania np. zmian w umowach, których stroną była spółka przekształcana – spółka przekształcona automatycznie staje się stroną tych umów bez potrzeby np. uzyskiwania zgody wierzycieli. Spółka przekształcona pozostaje również podmiotem zezwoleń, koncesji oraz ulg przyznanych spółce przekształcanej, chyba że ustawa lub decyzja o ich udzieleniu przewidywała co innego (art. 553 § 2 k.s.h.). Do istoty przekształcenia spółek należy także to, że wspólnicy spółki przekształcanej, którzy uczestniczą w przekształceniu, stają się z dniem przekształcenia wspólnikami (akcjonariuszami) spółki przekształconej (art. 553 § 3 k.s.h.).

przyczyny przekształcenia

2. Przyczyny gospodarcze przekształcania spółek są rozmaite. Z reguły wspólnikom chodzi o dostosowanie rodzaju spółki do charakteru i rozmiaru działalności. Często niewielka działalność, prowadzona w formie spółki cywilnej, rozrasta się do takich rozmiarów, że konieczne jest dalsze jej prowadzenie w formie spółki kapitałowej. Częstym motywem przekształcania w spółkę akcyjną jest chęć zebrania dodatkowego kapitału przez publiczną subskrypcję. Dzięki zasadom przekształcania na podstawie omawianych przepisów możliwe jest przekształcenie „płynne", niezagrażające działalności prowadzonej przez spółkę. Nie wymaga ono likwidacji dotychczasowej spółki, uzyskiwania zgody kontrahentów w licznych umowach na zmianę strony umowy (na nową spółkę), wreszcie – uzyskiwania nowych koncesji, zezwoleń itd.

ochrona wierzycieli

3. Przepisy o przekształcaniu spółek tworzą sformalizowaną procedurę. Jej celem jest zapewnienie prawidłowości procesu przekształcenia. W szczególności celem tych przepisów jest ochrona praw wierzycieli spółki przekształcanej oraz wspólników (akcjonariuszy) tej spółki. Służy temu przygotowanie planu przekształcenia i poddanie go weryfikacji przez biegłego rewidenta w zakresie poprawności i rzetelności (art. 559 k.s.h.). Ochronie wspólników służy obowiązek podjęcia uchwały o przekształceniu przez wspólników spółki przekształcanej. Przyjęte wymagania co do większości koniecznej do podjęcia takiej uchwały, kontrola sądu nad całym procesem oraz możliwość jej zaskarżenia – nie tylko w przypadku spółek kapitałowych (art. 567 k.s.h.) – stwarzają skuteczne gwarancje ochrony wspólników. Ponadto czynności związane z przekształcaniem podlegają ocenie sądu rejestrowego. W postępowaniu przed tym sądem mogą brać udział i prezentować swoje stanowisko także wspólnicy sprzeciwiający się przekształceniu. Wspólnicy, którzy nie chcą być wspólnikami spółki przekształconej, mają roszczenie o zwrot wartości ich udziałów (akcji) w spółce przekształcanej (art. 565 k.s.h.). Wreszcie obowiązkowa wycena majątku spółki przekształcanej (art. 558 § 2 k.s.h.) i jej

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

weryfikacja przez biegłego rewidenta służą ochronie wierzycieli i mają zapewnić, że majątek, a w przypadku gdy spółką przekształconą jest spółka kapitałowa – także kapitał zakładowy, mają wartość deklarowaną przez wspólników spółki przekształcanej. Ochronie wierzycieli spółki przekształcanej służą także przepisy przewidujące dodatkową odpowiedzialność za jej zobowiązania (art. 568 i 574 k.s.h.).

przekształcenie przedsiębiorcy jednoosobowego

4. Poza przekształceniami spółek handlowych, możliwe jest także przekształcenie przedsiębiorcy – osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą – w jednoosobową spółkę kapitałową (art. 551 § 5 k.s.h.). Osoba fizyczna przekształca swój status przedsiębiorcy jednoosobowego w spółkę kapitałową z chwilą wpisu spółki do rejestru (dzień przekształcenia). Jednocześnie wykreśleniu z CEIDG ulega wpis przedsiębiorcy przekształconego (art. 584^1 k.s.h.). Przedsiębiorca ten z dniem przekształcenia staje się wspólnikiem albo akcjonariuszem spółki przekształconej (art. 584^2 § 3 k.s.h.). Spółka przekształcona wstępuje we wszystkie prawa i obowiązki przedsiębiorcy przekształconego, pozostaje też podmiotem zezwoleń, koncesji i ulg, z wyjątkiem ulg podatkowych (art. 584^2 § 1 i 2 k.s.h.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział ósmy

UPADŁOŚĆ PRZEDSIĘBIORCY. POSTĘPOWANIA RESTRUKTURYZACYJNE

1. Uwagi ogólne

upadłość a restrukturyzacja

Z działalnością gospodarczą związane jest ryzyko niepowodzenia, czego skutkiem może być niewypłacalność dłużnika. Potrzeba ochrony wierzycieli stworzyła procedury specjalne, podczas których niewypłacalny dłużnik poddany jest rygorom prowadzącym do uzdrowienia jego sytuacji gospodarczej bądź do zakończenia działalności zakłócającej sprawność i bezpieczeństwo obrotu[158]. Regulacja postępowania upadłościowego oraz postępowań zapobiegających upadłości uległa od 1.01.2016 r. istotnym zmianom. Ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze[159] została znowelizowana przez ustawę z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne[160]. Ustawodawca dokonał w ten sposób rozdzielenia postępowania upadłościowego od postępowań prewencyjnych nazwanych restrukturyzacyjnymi, uznając, że zabieg z 2003 r. objęcia jedną ustawą upadłości likwidacyjnej, układowej i postępowania naprawczego nie powiódł się. Zawiodły zwłaszcza mechanizmy postępowania naprawczego, z których przedsiębiorcy zagrożeni niewypłacalnością niemal w ogóle nie korzystali. Krytyka dotknęła także trybu upadłości układowej, który jako upadłość stygmatyzował przedsiębiorcę na rynku i nie

[158] Doniosłe znaczenie przez kilkadziesiąt lat obowiązywania odegrały: rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.) oraz rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo o postępowaniu układowem (Dz.U. z 1934 r. Nr 93, poz. 836 ze zm.), które utraciły moc obowiązującą z 30.09.2003 r.

[159] Ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. z 2015 r. poz. 233 ze zm.), która weszła w życie 1.10.2003 r.; dotychczasowy tytuł ustawy zmieniony 1.01.2016 r. na Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.).

[160] Ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 243 ze zm.), która weszła w życie 1.01.2016 r.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

usposabiał przychylnie wierzycieli do ułożenia stosunków prawnych z niewypłacalnym dłużnikiem na warunkach zawartego układu.

Praktyka pokaże, czy rozdzielenie upadłości i restrukturyzacji spełni oczekiwania ustawodawcy, w tym także zapobiegnie niekorzystnym zjawiskom odnotowanym na gruncie przepisów z 1934 r. ustanawiających osobną procedurę upadłościową i układową[161]. Obecnie regulacja art. 9a i 9b pr. up. ustanawia pierwszeństwo rozpoznania i rozstrzygnięcia wniosku restrukturyzacyjnego przed wnioskiem o ogłoszenie upadłości przedsiębiorcy[162]. Nie ma zatem znaczenia, który z wniosków zostanie złożony wcześniej, skoro będzie je rozpoznawał, według założenia ustawodawcy, ten sam sąd. Otwarcie postępowania restrukturyzacyjnego wyklucza ogłoszenie upadłości przedsiębiorcy, aż do czasu jego zakończenia lub prawomocnego umorzenia. Ustawodawca wybrał więc rozwiązania pozwalające przedsiębiorcy zachować prowadzenie przedsiębiorstwa, a w skali ogólnospołecznej chronić rynek pracy.

2. Istota i podstawy ogłoszenia upadłości

1. Na kształtowanie norm upadłościowych znaczący wpływ w ostatnich latach wywierają względy ogólnogospodarcze (np. tzw. efekt domina, gdy w łańcuchu powiązań gospodarczych niewypłacalność jednego ogniwa skutkuje zakłóceniami działalności innych przedsiębiorców) oraz społeczne – poprzez wpływ na rynek pracy i stopę bezrobocia. Równowaga między pozycją prawną wielości niezaspokojonych wierzycieli a sytuacją niewypłacalnego dłużnika staje się z tych powodów zakłócona.

zakres przedmiotowy ustawy

2. Zakres przedmiotowy ustawy – Prawo upadłościowe w kształcie obowiązującym od 1.01.2016 r. został zawężony poprzez uchylenie przepisów o postępowaniu naprawczym (art. 492–521). Artykuł 1 ust. 1 pr. up. stanowi obecnie, że ustawa reguluje:

1) zasady wspólnego dochodzenia roszczeń wierzycieli od niewypłacalnych dłużników będących przedsiębiorcami;
2) zasady dochodzenia roszczeń od niewypłacalnych dłużników będących osobami fizycznymi nieprowadzącymi działalności gospodarczej;
3) skutki ogłoszenia upadłości;
4) zasady umarzania zobowiązań upadłego będącego osobą fizyczną.

[161] Zdarzało się bowiem, choć niezbyt często, że dłużnicy składali podania o otwarcie postępowania układowego, aby uzyskać ochronę przed upadłością, a nie mieli zamiaru wykonania układu.

[162] Symetryczne rozwiązanie przyjęto w art. 12 ust. 2 pr. rest.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

W ten sposób wyraziste stało się rozgraniczenie upadłości dłużnika od akcji prewencyjnych, chroniących przed upadłością. Potwierdza ten zabieg legislacyjny eliminacja trybu tzw. upadłości układowej.

Wspólne dochodzenie roszczeń wierzycieli przesądza o sądowym trybie postępowania upadłościowego. Sądem właściwym jest sąd rejonowy gospodarczy (art. 18 pr. up.) ze względu na miejsce głównego ośrodka podstawowej działalności dłużnika (art. 19 ust. 1 pr. up.).

uprawnieni i zobowiązani do wnioskowania o upadłość

3. Wszczęcie postępowania upadłościowego następuje na wniosek legitymowanego podmiotu. Uprawnionym do jego złożenia jest przede wszystkim każdy z wierzycieli (art. 20 ust. 1 pr. up.). Regulacja szczególna odnosi się do sytuacji, gdyby wierzyciel złożył wniosek w złej wierze (np. jako środek nieuczciwej konkurencji). Sąd, oddalając wniosek w takim przypadku, obciąży wierzyciela kosztami postępowania i może nakazać wierzycielowi złożenie publicznego oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie (art. 34 ust. 1 pr. up.). Nadto dłużnikowi oraz osobie trzeciej przysługuje przeciwko wierzycielowi roszczenie odszkodowawcze (art. 34 ust. 2 pr. up.).

Dłużnika obciąża obowiązek złożenia wniosku o ogłoszenie własnej upadłości (art. 21 ust. 1 pr. up.). Powinien go wykonać nie później niż w terminie 30 dni od dnia, w którym wystąpiła podstawa do ogłoszenia upadłości. Jeżeli dłużnikiem jest osoba prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej (np. spółka osobowa), obowiązek złożenia wniosku spoczywa na reprezentantach dłużnika (art. 21 ust. 2 pr. up.). Reprezentanci ponoszą odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wskutek niezłożenia wniosku we wskazanym terminie (art. 21 ust. 3 pr. up.). Domniemywa się, że szkoda wierzyciela obejmuje wysokość niezaspokojonej wierzytelności tego wierzyciela przez dłużnika (art. 21 ust. 3a pr. up.)[163]. Dochodzenie odszkodowania odbywa się w odrębnym postępowaniu, w trybie procesowym.

Katalog osób legitymowanych do wnioskowania o ogłoszenie upadłości uzupełnia art. 20 ust. 2 pr. up. Wniosek mogą zgłosić również:

1) w stosunku do spółki osobowej – każdy ze wspólników odpowiadających bez ograniczenia za zobowiązania spółki;
2) w stosunku do osób prawnych oraz tzw. ułomnych osób prawnych – każdy, kto na podstawie ustawy, umowy spółki lub statutu ma prawo do prowadzenia spraw dłużnika i do jego reprezentowania samodzielnie lub łącznie z innymi osobami;

[163] W prawie spółek jest podstawa odpowiedzialności karnej za niezgłoszenie wniosku o ogłoszenie upadłości (art. 586 k.s.h.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3) w stosunku do przedsiębiorstwa państwowego – także jego organ założycielski;
4) w stosunku do jednoosobowej spółki Skarbu Państwa – minister właściwy do spraw Skarbu Państwa;
5) w stosunku do osoby prawnej i spółek osobowych w likwidacji – każdy z likwidatorów;
6) w stosunku do osoby prawnej wpisanej do KRS – ustanowiony kurator;
7) w stosunku do dłużnika, któremu udzielona została prawna pomoc publiczna o wartości przekraczającej 100 000 euro – organ udzielający pomocy;
8) w stosunku do dłużnika z ustanowionym zarządem komisarycznym – zarządca powołany na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego.

pojęcie niewypłacalności

4. Upadłość ogłasza się w stosunku do dłużnika, który stał się niewypłacalny (art. 10 pr. up.). Pojęcie niewypłacalności w prawie polskim występuje nie tylko jako zasadnicza podstawa ogłoszenia upadłości, ale także wielokrotnie w kodeksie cywilnym (np. art. 458, 519 § 2, art. 527 § 2 k.c.) i innych aktach prawnych (np. art. 83 k.s.h.). W obowiązującym prawie nie występuje jednak uniwersalne pojęcie niewypłacalności.

Dla postępowania upadłościowego dłużnik jest niewypłacalny (tzw. niewypłacalność płynnościowa), jeżeli utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych (art. 11 ust. 1 pr. up.). Przesłanki ekonomiczne określenia stanu finansów przedsiębiorcy definiują obecnie niewypłacalność, co poddaje się krytyce w literaturze[164]. Ocena stanu finansów przedsiębiorcy pozbawiająca go zdolności do wykonywania wymagalnych zobowiązań pieniężnych jest trudna przede wszystkim dla wierzyciela. Nie ma on rozeznania zwłaszcza co do tego, czy zły stan finansów dłużnika ma charakter trwały czy przejściowy, chwilowy. Domniemywa się wobec tego, że dłużnik utracił tę zdolność, jeżeli opóźnienie w wykonywaniu zobowiązań pieniężnych przekracza 3 miesiące (art. 11 ust. 1a pr. up.).

Drugą podstawą ogłoszenia upadłości jest tzw. niewypłacalność zadłużeniowa. Nie ma ona charakteru powszechnego, jeśli chodzi o jej stronę podmiotową. Dłużnik będący osobą prawną albo jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, jest niewypłacalny także wtedy, gdy jego zobowiązania pieniężne przekraczają wartość jego majątku, a stan ten utrzymuje się przez okres prze-

[164] S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 41 i n.; K. Osajda, *Uwagi o pojęciu niewypłacalności w świetle nowelizacji prawa upadłościowego*, PPH 2016/1, s. 13 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

kraczający 24 miesiące (art. 11 ust. 2 pr. up.). Krótkotrwałe, nadmierne zadłużenie nie uzasadnia zatem upadłości. Przyjęto domniemanie, że zobowiązania pieniężne dłużnika przekraczają wartość jego majątku, jeżeli zgodnie z bilansem jego zobowiązania, z wyłączeniem rezerw na zobowiązania oraz zobowiązań wobec jednostek powiązanych, przekraczają wartość jego aktywów, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający 24 miesiące (art. 11 ust. 5 pr. up.), oraz doprecyzowano, które zobowiązania podlegają uwzględnieniu (art. 11 ust. 4 pr. up.).

przeszkody ogłoszenia upadłości

5. Rozpoznaniem wniosku o ogłoszenie upadłości sąd obejmuje nie tylko badanie niewypłacalności, ale także inne okoliczności. Jeżeli majątek niewypłacalnego dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania lub wystarcza jedynie na zaspokojenie tych kosztów, sąd zobowiązany jest oddalić wniosek, nawet gdy spełnione są podstawy upadłości (art. 13 ust. 1 pr. up.). Może natomiast oddalić ten wniosek, gdy majątek dłużnika jest obciążony hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym i skarbowym oraz hipoteką morską w takim stopniu, że pozostały jego majątek nie wystarczy na pokrycie kosztów postępowania (art. 13 ust. 2 pr. up.). Postanowienie o oddaleniu wniosku podlega obwieszczeniu (art. 13 ust. 4 pr. up.). Oddalając wniosek, sąd ustala nadto, czy materiał zgromadzony w sprawie daje podstawę do rozwiązania podmiotu wpisanego do KRS bez przeprowadzania postępowania likwidacyjnego (art. 13 ust. 2a pr. up.).

3. Zdolność upadłościowa

zdolność upadłościowa

1. Zdolność upadłościowa – rozumiana jako zdolność bycia upadłym w sądowym postępowaniu upadłościowym – obejmuje przedsiębiorców w rozumieniu art. 43^1 k.c. (art. 5 ust. 1 pr. up.). Uniwersalne pojęcie przedsiębiorcy z Kodeksu cywilnego słusznie stosuje się do oznaczenia kręgu upadłych, co pozostawia pojęcie zdolności upadłościowej w ustalonych, pewnych ramach. Osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, której przepis szczególny przyznaje zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową, ma zdolność upadłościową[165]. Nie ma też obecnie wątpliwości, że status przedsiębiorcy – a więc zdolność upadłościową – mają osoby prawne prowadzące choćby uboczną działalność gospodarczą (np. stowarzyszenia, fundacje) oraz osoby wykonujące wolny zawód. Rozszerzono pojęcie zdolności

[165] Wyłączone są więc np. zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze i inne jednostki organizacyjne, które nie mają zdolności prawnej bez względu na stopień wyodrębnienia majątkowego lub finansowego.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

upadłościowej w art. 5 ust. 2 pr. up. o oznaczony katalog „nieprzedsiębiorców". Przepisy ustawy stosuje się także do:
1) spółek z o.o. i akcyjnych nieprowadzących działalności gospodarczej;
2) wspólników osobowych spółek handlowych, ponoszących odpowiedzialność za zobowiązania spółki bez ograniczenia całym swoim majątkiem;
3) wspólników spółki partnerskiej.

wyłączenia podmiotowe

2. Podmiotowe ograniczenia zdolności upadłościowej ujmuje katalog określony w art. 6 pr. up. Nie można ogłosić upadłości:
1) Skarbu Państwa;
2) jednostek samorządu terytorialnego;
3) publicznych samodzielnych zakładów opieki zdrowotnej;
4) instytucji i osób prawnych utworzonych w drodze ustawy, chyba że ustawa ta stanowi inaczej, oraz utworzonych w wykonaniu obowiązku nałożonego ustawą;
5) osób fizycznych prowadzących gospodarstwo rolne, które nie prowadzą innej działalności gospodarczej lub zawodowej;
6) uczelni;
7) funduszy inwestycyjnych.

Niejednorodne względy zdecydowały o kształcie tego katalogu. Niektóre z podmiotów nie są przedsiębiorcami (np. Skarb Państwa), a inne mają szczególny status prawny (np. komunalne osoby prawne, uczelnie). W literaturze nie zarysowały się zastrzeżenia do zakresu wyłączeń z art. 6 pr. up.

upadłość konsumencka

3. Swoiste rozszerzenie zakresu podmiotowego ustawy – Prawo upadłościowe występuje w jej art. 7–9. Pozwala się na ogłoszenie upadłości przedsiębiorcy – osoby fizycznej po jej śmierci (art. 7 pr. up.), po zaprzestaniu działalności gospodarczej (art. 8 pr. up.) oraz wobec osoby fizycznej, która wykonywała nieewidencjonowaną działalność gospodarczą (art. 9 pr. up.). Zmiana obowiązująca od 1.01.2016 r. polega na tym, że postępowanie w sytuacjach regulowanych przepisami art. 8 ust. 1 i art. 9 pr. up. toczyć się będzie według przepisów o tzw. upadłości konsumenckiej, które dodano do ustawy w roku 2008 jako prawne ramy upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej (art. 491^1–491^{23} pr. up.). Postępowanie w zakresie upadłości konsumenckiej zostało wprawdzie ostatnio uproszczone, ale jako podstawową przesłankę utrzymano niewypłacalność powstałą wskutek okoliczności niezależnych od dłużnika-nieprzedsiębiorcy bądź z jego winy nieumyślnej. Sąd obligatoryjnie oddali wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli dłużnik doprowadził do swojej niewypłacalności lub istotnie zwiększył jej stopień umyślnie, lub wskutek rażącego niedbalstwa (art. 491^4 ust. 1 pr. up.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

4. Skutki prawne ogłoszenia upadłości

data upadłości

1. Sąd wydaje postanowienie o ogłoszeniu upadłości o treści oznaczonej w art. 51 ust. 1 pr. up. Wskazuje osobę dłużnika, wzywa wierzycieli upadłego do zgłoszenia wierzytelności w terminie 30 dni od dnia obwieszczenia postanowienia o ogłoszeniu upadłości, wyznacza sędziego-komisarza i jego zastępcę oraz syndyka masy upadłości. Postanowienie o ogłoszeniu upadłości jest skuteczne i wykonalne z dniem jego wydania, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (art. 51 ust. 2 pr. up.). Data wydania postanowienia o ogłoszeniu upadłości jest datą upadłości (art. 52 pr. up.). To zdarzenie prawne wywoła bardzo doniosłe skutki w sferze prawnej dłużnika, jego wierzycieli oraz osób trzecich. Ustawodawca systematyzuje je w trzech grupach głównych: pierwsza – skutki co do osoby upadłego (art. 57 i n. pr. up.), druga – skutki co do majątku upadłego (art. 61 i n. pr. up.), oraz trzecia – skutki co do zobowiązań upadłego (art. 83 i n. pr. up.), uzupełnione o unormowanie bezskuteczności i zaskarżenia czynności upadłego (art. 127–135 pr. up.). Szczególna regulacja, istotna z praktycznego punktu widzenia, obejmuje wpływ ogłoszenia upadłości na stosunki majątkowe małżeńskie upadłego przedsiębiorcy (art. 124–126 pr. up.).

skutki co do osoby upadłego

2. Skutki ogłoszenia upadłości co do osoby upadłego w ujęciu syntetycznym wyczerpują się głównie w stwierdzeniu, że upadłość jest stanem jawnym w obrocie. Postanowienie o ogłoszeniu upadłości obwieszcza się (art. 53 ust. 1 pr. up.)[166]; będzie też ujawnione w KRS i innych księgach publicznych. Po ogłoszeniu upadłości przedsiębiorca występuje w obrocie pod dotychczasową firmą z dodaniem oznaczenia „w upadłości" (art. 60^1 pr. up.). Zawiadamia się właściwą izbę skarbową, oddział ZUS, znane sądowi organy egzekucyjne (art. 53 ust. 5 pr. up.) oraz inne podmioty według właściwości upadłego. Upadły jest obowiązany udzielać sędziemu-komisarzowi i syndykowi wszelkich potrzebnych wyjaśnień dotyczących majątku (art. 57 ust. 2 pr. up.), wydać dokumenty dotyczące jego działalności, majątku oraz rozliczeń (księgi rachunkowe, korespondencję) i przede wszystkim zobowiązany jest wskazać i wydać syndykowi cały swój majątek (art. 57 ust. 1 pr. up.). Sędzia-komisarz może ograniczyć upadłemu lub członkom organu zarządzającego upadłego swobodę poruszania się poza granicami Rzeczypospolitej (art. 57 ust. 3 i 4 pr. up.). Wobec upadłego, który się ukrywa lub ukrywa swój majątek, sędzia-komisarz może postanowić o stosowaniu przymusu określonych w Kodeksie postępowania cywilnego dla egzekucji świadczeń niepieniężnych (art. 58 pr. up.).

[166] Obwieszczenia będą dokonywane w Rejestrze utworzonym na podstawie ustawy z 6.12.2018 r. o Krajowym Rejestrze Zadłużonych (Dz.U. z 2019 r. poz. 55 ze zm.). Rejestr będzie prowadzony w systemie teleinformatycznym administrowanym i udostępnianym przez Ministra Sprawiedliwości od 1.12.2020 r.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

skutki co do majątku upadłego

3. Skutki prawne ogłoszenia upadłości co do majątku upadłego są najdalej posuniętą ingerencją w zakres wykonywania praw podmiotowych przedsiębiorcy, ale samego upadłego upadłość nie pozbawia ani zdolności prawnej, ani zdolności do czynności prawnych (art. 185 ust. 2 pr. up.). Z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu wierzycieli upadłego (art. 61 pr. up.). W skład masy wchodzi majątek należący do upadłego w dniu ogłoszenia upadłości oraz nabyty przez upadłego w toku postępowania upadłościowego (art. 62 pr. up.). Ustalono katalog wyłączeń *ex lege* z masy upadłości (art. 63 i n. pr. up.)[167] oraz podstawy żądania wyłączeń z masy uchwałą zgromadzenia wierzycieli (art. 63 ust. 2 pr. up.), postanowieniem sędziego-komisarza (art. 73 pr. up.) i wyrokiem sądu upadłościowego (art. 74 pr. up.). Dwie ostatnie podstawy mają doniosłe znaczenie praktyczne jako środek ochrony praw osób trzecich. Składniki mienia nienależące do upadłego nie mogą wchodzić do masy upadłości i powinny zostać z niej wyłączone (art. 70 pr. up.).

Z dniem ogłoszenia upadłości *ex lege* upadły traci prawo zarządu oraz możliwość korzystania z mienia wchodzącego do masy upadłości i rozporządzania nim (art. 75 pr. up.). Należy zaakcentować, że upadły nie traci przez to prawa własności majątku przeistoczonego w masę upadłości, jednakże jego czynności prawne dotyczące mienia wchodzącego do masy upadłości będą nieważne (art. 77 ust. 1 pr. up.).

Po ogłoszeniu upadłości ochrona masy upadłości następuje także przez zakaz jej obciążania. Składników masy nie można obciążać hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym, skarbowym lub hipoteką morską w celu zabezpieczenia wierzytelności powstałej przed ogłoszeniem upadłości (art. 81 ust. 1 pr. up.). Wyjątek dotyczy wpisu hipoteki, gdy wniosek o jej wpis został złożony co najmniej na 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości (art. 81 ust. 2 pr. up.).

skutki co do zobowiązań upadłego

4. Skutki ogłoszenia upadłości co do zobowiązań upadłego można usystematyzować w trzech grupach. Skutki *ex lege* wyrażają się przede wszystkim w tym, że:

1) zobowiązania pieniężne upadłego, których termin płatności świadczenia jeszcze nie nastąpił, stają się z tym dniem wymagalne (art. 91 ust. 1 pr. up.);
2) zobowiązania majątkowe niepieniężne zmieniają się na zobowiązania pieniężne i z tym dniem stają się płatne, chociażby termin ich wykonania jeszcze nie nastąpił (art. 91 ust. 2 pr. up.);

[167] Przykładowo: mienie, które jest wyłączone od egzekucji według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, wynagrodzenie za pracę upadłego w części niepodlegającej zajęciu, mienie przeznaczone na pomoc socjalną dla pracowników upadłego i ich rodzin stanowiące zgromadzone na odrębnym rachunku bankowym środki pieniężne zakładowego funduszu świadczeń socjalnych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3) z masy upadłości mogą być zaspokojone należne od upadłego odsetki do dnia ogłoszenia upadłości (art. 92 ust. 1 pr. up.), co oznacza, że odsetki należne upadłemu biegną nadal i stanowić będą wierzytelność masy upadłości.

Pierwszą grupę skutków uzupełnia nieważność bezwzględna postanowień umów zastrzegających na wypadek ogłoszenia upadłości zmianę lub rozwiązanie stosunku prawnego, którego stroną jest upadły (art. 83 pr. up.) oraz wygaśnięcie niektórych umów, których był stroną[168].

Drugą grupę wypełniają skutki zależne od woli stron. Chodzi o to, że w oznaczonej przez ustawę sytuacji niektóre umowy mogą być wypowiedziane, a od innych można odstąpić. Przykładowo, na podstawie art. 109 pr. up. służy wypowiedzenie w odniesieniu do umowy najmu i dzierżawy nieruchomości należących do upadłego, a na podstawie art. 114 ust. 1 pr. up. w odniesieniu do umowy leasingu, gdy upadłym jest leasingobiorca. W tej grupie mieści się również uprawnienie syndyka do wypowiedzenia umów o pracę. Ustawa przewiduje także prawo odstąpienia od niektórych umów (np. odstąpienie przez syndyka od umowy o zakazie konkurencji – art. 110a pr. up.).

Trzecią grupę skutków prawnych ogłoszenia upadłości stanowią skutki o charakterze mieszanym. Najbardziej reprezentatywna jest w tej grupie konstrukcja potrącenia. Ograniczenie dopuszczalności potrącenia w prawie upadłościowym podyktowane jest koniecznością ochrony masy upadłości oraz poszanowaniem reguł zaspokojenia wierzycieli upadłego ujętych w normy bezwzględnie obowiązujące art. 342 i n. pr. up.

upadłość a stosunki majątkowe małżonków

5. Doniosłe znaczenie praktyczne ma regulacja wpływu ogłoszenia upadłości na stosunki majątkowe małżeńskie upadłego. Analiza tych przepisów musi uwzględniać ustroje majątkowe małżonków według prawa rodzinnego. Pozostawanie w ustroju ustawowej wspólności majątkowej w dniu ogłoszenia upadłości małżonka-przedsiębiorcy ma ten skutek, że *ex lege* między małżonkami powstaje rozdzielność majątkowa (art. 124 ust. 1 zdanie pierwsze pr. up.). Majątek wspólny małżonków zasili masę upadłości, a jego podział jest niedopuszczalny (art. 124 ust. 1 zdanie drugie pr. up.). Domniemywa się bowiem, że majątek wspólny powstały w okresie prowadzenia przedsiębiorstwa przez upadłego został nabyty ze środków pochodzących z dochodów tego przedsiębiorstwa (art. 124 ust. 4 pr. up.)[169]. Nie wchodzą do masy przed-

[168] Np. umowy agencyjnej (art. 103 pr. up.), umowy użyczenia i pożyczki, gdy ich przedmiot nie został wydany (art. 104 i 105 pr. up.).

[169] Zgodnie z art. 31 § 2 pkt 1 k.r.o. dochody z działalności zarobkowej każdego z małżonków należą do majątku wspólnego.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

mioty służące wyłącznie małżonkowi upadłego do prowadzenia działalności gospodarczej lub zawodowej, nawet gdy były nabyte do majątku wspólnego, ale nie dawniej niż 2 lata przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości (art. 124 ust. 5 pr. up.). W postępowaniu upadłościowym małżonek upadłego wystąpi jako wierzyciel masy, zgłaszając sędziemu-komisarzowi swoją należność z tytułu udziału w majątku wspólnym (art. 124 ust. 3 pr. up.).

Inna jest sytuacja prawna małżonka upadłego pozostającego w rozdzielności majątkowej umownej lub ustanowionej na podstawie orzeczenia sądu. Majątek osobisty małżonka upadłego pozostaje jego majątkiem i nie wchodzi do masy upadłości, chyba że ze względu na terminy umowy majątkowej lub wydania orzeczenia rozdzielność byłaby bezskuteczna wobec masy. Skutek ten nie wystąpi, jeżeli umowa małżonków zawarta była co najmniej 2 lata przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości (art. 126 pr. up.), a orzeczenie sądu zapadło wcześniej niż rok przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości, bądź gdy pozew złożony był co najmniej 2 lata przed dniem złożenia wniosku o upadłość małżonka (art. 125 ust. 1 pr. up.).

5. Likwidacja masy upadłości

czynności poprzedzające likwidację

1. Upadłość, jak każde postępowanie sądowe, poddane jest rygorom proceduralnym, w tym terminom kolejnych etapów dokonywanych czynności przez sąd, sędziego-komisarza, syndyka masy i uczestników postępowania, w tym przede wszystkim upadłego i wierzycieli. Istotne jest to, by z jednej strony ustalić krąg wierzycieli upadłego ze zweryfikowaną wartością ich wierzytelności[170], a z drugiej zinwentaryzować składniki masy upadłości i ustalić wartość masy[171]. Celem postępowania upadłościowego jest zaspokojenie wierzycieli upadłego według planu podziału funduszu masy powstałego z jej likwidacji. Likwidację masy przeprowadza syndyk (art. 308 ust. 1 pr. up.) nadzorowany przez sędziego-komisarza (art. 152 ust. 1 pr. up.). Plan likwidacyjny sporządzony przez syndyka określa proponowane sposoby sprzedaży składników majątku upadłego, w szczególności sprzedaży przedsiębiorstwa, preliminarz wydatków oraz ekonomiczne uzasadnienie dalszego prowadzenia działalności gospodarczej (art. 306 pr. up.). Utrzymanie przedsiębiorstwa „w ruchu" zapobiega zwykle utracie jego wartości.

[170] Zgłoszenia wierzytelności na piśmie dokonują wierzyciele w terminie wskazanym w obwieszczeniu o ogłoszeniu upadłości (art. 239 w zw. z art. 51 ust. 1 pkt 4 pr. up.), ich sprawdzenia dokonuje sędzia-komisarz (art. 241 i n. pr. up.), a syndyk sporządza listę wierzytelności (art. 244 i n. pr. up.) wymagającą zatwierdzenia przez sędziego-komisarza (art. 260 i n. pr. up.).

[171] Spis inwentarza i oszacowanie masy przynależy do obowiązków syndyka (art. 306 pr. up.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

sposoby likwidacji masy

2. Likwidacji masy upadłości dokonuje się przez sprzedaż z wolnej ręki albo w drodze przetargu lub aukcji przedsiębiorstwa upadłego w całości lub jego zorganizowanych części, nieruchomości i ruchomości, wierzytelności oraz innych praw majątkowych albo przez ściągnięcie wierzytelności od dłużników upadłego i wykonanie innych jego praw majątkowych (art. 311 ust. 1 pr. up.). Sprzedaż składników ruchomych i nieruchomości dokonana w postępowaniu upadłościowym ma skutki sprzedaży egzekucyjnej; nabywca składników masy upadłości nie odpowiada również za zobowiązania podatkowe upadłego, także powstałe po ogłoszeniu upadłości (art. 313 ust. 1 pr. up.).

sprzedaż przedsiębiorstwa

3. W szczególny sposób uregulowano sprzedaż w całości przedsiębiorstwa upadłego lub jego zorganizowanej części (art. 316 i n. pr. up.). Ustawodawca dostrzega w tym sposobie likwidacji instrument usprawnienia postępowania i skrócenia czasu jego trwania, zachowanie przynajmniej niepogorszonego stanu przedsiębiorstwa i ochronę rynku pracy. Przedsiębiorstwo w ujęciu przedmiotowym w rozumieniu art. 55^1 k.c. występuje w obrocie, a czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo obejmuje wszystko, co wchodzi w jego skład (art. 55^2 k.c.). W nawiązaniu do tych przepisów Kodeksu cywilnego prawo upadłościowe stanowi, że przedsiębiorstwo upadłego powinno być sprzedane jako całość, chyba że nie jest to możliwe (art. 316 ust. 1 pr. up.). Jeżeli byłoby to niemożliwe ze względów ekonomicznych lub innych przyczyn, można sprzedać zorganizowaną część przedsiębiorstwa (art. 318 ust. 1 pr. up.)[172], a z odpowiednim stosowaniem tego przepisu – także zbiór rzeczy lub praw obciążonych zastawem rejestrowym, wchodzących w skład przedsiębiorstwa (art. 318 ust. 2 pr. up.).

Syndyk, po wyrażeniu zgody przez sędziego-komisarza, może zawrzeć, poprzedzającą sprzedaż, umowę dzierżawy przedsiębiorstwa, jeżeli przemawiają za tym względy ekonomiczne (art. 316 ust. 2 pr. up.). Umowa może być zawarta na czas określony i zastrzegać prawo pierwokupu dla dzierżawcy. Dzierżawca uzyska prawo do prowadzenia przedsiębiorstwa we własnym imieniu i na własny rachunek, a masę upadłości zasilać będzie czynsz dzierżawny.

Umowę sprzedaży przedsiębiorstwa zawiera syndyk. Wymagana jest forma pisemna z podpisami notarialnie poświadczonymi (art. 75^1 § 1 k.c.); jeśli jednak w skład przedsiębiorstwa wchodziłyby nieruchomości, konieczna będzie forma aktu notarialnego (art. 75^1 § 4 k.c.). Zbycie przedsiębiorstwa wymaga ujawnienia w rejestrze i ewidencji (art. 75^1 § 2 k.c.).

[172] Pojęcie zorganizowanej części przedsiębiorstwa nie ma ustawowej definicji. Cechy wyróżniające to pojęcie przedstawia S. Włodyka, M. Spyra [w:] *System Prawa Handlowego,* t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 763–765, 790–792.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Skutki prawne nabycia przedsiębiorstwa upadłego uregulowane zostały swoiście. Przede wszystkim nabywca przedsiębiorstwa nabywa je w stanie wolnym od obciążeń i nie odpowiada za długi upadłego (art. 317 ust. 2 zdanie drugie pr. up.), co oznacza, że jest to norma *lex specialis* w stosunku do art. 55^4 k.c. Wyłączenie odpowiedzialności nabywcy obejmuje wszelkie zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa, w tym także należności publicznoprawne ze względu na treść art. 112a o.p. Wszelkie obciążenia na składnikach przedsiębiorstwa (np. hipoteka, zastaw rejestrowy) wygasają, z wyjątkiem np. dożywocia, służebności drogi koniecznej lub służebności przesyłu. Na nabywcę przechodzą wszelkie koncesje, zezwolenia, licencje i ulgi, które zostały udzielone upadłemu, chyba że odrębne ustawy stanowią inaczej (art. 317 ust. 1 pr. up.), co jest szerszym zakresem sukcesji publicznoprawnej niż w przypadku zwykłego obrotu przedsiębiorstwem. Nabywca wstępuje również *ex lege* do postępowań cywilnych i administracyjnych, dotyczących przedsiębiorstwa lub jego składników (art. 317 ust. 3 pr. up.). Jednak tylko za zgodą upadłego nabywca może używać oznaczenia przedsiębiorstwa upadłego, w którym mieści się jego nazwisko (art. 317 ust. 2 zdanie pierwsze pr. up.).

6. Podział funduszów masy

plan podziału funduszów masy

1. Fundusze masy upadłości obejmują sumy uzyskane z likwidacji masy oraz dochód uzyskany z prowadzenia lub wydzierżawienia przedsiębiorstwa upadłego, a także odsetki od tych sum zdeponowanych w banku, chyba że przepisy ustawy stanowią inaczej (art. 335 pr. up.). Podziału funduszów można dokonać jednorazowo albo kilkakrotnie w miarę likwidacji masy, po zatwierdzeniu przez sędziego-komisarza listy wierzytelności w całości lub części (art. 337 ust. 1 pr. up.). W razie kilkakrotnego podziału funduszów masy dokonuje się podziału ostatecznego po całkowitym zlikwidowaniu masy upadłości (art. 337 ust. 2 pr. up.). Właściwości wierzytelności ujętych na liście będą decydowały tak o planach podziału funduszów masy, jak i ich wykonaniu oraz kolejności zaspokojenia wierzycieli. Postępowanie jest sformalizowane, co wyłącza dopuszczalność umownego podziału funduszów masy.

Wierzytelności zabezpieczone hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym, skarbowym i hipoteką morską objęte są odrębnym planem podziału sum uzyskanych ze sprzedaży rzeczy i praw obciążonych rzeczowo (art. 348 ust. 1 pr. up.). Zapobiegliwy wierzyciel, który skorzystał z rzeczowych instrumentów zabezpieczenia, uzyskuje w ten sposób uprzywilejowaną pozycję w postępowaniu upadłościowym. Plan podziału, o ustawowo oznaczonej treści, sporządza syndyk i składa sędziemu-komisarzowi (art. 347 ust. 1 i art. 348 pr. up.). Plan podziału, co do zasady, wykonuje się niezwłocznie po jego zatwierdzeniu przez sędziego-komisarza (art. 352 ust. 1 zdanie pierwsze pr. up.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zaspokojenie wierzycieli upadłego

2. Reguły zaspokojenia wierzycieli upadłego ujęte są w bezwzględnie obowiązujących przepisach ustawy. Pierwsza z nich ustanawia hierarchię – ustawową kolejność należności podlegających zaspokojeniu (art. 342 ust. 1 pr. up.) w ten sposób, że jeżeli suma przeznaczona do podziału nie wystarcza na zaspokojenie w całości wszystkich należności, należności dalszej kategorii zaspokaja się dopiero po zaspokojeniu w całości należności kategorii bezpośrednio poprzedzającej (art. 344 ust. 2 zdanie pierwsze pr. up.). Do pierwszej kategorii, najbardziej redakcyjnie rozbudowanej, należą przykładowo: należności ze stosunku pracy za czas przed ogłoszeniem upadłości; należności alimentacyjne oraz renty za wywołanie choroby, niezdolności do pracy, kalectwa lub śmierci; należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne za 3 ostatnie lata przed ogłoszeniem upadłości; oznaczone należności powstałe w postępowaniu restrukturyzacyjnym. Druga kategoria zaspokojenia stała się obecnie kategorią najbardziej pojemną, gdyż ustawodawca zdecydował o ograniczeniu uprzywilejowania należności publicznoprawnych względem należności natury prywatnoprawnej. Oznacza to, że na równym poziomie mieszczą się teraz należności główne z czynności handlowych, podatki i inne daniny publiczne oraz pozostałe należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne. Trzecią kategorię zaspokojenia tworzą odsetki od należności ujętych w wyższych kategoriach, sądowe i administracyjne kary grzywny oraz należności z tytułu darowizn i zapisów. Do czwartej kategorii zaliczono należności wspólników i akcjonariuszy z tytułu pożyczek lub czynności podobnych, dokonanych na rzecz upadłego będącego spółką kapitałową w okresie 5 lat przed ogłoszeniem upadłości, wraz z odsetkami.

Regułę hierarchizacji zaspokojenia wspiera reguła proporcjonalności. Wyraża się w tym, że jeżeli suma przeznaczona do podziału nie wystarcza na zaspokojenie w całości wszystkich należności tej samej kategorii, należności te zaspokajane są stosunkowo do wysokości każdej z nich (art. 344 ust. 2 zdanie drugie pr. up.). Wykonanie planu podziału funduszów masy polega na wypłacie pieniędzy osobom uprawnionym. Syndyk wydaje wierzycielowi należną mu kwotę lub przelewa ją na rachunek bankowy wierzyciela (art. 353 ust. 1 pr. up.). Jeżeli wierzyciel nie odbierze swojej należności w terminie miesiąca lub gdy należna mu suma nie może być mu wydana z powodu podania nieprawidłowego adresu albo niepodania rachunku bankowego, sumy należne temu wierzycielowi składa się do depozytu sądowego (art. 358 pr. up.), o czym orzeka sędzia-komisarz (art. 359 ust. 1 zdanie pierwsze pr. up.).

zakończenie postępowania

3. Po wykonaniu ostatecznego planu podziału sąd stwierdza zakończenie postępowania upadłościowego (art. 368 ust. 1 pr. up.). Sąd wydaje to postanowienie tak wtedy, gdy zaspokojenie nie objęło wszystkich kategorii należności z katalogu art. 342 ust. 1 pr. up., jak i wtedy, gdy w toku postępowania

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zaspokojeni zostali wszyscy wierzyciele (art. 368 ust. 2 pr. up.). Postanowienie sądu podlega obwieszczeniu.

7. Postępowanie restrukturyzacyjne

cele postępowania restrukturyzacyjnego

1. Ustawodawca 1.01.2016 r. rozdzielił postępowanie upadłościowe od postępowań nazwanych restrukturyzacyjnymi[173]. Ustawa z 15.05.2015 r. reguluje:
1) zawieranie przez dłużnika niewypłacalnego lub zagrożonego niewypłacalnością układu z wierzycielami oraz skutki układu;
2) przeprowadzanie działań sanacyjnych (art. 1 pr. rest.).

Celem postępowania restrukturyzacyjnego jest uniknięcie ogłoszenia upadłości dłużnika przez umożliwienie mu restrukturyzacji w drodze zawarcia układu z wierzycielami, a w przypadku postępowania sanacyjnego – również przez przeprowadzenie działań sanacyjnych przy zabezpieczeniu słusznych praw wierzycieli (art. 3 ust. 1 pr. rest.). Uznaje się wobec tego ochronę wartości ekonomicznej przedsiębiorstwa dłużnika, ochronę miejsc pracy oraz zachowaną ciągłość jego więzi gospodarczych na rynku.

rodzaje postępowań

2. Dłużnik może podjąć akcję prewencyjną w drodze:
1) postępowania o zatwierdzenie układu,
2) przyspieszonego postępowania układowego,
3) postępowania układowego,
4) postępowania sanacyjnego (art. 2 pr. rest.).

Po stronie dłużnika jest wybór najbardziej dla niego dogodnej formy restrukturyzacji. Procedura każdej z nich jest jednak nieco odmienna. Nie pozostawia się natomiast wątpliwości co do tego, że postępowanie restrukturyzacyjne jest prowadzone w interesie dłużnika, a grupowy (zbiorowy) interes wierzycieli realizowany będzie w miarę możliwości[174].

Postępowanie o zatwierdzenie układu umożliwia zawarcie układu w wyniku samodzielnego zbierania głosów wierzycieli przez dłużnika bez udziału sądu (art. 3 ust. 2 pkt 1 pr. rest.). Może być prowadzone tylko wtedy, gdy suma

[173] Szerokie zainteresowanie piśmiennictwa wzbudzają nie tylko zmiany upadłości, ale także sama ustawa – Prawo restrukturyzacyjne. Zob. przykładowo R. Adamus, *Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2015; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2018; *System Prawa handlowego*, t. 6, *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, red. A. Hrycaj, A. Jakubecki, A. Witosz, Warszawa 2016; *Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, red. A. Torbus, A. Witosz, A. J. Witosz, Warszawa 2016.

[174] Z odwołaniem się do uzasadnienia ustawy zob. R. Adamus, *Prawo restrukturyzacyjne*…, s. 16 i n.; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne*…, s. 980.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wierzytelności spornych uprawniających do głosowania nad układem nie przekracza 15% sumy wierzytelności uprawniających do głosowania nad układem (art. 3 ust. 2 pkt 2 pr. rest.). Przepisy szczególne postępowania o zatwierdzenie układu zawarto w art. 210–226 pr. rest.

Przyspieszone postępowanie układowe umożliwia dłużnikowi zawarcie układu po sporządzeniu i zatwierdzeniu spisu wierzytelności w uproszczonym trybie (art. 3 ust. 3 pkt 1 pr. rest.). Także w tym trybie procedowania ustawodawca limituje jego dostępność, stanowiąc, znowu niepoprawnie stylistycznie, że jest on dopuszczalny, gdy suma wierzytelności spornych uprawniających do głosowania nad tym układem nie przekracza 15% sumy wierzytelności uprawniających do głosowania nad układem (art. 3 ust. 3 pkt 2 pr. rest.). Przyspieszone postępowanie układowe szczegółowo uregulowano w art. 227–264 pr. rest.

Postępowanie układowe w ujęciu ustawy odpowiada występującym wcześniej w polskiej tradycji rozwiązaniom prewencyjnym przed upadłością. Jest to tryb sądowego postępowania prowadzącego do zawarcia przez dłużnika układu z wierzycielami i ustaleniu tą drogą zmiany treści zobowiązań łączących strony układu (art. 3 ust. 4 pkt 1 pr. rest.). Jest dopuszczalny, gdy wartość wierzytelności spornych objętych układem przekracza 15% sumy wierzytelności uprawniających do głosowania nad układem. W art. 265–282 pr. rest. uregulowano przebieg tego postępowania.

Szczególne zainteresowanie w praktyce i piśmiennictwie wywoła zapewne układ sanacyjny. Działania sanacyjne w rozumieniu ustawy to czynności prawne i faktyczne, które zmierzają do poprawy sytuacji ekonomicznej dłużnika i mają na celu przywrócenie dłużnikowi zdolności do wykonywania zobowiązań, przy jednoczesnej ochronie przed egzekucją (art. 3 ust. 6 pr. rest.). W tym trybie restrukturyzacji upatruje się możliwość wykorzystania takich środków, których nie można jednolicie ująć w klasyczne propozycje układowe poddane zgromadzeniu wierzycieli pod głosowanie. Chodzi, przykładowo, o wykorzystanie odstąpienia od umów niekorzystnych dla dłużnika albo takich, co do których istnieje gospodarcza niemożliwość świadczenia (art. 298 pr. rest.) bądź zbywanie – ze skutkiem sprzedaży egzekucyjnej – składników mienia dłużnika tworzących tzw. masę sanacyjną (art. 323 pr. rest.). Postępowanie sanacyjne uregulowano w sposób szczególny w art. 283–323 pr. rest.

niewypłacalność i zagrożenie niewypłacalnością

3. Podstawy otwarcia postępowania restrukturyzacyjnego nawiązują do pojęcia niewypłacalności w rozumieniu prawa upadłościowego (art. 6 ust. 2 pr. rest.). Artykuł 6 ust. 1 pr. rest. stanowi, że postępowanie może być prowadzone wobec dłużnika niewypłacalnego lub zagrożonego niewypłacal-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nością. Tę drugą podstawę pozwala uściślić art. 6 ust. 3 pr. rest. w ten sposób, że zagrożenie niewypłacalnością występuje po stronie dłużnika, którego sytuacja ekonomiczna wskazuje, że w niedługim czasie może stać się niewypłacalny. Ustawa nie wymaga ustaleń co do przyczyn zagrożenia. Należy podkreślić, że może się ono odnosić tylko do tzw. niewypłacalności płynnościowej czyli zagrożenia utraty zdolności do wykonywania przez dłużnika jego wymagalnych zobowiązań pieniężnych. Zastosowanie niewypłacalności zadłużeniowej (czyli nieprzerwanej przewagi zobowiązań nad majątkiem przez czas przekraczający 24 miesięcy) do oceny zdolności restrukturyzacyjnej dłużnika zagrożonego niewypłacalnością jest jednak akceptowane w piśmiennictwie[175] bez refleksji, że stwarza to dłużnikowi nieograniczone wręcz możliwości manipulowania restrukturyzacją przeciwko wierzycielom chcącym złożyć wniosek o ogłoszenie upadłości takiego dłużnika.

zdolność restrukturyzacyjna

4. Zakres podmiotowy ustawy wyznacza art. 4 pr. rest. Zdolność restrukturyzacyjna występuje po stronie przedsiębiorców w rozumieniu art. 43^1 k.c. oraz spółek z o.o. i akcyjnych nieprowadzących działalności gospodarczej, wspólników osobowych spółek handlowych ponoszących nieograniczoną odpowiedzialność za zobowiązania spółki oraz wspólników spółki partnerskiej (art. 4 ust. 1 pr. rest.)[176]. Przepisów ustawy nie stosuje się natomiast do: Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego, banków państwowych i banków hipotecznych, zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji oraz funduszy inwestycyjnych (art. 4 ust. 2 pr. rest.).

Inicjatywa wszczęcia postępowania restrukturyzacyjnego jest, w zasadzie, po stronie dłużnika (art. 7 ust. 1 pr. rest.). Dotychczasowa praktyka pokazuje, że przedsiębiorcy chcą korzystać z niewątpliwie bardzo dla nich korzystnych rozwiązań prawa restrukturyzacyjnego.

[175] Zob. przykładowo: P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne*…, s. 1112–1117.

[176] Porównanie zakresów zdolności restrukturyzacyjnej ze zdolnością upadłościową zob. S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne*…, s. 997 i n. oraz R. Adamus, *Prawo restrukturyzacyjne*…, s. 21 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział dziewiąty

PRZEDMIOT STOSUNKU CYWILNOPRAWNEGO

1. Przedmiot jako element stosunku cywilnoprawnego

Każdy stosunek prawny ma swój przedmiot, a mimo to jest bardzo trudno uzgodnić w doktrynie prawa, co jest tym przedmiotem. W rozdziale pierwszym w pkt 2 została wskazana reguła ogólna. Uzupełniając ją, można stwierdzić, że chodzi o rzeczy i różne dobra niebędące rzeczami, w tym dobra niematerialne, których dotyczy stosunek prawny, np. wynikający z umowy, z jednostronnej czynności prawnej, czynu niedozwolonego, wynalazku, dzieła autorskiego itd. W prawie rzeczowym, które dotyczy zachowania podmiotów względem obiektów materialnych, przedmiotem tym są rzeczy, których istotę należy wyjaśnić, poprzedziwszy to określeniem mienia i majątku. W prawie własności intelektualnej i przemysłowej, w prawie autorskim i wynalazczym przedmiotem tym są dobra niematerialne, których znaczenie też wymaga objaśnienia[177].

2. Pojęcie mienia i majątku. Dobra niematerialne

pojęcie mienia

1. Mienie stanowi ogólne pojęcie, wyrażające ogół praw majątkowych, w tym zwłaszcza prawo własności i inne prawa majątkowe (art. 44 k.c.). Na mienie składają się więc aktywa, należące do podmiotów prawa, jako mienie państwowe (państwowych osób prawnych, art. 44^1 k.c.), mienie komunalne (samorządowych – komunalnych osób prawnych) i inne mienie. Jest to związane z konstytucyjnym rozumieniem własności i jej rodzajów (typów).

[177] Bliżej na temat przedmiotu stosunku cywilnoprawnego i różnych przedmiotów tego stosunku zob. W.J. Katner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, rozdz. XVII.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

pojęcie majątku

2. Majątek oznacza składniki mienia dające się wyodrębnić jako zespół aktywów będących przedmiotem dziedziczenia, obrotu, zabezpieczenia wierzytelności, podstawą odpowiedzialności za zobowiązania. Znany jest majątek wspólny i odrębny (np. wspólny wspólników spółki cywilnej, wspólny spółki handlowej, osobisty wspólników – art. 863 k.c., art. 2 k.s.h.). Zasada surogacji majątku oznacza zastępowanie jednych składników innymi przy pozostawieniu bez zmian wartości całego mienia.

Wątpliwe jest zaliczanie pasywów (długów) do majątku. One powinny być tylko uwzględniane w stosunkach prawnych, których dotyczą, jak np. w razie nabywania spadku, odpowiedzialności za zobowiązania, co obecnie reguluje art. 55^4 k.c. w odniesieniu do przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego (zob. pkt 7 i 8 tego rozdziału oraz rozdział czwarty, pkt 4.4).

dobra materialne i niematerialne

3. Powszechne jest przekonanie, że przedmiotem stosunku cywilnoprawnego są dobra materialne. Świadczy też o tym rozdział o mieniu w Kodeksie cywilnym (art. 44 i n. k.c.). Wiadomo jednak, że są tym przedmiotem również dobra niematerialne:

1) dobra osobiste według art. 23 k.c.;
2) dzieła artystyczne, literackie i naukowe jako dobra objęte prawem autorskim;
3) wynalazki, wzory użytkowe, wzory zdobnicze i znaki towarowe objęte prawem własności przemysłowej (patentowym, o znakach towarowych; zob. rozdział dziewiętnasty).

Szczególną rolę odgrywają dobra traktowane w obrocie jak rzeczy, czyli energie (elektryczna, cieplna i inne) i prawa (zbywalne, jak np. własność, wierzytelności), które mogą być przedmiotem sprzedaży (art. 555 k.c.).

3. Rzeczy

3.1. Pojęcie rzeczy

pojęcie rzeczy

1. Rzeczami są tylko przedmioty materialne (art. 45 k.c.). Zgodnie z utrwalonymi poglądami są to części przyrody w stanie pierwotnym lub przetworzonym, wyodrębnione spośród innych (naturalnie lub sztucznie) w sposób umożliwiający samoistne ich traktowanie w stosunkach społeczno-gospodarczych, wyrażonych przez prawo rzeczowe, zobowiązaniowe i inne[178].

[178] A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2000, s. 233; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015, s. 111 i n.; *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, s. 114–115; W.J. Katner,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wyłączenia

2. Nie są rzeczami dobra wolne (powietrze, woda, węgiel w złożu) aż do postaci nadającej się do wyodrębnienia (woda w butelce, węgiel na hałdzie). Nie są rzeczami: człowiek, jego zwłoki, narządy, tkanki, nawet jeśli znajdują się w obrocie (krew) jako dobra *sui generis*. Także zwierzęta, po długotrwałych dyskusjach, zostały wyłączone z kategorii rzeczy, chociaż w obrocie zwierzętami (np. sprzedaż zwierząt domowych, hodowlanych) stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy[179]. Dobra niematerialne, jak dzieła literackie, muzyczne, filmowe, naukowe, wynalazki i dobra osobiste, też nie są rzeczami. Czasami występuje ich uzewnętrznienie, np. w postaci książki, nut, obrazu, projektu budowlanego, koncepcji urbanizacyjnej, jest to jednak *corpus mechanicum*, przenoszący dobra niematerialne jako dzieło twórcy.

3.2. Rzeczy znajdujące się w obrocie i wyłączone z obrotu

Ogół rzeczy jest dopuszczony do obrotu cywilnego i handlowego (*res in commercio*).

rzeczy w obrocie i poza obrotem

Do wyjątków należą rzeczy, które są prawnie wyłączone z obrotu (*res extra commercium*). Przyczyny wyłączenia wynikają z pochodzenia rzeczy, materiałów, z których są wykonane, oraz przeznaczenia, sprawiających, że rzeczy są niebezpieczne. Wyłączenia mogą też wynikać z powodów moralnych, co odnosi się np. do organów człowieka.

3.3. Nieruchomości i rzeczy ruchome

pojęcie nieruchomości

1. Zgodnie z art. 46 § 1 k.c. nieruchomościami są części powierzchni ziemskiej stanowiące odrębny przedmiot własności (grunty), jak również budynki trwale z gruntem związane lub części takich budynków, jeżeli na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności (np. budynki oraz lokale, zwłaszcza mieszkalne). Własność gruntu rozciąga się na przestrzeń nad i pod powierzchnią gruntu w granicach określonych przez społeczno-gospodarcze jego przeznaczenie (art. 143 k.c.).

pojęcie ruchomości

Przepis określa tylko pojęcie nieruchomości, uznając jakby w domyśle, że to, co nie jest nieruchomością – jest ruchomością (nie ma ustawowej definicji ruchomości). To praktyczny, choć uproszczony i często zawodny punkt

Przeniesienie własności rzeczy ruchomych, Łódź 1988, s. 61 i n.; A. Brzozowski, W.J. Kocot, W. Opalski, *Prawo rzeczowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 26 i n.; B. Ziemianin, K.A. Dadańska, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012, s. 22 i n.

[179] Zob. M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

widzenia. Podział ma bowiem istotne znaczenie w obrocie – różne są przepisy o przeniesieniu własności, formie czynności prawnych, zasiedzeniu własności, nabyciu własności ruchomości od nieuprawnionego itp.; są umowy, które dotyczą tylko nieruchomości (np. dzierżawa), oraz takie, które za przedmiot mają wyłącznie ruchomości (np. użyczenie, pożyczka, zastaw).

Części budynków to nieruchomości, jeśli stanowią lokale będące odrębną własnością (nieruchomości lokalowe). Jeśli takimi nie są, stanowią części składowe nieruchomości budynkowej (budynku) i wtedy nie są w ogóle uznawane za odrębne rzeczy.

2. Próbując określić ruchomości, należy uznać je za rzeczy wyodrębnione od innych fizycznie, przenaszalne (np. garaż składany jest ruchomością, murowany kiosk na fundamentach jest nieruchomością). Orzecznictwo sądowe od lat próbuje rozstrzygnąć sytuacje wątpliwe. Wynikają one ze sporów na tle rzymskiej zasady przejętej przez ustawodawstwa współczesne, że to, co jest trwale związane z gruntem, przynależy do właściciela gruntu – *superficies solo cedit* (art. 48 i 191 k.c.)[180].

3. Wśród rzeczy ruchomych wyróżnia się rzeczy oznaczone co do gatunku i co do tożsamości.

podział ruchomości

Tylko ruchomości mogą być oznaczone co do gatunku (rodzaju), bez określania cech indywidualnych, np. tona węgla, kopa jaj, meble, samochody. Ograniczone rodzajowo będą rzeczy ruchome, określone trochę dokładniej: tona węgla I gatunku, kopa jaj kurzych średniej wielkości, samochody Fiat z roku 2019, a nawet z podaniem dalszych szczegółów, np. buty męskie czarne nr 42 modelu X, wyprodukowane w fabryce Y[181]. Rzeczy oznaczone co do tożsamości to ruchomości określone indywidualnie, co jest równoznaczne, jak trafnie wskazał Sąd Najwyższy, z rzeczami niezamiennymi (niezastępowalnymi), np. samochód Fiat Punto o oznaczonych numerach identyfikacyjnych, konkretny egzemplarz ubrania, mebli itp.[182]

Prezentowany podział ma zasadnicze znaczenie dla skutków umowy przeniesienia własności. Zgodnie z art. 155 k.c. przeniesienie własności na nabywcę rzeczy oznaczonych co do tożsamości następuje na mocy samej umowy

[180] Szerzej na temat tego podziału, zwłaszcza pojęcia rzeczy ruchomej, W.J. Katner, *Umowne nabycie własności ruchomości*, Warszawa 1995, s. 25 i n.

[181] Tak wyodrębnia to trafnie W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1983, s. 60.

[182] Uchwała SN z 30.12.1988 r., III CZP 48/88, OSNC 1989/3, poz. 36; W.J. Katner, *Umowne nabycie*…, s. 30–39; por. J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2003, s. 20; nieruchomości są zawsze oznaczone co do tożsamości.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

(*solo consensu*), a co do rzeczy oznaczonych gatunkowo (rodzajowo) potrzeba, oprócz oświadczenia woli stron o zawarciu umowy, także przeniesienia posiadania rzeczy[183].

rzeczy przyszłe

4. Podobnie sprawa wygląda w razie przeniesienia własności rzeczy przyszłych, czyli takich, których w chwili zawierania umowy, np. sprzedaży, jeszcze nie ma, bo nie zostały wyprodukowane albo jeszcze nie urosły, np. zboże (art. 155 § 2 k.c.).

4. Części składowe rzeczy

pojęcie części składowych

1. W obrocie gospodarczym z reguły mamy do czynienia z rzeczami złożonymi z różnych elementów. Jeżeli nie da się ich odłączyć od siebie bez uszkodzenia lub istotnej zmiany całości albo bez uszkodzenia lub istotnej zmiany przedmiotu odłączonego – to mamy do czynienia z częściami składowymi rzeczy (art. 47 § 2 k.c.). Powiązanie musi mieć charakter trwały, fizyczny i funkcjonalny, czyli część składowa jest potrzebna do pełnienia funkcji gospodarczej rzeczy (np. silnik w samochodzie). Połączenie dla przemijającego użytku nie daje statusu części składowej (art. 47 § 3 k.c.).

Za części składowe gruntu uznaje się w szczególności budynki i inne urządzenia (np. budowle) trwale z gruntem związane, drzewa i inne rośliny od chwili zasadzenia lub zasiania (art. 48 k.c.)[184]. Z kolei według art. 49 k.c. częścią składową przedsiębiorstwa są urządzenia służące do doprowadzania lub odprowadzania płynów, pary, gazu, energii elektrycznej itp., niebędące jednocześnie częściami składowymi nieruchomości (gruntu lub budynku), w której się znajdują.

rodzaje części składowych

2. Konsekwencją uznania za część składową jest niemożność stania się odrębnym przedmiotem prawa własności lub innych praw rzeczowych (art. 47 § 1 k.c.). Toteż do części składowych nieruchomości zalicza się także prawa związane z własnością nieruchomości (art. 50 k.c.). Nie można więc przenieść własności części składowej, nie przenosząc własności całej rzeczy. Jeśli tak się stanie, to albo rzecz utraci swoje właściwości (wyjęcie silnika z samochodu

[183] Co nie oznacza konieczności wydania rzeczy, wystarczy, że rzecz ruchoma zostanie zindywidualizowana („ten egzemplarz") – W.J. Katner [w:] W.J. Katner, M. Stahl, W. Nykiel, *Umowa sprzedaży w obrocie gospodarczym. Zagadnienia prawa cywilnego, administracyjnego i podatkowego*, Warszawa 1996, s. 149–152. Za czynność prawną realną uznaje się przeniesienie własności rzeczy oznaczonych co do gatunku (dla przeniesienia posiadania potrzeba wydania rzeczy) – J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*…, s. 84.

[184] Wspomniana już zasada *superficies solo cedit* wyjaśniona jest w art. 191 k.c., zgodnie z którym własność nieruchomości rozciąga się na rzecz ruchomą, która została połączona z nieruchomością w taki sposób, że stała się jej częścią składową.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

powoduje utratę przez rzecz cech samochodu), albo część składowa stanie się odrębną rzeczą (wymiana silnika samochodu na nowy).

5. Przynależności

pojęcie przynależności

Przynależnością jest rzecz ruchoma potrzebna do korzystania z innej rzeczy (rzeczy głównej) zgodnie z jej przeznaczeniem, jeśli pozostaje z tą rzeczą w faktycznym związku, odpowiadającym temu celowi (art. 51 § 1 k.c.). Przynależnością samochodu są kluczyki, pompka do opon i koło zapasowe, nie jest nią bagażnik lub zapasowy komplet opon. Przemijające pozbawienie faktycznego związku z rzeczą główną nie niweczy cech przynależności (art. 51 § 3 k.c.), ale też zasadą jest, że przynależność należy do właściciela rzeczy głównej (art. 51 § 2 k.c.). Czynność prawna (np. sprzedaż) rzeczy głównej (np. samochodu) dotyczy także przynależności (np. koła zapasowego), chyba że strony to w umowie wyłączyły albo wyłączenie takie wynika z przepisów szczególnych (art. 52 k.c.).

6. Pojęcie i rodzaje pożytków

pojęcie i rodzaje pożytków
pożytki prawa
pożytki naturalne

1. Pożytki, czyli przychody, mogą stanowić przedmiot stosunku cywilnoprawnego jako pożytki rzeczy: naturalne i cywilne, oraz pożytki prawa. Pożytki prawa to dochody, jakie przynosi określone prawo (art. 54 k.c.), np. odsetki należne bankowi z tytułu udzielonego kredytu, dochody z tytułu majątkowych praw autorskich, patentu itp. Pożytki naturalne rzeczy to jej płody (np. zebrane uprawy, owoce) i inne odłączone od niej części składowe (np. wydobyty żwir, węgiel, torf), będące normalnym dochodem z rzeczy według zasad prawidłowej gospodarki (art. 53 § 1 k.c.).

pożytki cywilne

Na podstawie stosunku prawnego rzecz może przynosić dochody zwane pożytkami cywilnymi rzeczy, np. czynsz najmu, czynsz dzierżawny, renta gruntowa (art. 53 § 2 k.c.). Zaliczenie określonych dochodów do pożytków wskazuje na podmioty uprawnione do ich otrzymania, z reguły właściciela rzeczy (zawarte w treści prawa własności, według art. 140 k.c., *ius fruendi*), ale i użytkownika (art. 252 k.c.), dzierżawcę (art. 693 § 1 k.c.), a nawet posiadacza w dobrej wierze (art. 224 k.c.).

2. Przepisy prawa cywilnego (art. 55 § 1 k.c.) wskazują też czas uprawnienia do otrzymania pożytków: naturalne – gdy są odłączone od rzeczy w trakcie trwania uprawnienia do pobrania pożytków (np. umowy dzierżawy sadu), pożytki cywilne – w stosunku do czasu trwania uprawnienia (np. czynsz za czas umowy dzierżawy, choćby umowa już wygasła). Podobne uprawnienia dotyczą pożytków prawa, choć ustawa wyraźnie o tym nie stanowi.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

7. Przedsiębiorstwo według art. 55[1] k.c.

1. Przedsiębiorstwo może występować w znaczeniu podmiotowym, funkcjonalnym oraz przedmiotowym. Znaczenie przedmiotowe jest związane z art. 55[1] k.c. Przepis ten nawiązuje do art. 40 k.h., zwłaszcza po nowelizacji Kodeksu cywilnego ustawą z 14.02.2003 r.

pojęcie przedsiębiorstwa

Według art. 55[1] k.c. przedsiębiorstwo jest zorganizowanym zespołem składników niematerialnych i materialnych przeznaczonym do prowadzenia działalności gospodarczej. To nowe sformułowanie, co było już wcześniej wspomniane, zbliża określenie przedsiębiorstwa do znaczenia przedmiotowo-funkcjonalnego, co ma istotne znaczenie dla zrozumienia pojęcia przedsiębiorstwa w wielu umowach, np. komisu, agencyjnej, przewozu[185].

składniki przedsiębiorstwa

2. Od strony przedmiotowej przedsiębiorstwo obejmuje w szczególności:

1) oznaczenie indywidualizujące przedsiębiorstwo (nazwa przedsiębiorstwa);
2) własność nieruchomości lub ruchomości, w tym urządzeń, materiałów, towarów i wyrobów oraz inne prawa rzeczowe do tych rzeczy;
3) prawa wynikające z umów najmu i dzierżawy nieruchomości lub ruchomości oraz prawa do korzystania z tych rzeczy wynikające z innych stosunków prawnych;
4) wierzytelności, prawa z papierów wartościowych i środki pieniężne;
5) koncesje, licencje i zezwolenia (co z powodu indywidualnej decyzji administracyjnej jest bardzo wątpliwe);
6) patenty i inne prawa własności przemysłowej;
7) majątkowe prawa autorskie i pokrewne;
8) tajemnice przedsiębiorstwa;
9) księgi i dokumenty związane z prowadzeniem działalności gospodarczej.

W określeniu przedsiębiorstwa w brzmieniu przepisu od 2003 r. pominięto zobowiązania, które znalazły się tam w noweli Kodeksu cywilnego dokonanej ustawą z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321 ze zm.). Odpowiedzialność za zobowiązania zawiera obecnie art. 55[4] k.c., będący odpowiednikiem wcześniejszego art. 526 k.c.[186]

3. Przedmiotowe określenie przedsiębiorstwa pozwala na sformułowanie zasady, że czynność prawna (umowa) mająca za przedmiot przedsiębiorstwo obejmuje wszystko, co wchodzi w jego skład, chyba że strony się inaczej

[185] Zob. bliżej W.J. Katner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, s. 1343 i n.

[186] E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–449[10]*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 244 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umówiły lub wynika to z przepisu szczególnego (art. 55^2 k.c.). Więcej na ten temat zob. rozdział czwarty.

8. Nieruchomość rolna i gospodarstwo rolne

nieruchomości rolne

1. Wśród nieruchomości wyróżnia się nieruchomości rolne, utożsamiane z gruntami rolnymi (art. 46^1 k.c.), czyli takimi nieruchomościami, które są lub mogą być wykorzystywane do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej[187].

gospodarstwo rolne

2. Jako przedmiot stosunku cywilnoprawnego gospodarstwo rolne jest określone w art. 55^3 k.c., w brzmieniu noweli z 14.02.2003 r. Zgodnie z tym przepisem uważa się za nie grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią one lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego[188]. Podobnie jak dla przedsiębiorstwa pominięte zostały obowiązki, są tylko aktywa. Określenie gospodarstwa rolnego jest zbyt ogólne, aby dotyczyło tylko działalności gospodarczej w rolnictwie.

9. Inne szczególne przedmioty stosunku cywilnoprawnego

9.1. Pieniądze

pojęcie pieniądza

Co do zasady pieniądze nie stanowią przedmiotu stosunku cywilnoprawnego ze względu na to, że służą do wyrażania wartości rzeczy (świadczenia) i mają moc umarzania wszelkich zobowiązań. Same nie występują zatem w obrocie, chyba że są rzeczami jako numizmaty, pieniądze pamiątkowe, produkty mennicy.

[187] Zob. bliżej R. Brudzinowski [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do art. 1–449[11]*, red. M. Gutowski, Warszawa 2016, s. 282–284. Pojęcie to pozostało bez zmian w ustawie z 14.04.2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 869), którą to zmieniono niektóre przepisy Kodeksu cywilnego.

[188] Według art. 2 pkt 2 ustawy z 11.04.2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego w brzmieniu nadanym ustawą, o której mowa w poprzednim przypisie, gospodarstwo rolne jest rozumiane tak jak to czyni art. 55^3 k.c., ale w którym powierzchnia nieruchomości rolnej jest nie mniejsza niż 1 ha.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Jeżeli są środkiem zapłaty, to albo realizują świadczenie pieniężne *sensu stricto* (od samego początku), albo wchodzą w miejsce świadczenia niepieniężnego (np. jako odszkodowanie za utracone lub zniszczone rzeczy)[189].

9.2. Papiery wartościowe

istota papieru wartościowego

Papiery wartościowe (np. akcje, weksle, czeki, konosamenty) inkorporują w sobie określone prawa majątkowe. Posiadacz papieru wartościowego może zatem skorzystać z uprawnienia wynikającego z posiadanego dokumentu, np. zbywając rzeczy, obciążając je prawem itp.

Zgodnie z art. 921^6 k.c., jeżeli zobowiązanie wynika z wystawionego papieru wartościowego, dłużnik powinien spełnić określone świadczenie (za zwrotem dokumentu lub pozbawieniem go mocy prawnej). W tym sensie papiery wartościowe stanowią przedmiot stosunku cywilnoprawnego i występują w obrocie przez prawa, których dotyczą[190].

9.3. Inne przedmioty (wzmianka)

Wśród innych przedmiotów stosunku cywilnoprawnego można wymienić, sygnalizując tylko liczne wątpliwości[191] dotyczące niektórych z nich: energię, gazy i paliwa, urządzenia wodne i pływające, statki powietrzne, lasy, niektóre kopaliny i wody, przedmioty stosunków własności przemysłowej (jak wynalazki, znaki towarowe), środki inwestycyjne, przedmioty trwałe i środki obrotowe, usługi, prawa majątkowe.

[189] W ramach niniejszych uwag pominięte są funkcje oraz zasady dotyczące świadczeń pieniężnych, zwłaszcza zasada walutowości w nowym znaczeniu (art. 358 k.c.) oraz nominalizmu i waloryzacji (art. 358^1 k.c.).

[190] Bardziej szczegółowo na temat papierów wartościowych zob. Z. Świderski w rozdziale siedemnastym.

[191] Zob. bliżej W.J. Katner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, rozdz. XVII.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział dziesiąty

PRAWO PODMIOTOWE

1. Istota i klasyfikacje praw podmiotowych

1.1. Pojęcie prawa podmiotowego

pojęcie prawa podmiotowego

Ocena położenia prawnego określonej osoby, strony stosunku cywilnoprawnego, wymaga ustalenia jej uprawnień. Niezbędne będzie w takim przypadku sięgnięcie do przepisów prawnych, które regulują oznaczone stosunki prawne. Na przykład przy sprzedaży będą to przede wszystkim postanowienia art. 535 i n. k.c., a przy własności – art. 140 i n. k.c. Na ich podstawie możliwe będzie określenie uprawnień, które przysługują danej osobie, a więc np. sprzedawcy, kupującemu czy też właścicielowi. Ogół takich uprawnień stanowi o jej prawie podmiotowym. Prawem podmiotowym jest zatem możliwość postępowania w określony sposób, przyznana i zabezpieczona przez normę prawną w celu ochrony interesów uprawnionego[192].

uprawnienia

Tym samym prawo podmiotowe jest nadrzędną kategorią względem uprawnień. Sięgając tylko do postanowień zawartych w art. 535 k.c., można ustalić np., że kupujący jest uprawniony do żądania wydania rzeczy i przeniesienia na niego własności rzeczy przez sprzedawcę. Te uprawnienia nie wyczerpują oczywiście prawa podmiotowego kupującego. Pozostałe jego uprawnienia będzie można zidentyfikować na podstawie innych, dalszych przepisów, np. określonych w art. 560 i n. k.c. Natomiast zgodnie z postanowieniami zawartymi w art. 140 k.c. można ustalić, że właściciel jest uprawniony do korzystania z rzeczy, np. pobierania z niej pożytków (zob. art. 53 k.c.), oraz do rozporządzania rzeczą, np. przeniesienia własności (art. 155 § 1 k.c.).

[192] Zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2003, s. 148 i n., oraz przede wszystkim M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 775 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1.2. Rodzaje praw podmiotowych

podstawa klasyfikacji

1. Możliwe są różnorodne podziały praw podmiotowych. Na klasyfikacji praw podmiotowych opiera się przedstawiona już systematyka prawa cywilnego[193]. Można jednak odróżnić prawa podmiotowe również z powodu ich:
1) skuteczności wobec innych,
2) uwarunkowania interesem ekonomicznym uprawnionego,
3) zbywalności,
4) związania (akcesoryjności).

bezwzględne, względne

2. Pierwsze ze wskazanych kryteriów prowadzi do podziału na:
1) prawa podmiotowe bezwzględne, które są skuteczne przeciw każdemu, na wszystkich innych niż uprawniony spoczywa bowiem obowiązek biernego zachowania się, czyli niewkraczania w sferę uprawnionego, jak to jest np. w przypadku prawa własności; zgodnie z postanowieniem art. 140 k.c. właściciel może, z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy;
2) prawa podmiotowe względne, które są skuteczne tylko wobec oznaczonej osoby, np. w przypadku zobowiązania, polegającego na tym, że wierzyciel może żądać świadczenia tylko od dłużnika, a dłużnik powinien je spełnić (art. 353 k.c.).

Ostrość tego rozróżnienia jest jednak zacierana, zwłaszcza rozszerzeniem ochrony wierzyciela (np. art. 690 k.c.) oraz możliwością podniesienia przez wierzyciela również roszczeń przeciwko osobom trzecim, tzn. niebędącym jego dłużnikami (np. art. 59 oraz 527 i n. k.c.).

majątkowe, niemajątkowe

3. Ze względu natomiast na charakter interesu, jaki realizuje prawo podmiotowe, wyodrębniono:
1) prawa majątkowe, które są bezpośrednio uwarunkowane ekonomicznymi interesami uprawnionego, jego korzyściami majątkowymi, np. wszelkie prawa rzeczowe, wierzytelności;
2) prawa niemajątkowe, które nie wykazują wspomnianego uwarunkowania, np. prawa osobiste, nazywane też prawami osobistości, których przedmiotem są dobra osobiste (art. 23 k.c.).

zbywalne, niezbywalne

4. Z powyższym podziałem łączy się również rozróżnienie:
1) praw podmiotowych przenoszalnych (zbywalnych), w przypadku których dopuszczalna jest zmiana ich podmiotu (uprawnionego) w drodze czynności prawnych, np. przeniesienia własności (art. 155 i n. k.c.), przelewu wierzytelności (art. 509 i n. k.c.), oraz

[193] Zob. W.J. Katner w rozdziale pierwszym, pkt 5.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2) praw podmiotowych nieprzenoszalnych (niezbywalnych), wobec których ustawodawca postanowił, że niedopuszczalna jest wspomniana zmiana, np. w myśl postanowienia zawartego w art. 254 k.c. niezbywalne jest użytkowanie, a zgodnie z art. 595 k.c. – prawo odkupu.

W zasadzie wszelkie prawa są przenoszalne, chyba że co innego wynika z przepisu prawnego albo właściwości prawa. O niezbywalności praw podmiotowych rozstrzyga z założenia sam ustawodawca. Zgodnie z postanowieniem art. 57 k.c. nieważne są czynności prawne, które wyłączają albo ograniczają uprawnienie do przeniesienia prawa, jeśli jest ono zbywalne według ustawy, podobnie jak czynności prawne powodujące wyłączenie lub ograniczenie uprawnienia do obciążenia, zmiany lub zniesienia takiego prawa. Niekiedy jednak można w drodze czynności prawnej wyłączyć lub ograniczyć zbywalność prawa podmiotowego, określono to np. w art. 509 k.c. – co do przelewu wierzytelności oraz w art. 182 § 1 i art. 337 § 2 k.s.h. – odpowiednio co do udziału w spółce z o.o. i akcji w spółce akcyjnej.

akcesoryjne, związane

5. Ze względu na zależność od innych praw wyróżnia się prawa akcesoryjne (niesamoistne), które służą umocnieniu innych praw podmiotowych, jak np. hipoteka (art. 65 i n. u.k.w.h.) czy poręczenie (art. 876 i n. k.c.), służące zabezpieczeniu wierzytelności, a tym samym dzielące los innego prawa (wierzytelności we wskazanym przykładzie). Dlatego np. wygaśnięcie wierzytelności pociągnie za sobą również wygaśnięcie hipoteki (art. 94 u.k.w.h.) i poręczenia (art. 876 k.c.).

Oprócz nich można wyodrębnić prawa związane. Będą one występować w funkcjonalnym ze sobą powiązaniu i przysługiwać jednej osobie, np. służąca właścicielowi nieruchomości służebność gruntowa (art. 285 k.c.), własność lokalu i udział w nieruchomości wspólnej (art. 3 ust. 1 ustawy z 24.06.1994 r. o własności lokali, Dz.U. z 2019 r. poz. 737), jak też własność budynków znajdujących się na gruncie oddanym w użytkowanie wieczyste (art. 235 k.c.). Prawa te nie mogą być przedmiotem samodzielnego obrotu. W ostatnio podanym przykładzie będzie to oznaczało konieczność jednoczesnego rozporządzenia własnością budynku i użytkowaniem wieczystym.

1.3. Postacie normatywne praw podmiotowych

roszczenie

1. Należy zwrócić uwagę na zasadnicze normatywne postacie praw podmiotowych. Na ogół ustawodawca wyraża prawo podmiotowe w postaci roszczenia, ale niekiedy także uprawnienia kształtującego albo zarzutu. Z roszczeniem spotkamy się wówczas, gdy prawo podmiotowe będzie polegało na możności domagania się przez uprawnionego, aby oznaczona osoba zacho-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wała się w określony sposób. Przede wszystkim więc ustawodawca wskaże właściwe zachowanie się oznaczonej osoby. Uprawniony będzie mógł zatem od niej żądać, aby postąpiła w ten właśnie sposób. Do niej też skieruje przysługujące mu roszczenie. Uczyni tak np. właściciel, żądając od osoby, która faktycznie włada jego rzeczą, wydania mu rzeczy (roszczenie windykacyjne – art. 222 § 1 k.c.) czy też kupujący żądający od sprzedawcy **wymiany** z uwagi na wady tkwiące w rzeczy (art. 560 § 1 i 3 k.c.).

uprawnienia kształtujące

2. W przypadku praw podmiotowych kształtujących uprawniony będzie mógł doprowadzić do powstania, zmiany lub ustania stosunku prawnego swoim własnym działaniem, bez udziału innych osób, a więc i drugiej strony stosunku prawnego. Ogromna jest moc osób mających takie uprawnienie. Ma je np. kupujący, który otrzymał rzecz z wadami. Może on bowiem także odstąpić od umowy. Zrealizuje to przez oświadczenie woli złożone sprzedawcy (zob. art. 560 § 1 w zw. z art. 395 § 1 zdanie drugie k.c.).

zarzuty

3. Z kolei zarzuty służą do przeciwstawienia się uprawnieniom innych osób. W tym bowiem przypadku obowiązany w określonym stosunku prawnym przeciwstawia prawu drugiej strony swoje własne prawo. To przeciwstawienie się przez podnoszącego zarzut może czynić prawo uprawnionego bezskutecznym przejściowo (zarzut dylatoryjny) lub na zawsze, definitywnie (zarzut peremptoryjny). Do pierwszych będzie należał np. zarzut niewykonania zobowiązania podniesiony przez stronę umowy wzajemnej, która może powstrzymać się od spełnienia świadczenia, dopóki druga strona nie zaofiaruje świadczenia wzajemnego lub nie da zabezpieczenia (art. 488 § 2 k.c.). Z kolei zarzutem peremptoryjnym jest np. zarzut przedawnienia, polegający na tym, że po upływie określonego terminu (art. 118 k.c.) ten, przeciwko komu przysługuje roszczenie majątkowe (dłużnik), może uchylić się od jego zaspokojenia (art. 117 § 2 k.c.). Wtedy też roszczenie to nie będzie mogło być przymusowo zrealizowane.

Jeszcze szerzej ujmowane są natomiast tzw. zarzuty procesowe, którymi są wszelkie twierdzenia i roszczenia podniesione przez pozwanego, a więc służące jego obronie w postępowaniu przed sądem.

2. Nabycie prawa podmiotowego

nabycie pochodne

1. Z punktu widzenia sposobów nabycia prawa podmiotowego podstawowe znaczenie ma rozróżnienie:

1) nabycia pochodnego, polegającego na przeniesieniu prawa przez osobę, której ono dotychczas przysługiwało, oraz
2) nabycia pierwotnego, które jest niezależne od przysługiwania tego prawa określonej osobie.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

W pierwszym przypadku skuteczność nabycia prawa będzie więc zależała od tego, czy przenoszącemu przysługiwało przenoszone prawo. Na ogół bowiem nikt nie może przenieść na inną osobę więcej praw, aniżeli sam posiada (zasada *nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet*). Niekiedy jednak, zwłaszcza ze względu na ochronę nabywcy w dobrej wierze, dopuszczalne jest nabycie prawa od nieuprawnionego. Przemawia za tym też bezpieczeństwo obrotu. Stąd na gruncie naszego prawa spotkać można odstępstwa od wspomnianej zasady (por. art. 83 § 2, art. 92 § 2, art. 1028 k.c.). Należy do nich także nabycie własności ruchomości od nieuprawnionego, uregulowane w art. 169 k.c.[194]

sukcesja szczególna i ogólna

2. Z nabycia pochodnego wynika następstwo prawne, czyli sukcesja, która może wystąpić w dwóch postaciach: sukcesji pod tytułem szczególnym i sukcesji pod tytułem ogólnym, nazywanej też sukcesją uniwersalną. Pierwsza z nich będzie oznaczać nabycie tylko jednego, indywidualnie oznaczonego prawa podmiotowego. Przeniesienie np. prawa własności trzech książek będzie oznaczać zawarcie trzech umów. Z kolei druga z sukcesji, mająca jednak charakter wyjątkowy, umożliwi wstąpienie następcy prawnego w ogół praw i obowiązków poprzednika. Sukcesja uniwersalna wystąpi tylko w wypadkach wyraźnie przewidzianych przez ustawodawcę, np. przy dziedziczeniu (art. 922 § 1 k.c.), łączeniu i podziale spółek (odpowiednio art. 494 § 1 oraz art. 531 § 1 k.s.h.). W tych bowiem przypadkach wystarczy dokonanie jednej czynności prawnej, obejmującej cały majątek lub ułamkowo określoną część majątku poprzednika.

nabycie pierwotne

3. Nabycie pierwotne prawa podmiotowego w istocie swojej nie jest uzależnione od istnienia prawa. Może ono powstać dopiero z chwilą jego nabycia, jak np. prawo twórcy wynalazku. Niekiedy jednak, i to w nierzadkich przypadkach, pierwotne nabycie prawa jest również uzależnione od istnienia prawa, np. przy zasiedzeniu (art. 172 i n. k.c.). Przy nabyciu pierwotnym nabywca nie uzyskuje prawa podmiotowego od określonej osoby. Zasiedzenie polega bowiem na nabyciu prawa własności w wyniku długotrwałego wykonywania tego prawa przez nieuprawnionego. Skutek ten – nabycie własności – nastąpi z mocy ustawy w wyniku spełnienia wymagań w niej określonych (zob. art. 174 k.c.). Na żądanie nabywcy sąd wyda jedynie postanowienie o stwierdzeniu zasiedzenia, które ma znaczenie deklaratywne (art. 609 i 610 k.p.c.) i może stanowić np. podstawę wpisu danej osoby jako właściciela nieruchomości w księdze wieczystej[195].

[194] Zob. A. Szpunar, *Nabycie własności ruchomości od nieuprawnionego*, Kraków 1998, s. 62 i n., który uważa, że jest to nabycie pochodne.

[195] Bliżej o tym W.J. Katner w rozdziale dwunastym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3. Wykonywanie prawa podmiotowego i jego nadużycie

postacie działań

1. Wykonywanie prawa podmiotowego polega na podejmowaniu przez uprawnionego działań odpowiadających przyznanemu mu prawu. Działania te mogą polegać zarówno na czynnościach czysto faktycznych, jak i czynnościach prawnych. Nie muszą one być dokonywane osobiście. Mogą być również podejmowane przez inne osoby na rzecz uprawnionego, np. przez pełnomocnika, domowników. Uprawniony nie ma też w zasadzie prawnego obowiązku wykonywania swojego prawa. Powinien jednak liczyć się z tym, że niewykonywanie prawa może spowodować jego wygaśnięcie, np. w przypadku użytkowania nastąpi to po upływie 10 lat (art. 255 k.c.), albo osłabienie prawa, polegające np. na wspomnianym już przedawnieniu roszczeń, a więc możności odmówienia ich zaspokojenia uprawnionemu (art. 117 § 2 k.c.).

Przy wykonywaniu prawa podmiotowego uprawniony powinien brać pod uwagę, że treść przysługującego mu prawa będzie ustalona nie tylko na podstawie norm prawnych. Nie każde bowiem zachowanie się uprawnionego, które tylko formalnie odpowiada przysługującemu mu prawu, będzie zasługiwało na ochronę. Postulaty tzw. słusznego prawa stworzyły podstawy oceny nadużycia prawa. Fundamentalne w tym zakresie na gruncie naszego prawa jest postanowienie zawarte w art. 5 k.c. Stanowi on, że nie można czynić ze swojego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego.

klauzule nadużycia prawa

2. Są dwa kryteria (klauzule) nadużycia prawa: społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa i zasady współżycia społecznego. Pierwsze z tych kryteriów, wprowadzone do naszego prawa w 1965 r. ze względu na potrzeby zwłaszcza obrotu uspołecznionego (tzn. z udziałem dziś już nieistniejących jednostek gospodarki uspołecznionej), było utożsamiane z interesem społecznym, dobrem ogółu. Stąd obecnie postulowane jest zastąpienie tej klauzuli innym miernikiem obiektywizującym ocenę wykonania prawa, np. zasadami uczciwości w obrocie[196].

Zasady współżycia społecznego zostały wprowadzone do naszego prawa zamiast wcześniej funkcjonujących takich klauzul, jak: względy słuszności, dobre obyczaje[197], dobra wiara w sensie obiektywnym, normy moralne.

[196] Zob. T. Justyński, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000, s. 113 i n.

[197] Nowelą z 14.02.2003 r. wprowadzono to wyrażenie do art. 70^5 § 1 i art. 72 § 2; bliżej B. Janiszewska, *Dobre obyczaje w znowelizowanych przepisach kodeksu cywilnego*, PPH 2003/10, s. 12 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Wszystkie te klauzule są bowiem regułami postępowania ludzkiego, kształtowanymi i akceptowanymi przez określone społeczeństwo, a nie organy władzy. W istocie swojej nie dają się więc ściśle sprecyzować ani skatalogować[198]. Ich stosowanie zapewnia jednak normom prawnym, formułowanym abstrakcyjnie, dostateczny stopień elastyczności, daje podstawy do wszechstronnej oceny okoliczności konkretnego przypadku dla uzyskania rozstrzygnięcia odpowiadającego poczuciu sprawiedliwości.

skutki nadużycia prawa

3. Postępowanie uprawnionego, które jest sprzeczne z jednym ze wskazanych kryteriów lub obydwoma, jest nadużyciem prawa. Wywoła ono konsekwencje co najmniej w dwóch aspektach. Po pierwsze, zgodnie ze zdaniem drugim wskazanego już art. 5 k.c., takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony. Musi się więc on liczyć z bezskutecznością dokonanych czynności prawnych i stosowaniem wobec niego przymusu, jeżeli tym samym wkroczył w cudzą sferę prawną. Po drugie, nadużycie prawa jest zachowaniem bezprawnym, a tym samym może rodzić obowiązek np. naprawienia szkody, którą poniosła inna osoba, o ile oczywiście są spełnione dalsze wymagania przewidziane w przepisach prawnych co do odszkodowania, np. w art. 415 i n. k.c. Może to również uzasadniać podniesienie roszczenia o zaniechanie naruszeń czy też roszczenie o przywrócenie stanu poprzedniego[199]. Bogactwo najróżnorodniejszych sytuacji przekreśla możliwość zidentyfikowania wszystkich możliwych środków, które mogą być podniesione w celu przeciwstawienia się osobie, która nadużyła prawa. Niektóre z tych środków będą przedmiotem uwagi w dalszej części podręcznika.

4. Ochrona praw podmiotowych

4.1. Ochrona sądowa

postacie ochrony

1. Naruszenie prawa podmiotowego rodzi potrzebę sięgnięcia przez uprawnionego do odpowiednich środków przymusu, stanowiących o tzw. ochronie własnej lub sądowej. Ochrona własna jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy przepis szczególny tak stanowi. Na ogół bowiem uprawniony może korzystać jedynie z ochrony sądowej, realizowanej przez sądy powszechne (sąd rejonowy, sąd okręgowy, sąd apelacyjny) i SN oraz sądy polubowne (arbitrażowe). Te ostatnie kompetencje do rozstrzygania sporów czerpią z umowy stron (klauzul arbitrażowych)[200]. Zasady kształtowania i funkcjonowania

[198] Zob. np. uchwała SN z 17.01.1974 r., III PZP 34/73, OSNC 1975/1, poz. 4.
[199] Zob. T. Justyński, *Nadużycie*…, s. 73 i n.
[200] Zob. T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 10 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

tych sądów określają przede wszystkim przepisy Kodeksu postępowania cywilnego (art. 1154 i n. k.p.c.) oraz wielu międzynarodowych konwencji.

droga sądowa

2. Wszczynający proces sądowy nazywa się powodem, a jego żądanie – powództwem[201]. Kierowane jest ono przeciwko pozwanemu i polegać może na domaganiu się zasądzenia pewnego świadczenia bądź ustalenia istnienia lub nieistnienia pewnego stosunku prawnego lub prawa. Orzeczenie sądu rozstrzygające sprawę jest prawomocne, jeśli nie może być zaskarżone do wyższej instancji (art. 363 k.p.c.). Takie orzeczenie ma powagę rzeczy osądzonej, czyli między tymi samymi stronami nie może toczyć się postępowanie co do tego, co stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia (art. 366 k.p.c.). Przymusowa realizacja orzeczenia sądowego następuje w drodze postępowania egzekucyjnego, również uregulowanego przede wszystkim w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 758 i n. k.p.c.). Z tego trybu zaspokojenia może korzystać również każdy, kto ma inny niż orzeczenie sądu tytuł egzekucyjny zaopatrzony w klauzulę wykonalności (art. 776 k.p.c.). Może nim być np. akt notarialny, w którym dłużnik poddał się egzekucji, jeśli akt ten odpowiada wymaganiom określonym w art. 777 § 1 pkt 4 lub 5 k.p.c.

dowody

3. Rozstrzygnięcie sporu przez sąd wymaga ustalenia faktów. Wobec tego dla stron pozostających w sporze ważne jest pytanie, na kim spoczywa ciężar udowodnienia faktów, które mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Nie jest nim obciążony sąd, który rozpoznaje sprawę, choć może on dopuścić dowód niewskazany przez strony (art. 232 k.p.c.). Zgodnie jednak z postanowieniem zawartym w art. 6 k.c. ciężar udowodnienia spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne. Wobec tego powód będzie musiał udowodnić twierdzenia stawiane w pozwie, pozwany zaś – zarzuty, z którymi występuje wobec powoda. Nie wymagają jednak dowodu fakty powszechnie znane czy też znane sądowi urzędowo (art. 228 k.p.c.).

domniemania

4. Przeprowadzenie dowodu ułatwiają też domniemania, zarówno faktyczne, jak i prawne. Sąd może bowiem uznać za ustalone fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, jeżeli wniosek taki można wyprowadzić z innych ustalonych faktów. Jest to domniemanie faktyczne (art. 231 k.p.c.). Natomiast domniemania prawne są wprowadzane przez ustawodawcę (art. 234 k.p.c.), który przez nie dąży do ułatwienia dowodu pewnym osobom, dodatkowo chronionym w ten sposób. Wyrażono je w wielu przepisach prawnych, np. w art. 7, 339, 341, 527 § 3 k.c. Służą one także zabezpieczeniu obrotu, jak np. zawarte w postanowieniu art. 17 ust. 1 ustawy o KRS domniemanie, że dane wpisane do rejestru są prawdziwe.

[201] Zob. W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008, s. 136 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

4.2. Ochrona własna

obrona konieczna

1. Ochrona własna może przybrać postać samoobrony albo samopomocy, prowadzących nawet do użycia przymusu fizycznego. Samoobrona może polegać w szczególności na obronie koniecznej (art. 343 oraz 423 k.c.). Obrona konieczna służy do odparcia bezpośredniego bezprawnego zamachu na jakiekolwiek dobro własne lub innej osoby. Zamach musi być więc bezprawny, czyli niezgodny z przepisami prawa lub zasadami współżycia społecznego. Ponadto zamach i obrona muszą pozostawać ze sobą w tak ścisłym związku, że stanowią jedno zdarzenie. Wobec tego np. represja nie może być kwalifikowana jako obrona konieczna. Obrona taka musi zmierzać do odparcia zamachu. W takiej też sytuacji można zastosować niezbędną przemoc z odpowiednim wyważeniem środków użytych przez napastnika i obrońcę. Zastosowane środki muszą pozostawać we właściwej proporcji do celu, jaki uprawniony zamierza osiągnąć. W wyroku z 27.03.1968 r., II CR 69/68, LEX nr 6305, SN wyjaśniał: „Obronę konieczną można zastosować w celu odparcia samowolnego naruszenia posiadania, musi to być natychmiastowa obrona przed bezpośrednim zamachem na mienie posiadacza, nie zaś działanie następujące po dokonanym naruszeniu. Istotą obrony koniecznej jest zatem jedność czasu i miejsca, równoczesność działania posiadacza z zamachem na jego mienie dokonanym przez stronę przeciwną. Skoro pozwany rozebrał płot postawiony uprzednio przez powoda i uczynił to w trzy tygodnie później, nie zachodziły po jego stronie żadne elementy obrony koniecznej przewidzianej w art. 343 § 1 k.c."

samopomoc

2. Z kolei samopomoc, która z uwagi na bezpieczeństwo publiczne jest w zasadzie niedozwolona, może być podjęta tylko w przypadkach określonych następującymi przepisami Kodeksu cywilnego: art. 343 § 2 – w celu przywrócenia utraconego posiadania, art. 432 § 1 – posiadacz gruntu może zająć cudze zwierzę, które wyrządza szkodę, oraz art. 671 § 2 – wynajmujący może sprzeciwić się wyniesieniu rzeczy. Na podstawie wskazanych przepisów uprawniony sam wykonuje swoje prawo podmiotowe w drodze przymusu, ponieważ jest potrzebne natychmiastowe działanie. Na ogół jednak nawet w takich przypadkach uprawnionemu nie wolno stosować przemocy względem osób.

5. Ochrona dóbr osobistych

pojęcie dóbr osobistych

1. Dobra osobiste stanowią bogatą, a jednocześnie niejednorodną kategorię wartości ściśle związanych z osobą[202]. Niektóre z nich, najczęściej identyfikowane w praktyce, zostały wymienione w art. 23 k.c. Lista dóbr osobi-

[202] Zob. A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 78 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

stych jest ciągle poszerzana przez praktykę. Zwłaszcza w orzeczeniach SN wskazano już m.in. kult pamięci osoby zmarłej[203], czyjś głos[204], sferę życia prywatnego[205].

Dobra osobiste posiadają osoby fizyczne oraz osoby prawne. Na podstawie art. 43 w zw. z art. 23 k.c. można ustalić, że są nimi dla osób prawnych m.in. dobre imię i tajemnica korespondencji. Także w przypadku tych osób należy się liczyć z otwartym katalogiem dóbr osobistych, których dalsze identyfikowanie należy pozostawić przede wszystkim orzecznictwu sądowemu.

prawa osobiste

2. Wielości dóbr osobistych odpowiada, jak się na ogół przyjmuje, wielość praw osobistych. Poszczególne bowiem dobra osobiste są przedmiotem ochrony, która jest realizowana za pomocą różnorodnych środków prawnych wynikających z praw osobistych, nazywanych też prawami osobistości. Prawa te mają charakter praw bezwzględnych, a zatem skutecznych w stosunku do wszystkich osób. Nie mogą też być przeniesione na inną osobę, są niezbywalne. Będą istniały tak długo jak osoba, której dotyczą.

Realizacja tych praw będzie zależała przede wszystkim od dwóch okoliczności. Po pierwsze – od naruszenia dobra osobistego lub zagrożenia jego naruszeniem, co będzie wymagało nie tylko ustalenia postaci dobra osobistego, lecz także czynu to powodującego. Po drugie – od bezprawności tego czynu. Z tym jednak, że ustawodawca wprowadził domniemanie bezprawności, co przenosi ciężar dowodu z poszkodowanego na osobę naruszającą dobro osobiste lub zagrażającą jego naruszeniem. To ona, broniąc się, musi dowieść, że jej działanie nie było bezprawne[206].

środki ochrony dóbr osobistych

3. W razie zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego możliwe jest skorzystanie przez uprawnionego – niezależnie od środków przewidzianych w innych przepisach – np. prawa karnego, prawa autorskiego, prawa własności przemysłowej – z następujących środków ochrony:

1) roszczenia o zaniechanie,
2) roszczenia o usunięcie skutków naruszenia,
3) powództwa o ustalenie,
4) roszczenia o zadośćuczynienie,
5) roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej,
6) roszczenia o zapłatę na wskazany cel społeczny.

[203] Zob. np. wyrok SN z 10.02.1975 r., II CR 851/74, OSP 1977/1, poz. 4.

[204] Zob. wyrok SA w Gdańsku z 21.06.1991 r., I ACr 127/91, OSA 1992/1, poz. 8.

[205] Zob. np. wyrok SN z 6.12.1990 r., I CR 575/90, teza wraz z glosą A. Szpunara, PS 1992/1, s. 89–96.

[206] Wyrok SN z 7.11.2002 r., II CKN 1293/00, Biul. SN 2003/5, poz. 7, z glosą J. Sieńczyło-Chlabicz, PiP 2004/4, poz. 116.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Roszczenie o zaniechanie przysługuje osobie, której dobro osobiste jest zagrożone cudzym bezprawnym działaniem, choćby naruszenie jeszcze nie nastąpiło, ale uzasadniona jest obawa dokonania naruszenia dobra osobistego (art. 24 k.c.). Będzie ono polegało na żądaniu np. zakazu rozpowszechniania wiadomości zniesławiających, zniszczenia przedmiotów, za pomocą których naruszono dobro.

Drugie ze wskazanych roszczeń może być podniesione tylko w razie dokonania naruszenia dobra osobistego. Polega na żądaniu dopełnienia przez osobę, która naruszyła dobro osobiste, czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, np. przez sprostowanie nieprawdziwych zarzutów[207], przez złożenie oświadczenia o odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie (art. 24 § 1 zdanie drugie k.c.).

Powództwo ustalające opiera się na bardzo ogólnie sformułowanym postanowieniu art. 189 k.p.c., zgodnie z którym osoba, której dobro osobiste naruszono, może osiągnąć satysfakcję w postaci potwierdzenia tego faktu przez sąd. Będzie mogła tym samym liczyć na to, że jej prawa w przyszłości nie będą naruszane.

zadośćuczynienie

Zadośćuczynienie jest żądaniem zapłaty sumy pieniężnej za doznaną krzywdę. Polega na wynagrodzeniu szkody niemajątkowej, bólu. Wymaga więc wyrażenia w pieniądzu doznań, które są w swojej istocie nieprzeliczalne. Obecnie możliwe jest zasądzenie stosownej kwoty pieniężnej tytułem zadośćuczynienia przy naruszeniu jakiegokolwiek dobra osobistego, nie tylko działaniem określonym w art. 444 i 445 k.c.[208] Stosowanie postanowień art. 448 k.c. wymaga jednak uwzględnienia wielu okoliczności; kwestie te wykraczają poza ramy niniejszego zarysu[209].

Żądanie zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny oparte jest w swojej istocie na tych samych okolicznościach i podstawach prawnych co wspomniane roszczenie o zadośćuczynienie (art. 448 k.c.). Wyboru celu dokonuje osoba, której dobro osobiste naruszono. Uprawnionym do żądania zapłaty będzie natomiast podmiot wskazany przez pokrzywdzonego. Tym podmiotem może być instytucja publiczna oraz prywatna, np. Biblioteka Narodowa, Związek Harcerstwa Polskiego, Polski Czerwony Krzyż.

[207] Zob. np. orzeczenie SN z 10.09.1999 r., III CKN 939/98, OSP 2000/6, poz. 94.
[208] Zob. W. Robaczyński w rozdziale trzynastym.
[209] Zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *W sprawie wykładni art. 448 k.c.*, PS 1997/1, s. 8 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Niejednokrotnie naruszenie dobra osobistego pociągnie za sobą wyrządzenie szkody majątkowej. Poszkodowany będzie mógł żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych. Wymaga to zastosowania reguł określonych zwłaszcza w art. 361–363 k.c. Ochrona interesów majątkowych poszkodowanego będzie mogła polegać na żądaniu np. zwrotu kosztów leczenia czy utraconych zarobków.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział jedenasty

CZYNNOŚCI PRAWNE. PRZEDSTAWICIELSTWO

1. Istota i klasyfikacje czynności prawnych

1.1. Pojęcie czynności prawnej i oświadczenia woli

czynność prawna

1. Czynności prawne są zdarzeniami prawnymi, przez które przejawia się zasada autonomii woli stron i swobody kształtowania własnej sytuacji prawnej. Są działaniem ludzkim wywołującym skutki prawne, które prawo przedmiotowe uważa za zamierzone przez strony składające oświadczenie woli[210]. Dokonujący czynności prawnej powinien liczyć się zarówno z tym, że nie każdy skutek może być osiągnięty (zob. art. 58 i 353^1 k.c.), jak i z tym, że oprócz skutków objętych jego zamiarem powstaną również skutki wynikające z ustawy, zasad współżycia społecznego i ustalonych zwyczajów (art. 56 k.c.). Nie wszystkie skutki czynności prawnej muszą być objęte świadomością i zamiarem strony dokonującej czynności.

Zasadniczym elementem czynności prawnej jest oświadczenie woli, czyli przejaw woli ludzkiej zmierzający do wywołania określonych, zamierzonych skutków prawnych (art. 60 k.c.). Poza nim w skład czynności prawnej wchodzą niekiedy także inne elementy, np. wydanie rzeczy. Nie ma jednak czynności prawnej bez oświadczenia woli, stąd też częsta identyfikacja obu tych pojęć.

oświadczenie woli

2. Oświadczenie woli powinno być swobodne, zrozumiałe i złożone z poważnym zamiarem wywołania skutków prawnych. Może ono być złożone przez każde zachowanie, przybierające dowolną postać, jeśli tylko uzewnętrznia w dostateczny sposób wolę wywołania skutków prawnych. Może więc być wyraźne lub dorozumiane (*per facta concludentia*), mieć postać np. słowną lub jedynie gestu, a nawet elektroniczną.

[210] Zob. A. Szpunar, *Uwagi o pojęciu czynności prawnej*, PiP 1974/12, s. 13–15.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

milczenie

Milczenie nie będzie więc na ogół oznaczało złożenia oświadczenia woli. W niektórych jednak sytuacjach ustawa przypisuje milczeniu określone konsekwencje prawne, jak np. uczyniono to w art. 68^2 i 674 k.c. Milczenie może więc być uznane za oświadczenie woli wyrażającego zgodę tylko w takiej sytuacji, w której osoba nie zaprzecza, a mogła (i powinna była) zająć merytoryczne stanowisko w danej kwestii, ustawa zaś dopuszcza takie milczące oświadczenie[211].

złożenie oświadczenia woli

3. Adresatem oświadczenia woli może być nieokreślony bliżej krąg osób, jak to np. występuje w przypadku oferty *ad incertas personas* (np. art. 543 k.c.), bądź określona osoba, np. druga strona umowy. W tym też przypadku oświadczenie woli uznane jest za złożone innej osobie dopiero z chwilą, gdy doszło do danej osoby w taki sposób, że mogła się ona zapoznać z jego treścią (art. 61 k.c.). Nie wystarczy zatem samo doręczenie, ale konieczna jest jeszcze ocena, czy adresat miał możliwość zapoznania się z treścią oświadczenia woli. W orzeczeniu z 15.01.1990 r., I CR 1410/89, LEX nr 9006, SN uznał, że taka możliwość nastąpi także wtedy, kiedy przesyłka pozostawiona zostanie w urzędzie pocztowym z powiadomieniem o tym adresata.

1.2. Rodzaje czynności prawnych

podstawa klasyfikacji

1. Różnorodność postaci czynności prawnych wymaga systematyzacji. Niejednokrotnie dokonuje się jej z punktu widzenia treści tych czynności[212]. W zakresie podręcznika poprzestać należy na kryteriach bardziej ogólnych, dotyczących strony i charakteru czynności prawnej.

czynność handlowa

Przede wszystkim wyodrębnienia wymagają czynności handlowe, którymi na gruncie kodeksu handlowego były czynności prawne kupca związane z prowadzeniem jego przedsiębiorstwa (art. 498 § 1 k.h.). W obowiązującym prawie nie ma definicji tej kategorii czynności prawnych. Nie ujęto w odrębnym akcie prawnym tych czynności, lecz również obecnie niejednokrotnie ustawodawca zastrzega, że dokonanie pewnych czynności jest możliwe jedynie w zakresie prowadzonego przedsiębiorstwa. Tak postanowiono np. w art. 758 § 1, art. 765, 774 k.c. Można zatem ustalić, że czynnościami handlowymi są czynności prawne przedsiębiorcy dokonane w zakresie prowadzonej przez niego działalności gospodarczej[213].

[211] Wyrok SN z 16.01.1970 r., III PRN 96/69, OSNC 1970/9, poz. 161.

[212] Zob. w rozdziale szesnastym, dotyczącym wybranych umów.

[213] Zob. M. Safjan, *Umowy związane z obrotem gospodarczym jako najważniejsza kategoria czynności handlowych*, PPH 1998/2, s. 1 i n.; zob. też rozdział szesnasty.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Czynności te mogą być obustronnie handlowe, gdy dokonywane są jedynie przez przedsiębiorców, albo jednostronnie handlowe – dokonywane przez przedsiębiorcę z osobą, która nie ma kwalifikacji przedsiębiorcy, bądź z przedsiębiorcą, który w danym przypadku nie działa w ramach swojego przedsiębiorstwa.

czynności jednostronne, dwustronne

2. W zależności od liczby stron należy rozróżnić czynności prawne jednostronne oraz dwustronne (wielostronne). Do dokonania jednostronnej czynności prawnej wystarczy złożenie oświadczenia woli jednej strony. Następuje to np. w przypadku udzielenia pełnomocnictwa (art. 96 k.c.) i przyrzeczenia publicznego (art. 919 i n. k.c.). Służą też one do wykonywania praw podmiotowych kształtujących, np. odstąpienia od umowy. W literaturze prawniczej dominuje zapatrywanie, że obowiązuje zasada zamkniętej liczby (*numerus clausus*) postaci jednostronnych czynności prawnych[214]. Niedopuszczalne są wobec tego takie czynności jednostronne, których ustawa wyraźnie nie przewiduje.

umowa

Czynności dwustronne zachodzą wówczas, gdy umowy dochodzą do skutku przez zgodne oświadczenia woli dwóch lub więcej stron, np. umowa spółki (art. 860 § 1 k.c.). Doniosłość gospodarczą tych czynności trudno przecenić. Będą one przedmiotem bliższej uwagi w dalszych rozdziałach. Niewątpliwie dotyczy ich zasada swobody umów, oznaczająca również możliwość kreowania stosunków umownych nieobjętych katalogiem umów nazwanych (art. 353^1 k.c.)[215].

uchwała

Obok jednostronnych i dwustronnych czynności prawnych szczególny rodzaj czynności prawnych stanowią uchwały kolegialnych organów osób prawnych, np. walnego zgromadzenia akcjonariuszy w spółce akcyjnej (art. 393 i n. k.s.h.). Ich znaczenie, a więc i skutki prawne, nie wyczerpują się tylko w stosunkach wewnątrzorganizacyjnych, lecz niekiedy stanowią o skuteczności czynności dokonywanej przez osobę prawną, jak to np. występuje w przypadku określonym w art. 393 pkt 3 w zw. z art. 17 § 1 k.s.h. Uchwały mogą też być podejmowane przez wspólników osobowych spółek handlowych (np. art. 39 § 2 i 3 k.s.h.), a nawet spółki cywilnej (np. art. 865 § 2 i 3 k.c.).

czynności konsensualne, realne

3. W zależności natomiast od postaci elementów składających się na czynności prawne należy rozróżnić czynności konsensualne i czynności realne. Ostatnio wymienione czynności wymagają dla wywołania skutków prawnych oprócz oświadczenia woli także wydania rzeczy. Zawarcie np. umowy

[214] Zob. Z. Radwański [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2008, s. 178 i n.

[215] Zob. W. Robaczyński w rozdziale czternastym, pkt 1.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

użyczenia dochodzi do skutku nie z chwilą złożenia oświadczeń woli przez użyczającego i biorącego do używania, lecz dopiero wtedy, kiedy rzecz zostanie oddana do używania (art. 710 k.c.).

Czynności prawne konsensualne dochodzą do skutku w zasadzie przez samo złożenie oświadczeń woli (*solo consensu*), jak to jest np. w przypadku umowy najmu, która przewiduje obowiązek wydania rzeczy, ale w rezultacie zawartej już uprzednio umowy (art. 659 § 1 k.c.), podobnie wydanie rzeczy w wyniku umowy sprzedaży (art. 535 k.c.).

czynności zobowiązujące

4. Czynności prawne dzielą się też na zobowiązujące oraz rozporządzające. Pierwsze – polegają na zobowiązaniu się jednej strony (dłużnika) do określonego zachowania, tj. świadczenia na rzecz drugiej strony (wierzyciela, art. 353 k.c.). Zwiększają więc pasywa osoby dokonującej czynności, np. przechowawcy (art. 835 k.c.). Mogą to być czynności jedno- lub dwustronnie zobowiązujące. W tym ostatnim przypadku będą z nich wynikały zobowiązania dla obu stron, jak np. z umowy najmu (art. 659 § 1 k.c.).

czynności rozporządzające

Z kolei czynności prawne rozporządzające polegają na przeniesieniu, obciążeniu, ograniczeniu lub zniesieniu prawa podmiotowego, czyli jego utracie lub zmianie, np. w umowie przenoszącej własność rzeczy (art. 156 k.c.) czy przelewie wierzytelności (art. 510 § 2 k.c.). Powodują tym samym na ogół zmniejszenie aktywów po stronie tego, kto dokonał czynności.

czynności o podwójnym skutku

Powyższy podział w wielu przypadkach traci na znaczeniu wobec czynności prawnych o podwójnym skutku, których treść zobowiązuje do dokonania rozporządzenia. Czynności takie rodzą nie tylko zobowiązanie, lecz także z mocy ustawy – skutki właściwe dla czynności rozporządzających, jak to ma na ogół miejsce np. przy sprzedaży (art. 535 w zw. z art. 155 § 1 oraz z art. 510 § 1 k.c.).

czynności odpłatne, nieodpłatne

5. Ze względu na korzyść, którą otrzyma strona czynności prawnej, należy rozróżnić czynności prawne odpłatne i nieodpłatne.

W przypadku czynności prawnych odpłatnych obie strony uzyskają te korzyści, np. kupujący – własność rzeczy, a sprzedawca – zapłatę ceny (art. 535 k.c.). Z kolei czynności prawne nieodpłatne nie dają stronie zobowiązanej do świadczenia korzyści majątkowej. Występuje to np. w przypadku użyczenia (art. 710 k.c.) czy darowizny (art. 888 § 1 k.c.). Czynności te są też słabiej chronione niż czynności prawne pierwszej grupy (zob. np. art. 59, 84 § 1, art. 407 k.c.).

czynności przyczynowe

6. Mając na uwadze wpływ przyczyny (*causa*) na ważność czynności prawnych, wyróżnia się czynności przyczynowe i oderwane.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

W przypadku czynności prawnych powodujących powstanie korzyści majątkowej (przysporzenia) po stronie innego podmiotu na ogół możliwe jest ustalenie przyczyny tego przysporzenia. W ten też sposób wyjaśni się sens gospodarczy przysporzenia i powody uzyskania korzyści, które niekoniecznie muszą oznaczać zwiększenie aktywów tej osoby, ale mogą polegać także na zmniejszeniu jej pasywów, np. zwolnieniu jej z długu (art. 508 k.c.). Czynności prawne przyczynowe (kauzalne) to czynności, których ważność zależy od prawidłowości (ważności) przyczyny. Jest to na ogół wymagane i ma charakter niepisanej zasady prawa polskiego (zob. jednak np. art. 156 k.c.). Można wymienić następujące podstawowe przyczyny dokonywania czynności prawnych (*causa*): *causa solvendi* (polegająca na zwolnieniu z zobowiązania), *causa obligandi vel acquirendi* (nabycie korzyści oderwane), *causa donandi* (zamiar obdarowania), *causa cavendi* (zamiar zabezpieczenia)[216].

czynności oderwane

Czynności prawne oderwane (abstrakcyjne) wywołują skutki prawne niezależnie od ważności przyczyny. Będzie to miało miejsce w przypadkach bliżej wskazanych w ustawie, jak np. przy przyjęciu przekazu (art. 921^2 § 2 k.c.), wprowadzeniu weksla do obrotu w drodze indosu (art. 17 pr. weksl.). Według SN może to także wynikać z treści czynności prawnej, ponieważ nie ma żadnych przeszkód, aby strony konstruowały „zobowiązania wyabstrahowane”[217].

7. Poza wyżej wymienionymi mogą jeszcze wystąpić:

czynności upoważniające

1) czynności prawne upoważniające, które określają kompetencje do działania w cudzym interesie prawnym, np. umocowanie pełnomocnika (art. 96 k.c.) czy też przekaz (art. 921^1 k.c.);

czynności powiernicze

2) czynności prawne powiernicze (fiducjarne), które nakładają na jedną ze stron (powiernika) obowiązek korzystania z przeniesionego na niego prawa w ograniczonym zakresie, bliżej określonym przez strony, a więc w innym celu, niż na ogół jest brany pod uwagę; tak jest np. przy przewłaszczeniu na zabezpieczenie oraz przelewie na zabezpieczenie; czynności te są kształtowane zgodnie z zasadą swobody umów (art. 353^1 k.c.).

[216] Pojawiają się ostatnio ujęcia kwestionujące przyjęcie w naszym prawie reguły kauzalności czynności prawnych przysparzających. Często formułowane są one na tle gwarancji bankowej. Zob. G. Tracz, *Aktualność generalnej reguły kauzalności czynności prawnych przysparzających w prawie polskim*, KPP 1997/3, s. 499 i n.; zob. też A. Rzetelska w rozdziale piętnastym, pkt 3.3.

[217] Zob. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 28.04.1995 r., III CZP 166/94, OSN 1995/10, poz. 135.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2. Forma czynności prawnych

2.1. Formy szczególne

swoboda formy

1. Zgodnie ze wskazanym już postanowieniem art. 60 k.c. czynność prawna może być dokonana w dowolny sposób, a więc także z zasady w dowolnej formie: ustnie lub w formie szczególnej. Formami szczególnymi są zwłaszcza:

1) zwykła forma pisemna,
2) forma dokumentowa,
3) forma elektroniczna,
4) forma pisemna z urzędowym poświadczeniem daty,
5) forma pisemna z urzędowo poświadczonym podpisem,
6) forma aktu notarialnego.

forma pisemna

2. Do zachowania zwykłej formy pisemnej niezbędne są: sporządzenie dokumentu obejmującego treść oświadczenia woli i podpisanie go (art. 78 § 1 k.c.). Dokument taki może być sporządzony w dowolny sposób: maszynowo lub ręcznie. Natomiast podpis musi być dokonany własnoręcznie, i to w takiej postaci, aby możliwa była identyfikacja osoby, od której pochodzi. Niewątpliwie wymaganiom tym odpowiada podpis obejmujący co najmniej nazwisko[218]. W zasadzie nie może być odtworzony mechanicznie. Niekiedy tylko ustawodawca zezwala na to, by był kopią czy faksymile, tak jak np. w art. 921^{10} § 2 k.c.

Podpis na ogół powinien być umieszczony pod tekstem oświadczenia woli, ponieważ to, co jest nad podpisem, pochodzi z założenia od osoby, która się podpisała. Zwykle więc podpis będzie ostatnim elementem składowym dokumentu. Złożenie oświadczenia woli w formie pisemnej przez osobę, która nie może pisać, lecz może czytać, uregulowano w art. 79 k.c.

Z kolei w stosunkach między przedsiębiorcami możliwe jest ustalenie treści umowy zawartej ustnie za pomocą tzw. pisma potwierdzającego. Pismo takie nie może istotnie zmieniać treści tak zawartej umowy i niezwłocznie musi zostać skierowane do drugiej strony (art. 77^1 § 1 k.c.).

Forma pisemna jest wymagana z mocy prawa w przypadkach bliżej określonych w ustawie. Formy pisemnej wymagają m.in. udzielenie pełnomocnictwa ogólnego (art. 99 § 2 k.c.), przelew wierzytelności stwierdzonej pismem (art. 511 k.c.) i umowa spółki (art. 860 § 2 k.c.).

[218] Zob. uchwała SN (7) z 30.12.1993 r., III CZP 146/93, OSNC 1994/5, poz. 94.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

forma dokumentowa

Forma dokumentowa wymaga złożenia oświadczenia woli w postaci dokumentu, w sposób umożliwiający ustalenie osoby składającej oświadczenie woli (art. 77^2 k.c.). Do jej zachowania nie jest potrzebne złożenie podpisu, ani własnoręcznie, ani elektronicznie. Niezbędne są natomiast, po pierwsze, powstanie dokumentu, i po drugie, zidentyfikowanie osoby dokonującej czynności prawnej. Dokumentem jest nośnik informacji umożliwiający zapoznanie się jej treścią (art. 77^3 k.c.). Tym samym dokument może mieć różnorodną postać. Często będzie nim zadrukowany arkusz papieru bądź zapis elektroniczny. Będzie nim również obraz i dźwięk. Wystarczy, że sposób utrwalenia informacji będzie umożliwiał jej zachowanie i odtworzenie. Może to być oczywiście też informacja o złożonym oświadczeniu woli. Ponadto konieczne dla zachowania formy dokumentowej jest ustalenie osoby składającej oświadczenie woli. Może to wynikać z samej treści dokumentu lub okoliczności jego powstania, np. z adresu elektronicznego (e-maila).

Forma dokumentowa jest wymagana z mocy prawa w dwóch przypadkach. Umowa pożyczki powinna być w tej formie już wtedy, kiedy jej wartość przekracza 1000 zł (art. 720 § 2 k.c.). Ponadto w sytuacjach określonych w art. 77 § 2 k.c. Oczywiście forma ta może być wybrana przez strony zawieranej umowy.

forma elektroniczna

Wspomniana już możliwość złożenia oświadczenia woli w postaci elektronicznej (art. 60 k.c.) nie rozstrzyga jeszcze o zastosowaniu formy elektronicznej. Ujawnienie woli na nośniku elektronicznym jest oświadczeniem woli bez względu na to, czy zostało ono opatrzone podpisem elektronicznym. Elektroniczna forma czynności prawnej wymaga natomiast złożenia oświadczenia woli w postaci elektronicznej i opatrzenia go kwalifikowanym podpisem elektronicznym (art. 78^1 § 1 k.c.). Zachowanie formy elektronicznej wymaga więc nie tylko wyrażenia woli za pomocą środków elektronicznych, lecz także kwalifikowanego podpisu elektronicznego, bliżej określonego w art. 3 pkt 12 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z 23.07.2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylającego dyrektywę 1999/93/WE (Dz.Urz. UE L 257, s. 73). Tam też zdefiniowano podpis elektroniczny (art. 3 pkt 10). Podpis ten z całą pewnością nie jest podpisem własnoręcznym, którego zasadnicze cechy były już przedstawiane. Podpisem elektronicznym są zatem dane elektroniczne, które służą do identyfikacji osoby składającej podpis. Musi też on być bezpieczny i weryfikowany za pomocą kwalifikowanego certyfikatu, co ogranicza niebezpieczeństwo skorzystania z podpisu elektronicznego przez niewłaściwą osobę. Tym samym możliwe jest zrównoważenie formy elektronicznej z formą pisemną (art. 78^1 § 2 k.c.).

data pewna

3. Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem daty (data pewna) jest kwalifikowaną postacią formy pisemnej. Wymaga zachowania wyżej przedstawionych

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

reguł, a ponadto konieczne jest urzędowe poświadczenie daty na dokumencie (art. 81 k.c.). Poświadczenia dokonuje zwykle notariusz (art. 96 pkt 3 ustawy z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie, Dz.U. z 2019 r. poz. 540 ze zm.). Skutek taki wywoła też m.in. umieszczenie na dokumencie jakiejkolwiek wzmianki, która opatrzona została datą przez np. organ państwowy albo jednostki samorządu terytorialnego (art. 81 § 2 k.c.). Tak będzie np. w razie pobrania opłaty skarbowej i jej skasowania. Możliwe też jest osiągnięcie skutków prawnych daty pewnej przez znakowanie czasem, bliżej określone w art. 7 u.p.e.

Forma ta jest wymagana m.in. dla umowy o ustanowienie zastawu na prawie (art. 329 § 1 k.c.).

poświadczenie podpisu

4. Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem podpisu również musi odpowiadać wymaganiom powyżej określonym, a ponadto zawierać stwierdzenie własnoręczności podpisu złożonego przez określoną osobę. Na ogół również i to stwierdzenie pochodzi od notariusza (art. 96 pkt 1 i art. 101 pr. not.). Będzie to również odpowiadało wymaganiom stawianym dokumentom z datą pewną.

W formie pisemnej z podpisem notarialnie poświadczonym powinno być dokonane np. zbycie przedsiębiorstwa (art. 75^1 § 1 k.c.), jak też zbycie udziału w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 180 k.s.h.).

akt notarialny

5. Forma aktu notarialnego polega na tym, że notariusz sporządza dokument, który przed podpisaniem przez niego i strony powinien być odczytany. Oryginały tych aktów przechowuje notariusz, a stronom wydawane są ich wypisy, które w obrocie prawnym traktowane są tak jak dokument oryginalny (art. 91 i n. pr. not.).

Z formą notarialną na ogół spotkamy się w obrocie nieruchomościami (art. 158 k.c.) i przy zawieraniu umowy spółki handlowej (np. art. 106, 157 § 2 k.s.h.). Również pełnomocnictwo do dokonania czynności prawnej, do której ważności jest zastrzeżona forma aktu notarialnego, powinno być udzielone w tej formie (art. 99 § 1 k.c.).

2.2. Skutki niedochowania formy

rygory formy szczególnej

1. Należy wziąć pod uwagę, że niezachowanie formy szczególnej wywołuje różnorodne skutki prawne. Z tego powodu można wyodrębnić trzy rodzaje rygorów formy czynności prawnych:

1) rygor nieważności (*ad solemnitatem*), powodujący z mocy prawa, jak sama nazwa wskazuje, nieważność czynności prawnej dokonanej bez zachowania wymagań co do formy (art. 73 k.c.);

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2) rygor dla celów dowodowych (*ad probationem*), polegający jedynie na ograniczeniu możliwości korzystania z określonych dowodów, a mianowicie z przesłuchania stron i ze świadków, w razie sporu co do okoliczności dokonania czynności prawnej (art. 74 k.c.);
3) rygor dla wywołania określonych skutków prawnych (*ad eventum*), pociągający za sobą nieosiągnięcie przez strony niektórych, bliżej określonych w ustawie, skutków prawnych dokonanej czynności prawnej; np. w zakresie określonym w art. 660 k.c. co do umowy najmu lokalu, zawartej na czas dłuższy niż rok, będzie to uznanie jej za zawartą na czas nieoznaczony, jeśli strony nie zachowają formy pisemnej.

podstawa formy szczególnej

2. Obowiązek zachowania określonej formy szczególnej może wynikać, jak to już wskazano, z mocy ustawy bądź z woli stron. Ustawa na ogół rygor nieważności łączy z zastrzeżeniem formy szczególnej innej niż pisemna zwykła, dokumentowa, albo elektroniczna (art. 73 § 2 k.c.), a więc formy pisemnej z datą pewną lub poświadczonym podpisem, albo też formy aktu notarialnego, jak to ma miejsce np. w przypadku umowy zobowiązującej do przeniesienia własności nieruchomości (art. 158 k.c.). W razie zastrzeżenia zwykłej formy pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej rygor nieważności musi być wyraźnie przewidziany w ustawie (art. 73 § 1 k.c.).

Z kolei rygor dla celów dowodowych odnosi się do zastrzeżonej w ustawie formy pisemnej zwykłej, dokumentowej albo elektronicznej (art. 74 § 1 k.c.). Formy te, jak wiadomo, tylko w przypadkach wyraźnie oznaczonych w ustawie będą zastrzeżone pod rygorem nieważności albo dla wywołania określonych skutków prawnych (art. 73 § 1 k.c.). Przepisów o formie przewidzianej dla celów dowodowych nie stosuje się do czynności prawnych w stosunkach między przedsiębiorcami (art. 74 § 4 k.c.).

W przypadku formy szczególnej, zastrzeżonej przez strony umowy (tzw. *pactum de forma*) należy liczyć się z tym, że umowa dojdzie do skutku tylko przy zachowaniu formy wybranej przez strony. Nieokreślenie natomiast przez strony skutku niezachowania ustalonej formy pisemnej, dokumentowej, albo elektronicznej, spowoduje jedynie wspomniane już trudności dowodowe (art. 76 k.c.).

Konsekwencją zawarcia umowy w formie pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej jest także to, że zarówno jej rozwiązanie za zgodą obu stron, jak i odstąpienie od niej wymaga zachowania odpowiedniej formy dla celów dowodowych (art. 77 § 2 k.c.). Nie powinno jednak ujść naszej uwadze, że uzupełnienie lub zmiana umowy wymagają zachowania takiej formy, jaką ustawa lub strony przewidziały w celu jej zawarcia (art. 77 § 1 k.c.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3. Wadliwość czynności prawnych

3.1. Źródła wadliwości czynności prawnych

wady oświadczenia woli

Oprócz wskazanych już możliwych braków dotyczących uchybień co do formy czynności prawnych są jeszcze dwie zasadnicze grupy przyczyn wadliwości czynności prawnych. Po pierwsze, związane z podmiotami czynności prawnych, a dotyczące w szczególności zdolności do czynności prawnych (art. 14 § 1, art. 17–19 k.c.)[219] oraz prawnie doniosłych wad oświadczenia woli, takich jak brak świadomości, pozorność, błąd, podstęp, groźba, wyzysk (art. 82–88 i 388 k.c.)[220]. Po drugie, będą to przyczyny tkwiące w treści czynności prawnej, a polegające zwłaszcza na sprzeczności czynności prawnej z ustawą lub zasadami współżycia społecznego, albo wskazujące na zamiar obejścia prawa (art. 58 § 1 i 2 k.c.).

3.2. Skutki wadliwości czynności prawnych

sankcje wadliwości

1. Rozległość źródeł wadliwości czynności prawnych wymaga znacznej uwagi osób, które ich dokonują. Wyobrażenia o dokonywanych czynnościach prawnych muszą być stale konfrontowane z postanowieniami obowiązujących przepisów prawnych. Nie osiągną zamierzonego celu, jeśli uchybią określonym przez nie wymaganiom. Są przy tym cztery podstawowe postacie skutków (sankcji) wadliwej czynności prawnej:

1) nieważność (bezskuteczność) bezwzględna czynności prawnej,
2) nieważność (bezskuteczność) względna (wzruszalność) czynności prawnej,
3) bezskuteczność zawieszona czynności prawnej oraz
4) bezskuteczność względna czynności prawnej.

nieważność

2. Nieważność jest niewątpliwie najsurowszą z tych sankcji. Czynność prawna nią dotknięta nie wywoła skutków zamierzonych przez strony. Będzie to miało miejsce np. w przypadkach określonych w art. 14 § 1, art. 73 § 1, art. 82, 83 § 1, art. 387 k.c. Oznaczać będzie, że czynność prawna od początku jest nieważna i nigdy nie stanie się ważna, każdy będzie mógł powołać się na tę okoliczność, a sąd uwzględni ją z urzędu. Nieważność może dotyczyć całej czynności prawnej lub tylko niektórych jej postanowień. W tym drugim przypadku czynność prawna może być ważna co do pozostałych postanowień (art. 58 § 3 k.c.).

[219] Zob. W.J. Katner w rozdziale trzecim, pkt 1.

[220] Zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady oświadczenia woli w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 1973, s. 9 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wzruszalność

3. Wzruszalność (nieważność względna) oznacza możliwość unieważnienia wadliwej czynności prawnej przez określoną osobę, a więc zadecydowania przez nią o utrzymaniu w mocy dokonanej już czynności lub o jej unieważnieniu. Może to np. uczynić strona umowy zawartej w drodze przetargu (art. 70^4 § 1 k.c.), błądzący (art. 88 § 1 k.c.), wyzyskany (art. 388 § 1 k.c.) i akcjonariusz (art. 425 § 1 w zw. z art. 422 § 2 k.s.h.). Uprawniony do wzruszenia wadliwej czynności prawnej może to uczynić w sposób określony przez właściwe przepisy i w trybie przez nie wskazanym. Będzie to tryb sądowy lub pozasądowy. Ten pierwszy będzie oznaczał wzruszenie czynności prawnej, a w konsekwencji – jej unieważnienie wyrokiem sądu wydanym na podstawie żądania osoby uprawnionej, np. wspomnianego akcjonariusza (art. 427 k.s.h.). Natomiast w trybie pozasądowym nastąpi to przez złożenie oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych wadliwej czynności prawnej. Tak może uczynić np. błądzący (art. 88 k.c.). Uprawnienie takie ma charakter prawa podmiotowego kształtującego.

bezskuteczność zawieszona

4. Z kolei bezskuteczność zawieszona oznacza tymczasowe wstrzymanie skutków dokonanej czynności prawnej aż do chwili wyrażenia na nią zgody, potwierdzenia (art. 63 § 1 k.c.) przez osobę trzecią, np. przedstawiciela ustawowego (art. 18 § 1 k.c.) lub reprezentowanego przez tzw. rzekomego pełnomocnika (art. 103 § 1 k.c.)[221]. Czynność prawna dokonana bez wymaganej zgody jest nazywana czynnością kulejącą (niezupełną, *negotium claudicans*). Potwierdzenie jej przez uprawnioną do tego osobę trzecią czyni czynność prawną w pełni skuteczną, i to w zasadzie od chwili jej dokonania. Ustaje stan niepewności i zawieszenia. Kontrahent może to niekiedy przyspieszyć, wyznaczając odpowiedni termin na dokonanie potwierdzenia wadliwej czynności prawnej (art. 18 § 3, art. 103 § 2 k.c.).

bezskuteczność względna

5. Bezskuteczność względna powoduje natomiast nieskuteczność wadliwej czynności prawnej wobec określonej osoby, przy jednoczesnym zachowaniu pełnej skuteczności względem wszystkich pozostałych. Nie jest więc kwestionowana ważność czynności prawnej. Jest ona jednak jednocześnie skuteczna i bezskuteczna. Tą sankcją posługuje się bowiem ustawodawca w celu ochrony osoby, której interesy zostały zagrożone dokonaną czynnością prawną. Zatem tylko wobec tej osoby są wyłączone skutki określonej czynności prawnej. Ustalenie tego wymaga na ogół orzeczenia sądowego, a więc zaskarżenia czynności prawnej przez uprawnionego (wierzyciela) i wskazania przez niego wielu elementów uzasadniających to żądanie[222].

[221] Zob. rozdział jedenasty, pkt 6.2.
[222] Zob. W. Robaczyński w rozdziale trzynastym, pkt 9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

4. Warunek i termin

warunek

1. Skutek czynności prawnej nie musi nastąpić już z chwilą jej dokonania ani też trwać w nieskończoność. Strony mogą wpłynąć na to, aby losy dokonanej przez nich czynności prawnej uzależnić od zdarzenia przyszłego i niepewnego (*dies incertus an incertus quando*). Osiągną to przez zastrzeżenie warunku w treści czynności prawnej (art. 89 k.c.).

Należy jednak pamiętać, że termin „warunek" używany jest w kilku znaczeniach. Może bowiem oznaczać zarówno samo zastrzeżenie w treści czynności prawnej o powstaniu lub ustaniu jej skutków prawnych, jak i zdarzenie przyszłe i niepewne, którego wystąpienie będzie wpływało na te skutki. W tym ostatnim przypadku często mówi się o warunku w znaczeniu technicznym. Ponadto jednak pojęcie to jest używane do określenia okoliczności, przesłanek, od których wystąpienia ustawodawca uzależnia skuteczność czynności prawnej. Są to np. wymagania co do formy czynności prawnej, czyli tzw. warunki prawne (*conditiones iuris*). One też będą przedmiotem analizy na tle określonych typów, postaci czynności prawnych. Niejednokrotnie, zwłaszcza w języku potocznym, warunek ma oznaczać jakiekolwiek postanowienie w treści czynności prawnej. Wtedy też jest on synonimem klauzul umownych.

rodzaje warunków

Przedmiotem uwagi będzie warunek występujący w dwóch pierwszych znaczeniach. Kiedy oznacza on zastrzeżenie w treści czynności prawnej, może mieć postać warunku zawieszającego lub warunku rozwiązującego. Pierwszy z nich spowoduje, że powstanie skutków czynności prawnej jest uzależnione od nadejścia wskazanego zdarzenia, np. strony mogą ustalić, że umowa sprzedaży samochodu będzie rodzić skutki prawne dopiero wtedy, kiedy kupujący zda egzamin z nauki jazdy. Natomiast warunkiem rozwiązującym jest zastrzeżenie, które uzależnia ustanie skutków czynności prawnej od określonego zdarzenia, np. strony umowy mogły uzgodnić, że utrata prawa jazdy przez kupującego spowoduje rozwiązanie tej umowy.

warunek potestatywny

Istotny jest też podział warunków na: zależne od woli stron, zależne od przypadku i mieszane. Pierwsze z nich nazywa się też warunkami potestatywnymi. W tych przypadkach zastrzeżony w warunku skutek zależeć będzie od zachowania się strony tej czynności prawnej. Ma on miejsce np. przy sprzedaży na próbę (art. 592 § 1 k.c.). Słusznie jednak ocenił SN w postanowieniu z 5.03.1999 r., I CKN 1069/98, OSNC 1999/9, poz. 160, że jeżeli powstanie lub ustanie skutków czynności prawnej uzależnione jest wyłącznie od woli stron, to takie zastrzeżenie, jako objęte treścią czynności prawnej, nie może być kwalifikowane jako warunek w rozumieniu art. 89 k.c. Niezbędne jest zatem ustalenie, że zastrzeżenie uczynione przez strony nie polega na

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zupełnie swobodnym wpływaniu przez jedną ze stron na skutki dokonanej czynności prawnej.

Z kolei warunki zależne od przypadku są w pełni dopuszczalne. Wiążą one skutki czynności prawnej ze zdarzeniami, które są zupełnie niezależne od stron, bo polegają na odwołaniu się przez nie np. do zjawisk przyrodniczych.

Nie budzi wątpliwości zastrzeżenie warunków mieszanych, które charakteryzują się tym, że łączą zachowanie strony z faktem od niej niezależnym. Nastąpi to, gdy strony postanowią np., że skutki umowy mają wystąpić dopiero wtedy, kiedy jedna z nich zawrze małżeństwo, co będzie wymagało nie tylko decyzji strony, lecz także decyzji osoby trzeciej, przyszłego współmałżonka.

warunek niemożliwy

Jeżeli strony zastrzegły warunek niemożliwy do spełnienia, sprzeczny z ustawą lub zasadami współżycia społecznego, to skutki prawne będą zależały od tego, czy był to warunek zawieszający, czy też rozwiązujący. W pierwszym przypadku czynność prawna zawierająca taki warunek będzie nieważna, w drugim natomiast – warunek ten będzie uważany za niezastrzeżony (art. 94 k.c.).

Rozważyć należy jeszcze sytuację, gdy zastrzeżony warunek nie ziści się w wyniku nielojalnego zachowania się strony czynności prawnej. Wówczas nastąpią takie skutki, jakby warunek się ziścił (art. 93 § 1 k.c.). Jeśli natomiast nielojalne zachowanie się strony doprowadzi do ziszczenia się warunku, nastąpią skutki takie, jakby warunek się nie ziścił (art. 93 § 2 k.c.). Strony bowiem w okresie niepewności, czyli wyczekiwania na ziszczenie się warunku (*pendente conditione*), powinny tak się zachowywać, aby temu nie przeszkodzić. Warunkowo uprawniony może w tym czasie wykonywać wszelkie czynności, które zmierzają do zachowania jego prawa (art. 91 k.c.). Jeśli natomiast dojdzie do rozporządzenia prawem, którego dotyczy czynność warunkowa, to takie rozporządzenie traci moc z chwilą ziszczenia się warunku (art. 92 k.c.). Sytuację warunkowo uprawnionego nazywa się też prawem tymczasowym, ekspektatywą[223].

termin

2. Wskazane reguły i przepisy dotyczące warunku znajdują również odpowiednie zastosowanie do terminów (art. 116 k.c.). One również mogą wolą stron wpływać na skutki prawne dokonanych czynności. Z nadejściem terminu możliwe jest zastrzeżenie powstania skutków prawnych (termin początkowy) lub ustanie tych skutków (termin końcowy).

Wyrażenie „termin" jest również wieloznaczne. W szczególności może oznaczać chwilę, punkt czasowy albo okres. Zawsze to jednak będzie zdarzenie

[223] Zob. Z. Radwański [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, red. Z. Radwański, 2008, s. 274.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przyszłe i pewne (*dies certus an certus quando*), co zdecydowanie odróżni je od warunku.

Sposoby obliczania terminów określają przede wszystkim postanowienia art. 110 i n. k.c. Szczególne regulacje terminów zawierają np. przepisy prawa wekslowego (art. 36 i 37 pr. weksl.) czy prawa czekowego (art. 55–57 pr. czek.).

5. Istota przedstawicielstwa i podstawy jego umocowania

5.1. Pojęcie przedstawicielstwa

przedstawicielstwo

Na ogół czynności prawne nie muszą być dokonywane osobiście, lecz możliwe jest to przy pomocy przedstawiciela. Przedstawicielstwo polega na działaniu w imieniu i ze skutkiem dla reprezentowanego. Przedstawiciel dokonuje więc czynności prawnych nie we własnym imieniu, lecz w imieniu reprezentowanego („ja mówię, że on chce"), wywołując skutki prawne bezpośrednio w sferze prawnej reprezentowanego (art. 95 § 2 k.c.).

źródła umocowania

Potrzebuje do tego umocowania, które może wynikać z ustawy (przedstawicielstwo ustawowe), albo z oświadczenia reprezentowanego (pełnomocnictwo) – art. 96 k.c. Przedstawicielami ustawowymi są m.in. rodzice dziecka podlegającego ich władzy rodzicielskiej (art. 98 k.r.o.), ustanowiony przez sąd opiekun (art. 145 k.r.o.), a także wspólnik spółki cywilnej (art. 866 k.c.) czy osobowej spółki handlowej (art. 29 k.s.h.). Zakres ich umocowania określa również ustawa.

5.2. Udzielenie pełnomocnictwa

ustanowienie pełnomocnictwa

1. Do udzielenia pełnomocnictwa wystarcza jednostronna czynność prawna reprezentowanego (mocodawcy), jego oświadczenie. Nie jest potrzebne przyjęcie pełnomocnictwa przez pełnomocnika. Z samego faktu jego udzielenia nie wynikają dla pełnomocnika żadne obowiązki. Mogą one być jednak ustalone w stosunku podstawowym, w którym pozostaje mocodawca z pełnomocnikiem, np. w umowie zlecenia czy w umowie o pracę. Niejednokrotnie bowiem pełnomocnikiem będzie przyjmujący zlecenie (art. 734 § 2 k.c.) lub pracownik (np. ekspedient w sklepie). Odpowiednie więc umowy określą obowiązki i uprawnienia tych osób, w tym nie tylko występowanie w roli pełnomocnika, lecz także jego prawo do wynagrodzenia.

domniemanie pełnomocnictwa

2. Zgodnie z przedstawionymi wcześniej regułami także oświadczenie woli mocodawcy o udzieleniu pełnomocnictwa może być złożone w sposób wyraźny lub dorozumiany. To ostatnie nastąpi np. wtedy, kiedy reprezentowany

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

toleruje przez dłuższy czas występowanie danej osoby w jego imieniu[224], i należy je odróżnić od pełnomocnictwa domniemanego, opartego na ustawowym domniemaniu, które wprowadza, jak się przyjmuje, także art. 97 k.c. Według tego przepisu osobę czynną w lokalu przedsiębiorstwa, przeznaczonym do obsługiwania publiczności, poczytuje się w razie wątpliwości za umocowaną do dokonywania czynności prawnych, które zazwyczaj bywają dokonywane z osobami korzystającymi z usług tego przedsiębiorstwa. Domniemanie to może zostać obalone. Konieczne byłoby wówczas wykazanie odmiennej woli prowadzącego przedsiębiorstwo, np. zamieszczającego odpowiednie wywieszki w lokalu. Zastosowanie wspomnianego przepisu wymaga zatem następujących ustaleń:

1) czynność prawna została dokonana w lokalu przedsiębiorstwa (lokal ten jest przeznaczony do obsługi publiczności);
2) są wątpliwości co do umocowania osoby czynnej w tym lokalu;
3) czynność prawna mieści się w granicach umocowania, czyli należy do czynności, które zazwyczaj są dokonywane z osobami korzystającymi z usług tego przedsiębiorstwa[225].

6. Rodzaje pełnomocnictw i instytucje pokrewne

6.1. Klasyfikacje pełnomocnictw

1. Ze względu na zakres umocowania postanowienie art. 98 k.c. daje podstawę do rozróżnienia pełnomocnictw: ogólnego, rodzajowego i szczególnego.

pełnomocnictwo ogólne

Pełnomocnictwo ogólne, wbrew nazwie sugerującej uniwersalność, obejmuje umocowanie tylko do czynności zwykłego zarządu, a więc czynności, które, jak się przyjmuje, są instrumentalnie potrzebne do zgodnego z zasadami prawidłowej gospodarki wykonywania praw majątkowych mocodawcy[226]. Będą one ustalane w zależności od konkretnej sytuacji, z reguły jednak będą zmierzały do zachowania dotychczasowego stanu. Naszemu prawu nie jest znane pełnomocnictwo do wszelkich czynności prawnych, jakich reprezentowany mógłby dokonać samodzielnie. Do dokonywania czynności prawnych przekraczających zwykły zarząd potrzebne jest pełnomocnictwo rodzajowe lub szczególne (art. 98 zdanie drugie k.c.). Udzielenie pełnomocnictwa ogólnego wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności (art. 99 § 2 k.c.).

[224] Zob. A. Szpunar, *Udzielenie pełnomocnictwa*, PS 1993/9, s. 33.

[225] Np. wyrok SN z 17.12.1985 r., III CRN 395/85, OSNC 1986/11, poz. 184, dotyczący odpowiedzi na pytanie, czy kierownik zakładu produkcyjnego był umocowany do zawierania umów sprzedaży.

[226] Zob. orzeczenie SN z 1.04.1955 r., III CR 1063/54, OSNC 1956/2, poz. 37.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

pełnomocnictwo rodzajowe

2. Pełnomocnictwo rodzajowe obejmuje z kolei umocowanie do czynności określonego rodzaju, kategorii, np. do zawierania wyłącznie umów sprzedaży. Pełnomocnictwo do poszczególnej czynności (pełnomocnictwo szczególne) obejmuje umocowanie do dokonania określonej czynności, np. sprzedaży oznaczonej nieruchomości, podpisania weksla (art. 8 pr. weksl.).

Udzielenie pełnomocnictwa rodzajowego lub szczególnego wymaga zachowania takiej formy, jaka jest wymagana do ważności czynności prawnej, której ma dokonać pełnomocnik (art. 99 § 1 k.c.). Oznaczać to będzie konieczność zachowania np. formy aktu notarialnego pełnomocnictwa udzielanego do zawarcia umowy sprzedaży nieruchomości (zob. art. 158 k.c.).

pełnomocnictwo łączne

3. Reprezentowany może ustanowić kilku pełnomocników z takim samym zakresem umocowania. W takim przypadku należy liczyć się z zasadą, że każdy z nich będzie mógł działać samodzielnie (art. 107 k.c.). Wymaganie łącznego działania wszystkich lub niektórych spośród nich może jednak wynikać z treści pełnomocnictwa (pełnomocnictwo łączne). W takim przypadku dokonanie czynności prawnej będzie można przyjąć dopiero wtedy, kiedy wszyscy pełnomocnicy złożą oświadczenia woli, choćby czynili to oddzielnie i kolejno[227].

substytucja

4. Niejednokrotnie będzie stawiane pytanie, czy pełnomocnik (główny) może ustanowić dla mocodawcy dalszych pełnomocników (substytutów), którzy będą mogli działać bezpośrednio w imieniu mocodawcy. Według art. 106 k.c. pełnomocnik może to uczynić tylko wtedy, kiedy jest do tego umocowany. Może to wynikać tylko:

1) z treści pełnomocnictwa głównego („z prawem substytucji");
2) z ustawy, np. z art. 91 pkt 3 k.p.c.;
3) ze stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa, tak jak np. w umowie zlecenia (art. 738 § 1 zdanie pierwsze k.c.).

pełnomocnik drugą stroną

5. Częste będzie również pytanie, czy pełnomocnik może dokonywać czynności prawnej „z samym sobą", a więc być drugą stroną czynności prawnej, której dokonuje w imieniu mocodawcy. Nastąpi to zarówno wtedy, kiedy pełnomocnik z jednej strony składa oświadczenie woli w imieniu reprezentowanego, a z drugiej – działa w imieniu własnym, jak i wtedy, kiedy reprezentuje obie strony. Możliwą kolizję interesów uzasadnia postanowienie zawarte w art. 108 k.c., stwierdzające, że pełnomocnik nie może co do zasady dokonywać takich czynności. Występują jednak dwa wyjątki:

1) gdy mocodawca na to zezwoli w treści pełnomocnictwa lub
2) jeżeli ze względu na treść czynności prawnej wyłączona jest możliwość naruszenia interesów mocodawcy.

[227] Zob. postanowienie SN z 4.11.1975 r., II CZ 136/75, OSNC 1976/10, poz. 213.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Poza tymi przypadkami czynność prawna dokonana przez pełnomocnika „z samym sobą" będzie, jak się przyjmuje, dotknięta bezskutecznością zawieszoną, gdyż jej ważność zależy od potwierdzenia przez reprezentowanego (odpowiednio art. 103 k.c.)[228].

6.2. Instytucje pokrewne

posłaniec

1. Rozstrzygnąć należy, kiedy daną osobę uważa się za pełnomocnika, a kiedy tylko za posłańca. Szukając odpowiedzi na to pytanie, należy pamiętać, że posłaniec przenosi jedynie do adresata gotowe już oświadczenie woli innej osoby („on mówi, że on chce"). Sam zatem nie składa żadnego własnego oświadczenia woli, a więc nie ma wpływu na kształtowanie treści czynności prawnej dokonywanej z jego udziałem. Pełnomocnik będzie miał na ogół taki wpływ, a także wpływ na wybór kontrahenta i podjęcie decyzji o dokonaniu lub niedokonaniu czynności prawnej.

zastępca pośredni

2. Z kolei zastępca pośredni, w odróżnieniu od pełnomocnika, dokonuje czynności prawnej co prawda na rachunek innej osoby, ale w imieniu własnym. Tym samym zastępca pośredni ukrywa osobę gospodarczo zainteresowaną rezultatem dokonanej czynności prawnej. Działanie zastępcy pośredniego następuje w wykonaniu uprzednio zawartej umowy z osobą, na której rachunek działa. Z umowy tej wynikną dla zastępcy pośredniego obowiązki co do nabytych przez niego praw i zaciągniętych zobowiązań.

W ostatecznym rozliczeniu prawa te i obowiązki przejdą na osobę zastąpioną. Ona bowiem poniesie gospodarcze skutki działania takiego zastępcy. Zastępcą pośrednim jest np. agent (art. 758 § 1 k.c.), komisant (art. 765 k.c.)[229].

rzekomy pełnomocnik

3. Rzekomy pełnomocnik (*falsus procurator*) to osoba, która dokonuje czynności prawnych w cudzym imieniu, nie mając w ogóle umocowania albo przekraczając jego granice. Czynności takiego pełnomocnika nie wywołują skutków bezpośrednio w sferze prawnej reprezentowanego. Co więcej, jednostronna czynność prawna dokonana przez rzekomego pełnomocnika jest na ogół nieważna (art. 104 k.c.). Natomiast umowa zawarta przez niego nie jest nieważna, bo może zostać potwierdzona przez reprezentowanego (art. 103

[228] Zob. uchwała SN (7) z 30.05.1990 r., III CZP 8/90, OSNC 1990/10–11, poz. 124, co do zastosowania art. 108 k.c. do oceny umowy spółki z o.o., zawartej przez przedsiębiorstwo państwowe i osobę fizyczną, która wystąpiła jednocześnie w imieniu własnym i jako dyrektor tego przedsiębiorstwa.

[229] Zob. A. Rzetelska w rozdziale szesnastym, pkt 3.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

§ 1 k.c.). Działanie rzekomego pełnomocnika wywołuje w takim przypadku stan bezskuteczności zawieszonej. Wobec tego druga strona umowy staje się wolna dopiero wtedy, kiedy upłynie bezskutecznie termin, który wyznaczyła reprezentowanemu do potwierdzenia czynności (art. 103 § 2 k.c.). Wówczas też będzie mogła dochodzić przeciwko rzekomemu pełnomocnikowi roszczeń o zwrot nienależnego świadczenia i o naprawienie ewentualnej szkody (art. 103 § 3 k.c.).

7. Wygaśnięcie pełnomocnictwa

podstawy wygaśnięcia pełnomocnictwa

1. Umocowanie do działania w imieniu mocodawcy może wygasnąć wskutek różnych zdarzeń. Należą do nich w szczególności:

1) upływ czasu, jeśli udzielenie pełnomocnictwa było ograniczone terminem;
2) wygaśnięcie stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa, np. rozwiązanie umowy o pracę z pełnomocnikiem;
3) dokonanie czynności prawnej objętej pełnomocnictwem szczególnym;
4) zrzeczenie się pełnomocnictwa przez pełnomocnika;
5) utrata osobowości prawnej przez osobę prawną będącą mocodawcą lub pełnomocnikiem;
6) odwołanie pełnomocnictwa przez mocodawcę;
7) śmierć pełnomocnika lub mocodawcy.

Przepisy Kodeksu cywilnego nie regulują bliżej wszystkich przypadków wygaśnięcia pełnomocnictwa. Uczyniono to jedynie co do ostatnich dwóch wymienionych zdarzeń.

odwołanie pełnomocnictwa

2. Pełnomocnictwo w zasadzie może być w każdym czasie odwołane przez pełnomocnika. Dopuszczalność tego może być jednak skutecznie wyłączona, mianowicie w razie zrzeczenia się przez mocodawcę odwołania umocowania z przyczyn uzasadnionych treścią stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa (art. 101 § 1 k.c.). Panuje przekonanie, że ze względu na zagrożenie interesów mocodawcy, jakie stwarza nieodwołalność pełnomocnictwa, uzasadnione przyczyny mogą wchodzić w rachubę tylko w wyjątkowych sytuacjach.

śmierć pełnomocnika lub mocodawcy

3. Tylko w wyjątkowych przypadkach pełnomocnictwo nie wygaśnie wraz ze śmiercią mocodawcy lub pełnomocnika (art. 101 § 2 k.c.). Tak może być np. w sytuacji bliżej określonej w art. 747 k.c., a więc w razie śmierci dającego zlecenie, który zastrzegł, że jego pełnomocnictwo w takim przypadku nie wygaśnie.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

8. Prokura

pojęcie prokury

1. Szczególną postacią pełnomocnictwa jest prokura, uregulowana do czasu wejścia w życie noweli z 14.02.2003 r. w dawnym Kodeksie handlowym, a obecnie w art. 109^1–109^8 k.c. O jej wyjątkowej pozycji przesądzają przede wszystkim dwie cechy. Po pierwsze, prokurentem nie może posługiwać się każdy, lecz tylko przedsiębiorca podlegający obowiązkowi wpisu do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej (CEIDG) albo rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego (KRS), a po drugie, zakres umocowania prokurenta jest określony w ustawie (art. 109^1 § 1 k.c.).

Ze wskazanego już przepisu wynika, że prokura obejmuje umocowanie do czynności sądowych i pozasądowych, jakie są związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa. Prokura dotyczy nie tylko zwykłych czynności przedsiębiorcy, lecz także czynności przekraczających ten zakres. Z zakresu umocowania prokurenta wyłączono jedynie czynności bliżej określone w art. 109^3 k.c., dotyczące np. zbycia przedsiębiorstwa. Do dokonywania tych czynności potrzebne jest prokurentowi odrębne pełnomocnictwo. Jednocześnie należy jednak liczyć się z tym, że prokury nie można w zasadzie ograniczyć ze skutkiem prawnym wobec osób trzecich (art. 109^1 § 2 k.c.). Takie ograniczenie będzie miało znaczenie tylko w stosunkach między mocodawcą a prokurentem i może uzasadniać jego odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną mocodawcy. Ustawowe określenie zakresu prokury i wyłączenie dopuszczalności jej ograniczenia wobec osób trzecich służą niewątpliwie zapewnieniu bezpieczeństwa obrotu.

rodzaje prokury

2. Zasadniczą postacią prokury jest prokura samodzielna (oddzielna), polegająca na samodzielnym działaniu prokurenta. Szczególnymi postaciami prokury są: (a) prokura łączna, (b) prokura łączna niewłaściwa oraz (c) prokura oddziałowa. Możliwe jest udzielenie prokury kilku osobom w taki sposób, że będą one działać tylko razem, łącznie, a nie samodzielnie, oddzielnie (art. 109^4 § 1 k.c.). Możliwe jest też ustanowienie prokurenta do dokonywania czynności prawnych wspólnie z członkiem organu zarządzającego lub wspólnikiem uprawnionym do reprezentowania handlowej spółki osobowej (art. 109^4 § 1^1 k.c.). W takim przypadku prokurent będzie występował obok np. członka zarządu spółki kapitałowej lub obok np. komplementariusza. Natomiast w przypadku prokury oddziałowej prokurent może dokonywać tylko czynności prawnych należących do zakresu spraw wpisanych do rejestru oddziału przedsiębiorstwa (art. 109^5 k.c.).

udzielenie prokury

3. Prokurentem może być tylko osoba fizyczna mająca pełną zdolność do czynności prawnych (art. 109^2 § 2 k.c.). Udzielenie prokury następuje przez pisemne oświadczenie przedsiębiorcy. Tak ustanowiony prokurent będzie

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

mógł dokonywać również czynności prawnych, dla których wymagana jest np. forma aktu notarialnego (art. 109^2 § 1 k.c.). Udzielenie prokury przedsiębiorca powinien zgłosić do CEIDG albo rejestru przedsiębiorców KRS (art. 109^8 k.c.). Wpis nie ma charakteru konstytutywnego. Prokura nie może być przeniesiona. Prokurent może jednak ustanowić pełnomocnika do poszczególnej czynności lub pewnego rodzaju czynności (art. 109^6 k.c.). Nie może jednak ustanowić pełnomocnika ogólnego.

wygaśnięcie prokury

4. Zasadnicze przyczyny wygaśnięcia prokury wyraźnie określono w art. 109^7 k.c. Są nimi:

1) odwołanie prokury,
2) wykreślenie przedsiębiorcy z ww. ewidencji albo z rejestru,
3) ogłoszenie upadłości,
4) otwarcie likwidacji,
5) przekształcenie przedsiębiorcy,
6) ustanowienie kuratora dla przedsiębiorcy, którym jest osoba prawna (art. 42 § 1 k.c.),
7) śmierć prokurenta.

Nie należą do nich śmierć przedsiębiorcy ani utrata przez niego zdolności do czynności prawnych. Przedsiębiorca może natomiast zastrzec, że z chwilą jego śmierci wskazany prokurent stanie się zarządcą sukcesyjnym (art. 9 ust. 1 ustawy z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej, Dz.U. poz. 1629). Wygaśnięcie prokury spowoduje jej zrzeczenie się. Sposób i skutki zrzeczenia się nie są jednak bliżej określone w ustawie.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział dwunasty

ZARYS PRAWA RZECZOWEGO

1. Znaczenie, charakter prawny i rodzaje praw rzeczowych

cechy praw rzeczowych

Określenie prawa do rzeczy stanowi podstawę ogółu czynności prawnych, zwłaszcza gospodarczych. Prawa rzeczowe należą do majątkowych i bezwzględnych praw podmiotowych. Dotyczą rzeczy, bliżej określonych w rozdziale dziewiątym pkt 3. Z zasady są to prawa zbywalne, wyjątek stanowi użytkowanie; służebności zaś są niezbywalne w tym sensie, w jakim są prawem związanym z nieruchomością, której dotyczą.

rodzaje praw rzeczowych

Wyróżnia się następujące prawa rzeczowe:
1) własność,
2) użytkowanie wieczyste,
3) ograniczone prawa rzeczowe.

Posiadanie, uregulowane odrębnie w Kodeksie cywilnym, nie jest prawem rzeczowym[230].

2. Posiadanie

pojęcie posiadania

1. Wprawdzie przepisy o posiadaniu są zawarte w ostatnim tytule księgi drugiej Kodeksu cywilnego (art. 336–352), ale korzystne jest przedstawienie ich

[230] W projektowanych zmianach Kodeksu cywilnego przewiduje się pozostawienie obecnego charakteru posiadania, wyliczenie zaś praw rzeczowych jako: własność, użytkowanie, służebność, prawo zabudowy, hipoteka, dług gruntowy oraz zastaw. Przedmiot praw rzeczowych proponuje się określić w Kodeksie cywilnym jako rzeczy, a w przypadkach przewidzianych w ustawie – także inne dobra prawne oraz prawa; projekt w części prawa rzeczowego nie został jeszcze opublikowany.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

na początku zagadnień prawa rzeczowego. Posiadanie nie jest bowiem prawem rzeczowym, lecz stanem faktycznym wskazującym na władztwo podmiotu prawa nad rzeczą, wywierającym istotny wpływ na powstanie i treść praw rzeczowych.

Posiadanie charakteryzują dwa elementy: faktyczny, będący fizycznym władztwem nad rzeczą (*corpus possessionis*), i psychiczny, czyli wola władania rzeczą dla siebie (*rem sibi habendi*). Oba te elementy decydują o dwóch rodzajach posiadania: posiadaniu samoistnym i posiadaniu zależnym. Żeby wystąpiło posiadanie, oba te elementy (*corpus* i *animus*) muszą wystąpić.

posiadanie samoistne

Posiadanie samoistne oznacza faktyczne władztwo w zakresie prawa własności („włada jak właściciel"), posiadanie zależne oznacza władanie w zakresie innego prawa niż własność, a więc jak użytkownik, zastawnik, najemca, dzierżawca lub mający inne prawo, z którym łączy się określone władztwo nad cudzą rzeczą (art. 336 k.c.).

Jeżeli ktoś faktycznie włada rzeczą za kogoś innego (*animus possidendi pro alieno*), jest dzierżycielem (art. 338 k.c.), a nie posiadaczem, np. przedstawiciel ustawowy, pełnomocnik, przewoźnik, przechowawca itp.

2. Uzyskanie posiadania stanowi warunek prawny nabycia własności ruchomości oznaczonych co do gatunku i rzeczy przyszłych (art. 155 § 2 k.c.), posiadanie samoistne może prowadzić do nabycia własności w drodze zasiedzenia (art. 172 k.c.), dobra wiara posiadacza samoistnego umożliwia wykupienie działki gruntu (art. 231 k.c.), roszczenie windykacyjne właściciela wynika z utraty faktycznego władztwa nad rzeczą (art. 222 § 1 k.c.) itd.

domniemania

Do osiągnięcia powyższych skutków pomocne są domniemania (wzruszalne) służące posiadaczowi rzeczy: domniemanie, że jest się posiadaczem samoistnym, a więc włada rzeczą jak właściciel; domniemanie, że zachowuje się ciągłość posiadania w przypadkach, gdy istotny prawnie jest czas zachowania posiadania, np. przy zasiedzeniu własności; domniemanie, że posiadanie jest zgodne z prawem i jest w dobrej wierze (art. 7 k.c.), z czego wywodzi się pośrednio ogólne domniemanie o tym, że posiadacz samoistny jest właścicielem (art. 339–341 k.c.).

3. Posiadanie może być nabyte w sposób pierwotny, czyli bez następstwa od poprzedniego posiadacza (np. nabycie rzeczy niczyjej, przez kradzież), i w sposób pochodny, czyli przez przeniesienie posiadania od poprzednika (umownie).

przeniesienie posiadania

Są cztery sposoby przeniesienia posiadania (art. 348–351 k.c.). Najczęstsze jest wydanie rzeczy z ręki do ręki (*traditio corporalis*), podobne znaczenie ma

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wydanie dokumentów, środków technicznych (np. kluczy) umożliwiających rozporządzanie rzeczą (*traditio longa manu*). Jeżeli dotychczasowy posiadacz samoistny zachowuje rzecz w swoim władaniu jako posiadacz zależny lub dzierżyciel, przeniesienie posiadania następuje tylko za pomocą umowy, bez wydawania rzeczy (*constitutum possessorium*). Dochodzi do tego wtedy, gdy np. właściciel sprzedaje rzecz, by uzyskać pieniądze (cenę), ale ją zatrzymuje jako najemca (posiadacz zależny). Kolejnym sposobem jest *traditio brevi manu*, a więc sytuacja odwrotna, gdy to mający rzecz w posiadaniu zależnym (np. najemca) kupuje tę rzecz, przez co staje się posiadaczem samoistnym (właścicielem), a do przeniesienia posiadania też wystarczy tylko umowa, gdyż rzecz była już u nabywcy. Wreszcie jeżeli rzecz jest w posiadaniu zależnym (lub dzierżeniu) osoby trzeciej, to do przeniesienia posiadania samoistnego wystarczy zawarcie umowy między stronami i tylko zawiadomienie o tym posiadacza (dzierżyciela).

ochrona posiadania

4. Ochrona posiadania polega na środkach własnych posiadacza (art. 343 k.c.) w postaci samopomocy (po naruszeniu posiadania przywrócenia własnym działaniem stanu poprzedniego) lub obrony koniecznej, polegającej na odparciu samowolnego naruszenia posiadania w chwili naruszania. Ochrona sądowa polega na wniesieniu powództwa posesoryjnego (art. 344 k.c.), służącego dotychczasowemu posiadaczowi przeciwko każdemu, kto samowolnie naruszył posiadanie (lub na czyją korzyść naruszenie nastąpiło), z roszczeniem o przywrócenie stanu poprzedniego i zaniechanie naruszeń, jeśli takie grożą. Powództwo jest niezależne od dobrej wiary posiadacza oraz od zgodności posiadania ze stanem prawnym, a przeszkodę stanowi tylko urzędowe stwierdzenie (sądowe, administracyjne), że stan posiadania powstały na skutek naruszenia jest zgodny z prawem (zarzut zgłaszany wyjątkowo)[231].

3. Własność

3.1. Treść i granice prawa własności

treść prawa własności

1. Nie udało się zbudować ustawowej definicji prawa własności. W poszczególnych ustawodawstwach występuje tylko opisanie własności za pomocą treści tego prawa i zakreślenia jego granic. W art. 140 k.c. treść własności oznacza prawo do korzystania z rzeczy, pobierania pożytków oraz rozporządzania rzeczą. Jeszcze rzymska triada uprawnień: *ius utendi*, *ius fruendi* i *ius disponendi* wskazuje własność jako najszersze prawo spośród wszystkich praw podmiotowych.

[231] Bliżej J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2003, s. 302.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

granice własności

2. Ocenę taką uzasadniają też granice własności: ustawy (wszystkie akty prawne w systemie prawa), społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa (zwłaszcza ze względu na rodzaje i przedmiot własności) i zasady współżycia społecznego (słuszności, dobrych obyczajów). Normy konstytucyjne dotyczące własności domagają się wskazania ustaw jako jedynego wyznacznika granic treści własności. W tym kierunku idzie projektowana nowelizacja Kodeksu cywilnego. Zasady słuszności mają wskazywać na nadużycie prawa własności, a nie na jego granice (kwestia dyskusyjna). W każdym razie ani z Konstytucji RP, ani z Kodeksu cywilnego nie można wyprowadzić wniosku o własności jako prawie absolutnym, co czasami jest fałszywie wypowiadane, zwłaszcza poza środowiskiem prawników.

3.2. Nabycie prawa własności

pierwotne i pochodne nabycie własności

1. Podobnie jak posiadanie, własność można nabyć w sposób pierwotny i pochodny. Nabycie pierwotne jest niezależne od praw poprzednika (np. nacjonalizacja, wywłaszczenie, zasiedzenie), nabycie pochodne jest uzyskaniem własności od poprzednika w drodze przeniesienia własności między zbywcą i nabywcą.

przeniesienie własności

Przeniesienie własności następuje przez umowę (art. 155 k.c.)[232]. Własność nieruchomości i ruchomości oznaczonych co do tożsamości przenosi się przez samą umowę (czynność konsensualna). Przeniesienie ruchomości oznaczonych gatunkowo i rzeczy przyszłych następuje przez umowę i uzyskanie posiadania tej rzeczy (uznaję za wystarczające jej zindywidualizowanie)[233]. Z zasady jest to zatem czynność o podwójnym skutku: zobowiązująco-rozporządzającym. W przypadku przenoszenia własności nieruchomości czynność rozporządzająca nie może być dokonana pod warunkiem ani z zastrzeżeniem terminu. Może to dotyczyć tylko zobowiązania. Ze względu na kauzalność przeniesienia własności, w przypadku nieruchomości przyczyna przysporzenia musi być wymieniona w czynności rozporządzającej (kauzalność materialna i formalna). Obowiązuje forma aktu notarialnego, zarówno dla zobowiązania, jak i dla rozporządzenia (art. 156–158 k.c.).

[232] Uzupełnienie art. 155 § 1 k.c. nastąpiło ustawą z 23.07.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz ustawy – Prawo o notariacie (Dz.U. Nr 163, poz. 1012), która 11.10.2008 r. wprowadziła nową umowę – o przekazaniu nieruchomości (w miejsce dotychczasowego zrzeczenia się własności); zob. tytuł XXXIII[1] Kodeksu cywilnego.

[233] W.J. Katner, *Umowne nabycie własności ruchomości*, Warszawa 1995, s. 91 i n.; nie uważam takiej umowy za czynność prawną realną; odmiennie J. Nadler [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, s. 320; różnie w różnych stanach faktycznych ocenia to M. Kępiński [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do art. 1–449[11]*, red. M. Gutowski, Warszawa 2016, s. 807.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zasiedzenie

2. Istotnym sposobem nabycia własności jest zasiedzenie (art. 172 i n. k.c.). To pierwotny sposób nabycia własności. Zasiedzieć można nieruchomości i ruchomości. Przesłankami zasiedzenia nieruchomości są: posiadanie samoistne i czas tego posiadania. Jeżeli posiadacz jest w dobrej wierze, wówczas własność uzyskuje się po 20 latach posiadania samoistnego. Dobra wiara, według dominującego obecnie stanowiska SN, oznacza przekonanie posiadacza, że ma on prawo do rzeczy, o której zasiedzenie występuje. Łagodniejsze rozumienie dobrej wiary sprowadza się do przeświadczenia posiadacza, że niczyich praw nie narusza. Tylko w chwili objęcia nieruchomości w posiadanie trzeba być w dobrej wierze, późniejsze uzyskanie wiedzy, że jednak jest się w złej wierze, nie ma znaczenia (*mala fides superveniens non nocet*). W razie złej wiary posiadacza czas zasiedzenia trwa 30 lat.

Zasiedzenie rzeczy ruchomych wymaga posiadania samoistnego nieprzerwanie przez 3 lata i dobrej wiary przez cały ten czas.

Posiadanie poprzednika zalicza się do wymaganego czasu. Nabycie własności przez zasiedzenie następuje z mocy samego prawa, dlatego orzeczenie sądowe o stwierdzeniu zasiedzenia ma charakter deklaratywny, ale jest konieczne do legitymowania się tytułem własności uzyskanej w ten sposób[234].

3.3. Ochrona własności

roszczenie windykacyjne

Prawo własności jest chronione roszczeniami petytoryjnymi (art. 222 k.c.). Podstawowym roszczeniem jest *rei vindicatio*, czyli roszczenie windykacyjne (wydobywcze). Polega ono na tym, że właściciel może żądać od osoby, która włada faktycznie jego rzeczą, żeby rzecz została mu wydana. Roszczenie ma charakter obiektywny, jest więc obojętna przyczyna władania, wina itp. Decyduje tytuł własności wnoszącego powództwo, którego trzeba dowieść, i władanie przez pozwanego. W uproszczeniu *rei vindicatio* określa się jako roszczenie nieposiadającego właściciela przeciwko posiadającemu nie właścicielowi, choć służy ono nie tylko przeciwko posiadaczowi, lecz także przeciwko dzierżycielowi.

Zasadą jest, że w procesie nie bada się tytułu posiadacza do rzeczy, chyba że osobie tej przysługuje skuteczne względem właściciela uprawnienie do wła-

[234] Według nowego art. 172 § 3 k.c. nabycie własności przez zasiedzenie nieruchomości rolnej w rozumieniu ustawy z 11.04.2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego dotyczy tylko rolnika indywidualnego, jeżeli powierzchnia nabywanej nieruchomości rolnej wraz z nieruchomościami rolnymi stanowiącymi jego własność nie przekroczy 300 ha użytków rolnych (ustawa z 14.04.2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz.U. z 2018 r. poz. 869).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

dania rzeczą, wynikające np. z umowy dzierżawy, z prawa użytkowania itp., co spowoduje przesunięcie w czasie realizacji roszczenia (zarzut hamujący), ale co do zasady uwzględnienie powództwa.

roszczenia uzupełniające

Roszczeniu windykacyjnemu towarzyszą tzw. roszczenia uzupełniające w rozliczeniach właściciela z władającym, dotyczące wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy, o zwrot pożytków i o odszkodowanie za zużycie rzeczy, jej pogorszenie lub utratę (art. 224–230 k.c.). Występuje też sytuacja szczególna, wynikająca z budowy na cudzym gruncie, dająca w razie posiadania samoistnego i wartości budynku znacznie przekraczającej wartość gruntu roszczenie o przeniesienie własności gruntu na wznoszącego budynek lub budowlę (art. 231 k.c.).

roszczenie negatoryjne

Drugim roszczeniem jest *actio negatoria*, czyli roszczenie negatoryjne (o zaniechanie naruszeń), polegające na tym, że właściciel może żądać od każdego, kto narusza jego prawo w inny sposób niż przez pozbawienie faktycznego władztwa nad rzeczą, aby przywrócony został stan zgodny z prawem, a naruszenia zostały zaniechane (art. 222 § 2 k.c.). W praktyce roszczenie to jest szczególnie przydatne w stosunkach między właścicielami nieruchomości sąsiednich (np. immisje pośrednie, art. 144 k.c.) oraz do ochrony środowiska naturalnego ze względu na szkodliwe lub uciążliwe prowadzenie działalności gospodarczej (roszczenie o zaniechanie zatruwania wody lub powietrza, o ograniczenie hałasu do nieuciążliwego poziomu itp.). Następuje tu powiązanie przepisów Kodeksu cywilnego z ustawą z 27.04.2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2019 r. poz. 1396 ze zm.). Jest sprawą dyskusyjną, czy roszczenia uzupełniające przysługują także w razie dochodzenia *actio negatoria*. W wielu orzeczeniach opowiedział się za tym szerszym poglądem Sąd Najwyższy.

4. Współwłasność

współwłasność

Własność tej samej rzeczy może przysługiwać niepodzielnie kilku osobom, czyli być współwłasnością. W prawie rzeczowym (art. 197–221 k.c.) uregulowana jest współwłasność w częściach ułamkowych (nabycie, zarząd, ochrona). Współwłasność łączną regulują przepisy dotyczące stosunków, z których ona wynika (np. z małżeństwa, stosunku spółki).

Własność rzeczy należącej do kilku osób odróżnia się od udziałów współwłaścicieli w rzeczy wspólnej. Udziały określa się ułamkiem oznaczającym wielkość uprawnień współwłaściciela w rzeczy wspólnej (część ułamkowa). Prawo własności przysługuje więc wszystkim współwłaścicielom niepodzielnie, ale udział jest prawem należącym tylko do współwłaściciela. Od wielkości

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

udziału zależy zakres zarządu rzeczą wspólną i rozporządzanie nią. Wyróżnia się zwykły zarząd, związany z korzystaniem z rzeczy zgodnie z jej przeznaczeniem. Do czynności zwykłego zarządu potrzebna jest zgoda większości współwłaścicieli (art. 201 k.c.); większość liczy się wielkością udziałów. Jeżeli się jej nie posiada albo nie uzyska wraz z udziałami innego współwłaściciela, można żądać upoważnienia sądowego do dokonania czynności. Do dokonania takich czynności, które przekraczają zwykły zarząd, w szczególności do rozporządzania rzeczą wspólną, potrzebna jest zgoda wszystkich współwłaścicieli. W razie braku zgody rozstrzygnięcia przez sąd mogą żądać współwłaściciele mający co najmniej połowę udziałów (art. 199 k.c.).

Do praw współwłaścicieli należą: prawo do współposiadania rzeczy, pobierania pożytków z rzeczy, wykonywania czynności zachowawczych w celu zachowania wspólnego prawa, wyznaczenia zarządcy rzeczą, uzyskania rachunku z zarządu, a także zniesienia współwłasności (art. 203–210 k.c.). Roszczenie o zniesienie współwłasności należy do tych nielicznych roszczeń w prawie cywilnym, które nie ulegają przedawnieniu (art. 220 k.c.). W razie zniesienia współwłasności następuje albo podział fizyczny rzeczy, albo jej przyznanie jednemu z dotychczasowych współwłaścicieli ze spłatą pozostałych, albo też sprzedanie rzeczy i podzielenie ceny wśród współwłaścicieli stosownie do ich udziałów (art. 211–212 k.c.).

5. Inne prawa rzeczowe

5.1. Użytkowanie wieczyste

istota prawna użytkowania wieczystego

1. Głównie w celu zagospodarowania terenów oraz ich zabudowania skonstruowane zostało prawo wieloletniego korzystania z gruntów państwowych (dzisiaj także samorządowych). Prawo to – w przeszłości i w poszczególnych krajach różnie określane (własność czasowa, własność podzielona, dzierżawa wieczysta, prawo zabudowy) – od 1961 r. nosi nazwę użytkowania wieczystego; tak też określone jest w art. 232–243 k.c. oraz w ustawie o gospodarce nieruchomościami. Jest to prawo pośrednie między własnością a prawami rzeczowymi ograniczonymi, bo wprawdzie jest wykonywane na rzeczy cudzej (państwowej lub samorządowej), ale prawa użytkownika wieczystego są zbliżone do praw właściciela (art. 233 k.c.), budynki zaś i inne urządzenia wzniesione na gruncie przez użytkownika są jego własnością związaną z użytkowaniem wieczystym (art. 235 k.c.). Prawo to jest zbywalne i dziedziczne[235].

[235] Bliżej K. Pietrzykowski [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–449[10]*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 645–646, 660–661; A. Suchoń [w:] *Kodeks…*, t. 1, red. M. Gutowski, s. 973 i in.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

pojęcie użytkowania wieczystego

2. Użytkowanie wieczyste polega na oddaniu do korzystania osobom fizycznym lub prawnym gruntów stanowiących własność Skarbu Państwa, położonych w granicach administracyjnych miast oraz poza tymi granicami, lecz włączonych do planu zagospodarowania przestrzennego miasta i przekazanych do realizacji zadań jego gospodarki.

Bez tych dodatkowych warunków oddanie do korzystania może dotyczyć także gruntów będących własnością jednostek samorządu terytorialnego lub ich związków. W przypadkach przewidzianych w ustawach szczególnych użytkowanie wieczyste może również dotyczyć innych gruntów (art. 232 k.c.).

ustanowienie użytkowania wieczystego

3. Ustanowienie użytkowania wieczystego następuje według przepisów o przeniesieniu własności nieruchomości. Jest więc zawierana umowa w formie aktu notarialnego, a następnie prawo to jest wpisywane do księgi wieczystej. Z chwilą wpisania do księgi wieczystej prawo to powstaje. Prawo jest ustanawiane na okres 99 lat, ale może być to okres krótszy ze względu na cel gospodarczy użytkowania wieczystego, jednak co najmniej 40-letni. Termin ten może być przedłużony na dalszy podobny okres; odmowa przedłużenia może nastąpić tylko ze względu na ważny interes społeczny. Przez czas trwania prawa użytkownik wieczysty uiszcza opłatę roczną (art. 236–238 k.c.).

W umowie określa się sposób korzystania z gruntu, a jeżeli oddanie gruntu następuje w celu wzniesienia na nim budynków lub innych urządzeń, należy w umowie zawrzeć szczegóły dotyczące rodzaju tych budynków, terminów prowadzenia robót i wynagrodzenia należnego użytkownikowi wieczystemu za budynki istniejące w dniu wygaśnięcia tej umowy.

wygaśnięcie prawa

4. Użytkowanie wieczyste może wygasnąć:
1) z upływem czasu, na jaki zostało ustanowione,
2) wskutek rozwiązania umowy z woli stron albo
3) wskutek nienależytego jej wykonywania, a także
4) wskutek konfuzji, czyli połączenia tytułu własności gruntu z osobą użytkownika wieczystego (np. przez jego zakupienie od Skarbu Państwa lub gminy),
5) wskutek wywłaszczenia.

Od niedawna występuje możliwość przekształcenia (zastąpienia) niektórych powstałych w przeszłości praw użytkowania wieczystego w prawo własności. Kwestie te regulują: zastępująca w tej mierze ustawy z 1997 i z 2001 r. ustawa z 29.07.2005 r. o przekształceniu prawa użytkowania wieczystego w prawo własności nieruchomości (Dz.U. z 2019 r. poz. 1314) i ustawa z 11.04.2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1362). W wyniku nowelizacji ustawy o przekształceniu prawa użytkowania wieczystego w prawo

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

własności nieruchomości dokonanej ustawą z 28.07.2011 r. o zmianie ustawy o gospodarce nieruchomościami i niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 187, poz. 1110) zniesione zostało ograniczenie czasowe we wnioskowaniu o przekształcenie użytkowania wieczystego w prawo własności.

5. Wprawdzie osobiście nie podzielam tych poglądów, ale zaznaczyć trzeba, że część przedstawicieli doktryny przekonuje o potrzebie zniesienia prawa użytkowania wieczystego i zastąpienia go nowo skonstruowanym prawem zabudowy. W myśl jednej z koncepcji – ze znowelizowanego Kodeksu cywilnego zostałyby usunięte odpowiednie przepisy, a przepisy odnoszące się do prawa użytkowania wieczystego przeniesione do ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny, aż do czasu jego wygaśnięcia dla uprawnionych. Nie zawierałoby się także nowych umów ustanawiających to prawo. Druga koncepcja to *ex lege* przekształcenie użytkowania wieczystego w prawo własności – nie znalazła ona akceptacji ustawodawcy. Problem jest obecnie nierozstrzygnięty, proponowane zmiany idą raczej w kierunku prawa zabudowy jako ograniczonego prawa rzeczowego[236].

5.2. Ograniczone prawa rzeczowe

rodzaje ograniczonych praw rzeczowych

1. W prawie polskim obowiązuje zasada *numerus clausus* praw rzeczowych. Są to zatem tylko takie prawa, które przewiduje ustawa i wolą podmiotów prawa nie można tej listy rozszerzyć. Zgodnie z art. 244 k.c. ograniczonymi prawami rzeczowymi są: użytkowanie, służebność, zastaw, hipoteka oraz spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu.

Hipoteka jest unormowana w ustawie o księgach wieczystych i hipotece. Ustawa z 26.06.2009 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 131, poz. 1075) wprowadziła istotne zmiany przepisów prawa hipotecznego, które obowiązują od 20.02.2011 r. Spółdzielcze prawa do lokalu regulują ustawa – Prawo spółdzielcze oraz ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych. Pozostałe ograniczone prawa rzeczowe są uregulowane w Kodeksie cywilnym, z tym że zastaw rejestrowy uregulowany jest przez przepisy szczególne zawarte w ustawie z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz.U. z 2018 r. poz. 2017), wymieniany ponadto zastaw finansowy w ustawie z 2.04.2004 r. o niektórych zabezpieczeniach finansowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 891), zastaw skarbowy – w ordynacji podatkowej oraz zastaw na statku (tzw. hipoteka morska) – w ustawie z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2018 r. poz. 2175), a zastaw rejestrowy na statkach powietrznych – w ustawie z 3.07.2002 r.

[236] Bliżej K. Pietrzykowski [w:] *Kodeks…*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, 2015, s. 659.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

– Prawo lotnicze (Dz.U. z 2019 r. poz. 1580). Prawo użytkowania jest z kolei uzupełnione przez ustawę z 16.09.2011 r. o timeshare (Dz.U. Nr 230, poz. 1370 ze zm.).

istota ograniczonych praw rzeczowych

2. Ograniczone prawa rzeczowe są ustanawiane na rzeczy cudzej, powstają drogą umów, do których stosuje się odpowiednio przepisy o przeniesieniu własności. Jeżeli dotyczą nieruchomości, to tylko oświadczenie właściciela nieruchomości ustanawiającego prawo wymaga formy aktu notarialnego. Zależnie od rodzaju ograniczonego prawa rzeczowego wpis do księgi wieczystej ma konstytutywny (np. w przypadku hipoteki) lub deklaratywny charakter (np. dla służebności). Niekiedy wymagane jest wręczenie rzeczy i dlatego czynność prawna ma wtedy charakter czynności realnej (np. przy zastawie zwykłym). Jest też możliwe nabycie prawa przez zasiedzenie (w przypadku służebności gruntowych).

pierwszeństwo ograniczonych praw rzeczowych

Szczególne znaczenie mają reguły pierwszeństwa ograniczonych praw rzeczowych wtedy, gdy ustanowiono kilka tych praw obciążających tę samą rzecz i nie mogą one wszystkie być jednocześnie wykonywane. Zasadą jest, że prawo powstałe wcześniej ma pierwszeństwo wykonywania przed prawem powstałym później (*prior tempore potior iure* – wcześniejszy w czasie, silniejszy w prawie). Jeżeli jednak prawa dotyczą nieruchomości i są wpisane do księgi wieczystej, to mają pierwszeństwo przed prawami niewpisanymi do księgi. Wśród praw wpisanych obowiązuje zasada pierwszeństwa w czasie.

pojęcie użytkowania

3. Użytkowanie, w rozumieniu tzw. użytkowania zwykłego (art. 252–284 k.c.), polega na obciążeniu rzeczy prawem do jej używania i do pobierania pożytków[237]. Najczęściej dotyczy ono gruntów lub środków produkcji, a także praw. Może być odpłatne lub darmowe. Nakłada na użytkownika obowiązek zachowania substancji rzeczy oraz jej dotychczasowego przeznaczenia, a także niektóre obowiązki i ciężary, które normalnie są przypisane właścicielowi, np. dotyczące pokrywania wydatków z pożytków rzeczy, ponoszenia nakładów na rzecz, a także napraw związanych ze zwykłym korzystaniem z rzeczy.

użytkowanie nieprawidłowe

Użytkowanie nieprawidłowe (art. 264 k.c.) występuje wtedy, gdy obejmuje pieniądze lub rzeczy ruchome oznaczone co do gatunku, których użytkownik staje się właścicielem z chwilą ich wydania, a które jest zobowiązany zwrócić po wygaśnięciu użytkowania, tak jak przy pożyczce.

[237] Zob. A. Sylwestrzak, *Użytkowanie. Konstrukcja prawna* [w:] *Kodeks…*, t. 1, red. M. Gutowski, s. 1050 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

tzw. timesharing

Z zasady użytkowanie jest prawem niezbywalnym (art. 254 k.c.). Wyjątkiem jest zbywalność i dziedziczność tego prawa w przypadku ustanowienia *timesharingu*, uważanego za użytkowanie, jeśli umowa tak to określi, polegającego na korzystaniu z domu lub pomieszczenia mieszkalnego, przez okres trwania umowy dłuższy niż rok, w oznaczonym czasie, powstałego na mocy umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem[238]. Ustawa z 2011 r. (zob. powyżej) wyróżniła jeszcze umowę o długoterminowy produkt wakacyjny, umowę o uczestnictwo w systemie wymiany oraz umowę pośrednictwa w odsprzedaży *timeshare* lub długoterminowego produktu wakacyjnego.

rodzaje służebności

4. Służebności (art. 285–305[4] k.c.) dzielą się na gruntowe i osobiste. Ich treść oznacza to samo, tylko służebności gruntowe obciążają jedną nieruchomość na rzecz każdoczesnego właściciela drugiej nieruchomości, zaś służebności osobiste są ustanawiane na rzecz oznaczonej osoby fizycznej.

treść służebności gruntowej

Służebność gruntowa polega na obciążeniu nieruchomości (zwanej obciążoną) na rzecz właściciela innej nieruchomości (zwanej władnącą) prawem, którego treść może polegać na tym, że albo właściciel nieruchomości władnącej może korzystać w oznaczonym zakresie z nieruchomości obciążonej (np. z drogi koniecznej), albo właściciel nieruchomości obciążonej zostaje ograniczony w możności dokonywania w stosunku do niej określonych działań (np. wznoszenia wysokich budowli), albo że właścicielowi nieruchomości obciążonej nie wolno wykonywać określonych uprawnień, które mu przysługują względem nieruchomości władnącej na podstawie przepisów o treści i wykonywaniu własności (np. zobowiązanie się do niewchodzenia na grunt sąsiedni w celu obcięcia gałęzi lub zerwania owoców).

Służebności gruntowe mogą powstać w drodze umowy, a jeśli przepisy przewidują roszczenie uprawnionego, to również za pomocą orzeczenia sądowego (art. 145 k.c.). Gdy są spełnione szczególne przesłanki ustawowe, możliwe jest zasiedzenie służebności (art. 292 k.c.), a także jej powstanie na podstawie orzeczenia administracyjnego (w razie wywłaszczenia nieruchomości). Służebności gruntowe dzielą losy nieruchomości władnącej i obciążonej.

służebność przesyłu jako rodzaj służebności gruntowej

Zaznaczyć trzeba, że ustawą z 30.05.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 116, poz. 731) wprowadzona została służebność przesyłu, mająca ułatwić dostęp do nieruchomości w celu instalowania i utrzymania linii energetycznych i innych dostarczanych mediów (art. 305[1]–305[4] k.c.) W doktrynie i orzecznictwie występuje spór co do tego, czy jest to nowy rodzaj służebności, czy też jest to rodzaj służebno-

[238] J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*…, s. 198–201.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ści gruntowej. Za tym, że jest to rodzaj służebności gruntowej, przemawia w moim przekonaniu więcej argumentów[239].

służebności osobiste

Służebności osobiste występują rzadko. Pewną rolę odgrywa służebność mieszkania (art. 301–302 k.c.), która może też uzupełniać umowę o dożywocie (art. 908 k.c.). Służebności osobiste polegają na obciążeniu nieruchomości prawem przysługującym na rzecz konkretnej osoby fizycznej; są niezbywalne, wygasają najpóźniej ze śmiercią uprawnionego.

istota spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu

5. Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, zgodnie z wymienioną już wcześniej ustawą o spółdzielniach mieszkaniowych, polega na prawie do korzystania z lokalu, głównie mieszkalnego w budynku stanowiącym własność spółdzielni. Jest to prawo zbywalne, dziedziczne i podlegające egzekucji o charakterze zbliżonym do własności lokalu. Z istoty swojej prawo to powinno być związane z członkostwem w spółdzielni, od czego są wyjątki ustawowe. Wiosną 2004 r. SN wypowiedział doniosłą, ale dyskusyjną tezę, że członkostwo w spółdzielni nie musi stanowić zasady dla możliwości uzyskania omawianego ograniczonego prawa rzeczowego[240]. Zostało to zaakceptowane w praktyce i potwierdzone orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego oraz zmianami ustawowymi (z 2007, 2009 i 2011 r.). Od zmian ustawowych dokonanych w 2007 r. nie jest możliwe ustanawianie nowego spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu, pozostają tylko prawa ustanowione wcześniej.

istota zastawu

6. Zastaw stanowi obciążenie rzeczy ruchomej prawem, którego treść polega na tym, że w razie niezaspokojenia wierzyciela może on dochodzić tego zaspokojenia z rzeczy będącej przedmiotem zastawu, bez względu na to, czyją jest wtedy własnością, i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi każdoczesnego właściciela rzeczy (art. 306 k.c.). Zastaw może być też ustanowiony na prawach zbywalnych (art. 327 k.c.) Poza zastawem, nazywanym zwykłym występuje zastaw rejestrowy, który także może zabezpieczać wierzytelność (art. 308 k.c.), uregulowany we wspomnianej ustawie z 1996 r.[241]

[239] Zob. dygresja na temat orzecznictwa SN – J. Pokrzywniak [w:] *Kodeks*…, t. 1, red. M. Gutowski, s. 1122–1124.

[240] Zob. szczegółowo o tym prawie J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*…, rozdział XII; E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2003, rozdział XIV; A. Mączyński, *Dawne i nowe instytucje polskiego prawa mieszkaniowego*, KPP 2002/1; J. Pisuliński, *Członkostwo w spółdzielni mieszkaniowej (wybrane zagadnienia)*, M. Praw. 2003/3 i 4; K. Pietrzykowski, *Nowelizacja ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych*, M. Praw. 2003/12.

[241] Zob. bliżej A. Rzetelska w rozdziale piętnastym o zabezpieczeniach wierzytelności; szczegółowo o zastawie i zastawie rejestrowym J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*…, rozdziały XV i XVI.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

treść hipoteki

7. Hipoteka jest prawem podobnym do zastawu, ale dotyczy nieruchomości. Zgodnie z ustawą o księgach wieczystych i hipotece hipoteka jest rzeczowym obciążeniem nieruchomości, którego treść polega na tym, że w razie niespełnienia zobowiązania wierzyciel może dochodzić swojego zaspokojenia z nieruchomości będącej przedmiotem hipoteki, bez względu na to, czyją ona stała się własnością, i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi każdoczesnego właściciela tej nieruchomości (art. 65 u.k.w.h.).

przedmiot hipoteki

Hipoteką mogą być obciążone:
1) prawo własności nieruchomości,
2) udział we współwłasności nieruchomości,
3) użytkowanie wieczyste,
4) spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu,
5) wierzytelność hipoteczna.

Nowelizacja dokonana ustawą z 26.06.2009 r., obowiązująca od 20.02.2011 r., wprowadziła poważne zmiany w prawie hipotecznym. Obecnie hipoteka może zabezpieczać więcej niż jedną wierzytelność, a także jedną lub więcej części wierzytelności pieniężnych; ponadto wyróżnić można hipotekę odnawialną, ewentualną i maksymalną; jest też możliwe rozporządzanie opróżnionym miejscem hipotecznym. Na szczególną uwagę zasługuje zniesienie hipoteki kaucyjnej. Kwestie dotyczące hipoteki są także zasygnalizowane w rozdziale piętnastym podręcznika, w odniesieniu do zabezpieczenia rzeczowego wierzytelności[242].

6. Księgi wieczyste

istota prawna księgi wieczystej

W celu ustalenia stanu prawnego nieruchomości – dla każdej z nich powinno się założyć księgę wieczystą[243]. Składa się ona z czterech działów: pierwszy obejmuje oznaczenie nieruchomości oraz prawa związane z jej własnością, drugi zawiera wpisanie własności i użytkowania wieczystego, trzeci jest przeznaczony na wpisy dotyczące ograniczonych praw rzeczowych (z wyjątkiem hipoteki), a czwarty służy dokonywaniu wpisów odnoszących się do hipoteki. Księdze wieczystej towarzyszy zbiór dokumentów dotyczących nieru-

[242] O akcesoryjności hipoteki i jej roli zabezpieczającej wierzytelność zob. A. Rzetelska w rozdziale piętnastym, pkt 2.2. Bliższe wyjaśnienia zawierają podręczniki i komentarze do prawa rzeczowego. Odnośnie do nowych przepisów wprowadzonych nowelą z 2009 r. zob. K. Zaradkiewicz, *Nowa regulacja prawa hipotecznego*, PPH 2011/1, s. 1, dodatek.

[243] Istotne zmiany dotyczące ksiąg wieczystych w ustawie z 11.05.2001 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy – Prawo o notariacie (Dz.U. Nr 63, poz. 635); ustawa z 14.02.2003 r. o przenoszeniu treści księgi wieczystej do struktury księgi wieczystej prowadzonej w systemie informatycznym (Dz.U. Nr 42, poz. 363).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

chomości. Doniosłe znaczenie ma powództwo o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (art. 10 u.k.w.h.).

istota rękojmi wiary publicznej ksiąg wieczystych

Poza wspomnianą wcześniej kwestią pierwszeństwa praw wpisanych do księgi wieczystej przed niewpisanymi oraz domniemaniami związanymi z wpisem prawa (domniemanie zgodności wpisu ze stanem prawnym oraz domniemanie nieistnienia prawa wykreślonego) szczególne znaczenie ma rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych, odwołująca się do zasady wiarygodności ksiąg wieczystych. Polega ona na ochronie nabywcy prawa rzeczowego wpisanego do księgi wieczystej, uzyskanego w wyniku odpłatnej czynności prawnej dokonanej w dobrej wierze, jeżeli nabywca ten działał w zaufaniu do treści księgi wieczystej, np. ochrona kupującego grunt, jeżeli z treści księgi wieczystej wynika, że sprzedający grunt jest jego właścicielem, a kupujący nie wiedział, że w rzeczywistości tym właścicielem nie jest[244]. Informatyzacja ksiąg wieczystych spowodowała, że są one obecnie prowadzone w postaci elektronicznej. Niestety ta forma wprawdzie umożliwia bardzo szybkie uzyskanie informacji o treści księgi wieczystej, ale utrudnia jej odczytanie osobom do tego nieprzygotowanym.

[244] Zgodnie z art. 5 u.k.w.h. w razie niezgodności między stanem prawnym nieruchomości ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym treść księgi rozstrzyga na korzyść tego, kto przez czynność prawną z osobą uprawnioną według treści księgi nabył własność lub inne prawo rzeczowe (rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych). Zob. np. A. Szpunar, *O pierwotnym i pochodnym nabyciu prawa podmiotowego*, „Rejent" 1999/8.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział trzynasty

ZARYS PRAWA ZOBOWIĄZAŃ

1. Pojęcie zobowiązania. Źródła zobowiązań

pojęcie zobowiązania

1. Zobowiązanie to stosunek prawny polegający na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić (art. 353 § 1 k.c.). Jak z tego wynika, jest to stosunek między dwiema stronami – wierzycielem, a dłużnikiem – przy czym po każdej ze stron tego stosunku wystąpić może wielość podmiotów.

podmioty stosunku zobowiązaniowego

Podmiotem uprawnionym jest wierzyciel. Przysługuje mu wierzytelność, na którą składa się jedno roszczenie lub kilka roszczeń. Wierzytelność jest prawem podmiotowym względnym, tzn. skutecznym tylko wobec określonej osoby (określonych osób) – drugiej strony stosunku zobowiązaniowego[245]. Oznacza to, że roszczenie o spełnienie świadczenia może być skierowane wyłącznie przeciwko dłużnikowi.

Podmiotem zobowiązanym jest natomiast dłużnik. Ciąży na nim powinność spełnienia świadczenia (dług). Z długiem związana jest odpowiedzialność, czyli gotowość majątku dłużnika do wyegzekwowania świadczenia. W pewnych wypadkach możliwe jest odpadnięcie odpowiedzialności. Pozostaje wówczas sam dług. Oznacza to, że na dłużniku ciąży powinność spełnienia świadczenia, ale nie można tego świadczenia wyegzekwować przymusowo. Mówi się wówczas o tzw. zobowiązaniu naturalnym. Przykładem jest sytuacja, w której dłużnik skorzysta z zarzutu przedawnienia. Współcześnie mamy do czynienia z odpowiedzialnością osobistą. Oznacza to, że dłużnik odpowiada osobiście całym swoim majątkiem[246]. Ze względów humanitar-

[245] W prawie cywilnym używa się także często określenia „stosunek obligacyjny".

[246] W niektórych przypadkach istnieje ograniczenie odpowiedzialności osobistej bądź przez wskazanie składników majątkowych, z których się odpowiada (np. zgodnie z art. 1030 k.c. do

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nych wprowadzono jednak pewne ograniczenia egzekucyjne, aby nie pozbawić dłużnika możliwości egzystencji (por. przykładowo art. 829 k.p.c.). Obok odpowiedzialności osobistej istnieje jeszcze odpowiedzialność rzeczowa. Obejmuje ona sytuacje, w których z góry określony podmiot godzi się ponosić odpowiedzialność tylko z konkretnego składnika majątku. Przykładowo, w razie ustanowienia hipoteki lub zastawu na rzeczy niebędącej własnością dłużnika osobistego (tzn. gdy zabezpieczenie daje osoba trzecia) każdy kolejny właściciel obciążonej rzeczy jest dłużnikiem rzeczowym i musi się liczyć z egzekucją z tego przedmiotu (ale już nie z innych składników majątku).

źródła zobowiązania

2. Stosunek zobowiązaniowy może wynikać z różnych źródeł. W obrocie gospodarczym najczęściej źródłem zobowiązania jest umowa, z której wynikają prawa i obowiązki – z reguły dla obu stron (umowy dwustronnie zobowiązujące, jak sprzedaż, umowa o dzieło, najem, leasing i inne) albo tylko dla jednej strony (umowy jednostronnie zobowiązujące, jak np. darowizna)[247]. Źródłem zobowiązania może być także czynność prawna jednostronna (np. przyrzeczenie publiczne). Istotnym źródłem zobowiązań są także pewne stany faktyczne, z którymi ustawa łączy powstanie określonych obowiązków (wyrządzenie szkody czynem niedozwolonym[248], bezpodstawne wzbogacenie, prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia).

2. Świadczenie

2.1. Pojęcie i rodzaje świadczeń

świadczenie

1. Przedmiotem zobowiązania jest świadczenie. Jest to zachowanie dłużnika zgodne z treścią zobowiązania. Celem takiego zachowania jest zaspokojenie uzasadnionego interesu wierzyciela. Świadczenie może polegać na działaniu albo na zaniechaniu (art. 353 § 2 k.c.). Przykładem świadczenia polegającego na działaniu jest wykonanie dzieła lub dokonanie zapłaty. Świadczenie polegające na zaniechaniu to np. powstrzymanie się od określonej działalności, czy też tolerowanie przejazdu przez własną nieruchomość.

niemożliwość świadczenia

2. Warunkiem istnienia zobowiązania jest to, by świadczenie było możliwe do spełnienia. Jeżeli świadczenie jest niemożliwe od samego początku (niemożliwość pierwotna), zobowiązanie nie powstaje (por. art. 387 § 1 k.c.,

chwili przyjęcia spadku, spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko ze spadku), bądź przez ograniczenie odpowiedzialności do pewnej kwoty (np. według art. 55^4 k.c. odpowiedzialność nabywcy przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego za wcześniejsze długi związane z prowadzeniem tego gospodarstwa lub przedsiębiorstwa ograniczona jest do jego wartości).

[247] Por. dalej rozdział czternasty, pkt 1.2.

[248] Por. dalej pkt 6 niniejszego rozdziału.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zgodnie z którym umowa o świadczenie niemożliwe jest nieważna). Jeżeli natomiast świadczenie staje się niemożliwe już po powstaniu zobowiązania (niemożliwość następcza), zobowiązanie wygasa (art. 475 § 1 k.c.)[249].

2.2. Świadczenia pieniężne

2.2.1. Uwagi ogólne

pojęcie świadczenia pieniężnego

Spośród wszystkich świadczeń najważniejsze znaczenie gospodarcze mają świadczenia pieniężne. Polegają one na zapłacie oznaczonej sumy pieniężnej (w tym także w formie bezgotówkowej). Rola tych świadczeń polega przede wszystkim na tym, że w zasadzie mogą one zastąpić każde inne świadczenie. Można zatem powiedzieć, że pieniądz ma uniwersalną moc umarzania zobowiązań. Jednak nie wszystkie zobowiązania, w których występują świadczenia pieniężne, mogą być traktowane na tej samej płaszczyźnie. Bardzo ważne jest ustalenie, czy w danym zobowiązaniu jego przedmiotem od początku była suma pieniężna, czy też świadczenie pieniężne pojawiło się dopiero później, np. wtedy, gdy właściwe świadczenie niepieniężne nie mogło być spełnione. Tylko takie zobowiązania, w których od początku występuje oznaczona suma pieniężna, nazywa się zobowiązaniami pieniężnymi (używa się także określenia „zobowiązania pieniężne *sensu stricto*"). I do nich tylko mają zastosowanie pewne szczególne zasady. Zobowiązania, w których pieniądz nie jest przedmiotem świadczenia od samego początku, nazywa się zobowiązaniami niepieniężnymi ze świadczeniem pieniężnym.

2.2.2. Nominalizm i waloryzacja

nominalizm a waloryzacja

1. Zobowiązania pieniężne mogą być oparte na jednej z dwóch konkurujących ze sobą reguł: zasadzie nominalizmu i waloryzacji. Wszystko zależy od tego, której wartości pieniądza ustawodawca przyzna prymat: nominalnej czy realnej.

Wysunięcie na plan pierwszy nominalnej wartości pieniądza przesądza o przyjęciu zasady nominalizmu. Jej sens sprowadza się do tego, że świadczenie pieniężne powinno być zawsze spełnione w nominalnej wysokości, niezależnie od ewentualnych wahań siły nabywczej pieniądza. Zasada ta

[249] Nie dotyczy to przypadku, gdy dłużnik ponosi odpowiedzialność za spowodowanie niemożliwości świadczenia. W takiej sytuacji odpowiada on za niewykonanie zobowiązania – zob. rozdział czternasty, pkt 5.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umożliwia zachowanie pewności i bezpieczeństwa obrotu – w każdej chwili wiadomo, jak wysoki jest dług. Z drugiej jednak strony, jej stosowanie prowadzi niekiedy, tzn. w warunkach zmiany siły nabywczej pieniądza, do niekorzystnych konsekwencji. Zachwiana zostaje równowaga kontraktowa, w warunkach inflacji wierzyciel otrzymuje świadczenie o niewspółmiernie niskiej wartości realnej.

Odwołanie się do realnej wartości pieniądza przesądza o przyjęciu zasady waloryzacji. W ten sposób wierzyciel otrzymuje świadczenie, którego wartość realna jest niezmienna. Z drugiej jednak strony w stosunki zobowiązaniowe wprowadzony zostaje element niepewności. Dłużnik nie wie, ile będzie musiał zapłacić. Poza tym problemem jest wybór kryterium waloryzacji. Szerokie przyjęcie waloryzacji działa także proinflacyjnie.

zasada nominalizmu w prawie polskim

2. Jak wynika z powyższych uwag, przyjęcie nominalizmu albo waloryzacji w czystej postaci nie jest pożądane. Ustawodawca polski, w obliczu wielkiej inflacji przełomu lat 80. i 90. XX w., wprowadził rozwiązanie w pewnym sensie kompromisowe, choć z przewagą zasady nominalizmu. Zgodnie z art. 358^1 § 1 k.c., jeżeli przedmiotem zobowiązania od chwili jego powstania jest suma pieniężna, spełnienie świadczenia następuje przez zapłatę sumy nominalnej, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej. Można zatem stwierdzić, że w naszym prawie obowiązuje – w odniesieniu do zobowiązań pieniężnych *sensu stricto* – zasada nominalizmu. Natomiast wspomniane w treści powołanego artykułu przepisy szczególne wprowadzają pewne odstępstwa na rzecz waloryzacji. Istnieją dwa rodzaje waloryzacji świadczeń pieniężnych: umowna i sądowa.

umowne klauzule waloryzacyjne

3. Waloryzacja umowna polega na wprowadzeniu do treści umowy klauzul waloryzacyjnych. Podstawą waloryzacji umownej jest art. 358^1 § 2 k.c., zgodnie z którym strony mogą zastrzec w umowie, że wysokość świadczenia pieniężnego zostanie ustalona według innego niż pieniądz miernika wartości. Oznaczenie w umowie tego miernika stanowi wspomnianą klauzulę waloryzacyjną. Biorąc pod uwagę rodzaj miernika, można wyróżnić następujące rodzaje klauzul waloryzacyjnych:

1) klauzula walutowa – uzależnia wysokość świadczenia od aktualnego kursu złotego w stosunku do określonej obcej waluty (przedmiotem świadczenia jest jednak suma w złotych, waluta obca służy tylko do określenia wysokości świadczenia);
2) klauzula kruszcowa (klauzula złota) – uzależnia wysokość świadczenia od ceny określonego kruszcu (najczęściej złota);
3) klauzula towarowa – uzależnia wysokość świadczenia od ceny danego towaru lub usługi (ceny kwintala żyta, kilowata energii elektrycznej, litra paliwa itp.);

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

4) klauzula indeksowa – uzależnia wysokość świadczenia od zbiorczego miernika stanowiącego wypadkową, obliczoną według ustalonego wzoru, kilku różnych mierników.

waloryzacja sądowa

4. Waloryzacja sądowa polega na ustaleniu wysokości świadczenia przez sąd w orzeczeniu wydanym na żądanie jednej ze stron (w warunkach inflacji – wierzyciela). Podstawą waloryzacji sądowej jest art. 358^1 § 3 k.c., zgodnie z którym w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, zmienić wysokość lub sposób spełnienia świadczenia pieniężnego, chociażby były ustalone w orzeczeniu lub umowie.

Podstawową przesłanką waloryzacji sądowej jest zatem istotna zmiana siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania. Musi być to zmiana w skali przekraczającej zwykłe ryzyko kontraktowe, ponieważ z pewnym stopniem wahania wartości pieniądza strony zawsze muszą się liczyć. Jeżeli stopień zmiany siły nabywczej będzie istotny, można wystąpić do sądu z żądaniem waloryzacji. Sąd może zmienić wysokość świadczenia (zasądzić wyższą kwotę od pierwotnie określonej) lub zmienić sposób jego spełnienia (np. nakazać jednorazową zapłatę sumy, która pierwotnie była rozłożona na raty). W orzecznictwie podkreśla się, że nie można ustalić zautomatyzowanych mierników waloryzacji sądowej, rozstrzygnięcie musi nastąpić na podstawie okoliczności konkretnej sprawy[250]. Dotyczy to także wyboru miernika, który zastosuje sąd. Trzeba podkreślić, że sąd ma obowiązek rozważenia interesów obu stron. Waloryzacja nie może prowadzić do przerzucenia całego ciężaru zmiany wartości pieniądza tylko na jedną stronę stosunku zobowiązaniowego.

ograniczenia waloryzacji sądowej

Występują istotne ograniczenia zakresu stosowania waloryzacji sądowej:

1) waloryzacja dotyczy wyłącznie świadczeń wynikających ze stosunków o charakterze cywilnoprawnym (a nie np. świadczeń z ubezpieczenia społecznego);
2) waloryzacja sądowa nie może być stosowana ani w obrocie gospodarczym, ani w obrocie konsumenckim na rzecz profesjonalisty (zgodnie z art. 358^1 § 4 k.c. z żądaniem waloryzacji nie może wystąpić strona prowadząca przedsiębiorstwo, jeżeli świadczenie pozostaje w związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa);
3) waloryzacji nie podlegają kredyty bankowe, kwoty zdeponowane na rachunkach bankowych (w tym także np. na książeczkach mieszkanio-

[250] Por. m.in. wyrok SN z 2.12.1999 r., III CKN 489/98, OSNC 2000/7–8, poz. 130, a także wyroki: SA w Poznaniu z 19.10.2006 r., I ACa 356/06, LEX nr 298581; SA w Katowicach z 16.01.2013 r., I ACa 835/12, LEX nr 1271833; SA w Warszawie z 13.12.2018 r., V ACa 188/18, LEX 2634987.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wych) ani kredyty czy pożyczki o charakterze socjalnym (art. 13 noweli z 28.07.1990 r.[251]).

Uważa się, że waloryzacja sądowa jest wyłączona także wtedy, gdy strony wprowadziły do umowy klauzulę waloryzacyjną, ponieważ w ten sposób same z góry ustaliły metodę reakcji na ewentualną zmianę siły nabywczej pieniądza.

Ze względu na wspomniane wyżej, wynikające z art. 358^1 § 4 k.c., wyłączenie możliwości stosowania waloryzacji sądowej w obrocie gospodarczym szczególne znaczenie w tej sferze stosunków zobowiązaniowych zyskują umowne klauzule waloryzacyjne.

2.2.3. Inne zasady spełniania świadczeń pieniężnych

świadczenia w obcej walucie

1. Zasada wyłączności pieniądza krajowego, zwana także zasadą walutowości, wyrażona była w art. 358 k.c., w brzmieniu obowiązującym do 2009 r. Zgodnie z tym przepisem, z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, zobowiązania pieniężne na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej mogły być wyrażone tylko w pieniądzu polskim. Zasada walutowości nie miała jednak, zwłaszcza po przemianach ustrojowych i gospodarczych po 1989 r., charakteru absolutnego, dopuszczone były od niej wyjątki. Skutki zakazu określania świadczenia w obcej walucie były też łagodzone przez możliwość zastosowania klauzul waloryzacyjnych[252]. Od wczesnych lat 90. obserwowano także stałą liberalizację przepisów prawa dewizowego. Niektórzy autorzy wyrażali nawet pogląd, że przyjęta w tej ustawie zasada swobody dewizowej odwróciła regułę zawartą w ówczesnym art. 358 § 1 k.c.[253]

Obecnie obowiązujący (od 24.01.2009 r.) art. 358 § 1 k.c. stanowi, że jeżeli przedmiotem zobowiązania jest suma pieniężna wyrażona w walucie obcej, dłużnik może spełnić świadczenie w walucie polskiej, chyba że ustawa, orzeczenie sądowe będące źródłem zobowiązania lub czynność prawna zastrzegają spełnienie świadczenia w walucie obcej. Z treści powołanego przepisu wynika, że dopuszczalność kreowania zobowiązania pieniężnego w obcej walucie nie budzi wątpliwości. Ustawodawca reguluje natomiast kwestię waluty, w której ma nastąpić zapłata. Jako zasadę przyjęto wybór dłużnika między walutą, w której zaciągnięto zobowiązanie, a walutą polską. Oczywiście w przypadku wyboru waluty polskiej zachodzi konieczność przeliczenia

[251] Ustawa z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

[252] Zob. pkt 2.2.2 niniejszego rozdziału.

[253] T. Dybowski, A. Pyrzyńska [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2006, s. 226–227.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wysokości świadczenia według określonego kursu. Zgodnie z art. 358 § 2 k.c. wartość waluty obcej określa się według kursu średniego ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski z dnia wymagalności roszczenia, chyba że ustawa, orzeczenie sądowe lub czynność prawna stanowią inaczej. Aby nie dopuścić do naruszenia interesów wierzyciela w przypadku, gdyby dłużnik popadł w zwłokę, a kurs waluty obcej w tym czasie spadł, ustawodawca przewidział w tym samym przepisie, że w razie zwłoki dłużnika wierzyciel może żądać spełnienia świadczenia w walucie polskiej według kursu średniego ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski z dnia, w którym zapłata jest dokonana.

Prawo do wyboru waluty po stronie dłużnika może być wyłączone przez ustawę, orzeczenie sądu lub umowę. W tym ostatnim przypadku mówimy o tzw. klauzuli efektywnej zapłaty w walucie obcej. Zgodnie z zasadą swobody umów strony mogą się umówić jeszcze inaczej, np. że dłużnikowi może przysługiwać wybór między różnymi walutami obcymi albo że wybór waluty uzależniony będzie od decyzji wierzyciela, albo też że wiążący dla przeliczenia na walutę polską będzie inny kurs niż kurs średni NBP.

miejsce spełnienia świadczenia pieniężnego

2. Obowiązuje zasada tzw. długu oddawczego. Oznacza to, że świadczenie pieniężne powinno być spełnione w miejscu zamieszkania lub siedzibie wierzyciela w chwili spełnienia świadczenia (art. 454 § 1 zdanie drugie k.c.). Jest to wyjątek od ogólnej zasady, zgodnie z którą świadczenie powinno być spełnione w miejscu zamieszkania lub siedzibie dłużnika (art. 454 § 1 zdanie pierwsze k.c.). Jeżeli zatem obie strony są zobowiązane do świadczeń wzajemnych, z czego jedna do wydania rzeczy, a druga do zapłaty, to świadczenie pieniężne powinno być spełnione u wierzyciela, a niepieniężne – u dłużnika. Zauważmy, że w tym przypadku jest to ta sama osoba.

W przypadku rozliczeń bezgotówkowych miejscem spełnienia świadczenia pieniężnego jest rachunek wierzyciela.

spełnienie świadczenia przez inną osobę

3. Spełnienie świadczenia pieniężnego przez inną osobę niż dłużnik. W przypadku świadczeń pieniężnych najsilniej uwidacznia się teza, że świadczenie nie zawsze musi być spełnione osobiście przez dłużnika. Zgodnie z art. 356 § 2 k.c., jeżeli wierzytelność pieniężna jest wymagalna, wierzyciel nie może odmówić przyjęcia świadczenia od osoby trzeciej, chociażby działała ona bez wiedzy dłużnika. Z oświadczenia tej osoby lub z okoliczności musi jednak wyraźnie wynikać, że dokonuje ona zapłaty za dłużnika. W niektórych przypadkach osoba trzecia, dokonując spłaty wierzyciela, wstępuje w jego miejsce, tzn. sama staje się wierzycielem dłużnika. Jest to tzw. subrogacja, czyli wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela (art. 518 k.c.)[254].

[254] Zob. pkt 8.3 niniejszego rozdziału.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2.2.4. Wykonywanie świadczeń pieniężnych przez przedsiębiorców

szczególne zasady dotyczące przedsiębiorców

1. Zobowiązania pieniężne odgrywają szczególnie znaczącą rolę w obrocie między przedsiębiorcami. Podlegają one wówczas jednak pewnym szczególnym zasadom.

Świadczeń pieniężnych dotyczy reguła, że jeżeli zobowiązanie ma związek z przedsiębiorstwem dłużnika lub wierzyciela, o miejscu spełnienia świadczenia rozstrzyga siedziba przedsiębiorstwa (art. 454 § 2 k.c.). Ponadto, zgodnie z art. 454^1 k.c., jeżeli przedsiębiorca jest obowiązany przesłać rzecz konsumentowi do oznaczonego miejsca, miejsce to uważa się za miejsce spełnienia świadczenia.

Istotne znaczenie ma także obowiązek spełniania świadczeń pieniężnych w obrocie między przedsiębiorcami w formie bezgotówkowej – za pośrednictwem rachunku płatniczego. Obowiązek ten przewiduje art. 19 pr. przeds. Zgodnie z tym przepisem dokonywanie lub przyjmowanie płatności związanych z wykonywaną działalnością gospodarczą następuje za pośrednictwem rachunku płatniczego przedsiębiorcy w każdym wypadku, gdy:

1) stroną transakcji, z której wynika płatność, jest inny przedsiębiorca oraz
2) jednorazowa wartość transakcji, bez względu na liczbę wynikających z niej płatności, przekracza 15 000 zł lub równowartość tej kwoty, przy czym transakcje w walutach obcych przelicza się na złote według średniego kursu walut obcych ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski z ostatniego dnia roboczego poprzedzającego dzień dokonania transakcji.

gotówka

2. Spełnienie świadczenia pieniężnego gotówką oznacza albo wręczenie pieniędzy, albo posłużenie się czekiem gotówkowym, stanowiącym dyspozycję wystawcy dla banku, żeby obciążył jego rachunek kwotą, na którą został wystawiony czek, oraz wypłacił tę kwotę osobie wskazanej na czeku (czek imienny) lub okazicielowi (czek na okaziciela).

obrót bezgotówkowy

Przepisy prawa bankowego określają postaci bezgotówkowe świadczeń pieniężnych (tzw. pieniądz bankowy). Można je tylko tutaj wskazać jako polecenie przelewu, polecenie zapłaty, czek rozrachunkowy i karta płatnicza. Rozliczenia bezgotówkowe można przeprowadzać przy użyciu papierowych lub elektronicznych nośników informacji.

W odniesieniu do niektórych przypadków w obrocie gospodarczym w sposób szczególny uregulowano kwestie terminów spełnienia świadczenia pieniężnego i związanych z tym odsetek. Będzie o tym mowa w dalszej części.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2.2.5. Odsetki

określenie odsetek

1. Z problematyką świadczeń pieniężnych ściśle związane jest zagadnienie odsetek[255]. Stanowią one wynagrodzenie za korzystanie z cudzego kapitału. Dotyczy to zarówno odsetek kapitałowych (jeden podmiot udostępnia drugiemu określony kapitał, np. na podstawie umowy pożyczki), jak i odsetek za opóźnienie (pieniądze powinny już być na koncie wierzyciela, a nadal są na koncie dłużnika). Odsetki określa się jako świadczenie uboczne, akcesoryjne w stosunku do długu głównego. Oznacza to, że odsetki dzielą los tego głównego świadczenia. Ma to znaczenie np. w razie zwolnienia z długu – zwolnienie dłużnika z obowiązku zapłaty zasadniczego długu pieniężnego powoduje również, w braku odmiennego postanowienia stron w tym zakresie, zwolnienie z obowiązku zapłaty odsetek. Również z pokwitowania zapłaty dłużnej sumy wynika domniemanie zapłaty odsetek jako należności ubocznych (art. 466 k.c.).

podstawa odsetek

2. Obowiązek zapłaty odsetek musi mieć swoją formalną podstawę. Zgodnie z art. 359 § 1 k.c. odsetki należą się tylko wtedy, gdy wynika to z czynności prawnej albo z ustawy, orzeczenia sądu lub decyzji innego właściwego organu. Przykładem odsetek, których obowiązek zapłaty wynika z czynności prawnej, są odsetki z tytułu udzielonej pożyczki. Przepisy Kodeksu cywilnego dotyczące umowy pożyczki (art. 720–724 k.c.) milczą bowiem na temat odsetek. Z ustawy wynika natomiast obowiązek zapłaty odsetek za opóźnienie (art. 481 k.c.).

wysokość odsetek

3. Wysokość odsetek może być określona w umowie (co do maksymalnej wysokości odsetek umownych zob. rozważania poniżej). W braku umownego określenia należą się odsetki ustawowe (art. 359 § 2 k.c.). Do końca 2015 r. wysokość odsetek ustawowych określało rozporządzenie Rady Ministrów wydane na podstawie art. 359 § 3 k.c.[256] W obecnie obowiązującym brzmieniu – od 1.01.2016 r. – art. 359 § 2 k.c. stanowi, że jeżeli wysokość odsetek nie jest w inny sposób określona, należą się odsetki ustawowe w wysokości równej sumie stopy referencyjnej Narodowego Banku Polskiego i 3,5 punktu procentowego. Wysokość tę ogłasza Minister Sprawiedliwości, w drodze obwieszczenia, w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej Monitor Polski (art. 359 § 4 k.c.)[257].

[255] Obszernie na temat odsetek zob. M. Lemkowski, *Odsetki cywilnoprawne*, Warszawa 2007.

[256] Por. rozporządzenie Rady Ministrów z 16.12.2014 r. w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1858), ustalające wysokość odsetek ustawowych na poziomie 8% w stosunku rocznym.

[257] Obecnie (wrzesień 2019 r.) wysokość odsetek ustawowych – ze względu na ustalenie stopy referencyjnej NBP na poziomie 1,5% – wynosi 5% w stosunku rocznym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

odsetki za opóźnienie

4. Odsetki za opóźnienie należą się w każdym przypadku opóźnienia w spełnieniu świadczenia pieniężnego. Decydujące znaczenie ma sam obiektywny fakt braku zapłaty w terminie. Nie jest w zasadzie istotne, jakie były przyczyny opóźnienia i czy wierzyciel poniósł z tego tytułu jakąkolwiek szkodę (art. 481 § 1 k.c.). Opóźnienie, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność, określane jest jako zwłoka. W przypadku zwłoki wierzyciel może żądać – niezależnie od odsetek – naprawienia szkody wynikłej ze zwłoki (art. 481 § 3 k.c.). Do końca 2015 r. wysokość odsetek za opóźnienie ustalona była na tym samym poziomie co „zwykłych" odsetek ustawowych. Od 1.01.2016 r. obowiązuje natomiast nowy art. 481 § 2 k.c., zgodnie z którym jeżeli stopa odsetek za opóźnienie nie była oznaczona, należą się odsetki ustawowe za opóźnienie w wysokości równej sumie stopy referencyjnej Narodowego Banku Polskiego i 5,5 punktu procentowego. Wysokość tę ogłasza Minister Sprawiedliwości, w drodze obwieszczenia, w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej Monitor Polski (art. 481 § 2^4 k.c.)[258].

lichwa

5. Jak wyżej wspomniano, wysokość odsetek może być określona w umowie. Dotyczy to zarówno odsetek kapitałowych, jak i odsetek za opóźnienie. Powstaje w związku z tym pytanie o górną granicę dopuszczalnych odsetek[259]. Zjawisko zastrzegania nadmiernie wygórowanych odsetek nazywamy lichwą. Do 2006 r. nie było formalnego ograniczenia wysokości odsetek umownych. W związku z tym można było jedynie rozważać w konkretnych okolicznościach sprawy, czy zastrzeżenie wygórowanych odsetek nie stanowi naruszenia zasad współżycia społecznego. Warto w tym miejscu przytoczyć wyrok SN z 8.01.2003 r., II CKN 1097/00, OSP 2004/4, poz. 52 (z glosą T. Justyńskiego), w którego tezie SN stwierdził, że postanowienie umowy zastrzegającej rażąco wygórowane odsetki jest nieważne w takiej części, w jakiej – w okolicznościach sprawy – zasady współżycia społecznego ograniczają zasadę swobody umów (art. 353^1 w zw. z art. 58 § 2 i 3 k.c.). W niektórych przypadkach mógł też znaleźć zastosowanie przepis o wyzysku (art. 388 k.c.)[260]. W literaturze można było jednak spotkać postulaty wprowadzenia górnej granicy odsetek[261].

Ostatecznie, w wyniku nowelizacji dokonanej w 2005 r. przywrócono w prawie polskim pojęcie odsetek maksymalnych. Zmiana ta weszła w życie 20.02.2006 r. Zgodnie z art. 359 § 2^1 k.c. maksymalna wysokość odsetek

[258] Obecnie (wrzesień 2019 r.) wysokość odsetek ustawowych za opóźnienie – ze względu na ustalenie stopy referencyjnej NBP na poziomie 1,5% – wynosi 7% w stosunku rocznym.

[259] Por. A. Szpunar, *O zastrzeżeniu nadmiernych odsetek umownych*, PPH 2001/10.

[260] Por. W. Robaczyński, M. Wojewoda, *Wyzysk, art. 58 kodeksu cywilnego i problem zastrzegania nadmiernych odsetek umownych*, PS 2004/11–12.

[261] Zob. np. glosa A. Stelmachowskiego do wyroku SN z 27.07.2000 r., IV CKN 85/00, OSP 2001/3, poz. 48.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wynikających z czynności prawnej nie mogła w stosunku rocznym przekraczać czterokrotności wysokości stopy kredytu lombardowego NBP. Taki stan prawny obowiązywał do końca 2015 r. Obecnie – od 1.01.2016 r. – wysokość odsetek maksymalnych powiązana jest z wysokością odsetek ustawowych. Zgodnie bowiem z art. 359 § 2^1 k.c. maksymalna wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej nie może w stosunku rocznym przekraczać dwukrotności wysokości odsetek ustawowych[262].

W przypadku gdyby strony umowy zastrzegły jednak odsetki wyższe niż maksymalne, ich wysokość ulega obniżeniu z mocy prawa do wysokości odsetek maksymalnych (art. 359 § 2^2 k.c.). W dawniejszym stanie prawnym lichwa związana była także z odpowiedzialnością karną. W latach 2001–2011 dotyczyło to zastrzegania nadmiernych odsetek w odniesieniu do tzw. kredytu konsumenckiego. Obecnie zastrzeganie i pobieranie zbyt wysokich odsetek nie stanowi czynu karalnego, także w obrocie konsumenckim. Ograniczeniem zjawiska lichwy mają być wyłącznie przedstawione wyżej rozwiązania cywilnoprawne. W pewnych przypadkach wechodzić w grę może jednak przestępstwo wyzysku z art. 304 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.)[263].

Należy dodać, że od 1.01.2016 r. obowiązuje także nowe rozwiązanie, dotyczące maksymalnego poziomu odsetek za opóźnienie, ustalanych przez strony czynności prawnej. Do tej pory kwestia zastosowania przepisów o odsetkach maksymalnych do odsetek za opóźnienie budziła wątpliwości części prawników. Obecnie zagadnienie to zostało uregulowane w art. 481 § 2^1 k.c., zgodnie z którym maksymalna wysokość odsetek za opóźnienie nie może w stosunku rocznym przekraczać dwukrotności wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie (są to tzw. odsetki maksymalne za opóźnienie)[264]. Jeżeli wysokość odsetek za opóźnienie przekracza wysokość odsetek maksymalnych za opóźnienie, należą się odsetki maksymalne za opóźnienie (art. 481 § 2^2 k.c.)[265].

zakaz anatocyzmu

6. W prawie polskim obowiązuje zakaz tzw. anatocyzmu, czyli liczenia odsetek od zaległych odsetek. Odsetki liczy się zawsze od sumy długu głównego. Wyjątkowo odsetek za opóźnienie od zaległych odsetek można żądać w przy-

[262] Obecnie (wrzesień 2019 r.) wysokość odsetek maksymalnych wynosi zatem 10% w stosunku rocznym.

[263] Art. 304 k.k. ma następujące brzmienie: „Kto, wyzyskując przymusowe położenie innej osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, zawiera z nią umowę, nakładając na nią obowiązek świadczenia niewspółmiernego ze świadczeniem wzajemnym, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3".

[264] Obecnie (wrzesień 2019 r.) wysokość maksymalnych odsetek za opóźnienie wynosi zatem 14% w stosunku rocznym.

[265] Więcej na temat nowych rozwiązań dotyczących odsetek zob. przykładowo W. Robaczyński, M. Wojewoda, *O odsetkach po roku obowiązywania nowych rozwiązań*, M. Praw. 2017/1.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

padkach określonych w art. 482 k.c. Dotyczy to sytuacji, gdy wytoczono powództwo o odsetki, a także gdy po powstaniu zaległości strony zgodziły się na doliczenie zaległych odsetek do dłużnej sumy. Do niedawna zakaz anatocyzmu nie obowiązywał także w przypadku pożyczek długoterminowych udzielanych przez instytucje kredytowe, zgodnie z art. 482 § 2 k.c. Przepis ten jednak został uchylony 15.02.2019 r.[266], co miało na celu wzmocnienie ochrony kredytobiorców.

3. Świadczenia odszkodowawcze

3.1. Pojęcie i rodzaje szkody

pojęcie szkody

1. Szkoda jest podstawową przesłanką odpowiedzialności cywilnej. W jej braku obowiązek odszkodowawczy nie powstaje. Kodeks cywilny nie podaje definicji szkody. Na podstawie wypowiedzi nauki prawa i orzecznictwa można stwierdzić, że szkoda jest to uszczerbek w dobrach prawnie chronionych poniesiony przez poszkodowanego wbrew jego woli[267]. Z punktu widzenia odpowiedzialności cywilnej (która ma charakter odszkodowawczy) znaczenie ma wyróżnienie następujących rodzajów szkód: szkoda w mieniu i na osobie oraz szkoda majątkowa i niemajątkowa[268].

rodzaje szkody

2. Szkoda w mieniu dotyka majątku poszkodowanego. Ma ona zatem zawsze charakter majątkowy (np. zniszczenie rzeczy, utrata spodziewanego zysku). Szkoda na osobie dotyka organizmu osoby poszkodowanej. Może mieć ona zarówno charakter majątkowy (np. koszty leczenia, utrata zarobku), jak i niemajątkowy (np. ból, strach). W przypadku szkody majątkowej mówi się o odszkodowaniu jako sposobie jej naprawienia, natomiast w przypadku szkody niemajątkowej (czyli tzw. krzywdy) – o zadośćuczynieniu. W prawie polskim zasadą jest, że odszkodowanie (naprawienie szkody majątkowej) należy się zawsze, natomiast zadośćuczynienie (naprawienie szkody niemajątkowej) – tylko w określonych przez ustawę przypadkach.

[266] Ustawa z 6.12.2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2019 r. poz. 80.

[267] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2010, s. 90; por. także T. Dybowski [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981, s. 214–216; o znaczeniu woli poszkodowanego zob. także rozważania M. Kalińskiego [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2009, s. 78–80.

[268] Z obszernej literatury na ten temat zob. m.in. opracowania: A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998; tenże, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999; M. Wałachowska, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, Toruń 2007; M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2011; J. Matys, *Model zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu szkody niemajątkowej w kodeksie cywilnym*, Warszawa 2010.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3.2. Wysokość szkody majątkowej

wysokość szkody

1. Wysokość szkody majątkowej ustala się na podstawie tzw. teorii różnicy, zwanej także dyferencyjną[269]. Dokonuje się porównania stanu majątkowego poszkodowanego po wyrządzeniu szkody z hipotetycznym stanem, który istniałby, gdyby szkody nie wyrządzono. Dotyczy to zarówno szkody w mieniu, jak i majątkowej szkody na osobie (np. przy ustalaniu szkody związanej z utratą zdolności do pracy zarobkowej). W myśl art. 361 § 2 k.c. w skład szkody wchodzą zarówno poniesione przez poszkodowanego straty (*damnum emergens*), jak i spodziewane korzyści, które poszkodowany mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono (*lucrum cessans*). Korzyści te muszą być w bardzo wysokim stopniu prawdopodobne, a nie tylko hipotetyczne. Powołany wyżej przepis wyraża fundamentalną dla prawa cywilnego zasadę pełnego odszkodowania. Chodzi o to, że – z pewnymi wyjątkami – odszkodowanie powinno stanowić naprawienie całości szkody.

2. W przypadku gdy szkoda związana jest z utratą lub uszkodzeniem mienia, dla ustalenia wysokości odszkodowania przyjmuje się wartość rynkową rzeczy z ewentualnym uwzględnieniem wzrostu jej wartości ze względu na szczególną użyteczność dla poszkodowanego (np. pojazd przystosowany do potrzeb konkretnej osoby niepełnosprawnej). Nie bierze się natomiast pod uwagę wartości uczuciowej, jaką zniszczona rzecz przedstawiała dla poszkodowanego (np. jako pamiątka rodzinna). Należy przy tym zaznaczyć, że w przypadku szkód w mieniu Kodeks cywilny nie przewiduje możliwości żądania zadośćuczynienia, choćby szkoda taka związana była z negatywnymi przeżyciami osoby poszkodowanej (np. w związku z pożarem domu). Uwzględnia się natomiast tzw. szkodę handlową, tj. utratę wartości rzeczy po dokonanej naprawie w porównaniu ze stanem sprzed wyrządzenia szkody. Co do zasady wartość ta jest niższa, nawet gdy wskutek naprawy rzecz odzyskała nie tylko właściwości użytkowe, lecz także walory estetyczne (szczególnie widać to w przypadku samochodów naprawianych po kolizjach)[270].

3. W ostatnich latach pojawił się także problem ustalania tzw. czystej szkody ekonomicznej (*pure economic loss*) i jej wysokości. Chodzi o szkodę majątkową pośrednią, której doznaje określony podmiot na skutek działania nienakierowanego na spowodowanie uszczerbku, lecz na realizację innych interesów (np. szkody ponoszone przez handlowców wskutek zamknięcia ulicy dla ruchu, utrata klienteli na skutek upowszechnienia innego produktu lub usługi). Sprawą bardzo trudną jest ustalenie w takich przypadkach bezpraw-

[269] Zob. T. Dybowski [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, red. Z. Radwański, s. 215.
[270] Por. uchwała SN z 12.10.2001 r., III CZP 57/01, OSNC 2002/5, poz. 57.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ności i związku przyczynowego. W polskim orzecznictwie problematyka ta w zasadzie jeszcze nie występuje, jest już jednak przedmiotem rozważań w literaturze prawniczej[271].

3.3. Naprawienie szkody

3.3.1. Przesłanki żądania naprawienia szkody

przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej

1. Aby wystąpienie o roszczenie odszkodowawcze było skuteczne, muszą zostać spełnione przesłanki odpowiedzialności. Są one następujące:

1) szkoda,
2) zdarzenie, z którym ustawa łączy odpowiedzialność, oraz
3) związek przyczynowy między wspomnianym zdarzeniem a powstałą szkodą[272].

O szkodzie jako przesłance odpowiedzialności była mowa wyżej. Kolejną przesłanką jest zdarzenie, z którym ustawa łączy odpowiedzialność. Zdarzeniem tym może być wystąpienie czynu niedozwolonego albo niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania. Warto zaznaczyć, że w niektórych przypadkach prawo cywilne przypisuje odpowiedzialność także niezależnie od możliwości postawienia określonemu podmiotowi zarzutu winy (odpowiedzialność na zasadzie ryzyka, odpowiedzialność obiektywna). Takim przypadkiem jest np. odpowiedzialność podmiotu prowadzącego przedsiębiorstwo za szkody wyrządzone przez ruch tego przedsiębiorstwa (art. 435 k.c.)[273] czy też odpowiedzialność posiadacza budowli za szkodę wyrządzoną przez zawalenie się lub oderwanie jej części (art. 434 k.c.)[274].

związek przyczynowy

2. Szkodę i zdarzenie rodzące odpowiedzialność łączyć musi szczególna więź, wyrażająca się w tym, że połączone są one w łańcuch przyczynowo-skutkowy. W związku z tym wyróżnia się jeszcze jedną przesłankę odpowiedzialności odszkodowawczej, jaką jest związek przyczynowy między zdarzeniem rodzącym odpowiedzialność a powstałą szkodą. Dzięki pojęciu związku przyczynowego można powiązać obowiązek odszkodowawczy z konkretną osobą odpowiedzialną za tę szkodę.

[271] Zob. T. Pajor, *Pure economic loss. Polish report* [w:] *Rapports polonais. Présentés au XVIIe Congrès International de Droit comparé*, Łódź 2006; J.J. Szczerbowski, *Szkoda czysto majątkowa w kontekście unifikacji prawa prywatnego w Europie*, Olsztyn 2013.

[272] Obszerniej na temat przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej zob. A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę…*

[273] Zob. pkt 6.5 niniejszego rozdziału.

[274] Zob. pkt 6.7 niniejszego rozdziału.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

W naszym prawie cywilnym obowiązuje teoria tzw. adekwatnego związku przyczynowego w ujęciu obiektywnym. Oznacza to, że osoba odpowiedzialna odpowiada tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła (art. 361 § 1 k.c.). Nie są zatem objęte odpowiedzialnością skutki nadzwyczajnych zdarzeń, choćby pozostawały w jakimś związku z nieprawidłowym zachowaniem danej osoby (np. wierzyciel ulega wypadkowi w drodze do niesumiennego dłużnika, który nie spełnił w terminie świadczenia). Normalność lub nienormalność określonych następstw ocenia się obiektywnie, a zatem w oderwaniu od subiektywnego przekonania osoby odpowiedzialnej, biorąc pod uwagę stan wiedzy w chwili wyrządzenia szkody.

3.3.2. Sposoby naprawienia szkody

sposoby naprawienia szkody

1. Naprawienie szkody może nastąpić w jeden z dwóch sposobów: przez przywrócenie stanu poprzedniego albo przez zapłatę odszkodowania. Zgodnie z art. 363 § 1 k.c. wybór sposobu naprawienia szkody należy do poszkodowanego. Ograniczenie prawa wyboru następuje tylko w wypadku, gdyby przywrócenie stanu poprzedniego pociągało za sobą dla zobowiązanego nadmierne trudności lub koszty. Wówczas roszczenie poszkodowanego ogranicza się do świadczenia w pieniądzu.

W przypadku naprawienia szkody przez zapłatę odszkodowania, żeby ustalić jego wysokość, należy wziąć pod uwagę ceny z daty ustalenia odszkodowania (art. 363 § 2 k.c.). Oznacza to, że upływ czasu i ewentualny spadek siły nabywczej pieniądza od daty wyrządzenia szkody nie powinny pogarszać sytuacji poszkodowanego. Ustawa dopuszcza zresztą także możliwość przyjęcia jako podstawę ustalenia odszkodowania cen z innej chwili, w szczególności z daty wyrządzenia szkody (np. w razie zniszczenia uprawy nowalijek).

Obowiązek odszkodowawczy nie ma od samego początku charakteru pieniężnego, dopiero bowiem wybór poszkodowanego aktualizuje obowiązek zapłaty odszkodowania w formie pieniężnej. Jest to zatem zobowiązanie niepieniężne ze świadczeniem pieniężnym, a nie zobowiązanie pieniężne *sensu stricto*. W związku z tym świadczenie odszkodowawcze nie podlega waloryzacji sądowej na podstawie art. 358^1 § 3 k.c. Jednak opisana wyżej zasada uwzględniania cen z daty ustalania odszkodowania (czyli w praktyce z daty orzekania o odszkodowaniu) skutecznie przeciwdziała negatywnym skutkom inflacji dla poszkodowanego.

pełne odszkodowanie

2. W prawie cywilnym obowiązuje zasada pełnego odszkodowania. Zgodnie z nią naprawienie szkody ma doprowadzić do całkowitego wyrównania doznanego przez poszkodowanego uszczerbku majątkowego. Oznacza

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

to, że odszkodowanie powinno być równe wysokości szkody. Zatem z jednej strony, poszkodowany nie może ponosić negatywnych konsekwencji szkody, z drugiej natomiast – odszkodowanie nie może być dla niego źródłem zysku. Jeżeli np. w wyniku wypadku zostanie całkowicie zniszczony samochód, odszkodowanie obejmie wartość samochodu pomniejszoną o kwotę uzyskaną z tytułu oddania wraku na złom. Mówi się wówczas o tzw. zarachowaniu zysku na poczet strat (*compensatio lucri cum damno*).

Występują jednak także przypadki, w których sąd może zasądzić odszkodowanie niższe od doznanej przez poszkodowanego szkody. Jednym z takich przypadków jest tzw. miarkowanie odszkodowania, dopuszczalne na podstawie art. 440 k.c. ze względu na dysproporcje między stanem majątkowym sprawcy szkody a poszkodowanego. Przepis ten jednak ma znikome znaczenie, także dlatego, że jest ograniczony do relacji między osobami fizycznymi. Znacznie większe znaczenie praktyczne ma obniżenie odszkodowania ze względu na przyczynienie się poszkodowanego do powstania lub zwiększenia szkody. Artykuł 362 k.c. przewiduje w takiej sytuacji odpowiednie zmniejszenie obowiązku naprawienia szkody, stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy obu stron[275].

3.3.3. Szczególne zasady dotyczące naprawiania szkód na osobie

szkody na osobie

1. Kodeks cywilny w sposób szczególny reguluje zasady naprawiania szkód na osobie. Jak wyżej wspomniano, chodzi zarówno o szkody o charakterze majątkowym, jak i niemajątkowym. Należy zastrzec, że w odniesieniu do szkód majątkowych wejdą w grę także opisane wyżej zasady. Ze względu jednak na specyfikę szkód na osobie wprowadzono również pewne rozwiązania szczególne.

szkoda majątkowa na osobie

2. Przy szkodzie majątkowej w grę wchodzą roszczenia o jednorazowe odszkodowanie i o rentę. Zgodnie z art. 444 § 1 k.c. w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia naprawienie szkody obejmuje wszelkie wynikłe z tego powodu koszty. Chodzi tu m.in. o koszty leczenia, rehabilitacji, specjalnej diety, opieki pielęgniarskiej, a także utracony przez okres niesprawności zarobek. Natomiast na podstawie art. 444 § 2 k.c. poszkodowany może dochodzić renty, jeżeli utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy zarobkowej albo jeżeli zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły

[275] Zob. T. Pajor, *Uwagi o przyczynieniu się poszkodowanego do powstania szkody* [w:] *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków 2004, s. 155, i powołana tam obszerna literatura na ten temat.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

widoki powodzenia na przyszłość. Może to być również renta tymczasowa, jeśli w danej chwili szkody jej rozmiarów nie da się dokładnie ustalić (art. 444 § 3 k.c.). Ponadto sąd może skapitalizować rentę za określony okres, przyznając odszkodowanie jednorazowe. Zgodnie z art. 447 k.c. może to nastąpić zwłaszcza wtedy, gdy poszkodowany stał się inwalidą, a przyznanie jednorazowego odszkodowania ułatwi mu wykonywanie nowego zawodu.

zadośćuczynienie za krzywdę

3. W przypadku szkody niemajątkowej (krzywdy) poszkodowany może żądać zadośćuczynienia. Jak już wyżej wspomniano, należy się ono tylko w przypadkach określonych w ustawie. Zgodnie z art. 445 § 1 w zw. z art. 444 § 1 oraz art. 445 § 2 k.c. z żądaniem zadośćuczynienia można wystąpić w razie:

1) uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia;
2) pozbawienia wolności;
3) skłonienia za pomocą podstępu, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządnemu[276].

Ponadto zadośćuczynienie może być przyznane także w razie naruszenia dóbr osobistych (art. 448 k.c.). W nauce prawa przeważa pogląd, że naruszenie to musi być zawinione (choć przepis wyraźnie przesłanki winy nie wprowadza). Osoba, której dobro naruszono, może wybrać żądanie zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany przez siebie cel społeczny (np. Polski Czerwony Krzyż, Caritas, inne organizacje działające na polu oświaty, kultury, ochrony zdrowia, nauki itp.)[277].

śmierć poszkodowanego

4. W przypadku szkód na osobie występuje także pojęcie osób pośrednio poszkodowanych, w razie śmierci bezpośrednio poszkodowanego. One także mają prawo do odszkodowania[278]. Chodzi o osoby, które poniosły koszty leczenia i pogrzebu (art. 446 § 1 k.c.), oraz osoby, względem których ciążył na zmarłym ustawowy obowiązek alimentacyjny (art. 446 § 2 k.c.). W tym ostatnim przypadku osoby te mogą żądać zasądzenia renty na czas prawdopodobnego trwania obowiązku alimentacyjnego (np. dzieci, których ojciec zmarł wskutek wypadku). Renta może być zasądzona także na rzecz osoby, której zmarły dobrowolnie i stale dostarczał środków utrzymania, jeżeli przemawiają za tym zasady współżycia społecznego (art. 446 § 2 zdanie drugie k.c.).

Mieszany charakter łączący elementy odszkodowania i zadośćuczynienia ma roszczenie o odszkodowanie przewidziane w art. 446 § 3 k.c., z którym mogą

[276] Co do szkody niemajątkowej zob. A. Szpunar, *Zadośćuczynienie*…

[277] Zob. także M. Wałachowska, *Zadośćuczynienie*…

[278] Więcej na ten temat zob. A. Szpunar, *Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek śmierci osoby bliskiej*, Bydgoszcz 2000.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wystąpić najbliżsi członkowie rodziny zmarłego, jeżeli wskutek jego śmierci nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej.

Uwzględniając postulaty szerszej ochrony rodziny w przypadku śmierci poszkodowanego, ustawodawca wprowadził w 2008 r. art. 446 § 4 k.c., zgodnie z którym sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.

4. Zobowiązania solidarne

4.1. Pojęcie i rodzaje solidarności

solidarność dłużników i wierzycieli

1. Jak wiadomo, po jednej stronie lub obu stronach stosunku obligacyjnego wystąpić może wielość podmiotów. Pojawić się może wówczas m.in. szczególnego rodzaju powiązanie, określane mianem zobowiązania solidarnego lub po prostu solidarności. W zależności od tego, po której stronie występuje zobowiązanie solidarne, mówi się o solidarności wierzycieli (tzw. solidarność czynna) i solidarności dłużników (tzw. solidarność bierna)[279].

2. Solidarność czynna polega na tym, że kilku wierzycieli jest uprawnionych w ten sposób, że dłużnik może spełnić całe świadczenie do rąk jednego z nich, a przez zaspokojenie któregokolwiek z wierzycieli dług wygasa względem wszystkich (art. 367 § 1 k.c.). W przypadku solidarności wierzycieli dłużnik ma prawo do wyboru wierzyciela, do którego rąk spełni świadczenie. Jednak w razie wytoczenia powództwa przez jednego z wierzycieli dłużnik powinien spełnić świadczenie do jego rąk (art. 367 § 2 k.c.).

3. Solidarność bierna polega natomiast na tym, że kilku dłużników jest zobowiązanych w ten sposób, iż wierzyciel może żądać całości lub części świadczenia od wszystkich dłużników łącznie, od kilku z nich lub od każdego z osobna, a zaspokojenie wierzyciela przez któregokolwiek z dłużników zwalnia pozostałych (art. 366 § 1 k.c.).

Należy podkreślić, że w praktyce bardzo duże znaczenie ma solidarność bierna (dłużników), dzięki której wierzyciel uzyskuje większe gwarancje zaspokojenia jego roszczenia. Solidarność wierzycieli ma natomiast minimalne znaczenie. Z tego względu dalej trzeba skoncentrować się na problemach związanych z solidarnością bierną.

[279] Obszernie na temat solidarności zob. E. Łętowska [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, red. Z. Radwański, s. 314 i n.; M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 5, red. E. Łętowska, s. 277 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

4.2. Źródła solidarności

podstawa solidarności

Aby zobowiązanie było solidarne, musi istnieć formalna podstawa solidarności, tzn. przepis ustawy lub postanowienie czynności prawnej (przede wszystkim umowy) – art. 369 k.c. Oznacza to, że powiązań solidarnych się nie domniemywa, muszą one z powyższych podstaw wynikać w sposób wyraźny. W praktyce istotne są zwłaszcza przypadki solidarności wynikającej z ustawy. Jako najważniejsze można wskazać m.in. następujące sytuacje:

1) zaciągnięcie przez kilka osób zobowiązania dotyczącego ich wspólnego mienia (art. 370 k.c.);
2) wyrządzenie szkody czynem niedozwolonym przez kilka osób (art. 441 k.c.)[280];
3) odpowiedzialność zbywcy i nabywcy przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego za długi związane z ich prowadzeniem (art. 55^4 k.c.);
4) odpowiedzialność wspólników spółki cywilnej za jej zobowiązania (art. 864 k.c.);
5) odpowiedzialność poręczyciela i dłużnika głównego (art. 881 k.c.).

skutki solidarności

Wierzycielowi przysługuje prawo do wyboru tego spośród współdłużników, przeciwko któremu skieruje swoje roszczenie. Jego wybór nie jest w tym względzie ograniczony, może on wystąpić przeciwko wszystkim dłużnikom, przeciwko niektórym z nich lub tylko przeciwko jednemu. Dłużnik solidarny, do którego wierzyciel skieruje żądanie spełnienia świadczenia, nie może się obronić, wskazując, że nie tylko on jest odpowiedzialny. Należy zaznaczyć, że wszyscy dłużnicy solidarni pozostają zobowiązani aż do zupełnego zaspokojenia wierzyciela (art. 366 § 2 k.c.). Załóżmy, że czterech dłużników solidarnych jest zobowiązanych do zapłaty kwoty 40 000 zł. Jeden z nich płaci 35 000 zł. Jednak to, że to on spłacił w przeważającej części wierzyciela, nie zmienia faktu, że co do pozostałych 5000 zł wszyscy – łącznie z nim – są nadal solidarnie odpowiedzialni. Jak z tego wynika, konstrukcja solidarności biernej w bardzo istotny sposób wzmacnia pozycję wierzyciela.

4.3. Roszczenia regresowe

roszczenia regresowe

Powyższe uwagi dotyczyły relacji między dłużnikami solidarnymi z jednej a wierzycielem z drugiej strony. Określone stosunki, tzw. stosunki wewnętrzne, łączą także poszczególnych dłużników. Kształt wewnętrznego stosunku współdłużników przesądza o ostatecznym ekonomicznym rozkładzie ciężaru świadczenia. Zgodnie bowiem z art. 376 § 1 k.c., jeżeli jeden z dłużników solidarnych spełnił świadczenie, treść istniejącego między współdłuż-

[280] Zob. pkt 6.10 tego rozdziału.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nikami stosunku prawnego rozstrzyga o tym, czy i w jakich częściach może on żądać zwrotu od współdłużników. Jest to tzw. roszczenie regresowe. Rozważmy to na przykładzie. Jeżeli kilku współwłaścicieli zaciągnie zobowiązanie dotyczące przedmiotu ich współwłasności (np. nieruchomości), to – zgodnie z wyżej powołanym art. 370 k.c. – ich zobowiązanie jest solidarne. Każdy z nich może zatem zostać wezwany do spełnienia całego świadczenia. Po zaspokojeniu wierzyciela ten, kto zapłacił, może wystąpić z roszczeniem regresowym do pozostałych. O tym, w jakich proporcjach będą musieli oni dokonać zwrotu, decydować będzie w tym przypadku porównanie wielkości ich udziałów we współwłasności. Mogą jednak umówić się inaczej. Jeżeli natomiast z treści stosunku wewnętrznego nie wynika nic innego, dłużnik, który świadczenie spełnił, może żądać zwrotu w częściach równych (art. 376 § 1 zdanie drugie k.c.). Oczywiście przy ustalaniu tych części należy uwzględnić również i tego dłużnika.

Dodać należy, że wspomniane wyżej rozliczenia regresowe pozostają poza sferą zainteresowania wierzyciela. Spełnienie świadczenia na jego rzecz powoduje wygaśnięcie zobowiązania łączącego go z dłużnikami solidarnymi.

5. Wygaśnięcie zobowiązania

5.1. Wykonanie zobowiązania

5.1.1. Zaspokojenie interesu wierzyciela

spełnienie świadczenia

1. Powinnością dłużnika jest spełnienie świadczenia. Bez spełnienia świadczenia nie można mówić o wykonaniu zobowiązania. Jak już wcześniej podkreślono, spełnienie świadczenia nie może polegać tylko na zachowaniu formalnie zgodnym z treścią zobowiązania. O spełnieniu świadczenia, a zatem także o wykonaniu zobowiązania, można mówić tylko wtedy, gdy zachowanie dłużnika zmierza do zaspokojenia uzasadnionego interesu wierzyciela. To jest najlepszy i najbardziej oczekiwany sposób postępowania dłużnika, skutkujący wygaśnięciem stosunku obligacyjnego.

Najbardziej ogólną dyrektywę dotyczącą wykonywania zobowiązań zawiera art. 354 § 1 k.c. Według tego przepisu dłużnik powinien wykonać zobowiązanie zgodnie z jego treścią i w sposób odpowiadający jego celowi społeczno-gospodarczemu oraz zasadom współżycia społecznego, a jeżeli istnieją w tym zakresie ustalone zwyczaje – także w sposób odpowiadający tym zwyczajom. Wynika z tego, że podstawowe znaczenie dla określenia sposobu wykonania zobowiązania ma jego treść. W odniesieniu do stosunków umownych chodzić będzie zatem o treść umowy. Postanowienia stron

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

mają decydujące znaczenie dla określenia sposobu wykonania zobowiązania. Dodać należy, że – zgodnie z art. 354 § 2 k.c. – w taki sam sposób powinien współdziałać przy wykonaniu zobowiązania wierzyciel. Oczywiście wierzyciela, jako uprawnionego, nie można zmusić do jakiegokolwiek zachowania. Jeżeli jednak spełnienie świadczenia przez dłużnika wymaga współdziałania wierzyciela (np. przyjęcie dostarczonego towaru do magazynu), a współdziałania takiego zabraknie, dłużnik nie będzie odpowiedzialny za niewykonanie zobowiązania. Będzie to przypadek tzw. zwłoki wierzyciela (art. 486 § 2 k.c.).

spełnienie świadczenia przez inną osobę

2. Z reguły zobowiązanie jest wykonywane osobiście przez dłużnika. Może być jednak inaczej. Dłużnik może przy wykonaniu zobowiązania posłużyć się inną osobą, nawet bez zgody wierzyciela. Zgodnie bowiem z art. 356 § 1 k.c. wierzyciel może żądać osobistego świadczenia dłużnika tylko wtedy, gdy wynika to z treści czynności prawnej, z ustawy albo z właściwości zobowiązania. Zatem w umowie strona może zobowiązać się do osobistego świadczenia, bez prawa posłużenia się inną osobą (np. rzemieślnik o ustalonej renomie). Właściwość zobowiązania może wskazywać na konieczność osobistego świadczenia, jeżeli właściwe wykonanie zobowiązania zależy od osobistych przymiotów dłużnika (np. artysta zobowiązujący się do występu). W sposób odrębny kwestia osobistego spełnienia świadczenia uregulowana jest w odniesieniu do świadczeń pieniężnych, o czym także będzie dalej mowa. W tym miejscu trzeba jeszcze dodać, że jeżeli inna osoba spełnia świadczenie w porozumieniu z dłużnikiem, za jej działania lub zaniechania odpowiada on jak za swoje własne (art. 474 k.c.).

jakość przedmiotu świadczenia

3. W wielu przypadkach przedmiotem świadczenia dłużnika są rzeczy oznaczone co do gatunku. Pojawia się wówczas pytanie, jakiej jakości mają być to rzeczy. Zgodnie z art. 357 k.c., jeżeli jakość tych rzeczy nie jest oznaczona przez właściwe przepisy ani przez czynność prawną, ani nie wynika z okoliczności, dłużnik powinien świadczyć rzeczy średniej jakości. Należy zwrócić uwagę, że – inaczej niż w języku potocznym – nie oznacza to jakości „słabej", ale jakość „należytą"[281].

5.1.2. Czas i miejsce spełnienia świadczenia

termin spełnienia świadczenia

1. Termin spełnienia świadczenia najczęściej jest oznaczony przez strony w umowie. Może także wynikać z właściwości zobowiązania (np. dostarczenie do sklepu asortymentu towarów świątecznych). Jeżeli natomiast termin

[281] Por. W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 311.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633 Wojciech Robaczyński

ten nie jest oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania, świadczenie powinno zostać spełnione niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do wykonania (art. 455 k.c.). Trzeba zauważyć, że w prawie cywilnym określenie „niezwłocznie" nie znaczy „natychmiast". Chodzi o spełnienie świadczenia bez nieuzasadnionej zwłoki. Jak długi będzie to termin, zależy od konkretnego stanu faktycznego. Niekiedy przepisy szczególne w sposób odmienny od ogólnych reguł określają termin spełnienia świadczenia. Na przykład art. 723 k.c. stanowi, że jeżeli termin zwrotu pożyczki nie jest oznaczony, dłużnik zobowiązany jest zwrócić pożyczkę w ciągu 6 tygodni po wypowiedzeniu przez dającego pożyczkę.

Niezależnie od sposobu ustalenia terminu spełnienia świadczenia nadejście tego terminu oznacza, że świadczenie będące przedmiotem zobowiązania stało się wymagalne. Wymagalność jest bardzo ważna z punktu widzenia zasad wykonania zobowiązania, ponieważ od tej chwili można żądać wykonania zobowiązania. Jeśli dłużnik tego nie czyni, popada w opóźnienie lub nawet zwłokę. Od dnia wymagalności można w szczególności domagać się odsetek za opóźnienie, złożyć oświadczenie o potrąceniu, od tego dnia rozpoczyna się bieg przedawnienia.

miejsce spełnienia świadczenia

2. Również miejsce spełnienia świadczenia może być – i często jest – określone w umowie. Może również wynikać z właściwości zobowiązania (np. remont nieruchomości). Jeżeli jednak miejsce spełnienia świadczenia nie jest oznaczone ani nie wynika z właściwości zobowiązania, świadczenie powinno być spełnione w miejscu, w którym w chwili powstania zobowiązania dłużnik miał zamieszkanie lub siedzibę (art. 454 § 1 zdanie pierwsze k.c.). Jest to tzw. dług odbiorczy, ponieważ – w braku odmiennych wskazań – to wierzyciel powinien „odebrać" świadczenie od dłużnika. Odmienne rozwiązanie przyjęto dla określenia miejsca spełnienia świadczenia pieniężnego, o czym była wyżej mowa w pkt 2.2.3 i 2.2.4.

Należy dodać, że jeżeli zobowiązanie ma związek z przedsiębiorstwem dłużnika lub wierzyciela, o miejscu spełnienia świadczenia rozstrzyga siedziba przedsiębiorstwa (art. 454 § 2 k.c.). Jeżeli jednak mamy do czynienia z przedsiębiorstwami po obu stronach stosunku obligacyjnego, to o miejscu spełnienia świadczenia decydować będą zasady ogólne.

Dodać także należy, że – jak już wyżej wspomniano – zgodnie z art. 454^1 k.c., jeżeli przedsiębiorca jest obowiązany przesłać rzecz konsumentowi do oznaczonego miejsca, miejsce to uważa się za miejsce spełnienia świadczenia. Ze względu na potrzebę ochrony konsumenta przepis ten ukształtowano jako *iuris cogentis*, gdyż zastrzeżenie przeciwne, tj. wskazujące inne miejsce spełnienia świadczenia, jest nieważne.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5.2. Surogaty wykonania zobowiązania

5.2.1. Uwagi ogólne

pojęcie surogatów wykonania zobowiązania

Jak już wyżej wspomniano, zasadniczym – i najbardziej pożądanym – sposobem wygaśnięcia zobowiązania jest spełnienie świadczenia, prowadzące do zaspokojenia interesu wierzyciela. Zdarzają się jednak sytuacje, że zobowiązanie wygasa wskutek innego zachowania niż spełnienie pierwotnie oznaczonego świadczenia. Z tego względu uzasadnione jest użycie w tych przypadkach terminu „surogaty wykonania zobowiązania"[282]. Uregulowane w kodeksie cywilnym przypadki wygaśnięcia zobowiązania bez spełnienia pierwotnie oznaczonego świadczenia są różnorodne, przy czym niektóre z nich prowadzą do zaspokojenia wierzyciela, inne zaś nie. Interes wierzyciela zostaje zaspokojony w przypadku potrącenia, odnowienia, świadczenia w miejsce wykonania. Natomiast mimo niezaspokojenia interesu wierzyciela dochodzi do wygaśnięcia zobowiązania m.in. w razie zwolnienia z długu i złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego.

5.2.2. Potrącenie

potrącenie

1. Potrącenie jest jednym z ważniejszych surogatów wykonania zobowiązania. Polega ono na wzajemnym umorzeniu wierzytelności do wysokości wierzytelności niższej[283]. Potrącenie odgrywa istotną rolę gospodarczą – znacznie usprawnia obrót. Przed potrąceniem obie strony zobowiązane były do określonych świadczeń. Po jego dokonaniu będzie musiała spełnić świadczenie już tylko jedna strona, i to w niższej wysokości. W prawie cywilnym wyróżnia się dwa rodzaje potrącenia: umowne i ustawowe. Potrącenie umowne nie jest uregulowane w przepisach prawa. Jego dopuszczalność wynika z ogólnej zasady swobody umów. W związku z tym także warunki dopuszczalności i sposób potrącenia nie podlegają regulacji prawnej. Wszystko zależy od porozumienia stron w tym zakresie.

przesłanki potrącenia

2. Przedmiotem regulacji Kodeksu cywilnego jest potrącenie ustawowe. Nie następuje ono jednak z mocy prawa. Potrącenie ustawowe jest jednostronną czynnością prawną, która może być dokonana przy spełnieniu ustawowych przesłanek. Przesłanki te są określone w art. 498 § 1 k.c. Są one następujące:

1) tożsamość osób, tzn. dwie osoby są względem siebie jednocześnie wierzycielami i dłużnikami, ale z dwóch różnych tytułów (a nie z jednej umowy wzajemnej);

[282] Obszernie na temat wygaśnięcia zobowiązania zob. M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 1067 i n.

[283] Więcej na temat potrącenia zob. M. Pyziak-Szafnicka, *Potrącenie w prawie cywilnym*, Kraków 2002, oraz taż [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 1091–1176.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2) jednorodzajowość świadczeń, tzn. przedmiotem obu wierzytelności są pieniądze albo rzeczy oznaczone co do gatunku tej samej jakości;
3) wierzytelności są wymagalne (nadszedł termin spełnienia świadczeń) i zaskarżalne (można ich dochodzić przed sądem) – odnośnie do tej przesłanki przyjęto w orzecznictwie, że wystarcza, iż wymagalna i zaskarżalna jest wierzytelność potrącającego.

Po spełnieniu powyższych przesłanek następuje tzw. faza kompensacyjna, tzn. stan, w którym potrącenie jest możliwe. Jak już wyżej wspomniano, potrącenie nie jest dokonywane wówczas z mocy prawa, konieczne jest oświadczenie jednej ze stron. Oświadczenie o potrąceniu może być złożone zarówno przez tę stronę, której przysługuje wyższa wierzytelność, jak i przez drugą stronę. Oświadczenie to ma moc wsteczną od chwili, w której potrącenie stało się możliwe (art. 499 k.c.). W efekcie obie wierzytelności umarzają się do wysokości wierzytelności niższej (art. 498 § 2 k.c.).

ograniczenie potrącenia

3. Niektóre wierzytelności nie mogą być umorzone przez potrącenie. Stanowi o tym art. 505 k.c. Chodzi tu o wierzytelności:
1) nieulegające zajęciu (por. art. 829, 831 k.p.c.);
2) alimentacyjne;
3) o odszkodowanie i zadośćuczynienie z tytułu czynu niedozwolonego;
4) co do których potrącenie jest wyłączone przez przepisy szczególne (por. np. art. 87 i 87^1 ustawy z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy, Dz.U. z 2019 r. poz. 1040).

Ponadto ograniczenie potrącenia ze względu na zajęcie wierzytelności przewidziane jest w art. 504 k.c.

5.2.3. Złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego

depozyt sądowy

W niektórych przypadkach dłużnik chce spełnić świadczenie, ale nie może tego uczynić ze względu na przeszkody po stronie wierzyciela. Istnienie takich przeszkód nie zmienia faktu, że dłużnik jest nadal zobowiązany i powinien świadczenie spełnić. Rozstrzygnięciu tej trudnej dla dłużnika sytuacji służy możliwość złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego[284]. Złożenie do depozytu polega na tym, że dłużnik nie spełnia świadczenia do rąk wierzyciela, ale składa je w miejscu wskazanym przez sąd (np. wpłaca określoną kwotę na wskazany rachunek). Ważne złożenie do depozytu ma takie same skutki jak spełnienie świadczenia (art. 470 k.c.), a zatem w ten

[284] M. Pyziak-Szafnicka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 1198–1209.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

sposób dłużnik uwalnia się od zobowiązania, mimo że interes wierzyciela nie zostaje zaspokojony.

Zgodnie z art. 467 k.c. do złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego może dojść, gdy:
1) dłużnik nie wie, kto jest wierzycielem, albo nie zna miejsca zamieszkania lub siedziby wierzyciela wskutek okoliczności, za które nie ponosi odpowiedzialności;
2) wierzyciel nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, ani przedstawiciela uprawnionego do przyjęcia świadczenia;
3) powstał spór co do tego, kto jest wierzycielem;
4) z powodu innych okoliczności dotyczących osoby wierzyciela świadczenie nie może być spełnione.

Ponadto możliwość złożenia do depozytu sądowego jest także przewidziana w innych przepisach, np. w przypadku zwłoki wierzyciela (art. 486 § 1 k.c.)[285] lub uzasadnionych wątpliwości, czy okaziciel dokumentu (papieru wartościowego) jest jego właścicielem (art. 921^{11} § 1 k.c.).

Złożenie do depozytu sądowego następuje w określonym przez prawo trybie. Przede wszystkim dłużnik musi uzyskać na to zezwolenie sądu. Sąd może udzielić takiego zezwolenia w trybie określonym w art. $692–693^{17}$ k.p.c.

5.2.4. Pozostałe surogaty

odnowienie

1. Odnowienie (nowacja) polega na porozumieniu między dłużnikiem a wierzycielem, na podstawie którego dłużnik zobowiązuje się spełnić inne świadczenie (np. wykonanie usługi zamiast zapłaty), albo nawet to samo świadczenie, ale z innej podstawy prawnej (np. nie z tytułu sprzedaży, ale z tytułu pożyczki). W takim przypadku powstaje nowe zobowiązanie, dotychczasowe zaś wygasa (art. 506 § 1 k.c.). Wręczenie wierzycielowi weksla lub czeku nie stanowi odnowienia (art. 506 § 2 zdanie drugie k.c.). W razie odnowienia wygasa poręczenie, albo ograniczone prawo rzeczowe ustanowione dla zabezpieczenia przez osobę trzecią (zastaw, hipoteka), chyba że poręczyciel lub ta osoba trzecia zgodzą się na dalsze trwanie zabezpieczenia (art. 507 k.c.).

[285] Zgodnie z art. 486 § 2 k.c. wierzyciel dopuszcza się zwłoki, gdy bez uzasadnionego powodu bądź uchyla się od przyjęcia zaofiarowanego świadczenia, bądź odmawia dokonania czynności, bez której świadczenie nie może być spełnione, bądź oświadcza dłużnikowi, że świadczenia nie przyjmie.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

datio in solutum

2. Świadczenie w miejsce wykonania (*datio in solutum*) polega na tym, że dłużnik, w celu zwolnienia się z zobowiązania, za zgodą wierzyciela spełnia inne świadczenie niż pierwotnie ustalone. W takim przypadku zobowiązanie wygasa (art. 453 k.c.). Należy zaznaczyć, że do wygaśnięcia zobowiązania w ten sposób dochodzi przez efektywne spełnienie innego świadczenia (w odróżnieniu od odnowienia, które polega na samym zobowiązaniu).

zwolnienie z długu

3. Zwolnienie z długu jest umową, na podstawie której wierzyciel zwalnia dłużnika z długu, a dłużnik zwolnienie przyjmuje (art. 508 k.c.). Konieczne jest zatem porozumienie wierzyciela i dłużnika. Wierzyciel nie może zwolnić z długu dłużnika, jeśli ten na zwolnienie nie wyraża zgody.

6. Odpowiedzialność deliktowa

6.1. Pojęcie czynu niedozwolonego. Zasady odpowiedzialności

pojęcie czynu niedozwolonego

1. Określenie „czyn niedozwolony" sugerować może zbieżność tego pojęcia z terminem „czyn zabroniony" w prawie karnym. Tak jednak nie jest, choć oczywiście w wielu przypadkach czyn stanowiący przestępstwo może być jednocześnie źródłem szkody. Pojęcia czynu niedozwolonego używa się w prawie cywilnym w nieco innym, „technicznym" znaczeniu. W tym ujęciu czynem niedozwolonym jest każdy stan faktyczny, który staje się samoistnym źródłem obowiązku naprawienia szkody. Chodzi o to, że dopiero wyrządzenie szkody powoduje powstanie stosunku zobowiązaniowego (obowiązek zapłaty odszkodowania), który wcześniej między danymi stronami nie istniał. Jest to sytuacja odmienna od odpowiedzialności z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, która właśnie zakłada uprzednie istnienie więzi obligacyjnej między stronami. Tradycyjnie do oznaczenia czynu niedozwolonego używa się także pojęcia „delikt", a do odpowiedzialności z tego tytułu – „odpowiedzialność deliktowa".

Przedstawiony wyżej sposób rozumienia pojęcia czynu niedozwolonego nie ma znaczenia wartościującego. W szczególności nie zawiera ono negatywnej oceny sprawcy szkody i jego postępowania. Jest to uzasadnione przede wszystkim tym, że w wielu przypadkach odpowiedzialność deliktowa jest oderwana od winy, tzn. dla przypisania odpowiedzialności nie jest wymagane postawienie osobie odpowiedzialnej zarzutu winy. Z tego punktu widzenia na gruncie odpowiedzialności cywilnej bardziej precyzyjne jest określenie „osoba odpowiedzialna", a nie „sprawca", biorąc w dodatku pod uwagę to, że w określonych sytuacjach odpowiada się także za zachowania innych osób.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zasady odpowiedzialności

2. Odpowiedzialność deliktowa opierać się może na jednej z trzech zasad. Są to: zasada winy, zasada ryzyka i zasada słuszności. Jako podstawową kodeks cywilny traktuje odpowiedzialność na zasadzie winy (art. 415 k.c.). Odpowiedzialność na zasadzie ryzyka, czyli oderwana od winy, wchodzi w grę w przypadkach wyraźnie wskazanych w ustawie. To samo dotyczy odpowiedzialności na zasadzie słuszności, która ma charakter uzupełniający w stosunku do winy.

6.2. Związek przyczynowy – odesłanie

Związek przyczynowy jest przesłanką odpowiedzialności deliktowej. Jest to charakterystyczne dla wszystkich przypadków odpowiedzialności cywilnej. Chodzi o adekwatny związek przyczynowy między stanem faktycznym określanym mianem deliktu a powstałą szkodą. Jest to związek przyczynowy w rozumieniu art. 361 § 1 k.c., który był już wyżej omówiony[286].

6.3. Odpowiedzialność za własne czyny

obowiązek naprawienia szkody

1. Zgodnie z art. 415 k.c., kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia. Przepis ten stanowi podstawę odpowiedzialności za własne czyny. Odpowiedzialność ta oparta jest na zasadzie winy. Ustawodawca nie przesądza, co rozumie przez pojęcie winy, pozostawia to nauce prawa i orzecznictwu. Historycznie istniało wiele sposobów rozumienia tego pojęcia. Współcześnie rezygnuje się z prób odpowiedzi na pytanie, co to jest wina, na rzecz ustalenia, kiedy można postawić sprawcy szkody zarzut winy. Jest to zatem pytanie o przesłanki zarzucalności. Winą jest więc w tym ujęciu ujemna ocena porządku prawnego zachowania sprawcy, podjęta na podstawie stanu psychiki sprawcy i obowiązującej normy[287].

Z punktu widzenia odpowiedzialności cywilnej rodzaj i stopień winy nie mają pierwszorzędnego znaczenia. O wysokości odszkodowania nie decyduje bowiem np. to, czy szkoda została wyrządzona umyślnie, czy nieumyślnie. W każdym przypadku, zgodnie z opisaną w poprzednim paragrafie zasadą pełnego odszkodowania, obowiązek naprawienia szkody nie może być ani mniejszy, ani większy niż poniesiona szkoda.

[286] Zob. pkt 3.3 niniejszego rozdziału.

[287] Co do bliższego wyjaśnienia normatywnego ujęcia winy zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wina jako podstawa odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych*, St. Pr.-Ek. 1969/2. Z nowszej literatury m.in. P. Machnikowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 401–419.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przesłanki odpowiedzialności

2. Zarzut winy może być postawiony danej osobie przy kumulatywnym spełnieniu przez nią następujących przesłanek:
1) bezprawność zachowania,
2) umyślność lub zarzucalna nieumyślność,
3) poczytalność.

Bezprawność zachowania oznacza obiektywną sprzeczność zachowania z porządkiem prawnym. Należy zaznaczyć, że w prawie cywilnym na równi ze sprzecznością z przepisami prawa traktuje się naruszenie zasad współżycia społecznego. Zasadę tę najdobitniej wyraża art. 5 k.c., zgodnie z którym nie można czynić ze swojego prawa użytku, który byłby sprzeczny z zasadami współżycia społecznego; zachowanie takie nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony. W niektórych wypadkach sprawcy szkody nie można postawić zarzutu winy ze względu na istnienie okoliczności wyłączających bezprawność, jak np.: działanie w granicach szczególnego upoważnienia ustawowego, obrona konieczna, dozwolony eksperyment, zgoda poszkodowanego.

Umyślność lub nieumyślność zachowania sprawcy oznacza zamiar wyrządzenia szkody (umyślność) lub nawet brak zamiaru, ale w warunkach umożliwiających postawienie zarzutu lekkomyślności (sprawca przewiduje możliwość wyrządzenia szkody, ale bezpodstawnie przypuszcza, że jej uniknie) lub niedbalstwa (sprawca nie przewiduje możliwości wyrządzenia szkody, choć może i powinien to przewidzieć).

Zarzut winy może być postawiony tylko sprawcy poczytalnemu. Prawo cywilne uznaje za niepoczytalną osobę, która znajduje się w stanie wyłączającym świadome, albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli (art. 425 k.c.) oraz małoletniego poniżej 13. roku życia (art. 426 k.c.).

6.4. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez inne osoby

odpowiedzialność za cudze czyny

1. Odpowiedzialność cywilną można również ponieść, w określonych wypadkach, za szkodę wyrządzoną przez inną osobę. Kodeks cywilny zna następujące przypadki takiej odpowiedzialności:
1) odpowiedzialność zobowiązanego do nadzoru nad osobą, której z powodu wieku (poniżej 13 lat) albo stanu psychicznego (np. choroba psychiczna) lub cielesnego (np. paraliż), winy poczytać nie można (art. 427 k.c.) – mówi się wówczas o odpowiedzialności za winę w nadzorze[288];

[288] Zob. A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 447–486.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2) odpowiedzialność za osobę, której powierzono wykonanie czynności (art. 429 k.c.) – chodzi o odpowiedzialność za winę w wyborze;
3) odpowiedzialność powierzającego na własny rachunek wykonanie czynności osobie, która przy wykonywaniu tej czynności podlega jego kierownictwu i ma obowiązek stosować się do jego wskazówek, czyli odpowiedzialność przełożonego za podwładnego (art. 430 k.c.)[289].

odpowiedzialność za niepoczytalnego

2. W przypadku gdy szkodę wyrządziła osoba, której z powodu wieku, stanu psychicznego bądź cielesnego nie można przypisać winy, obowiązek naprawienia szkody obciąża zazwyczaj osobę, która jest zobowiązana do nadzoru. Zachodzi bowiem domniemanie, że szkoda powstała na skutek niestarannego wykonywania nadzoru. W grę może wejść odpowiedzialność rodziców, ale także opiekunów, podmiotów prowadzących szkoły, szpitale itd. Może też chodzić o osoby, które sprawują stałą pieczę nad sprawcą szkody, chociaż nie mają takiego obowiązku (np. wychowujący cudze dziecko bez dokonania przysposobienia). Uchylenie się od odpowiedzialności może nastąpić w przypadku udowodnienia, że nadzór nad osobą powierzoną pieczy był wykonywany starannie, albo że szkoda powstałaby nawet w przypadku starannego wykonywania tego nadzoru.

odpowiedzialność powierzającego wykonanie czynności

3. Kolejny przypadek odpowiedzialności za cudze czyny to sytuacja, gdy ktoś powierza wykonanie czynności innej osobie (art. 429 k.c.). Jeśli zdarzy się, że przy wykonywaniu tej czynności zostanie wyrządzona szkoda, to odpowiedzialność obciąża tego, kto zlecił dokonanie czynności (sam wykonawca też może odpowiadać, ale według zasad ogólnych, za własną winę). Zachodzi bowiem domniemanie, że powierzył wykonanie tej czynności osobie, która nie ma odpowiednich kwalifikacji. Może jednak zwolnić się od odpowiedzialności odszkodowawczej, gdy udowodni, że dokonał starannego wyboru wykonawcy, albo że powierzył wykonanie czynności osobie, przedsiębiorstwu lub zakładowi, które zawodowo trudnią się wykonywaniem tego rodzaju czynności. W takim przypadku można żądać odszkodowania od osoby, która czynność wykonywała i wyrządziła szkodę, jeżeli można jej będzie postawić zarzut winy.

odpowiedzialność przełożonego za podwładnego

4. Następny przypadek odpowiedzialności za cudzy czyn dotyczy sytuacji, gdy ktoś na własny rachunek powierza wykonanie czynności innej osobie, przy czym osoba ta podlega kierownictwu i ma obowiązek stosowania się do wskazówek powierzającego (art. 430 k.c.). Można wówczas mówić o relacji

[289] Szerzej o tych zagadnieniach zob. przykładowo A. Szpunar, *Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru*, Warszawa 1978; L. Bełza, *Odpowiedzialność za zobowiązanego do nadzoru i nadzorowanego*, M. Praw. 1994/3; M. Safjan [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–449[10]*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2011, s. 956–971.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przełożony – podwładny. Przełożonym w rozumieniu tego przepisu najczęściej jest pracodawca, a podwładnym – pracownik. Może w grę wejść jednak także inny stosunek służbowy, a nawet stosunek rodzinny (np. syn pomagający ojcu). Jeżeli podwładny przy wykonywaniu czynności z jego winy wyrządzi szkodę, obowiązek jej naprawienia będzie spoczywał na przełożonym. Odpowiedzialność przełożonego jest bardzo surowa, oparta na zasadzie ryzyka. Nie może on zwolnić się od obowiązku naprawienia szkody. Trzeba podkreślić, że podobne rozwiązanie znaleźć można w art. 120 § 1 k.p., który przewiduje, że za szkody wyrządzone przy wykonywaniu pracy odpowiedzialność w stosunku do osoby trzeciej ponosi wyłącznie pracodawca, z prawem do późniejszego, ograniczonego regresu do pracownika.

6.5. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez ruch przedsiębiorstwa

1. Powszechnie wiadomo, że działalność gospodarcza, zwłaszcza przemysłowa, związana z wykorzystywaniem różnych źródeł energii, pociąga za sobą poważne ryzyko wystąpienia różnego rodzaju szkód. Dostrzeżono to już w XIX w. w związku z gwałtownym rozwojem cywilizacji przemysłowej. Jednocześnie zauważono, że nad wyzwalanymi siłami trudno nieraz zapanować mimo przestrzegania obowiązujących zasad bezpieczeństwa. Biorąc pod uwagę ten fakt oraz konieczność naprawiania szkód wyrządzonych w toku działalności przemysłowej innym osobom (niemającym przecież skutecznych instrumentów przeciwdziałania tym szkodom ani nieczerpiącym zysków z tej działalności), wprowadzano w coraz szerszym zakresie odpowiedzialność obiektywną, niezależną od winy, czyli opartą na zasadzie ryzyka. W ten sposób ukształtowały się reguły odpowiedzialności, które przejęły współczesne ustawodawstwa. Odpowiedzialność, o której mowa, została uregulowana także w polskim Kodeksie cywilnym w art. 435. Zgodnie z tym przepisem osoba prowadząca na własny rachunek przedsiębiorstwo lub zakład wprawiane w ruch za pomocą sił przyrody ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną komukolwiek przez ruch przedsiębiorstwa lub zakładu[290].

ruch przedsiębiorstwa

2. Do powstania odpowiedzialności konieczne jest zatem stwierdzenie, że szkoda została wyrządzona przez ruch przedsiębiorstwa. Chodzi tu o przedsiębiorstwo w znaczeniu funkcjonalnym[291]. Bez znaczenia jest nato-

[290] Obszerniej na ten temat zob. przede wszystkim B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Odpowiedzialność cywilna prowadzącego na własny rachunek przedsiębiorstwo wprawiane w ruch za pomocą sił przyrody (art. 435 k.c.)*, Warszawa 1967. Z nowszej literatury zob. A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 550–579.

[291] Por. U. Promińska w rozdziale czwartym, pkt 4.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

miast forma organizacyjna prowadzonej działalności. Ruch przedsiębiorstwa jest rozumiany szeroko, jako każdy przejaw jego funkcjonowania. Nie chodzi zatem tylko o ruch w sensie fizycznym. Przykładowo w orzecznictwie przyjęto, że szkoda, której doznał pasażer w trakcie wsiadania do pociągu stojącego na stacji, a zatem pozostającego w bezruchu w sensie fizycznym, lub w trakcie wysiadania z niego, została wyrządzona przez ruch przedsiębiorstwa kolejowego.

Dla odpowiedzialności z art. 435 k.c. decydujące znaczenie ma to, że przedsiębiorstwo jest wprawiane w ruch za pomocą sił przyrody. Ustawa wskazuje, że chodzi o wykorzystanie pary, gazu, elektryczności, paliw płynnych itp. Należy jednak zaznaczyć, że decydujące znaczenie ma nie fakt wykorzystywania określonych rodzajów energii w ogóle, ale fakt, że wykorzystywanie to nadaje sens prowadzonej działalności. Można powiedzieć, że wykorzystywanie wymienionych sił stanowi istotę funkcjonowania przedsiębiorstwa. Z tego punktu widzenia nie ma odpowiedzialności z art. 435 k.c. np. w związku z funkcjonowaniem szkoły, szpitala, teatru (mimo że także wykorzystuje się tam energię elektryczną), ale jest w przypadku przedsiębiorstwa przemysłowego, komunikacyjnego, budowlanego, huty, kopalni itd. W tych przedsiębiorstwach wykorzystywanie określonych rodzajów energii stanowi o możliwości ich funkcjonowania.

podmiot odpowiedzialny

3. Odpowiedzialność ponosi podmiot prowadzący na własny rachunek przedsiębiorstwo. Może być to tak osoba fizyczna, jak i osoba prawna. Prowadzić przedsiębiorstwo na własny rachunek może zarówno jego właściciel (może być nim np. spółka kapitałowa), jak i np. dzierżawca czy leasingobiorca.

okoliczności zwalniające

4. Odpowiedzialność z art. 435 k.c. jest, jak już wyżej wspomniano, odpowiedzialnością na zasadzie ryzyka. Można nawet powiedzieć, że jest to najbardziej charakterystyczny przypadek takiej odpowiedzialności. Oderwanie odpowiedzialności od winy powoduje, że jest ona bardzo surowa. Zapewniona jest przez to najpełniejsza ochrona interesów poszkodowanego. W wielu przypadkach udowodnienie winy prowadzącego przedsiębiorstwo byłoby bardzo trudne, a nawet niemożliwe. Tymczasem na gruncie omawianego przepisu wykazywanie winy nie jest potrzebne. Wystarczy udowodnienie, że szkoda pozostaje w adekwatnym związku przyczynowym z ruchem przedsiębiorstwa. Należy podkreślić, że przedsiębiorcy nie zwalnia od odpowiedzialności wykazanie, że nie ponosi on winy, że przestrzegał norm bezpieczeństwa, przepisów o ochronie środowiska itd.

Przedsiębiorca może uwolnić się od odpowiedzialności z art. 435 k.c. wyłącznie w razie wykazania jednej z trzech tzw. okoliczności egzoneracyjnych. Tak w nauce prawa nazywane są okoliczności zwalniające od odpowiedzialno-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633 Wojciech Robaczyński

ści na zasadzie ryzyka. Na gruncie omawianego przepisu o okolicznościach egzoneracyjnych można mówić, gdy szkoda nastąpiła:
1) wskutek siły wyższej;
2) wyłącznie z winy poszkodowanego;
3) wyłącznie z winy osoby trzeciej, za którą przedsiębiorca nie ponosi odpowiedzialności.

Siła wyższa oznacza nadzwyczajne zdarzenie, zewnętrzne w stosunku do ruchu przedsiębiorstwa, któremu nie można zapobiec. Okoliczność ta jest dość wąsko ujmowana przez orzecznictwo. Za siłę wyższą uznaje się np. katastrofę żywiołową, wojnę, zamieszki itd. W szczególnych przypadkach – choć jest to pogląd kontrowersyjny – można za przejaw siły wyższej uznać także działanie pojedynczego człowieka, który może wyzwolić ogromne siły (np. energię jądrową).

Niekiedy winę za szkodę ponosi sam poszkodowany. Prowadzącego przedsiębiorstwo zwolni od odpowiedzialności fakt, że szkoda powstała wyłącznie z winy poszkodowanego. Oznacza to, że po stronie przedsiębiorcy nie ma żadnych przyczyn, ani zawinionych, ani niezawinionych. Wyłącznie zawinione zachowanie poszkodowanego pozostaje w związku przyczynowym z powstałą szkodą (np. poszkodowanym jest złodziej kabli, który włamuje się do stacji transformatorowej). Można zatem powiedzieć, że chodzi o wyłączność przyczyny, nie zaś o wyłączność winy.

Podobnie sprawa przedstawia się z ostatnią okolicznością egzoneracyjną. Także w tym przypadku chodzi o zawinione zachowanie osoby trzeciej będące jedyną przyczyną szkody. Należy przy tym zaznaczyć, że tylko nieliczne osoby mogą być uznane za osoby trzecie w rozumieniu interesującego nas przepisu. Osobami trzecimi, za które prowadzący przedsiębiorstwo nie ponosi odpowiedzialności, nie są zatem pracownicy przedsiębiorcy, członkowie jego rodziny, praktykanci, goście, kontrahenci, a nawet osoby, które znalazły się na terenie przedsiębiorstwa niezależnie od woli przedsiębiorcy, np. pracownicy organów inspekcji i kontroli.

6.6. Odpowiedzialność za szkody komunikacyjne

podstawy odpowiedzialności

1. Bardzo ważnym współcześnie problemem jest zagadnienie odpowiedzialności za szkody związane z ruchem pojazdów mechanicznych. Powszechnie wiadomo, że ruch pojazdu, podobnie jak wyżej omówiony ruch przedsiębiorstwa, wiąże się z ryzykiem wyrządzenia poważnych szkód. Z tego względu odpowiedzialność za szkody komunikacyjne została również oparta na zasadzie ryzyka. Zagadnienie to jest uregulowane

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

w art. 436 k.c.[292] Zgodnie z tym przepisem za szkody wyrządzone przez ruch pojazdu mechanicznego odpowiedzialność ponosi jego posiadacz. Podmiotem odpowiedzialnym jest przede wszystkim samoistny posiadacz pojazdu. Jeżeli natomiast oddał on pojazd w posiadanie zależne, odpowiedzialność ponosi – zamiast niego – posiadacz zależny, czyli w szczególności najemca lub biorący w użyczenie (art. 436 § 1 zdanie drugie k.c.).

Trzeba zwrócić uwagę na dwie okoliczności:
1) odpowiedzialność jest związana z faktem posiadania pojazdu, a nie z własnością;
2) odpowiedzialność na zasadzie ryzyka ponosi posiadacz, a nie kierowca.

Kierowca może jednak także odpowiadać, ale na zasadach ogólnych, tj. na podstawie art. 415 k.c., jeżeli zostanie stwierdzona jego wina (będzie wówczas odpowiadać solidarnie z posiadaczem pojazdu – art. 441 § 1 k.c.). Oczywiście w wielu wypadkach posiadacz jest jednocześnie właścicielem i kieruje pojazdem w chwili wyrządzenia szkody. W przypadku kradzieży pojazdu posiadaczem samoistnym staje się złodziej i to na niego przechodzi ryzyko szkód związanych z ruchem pojazdu.

Artykuł 436 k.c. dotyczy pojazdu określonego w tym przepisie jako „mechaniczny środek komunikacji poruszany za pomocą sił przyrody". Jest to zatem pojazd mechaniczny, mający własne źródło napędu: samochód, motocykl, maszyna samobieżna, jacht motorowy, samolot itp. Nie jest pojazdem mechanicznym np. rower, jacht żaglowy, wóz konny. Często ruch pojazdu jest związany z ruchem przedsiębiorstwa (np. samochód ciężarowy w firmie budowlanej, autobus w przedsiębiorstwie transportowym). W takim przypadku w grę wejdzie odpowiedzialność z art. 435 k.c.

ruch pojazdu

2. Odpowiedzialność związana jest z ruchem pojazdu. Pojęcie ruchu jest w tym przypadku, podobnie jak ruchu przedsiębiorstwa, rozumiane szeroko. Nie chodzi zatem tylko o ruch w sensie fizycznym, rozumiany jako przemieszczanie się pojazdu względem ziemi. Pojazd jest w ruchu od chwili podjęcia próby uruchomienia silnika do osiągnięcia celu jazdy. W ruchu jest zatem także pojazd stojący przed znakiem „stop" lub na czerwonym świetle oraz na stacji benzynowej bądź na krótko pozostawiony np. przed sklepem. W praktyce ustalenie, czy stojący pojazd był, czy nie był w ruchu w rozu-

[292] Z obszernej literatury na ten temat zob. m.in. A. Rembieliński, *Odpowiedzialność za wypadki samochodowe w nowym kodeksie cywilnym*, „Palestra" 1964/10; A. Szpunar, *Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek wypadku komunikacyjnego*, Warszawa 1976. Z nowszego piśmiennictwa zob. m.in. A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 580 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

mieniu Kodeksu cywilnego, nie zawsze jest łatwe[293]. Ma to jednak wielkie znaczenie praktyczne. Przykładowo jeśli na stojący samochód wpadnie rowerzysta, to:

1) jeśli samochód jest jednak w ruchu w znaczeniu art. 436 k.c., to jego posiadacz odpowiada na zasadzie ryzyka za szkodę, którą poniósł rowerzysta (z ewentualnym zmniejszeniem odszkodowania ze względu na przyczynienie się poszkodowanego – art. 362 k.c.);
2) jeśli samochód nie był w ruchu, to odpowiedzialność za szkodę może ponieść osoba, która pozostawiła pojazd (niekoniecznie posiadacz), gdy możemy postawić jej zarzut winy (np. samochód zaparkowany był w sposób nieprawidłowy)[294].

okoliczności zwalniające

3. Skoro odpowiedzialność, o której mowa, opiera się na zasadzie ryzyka, należy postawić pytanie o okoliczności egzoneracyjne. Omawiany przepis odsyła w tym zakresie do art. 435 k.c. Można zatem do tego problemu odnieść uwagi poczynione w pkt 6.5. Należy tylko zaznaczyć, że sposób interpretacji tych okoliczności może się nieco różnić, np. szerszy może być zakres rozumienia pojęcia siły wyższej.

4. W pewnych przypadkach odpowiedzialność za szkody komunikacyjne ulega złagodzeniu w ten sposób, że w grę wchodzi tylko odpowiedzialność na zasadzie winy. Zgodnie z art. 436 § 2 k.c. dotyczy to odpowiedzialności między posiadaczami pojazdów w razie ich zderzenia (wtedy ryzyka stwarzane przez te pojazdy znoszą się)[295] oraz odpowiedzialności posiadacza pojazdu wobec osób przewożonych z grzeczności (tj. nieodpłatnie i bez obowiązku – altruistyczny motyw postępowania posiadacza uzasadnia złagodzenie reżimu odpowiedzialności).

ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej

5. Surowość odpowiedzialności jest w pewien sposób rekompensowana przez system ubezpieczeń komunikacyjnych. Chodzi tu przede wszystkim o ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej. Jest to ubezpieczenie obowiązkowe. Zawierane jest na warunkach określonych w ustawie z 22.05.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 473 ze zm.).

[293] Zob. W. Robaczyński, *Kontrowersje wokół pojęcia ruchu pojazdu (art. 436 k.c.)*, „Palestra" 2007/5–6, s. 9 i n.; P. Księżak, *Pojęcie zderzenia się pojazdów. Na marginesie artykułu dr Wojciecha Robaczyńskiego „Kontrowersje wokół pojęcia ruchu pojazdu"*, „Palestra" 2007/9–10; W. Robaczyński, *W sprawie pojęcia „zderzenia się" pojazdów (art. 436 § 2 k.c.) – ciąg dalszy dyskusji*, „Palestra" 2010/5–6.

[294] Odnośnie do przesłanki ruchu zob. także m.in. A. Grzybek, *Ruch mechanicznego środka komunikacji poruszanego za pomocą sił przyrody jako element odpowiedzialności cywilnej*, PNUŚ 1972/34.

[295] Na temat odpowiedzialności w przypadku zderzenia pojazdów zob. P. Księżak, *Pojęcie zderzenia…*; W. Robaczyński, *W sprawie pojęcia…*

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Ochroną ubezpieczeniową objęta jest odpowiedzialność cywilna ubezpieczonego. A zatem w sytuacji gdy posiadacz ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez ruch pojazdu, odszkodowanie zapłaci zakład ubezpieczeń (por. art. 822 k.c.). Poszkodowany może bezpośrednio wystąpić przeciwko zakładowi ubezpieczeń, bez potrzeby pozywania posiadacza pojazdu. Dokładniejsze omówienie tej kwestii wykracza już poza zakres niniejszego opracowania[296].

6.7. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta i rzeczy

1. W pewnych przypadkach odpowiedzialność wynika ze szkody wyrządzonej przez zwierzę lub rzecz. Brak miejsca, aby przypadki te omówić w sposób szczegółowy, pozostaje zatem ograniczyć się jedynie do krótkiej wzmianki.

odpowiedzialność za zwierzęta

2. Odpowiedzialność za zwierzęta uregulowana jest w art. 431 k.c. Odpowiedzialność ponosi osoba, która zwierzę chowa lub się nim posługuje. Nie chodzi tu tylko o zwierzęta hodowlane, ale o wszystkie znajdujące się pod pieczą człowieka (np. pies, koń, ale także dzikie zwierzę znajdujące się w ogrodzie zoologicznym lub w cyrku), nawet jeśli zabłąkały się lub uciekły. Jest to odpowiedzialność za tzw. winę w nadzorze. Należy zastrzec, że chodzi tu o przypadki, gdy zwierzę działa z własnego popędu. Jeżeli bowiem będzie ono tylko narzędziem w ręku człowieka (np. pies atakujący inną osobę na komendę właściciela), to człowiek ten odpowiadać będzie na zasadach ogólnych za własny czyn (art. 415 k.c.). Zasady odpowiedzialności z art. 431 k.c. nie dotyczą zwierząt żyjących w stanie wolnym. W takim przypadku może niekiedy pojawić się odpowiedzialność według przepisów ustawy z 13.10.1995 r. – Prawo łowieckie (Dz.U. z 2018 r. poz. 2033 ze zm.) oraz ustawy z 16.04.2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2018 r. poz. 1614 ze zm.).

odpowiedzialność za wyrzucenie przedmiotu

3. Co do odpowiedzialności za rzeczy należy wskazać art. 433 i 434 k.c. Pierwszy z tych przepisów dotyczy odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez wyrzucenie, wylanie lub wypadnięcie przedmiotu z pomieszczenia. Odpowiedzialność ponosi osoba, która pomieszczenie zajmuje (może to być właściciel, ale także np. najemca). Jej odpowiedzialność jest bardzo surowa, niezależna od winy i obejmuje także szkody wyrządzone np. przez gości. W praktyce przepis ten mógłby mieć największe znaczenie w razie przelania się wody z pomieszczenia znajdującego się na wyższej kondygnacji do pomieszczenia niżej położonego, ale SN odrzuca możliwość stosowania art. 433 k.c. w takich przypadkach[297].

[296] Por. także W.J. Katner w rozdziale szesnastym, pkt 10.6.
[297] Por. uchwałę SN (7) z 19.02.2013 r., III CZP 63/12, OSNC 2013/7–8, poz. 81.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

odpowiedzialność za zawalenie się budowli

Na podstawie art. 434 k.c. za szkody wyrządzone przez zawalenie się budowli lub oderwanie jej części odpowiada samoistny posiadacz budowli. Jest to także odpowiedzialność niezależna od winy (tj. na zasadzie ryzyka), od której może zwolnić jedynie udowodnienie, że szkoda nie powstała ani w wyniku braku utrzymywania jej w należytym stanie, ani w wyniku wady w budowie. Przeprowadzenie takiego dowodu jest jednak niezwykle trudne.

Szczególnym przypadkiem odpowiedzialności za rzecz jest odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny. Ze względu na specyfikę tego zagadnienia jest ono omówione odrębnie w kolejnym punkcie.

6.8. Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny

podstawy odpowiedzialności za produkt

1. Szkoda może wyniknąć z niebezpiecznych właściwości określonego produktu wprowadzonego do obrotu. Powstaje w takim przypadku problem ustalenia odpowiedzialności producenta i innych osób odpowiedzialnych. Zagadnienie to nie miało do niedawna odrębnej regulacji, trzeba było odwoływać się do zasad ogólnych. Odpowiednią regulację wprowadzono w 2000 r. w art. 449^1–449^{10} k.c. Rozwiązanie przyjęte w prawie polskim pozostaje pod wpływem ustawodawstwa europejskiego[298]. Zgodnie z aktualnymi tendencjami światowymi w zakresie odpowiedzialności za produkt, odpowiedzialność ta w naszym prawie ukształtowana została jako bardzo surowa, oparta na zasadzie ryzyka. Odpowiedzialności tej nie można wyłączyć ani ograniczyć (art. 449^9 k.c.)[299].

pojęcie produktu niebezpiecznego

2. Zgodnie z art. 449^1 § 2 k.c. produktami są rzeczy ruchome oraz zwierzęta i energia elektryczna. Niebezpieczny jest zaś produkt, który nie zapewnia bezpieczeństwa, jakiego można oczekiwać, uwzględniając normalne użycie produktu. Na ocenę produktu jako niebezpiecznego mają wpływ nie tylko jego właściwości, lecz także sposób zaprezentowania produktu na rynku (np. reklama) oraz podane konsumentowi informacje o właściwościach produktu (np. instrukcja obsługi) – art. 449^1 § 3 k.c. Niebezpieczeństwo może zatem wynikać w szczególności nie z wad produktu, ale z niewłaściwej informacji o nim (brak ostrzeżenia). Należy zauważyć, że z używaniem pewnego

[298] Zob. dyrektywa Rady 85/374/EWG z 25.07.1985 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich dotyczących odpowiedzialności za produkty wadliwe (Dz.Urz. WE L 210 z 7.08.1985 r., s. 29; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 15, t. 1, s. 257, ze zm.), tekst tej dyrektywy podaje m.in. E. Łętowska, *Ochrona niektórych praw konsumentów*, Warszawa 2001.

[299] Obszerniej na temat odpowiedzialności za produkt niebezpieczny zob. M. Jagielska [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 869–934.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rodzaju produktów zawsze wiąże się określone niebezpieczeństwo (np. samochód, narzędzia). Nie oznacza to jednak automatycznego zakwalifikowania tych rzeczy jako niebezpiecznych. Prowadziłoby to do absurdu, np. producent pojazdu odpowiadałby za każdą szkodę wyrządzoną przez ten pojazd, producent noża – za każde skaleczenie itd. Chodzi zatem o niebezpieczeństwo przekraczające miarę charakterystyczną dla danego rodzaju produktów (np. samochód z niesprawnym układem kierowniczym, nóż z niestabilnie zamocowanym ostrzem).

podmioty odpowiedzialne

3. Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny ponosi przede wszystkim jego producent (art. 449^1 § 1 k.c.). Oprócz niego odpowiadać mogą także inne osoby:

1) wytwórca materiału, surowca albo części składowej produktu, chyba że wyłącznymi przyczynami szkody były wadliwa konstrukcja produktu lub wskazówki producenta (art. 449^5 § 1 k.c.);
2) podmiot, który przez umieszczenie na produkcie swojej nazwy, znaku towarowego lub innego oznaczenia odróżniającego podaje się za producenta (art. 449^5 § 2 zdanie pierwsze k.c.);
3) importer (art. 449^5 § 2 zdanie pierwsze k.c.).

Zgodnie z art. 449^5 § 3 k.c. wymienione wyżej osoby odpowiadają solidarnie z producentem.

Jeżeli natomiast nie wiadomo, kto jest producentem lub jedną z wyżej wymienionych osób, odpowiedzialność ponosi przedsiębiorca, który zbył produkt. Może on jednak uwolnić się od niej, wskazując w terminie miesiąca jedną z osób odpowiedzialnych za produkt niebezpieczny (art. 449^5 § 4 k.c.) albo osobę, od której sam nabył produkt (art. 449^5 § 5 k.c.).

Każda z osób odpowiadających według art. 449^5 k.c. może odpowiadać wraz z inną osobą odpowiedzialną na podstawie innych przepisów. Zgodnie bowiem z art. 449^{10} k.c. przepisy o odpowiedzialności za produkt niebezpieczny nie wyłączają odpowiedzialności na zasadach ogólnych. Odpowiedzialność jest wówczas solidarna (art. 449^6 k.c.).

okoliczności zwalniające

4. Odpowiedzialność za produkt niebezpieczny jest wyłączona w przypadku istnienia jednej z okoliczności egzoneracyjnych. Są one następujące (art. 449^3 § 1 k.c.):

1) produkt nie był wprowadzony do obrotu;
2) wprowadzenie produktu do obrotu nastąpiło poza zakresem działalności gospodarczej (z tym że z art. 449^4 k.c. wynika domniemanie wytworzenia i wprowadzenia produktu do obrotu w zakresie działalności gospodarczej producenta);

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3) niebezpieczne właściwości produktu ujawniły się już po wprowadzeniu go do obrotu, chyba że wynikały z przyczyny tkwiącej uprzednio w produkcie;
4) według stanu nauki i techniki z chwili wprowadzania produktu do obrotu nie można było przewidzieć jego niebezpiecznych właściwości;
5) niebezpieczne właściwości produktu wynikały z zastosowania przepisów prawa (chodzi o sytuację, gdy właściwe przepisy wymuszają określoną konstrukcję produktu).

ograniczenie odpowiedzialności

5. Za szkody na osobie podmiot odpowiedzialny odpowiada bez ograniczeń, według ogólnych zasad rządzących odszkodowaniami. Występują natomiast ograniczenia odpowiedzialności w odniesieniu do szkód w mieniu. Ograniczenia te są następujące:
1) odpowiedzialność dotyczy tylko przypadków, gdy rzecz zniszczona lub uszkodzona należy do rzeczy zwykle przeznaczanych do osobistego użytku i w taki przede wszystkim sposób korzystał z niej poszkodowany (art. 449^2 k.c.);
2) odszkodowanie nie obejmuje uszkodzenia samego produktu ani korzyści, jakie poszkodowany mógłby osiągnąć w związku z jego używaniem (art. 449^7 § 1 k.c.);
3) odszkodowanie nie przysługuje, gdy szkoda nie przekracza równowartości 500 euro (art. 449^7 § 2 k.c.).

przedawnienie

6. Zgodnie z art. 449^8 k.c. roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej przez produkt niebezpieczny przedawnia się z upływem 3 lat od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się lub mógł się dowiedzieć o szkodzie i osobie zobowiązanej do jej naprawienia; w każdym przypadku roszczenie przedawnia się z upływem 10 lat od wprowadzenia produktu do obrotu.

6.9. Odpowiedzialność przedsiębiorcy za szkodę w środowisku

odpowiedzialność za szkodę w środowisku

1. Ustawa z 27.04.2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2019 r. poz. 1396) wprowadza szczególne zasady modyfikujące odpowiedzialność przewidzianą w Kodeksie cywilnym w odniesieniu do szkód spowodowanych oddziaływaniem na środowisko. Zgodnie z art. 323 ust. 1 p.o.ś. każdy, komu przez bezprawne oddziaływanie na środowisko bezpośrednio zagraża szkoda lub komu została ona wyrządzona, może żądać od podmiotu odpowiedzialnego za to zagrożenie lub naruszenie przywrócenia stanu zgodnego z prawem i podjęcia środków zapobiegawczych, w szczególności przez zamontowanie instalacji lub urządzeń zabezpieczających przed zagrożeniem lub naruszeniem; w razie gdy jest to niemożliwe lub nadmiernie utrudnione,

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

może on żądać zaprzestania działalności powodującej to zagrożenie lub naruszenie. Należy podkreślić, że ustawa zakreśla szeroko krąg podmiotów czynnie legitymowanych w tej sprawie. W myśl bowiem art. 323 ust. 2 p.o.ś., jeżeli zagrożenie lub naruszenie dotyczy środowiska jako dobra wspólnego, z powyższymi roszczeniami wystąpić mogą Skarb Państwa, jednostka samorządu terytorialnego, a także organizacja ekologiczna.

2. W art. 325 p.o.ś. podkreślono zasadę, która w sposób niekwestionowany obowiązuje w orzecznictwie na podstawie Kodeksu cywilnego, że odpowiedzialności nie wyłącza fakt, iż działalność będąca przyczyną szkody jest prowadzona na podstawie i w granicach decyzji administracyjnej.

W przypadku szkód w środowisku art. 435 k.c. ma zastosowanie w razie wyrządzenia szkody przez zakład o zwiększonym ryzyku lub o dużym ryzyku, niezależnie od tego, czy zakład ten jest wprawiany w ruch za pomocą sił przyrody (art. 324 p.o.ś.).

6.10. Współodpowiedzialność kilku osób za szkodę

odpowiedzialność kilku osób za szkodę

Nie należą do rzadkości przypadki, gdy odpowiedzialność za jedną szkodę ponoszą dwie osoby lub więcej. W takiej sytuacji znajduje zastosowanie art. 441 k.c. Przepis ten wprowadza solidarną odpowiedzialność wszystkich osób, które odpowiadają za tę samą szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym (art. 441 § 1 k.c.). Nie ma przy tym znaczenia zasada odpowiedzialności, jedna osoba może odpowiadać na zasadzie ryzyka, a druga – na zasadzie winy (np. posiadacz pojazdu i kierowca, przełożony i podwładny). Ważne jest, aby obie osoby odpowiadały zgodnie z przepisami o czynach niedozwolonych. Solidarność nie powstaje natomiast, gdy kilka osób odpowiada za szkodę z tytułu niewykonania zobowiązania (odpowiedzialność kontraktowa), jak również wtedy, gdy jedna odpowiada z deliktu, a druga – z kontraktu. W praktyce najczęstszym przypadkiem zastosowania art. 441 k.c. jest współsprawstwo kilku osób. Może to być jednak również np. współposiadanie pojazdu. O regułach solidarnej odpowiedzialności była już wyżej mowa[300]. Sprawę ewentualnych rozliczeń regresowych między współodpowiedzialnymi podmiotami reguluje art. 441 § 2 (regres częściowy) i § 3 k.c. (regres pełny)[301].

[300] Zob. pkt 4 niniejszego rozdziału.

[301] Więcej na ten temat B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, Warszawa 1978.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

7. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej

podstawy odpowiedzialności

1. Współcześnie niekwestionowaną zasadą jest ponoszenie odpowiedzialności za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej. Zasada ta została wyrażona w art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej. Rozwinięcie tej idei znajdujemy w Kodeksie cywilnym, w art. 417–417[2].

Wspomniane przepisy Kodeksu cywilnego obowiązują od 1.09.2004 r.[302] Nie oznacza to jednak, że wcześniej ustawodawca nie znał odpowiedzialności Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego. Była ona jednak inaczej ukształtowana. Skarb Państwa ponosił odpowiedzialność, jeżeli szkoda została wyrządzona przez funkcjonariusza państwowego przy wykonywaniu powierzonej mu czynności. Za funkcjonariuszy państwowych uważano pracowników organów państwowych, osoby działające na zlecenie tych organów, osoby pełniące funkcje państwowe z wyboru, żołnierzy, policjantów. Do niedawna tak interpretowano przepisy o odpowiedzialności Skarbu Państwa, że warunkiem tej odpowiedzialności było postawienie funkcjonariuszowi państwowemu zarzutu winy (z tym że mogła to być także tzw. wina anonimowa – chodzi tu o sytuacje, gdy wiadomo, że określoną szkodę wyrządziła jedna z osób funkcjonujących w danej strukturze państwowej, ale nie można było ustalić konkretnego sprawcy). Po wejściu w życie obecnie obowiązującej Konstytucji RP uznano, że do odpowiedzialności Skarbu Państwa stwierdzenie winy funkcjonariusza nie jest konieczne[303]. Takiej interpretacji sprzyjała treść wspomnianego wyżej art. 77 ust. 1 Konstytucji RP. Ostateczne potwierdzenie trafności takiej interpretacji nastąpiło w wyroku TK z 4.12.2001 r., SK 18/00, OTK 2001/8, poz. 256.

Nowelizacja Kodeksu cywilnego poszła w tym właśnie kierunku. Artykuł 417 k.c. w obecnej wersji przewiduje odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej, którą poniesie Skarb Państwa, jednostka samorządu terytorialnego lub inna osoba prawna wykonująca tę władzę z mocy prawa. Istotnym rozwiązaniem jest rezygnacja z powiązania odpowiedzialności

[302] Obszerniej na temat tych rozwiązań i ich genezy zob. E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006; P. Dzienis, *Odpowiedzialność cywilna władzy publicznej*, Warszawa 2006; A. Banaszczyk [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 749–868; M. Safjan, K.J. Matuszyk, *Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej*, Warszawa 2009.

[303] Zob. M. Pyziak-Szafnicka, *Odpowiedzialność gmin za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy*, KPP 1997/3, s. 449.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

z działaniem lub zaniechaniem funkcjonariusza. Oczywiście w konkretnym przypadku zazwyczaj określone skutki obciążają osobę lub osoby, które wykonują czynności związane z funkcjonowaniem władzy publicznej. Z punktu widzenia poszkodowanego jest to już jednak kwestia drugoplanowa, gdyż zasadniczą sprawą jest sprawowanie władzy publicznej.

odpowiedzialność za orzeczenia i decyzje

2. Pod rządami wcześniej obowiązującej regulacji szczególne reguły przewidziane były dla sytuacji, w których szkoda została wyrządzona przez nieprawidłowe stosowanie prawa, tj. przez wydanie nieprawidłowego orzeczenia lub zarządzenia (np. oparta na wadliwych ustaleniach decyzja administracyjna). Ustawodawca chciał jednak zapobiec sytuacji, w której strona niezadowolona z orzeczenia sądu lub decyzji administracyjnej występować będzie z tego tytułu o odszkodowanie przeciwko Skarbowi Państwa. Z uwagi na to w takich wypadkach Skarb Państwa ponosił odpowiedzialność tylko wówczas, gdy przy wydaniu orzeczenia lub zarządzenia nastąpiło naruszenie prawa ścigane w trybie postępowania karnego lub dyscyplinarnego, a wina sprawcy szkody została stwierdzona odpowiednim orzeczeniem. Przepis ten, bardzo ograniczający prawa poszkodowanego, uznany został za sprzeczny z Konstytucją i utracił moc na podstawie powołanego wyżej wyroku TK.

Nowelizacja Kodeksu cywilnego dokonana w 2004 r. przyniosła rozwiązanie przewidujące odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez orzeczenie lub decyzję (art. 417^1 § 2 k.c.). Jednocześnie przewidziano jednak istotne ograniczenie, niepozwalające na rozszerzenie odpowiedzialności w sposób nieracjonalny. Chodzi o to, że naprawienia szkody można się domagać dopiero po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu niezgodności orzeczenia lub decyzji z prawem. Odpowiedzialność pojawić się może również w przypadku szkody spowodowanej milczeniem organu, tj. niewydaniem orzeczenia lub decyzji wbrew prawnemu obowiązkowi (art. 417^1 § 3 k.c.). Wtedy również można dochodzić odszkodowania po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu, że niewydanie decyzji jest sprzeczne z prawem.

bezprawie legislacyjne

3. Istotnym problemem jest także kwestia odpowiedzialności organów władzy za szkody wyrządzone przez nieprawidłowe stanowienie prawa. W tym zakresie obowiązuje art. 417^1 § 1 k.c., dotyczący odpowiedzialności za tzw. bezprawie legislacyjne, tj. za szkodę spowodowaną wydaniem aktu normatywnego sprzecznego z Konstytucją RP, ratyfikowaną umową międzynarodową lub ustawą. Dochodzić odszkodowania można jednak dopiero wówczas, gdy niezgodność ta została stwierdzona we właściwym postępowaniu (chodzi o postępowanie przed TK, natomiast w literaturze prawniczej wiele kontrowersji wywołuje zagadnienie zakresu kompetencji sądów powszechnych w razie uznania przez te organy, że zachodzi taka niezgodność). Interesującym rozwiązaniem Kodeksu cywilnego jest także wprowadzenie odpowie-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

działności za szkodę wyrządzoną przez niewydanie aktu, który powinien być wydany zgodnie z przepisami (art. 417^1 § 4 k.c.).

odpowiedzialność na zasadzie słuszności

4. Skarb Państwa, jednostka samorządu terytorialnego lub inny podmiot wykonujący władzę publiczną mogą także w pewnych wypadkach odpowiadać na zasadzie słuszności. Dotyczy to takich szkód, które – zdaniem ustawodawcy – powinny być naprawione, ale za które podmioty te nie ponoszą odpowiedzialności na podstawie wyżej omówionych przepisów. Stanie się tak, gdy działanie lub zaniechanie było wprawdzie zgodne z prawem, ale i tak doprowadziło do wyrządzenia szkody. Wówczas w grę może wejść art. 417^2 k.c., zgodnie z którym poszkodowany może w takich przypadkach żądać całkowitego lub częściowego naprawienia szkody (a także zadośćuczynienia pieniężnego), jeżeli okoliczności, a zwłaszcza niezdolność poszkodowanego do pracy lub jego ciężkie położenie materialne, wskazują, że wymagają tego względy słuszności. Dotyczy to jednak nie wszystkich szkód, ale tylko szkód na osobie. Nie wchodzą zatem w grę szkody w mieniu[304].

przepisy szczególne

5. Należy jeszcze zaznaczyć, że zgodnie z art. 421 k.c. omówionych wyżej przepisów o odpowiedzialności za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej nie stosuje się, gdy odpowiedzialność ta jest uregulowana w przepisach szczególnych (np. odpowiedzialność za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie – art. 552–558 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2018, poz. 1987 ze zm.).

Podkreślenia wymaga to, że w ostatnich czasach – po zmianie ustroju społecznego i gospodarczego i w związku z przeprowadzonymi reformami państwa – pewne obszary życia społecznego zostały wyłączone ze sfery władzy publicznej, co powoduje, że odpowiedzialność za ewentualne szkody poniosą podmioty, które nie wykonują władzy publicznej. Przykładem mogą być np. szkody wyrządzone przy leczeniu. W ramach reformy służby zdrowia powstały samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej, od których – a nie od państwa – należy dochodzić naprawienia takich szkód.

8. Zmiana stron w zobowiązaniu

8.1. Uwagi ogólne

zmiana stron

Prawo cywilne stwarza mechanizmy, których zastosowanie umożliwia zmianę podmiotów uczestniczących w stosunku obligacyjnym. Wskutek ich

[304] Więcej na ten temat zob. B. Więzowska, *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa 2009.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zastosowania dochodzi do zmian podmiotowych, przy niezmienionych elementach przedmiotowych. Treść zobowiązania pozostaje zatem niezmienna, w związku z czym nie zmieniają się prawa ani obowiązki wynikające ze stosunku prawnego.

Zmiany, o których mowa, dotyczyć mogą obu stron stosunku zobowiązaniowego – zarówno wierzyciela, jak i dłużnika. W pierwszym przypadku dłużnik pozostaje ten sam, zmienia się tylko osoba uprawniona do świadczenia; świadczenie pozostaje niezmienione. W drugim przypadku natomiast pozostaje ten sam wierzyciel, zmiana dotyczy zaś osoby, która powinna świadczenie spełnić. Kodeks cywilny reguluje dwa przypadki zmiany podmiotowej po stronie wierzyciela – przelew wierzytelności (art. 509–517 k.c.) i wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela (art. 518 k.c.) – oraz dwa przypadki zmiany po stronie dłużnika – przejęcie długu (art. 519–525 k.c.) i ustawowe przystąpienie do długu (art. 55^4 k.c.).

8.2. Przelew wierzytelności

pojęcie przelewu

1. Przelew (cesja) jest umową, na podstawie której wierzytelność przechodzi z wierzyciela (cedenta) na osobę trzecią (cesjonariusza). Osoba ta do tej pory pozostawała poza stosunkiem zobowiązaniowym. Skuteczność przelewu nie zależy od zgody dłużnika ani nawet od jego wiedzy o przejściu wierzytelności na inną osobę (art. 509 § 1 k.c.). Wraz z wierzytelnością przechodzą na nabywcę wszelkie związane z nią prawa, w szczególności roszczenie o zaległe odsetki (art. 509 § 2 k.c.)[305].

Przelew może nastąpić na podstawie różnych umów. Najczęściej będzie to umowa sprzedaży lub darowizny, ale może to być również inna umowa zobowiązująca do przeniesienia wierzytelności (art. 510 k.c.).

Przelew w zasadzie nie wymaga szczególnej formy. Jeżeli jednak wierzytelność jest stwierdzona pismem, przelew również powinien być stwierdzony pismem (art. 511 k.c.).

ochrona dłużnika

2. Skoro dłużnik nie bierze udziału w przelewie, nie może ponosić w związku z tym żadnych ujemnych konsekwencji. Ustawodawca przewidział zatem pewne mechanizmy ochrony dłużnika. Po pierwsze, powinien on być zawiadomiony przez zbywcę wierzytelności o dokonanym przelewie. Do tego czasu

[305] Obszernie na temat przelewu zob. K. Zawada, *Umowa przelewu wierzytelności*, Kraków 1990; tenże [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 1015–1066; J. Mojak, *Obrót wierzytelnościami*, Warszawa 2001.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

może spełnić świadczenie do rąk poprzedniego wierzyciela, chyba że wiedział o przelewie (art. 512 k.c.). Po drugie, dłużnikowi przysługują w stosunku do nabywcy wszystkie zarzuty, które miał on przeciwko zbywcy w chwili powzięcia wiadomości o przelewie (art. 513 § 1 k.c.). Po trzecie, może on z przelanej wierzytelności potrącić wierzytelność, która mu przysługuje względem zbywcy, chociażby stała się ona wymagalna dopiero po otrzymaniu przez dłużnika wiadomości o przelewie; nie dotyczy to jednak wypadku, gdy wierzytelność przysługująca względem zbywcy stała się wymagalna później niż wierzytelność będąca przedmiotem przelewu (art. 513 § 2 k.c.).

odpowiedzialność zbywcy

Cedent w zasadzie nie odpowiada względem cesjonariusza za wypłacalność dłużnika, odpowiada tylko za istnienie wierzytelności będącej przedmiotem przelewu. Może on jednak w umowie przelewu przyjąć na siebie odpowiedzialność także za wypłacalność dłużnika (art. 516 k.c.).

ograniczenia przelewu

3. Istnieją pewne ograniczenia możliwości przenoszenia wierzytelności w drodze przelewu. Przedmiotem cesji nie mogą być prawa niezbywalne (np. prawo odkupu, prawo pierwokupu, prawo dożywocia). Ponadto przepisów o przelewie nie stosuje się do wierzytelności związanych z dokumentem na okaziciela (art. 517 § 1 k.c.). Takie wierzytelności są przenoszone przez przeniesienie własności dokumentu, do czego potrzebne jest jego wydanie (art. 517 § 2 k.c.). Również do dokumentów zbywalnych przez indos nie stosuje się przepisów o przelewie (art. 517 § 1 k.c.).

W przypadku gdy wierzytelność jest stwierdzona pismem, ustawa zezwala na zastrzeżenie, że przelew nie może nastąpić bez zgody dłużnika (*pactum de non cedendo*). Zgodnie z art. 514 k.c. zastrzeżenie takie jest skuteczne względem nabywcy wierzytelności tylko wtedy, gdy pismo zawiera wzmiankę o tym zastrzeżeniu, chyba że nabywca wiedział o zastrzeżeniu w chwili przelewu.

8.3. Subrogacja

wstąpienie osoby trzeciej w prawa wierzyciela

Zmiana wierzyciela może nastąpić również w drodze subrogacji, która oznacza wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela. Zmiana wierzyciela następuje wówczas w wyniku zapłaty cudzego długu. Jednak nie zawsze osoba trzecia, która spłaca cudzy dług, staje się wierzycielem.

Następuje to w przypadkach określonych w art. 518 § 1 k.c., tzn. wtedy gdy:
1) osoba ta płaci cudzy dług, za który jest odpowiedzialna osobiście lub pewnymi przedmiotami majątkowymi (np. poręczyciel, zastawca);
2) przysługuje jej prawo, przed którym spłacona wierzytelność ma pierwszeństwo zaspokojenia;

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3) działa ona w celu wstąpienia w prawa wierzyciela za zgodą dłużnika, wyrażoną na piśmie;
4) przepisy szczególne przewidują wstąpienie jej w prawa wierzyciela (np. art. 828 § 1).

W przypadkach określonych w art. 518 § 1 k.c. wierzyciel nie może odmówić przyjęcia świadczenia od osoby trzeciej, jeżeli jest ono już wymagalne (art. 518 § 2 k.c.).

W razie częściowej spłaty długu przez osobę trzecią wierzycielowi przysługuje pierwszeństwo zaspokojenia w zakresie pozostałej części przed wierzytelnością, która w wyniku subrogacji przeszła na tę osobę (art. 518 § 3 k.c.)[306].

8.4. Przejęcie długu

pojęcie przejęcia długu

1. Przejęcie długu jest umową, na podstawie której osoba trzecia wstępuje w miejsce dłużnika, który zostaje z długu zwolniony (art. 519 § 1 k.c.). Jest to zatem tzw. zwalniające przejęcie długu[307]. W odróżnieniu od przelewu, przy którym wystarczało porozumienie zbywcy i nabywcy wierzytelności, w przejęciu długu uczestniczyć muszą wszystkie zainteresowane osoby, tj. dotychczasowy dłużnik, nowy dłużnik (przejemca) oraz wierzyciel. O ile bowiem w razie przelewu sytuacja dłużnika nie ulega zmianie (zmienia się tylko adresat świadczenia), o tyle zmiana dłużnika może mieć zasadnicze znaczenie dla wierzyciela. Zgodnie z zasadą swobody umów dopuszczalne jest także tzw. kumulatywne przejęcie długu (przystąpienie do długu). Od przejęcia zwalniającego różni się tym, że dotychczasowy dłużnik nie zostaje z długu zwolniony, ale staje się współdłużnikiem obok nowego, który do długu przystępuje. Wzmacnia to oczywiście pozycję wierzyciela.

Zgodnie z art. 519 § 2 k.c. przejęcie długu może nastąpić w jeden z dwóch sposobów:
1) przez umowę między wierzycielem a osobą trzecią – za zgodą dłużnika;
2) przez umowę między dłużnikiem a osobą trzecią – za zgodą wierzyciela.

Zgoda wymienionych osób może być wyrażona którejkolwiek ze stron, jednak zgoda wierzyciela jest bezskuteczna, jeżeli nie wiedział on, że przejemca jest niewypłacalny. Brak oświadczenia o wyrażeniu zgody w terminie wyznaczonym przez strony umowy jest jednoznaczny z odmową zgody (art. 520 k.c.).

[306] Więcej na temat subrogacji zob. A. Szpunar, *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, Kraków 2000.
[307] Obszernie na ten temat zob. P. Drapała, *Zwalniające przejęcie długu*, Warszawa 2002.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Skutki odmowy zgody określa art. 521 k.c. Są one następujące:

1) jeżeli zgody odmówił dłużnik, umowę między wierzycielem a przejemcą uważa się za niezawartą;
2) jeżeli zgody odmówił wierzyciel, dług pozostaje po stronie dotychczasowego dłużnika, niedoszły przejemca odpowiada zaś względem dłużnika za to, że wierzyciel nie będzie żądał od niego spełnienia świadczenia (jest to tzw. ustawowa konwersja przejęcia długu w umowę gwarancyjną, o której stanowi art. 392 k.c.).

forma

2. Zarówno sama umowa o przejęcie długu, jak i zgoda wierzyciela wymagają formy pisemnej pod rygorem nieważności (art. 522 k.c.). Forma zgody dłużnika nie jest w umowie określona, należy zatem przyjąć, że jego zgoda może być wyrażona w dowolnej formie.

zarzuty przejemcy

3. Przejemcy służą przeciwko wierzycielowi trzy rodzaje zarzutów. Po pierwsze, może on podnieść dotychczasowe własne zarzuty osobiste, które mu przysługują przeciwko wierzycielowi. Po drugie, może on podnieść zarzut dotyczący ważności przejęcia długu. Po trzecie, może on podnieść zarzuty, które miał dotychczasowy dłużnik; nie może jednak dokonać potrącenia z wierzytelności dotychczasowego dłużnika (art. 524 § 1 k.c.).

Przejęcie długu jest tzw. czynnością prawną abstrakcyjną. Abstrakcyjność przejawia się w tym, że przejemca nie może się powołać, występując przeciwko wierzycielowi, na zarzuty wynikające ze stosunku prawnego między przejemcą a dotychczasowym dłużnikiem, będące podstawą prawną przejęcia długu. Nie dotyczy to jednak zarzutów, o których wierzyciel wiedział (art. 524 § 2 k.c.).

zabezpieczenie

4. Osoba dłużnika nie jest oczywiście także obojętna dla tego, kto ustanowił zabezpieczenie wierzytelności. Żeby nie doprowadzić do pogorszenia jego sytuacji, art. 525 k.c. stanowi, że w braku zgody poręczyciela lub osoby, która ustanowiła zastaw czy hipotekę, zabezpieczenie na skutek przejęcia długu wygasa.

8.5. Ustawowe przystąpienie do długu

przystąpienie do długu

Jak wyżej wspomniano, umowne przystąpienie do długu polega na tym, że do istniejącego stosunku zobowiązaniowego wstępuje – obok dotychczasowego dłużnika – inna osoba. Przystąpienie do długu może nastąpić na podstawie umowy. Ustawa nie reguluje tej umowy, pozostawiając wskazaną kwestię swobodzie kontraktowej stron. Artykuł 55^4 k.c. reguluje natomiast tzw. ustawowe przystąpienie do długu, które następuje z mocy samego

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

prawa w razie zbycia przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego[308]. Zgodnie z tym przepisem nabywca jest w takim przypadku odpowiedzialny solidarnie ze zbywcą za jego zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa lub gospodarstwa. Od odpowiedzialności będzie zwolniony tylko wtedy, gdy w chwili nabycia nie wiedział o zobowiązaniach mimo zachowania należytej staranności.

Odpowiedzialność nabywcy jest jednak ograniczona kwotowo do wartości nabytego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa. Wartość tę oblicza się według stanu w chwili nabycia, a według cen w chwili zaspokojenia wierzyciela.

Artykuł 55^4 k.c. nie zezwala ponadto na wyłączenie solidarnej odpowiedzialności nabywcy bez zgody wierzycieli.

9. Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika

podstawy ochrony wierzyciela

1. Ze stosunku zobowiązaniowego wynikają prawa i obowiązki między stronami. Ze względnego charakteru wierzytelności wynika, że tylko druga strona ma obowiązek respektować prawa wierzyciela. Niektóre czynności prawne dokonane przez dłużnika z innymi osobami mogą jednak prowadzić do naruszenia interesów wierzyciela. Wierzyciel jest wówczas w trudnej sytuacji, ponieważ nie bierze udziału w czynnościach dokonywanych przez dłużnika i nie ma nad nimi kontroli. Jako podmiot znajdujący się poza stosunkami obligacyjnymi łączącymi dłużnika z osobami trzecimi nie może wpływać na ich treść. Ustawodawca dostrzegł zagrożenie interesów wierzyciela i w art. 527–534 k.c. uregulował mechanizm przeciwdziałania skutkom czynności dokonywanych z pokrzywdzeniem wierzyciela.

Ochrona wierzycieli polega na tym, że w sytuacji gdy wskutek czynności prawnej dłużnika z osobą trzecią osoba ta uzyskała korzyść majątkową, każdy z wierzycieli może żądać uznania tej czynności za bezskuteczną w stosunku do niego. W takim przypadku powództwo kieruje się bezpośrednio przeciwko osobie trzeciej, pozostającej poza stosunkiem obligacyjnym łączącym wierzyciela i dłużnika. Skoro wierzyciel uzyskuje ochronę skuteczną także wobec innych osób niż dłużnik, mówi się o tzw. rozszerzonej skuteczności wierzytelności. Roszczenie, o którym mowa, nosi nazwę akcji pauliańskiej.

[308] Więcej na ten temat zob. E. Norek, *Przedsiębiorstwo w obrocie gospodarczym*, Warszawa 2008.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przesłanki akcji pauliańskiej

2. Przesłanki akcji pauliańskiej określa art. 527 k.c. Są one następujące:
1) czynność prawna dłużnika dokonana z pokrzywdzeniem wierzyciela,
2) zła wiara dłużnika,
3) zła wiara osoby trzeciej.

Zgodnie z art. 527 § 2 k.c. czynność jest dokonana z pokrzywdzeniem wierzyciela, jeżeli wskutek tej czynności dłużnik stał się niewypłacalny lub pogłębiła się jego niewypłacalność. Pojęcie niewypłacalności jest użyte w tym przepisie w potocznym znaczeniu, nie chodzi tu o formalnie ogłoszony stan upadłości.

Zła wiara dłużnika oznacza istnienie po jego stronie świadomości tego, że czynność prawna jest krzywdząca dla wierzyciela. W przypadku darowizny ustawodawca wprowadza domniemanie tej przesłanki. Zgodnie z art. 529 k.c., jeżeli w chwili darowizny dłużnik był niewypłacalny lub stał się niewypłacalny wskutek jej dokonania, domniemywa się, że działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli.

Zła wiara osoby trzeciej oznacza, że wiedziała ona – lub przy zachowaniu należytej staranności mogła się dowiedzieć – iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. W niektórych przypadkach ustawa wprowadza domniemanie spełnienia tej przesłanki. Dotyczy to sytuacji, gdy korzyść majątkowa została uzyskana przez osobę będącą w bliskim stosunku z dłużnikiem (art. 527 § 3 k.c.) lub przedsiębiorcę pozostającego z dłużnikiem w stałych stosunkach gospodarczych (art. 527 § 4 k.c.). Niekiedy nawet przesłanka ta odpada w ogóle. Chodzi tu o sytuację, gdy osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową bezpłatnie. Wówczas wierzyciel może wystąpić z akcją pauliańską nawet wtedy, gdy osoba ta nie wiedziała i przy zachowaniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli (art. 528 k.c.).

mechanizm akcji pauliańskiej

3. Uznanie za bezskuteczną czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli następuje w drodze powództwa lub zarzutu przeciwko osobie trzeciej (art. 531 § 1 k.c.). Jeżeli osoba ta rozporządziła korzyścią, wierzyciel może wystąpić bezpośrednio przeciwko osobie, na której rzecz rozporządzenie nastąpiło, o ile wiedziała ona o okolicznościach uzasadniających uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną lub gdy rozporządzenie było nieodpłatne (art. 531 § 2 k.c.). Korzystny dla wierzyciela wyrok znacznie poprawia jego położenie, ponieważ może on dochodzić zaspokojenia swojego roszczenia ze składników majątkowych, które wskutek zaskarżonej czynności wyszły z majątku dłużnika lub nie weszły do niego. Ma on w tym zakresie pierwszeństwo przed wierzycielami osoby trzeciej (art. 532 k.c.). Należy zaznaczyć, że wyrok jest skuteczny tylko względem tego wierzyciela, który

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wystąpił z powództwem. Inni, którzy z akcją pauliańską nie wystąpili, nie mogą na tej podstawie domagać się zaspokojenia swoich roszczeń.

Osoba trzecia może jednak zwolnić się od zadośćuczynienia roszczeniu wierzyciela, jeżeli sama zaspokoi jego roszczenie lub wskaże mu wystarczające do zaspokojenia mienie dłużnika (art. 533 k.c.).

termin

4. Z akcją pauliańską można wystąpić w terminie do 5 lat od daty dokonania czynności z pokrzywdzeniem wierzycieli (art. 534 k.c.)[309]. Jest to termin zawity (prekluzyjny), tzn. jego upływ powoduje wygaśnięcie roszczenia[310].

10. Przedawnienie roszczeń. Terminy zawite

10.1. Pojęcie i skutki przedawnienia

pojęcie przedawnienia

1. Przedawnienie w prawie cywilnym polega na tym, że po upływie określonego czasu dłużnik może się uchylić od zaspokojenia roszczenia wierzyciela (art. 117 § 2 k.c.). Nie oznacza to, że zobowiązanie wygasa. Istnieje ono nadal i nadal dłużnik powinien spełnić świadczenie. Jednak spełnienie świadczenia jest zależne już tylko od jego woli, wierzyciel nie może uzyskać świadczenia w drodze przymusowej egzekucji[311]. Jak wspomniano wyżej, powołanie się przez dłużnika na zarzut przedawnienia skutkuje przekształceniem zobowiązania w tzw. zobowiązanie naturalne, w którym nadal istnieje dług, ale nie ma już odpowiedzialności, czyli gotowości majątku dłużnika do spełnienia świadczenia. Jak z tego wynika, przedawnienie jest konstrukcją działającą na korzyść dłużnika. Uzasadnieniem instytucji przedawnienia jest twierdzenie, że wierzyciel powinien troszczyć się choćby w minimalnym stopniu o swoje interesy i zadbać o dochodzenie roszczenia w rozsądnym terminie. Należy jednak zaznaczyć, że w świetle nowelizacji Kodeksu cywilnego wprowadzonej z 9.07.2018 r.[312], po upływie terminu przedawnienia nie można domagać się zaspokojenia roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi (art. 117 § 2^1 k.c.).

[309] Więcej na temat akcji pauliańskiej zob. M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*, Warszawa 1995, oraz [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 1223–1293.

[310] Zob. Z. Świderski w rozdziale dziesiątym, pkt 1.3.

[311] Obszerniej na temat przedawnienia zob. B. Kordasiewicz [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2002, s. 527–627; A. Stępień-Sporek, F. Sporek, *Przedawnienie i terminy zawite*, Warszawa 2009; T. Pałdyna, *Przedawnienie w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2010.

[312] Ustawa z 13.04.2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 1104).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Przedawnieniu ulegają roszczenia majątkowe (art. 117 § 1 k.c.). Istnieją jednak również takie roszczenia majątkowe, które się nie przedawniają, np. roszczenie o zniesienie współwłasności (art. 220 k.c.), roszczenia o ochronę własności nieruchomości (art. 223 k.c.).

zarzut przedawnienia

2. Upływu terminu przedawnienia sąd nie uwzględnia z urzędu – poza wskazanym wyżej art. 117 § 2^1 k.c. Dłużnik niebędący konsumentem musi zatem wyraźnie powołać się na przedawnienie, czyli zgłosić zarzut przedawnienia. W przeciwnym razie sąd rozpozna sprawę tak, jakby przedawnienie nie nastąpiło. Dłużnik może również zrzec się korzystania z zarzutu przedawnienia, jednak nie może tego uczynić przed upływem terminu przedawnienia (art. 117 § 2 zdanie drugie k.c.).

10.2. Bieg terminu przedawnienia

terminy przedawnienia

1. Bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stało się wymagalne (art. 120 § 1 k.c.). Wymagalność roszczenia oznacza stan, w którym świadczenie powinno być spełnione przez dłużnika[313].

Długość terminów przedawnienia nie jest jednakowa. Co do zasady wynosiła ona do niedawna 10 lat, ale w ramach wspomnianej nowelizacji z 2018 r. wynosi teraz 6 lat (art. 118 zdanie pierwsze k.c.). Istnieją jednak przepisy szczególne, które wprowadzają inne terminy przedawnienia. Takie inne terminy przedawnienia są przewidziane przykładowo dla roszczeń:

1) o naprawienie szkody wynikłej z przestępstwa (20 lat – art. 442^1 § 2 k.c.);
2) o świadczenia okresowe (3 lata – art. 118 k.c.);
3) związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej (3 lata – art. 118 k.c.);
4) z tytułu sprzedaży dokonanej w zakresie działalności przedsiębiorstwa sprzedawcy, rzemieślników z takiego tytułu oraz prowadzących gospodarstwa rolne z tytułu sprzedaży płodów rolnych i leśnych (2 lata – art. 554 k.c.);
5) wynikających z umowy o dzieło (2 lata – art. 646 k.c.);
6) wynikających z umowy rachunku bankowego (2 lata – art. 731 k.c.);
7) wynikających z umowy spedycji (1 rok – art. 803 § 1 k.c.);
8) wynikających z umowy składu (1 rok – art. 859^9 k.c.);
9) biorącego pożyczkę o wydanie przedmiotu pożyczki (6 miesięcy – art. 722 k.c.).

[313] Co do terminu wymagalności zob. pkt 5.1.2 teza 1 niniejszego rozdziału.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Szczególny sposób oznaczenia podwójnego terminu przedawnienia przewidziano dla roszczeń z tytułu czynów niedozwolonych oraz roszczeń z tytułu szkód wyrządzonych przez niebezpieczne produkty[314].

Dodać należy, że od 9.07.2018 r. koniec terminu przedawnienia przypada na ostatni dzień roku kalendarzowego, chyba że termin przedawnienia jest krótszy niż dwa lata (art. 118 zdanie drugie k.c.).

zawieszenie biegu przedawnienia

2. Bieg terminu przedawnienia może ulec zawieszeniu bądź przerwaniu.

Zawieszenie biegu przedawnienia (art. 121 k.c.) polega na tym, że na skutek pewnych okoliczności przedawnienie przestaje biec, a po ustaniu tych okoliczności biegnie w dalszym ciągu. Przyczynami zawieszenia mogą być szczególny stosunek osobisty łączący dłużnika i wierzyciela oraz niemożność dochodzenia roszczeń z powodu siły wyższej. Zgodnie z art. 121 pkt 1–3 k.c. zawieszony jest bieg przedawnienia co do roszczeń przysługujących osobom niemającym pełnej zdolności do czynności prawnych przeciwko rodzicom, opiekunowi lub kuratorowi – przez czas trwania władzy rodzicielskiej, opieki lub kurateli oraz roszczeń przysługujących małżonkom przeciwko sobie – przez czas trwania małżeństwa. Natomiast zgodnie z art. 121 pkt 4 k.c. zawieszenie dotyczy także biegu przedawnienia co do wszelkich roszczeń, które nie mogą być dochodzone przed sądem z powodu siły wyższej – przez czas trwania przeszkody.

przerwanie biegu przedawnienia

3. Przerwanie biegu przedawnienia (art. 123–124 k.c.) polega na tym, że na skutek pewnych okoliczności przedawnienie przestaje biec, a po ustaniu tych okoliczności biegnie od początku. Przerwanie biegu przedawnienia następuje bądź przez podjęcie przez wierzyciela pewnych formalnych czynności dotyczących roszczenia, bądź przez uznanie roszczenia przez dłużnika. Zgodnie z art. 123 § 1 pkt 1 k.c. bieg przedawnienia przerywa każda czynność przed sądem, sądem polubownym lub organem egzekucyjnym, przedsięwzięta bezpośrednio w celu dochodzenia roszczenia (powództwo o zasądzenie świadczenia), jego ustalenia (tzw. powództwo ustalające), zaspokojenia (wniosek do komornika o przeprowadzenie egzekucji) lub zabezpieczenia (wniosek o zabezpieczenie). Przez czas trwania postępowania przedawnienie nie biegnie, zaczyna biec dopiero z chwilą zakończenia postępowania (art. 124 § 2 k.c.). Ważne jest, że jeżeli roszczenie zostało stwierdzone prawomocnym orzeczeniem sądu lub sądu polubownego, jak również ugodą zawartą przed sądem, przedawnia się z upływem 6 lat (przed 9.07.2018 r. było to 10 lat), choćby pierwotny termin przedawnienia dla dochodzenia tego roszczenia był krótszy; nie dotyczy to tylko świadczeń okresowych należnych w przyszłości

[314] Por. art. 442^1 i 449^8 k.c.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

(art. 125 k.c.). Trzeba zwrócić uwagę, że biegu przedawnienia nie przerywa samo wezwanie dłużnika do spełnienia świadczenia, nawet kilkakrotnie ponawiane, jeśli wierzyciel nie podejmie odpowiednich kroków formalnych. Może jednak dojść do przerwania biegu przedawnienia w inny sposób, zgodnie bowiem z art. 123 § 1 pkt 2 i 3 k.c. przerwanie biegu przedawnienia następuje także przez uznanie roszczenia przez dłużnika oraz przez wszczęcie mediacji.

Wyróżnia się uznanie właściwe i uznanie niewłaściwe, oba wywierają wspomniany skutek. Uznanie właściwe jest to oświadczenie woli (czynność prawna) dłużnika, które dotyczy roszczenia (np. umowa z wierzycielem co do rozłożenia świadczenia na raty). Uznanie niewłaściwe to każdy przejaw wiedzy dłużnika o istnieniu zobowiązania (np. wzmianka o ciążącym na nim długu w jakiejkolwiek korespondencji).

10.3. Terminy zawite

terminy zawite

1. Obok terminów przedawnienia występują również tzw. terminy zawite, zwane inaczej prekluzyjnymi. Termin zawity charakteryzuje się tym, że po jego upływie określone uprawnienie wygasa[315]. Skutek upływu terminu jest zatem w tym wypadku dalej idący niż w razie przedawnienia, gdyż przedawnienie powoduje tylko, o czym była wyżej mowa, osłabienie możliwości skutecznego dochodzenia roszczenia. Po upłynięciu terminu zawitego roszczenia już po prostu nie ma. W związku z tym, odmiennie niż przy przedawnieniu, sąd uwzględni upływ tego terminu z urzędu, bez potrzeby zgłaszania przez stronę zarzutu w tym zakresie. Terminy zawite są zazwyczaj krótsze niż terminy przedawnienia. Wynikają one zawsze z określonych przepisów szczególnych, które określają początek, a także długość biegu terminu. Z tego względu nie ma w tym zakresie ogólnych przepisów[316].

Przepisy o terminach zawitych mają charakter przepisów bezwzględnie obowiązujących.

2. Można wskazać przykładowo następujące terminy zawite:
1) dla akcji pauliańskiej (5 lat od daty czynności prawnej – art. 534 k.c.);
2) dla uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia złożonego pod wpływem błędu lub groźby (rok od wykrycia błędu lub ustania stanu obawy – art. 88 § 2 k.c.);

[315] Zob. B. Kordasiewicz [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, red. Z. Radwański, 2002, s. 628–652.

[316] Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2009, s. 357–358.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3) dla roszczenia posesoryjnego, czyli roszczenia o ochronę naruszonego posiadania (rok od chwili naruszenia – art. 344 § 2 k.c.);
4) dla wykonania uprawnień kupującego z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy sprzedanej (2 lata, a gdy chodzi o wady budynku – 5 lat od dnia wydania rzeczy kupującemu – art. 568 § 1 k.c.);
5) dla roszczenia o wstrzymanie budowy (miesiąc od rozpoczęcia budowy – art. 347 § 2 k.c.).

Do biegu terminów zawitych mogą mieć zastosowanie odpowiednio przepisy o zawieszeniu i przerwaniu biegu terminów przedawnienia. W szczególności dotyczy to terminów do dochodzenia roszczeń[317].

[317] Tamże, s. 359.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział czternasty

ZAGADNIENIA OGÓLNE UMÓW

1. Uwagi ogólne

1.1. Pojęcie umowy. Swoboda umów

pojęcie umowy

1. Umowa jest czynnością prawną, co oznacza, że strony umowy składają oświadczenia woli zmierzające bezpośrednio do wywołania skutku prawnego w postaci powstania, zmiany lub ustania stosunku prawnego. Umowa jest czynnością prawną dwustronną, co oznacza, że do jej dokonania konieczne jest złożenie zgodnych oświadczeń woli przez dwie strony. Wyjątkowo mamy do czynienia z umowami wielostronnymi (np. umowa spółki w przypadku co najmniej trzech wspólników). Jednak po każdej ze stron występować może wielość podmiotów. Osiągnięcie porozumienia może nastąpić w jeden ze sposobów zawarcia umowy, o których będzie mowa niżej.

zasada swobody umów

2. Podstawową zasadą prawa umów jest zasada swobody umów. W najszerszym ujęciu oznacza ona, że podmioty prawa cywilnego są swobodne w zakresie podjęcia decyzji o zawarciu umowy oraz decyzji o wyborze kontrahenta. Nikt nie ma prawa narzucać niechcianej umowy. Swoboda w tym zakresie bywa jednak ograniczana w odniesieniu do szczególnych sytuacji. Ustawa może np. przewidywać obowiązek zawarcia umowy po stronie pewnej grupy podmiotów. Dotyczy to przykładowo posiadaczy pojazdów mechanicznych, którzy mają obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone w związku z ruchem tych pojazdów. Także niekiedy ograniczona jest możliwość wyboru kontrahenta ze względu na okoliczności faktyczne lub prawne (np. funkcjonowanie na określonym terenie tylko jednego przewoźnika lub operatora telekomunikacyjnego). Strony mają także w zasadzie swobodę wyboru formy umowy, co wynika z art. 60 k.c. Swoboda ta jest jednak ograniczana przez liczne

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przepisy nakazujące zachowanie szczególnej formy (np. akt notarialny dla przeniesienia własności nieruchomości)[318].

3. Najważniejszym aspektem zasady swobody umów jest swoboda w zakresie ustalenia treści umowy. Zgodnie z art. 353^1 k.c. strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według własnego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. Oznacza to, że prawo nie ogranicza stron w tym sensie, iż nie wprowadza zamkniętej listy umów, które mogą być zawierane (w przeciwieństwie do zasady *numerus clausus* ograniczonych praw rzeczowych). Umowy, które nie są uregulowane w przepisach ustawy, ale są stworzone przez strony w granicach przysługującej im swobody umów, to tzw. umowy nienazwane[319]. Umowami nazwanymi są zaś te, które są uregulowane w przepisach prawa. Mogą być także umowy mieszane, zawierające elementy nawet kilku umów nazwanych i nienazwanych. Należy jednak podkreślić, że także w przypadku większości postanowień umów nazwanych strony mogą wprowadzać odstępstwa od rozwiązań ustawowych. Przeważająca część norm prawa umów ma charakter dyspozytywny, co oznacza, że strony mogą dane problemy rozwiązywać w inny sposób, niż ustalił to ustawodawca. Jeżeli jednak określone kwestie zostaną pozostawione przez strony, stosuje się przepisy ustawy. Od tej zasady są jednak wyjątki, gdyż część postanowień kodeksowych ma charakter bezwzględnie obowiązujący (np. przepisy o długości terminu przedawnienia, przepisy chroniące konsumentów).

Swoboda stron wyrażona w art. 353^1 k.c. ma jednak pewne granice. Wyznaczają ją przede wszystkim przepisy prawa i zasady współżycia społecznego. Ograniczenia te mają na celu przede wszystkim ochronę słabszych uczestników obrotu przed narzucaniem im niekorzystnych dla nich postanowień. Dotyczy to w szczególności – choć nie tylko – ochrony konsumentów[320].

1.2. Rodzaje umów

rodzaje umów

Wyżej wspomniano o klasyfikacji umów jako nazwanych i nienazwanych. Dalsza klasyfikacja umów generalnie pokrywa się z klasyfikacją czynności

[318] Więcej na temat formy czynności prawnej zob. Z. Świderski, rozdział jedenasty.

[319] Bliżej na temat pojęcia umowy nienazwanej zob. W.J. Katner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, *Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, red. W.J. Katner, Warszawa 2010, s. 1–22.

[320] Więcej na temat swobody umów zob. m.in. P. Machnikowski, *Swoboda umów według art. 353^1 k.c. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2005; R. Trzaskowski, *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych (art. 353^1 k.c.)*, Kraków 2005; *Ustawowe ograniczenia swobody umów. Zagadnienia wybrane*, red. B. Gnela, Warszawa 2010.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

prawnych. Zagadnienie to było już wyżej omówione[321]. Z punktu widzenia obrotu szczególne znaczenie mają podziały umów na: odpłatne i nieodpłatne, zobowiązujące i rozporządzające, kauzalne i abstrakcyjne oraz konsensualne i realne.

Ze względu na status stron umowy wyróżnić można także umowy zawierane w obrocie powszechnym, umowy gospodarcze (handlowe) oraz umowy konsumenckie.

Szczególne znaczenie ma wyróżnienie specyficznej grupy umów, jaką stanowią umowy wzajemne. Są to umowy skonstruowane w ten sposób, że świadczenie jednej strony jest odpowiednikiem świadczenia drugiej. Ze względu na szczególne cechy tych umów dotyczą ich zasady wyodrębnione w art. 487–497 k.c.[322]

1.3. Treść umowy

treść umowy

1. Każda umowa musi zawierać oznaczenie stron, które aby ją zawrzeć, muszą dysponować odpowiednim zakresem zdolności do czynności prawnych. Ponieważ umowa jest źródłem stosunku obligacyjnego, określać musi także świadczenie (świadczenia) jako przedmiot tego stosunku. Sposoby określenia świadczenia mogą być różne, nie zawsze wymaga się podania z góry jego ostatecznego kształtu (np. zgodnie z art. 536 § 1 k.c. cenę przy sprzedaży można określić przez wskazanie podstaw jej ustalenia). W każdym razie świadczenie musi być możliwe do spełnienia, gdyż umowa o świadczenie niemożliwe jest nieważna (art. 387 § 1 k.c.).

2. Porozumienie stron musi obejmować przynajmniej tzw. składniki przedmiotowo istotne umowy (*essentialia negotii*). Są to postanowienia, które określają dany typ umowy. Bez osiągnięcia porozumienia w tym zakresie nie można mówić o zawarciu umowy, a zatem można powiedzieć, że wyznaczają one minimalną treść umowy. To, jakie postanowienia należą do składników przedmiotowo istotnych, zależy od konkretnego typu umowy. Przykładowo w umowie sprzedaży chodzi o oznaczenie przedmiotu sprzedaży i ceny, w umowie najmu – o oznaczenie przedmiotu najmu i czynszu, w umowie leasingu – o oznaczenie przedmiotu leasingu, wynagrodzenia finansującego i czasu trwania umowy.

3. Oprócz składników przedmiotowo istotnych umowa może zawierać – według woli stron – także inne postanowienia. Mogą mieć one za przedmiot

[321] Zob. Z. Świderski w rozdziale jedenastym, pkt 1.2.
[322] Zob. pkt 4.2 tego rozdziału.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

w szczególności: czas i miejsce spełnienia świadczenia, warunek, określenie zadatku, odsetek, klauzul waloryzacyjnych, gwarancji, prawa odkupu, prawa pierwokupu, odpowiedzialności za niewykonanie umowy (np. klauzula kary umownej) itd. Poszczególne dodatkowe elementy umów są omawiane w ramach kolejnych zagadnień szczegółowych. Należy zwrócić uwagę, że szczególnej kontroli poddane są postanowienia umów zawieranych przez przedsiębiorców z konsumentami. Polega to na uznaniu za nieobowiązujące tzw. niedozwolonych postanowień umowy[323].

2. Zawieranie umów

2.1. Uwagi ogólne

sposoby zawarcia umowy

Do zawarcia umowy, jako czynności prawnej dwustronnej, potrzebne jest osiągnięcie porozumienia stron co do jej postanowień. Umowa zostaje zawarta na skutek złożenia zgodnych oświadczeń woli[324]. W tym miejscu należy zastanowić się, jakie są „techniczne" sposoby zawarcia umowy, tzn. jaką drogą strony mogą dojść do porozumienia. Z tego punktu widzenia można powiedzieć, że do zawarcia umowy prowadzą:

1) oferta,
2) aukcja i przetarg,
3) negocjacje,
4) umowa przedwstępna.

Wszystkie wymienione sposoby mają równoprawne znaczenie[325].

2.2. Oferta

pojęcie oferty

1. Oferta jest to skierowana do indywidualnego adresata lub do ogółu stanowcza propozycja zawarcia umowy o oznaczonej treści[326]. Aby oferta była ważna, musi określać istotne postanowienia umowy, która ma być zawarta.

[323] Zob. pkt 3.2 tego rozdziału.

[324] Zob. Z. Świderski w rozdziale jedenastym, pkt 1.1.

[325] W wyspecjalizowanym obrocie gospodarczym można także spotkać pewne szczególne sposoby zawierania umów (np. giełda, list intencyjny); por. W.J. Katner, M. Stahl, W. Nykiel, *Umowa sprzedaży w obrocie gospodarczym. Zagadnienia prawa cywilnego, administracyjnego i podatkowego*, Warszawa 1996, s. 107 i n.; zob. także M. Jasiakiewicz, A. Klein, K. Oplustil [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. S. Włodyka, Warszawa 2006, s. 121 i n.; E. Wójtowicz, *Zawieranie umów między przedsiębiorcami*, Warszawa 2010.

[326] Więcej na temat oferty zob. m.in. M. Jasiakiewicz, *Ofertowy system zawierania umów w polskim prawie cywilnym*, Toruń 1993; W. Kocot, *Ofertowy i negocjacyjny tryb zawarcia umowy w ujęciu znowelizowanych przepisów kodeksu cywilnego*, PPH 2003/5, s. 10.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Oferta stanowi jednostronne oświadczenie oferenta, który jest związany jego treścią. Oznacza to, że przez pewien czas nie może on ani wycofać propozycji zawarcia umowy, ani zmienić jej treści. Jednak w stosunkach między przedsiębiorcami oferta może być przed zawarciem umowy odwołana, jeżeli oświadczenie o odwołaniu zostało złożone drugiej stronie przed wysłaniem przez nią oświadczenia o przyjęciu oferty (art. 66^2 § 1 k.c.).

związanie ofertą

Długość czasu związania ofertą może być wyznaczona przez samego oferenta, w przeciwnym razie stosuje się reguły określone w art. 66 § 2 k.c. Oferta powinna być tak ukształtowana, aby jej adresat (oblat) mógł ją po prostu przyjąć lub odrzucić. Z chwilą złożenia oferty po stronie oblata powstaje prawo podmiotowe kształtujące, które wyraża się w tym, że może on swoją decyzją doprowadzić do zawarcia umowy.

oferta elektroniczna

2. Oferta może być złożona w postaci elektronicznej. W takim przypadku wiąże składającego, jeżeli druga strona niezwłocznie potwierdzi jej otrzymanie (art. 66^1 § 1 k.c.). Przedsiębiorca składający ofertę w postaci elektronicznej zobowiązany jest do poinformowania drugiej strony o wielu kwestiach istotnych z punktu widzenia procedury zawarcia umowy i jej skutków (art. 66^1 § 2 k.c.)[327].

zawarcie umowy

3. Umowa zostaje zawarta z chwilą, gdy do oferenta dotrze pozytywna odpowiedź oblata w taki sposób, że może on zapoznać się z jej treścią. Jeżeli jednak oferta zostanie przyjęta z zastrzeżeniem zmiany lub uzupełnienia jej treści, wówczas – zgodnie z art. 68 k.c. – dochodzi do odwrócenia ról: dotychczasowy oferent sam staje się adresatem nowej oferty i od niego zależy, czy dojdzie do zawarcia umowy na zmienionych warunkach. W braku takiej zgody umowa nie zostaje zawarta. Jednak w stosunkach między przedsiębiorcami odpowiedź na ofertę z zastrzeżeniem zmian lub uzupełnień niezmieniających istotnie treści oferty poczytuje się za jej przyjęcie. Strony wiąże wówczas umowa o treści określonej w ofercie, z uwzględnieniem zastrzeżeń zawartych w odpowiedzi na nią (art. 68^1 § 1 k.c. – z wyjątkami określonymi w § 2 tego artykułu).

W pewnych sytuacjach umowa dochodzi do skutku już przez samo przystąpienie do jej wykonania. Dotyczy to przypadków, gdy według przyjętego zwyczaju lub treści oferty dojście oświadczenia o przyjęciu oferty nie jest potrzebne, w szczególności gdy oferent żąda niezwłocznego wykonania umowy

[327] Obszerniej na temat oferty w postaci elektronicznej zob. W. Dubis [w:] *Umowy elektroniczne w obrocie gospodarczym*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2005, s. 52 i n.; P. Mikłaszewicz [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, *Przepisy wprowadzające (art. I–LXV PWKC). Część ogólna. Własność i inne prawa rzeczowe (art. 1–352 KC)*, red. K. Osajda, Warszawa 2013.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

(art. 69 k.c.). Wyjątkowo milczenie może być uznane za przyjęcie oferty. Dotyczy to jednak tylko stosunków obrotu gospodarczego. Z art. 68^2 k.c. wynika, że jeżeli przedsiębiorca otrzyma ofertę zawarcia umowy w ramach jego działalności od osoby, z którą pozostaje w stałych stosunkach, brak niezwłocznej odpowiedzi uważa się za przyjęcie oferty.

4. Oferty się nie domniemywa. Wola oferenta musi w sposób wyraźny wynikać z treści złożonego oświadczenia. Zgodnie z art. 71 k.c. ogłoszenia, reklamy, cenniki i inne informacje poczytuje się w razie wątpliwości nie za ofertę, lecz za zaproszenie do zawarcia umowy.

2.3. Aukcja i przetarg

pojęcie przetargu

1. Przetarg polega na tym, że określona osoba (ogłaszający przetarg) kieruje do oznaczonego kręgu adresatów lub do ogółu zaproszenie do składania ofert dotyczących zawarcia oznaczonej umowy[328]. W przetargu wykorzystuje się zatem konstrukcję oferty, jednak oferentami są uczestnicy przetargu, a nie ogłaszający.

rodzaje przetargu

Przetarg może być nieograniczony lub ograniczony. W przetargu nieograniczonym może wziąć udział nieograniczony krąg podmiotów, natomiast w przetargu ograniczonym – wyłącznie oferenci spełniający określone kryteria lub zaproszeni do udziału w przetargu.

Z punktu widzenia technicznego sposobu przeprowadzenia przetargu możemy wyróżnić aukcję i przetarg pisemny (zwany w kodeksie cywilnym po prostu przetargiem). W każdym przypadku przetarg (aukcja) powinien być poprzedzony ogłoszeniem obejmującym dane, o których mowa w art. 70^1 § 2 k.c., tzn. co najmniej czas, miejsce, przedmiot oraz warunki przetargu.

aukcja

2. W toku aukcji oferenci składają oferty w taki sposób, że każda kolejna jest dla organizatora korzystniejsza niż poprzednia. Złożenie takiej kolejnej oferty powoduje, że poprzednia przestaje wiązać. Umowa zostaje zawarta z chwilą udzielenia przybicia, tj. z chwilą wyboru oferty przez ogłaszającego (art. 70^2 § 2 k.c.). Aukcja może jednak zostać zamknięta bez wybrania żadnej oferty, wówczas także złożona oferta przestaje wiązać.

[328] Bliżej na temat aukcji i przetargu por. m.in. P. Machnikowski, *Nowa regulacja zawarcia umowy w trybie przetargowym*, PPH 2003/9, s. 10; J. Rajski, *Aukcja i przetarg w ujęciu znowelizowanych przepisów kodeksu cywilnego*, PPH 2003/5, s. 6; R. Szostak, *Zagadnienia konstrukcyjne przetargu w świetle znowelizowanych przepisów kodeksu cywilnego*, KPP 2004/1, s. 71.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przetarg

W toku przetargu pisemnego oferenci składają oferty na piśmie w taki sposób, że nie znają treści innych ofert. Dopiero po zebraniu wszystkich ofert ogłaszający dokonuje wyboru oferty najkorzystniejszej. Do tego czasu wszyscy oferenci są związani treścią złożonych przez siebie ofert. Jednak również i przetarg pisemny może zostać zamknięty bez wyboru żadnej oferty, wtedy przestają one wiązać (art. 70^3 § 1 k.c.). Ogłaszający przetarg ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia oferentów o swojej decyzji na piśmie lub w taki sam sposób, w jaki został ogłoszony przetarg (art. 70^3 § 2 k.c.). Umowa zostaje zawarta z chwilą powiadomienia oferenta, którego oferta została wybrana (art. 70 w zw. z art. 70^3 § 3 k.c.).

W zasadzie wybór formy aukcji lub przetargu jest dowolny, z tym że w niektórych przypadkach przepisy ustawy nakazują wybór jednej z przedstawionych form. Niekiedy wybór jest ograniczony przez sam charakter umowy. Aukcja może być bowiem, ze swej istoty, zorganizowana wyłącznie w sytuacji, gdy wybór oferty następuje na podstawie tylko jednego parametru (najczęściej chodzi o cenę). Jeśli trzeba porównać kilka parametrów (np. cenę, termin dostawy, doświadczenie oferenta, warunki serwisu), pozostaje jedynie forma przetargu pisemnego.

wadium

3. Z reguły udział w aukcji lub przetargu jest uzależniony od wpłaty wadium. Obowiązek wpłaty wadium wynika najczęściej z przepisów szczególnych[329], może być również wprowadzony przez ogłaszającego przetarg. Zgodnie z art. 70^4 § 1 k.c. w warunkach aukcji albo przetargu można zastrzec, że przystępujący do aukcji albo przetargu powinien, pod rygorem niedopuszczenia do nich, wpłacić organizatorowi określoną sumę albo ustanowić odpowiednie zabezpieczenie jej zapłaty. Skutki zapłaty wadium określa art. 70^4 § 2 k.c. W myśl tego przepisu, jeżeli uczestnik aukcji albo przetargu, mimo wyboru jego oferty, uchyla się od zawarcia umowy, której ważność zależy od spełnienia szczególnych wymagań przewidzianych w ustawie, organizator aukcji albo przetargu może pobraną sumę zachować lub dochodzić zaspokojenia z przedmiotu zabezpieczenia. W pozostałych wypadkach zapłacone wadium należy niezwłocznie zwrócić, a ustanowione zabezpieczenie wygasa. Jeżeli organizator aukcji albo przetargu uchyla się od zawarcia umowy, ich uczestnik, którego oferta została wybrana, może żądać zapłaty podwójnego wadium albo naprawienia szkody[330].

unieważnienie umowy

4. Kodeks cywilny przewiduje ochronę organizatora oraz każdego uczestnika aukcji albo przetargu, jeśli na ich wynik druga strona wpłynęła w sposób

[329] Np. w postępowaniu o udzielenie zamówienia publicznego.

[330] Na temat wadium zob. m.in. K. Padrak, *Wadium na tle regulacji kodeksu cywilnego i prawa zamówień publicznych*, PUG 2008/8, s. 23.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

sprzeczny z prawem (np. groźba) lub dobrymi obyczajami (np. podstawienie fikcyjnych uczestników). Zgodnie z art. 70^5 k.c. w terminie miesiąca od powzięcia takiej wiadomości (ale nie później niż rok od dnia zawarcia umowy) druga strona może wystąpić o unieważnienie umowy.

przepisy szczegółowe

5. Należy podkreślić, że regulacja art. 70^1–70^5 k.c. dotyczy tylko zasadniczych kwestii dotyczących przetargu. Istotne znaczenie mają poza tym przepisy szczególne, które bardziej precyzyjnie regulują poszczególne przypadki przetargów. Największe znaczenie mają w tym zakresie m.in.: prawo zamówień publicznych[331], ustawa o gospodarce nieruchomościami (dla sprzedaży nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego) i ustawa o przedsiębiorstwach państwowych (dla sprzedaży tzw. środków trwałych). Przepisy szczególne na ogół wprowadzają obowiązek zawarcia umowy w drodze przetargu, przy czym zaniechanie przetargu powoduje nieważność umowy. Oczywiście niezależnie od sytuacji, gdy przetarg jest obowiązkowy, każdy podmiot może – według własnego uznania – ogłosić przetarg dla zawarcia każdej umowy.

2.4. Negocjacje

negocjacje

1. Negocjacje polegają na dokonywaniu przez strony wzajemnych uzgodnień co do poszczególnych postanowień umowy[332]. Zgodnie z art. 72 k.c., jeżeli strony prowadzą negocjacje w celu zawarcia oznaczonej umowy, zostaje ona zawarta, gdy strony dojdą do porozumienia co do wszystkich postanowień, które były przedmiotem negocjacji. Trzeba zatem zauważyć, że nie wystarcza osiągnięcie konsensusu tylko co do istotnych postanowień umowy, jeśli także inne były przedmiotem negocjacji[333].

culpa in contrahendo

2. Artykuł 72 § 2 k.c. reguluje odpowiedzialność za tzw. *culpa in contrahendo*. Chodzi o sytuacje, w których strona rozpoczyna lub prowadzi negocjacje z naruszeniem dobrych obyczajów, w szczególności bez zamiaru zawarcia umowy. Jest ona wówczas zobowiązana do naprawienia szkody, jaką poniosła druga strona, licząca na zawarcie umowy.

Ponadto art. 72^1 k.c. wprowadza zakaz ujawniania, przekazywania innym osobom oraz wykorzystywania do własnych celów informacji, które w toku negocjacji druga strona udostępniła z zastrzeżeniem poufności. Naruszenie

[331] Zob. pkt 2.6 tego rozdziału.

[332] Termin „negocjacje" wprowadzono w 2003 r. Wcześniej w Kodeksie cywilnym występowało równoznaczne określenie „rokowania".

[333] Więcej na temat negocjacji W. Kocot, *Ofertowy i negocjacyjny tryb…*; D. Rogoń, *Problemy negocjacyjnego trybu zawarcia umowy po nowelizacji kodeksu cywilnego*, PPH 2003/10, s. 4.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

tych zakazów rodzi po drugiej stronie roszczenia o naprawienie szkody lub wydanie korzyści.

2.5. Umowa przedwstępna

pojęcie umowy przedwstępnej

1. Umowa przedwstępna jest to umowa, w której jedna strona lub obie zobowiązują się do zawarcia w przyszłości oznaczonej umowy (zwanej umową przyrzeczoną lub definitywną)[334]. Aby umowa przedwstępna była ważna, musi określać istotne postanowienia umowy przyrzeczonej (art. 389 § 1 k.c.). Może ona określać także termin, w którym umowa przyrzeczona ma być zawarta. W braku określenia terminu, umowa przyrzeczona powinna być zawarta w terminie wyznaczonym przez stronę uprawnioną do zawarcia umowy przyrzeczonej. Jeżeli uprawnione są obie strony, a każda z nich wyznaczyła inny termin, decyduje termin, który został wcześniej wyznaczony (a zatem nie „wcześniejszy termin"). Oświadczenie o wyznaczeniu terminu musi być złożone w ciągu roku od zawarcia umowy przedwstępnej – po bezskutecznym upływie tego terminu nie będzie już można żądać zawarcia umowy przyrzeczonej (art. 389 § 2 k.c.).

Wykonanie umowy przedwstępnej polega na zawarciu umowy przyrzeczonej. Powstaje zatem pytanie o konsekwencje uchylenia się od tego obowiązku. Należy rozróżnić dwa skutki umowy przedwstępnej: skutek słabszy i skutek mocniejszy.

skutki umowy przedwstępnej

2. Skutek słabszy (art. 390 § 1 k.c.) polega na tym, że druga strona może się domagać naprawienia szkody, którą poniosła, licząc na zawarcie umowy przyrzeczonej. Co do zasady w grę wchodzi tu jednak nie pełne odszkodowanie, ale tylko odszkodowanie w granicach tzw. ujemnego interesu umowy. Obejmuje ono wyłącznie straty związane z zaangażowaniem się w tę umowę (np. koszty związane z najmem magazynu), nie zaś zyski, które ta strona spodziewała się uzyskać w związku z umową przyrzeczoną (np. marża za sprzedaż towaru, który miał być dostarczony). Ustawa daje jednak stronom możliwość określenia odmiennego zakresu odszkodowania. Skutek słabszy występuje przy każdej umowie przedwstępnej.

Skutek mocniejszy (art. 390 § 2 k.c.) polega na tym, że druga strona może się domagać zawarcia umowy przyrzeczonej. Realizacja tego skutku może nastąpić dzięki rozwiązaniu przyjętemu w art. 64 k.c. Zgodnie z tym przepisem prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające obowiązek danej osoby

[334] Obszernie na temat umowy przedwstępnej zob. m.in. D. Wajda, *Umowa przedwstępna dotycząca zakupu nieruchomości*, Warszawa 2009.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

złożenia oznaczonego oświadczenia woli zastępuje to oświadczenie. Skutek mocniejszy nie występuje jednak zawsze. Warunkiem koniecznym jest, aby umowa przedwstępna spełniała warunki, od których zależy ważność umowy przyrzeczonej, w szczególności wymagania co do formy. Jeżeli zatem chodzi np. o umowę sprzedaży nieruchomości, to skutek mocniejszy może być realizowany tylko wtedy, gdy umowa przedwstępna będzie zawarta w formie aktu notarialnego. W przeciwnym razie pozostanie tylko skutek słabszy.

3. Roszczenia z umowy przedwstępnej przedawniają się z upływem roku. Początkiem biegu terminu jest dzień, w którym umowa przyrzeczona miała być zawarta. Jeśli jednak wystąpiono o zawarcie umowy, a sąd oddali powództwo, bieg terminu przedawnienia rozpoczyna się od dnia uprawomocnienia orzeczenia sądu (art. 390 § 3 k.c.).

2.6. System zamówień publicznych

pojęcie zamówienia publicznego

1. Szczególny reżim prawny związany jest z zawieraniem umów w sprawach zamówień publicznych. Najogólniej mówiąc, są to umowy zawierane w sprawach, w które zaangażowane są środki publiczne. Szczegółowe omówienie problematyki zamówień publicznych wykraczałoby poza zakres niniejszego opracowania. Są to już bowiem zagadnienia na styku prawa prywatnego i prawa publicznego. Ponieważ jednak ustawodawca zmodyfikował w odniesieniu do zamówień publicznych pewne klasyczne rozwiązania przyjmowane przy zawieraniu i wykonywaniu umów, uzasadniona jest wzmianka na temat podstawowych zagadnień.

zakres przedmiotowy

2. Podstawowe znaczenie z interesującego nas punktu widzenia mają przepisy aktualnie obowiązującej ustawy z 29.01.2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1843). Ustawa ta była wielokrotnie zmieniana, w tym 28.07.2016 r., gdy weszła w życie bardzo obszerna nowelizacja tej ustawy, wprowadzona ustawą z 22.06.2016 r.[335], dostosowująca polski system zamówień publicznych do reguł wynikających z dyrektyw unijnych z 2014 r.

Należy w tym miejscu zauważyć, że aktualnie zbliżają się do końca prace legislacyjne związane z uchwaleniem 11.09.2019 r. nowej ustawy – Prawo zamówień publicznych oraz ustawy – Przepisy wprowadzające Prawo zamówień publicznych[336]. Nowe Prawo zamówień publicznych będzie bardzo

[335] Ustawa z 22.06.2016 r. o zmianie ustawy – Prawo zamówień publicznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 1020).

[336] W chwili pisania niniejszych słów (wrzesień 2019 r.) ustawy te zostały przekazane do Senatu.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

obszernym aktem prawnym, liczącym 623 artykuły, który w kompleksowy sposób ureguluje kwestie związane z całym systemem zamówień publicznych w naszym kraju. Trzeba jednak zaznaczyć, że zgodnie z art. 1 ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo zamówień publicznych, nowe Prawo zamówień publicznych wejdzie w życie dopiero z dniem 1.01.2021 r. Ponadto, w świetle art. 90 i n. ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo zamówień publicznych, do postępowań o udzielenie zamówienia wszczętych i niezakończonych przed 1.01.2021 r., a także do umów w sprawie zamówienia publicznego oraz umów ramowych zawartych przed 1.01.2021 r. oraz po 31.12.2020 r., w następstwie postępowań o udzielenie zamówienia wszczętych przed dniem 1.01.2021 r. stosować się będzie przepisy dotychczasowe, tj. ustawy z 29.01.2004 r. Biorąc powyższe pod uwagę, w dalszej części niniejszego punktu omówione będą rozwiązania aktualnie obowiązujące, jako mające zasadnicze znaczenie co najmniej w perspektywie najbliższych kilkunastu miesięcy.

Zgodnie z art. 1 p.z.p. ustawa ta określa zasady i tryb udzielania zamówień publicznych, środki ochrony prawnej, kontrolę udzielania zamówień publicznych oraz organy właściwe w sprawach zamówień publicznych. Zamówieniami publicznymi w rozumieniu ustawy są odpłatne umowy zawierane między zamawiającym a wykonawcą, których przedmiotem są usługi, dostawy lub roboty budowlane (art. 2 pkt 13 p.z.p.). Użyte pojęcia mają specyficzne znaczenie na gruncie zamówień publicznych. Przez dostawy rozumie się nabywanie rzeczy, praw oraz innych dóbr, w szczególności na podstawie umowy sprzedaży, dostawy, najmu, dzierżawy oraz leasingu (art. 2 pkt 2 p.z.p.). Pojęcie robót budowlanych obejmuje wykonanie albo zaprojektowanie i wykonanie robót budowlanych w rozumieniu ustawy z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2019 r. poz. 1186 ze zm.; art. 2 pkt 8 p.z.p. – w świetle art. 3 pkt 7 ustawy – Prawo budowlane, przez roboty budowlane należy rozumieć budowę, a także prace polegające na przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego). Natomiast za usługi ustawa uważa wszelkie świadczenia, których przedmiotem nie są roboty budowlane lub dostawy (art. 2 pkt 10 p.z.p.).

zakres podmiotowy

3. Ideą prawa zamówień publicznych jest poddanie szczególnej regulacji udzielania zamówień publicznych przez pewne grupy podmiotów, określone w art. 3 p.z.p. Są to w szczególności: jednostki sektora finansów publicznych, państwowe jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, inne osoby prawne powołane w celu zaspokajania potrzeb o charakterze powszechnym lub podmioty udzielające zamówień tzw. sektorowych (art. 132 i n. p.z.p.) „kontrolowane" przez jednostki sektora finansów publicznych lub państwowe jednostki organizacyjne, a także inne podmioty, jeżeli spełniają warunki określone w art. 3 p.z.p.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wyłączenia

Ustawa przewiduje także pewne wyłączenia, tj. przypadki, w których nie stosuje się przepisów o zamówieniach publicznych (art. 4 p.z.p.). Spośród tych wyłączeń wymienić można przykładowo: udzielanie zamówień na podstawie procedur organizacji międzynarodowych lub międzynarodowych instytucji finansowych, usługi arbitrażowe, zakup czasu antenowego, nabycie własności i innych praw do nieruchomości, w szczególności z tytułu dzierżawy i najmu, umowy z zakresu prawa pracy. Szczególnie należy podkreślić, że przepisów ustawy nie stosuje się do zamówień, których wartość nie przekracza równowartości 30 000 euro (art. 4 pkt 8 p.z.p.).

zasady udzielania zamówień publicznych

4. Podstawowe zasady udzielania zamówień publicznych określają art. 7–10 p.z.p. Zasady te są następujące:

1) zamówienia udziela się wyłącznie wykonawcy wybranemu zgodnie z przepisami ustawy (art. 7 ust. 3 p.z.p.);
2) zamawiający zapewnia zachowanie zasad uczciwej konkurencji i równego traktowania wykonawców, zgodnie z zasadami proporcjonalności i przejrzystości (art. 7 ust. 1 p.z.p.);
3) postępowanie o udzielenie zamówienia jest jawne (art. 8 ust. 1 p.z.p.);
4) postępowanie o udzielenie zamówienia prowadzi się z zachowaniem formy pisemnej (art. 9 ust. 1 p.z.p.);
5) postępowanie prowadzi się w języku polskim (art. 9 ust. 2 p.z.p.).

tryby udzielania zamówień

5. Szczególne znaczenie ma rozwiązanie zawarte w art. 10 p.z.p. Zgodnie z tym przepisem podstawowymi trybami udzielenia zamówienia publicznego są przetarg nieograniczony (art. 39–46 p.z.p.) oraz przetarg ograniczony (art. 47–53 p.z.p.). Zastosowanie przez zamawiającego innego trybu postępowania może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie. Te szczególne tryby udzielenia zamówienia publicznego to: negocjacje z ogłoszeniem (art. 54–60 p.z.p.), dialog konkurencyjny (art. 60a–60e p.z.p.), negocjacje bez ogłoszenia (art. 61–65 p.z.p.), zamówienie z wolnej ręki (art. 66–68 p.z.p.), zapytanie o cenę (art. 69–73 p.z.p.), partnerstwo innowacyjne (art. 73a–73h) oraz licytacja elektroniczna (art. 74–81 p.z.p.).

Bliższe omówienie poszczególnych trybów udzielania zamówień publicznych wykraczałoby poza zakres niniejszego opracowania. Uwzględnić należy jednak pewne szczególne zasady dotyczące umów w sprawach zamówień publicznych, modyfikujące zasady wyrażone w Kodeksie cywilnym.

forma umowy

6. Zgodnie z art. 139 ust. 2 p.z.p. umowa taka wymaga zachowania formy pisemnej zwykłej pod rygorem nieważności, chyba że przepisy szczególne wymagają innej formy. Umowa podlega jednak unieważnieniu w części wykraczającej poza określenie przedmiotu zamówienia, zawarte w specyfikacji istotnych warunków zamówienia (art. 140 ust. 3 p.z.p.). Zasadą jest zawarcie

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umowy na czas oznaczony, nieprzekraczający 4 lat (art. 142 ust. 1 i 2 p.z.p.). Zawarcie umowy, której przedmiotem są świadczenia okresowe lub ciągłe, na okres dłuższy niż 4 lata wymaga spełnienia warunków określonych w art. 142 ust. 2–4 i art. 143 p.z.p.

nieważność umowy

7. Naruszenie przepisów ustawy – Prawo zamówień publicznych przy udzielaniu zamówienia może skutkować nieważnością zawartej umowy. Przyczyny nieważności określa art. 146 ust. 1 p.z.p. Do najczęściej zdarzających się w praktyce przypadków uregulowanych w tym przepisie należą: zastosowanie przez zamawiającego z naruszeniem przepisów ustawy trybu negocjacji bez ogłoszenia, zamówienia z wolnej ręki lub zapytania o cenę, a także niedokonanie wymaganego ogłoszenia o wszczęciu postępowania.

ochrona zasady konkurencji

8. W celu ochrony zasady konkurencji, ale i dla ochrony interesów zamawiających art. 144 ust. 1 p.z.p. zakazuje istotnych zmian postanowień zawartej umowy w stosunku do treści oferty, na podstawie której dokonano wyboru wykonawcy, chyba że zachodzi jedna z okoliczności wymienionych w tym przepisie. Postanowienie umowne zmienione w sposób sprzeczny z regułami ustalonymi w art. 144 ust. 1–1b, 1d i 1e podlega unieważnieniu (art. 144 ust. 2 p.z.p.). Ustawodawca przeciwdziała w ten sposób m.in. sytuacjom, w których już po zawarciu umowy dochodziłoby do zmian, które powodowałyby, że w istocie powinna być wybrana oferta innego wykonawcy jako korzystniejsza dla zamawiającego.

Zamawiający może natomiast odstąpić od umowy w terminie 30 dni od powzięcia wiadomości o istotnej zmianie okoliczności powodującej, że wykonanie umowy nie leży w interesie publicznym, czego nie można było przewidzieć w chwili zawarcia umowy lub gdy dalsze wykonywanie umowy może zagrozić istotnemu interesowi bezpieczeństwa państwa lub bezpieczeństwu publicznemu (art. 145 ust. 1 p.z.p.).

2.7. Umowy zawierane poza lokalem przedsiębiorstwa i na odległość – wzmianka

ochrona konsumentów

1. Umowy zawierane poza lokalem przedsiębiorstwa i na odległość stanowią szczególną grupę umów wyróżnionych ze względu na sposób ich zawarcia. Są to umowy zawierane między przedsiębiorcami, a konsumentami. Dotyczą ich przepisy ustawy z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta. *Ratio legis* tych rozwiązań jest ochrona konsumentów w razie zawierania umów w nietypowych okolicznościach albo bez możliwości spokojnego rozważenia postanowień umowy, albo też bez możliwości dokładniejszego zbadania oferowanych usługi lub towaru.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umowy zawierane poza lokalem przedsiębiorstwa

2. W przypadku umów zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa, tj. poza miejscem przeznaczonym do obsługiwania publiczności i właściwie oznaczonym, mamy do czynienia z sytuacją, gdy konsument otrzymuje propozycję zawarcia umowy w miejscu, które zasadniczo nie jest przeznaczone do zawierania umów (np. ulica, miejsce pracy, miejsce zamieszkania). W takiej sytuacji na podjęcie decyzji o zawarciu umowy wpływ mogą mieć różne czynniki, w tym także szczególne oddziaływanie perswazyjne przedsiębiorcy lub osoby działającej w jego imieniu. Z tego względu ustawodawca przewidział ochronę konsumenta polegającą na nałożeniu na przedsiębiorcę wielu obowiązków informacyjnych, a także na przyznaniu konsumentowi prawa do odstąpienia od umowy. Obowiązki informacyjne dotyczą m.in. konieczności wykazania tożsamości osoby proponującej zawarcie umowy, podania siedziby przedsiębiorstwa, okazania dokumentu potwierdzającego prowadzenie działalności gospodarczej oraz – co jest szczególnie istotne – poinformowania konsumenta o prawie odstąpienia od umowy (a nawet wręczenia wzoru dokumentu o odstąpieniu od umowy).

W przypadku umowy zawartej poza lokalem przedsiębiorstwa konsument ma prawo odstąpić od umowy bez podania przyczyn w terminie 14 dni. Uprawnienie to jest wykonywane przez złożenie przedsiębiorcy stosownego oświadczenia na piśmie. Uprawnienie to nie może być w żaden sposób wyłączone przez przedsiębiorcę, nawet gdyby konsument wyraził na to zgodę.

umowy zawierane na odległość

3. Gdy chodzi o umowy zawierane na odległość, to idea ochrony konsumenta jest zbliżona. Także w tym przypadku mamy do czynienia z sytuacją, w której konsumentowi przysługuje prawo odstąpienia od umowy. Jest to uzasadnione przede wszystkim wspomnianym brakiem kontroli świadczenia drugiej strony w chwili zawarcia umowy. Są to umowy zawierane z konsumentem bez jednoczesnej obecności obu stron, w szczególności przy użyciu metod porozumiewania się na odległość, w tym także poczty elektronicznej, jeżeli w ten sposób przedsiębiorca zorganizował swoją działalność.

Również w odniesieniu do tego rodzaju umów na przedsiębiorcy ciążą obowiązki informacyjne, zbliżone do wyżej wspomnianych. Także i tu konsumentowi przysługuje prawo odstąpienia od umowy w terminie 14 dni od objęcia rzeczy w posiadanie przez konsumenta lub od zawarcia umowy, gdy chodzi o umowy o świadczenie usług.

4. Pewne kategorie umów są wyłączone ze wskazanego wyżej trybu ochrony interesów konsumenta. Wyliczenie tych umów znajduje się w przepisach ustawy o prawach konsumenta (art. 3).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3. Wzorce umowne

3.1. Znaczenie wzorców umownych w obrocie gospodarczym

znaczenie wzorców umownych

1. Współczesny obrót ma w coraz szerszym zakresie masowy charakter. Wymusza to zawieranie umów w sposób uproszczony, na podstawie ustalonych z góry wzorów[337]. Ogranicza to lub nawet wyłącza formułowanie postanowień umowy w sposób indywidualny. Z drugiej jednak strony – stanowi wielkie usprawnienie wymiany dóbr i usług, która w przeciwnym razie byłaby spowolniona koniecznością uzgadniania poszczególnych postanowień każdej umowy. Umowy, które są zawierane w ten sposób, że druga strona może tylko przystać na przedstawione jej warunki, nazywane są umowami adhezyjnymi.

Wspomniany wyżej mechanizm zawierania umów i ustalania ich treści nie może doprowadzić do całkowitego wyłączenia swobody kontraktowania. Stałoby się tak ze względu na przewagę ekonomiczną pewnych podmiotów, gdyby sprawa ta pozostała poza zasięgiem ustawodawstwa. Ustawodawca reguluje jednak to zagadnienie, biorąc przede wszystkim pod uwagę ochronę konsumentów jako słabszych uczestników obrotu.

moc wiążąca wzorca umownego

2. Kodeks cywilny posługuje się zbiorczym określeniem „wzorzec umowy" do określenia wszelkich przypadków standaryzacji umów. Artykuł 384 § 1 k.c. wymienia przykładowo: ogólne warunki umów, wzory umów i regulaminy. Zasadą – wyrażoną w powyższym przepisie – jest, że wzorzec umowy wiąże drugą stronę, jeśli został jej doręczony przy zawarciu umowy. Umożliwia to pewną kontrolę proponowanych warunków. Zasada ta dotyczy także nowego wzorca wydanego już w czasie trwania stosunku umownego o charakterze ciągłym. Wówczas jednak strona otrzymująca wzorzec może wypowiedzieć umowę w najbliższym terminie wypowiedzenia (art. 384^1 k.c.). Natomiast w sytuacji gdy posługiwanie się wzorcem jest w stosunkach danego rodzaju zwyczajowo przyjęte, wzorzec wiąże także wtedy, gdy druga strona mogła z łatwością dowiedzieć się o jego treści. Nie dotyczy to jednak umów z udziałem konsumentów, chyba że chodzi o umowy powszechnie zawierane w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego (art. 384 § 2 k.c.). Trzeba dodać, że ewentualne niejednoznaczne postanowienia wzorca tłumaczy się na korzyść konsumenta (art. 385 § 2 k.c.).

[337] Więcej na temat wzorców umów zob. m.in. M. Bednarek [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2006, s. 539 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3. Istnienie określonego wzorca nie wyłącza, zgodnie z zasadą swobody umów, możliwości odmiennego ukształtowania stosunku umownego w wyniku odpowiedniego porozumienia stron. Umowa ma zawsze pierwszeństwo przed wzorcem. Reguła ta jest wyrażona także przez ustawodawcę w art. 385 § 1 k.c., zgodnie z którym w razie sprzeczności treści umowy z wzorcem umowy strony są związane umową.

3.2. Niedozwolone klauzule umowne w umowach z konsumentami

pojęcie niedozwolonego postanowienia umowy

1. Współcześnie istnieje tendencja do wzmożonej ochrony konsumentów przed narzucaniem im niekorzystnych warunków umów[338]. W pewnych okolicznościach postanowienia umowy przejęte z wzorca zaproponowanego przez kontrahenta mogą być uznane za naruszające zasady sprawiedliwości kontraktowej. Chodzi o sytuacje, w których określone elementy umowy kształtują prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy. Są to tzw. niedozwolone postanowienia umowne (art. 385^1 § 1 k.c.). Pojęcie to może być jednak odniesione wyłącznie do postanowień nieuzgodnionych indywidualnie z kontrahentem. Nieuzgodnione indywidualnie są te składniki umowy, na które konsument nie miał rzeczywistego wpływu. W szczególności dotyczy to postanowień przejętych z wzorca umowy (art. 385^1 § 3 k.c.). Ustawodawca stoi bowiem na stanowisku, że jeżeli konsument zgodzi się na określone rozwiązania w wyniku indywidualnych uzgodnień, nie należy ich podważać. Ponadto nie mogą być uznane za niedozwolone te postanowienia, które określają główne świadczenia stron, jeśli są sformułowane w sposób jednoznaczny (art. 385^1 § 1 zdanie drugie k.c.). Chodzi tu o takie elementy umowy (np. wysokość ceny lub czynszu), które konsument z pewnością musiał brać pod uwagę, zawierając umowę.

Zgodnie z art. 385^2 k.c. oceny zgodności postanowień umowy z dobrymi obyczajami dokonuje się według stanu z chwili zawarcia umowy, biorąc pod uwagę jej treść, okoliczności zawarcia oraz uwzględniając umowy pozostające w związku z umową obejmującą postanowienie będące przedmiotem oceny.

tzw. klauzule niedozwolone

2. Przykładowe wyliczenie postanowień, które mogą być uznane za niedozwolone, zawiera art. 385^3 k.c. Obszerny przepis wymienia m.in. postanowienia, które:

1) wyłączają lub ograniczają odpowiedzialność względem konsumenta za szkody na osobie;

[338] Więcej na ten temat E. Łętowska, *Prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2002.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2) wyłączają lub istotnie ograniczają odpowiedzialność względem konsumenta za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania;
3) uzależniają zawarcie umowy od przyrzeczenia przez konsumenta zawierania w przyszłości dalszych umów podobnego rodzaju;
4) przyznają kontrahentowi konsumenta uprawnienia do dokonywania wiążącej interpretacji umowy;
5) pozbawiają wyłącznie konsumenta uprawnienia do rozwiązania umowy, odstąpienia od niej lub jej wypowiedzenia;
6) nakładają na konsumenta, który nie wykonał zobowiązania lub odstąpił od umowy, obowiązek zapłaty rażąco wygórowanej kary umownej lub odstępnego;
7) stanowią, że umowa zawarta na czas oznaczony ulega przedłużeniu, jeśli konsument, dla którego zastrzeżono rażąco krótki termin, nie złoży przeciwnego oświadczenia;
8) przewidują obowiązek wykonania zobowiązania przez konsumenta mimo niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez jego kontrahenta;
9) wyłączają jurysdykcję sądów polskich lub poddają sprawę pod rozstrzygnięcie sądu polubownego albo innego organu, a także narzucają rozpoznanie sprawy przez sąd, który nie jest miejscowo właściwy[339].

ochrona konsumenta

3. Konsekwencją uznania danego postanowienia za niedozwolone jest stwierdzenie, że nie wiąże ono konsumenta (art. 385^1 § 1 k.c.). W pozostałym zakresie umowa jednak jest skuteczna.

O uznaniu postanowienia za niedozwolone orzeka sąd rozpoznający konkretny spór konsumenta z przedsiębiorcą. Mówimy wówczas o tzw. indywidualnej kontroli wzorca umownego. Obok tego przewidziana jest – mająca bardzo duże znaczenie dla całego systemu ochrony konsumentów – tzw. kontrola abstrakcyjna wzorców umownych. Chodzi o ocenę postanowienia jako niedozwolone w oderwaniu od konkretnego stosunku umownego, w celu ochrony całej klasy konsumentów. Do niedawna postępowanie w tym zakresie prowadzone było przez sąd. Sytuacja zmieniła się z dniem 17.04.2016 r., tj. wraz z wejściem w życie ustawy z 5.08.2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 1634), wprowadzającej kontrolę administracyjną, realizowaną przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Kontrola ta uregulowana jest obecnie w znowelizowanej ustawie z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów. Artykuł 23a u.o.k.k. stanowi, że zakazane jest stoso-

[339] Obszerniej na temat niedozwolonych postanowień zob. Ł. Węgrzynowski, *Niedozwolone postanowienia umowne jako środek ochrony słabszej strony umowy obligacyjnej*, Warszawa 2006.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wanie we wzorcach umów zawieranych z konsumentami niedozwolonych postanowień umownych, o których mowa w art. 385^1 § 1 k.c. Jeżeli Prezes UOKiK stwierdzi naruszenie tego zakazu, wydaje decyzję o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone i zakazującą jego wykorzystywania, przytaczając treść postanowienia wzorca umowy uznanego za niedozwolone (art. 23b ust. 1 u.o.k.k.).

Zgodnie z art. 23d u.o.k.k., prawomocna decyzja o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone ma skutek wobec przedsiębiorcy, co do którego stwierdzono stosowanie niedozwolonego postanowienia umownego oraz wobec wszystkich konsumentów, którzy zawarli z nim umowę na podstawie wzorca wskazanego w decyzji. Prezes UOKiK prowadzi rejestr postanowień umowy uznanych za niedozwolone (art. 479^{45} § 2 k.p.c.).

4. Wykonanie umowy

4.1. Zasady wykonywania umów – odesłanie

zasady ogólne

Umowa jest źródłem stosunku zobowiązaniowego. W związku z tym do wykonywania umów stosowane są omówione w rozdziale trzynastym zasady wykonywania zobowiązań. W szczególności znajduje zastosowanie reguła wyrażona w art. 354 k.c., zgodnie z którym podstawowym wyznacznikiem sposobu wykonania zobowiązania jest jego treść, w tym przypadku wynikająca z umowy. Żeby ustalić sposób wykonania umowy, trzeba zatem przede wszystkim ustalić jej treść. W niektórych przypadkach wymaga to zabiegów interpretacyjnych. Wówczas należy odwołać się do zasad określonych w art. 65 k.c. Przepis ten nakazuje takie tłumaczenie oświadczenia woli, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których zostało ono złożone, zasady współżycia społecznego oraz ustalone zwyczaje. Ponadto art. 65 § 2 k.c. nakazuje, aby przy dokonywaniu wykładni umów raczej badać, jaki był zgodny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu.

4.2. Zasady dotyczące wykonywania umów wzajemnych

wykonywanie umów wzajemnych

1. Szczególnie istotne znaczenie, zwłaszcza w obrocie gospodarczym, mają umowy wzajemne. Są to takie umowy, w których obie strony zobowiązują się w taki sposób, że świadczenie jednej z nich ma być odpowiednikiem świadczenia drugiej (art. 487 § 2 k.c.). Najbardziej typowym przykładem umowy wzajemnej jest oczywiście umowa sprzedaży, ale taki charakter ma większość umów zawieranych w obrocie między przedsiębiorcami.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2. Wykonywanie umów wzajemnych podlega szczególnym zasadom, uregulowanym w art. 487–497 k.c. Podstawowe znaczenie ma zasada równoczesności świadczeń. Zgodnie z art. 488 § 1 k.c., w braku odmiennego postanowienia umowy, ustawy lub orzeczenia sądu świadczenia będące przedmiotem zobowiązań z umów wzajemnych, czyli świadczenia wzajemne, powinny być spełnione jednocześnie. Konsekwencją tej zasady jest przysługujące każdej ze stron prawo powstrzymania się ze spełnieniem świadczenia, dopóki druga strona nie zaofiaruje świadczenia wzajemnego (art. 488 § 2 k.c.). W pewnych przypadkach prawo do powstrzymania się od spełnienia świadczenia przysługuje także tej stronie, która jest zobowiązana spełnić świadczenie wcześniej. Dotyczy to sytuacji, gdy spełnienie świadczenia przez drugą stronę jest wątpliwe ze względu na jej stan majątkowy. Wówczas można powstrzymać się od spełnienia własnego świadczenia, dopóki druga strona nie zaofiaruje świadczenia wzajemnego lub nie da zabezpieczenia (art. 490 § 1 k.c.). Należy jednak zaznaczyć, że uprawnienie to nie przysługuje stronie, która w chwili zawierania umowy wiedziała o złym stanie majątkowym drugiej strony (art. 490 § 2 k.c.).

zwłoka świadczenia wzajemnego

3. W sposób szczególny uregulowane są także zagadnienia dotyczące zwłoki w spełnieniu świadczenia wzajemnego. W takim przypadku, zgodnie z art. 491 § 1 k.c., w grę wchodzą następujące możliwości:

1) wyznaczenie stronie będącej w zwłoce dodatkowego terminu do spełnienia świadczenia z zastrzeżeniem, że w razie jego bezskutecznego upływu druga strona będzie uprawniona do odstąpienia od umowy;
2) żądanie wykonania zobowiązania i naprawienia szkody wynikającej ze zwłoki, nawet bez wyznaczania dodatkowego terminu.

Odstąpienie od umowy jest możliwe bez wyznaczania terminu dodatkowego, gdy uprawnienie to zostało zastrzeżone w umowie, lub gdy spełnienie świadczenia po terminie nie miałoby dla drugiej strony znaczenia ze względu na właściwości zobowiązania, albo ze względu na zamierzony przez nią cel umowy, wiadomy stronie będącej w zwłoce (art. 492 k.c.). Ponadto, zgodnie z art. 492^1 k.c., jeżeli strona zobowiązana do spełnienia świadczenia oświadczy, że świadczenia tego nie spełni, druga strona może odstąpić od umowy bez wyznaczania terminu dodatkowego, także przed nadejściem oznaczonego terminu spełnienia świadczenia.

skutki niemożliwości świadczenia wzajemnego

4. Skutki niemożliwości świadczenia wzajemnego uzależnione są od tego, czy strona zobowiązana ponosi odpowiedzialność za okoliczności skutkujące niemożliwością. Jeżeli stronie tej można przypisać odpowiedzialność, to zgodnie z art. 493 § 1 k.c. druga strona może albo żądać naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania, albo odstąpić od umowy. Odstąpienie od umowy jest dopuszczalne także w razie częściowej niemożliwości, jeśli

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wykonanie częściowe zobowiązania nie miałoby dla drugiej strony znaczenia z tych samych względów, o których mowa w art. 492 k.c. Jeżeli natomiast niemożliwość świadczenia wzajemnego jest skutkiem okoliczności, które nie obciążają żadnej ze stron, ta z nich, która miała to świadczenie spełnić, nie może żądać świadczenia od drugiej strony, a gdy je już otrzymała, zobowiązana jest do zwrotu według przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 495 § 1 k.c.). W przypadku częściowej niemożliwości strona zobowiązana traci prawo do odpowiedniej części świadczenia wzajemnego. Może jednak także odstąpić od umowy, jeżeli częściowe wykonanie zobowiązania nie miałoby dla niej znaczenia (art. 495 § 2 k.c.).

5. Strona odstępująca od umowy wzajemnej obowiązana jest zwrócić drugiej stronie wszystko, co otrzymała od niej na mocy umowy, a druga strona zobowiązana jest to przyjąć. Strona odstępująca od umowy może żądać zwrotu nie tylko tego, co świadczyła, lecz także naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania (art. 494 § 1 k.c.). Zgodnie z art. 496 k.c., jeżeli wskutek odstąpienia od umowy strony mają dokonać zwrotu świadczeń wzajemnych, każdej z nich przysługuje prawo zatrzymania, dopóki druga strona nie zaofiaruje zwrotu otrzymanego świadczenia, albo nie zabezpieczy roszczenia o zwrot. To samo stosuje się w przypadku rozwiązania lub nieważności umowy wzajemnej (art. 497 k.c.).

4.3. Terminy płatności w umowach przedsiębiorców

terminy płatności między przedsiębiorcami

1. Ustawa z 8.03.2013 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 118) wprowadza istotne modyfikacje dotyczące spełniania świadczeń pieniężnych w obrocie profesjonalnym. Ustawa dotyczy transakcji handlowych, rozumianych jako umowy, których przedmiotem jest odpłatna dostawa towaru lub odpłatne świadczenie usługi, jeżeli wymienione w art. 2 tej ustawy podmioty zawierają je w związku z wykonywaną przez siebie działalnością (art. 4 u.t.z.t.h.).

2. Najważniejszym rozwiązaniem ustawy jest przyznanie wierzycielowi – w przypadku zastrzeżenia długich terminów płatności – odsetek za okres poprzedzający wymagalność świadczenia pieniężnego. Zgodnie z art. 5 u.t.z.t.h., jeżeli strony przewidziały termin zapłaty dłuższy niż 30 dni, wierzyciel może żądać odsetek ustawowych po upływie 30 dni po spełnieniu jego świadczenia niepieniężnego i doręczeniu dłużnikowi faktury lub rachunku – do dnia zapłaty, ale nie dłużej niż do dnia wymagalności świadczenia pieniężnego. Jeżeli natomiast strony transakcji handlowej nie przewidziały w umowie terminu zapłaty, wierzycielowi, bez wezwania, przysługują odsetki ustawowe za opóźnienie w transakcjach handlowych, po upływie 30 dni liczonych od dnia

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

spełnienia przez niego świadczenia, do dnia zapłaty (art. 6 ust. 1 u.t.z.t.h.). Jeżeli natomiast dłużnik popadnie w opóźnienie, to wierzycielowi przysługują wówczas, bez wezwania, odsetki ustawowe za opóźnienie w transakcjach handlowych (art. 7 ust. 1 i art. 8 ust. 1 u.t.z.t.h.). Odsetki ustawowe za opóźnienie w transakcjach handlowych to odsetki w wysokości równej sumie stopy referencyjnej Narodowego Banku Polskiego i 8 punktów procentowych (art. 4 pkt 3 u.t.z.t.h.)[340].

Przepisy powyższe mają charakter bezwzględnie obowiązujący. Zgodnie z art. 13 u.t.z.t.h. postanowienia umowy wyłączające lub ograniczające uprawnienia wierzyciela lub obowiązki dłużnika, o których mowa w powołanych wyżej przepisach, są nieważne[341].

4.4. Modyfikacje zobowiązania umownego

4.4.1. Zmiana treści umowy przez strony

dopuszczalność zmian umowy

Zgodnie z zasadą *pacta sunt servanda* strony powinny dotrzymywać postanowień zawartej umowy. Zdarza się jednak, że pojawia się potrzeba dokonania w umowie określonych zmian. Przyczyny takiego stanu rzeczy mogą być różnorodne. W szczególności może chodzić o zmiany okoliczności zewnętrznych towarzyszących wykonaniu umowy.

Należy stwierdzić, że każda umowa może być zmieniona przez same strony. W każdej chwili możliwa jest zatem renegocjacja zawartej umowy. Ewentualną potrzebę zmiany treści zobowiązania, strony mogą też przewidzieć przy zawieraniu umowy. Mogą wówczas wprowadzić do niej stosowne postanowienia określające sposób i charakter zmiany treści umowy na wypadek określonych zmian okoliczności (klauzule adaptacyjne). Co do zasady możliwe są także wszelkie następcze modyfikacje treści stosunku umownego. W tym zakresie treść zobowiązania pozostaje stale w dyspozycji stron. Wyjątki należą do rzadkości i podyktowane są najczęściej potrzebą ochrony interesów osób trzecich (np. w przypadku umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej). Pewne ograniczenia narzuca także porządek prawny ze względu na ochronę interesu publicznego – przykładem są daleko idące ograniczenia

[340] Obecnie (wrzesień 2019 r.) wysokość tych odsetek wynosi 9,5%, ze względu na obowiązującą stopę referencyjną w wysokości 1,5%.

[341] Więcej na temat odsetek w transakcjach handlowych zob. m.in. opracowania W. Robaczyńskiego i M. Wojewody: *Nowa regulacja odsetek w transakcjach handlowych ze szczególnym uwzględnieniem problematyki odsetek prolongacyjnych*, M. Praw. 2017/5; *Problematyka odsetek za opóźnienie w transakcjach handlowych w znowelizowanym stanie prawnym*, M. Praw. 2017/9; *Granice swobody umów w odniesieniu do odsetek w transakcjach handlowych*, M. Praw. 2017/13.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

możliwości modyfikacji umów w sprawach zamówień publicznych, o czym była już mowa[342].

4.4.2. Zmiana treści umowy na podstawie orzeczenia sądu

dopuszczalność zmian umowy

1. W braku postanowień stron w zakresie modyfikacji zobowiązania możliwa jest zmiana treści umowy przez sąd na żądanie jednej ze stron na podstawie art. 357^1 k.c. (tzw. klauzula *rebus sic stantibus*)[343]. Przepis ten może mieć zastosowanie przy spełnieniu następujących przesłanek:

1) zobowiązanie wynika z umowy, a nie z innych źródeł;
2) po zawarciu umowy, a przed jej wykonaniem nastąpiła nadzwyczajna zmiana stosunków (generalna zmiana okoliczności w skali przekraczającej stosunki między dłużnikiem a wierzycielem, np. klęska żywiołowa, katastrofalne załamanie gospodarcze, wojna);
3) zmiana stosunków narusza równowagę kontraktu, tj. powoduje, że spełnienie świadczenia wiąże się z nadmiernymi trudnościami dla dłużnika lub groźbą rażącej straty dla jednej ze stron (np. konieczność dostarczenia towarów z terenów objętych działaniami wojennymi);
4) nieprzewidywalność wpływu zmiany stosunków na zobowiązanie (jeśli strony przewidywałyby określone zdarzenia przy zawieraniu umowy, musiałyby liczyć się z ich konsekwencjami).

Trzeba dodać, że z pewnymi zmianami okoliczności zewnętrznych strony zawierające umowę zawsze muszą się liczyć (np. z wahaniami koniunktury, czynnikami atmosferycznymi). Mówi się, że mieszczą się one w granicach tzw. zwykłego ryzyka kontraktowego. Dopiero gdy skala tych zmian przekroczy te granice, uzasadnia to wystąpienie do sądu z żądaniem modyfikacji zobowiązania. Dotyczy to również zmian o charakterze ekonomicznym[344], a także zmian stanu prawnego (np. w zakresie podatków)[345]. Sąd ma obowiązek rozważenia interesów obu stron, przy uwzględnieniu zasad współżycia społecznego. Oznacza to, że ciężar wszelkich niekorzystnych zdarzeń nie może spaść na barki tylko jednej strony. Skutki te powinny być sprawiedliwie rozdzielone między strony.

[342] Więcej na ten temat zob. W. Robaczyński, *Zmiany okoliczności a stabilizacja umowy w sprawie zamówienia publicznego*, FK 2005/10, s. 35 i n.

[343] Więcej na ten temat zob. przykładowo A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania w prawie polskim (na tle prawa niektórych państw obcych)*, Warszawa 1992; W. Robaczyński, *Sądowa zmiana umowy*, Warszawa 1998.

[344] Por. wyrok SA we Wrocławiu z 24.01.2013 r., I ACa 1362/12, LEX nr 1293166; zob. także M. Bieniak, *Klauzula rebus sic stantibus – możliwości jej aktualnego zastosowania (uwagi na tle art. 357^1 k.c.)*, M. Praw. 2009/12, s. 639 i n.; E. Bagińska, *Klauzula rebus sic stantibus – współczesne zastosowania*, GSP 2010, t. XXIV, s. 177 i n.

[345] Por. wyrok SA w Lublinie z 31.07.2013 r., I ACa 239/13, LEX nr 1353789.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

W razie stwierdzenia wskazanych wyżej przesłanek sąd może zmienić treść zobowiązania (np. zmienić wysokość świadczenia lub sposób jego spełnienia), a nawet rozwiązać umowę.

2. Zbliżona konstrukcja przewidziana jest w umowie o dzieło przy wynagrodzeniu ryczałtowym. Zgodnie z art. 632 § 2 k.c., jeżeli wskutek zmiany stosunków, której nie można było przewidzieć, wykonanie dzieła groziłoby przyjmującemu zamówienie rażącą stratą, sąd może podwyższyć ryczałt lub rozwiązać umowę.

5. Odpowiedzialność kontraktowa

5.1. Uwagi ogólne

pojęcie odpowiedzialności kontraktowej

W przypadku niewykonania lub nienależytego wykonania umowy wierzycielowi przysługują różnego rodzaju środki ochrony jego interesów. Po pierwsze, wierzyciel ma prawo w dalszym ciągu domagać się wykonania zobowiązania. Po drugie, może żądać naprawienia szkody, którą poniósł przez niewykonanie umowy. Po trzecie, w wielu wypadkach przysługują mu określone szczegółowe uprawnienia, np. prawo odstąpienia od umowy, roszczenia z tytułu rękojmi lub gwarancji itd. Drugie z wymienionych wyżej uprawnień jest treścią odpowiedzialności kontraktowej *sensu stricto*[346].

5.2. Przesłanki odpowiedzialności kontraktowej

przesłanki odpowiedzialności

1. Przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy przedstawiają się następująco:

1) istnienie ważnego zobowiązania umownego,
2) naruszenie umowy,
3) szkoda wierzyciela,
4) wina dłużnika,
5) związek przyczynowy między zawinionym naruszeniem umowy a powstałą szkodą.

2. Podstawowym warunkiem odpowiedzialności kontraktowej jest istnienie ważnego zobowiązania. Zobowiązanie to może wynikać z umowy, choć nie tylko. Pojęcie odpowiedzialności kontraktowej jest szersze. Obejmuje także inne źródła zobowiązania. Największe znaczenie ma jednak w przypadku

[346] Obszerniej na temat odpowiedzialności kontraktowej zob. T. Pajor, *Odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie zobowiązania*, Warszawa 1982.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umów. Ważność zobowiązania oznacza ważność umowy. Przyczyny nieważności umowy mogą być różne, podobnie jak innych czynności prawnych (zob. rozdział jedenasty).

niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy

3. Niewykonanie umowy polega na braku zachowania dłużnika zgodnego z treścią zobowiązania. Jest to zatem przeciwieństwo wykonania. Nienależyte wykonanie oznacza spełnienie świadczenia, ale nie w taki sposób, jaki wynikał z umowy. W szczególności chodzić może o niewykonanie zobowiązania w terminie. Niekiedy niewykonanie zobowiązania w terminie jest zrównane z niewykonaniem go w ogóle (np. zgodnie z art. 477 § 2 k.c., jeżeli wskutek zwłoki dłużnika świadczenie utraciło dla wierzyciela całkowicie lub w przeważającym stopniu znaczenie, wierzyciel może świadczenia nie przyjąć i żądać naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania). W pewnych przypadkach niewykonanie lub nienależyte wykonanie stanowić może jednocześnie czyn niedozwolony (np. uszkodzenie przedmiotu, który zgodnie z umową miał być naprawiony). W takich sytuacjach, zgodnie z art. 443 k.c., występuje zbieg podstaw odpowiedzialności. Współcześnie zaobserwować można tendencje do coraz szerszego ujmowania niewykonania zobowiązania jako deliktu[347].

4. Odpowiedzialność kontraktowa opiera się na zasadzie winy. Ułatwieniem sytuacji wierzyciela jest to, że w świetle art. 471 k.c. występuje w tym przypadku domniemanie winy. Jeżeli zatem dłużnik uważa, że nie ponosi winy za niewykonanie umowy, powinien to udowodnić. Winę ocenia się tak samo, jak w przypadku odpowiedzialności deliktowej (zob. rozdział trzynasty). Szczególnego znaczenia nabiera w odniesieniu do odpowiedzialności kontraktowej miara należytej staranności w zachowaniu dłużnika. Zgodnie bowiem z art. 472 k.c. niezachowanie należytej staranności jest wyznacznikiem odpowiedzialności dłużnika. Przyjmując ogólną definicję należytej staranności z art. 355 § 1 k.c. jako staranności ogólnie wymaganej w stosunkach danego rodzaju, należy zwrócić uwagę na § 2 tego artykułu. Zgodnie z tym przepisem należytą staranność dłużnika w zakresie prowadzonej przez niego działalności gospodarczej określa się przy uwzględnieniu zawodowego charakteru tej działalności. Oznacza to w praktyce podniesienie poziomu wymagań wobec profesjonalisty[348].

[347] Więcej na ten temat zob. P. Księżak, W. Robaczyński, *Niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania jako czyn niedozwolony* [w:] *Czyny niedozwolone w prawie polskim i prawie porównawczym. Materiały IV Ogólnopolskiego Zjazdu Cywilistów, Toruń, 24–25 czerwca 2011 r.*, red. M. Nestorowicz, Warszawa 2012.

[348] Zob. bliżej o staranności przedsiębiorcy W.J. Katner, *Odpowiedzialność odszkodowawcza z umów handlowych (gospodarczych)* [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, red. S. Włodyka, 2006, s. 388 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5. Związek przyczynowy jako klamra spinająca wymienione wyżej przesłanki jest rozumiany tak jak na gruncie odpowiedzialności deliktowej, czyli jako adekwatny związek przyczynowy w ujęciu obiektywnym.

zadośćuczynienie przy odpowiedzialności kontraktowej

6. Tradycyjnie przyjmowano, że na gruncie odpowiedzialności kontraktowej w grę wchodziło wyłącznie naprawienie szkody majątkowej. Jeżeli dopuszczano możliwość żądania zadośćuczynienia, to tylko wtedy, gdy niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania powodowało skutki określone w art. 445 w zw. z art. 444 k.c. (w szczególności dotyczy to uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia). Współcześnie obserwujemy jednak tendencję do takiej wykładni przepisów o odpowiedzialności kontraktowej, aby uzasadnić odpowiedzialność za uszczerbki niemajątkowe także poza przypadkami wskazanymi w art. 445 k.c. Ilustracją tej tendencji może być najnowsze orzecznictwo w sprawach związanych z nienależytym wykonaniem umowy o usługi turystyczne. Zgodnie z uchwałą SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011/4, poz. 41, art. 11a ust. 1 nieobowiązującej już w tym zakresie ustawy z 29.08.1997 r. o usługach turystycznych mógł być podstawą odpowiedzialności organizatora turystyki za szkodę niemajątkową klienta w postaci zmarnowanego urlopu.

Sąd Najwyższy stwierdził, że upowszechnienie turystyki doprowadziło do powstania nowych problemów prawnych, dotychczas nieznanych, albo traktowanych jako marginesowe. Jednym z tych problemów jest właśnie kwestia roszczeń odszkodowawczych z tytułu „utraty przyjemności z wakacji", „utraconego wypoczynku" lub „zmarnowanego urlopu". Zdaniem SN niematerialny charakter takiej szkody nie budzi wątpliwości, gdyż „w majątku poszkodowanego nie dochodzi z tego tytułu do jakiegokolwiek uszczerbku; jest poza tym oczywiste, że przyjemność oczekiwana w związku z podróżą (urlopem), a nieuzyskana w wyniku niewykonania lub nienależytego wykonania zawartej umowy, pozostaje wyłącznie w sferze wrażeń i uczuć, jest więc zjawiskiem czysto psychicznym, pozbawionym elementu majątkowego lub komercyjnego". Problemy pojawiają się przy uwzględnieniu tego, że w polskim prawie dominuje pogląd, iż naprawienia szkody niemajątkowej można żądać tylko w przypadkach przewidzianych przez ustawę.

Sąd Najwyższy uwzględnił jednak regulację szczególną dotyczącą świadczenia usług turystycznych, uznając, że podstawą odpowiedzialności za szkodę niemajątkową w takim przypadku jest wspomniany wyżej art. 11a ustawy z 29.08.1997 r., za czym przemawiają także argumenty wynikające z prawa unijnego. Taka wykładnia, jak wskazuje SN w uzasadnieniu powołanej uchwały, odpowiada współczesnym tendencjom rozwoju prawa cywilnego. Sąd wskazuje przy tym odpowiednie rozwiązania przyjęte w zasadach europejskiego prawa umów (PECL). Zasady te nie mają wprawdzie waloru nor-

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

matywnego, ale w znacznym stopniu wskazują kierunek, w jakim rozwijać się będzie prawo cywilne. Sąd Najwyższy zauważa także, że w propozycjach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego odnoszących się do nowych rozwiązań prawa prywatnego przewidziana jest możliwość domagania się przez wierzyciela naprawienia szkody niemajątkowej wynikłej z naruszenia zobowiązania, gdy jest to usprawiedliwione właściwością zobowiązania zmierzającego do zaspokojenia niemajątkowego interesu wierzyciela. Przedstawiony kierunek rozumowania SN znalazł kontynuację w kolejnych orzeczeniach[349]. Należy zauważyć, że stanowisko orzecznictwa w przedmiotowej materii znalazło akceptację ustawodawcy, wyrażoną w ustawie z 24.11.2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 548). Zgodnie z art. 50 ust. 2 zdanie pierwsze tej ustawy, podróżnemu przysługuje odszkodowanie lub zadośćuczynienie za poniesione szkody lub krzywdy, których doznał w wyniku niezgodności (pojęcie niezgodności oznacza – zgodnie z art. 4 pkt 16 powołanej ustawy – niewykonanie lub nienależyte wykonanie usług turystycznych objętych imprezą turystyczną).

zastrzeżenia umowne

7. Strony mogą wprowadzać modyfikacje zakresu odpowiedzialności kontraktowej. W szczególności mogą odpowiedzialność ograniczyć lub wyłączyć. Istnieją jednak ograniczenia możliwości wyłączenia odpowiedzialności. Według art. 473 § 2 k.c. nieważne jest zastrzeżenie, że dłużnik nie będzie odpowiadał za szkodę, którą może wyrządzić wierzycielowi umyślnie. Zgodnie natomiast z art. 385^3 pkt 1 i 2 k.c. wyłączenie lub ograniczenie odpowiedzialności względem konsumenta za szkody na osobie oraz za szkody z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania stanowi niedozwolone postanowienie umowne.

W niektórych przypadkach dochodzi do zaostrzenia odpowiedzialności kontraktowej. Zgodnie z art. 473 § 1 k.c. dłużnik może w umowie przyjąć odpowiedzialność za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania z powodu określonych okoliczności, za które na mocy ustawy odpowiedzialności nie ponosi. Ponadto dłużnik odpowiada na zasadzie ryzyka, niezależnie od swojej winy, za zachowania osób, z których pomocą zobowiązanie wykonuje, jak również osób, którym wykonanie zobowiązania powierza (art. 474 k.c.).

5.3. Kara umowna

pojęcie kary umownej

1. Od zasady, że szkoda jest konieczną przesłanką odpowiedzialności, istnieje wyjątek w przypadku odszkodowania będącego karą umowną. Kara

[349] Por. wyrok SN z 24.03.2011 r., I CSK 372/10, OSNC-ZD 2012/1, poz. 21; wyrok SA w Warszawie z 29.04.2013 r., VI ACa 1357/12, LEX nr 1372486.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umowna (art. 483–484 k.c.) jest odszkodowaniem w postaci zryczałtowanej, tzn. wysokość tego odszkodowania jest z góry określona[350]. Wierzyciel może domagać się zapłaty kary umownej w określonej z góry wysokości niezależnie od wysokości szkody. W konsekwencji wierzyciel zwolniony jest od przeprowadzania dowodu wystąpienia szkody i jej wysokości. Sporny jest natomiast – zarówno w nauce prawa, jak i w orzecznictwie – problem, czy dłużnik zwolni się od obowiązku odszkodowawczego, jeśli wykaże, że szkoda w ogóle nie wystąpiła. Wydaje się, że ze względu na zasady ochrony wierzyciela należy na to pytanie udzielić odpowiedzi negatywnej. W tym duchu wypowiedział się SN w uchwale (7) z 6.11.2003 r., III CZP 61/03, OSNC 2004/5, poz. 69. Sąd Najwyższy stwierdził stanowczo, że „zastrzeżenie kary umownej na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania nie zwalnia dłużnika z obowiązku jej zapłaty w razie wykazania, że wierzyciel nie poniósł szkody”[351].

miarkowanie kary umownej

2. Jeżeli zobowiązanie zostało w znacznej części wykonane albo jeżeli kara umowna jest rażąco wygórowana, dłużnik może żądać zmniejszenia kary umownej (art. 484 § 2 k.c.). Jest to tzw. miarkowanie kary umownej.

[350] Z bogatej literatury na temat kary umownej zob. przykładowo K. Falkiewicz, M. Wawrykiewicz, *Kara umowna w obrocie gospodarczym*, Warszawa 2001; J. Jastrzębski, *Kara umowna*, Warszawa 2006; P. Drapała [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 5, red. E. Łętowska, s. 955 i n.

[351] Więcej na ten temat zob. W. Robaczyński, *Kara umowna a szkoda* [w:] *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków 2004, s. 211 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział piętnasty

ZABEZPIECZENIE WYKONANIA ZOBOWIĄZAŃ

1. Uwagi ogólne

gospodarcza funkcja zabezpieczeń

1. Wierzyciel może dochodzić zaspokojenia swojej wierzytelności z całego majątku dłużnika. Obciążające wierzyciela ryzyko niewypłacalności lub niepełnej wypłacalności dłużnika w oczywisty sposób skłania do przezorności już na etapie dokonywania czynności prawnej, z której zobowiązanie wynika. Niepewność prognozy co do stanu majątku dłużnika na czas zaspokojenia wierzyciela zachęca do poszukiwania sposobów umocnienia wierzytelności. Gospodarcza funkcja zabezpieczeń decyduje o stałym rozwoju coraz bardziej rozległego zespołu środków zwiększających szanse wierzyciela na uzyskanie zaspokojenia. W polu zainteresowania wierzyciela może pozostawać majątek już nie tylko samego dłużnika, lecz także osób trzecich. Obok klasycznych instrumentów zabezpieczeń (np. hipoteki, poręczenia) obrót gospodarczy kształtuje nowe instytucje w tej dziedzinie. Pomimo czasami niezbyt wyrazistych konturów utrzymuje się podział na zabezpieczenia rzeczowe, osobiste i wekslowe. W piśmiennictwie coraz częściej podnosi się potrzebę zmiany praktycznej przydatności poszczególnych zabezpieczeń w obrocie gospodarczym i konsumenckim[352]. Akcentuje się również, że problematyka zabezpieczeń ma istotne znaczenie w międzynarodowym obrocie handlowym i w systemie rozliczeń na rynkach finansowych[353].

prawne instrumenty zabezpieczeń

2. Na gruncie prawa polskiego nie ma zamkniętego katalogu zabezpieczeń. Zawodne są także wszelkie próby ich hierarchizacji. Bezwzględny charakter rzeczowych praw podmiotowych nie podważa doniosłości zabezpieczeń osobi-

[352] Zob. T. Sokołowski, *Hipoteka gospodarcza? Najnowsze tendencje ewolucji hipoteki* [w:] *Współczesne tendencje w dziedzinie zabezpieczenia wierzytelności*, red. T. Sokołowski, Poznań 2013, s. 105 i n. oraz inne opracowania w tym tomie.

[353] Zob. J. Górecki [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 9, *Międzynarodowe prawo handlowe*, red. W. Popiołek, Warszawa 2013, s. 51 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

stych ani wekslowych. Praktyka obrotu wykazuje zresztą, że nie ma środków mniej lub bardziej skutecznych czy dolegliwych dla dłużnika. Wybór najwłaściwszego może się czasami okazać niemożliwy do ustanowienia ze względu na przeszkody prawne lub faktyczne. Doświadczenie życiowe wskazuje, że w stosunkach handlowych największą efektywność mają skojarzone instrumenty, np. hipoteka (zabezpieczenie rzeczowe) i weksel własny *in blanco*, poręczenie (zabezpieczenie o charakterze osobistym) z przewłaszczeniem na zabezpieczenie.

bankowy tytuł egzekucyjny

3. Zdecydowana większość zabezpieczeń może być ustanowiona między wszystkimi podmiotami prawa na rzecz wierzyciela o obojętnym statusie prawnym. Występują też jednak takie, które charakteryzuje kwalifikacja podmiotowa uprawnionego (np. blokada środków na rachunku bankowym). Do niedawna nie wszystkie podmioty miały natomiast tę samą pozycję prawną w dochodzeniu zabezpieczonych wierzytelności. Uprzywilejowanie dotyczyło banków, które na podstawie art. 96 ust. 1 pr. bank. mogły wystawiać tytuły egzekucyjne. Zgodnie z art. 97 ust. 1 i art. 98 ust. 1 pr. bank. bankowy tytuł egzekucyjny, po uzyskaniu sądowej klauzuli wykonalności, mógł być podstawą egzekucji prowadzonej przeciwko osobie, która bezpośrednio z bankiem dokonywała czynności bankowej (np. zaciągnęła kredyt) albo była dłużnikiem banku z tytułu zabezpieczenia wierzytelności banku i złożyła pisemne oświadczenie o poddaniu się egzekucji (np. udzieliła poręczenia), bądź przeciwko osobie trzeciej, która przejęła dług wynikający z czynności bankowej. W tym samym trybie mogło być prowadzone postępowanie przeciwko osobie, na którą przeszedł obowiązek świadczenia w wyniku spadkobrania, małżonkowi dłużnika w wypadku egzekucji z majątku wspólnego oraz następcy prawnemu przekształconej osoby prawnej (art. 98 ust. 2 pr. bank.). Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 14.04.2015 r., P 45/12, OTK-A 2015/4, poz. 46, uznał niekonstytucyjność tego przywileju banków. Ustawą z 25.09.2015 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe i niektórych innych ustaw art. 96–98 pr. bank. zostały uchylone.

4. W ujęciu teoretycznym zabezpieczenie może być związane z niemal każdą wierzytelnością. W praktyce obrotu zdecydowana większość stosowanych środków zabezpiecza wierzytelności pieniężne. Tym też podyktowany jest tak znaczny wkład banków w rozwój instytucji zabezpieczeń.

wierzytelności zabezpieczone w postępowaniu upadłościowym i restrukturyzacyjnym

5. Szczególne funkcje zabezpieczeń są też widoczne nie tylko w zwykłym toku występowania na rynku podmiotów prawa, w tym zwłaszcza przedsiębiorców, lecz także na etapie pozostawania w stadium upadłości[354]. Przykładowo zapobiegliwy wierzyciel, który doprowadził przed ogłoszeniem upad-

[354] Charakterystyka postępowania upadłościowego i restrukturyzacyjnego zob. A. Rzetelska, rozdział ósmy.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

łości dłużnika do ustanowienia na swoją rzecz zastawu lub hipoteki, będzie mógł się zaspokoić z przedmiotu zabezpieczenia. Suma uzyskana ze sprzedaży rzeczy zabezpieczonej hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym i skarbowym, a także hipoteką morską, pomniejszona o koszty sprzedaży, będzie podzielona pomiędzy uprawnionych wierzycieli według kolejności przysługującego im pierwszeństwa (art. 345 pr. up.), ale w ramach osobnego planu podziału funduszów masy (art. 348 pr. up.). Z tej sumy zaspokajane są także odsetki objęte rzeczowymi zabezpieczeniami.

Korzystniej przedstawia się też sytuacja prawna wierzycieli wierzytelności zabezpieczonych hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym i skarbowym oraz hipoteką morską w postępowaniu restrukturyzacyjnym[355]. Układ zawarty w tym postępowaniu nie narusza praw tak zabezpieczonych wierzycieli (art. 168 pr. rest.). Wierzytelności te nie są objęte układem z dłużnikiem, chyba że uprawniony się na to zgodzi (art. 151 ust. 2 pr. rest.). Jeszcze jeden element wymaga podkreślenia. Układ w postępowaniu restrukturyzacyjnym nie narusza też praw wierzyciela wobec poręczyciela upadłego oraz współdłużnika upadłego, ani praw wynikających z hipoteki, zastawu, zastawu rejestrowego i skarbowego oraz hipoteki morskiej, jeżeli były one ustanowione na mieniu osoby trzeciej (art. 167 pr. rest.). Wyjątkowa doniosłość praktyczna tej regulacji dotyczy poręczycieli. Zredukowany zakres odpowiedzialności dłużnika nie wpłynie na zakres odpowiedzialności poręczyciela. Wskazane przepisy stanowią *lex specialis* wobec art. 879 § 1 k.c. Wierzyciel będzie mógł zatem od poręczyciela dochodzić pełnego zaspokojenia.

2. Zabezpieczenia rzeczowe

katalog zabezpieczeń rzeczowych

Istota zabezpieczeń rzeczowych polega na tym, że ich przedmiotem jest składnik majątku dłużnika, z którego wierzyciel może się zaspokoić z pierwszeństwem przed innymi jego wierzycielami, i to nawet wtedy, gdy własność przedmiotu zabezpieczenia zostanie przez dłużnika przeniesiona na inną osobę[356].

Wielowiekowa tradycja ukształtowała dwa rodzaje zabezpieczeń rzeczowych przewidzianych przez Kodeks cywilny: zastaw i hipotekę. Do tej grupy zalicza się także nieuregulowane przewłaszczenie na zabezpieczenie. Zbliżony charakter wykazują również nienormowane przez przepisy Kodeksu cy-

[355] Nie dotyczy to jednak tzw. układu częściowego (art. 180–188 pr. rest.) zawieranego w postępowaniu o zatwierdzenie układu albo przyspieszonym postępowaniu układowym.

[356] E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2018, s. 222 i n.; K. Gołębiowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, s. 525.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wilnego umowy kaucji i blokady rachunku bankowego, choć mają swoiste właściwości (np. przedmiotem blokady mogą być wyłącznie środki pieniężne zgromadzone na rachunku, a natura prawna kaucji zbliża ją do depozytu nieprawidłowego).

2.1. Zastaw

1. Zastaw jest ograniczonym prawem rzeczowym regulowanym art. 306–335 k.c. oraz ustawą o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów. Wierzyciel uzyskujący zabezpieczenie nazywa się zastawnikiem, zaś osoba dająca zabezpieczenie – zastawcą. Przedmiotem zastawu mogą być rzeczy ruchome albo prawa zbywalne. Dopuszczalne jest, by zastaw zabezpieczał wierzytelność istniejącą oraz przyszłą lub warunkową (art. 306 § 2 k.c.). Do ustanowienia zastawu potrzebne są umowa między właścicielem a wierzycielem oraz – z zastrzeżeniem przewidzianych w ustawie wyjątków – wydanie rzeczy wierzycielowi albo osobie trzeciej, na którą strony się zgodziły (art. 307 § 1 k.c.). Zastaw jest skuteczny wobec wierzycieli zastawcy, jeżeli umowa o jego ustanowienie została zawarta na piśmie z datą pewną (art. 307 § 3 k.c.).

cechy zastawu

2. Charakterystyczną cechą zastawu jest akcesoryjność, ujmowana jako związanie tego prawa z wierzytelnością. Za przejawy akcesoryjności zastawu uznaje się przede wszystkim to, że zastaw nie może być przeniesiony bez wierzytelności, którą zabezpiecza, oraz że przeniesienie wierzytelności zabezpieczonej zastawem pociąga za sobą przeniesienie zastawu. Przeniesienie wierzytelności z wyłączeniem zastawu spowoduje jego wygaśnięcie (art. 323 k.c.).

3. Zgodnie z art. 312 k.c. zaspokojenie zastawnika z rzeczy obciążonej następuje na podstawie przepisów o sądowym postępowaniu egzekucyjnym[357]. Oznacza to, że zastawnik musi dysponować tytułem egzekucyjnym (np. prawomocnym orzeczeniem sądu) zaopatrzonym w klauzulę wykonalności. Dogodniejsze dla uprawnionego jest poddanie się dłużnika egzekucji w umowie zastawniczej lub w odrębnym oświadczeniu (o ile są one dokonane w formie aktu notarialnego), gdy zostanie jednocześnie oznaczony termin uprawniający wierzyciela do wystąpienia o nadanie aktowi notarialnemu klauzuli wykonalności[358]; w praktyce obrotu takie rozwiązanie pojawia się jednak rzadko.

[357] A. Marciniak, *Dochodzenie roszczeń zabezpieczonych zastawem lub hipoteką*, Sopot 2001, s. 106 i n.

[358] M. Leśniak, *Zastaw bez przeniesienia posiadania przedmiotu zastawu*, Kraków 2004, s. 196 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zastaw rejestrowy i skarbowy

4. Sądowy zastaw rejestrowy, w odróżnieniu od rękodajnego, pozostawia przedmiot zastawu w posiadaniu zastawcy. Do ustanowienia zastawu rejestrowego potrzebne są umowa oraz wpis do rejestru zastawów. Krąg podmiotów uprawnionych do ustanowienia tego zabezpieczenia wyznacza art. 1 u.z.r.r.z., a przedmiot zastawu – art. 7 u.z.r.r.z. Umowa zastawnicza może zastrzegać pozaegzekucyjne sposoby zaspokojenia zastawnika w drodze przejęcia przez niego na własność przedmiotu zastawu rejestrowego (art. 22 u.z.r.r.z.) oraz zaspokojenia przez sprzedaż przedmiotu zastawu w drodze przetargu publicznego prowadzonego przez notariusza lub komornika (art. 24 u.z.r.r.z.)[359].

5. Zastaw skarbowy został unormowany w przepisach Ordynacji podatkowej. Może być ustanawiany w celu zabezpieczenia wierzytelności podatkowych Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego. Powstaje z dniem wpisu do rejestru zastawów skarbowych.

2.2. Hipoteka

pojęcie i cechy hipoteki

1. Hipoteka zabezpiecza wierzytelność na nieruchomości (gruntowej, budynkowej lub lokalowej). Przedmiotem hipoteki może być również użytkowanie wieczyste, własnościowe spółdzielcze prawo do lokalu, a także wierzytelność zabezpieczona hipoteką. Można obciążyć hipoteką także część ułamkową nieruchomości stanowiącą przedmiot udziału współwłaściciela, wykluczone jest natomiast obciążenie hipoteką udziału w wierzytelności hipotecznej. Hipoteka unormowana jest w ustawie o księgach wieczystych i hipotece, ale nowelizacja dokonana ustawą z 26.06.2009 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 131, poz. 1075) w istotny sposób zmieniła kilka podstawowych zasad prawa hipotecznego, które obowiązują od dnia 20.02.2011 r. Podobnie jak zastaw, hipotekę charakteryzuje akcesoryjność, ze zmienionym jednak od nowelizacji zakresem jej zależności od prawa, które zabezpiecza. Utrzymano zasadę, że wierzytelność zabezpieczona hipoteką nie może być przeniesiona bez hipoteki (art. 79 ust. 1 u.k.w.h.), a hipoteka nie może być przeniesiona bez wierzytelności (art. 79 ust. 2 u.k.w.h.). Dozwolone dotąd ustawowe przełamania akcesoryjności zostały rozszerzone, na podstawie dodanego art. 79^2 u.k.w.h., o dopuszczalne w umowie przelewu wyłączenie przejścia hipoteki na nabywcę wierzytelności. Według nowych przepisów dozwolone jest czasowe istnienie hipoteki

[359] O zaspokojeniu zastawnika z przedmiotu zastawu rejestrowego zob. J. Mojak, J. Widło, *Zastaw rejestrowy i rejestr zastawów. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 177–222; G. Tracz, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski [w:] *System prawa handlowego*, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 305–313.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

bez wierzytelności art. 68[1] u.k.w.h.). Przyjmuje się też możliwość zabezpieczenia jedną hipoteką umowną więcej niż jednej wierzytelności, nawet gdy wynikają one z różnych stosunków prawnych. Symetrycznie dodano także art. 79[1] u.k.w.h. będący podstawą również w takim wypadku na przelew wierzytelności bez przejścia hipoteki. Wygaśnięcie wierzytelności zabezpieczonej hipoteką skutkuje jednak, co do zasady, wygaśnięciem hipoteki.

2. Do powstania omawianego zabezpieczenia niezbędna jest najpierw umowa ustanawiająca hipotekę. Oczywiste jest, że w umowie kredytu czy pożyczki dopuszczalne jest zastrzeżenie przyjętych zabezpieczeń, w tym hipoteki. W praktyce pozostanie raczej dotychczas stosowana odrębna umowa rzeczowa o ustanowienie hipoteki. Oświadczenie właściciela, który prawo ustanawia, powinno mieć formę aktu notarialnego (art. 245 § 2 k.c.), z wyjątkiem sytuacji gdy hipoteka ustanawiana jest na rzecz banku. W tym wypadku wystarczające jest zachowanie formy pisemnej pod rygorem nieważności (art. 95 ust. 4 pr. bank.). Do skutecznego powstania hipoteki konieczny jest wpis do księgi wieczystej, który ma charakter konstytutywny (art. 67 u.k.w.h.).

3. Według znowelizowanych reguł hipoteka umowna zabezpiecza zarówno dług główny, jak i roszczenia o odsetki (o stałej i zmiennej stopie), inne roszczenia uboczne czy koszty postępowania, jeśli były one wskazane w dokumencie będącym podstawą wpisu do księgi wieczystej (art. 69 u.k.w.h.), co stało się przyczyną wyrugowania tzw. hipoteki kaucyjnej. Utrzymana została natomiast zarówno umowna, jak i ustawowa instytucja hipoteki łącznej. Jej znaczenie praktyczne jest szczególnie doniosłe w dziedzinie budownictwa mieszkaniowego i działalności deweloperskiej. Chodzi tu o losy hipotek obciążających nieruchomości, które zostają następnie podzielone, a powstałe wskutek podziału nieruchomości (grunty lub lokale) – zostają zbyte osobom trzecim z możliwym podziałem także hipoteki.

4. Ustawa o księgach wieczystych i hipotece po nowelizacji utrzymuje zasady realizacji przez wierzyciela hipotecznego jego uprawnień. Zachowany został ekonomiczny sens tego zabezpieczenia, którego istotą jest pierwszeństwo zaspokojenia z nieruchomości przed wierzycielami osobistymi dłużnika i skuteczność obciążenia względem każdoczesnego właściciela nieruchomości. Nowe rozwiązania dotyczące np. podziału hipoteki czy prawa do rozporządzania opróżnionym miejscem hipotecznym wywołają zapewne kontrowersje w praktyce, choć przyjęte zostały z aprobatą przez doktrynę[360].

[360] Zob. np. K. Zaradkiewicz, *Nowa regulacja prawa hipotecznego*, PPH 2011/1, s. 1, dodatek, G. Tracz, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski, [w:] *System prawa handlowego*, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 275–295.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2.3. Przewłaszczenie na zabezpieczenie

istota przewłaszczenia na zabezpieczenie

1. Przewłaszczenie na zabezpieczenie jest umową, za pomocą której dłużnik przenosi na wierzyciela prawo własności rzeczy z zastrzeżeniem, że jeśli dłużnik wykona zobowiązanie, wierzyciel dokona zwrotnego przeniesienia własności przedmiotu przewłaszczenia[361]. Umowa nie jest regulowana przepisami Kodeksu cywilnego, natomiast elementy jej treści znajdujemy w art. 101 pr. bank. Przedmiotem przewłaszczenia mogą być rzeczy ruchome lub papiery wartościowe. W ostatnich latach piśmiennictwo opowiada się za uznaniem także nieruchomości jako dozwolonego przedmiotu przewłaszczenia. Przedmiot zabezpieczenia pozostaje u dłużnika w przechowaniu lub innej formie prawnej dozwolonego korzystania z rzeczy. Dopuszcza się, by przedmiotem przewłaszczenia był zbiór rzeczy o zmiennym składzie.

2. Treść umowy przewłaszczenia powinna konkretyzować przedmiot, przedstawić go według cech indywidualnych, a przy zbiorze rzeczy – według cech dających się wyodrębnić z masy według ilości, rodzaju, właściwości. Za wskazane należy uznać oznakowanie rzeczy w sposób pozwalający osobom trzecim dostrzec dokonaną zmianę stosunków własnościowych, pomimo że rzecz pozostaje we władaniu dłużnika. Chodzi zwłaszcza o to, by rzecz przewłaszczona nie stała się przedmiotem kolejnego zabezpieczenia. Umowa przewłaszczenia, jak każda inna czynność prawna o charakterze powierniczym, pozwala wierzycielowi korzystać z rzeczy w zakresie niewykraczającym poza gospodarczy cel umowy, z której wynika wierzytelność.

zaspokojenie wierzyciela

3. Zaspokojenie się wierzyciela z przewłaszczonego przedmiotu rodzi dwa podstawowe problemy. Pierwszy to wydanie rzeczy wierzycielowi. Sprawa nie jest wcale prosta, zważywszy że bardzo często są to maszyny, urządzenia, linie technologiczne, półprodukty, surowce itp. Drugi problem związany jest z wartością przedmiotu przewłaszczenia w stosunku do wysokości długu. Jeśli przewłaszczenie zabezpiecza wieloletni dług, np. z tytułu kredytu, niemal zawsze pojawia się jeszcze różnica pomiędzy wartością rzeczy w chwili zawierania umowy a jej wartością w chwili zaspokojenia. Jeśli wierzyciel dokonuje sprzedaży przewłaszczonej rzeczy, a uzyskana cena jest wyższa od długu, nadwyżka podlega zwrotowi[362]. Niepełne zaspokojenie uprawnia wierzyciela do realizacji innych zabezpieczeń, o ile były one ustanowione.

[361] J. Niezbecka, A. Jakubecki, J. Mojak, *Prawne zabezpieczenie wierzytelności bankowych*, Kraków 2000, s. 392; J. Gołaczyński, *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, Warszawa 2004, s. 173 i n., G. Tracz, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski, [w:] *System prawa handlowego*, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 317–325, A. Kappes [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, *Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, red. W.J. Katner, Warszawa 2018, s. 383 i n.

[362] G. Tracz, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 324–325.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3. Zabezpieczenia osobiste

Zabezpieczenia osobiste to też kategoria zbiorcza. Słusznie się przyjmuje, że należy do niej zaliczyć tylko te czynności prawne, które kreują odpowiedzialność innego podmiotu (udzielającego zabezpieczenia)[363]. W ten sposób wyłącza się z czynności zabezpieczających te czynności prawne, przez które dłużnik umacnia swoje zobowiązanie (np. ugodę i uznanie długu) bądź jest dyscyplinowany dla wykonania umowy (np. kara umowna). Pomimo podobieństw nie włącza się do systemu zabezpieczeń osobistych umownego przejęcia długu ani przystąpienia do długu.

3.1. Poręczenie

3.1.1. Treść umowy poręczenia

istota i cechy poręczenia

1. Poręczenie jest tradycyjnym, szeroko stosowanym zabezpieczeniem typu osobistego. Unormowanie art. 876–887 k.c. jest ciągle przedmiotem ożywionego zainteresowania doktryny prawa i częstego stosowania w orzecznictwie. Do poręczenia należy stosować ogólne zasady o zobowiązaniach umownych. Dozwolone jest zarówno poręczenie za wynagrodzeniem, jak i – bardzo częste w praktyce obrotu – poręczenie nieodpłatne.

2. Przedmiotem poręczenia może być niemal każde zobowiązanie, choć w praktyce spotyka się najczęściej wierzytelności wynikające z umów. Poręczyciel zobowiązuje się względem wierzyciela wykonać zobowiązanie, na wypadek gdyby dłużnik zobowiązania nie wykonał (art. 876 § 1 k.c.). Można poręczyć za dług przyszły do wysokości z góry oznaczonej (art. 878 § 1 k.c.).

Tak prawnie ujęta istota przedmiotu poręczenia wskazuje na ścisły związek poręczenia z innym zobowiązaniem. Ta zależność wyraża się w tym, że poręczenie ma charakter akcesoryjny w stosunku do długu głównego. O tym związaniu przesądza zwłaszcza zasada, że o zakresie zobowiązania poręczyciela rozstrzyga każdoczesny zakres zobowiązania dłużnika (art. 879 § 1 k.c.). Umowa poręczenia zawarta pomiędzy wierzycielem a poręczycielem, nie wymaga jednak dla swojej ważności ani zgody, ani nawet wiedzy dłużnika.

3. Oświadczenie poręczyciela powinno wskazywać osobę dłużnika głównego oraz dług, za który poręcza. Dług musi być ważny. Oświadczenie poręczyciela powinno być pod rygorem nieważności złożone na piśmie (art. 876 § 2 k.c.).

[363] A. Szpunar, *Zabezpieczenia osobiste wierzytelności*, Sopot 1997, s. 17.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Oświadczenie wierzyciela nie wymaga zachowania żadnej formy szczególnej i nie musi zostać złożone jednocześnie z oświadczeniem poręczyciela.

3.1.2. Charakter prawny zobowiązania poręczyciela

1. Według dominującego w ostatnich latach zapatrywania poręczyciel ponosi odpowiedzialność za własne zobowiązanie, a nie za cudzy dług[364]. Płacąc wierzycielowi, wykonuje swoje własne zobowiązanie. Nie należy jednak tracić z pola widzenia i tej okoliczności, że zapłata ma podwójną naturę: jednocześnie przecież poręczyciel spłaca dług cudzy, za który był odpowiedzialny osobiście.

zakres odpowiedzialności poręczyciela

2. W zakresie odpowiedzialności poręczyciela mieszczą się, poza samym długiem głównym ważnie powstałym, należności uboczne, zwłaszcza odsetki. Z drugiej jednak strony zakres odpowiedzialności poręczyciela zredukuje się, gdy zmniejszy się zobowiązanie dłużnika (np. wskutek częściowego zwolnienia z długu). Surowy reżim odpowiedzialności poręczyciela zostaje złagodzony postanowieniem art. 879 § 2 k.c. Przepis ten stanowi, że zobowiązanie poręczyciela nie może się zwiększyć wskutek czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z wierzycielem (np. w wypadku ugody dłużnika z wierzycielem, w której tylko dłużnik poczynił ustępstwa).

3. Poręczyciel ponosi równorzędną odpowiedzialność z dłużnikiem, z tym że jeżeli dłużnik opóźnia się ze spełnieniem świadczenia, wierzyciel powinien niezwłocznie zawiadomić poręczyciela (art. 880 k.c.); gdyby to zaniedbał, ponosiłby wobec poręczyciela odpowiedzialność odszkodowawczą na zasadach ogólnych (art. 471 k.c.).

3.1.3. Zarzuty przysługujące poręczycielowi

zarzuty poręczyciela

1. Zakres zarzutów różni się w zależności od tego, czy poręczyciel będzie je podnosił przeciwko wierzycielowi, czy przeciwko dłużnikowi.

Z zasady art. 883 § 1 k.c. wynika, że poręczyciel może podnieść przeciwko wierzycielowi wszelkie zarzuty, które przysługują samemu dłużnikowi, w szczególności zarzut potrącenia. Poręczyciel nie traci zarzutów wobec

[364] Tamże, s. 83 i przytoczona tam obszerna literatura; zob. także G. Tracz, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski [w:] *System prawa handlowego*, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 330.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wierzyciela nawet wtedy, gdy dłużnik się ich zrzeknie (np. zarzutu przedawnienia) albo uzna roszczenie (art. 883 § 2 k.c.).

2. Poręczyciel, który zaspokoił z własnego majątku wierzyciela, ma wobec dłużnika roszczenie zwrotne. Będzie mógł go dochodzić jako osoba, która z mocy ustawy wstąpiła w prawa zaspokojonego wierzyciela (art. 518 § 1 k.c.). Tym samym poręczyciel może żądać od dłużnika zwrotu wszystkiego, co świadczył na rzecz wierzyciela. Treść roszczenia regresowego poręczyciela może zostać jednak inaczej oznaczona przez umowę z dłużnikiem, która była podstawą udzielenia poręczenia.

3.2. Umowa gwarancji bankowej

3.2.1. Pojęcie i istota

istota gwarancji

1. Umowa gwarancji bankowej nie jest regulowana przepisami Kodeksu cywilnego. Pojęcie umowy nie zostało też wystarczająco określone w ustawie – Prawo bankowe, choć z treści art. 81 i n. pr. bank. można wydobyć elementy charakterystyczne dla tego zobowiązania. W literaturze podnosi się, że stan prawny nie pozwala na niewątpliwe rozstrzygnięcia[365]. W ostatnich latach gwarancję bankową, zwaną też autonomiczną, uznaje się już za umowę nazwaną, mocą której bank (gwarant) zobowiązuje się wobec osoby trzeciej (beneficjenta gwarancji) do zapłaty określonej kwoty, na wypadek gdyby dłużnik (zleceniodawca gwarancji) nie wykonał swojego zobowiązania.

2. Umowa gwarancji uwikłana jest w splot innych stosunków prawnych. Zwykle najpierw osoba A dokonuje (lub ma zamiar dokonać) czynności prawnej z osobą C (wierzycielem); może to być np. umowa sprzedaży. Na zlecenie osoby A, bank B udziela gwarancji osobie C (beneficjentowi gwarancji); bank B zapewnia osobę C, że A zapłaci cenę (lub spełni inne świadczenia). Mamy zatem trzy stosunki prawne: osobę A łączy z C stosunek podstawowy, osoby A i B – stosunek zlecenia gwarancji, osoby B i C – stosunek gwarancji. Może się też zdarzyć w praktyce, że osobą C (wierzycielem) jest inny bank. Przyjmuje się, że gwarancja jest umową jednostronnie zobowiązującą bank – gwaranta. Ze sformułowania art. 81 pr. bank.: „gwarancją bankową jest jednostronne zobowiązanie banku […]" nie należy wnioskować, że mamy tu do czynienia z jednostronną czynnością prawną.

[365] A. Szpunar, *Zabezpieczenia…*, s. 138 i n., M. Bączyk [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 1231 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3.2.2. Zawarcie i treść umowy

treść gwarancji

1. Bank udziela gwarancji na podstawie umowy zlecenia z dłużnikiem. Umowa ma charakter odpłatny; bank pobierze od dłużnika prowizję. Według treści udzielonego bankowi zlecenia bank złoży ofertę zawarcia umowy beneficjentowi gwarancji. Udzielenie i potwierdzenie gwarancji bankowej następuje na piśmie pod rygorem nieważności (art. 81 ust. 2 pr. bank.).

2. Oferta (mająca postać listu gwarancyjnego) banku powinna wskazywać osobę wierzyciela oraz wierzytelność, którą gwarant zabezpiecza. Bank zobowiązuje się na żądanie beneficjenta do zapłacenia określonej sumy pieniężnej w oznaczonym terminie, gdyby dłużnik (zleceniodawca gwarancji) nie spełnił świadczenia. Za praktyką międzynarodową przyjęło się opatrywanie gwarancji klauzulami wzmacniającymi: „nieodwołalnie", „bezwarunkowo" czy też „na pierwsze żądanie" wierzyciela. Beneficjent może żądać od banku zapłaty, nie uiszczając na rzecz banku prowizji; umowa gwarancji jest z zasady nieodpłatna. Ryzyko, że dłużnik nie spełni świadczenia na rzecz beneficjenta, bank musi przejąć w ramach stosunku zlecenia gwarancji (w umowie banku z dłużnikiem).

3.2.3. Samodzielny charakter gwarancji

charakter prawny gwarancji

Powszechnie przyjmuje się, że gwarancja ma charakter samodzielny i nieakcesoryjny[366]. To podstawowa różnica między gwarancją a poręczeniem, z którym gwarancja nie powinna być utożsamiana. Surowy, abstrakcyjny charakter odpowiedzialności gwaranta nadał SN najpierw w uchwale (7) z 16.04.1993 r., III CZP 16/93, OSNC 1993/10, poz. 166, i uznał ją za zasadę prawną, od której postanowił nie odstępować uchwałą pełnej Izby Cywilnej SN z 28.04.1995 r., III CZP 166/94, OSNC 1995/10, poz. 135. Ten element natury prawnej zobowiązania banku pozostaje w ścisłym związku z zarzutami przysługującymi gwarantowi.

zarzuty gwaranta

Zakres zarzutów jest wyznaczony przez stosunek prawny pomiędzy bankiem a beneficjentem. Najdalej idący zarzut to nieważność umowy gwarancyjnej. Przyjmuje się również dopuszczalność zarzutów wynikających z treści umowy (np. żądanie beneficjenta złożone po upływie terminu lub ponad wysokość sumy gwarantowanej). Nie ma kontrowersji co do tego, że gwarantowi nie służą zarzuty wynikające ze stosunku udzielenia gwarancji. Spory powstają

[366] A. Szpunar, *Zabezpieczenia*…, s. 150; G. Tracz, J. Pisuliński, Ł. Przyborowski [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 344 i n.; A. Koch [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 8, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2011, s. 610 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

natomiast na gruncie powołania się przez gwaranta na treść stosunku podstawowego. Zgodnie uznaje się właściwie tylko możliwość odmowy zapłaty przez gwaranta z powołaniem się na spełnienie świadczenia przez samego dłużnika.

3.3. Przelew na zabezpieczenie

1. Dopuszczalność przelewu na zabezpieczenie na gruncie prawa polskiego jest niewątpliwa[367]. Przyjmuje się, że przelew na zabezpieczenie jest powierniczą czynnością prawną. Mają do tej umowy zastosowanie ogólne przepisy o przelewie (art. 509–516 k.c.). Umowa może być zawarta w dowolnej formie. Gdyby jednak wierzytelność była stwierdzona pismem, przelew tej wierzytelności powinien być również stwierdzony pismem (art. 511 k.c.).

charakter prawny przelewu

2. Pomimo podobieństw do przewłaszczenia na zabezpieczenie, przelew na zabezpieczenie ma charakter zabezpieczenia osobistego. Istota przelewu polega na tym, że zbywca jednej lub kilku wierzytelności może dokonać ich przelewu na zabezpieczenie. Nawet gdyby dłużnikami kilku wierzytelności były różne osoby, wierzyciel może dokonać przelewu tych wierzytelności jedną umową. Można także dokonać przelewu wierzytelności przyszłej. Dozwolony jest przelew pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu. Nie jest konieczne zawiadomienie dłużnika o zawarciu umowy przelewu na zabezpieczenie. Należy jednak pamiętać o zagrożeniu wielokrotnego przelewu tej samej wierzytelności.

zaspokojenie wierzyciela

3. Skutkiem umowy jest przeniesienie wierzytelności na nabywcę z zastrzeżeniem, że gdy dłużnik zaspokoi wierzyciela, ten dokona jej zwrotnego przeniesienia. W wypadku niewykonania zobowiązania przez dłużnika nabywca wierzytelności może przystąpić do realizacji uprawnień pod warunkiem, że wierzytelności są wymagalne. Gdyby przed zbyciem sąd nadał tytułowi egzekucyjnemu zbywcy klauzulę wykonalności, nabywca mógłby wystąpić do sądu i uzyskać klauzulę na swoją rzecz.

4. Zabezpieczenia wekslowe

poręczenie wekslowe

1. Najbardziej doniosłe znaczenie w tej grupie zabezpieczeń ma weksel *in blanco*. W praktyce bankowej sięga się także do poręczenia wekslowego[368].

[367] A. Szpunar, *Zabezpieczenia*…, s. 237; M. Rytwińska, *Przelew wierzytelności na zabezpieczenie*, Warszawa 2007, s. 19 i n.

[368] Na temat weksla zob. bliżej Z. Świderski, rozdział siedemnasty; obie instytucje analizuje szczegółowo A. Szpunar, *Komentarz do prawa wekslowego i czekowego*, Warszawa 2001, s. 93–105, 157–173 oraz M. Koziński, J. Dybiński [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 18, *Prawo papierów wartościowych*, red. A. Szumański, Warszawa 2016, s. 271 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Można nim zabezpieczyć zapłatę długu wekslowego (co do całości sumy wekslowej albo do jej części). Poręczyciel wekslowy odpowiada tak samo jak ten, za kogo poręczył (art. 32 pr. weksl.). Przyjmuje się, że zakres poręczenia nie może zostać rozszerzony bez zgody poręczyciela. Zgodnie z art. 31 pr. weksl. poręczenie umieszcza się na wekslu, albo na jego przedłużku, co wyklucza udzielenie poręczenia wekslowego w osobnym dokumencie. Poręczenie oznacza się wyrazem „poręczam" i podpisem poręczyciela.

Odpowiedzialność poręczyciela wekslowego jest surowa. Jego zobowiązanie ma charakter abstrakcyjny, co bardzo wyraźnie ogranicza zakres zarzutów poręczyciela. Nie zwalnia go nawet błąd co do osoby wystawcy weksla czy sfałszowany podpis wystawcy. Może natomiast powołać się na nieważność weksla. Poręczyciel, który zaspokoił wierzyciela wekslowego, nabywa prawa wynikające z weksla przeciw osobie, za którą poręczył, i przeciw tym, którzy wobec tej osoby odpowiadają z weksla. To kolejna różnica pomiędzy poręczeniem wekslowym, a poręczeniem cywilnym; poręczyciel wekslowy nie wstępuje w prawa zaspokojonego wierzyciela, a tym samym inaczej będzie realizował swoje roszczenia regresowe.

weksel *in blanco*

2. Weksel niezupełny w chwili wystawienia, powszechnie nazywany wekslem *in blanco*, jest bardzo często stosowany w praktyce obrotu. Uregulowanie art. 10 pr. weksl., chociaż nie wyczerpuje całości problematyki, pozwala zarówno przyjąć dopuszczalność weksli *in blanco*, jak i uznać, że niezupełność weksla nie może być skutkiem przeoczenia. Stopień niezupełności weksla jest w zasadzie obojętny, ale obligatoryjnie muszą być zachowane: nazwa „weksel", jako ustawowa część składowa weksla, oraz nazwisko emitenta, na którego rzecz lub zlecenie ma być dokonana zapłata. Z istoty weksla wymaga się też podpisu wystawcy, jako najważniejszego elementu tego dokumentu (art. 2 akapit pierwszy pr. weksl.). Przyjmuje się, że bez podpisu wskazującego dostatecznie dokładnie osobę wystawcy dokument nie będzie uważany za weksel.

Weksel *in blanco* upoważnia do jego wypełnienia. Upoważnienie to jest oświadczeniem woli i nie może być odwołane przez wystawcę. Wola stron decyduje zatem, w jakim zakresie wierzyciel może skorzystać z udzielonego mu upoważnienia. Jeśli strony nie zastrzegły inaczej, upoważnienie do wypełnienia weksla nie jest ograniczone czasowo. Mówiąc inaczej, jeśli strony umówiły się co do terminu końcowego wypełnienia weksla i posiadacz uzupełni go po tym terminie, weksel będzie ważny, ale wystawca będzie mógł podnieść zarzut, że został on wypełniony niezgodnie z porozumieniem.

funkcje weksla *in blanco*

3. Weksel *in blanco* spełnia w obrocie głównie funkcję gwarancyjną, zabezpieczającą i jako taki raczej nie jest przeznaczony do obiegu. Zawsze jednak

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

należy pamiętać o różnych uwarunkowaniach prawnych na wypadek przeniesienia praw z weksla *in blanco*:

1) przed jego wypełnieniem (tutaj obowiązują zasady ogólne prawa cywilnego o przelewie wierzytelności, a nabywcy takiego weksla nie służy co do zasady ochrona z art. 17 pr. weksl.) i
2) puszczenie w obieg weksla *in blanco* po uzupełnieniu (ogólne zasady co do indosu).

Natura prawna weksla jest złożona. Kluczowe znaczenie ma przede wszystkim jego formalny charakter. Kauzalny charakter zobowiązania z weksla *in blanco* potwierdza m.in. tryb zbycia wierzytelności z niego wynikających (niezbędna cesja). Weksel *in blanco* przed uzupełnieniem nie jest źródłem zobowiązania o charakterze wekslowym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział szesnasty

UMOWY – CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA

1. Obrót towarowy. Umowa sprzedaży i dostawy

1.1. Rodzaje obrotu towarowego. Umowy

obrót towarowy

Mianem obrotu towarowego przyjęło się nazywać umowy zbywania rzeczy, określanych od strony ekonomicznej towarami, przez podmioty prawa w zamian za pieniądze (umowa sprzedaży i dostawy) lub za inny towar (umowa zamiany). Szczególny rodzaj umów stanowią umowy w pośrednictwie handlowym i umowy kompensacyjne (barter, clearing, z wykorzystaniem offsetu).

1.2. Pojęcie i cechy umowy sprzedaży

pojęcie umowy sprzedaży

Umowa sprzedaży należy do najczęściej zawieranych umów w obrocie gospodarczym. Zgodnie z art. 535 k.c. jest to umowa, w której sprzedawca zobowiązuje się przenieść na kupującego własność rzeczy i wydać mu rzecz, a kupujący zobowiązuje się rzecz odebrać i zapłacić sprzedawcy cenę. Kupujący zawiera więc umowę, aby stać się właścicielem rzeczy, sprzedawca zaś chce uzyskać wierzytelność o zapłatę ceny.

cechy umowy

Umowa sprzedaży jest czynnością prawną dwustronnie zobowiązującą, wzajemną, konsensualną, odpłatną oraz kauzalną. Pierwszą cechę ma ogół umów przysparzających w prawie polskim, ponieważ strony zobowiązują się do określonych zachowań. Zobowiązania te odnoszą jednak podwójny skutek, co oznacza, że sprzedawca zobowiązuje się przenieść własność sprzedawanej rzeczy, ale jednocześnie swoim oświadczeniem tę własność przenosi. Jest to więc czynność o podwójnym skutku – zobowiązująco-rozporządza-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jącym[369]. Konsensualny charakter sprzedaży oznacza, że umowa dochodzi do skutku przez samo zgodne oświadczenie woli stron. Wydanie rzeczy jest tylko wykonaniem umowy, nie decyduje zaś o przewłaszczeniu rzeczy. Reguła ta dotyczy wszystkich rzeczy oznaczonych co do tożsamości. O wyjątkach odnoszących się do rzeczy oznaczonych co do gatunku i rzeczy przyszłych, zwłaszcza odnośnie do potrzebnego przeniesienia posiadania (art. 155 § 2 k.c.), była mowa w rozdziale dwunastym, o podstawach prawa rzeczowego.

Sprzedaż jest typową umową wzajemną i odpłatną, co oznacza, że cena umówiona ze sprzedawcą rzeczy jest ekwiwalentem jej wartości. Świadczenie kupującego (cena) odpowiada więc świadczeniu własności rzeczy przez sprzedawcę (art. 487 § 2 k.c.). Kauzalność umowy sprzedaży oznacza typowe uzależnienie świadczeń stron od ich przyczyny (podstawy) prawnej. W umowie sprzedaży występuje *causa obligandi vel acquirendi* (zobowiązanie stron) i *causa solvendi* (zwolnienie z zobowiązania przez spełnienie świadczenia stron)[370].

1.3. Rodzaje sprzedaży według Kodeksu cywilnego i ustaw szczególnych

sprzedaż handlowa

1. W obecnym stanie prawnym występuje jednolite pojęcie sprzedaży dla całego obrotu: gospodarczego, powszechnego i konsumenckiego. W nieobowiązującym kodeksie handlowym były przepisy o sprzedaży handlowej. Oznaczała ona sprzedaż dokonywaną przez kupca, dzisiejszego przedsiębiorcę. Jeżeli obecnie dokonuje on transakcji z innym przedsiębiorcą, to mamy do czynienia z umową sprzedaży w obrocie gospodarczym *sensu stricto* (handlowym).

sprzedaż konsumencka

Jeżeli jest to umowa z konsumentem w rozumieniu znowelizowanego art. 22^1 k.c. (zob. rozdział trzeci, pkt 3), to nazywa się sprzedażą konsumencką (przedsiębiorca sprzedaje – konsument kupuje). Do 24.12.2014 r. sprzedaż ta miała własną regulację we wspomnianej już ustawie z 2002 r. o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej. Od 25.12.2014 r. sprzedaż konsumencka jest regulowana przez ustawę o prawach konsumenta oraz przez znowelizowane jednocześnie przepisy Kodeksu cywilnego. Jeżeli charakter podmiotów zawierających umowę jest dla sprzedaży obojętny, mówi się o umowie sprzedaży w obrocie powszechnym (np. student sprzedający koledze podręcznik). W 2000 r. wydane zostały szczególne przepisy doty-

[369] Zob. bliżej na temat rodzajów czynności prawnych Z. Świderski w rozdziale jedenastym, pkt 1.2.

[370] Bliżej na ten temat E. Drozd [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2008, rozdział IV.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

cące zawierania umów sprzedaży przez przedsiębiorców z konsumentami, gdy transakcje mają miejsce poza lokalem przedsiębiorstwa lub na odległość, np. przez Internet[371].

W ustawie o prawach konsumenta uchylono ustawy szczególne: o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, a także o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej. Obecne zmiany prawa są rezultatem wdrożenia do prawa polskiego dyrektywy europejskiej 2011/83/UE z 2011 r. W wyniku zmian ustawowych wszystkie rodzaje sprzedaży (w obrocie powszechnym i gospodarczym oraz sprzedaż konsumencką) obejmuje swoją regulacją Kodeks cywilny (o sprzedaży na odległość i poza lokalem przedsiębiorstwa zob. teza 4 poniżej).

inne rodzaje sprzedaży

2. W obrocie gospodarczym wyróżniamy kilka rodzajów sprzedaży, co ma głównie znaczenie praktyczne. Chodzi o sprzedaż zaopatrzeniową (związaną z dostarczeniem surowców, półproduktów), sprzedaż hurtową i półhurtową (między producentem a hurtownikiem) oraz sprzedaż detaliczną (realizowaną przez sklep detaliczny, niekoniecznie będącą sprzedażą konsumencką). Występują też: sprzedaż składowa (z zastosowaniem umowy składu) i inne postaci sprzedaży z udziałem pośredników handlowych (np. sprzedaż komisowa i na warunkach komisu).

szczególne rodzaje sprzedaży wg Kodeksu cywilnego

3. Kodeks cywilny wymienia kilka szczególnych rodzajów sprzedaży (art. 583–602): sprzedaż na raty, sprzedaż z zastrzeżeniem własności rzeczy sprzedanej i sprzedaż na próbę, sprzedaż z prawem odkupu i prawem pierwokupu.

sprzedaż na raty

Sprzedaż na raty oznacza sprzedaż rzeczy ruchomej osobie fizycznej przez sprzedawcę działającego w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa za cenę płatną w określonych ratach, z tym że rzecz ma być wydana kupującemu przed całkowitym zapłaceniem ceny (art. 583 § 1 k.c.). Umowy tej nie stosuje się, z zachowaniem przepisów Kodeksu cywilnego dotyczących sprzedaży na raty (art. 587 k.c.), jeśli kupujący nabywa rzecz w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa. Występuje jednak podobna do sprzedaży ratalnej sprzedaż z odroczeniem zapłaty lub z zapłaceniem ceny częściami.

zastrzeżenie własności

Sprzedaż z zastrzeżeniem własności sprzedanej rzeczy ruchomej aż do uiszczenia ceny – *pactum reservati domini* (art. 589 k.c.) – polega na uznaniu, w razie wątpliwości, że przeniesienie własności nastąpiło z zastrzeżeniem warunku zawieszającego, którego ziszczenie się, czyli zapłacenie ceny, powoduje

[371] Bliżej na ten temat zob. niżej oraz W. Robaczyński w rozdziale trzynastym, pkt 6.8.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

skutek rzeczowy umowy sprzedaży, czyli przewłaszczenie rzeczy ze sprzedawcy na kupującego.

sprzedaż na próbę

Sprzedaż na próbę albo z zastrzeżeniem zbadania rzeczy (art. 592 § 1 k.c.) także jest poczytywana za zawartą pod warunkiem zawieszającym. Sprowadza się on do tego, że kupujący może uznać przedmiot sprzedaży za dobry w terminie oznaczonym w umowie. Jeśli w umowie nie oznaczono terminu próby lub zbadania rzeczy, sprzedawca może wyznaczyć kupującemu odpowiedni termin.

zastrzeżenie zbadania rzeczy

Jeżeli rzecz zostanie odebrana, a w terminie kupujący nie złożył oświadczenia, to domniemywa się uznanie przedmiotu za dobry, a zatem umowę sprzedaży – za skutecznie i definitywnie zawartą[372].

prawo odkupu

Prawo odkupu zastrzeżone w umowie sprzedaży realizuje się przez oświadczenie sprzedawcy złożone kupującemu w ciągu 5 lat od zawarcia umowy z taką klauzulą. Złożenie oświadczenia w terminie skutkuje dla kupującego obowiązkiem przeniesienia własności rzeczy z powrotem na sprzedawcę, za zwrotem ceny, kosztów sprzedaży i nakładów na rzecz (pod pewnymi warunkami, art. 593 i 594 k.c.). W doktrynie usiłowano potraktować zastrzeżenie prawa odkupu jako ofertę, której przyjęciem jest oświadczenie sprzedawcy, że chce skorzystać z uprawnienia. Właściwsze wydaje się stanowisko uznające w prawie odkupu dodatkowe zastrzeżenie umowne, a wykonanie uprawnienia powoduje obowiązek kupującego zwrotnego przeniesienia własności[373].

prawo pierwokupu

Sprzedaż z prawem pierwokupu oznacza zastrzeżenie w umowie (lub w ustawie) dla jednej ze stron pierwszeństwa kupna oznaczonej rzeczy na wypadek, gdyby druga strona sprzedała rzecz osobie trzeciej. Sprzedaż osobie trzeciej jest skuteczna tylko wtedy, gdy uprawniony nie skorzysta ze swojego prawa, nie składając zobowiązanemu w terminie stosownego oświadczenia (art. 596 i 597 k.c.). Wykonanie prawa pierwokupu oznacza dojście do skutku między zobowiązanym a uprawnionym umowy sprzedaży o tej samej treści co umowa zawarta przez zobowiązanego z osobą trzecią (art. 600 § 1 k.c.).

[372] Jest to raczej przyjęcie oferty w sposób opisany w art. 592 k.c. niż warunek. Zob. bliżej W.J. Katner [w:] W.J. Katner, M. Stahl, W. Nykiel, *Umowa sprzedaży w obrocie gospodarczym. Zagadnienia prawa cywilnego, administracyjnego i podatkowego*, Warszawa 1996, s. 195.

[373] Tamże, s. 196; tak J. Skąpski [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 2, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1976, s. 167; inaczej W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 459.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

4. Poza szczególnymi rodzajami sprzedaży, wyróżnionymi w Kodeksie cywilnym, występuje w obrocie co najmniej kilkanaście rodzajów umów sprzedaży zawartych w innych ustawach lub wykształconych tylko przez praktykę, bez regulacji prawnej. Wymienić należy: sprzedaż według wzoru (próbki), sprzedaż z zastrzeżeniem wyłączności (częściowo unormowana w art. 550 k.c.), sprzedaż na zamówienie, z obniżeniem ceny (rabatem, bonifikatą), na przedpłaty, talony, asygnaty lub przydział, sprzedaż kompensacyjną (offset[374], clearing, barter).

sprzedaż poza lokalem przedsiębiorcy, sprzedaż na odległość

W stosunkach przedsiębiorcy z konsumentem na uwagę zasługuje umowa sprzedaży zawierana poza lokalem przedsiębiorcy oraz na odległość[375]. Pierwsza z tych umów jest rodzajem umowy akwizycyjnej (z katalogu, według wzoru), w której sprzedawca przez pośrednika zbiera oferty zakupu z zamiarem zrealizowania umowy w przyszłości. W ustawie o prawach konsumenta z 2014 r. umowę tę określa się jako zawartą przy jednoczesnej obecności obu stron w wyniku przyjęcia oferty konsumenta, w miejscu, które nie jest lokalem przedsiębiorstwa danego przedsiębiorcy, a jeżeli nawet w takim lokalu, to wtedy, gdy poza tym lokalem strony nawiązały ze sobą kontakt indywidualny i osobisty oraz umowę zawartą podczas wycieczki zorganizowanej przez przedsiębiorcę, podczas której odbywała się promocja oraz zawieranie umów z konsumentami (tzw. wycieczka zakupowa); sprzedaż na odległość, według dotychczasowych przepisów odbywała się za pomocą formularza zamówienia, katalogu, telefonu, radia, poczty elektronicznej, faksu, a zwłaszcza Internetu (sklep internetowy)[376]. W ustawie o prawach konsumenta sprzedaż tę określa się trochę inaczej: jako zawartą w ramach zorganizowanego systemu zawierania umów na odległość, a więc bez obecności

[374] Zob. ustawa z 26.06.2014 r. o niektórych umowach zawieranych w związku z realizacją zamówień o podstawowym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa (Dz.U. z 2019 r. poz. 1379); A. Szumański, *Ustawa o umowach offsetowych. Komentarz*, Kraków 2000.

[375] Poza potrzebami występującymi w polskiej gospodarce uchwalenie ustawy o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny wynikało z zobowiązań nałożonych dyrektywą Rady 85/577/EWG z 20.12.1985 r. w sprawie ochrony konsumentów w odniesieniu do umów zawartych poza lokalem przedsiębiorstwa (Dz.Urz. WE L 372 z 31.12.1985 r., s. 31; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 15, t. 1, s. 262) oraz dyrektywą 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 20.05.1997 r. w sprawie ochrony konsumentów w przypadku umów zawieranych na odległość (Dz.Urz. WE L 144 z 4.06.1997 r., s. 19; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 15, t. 3, s. 319, ze zm.); zob. A. Kidyba, *Prawo handlowe*, Warszawa 2013, s. 889–898; dyrektywy te zostały zastąpione przez dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z 25.10.2011 r. w sprawie praw konsumentów (Dz.Urz. UE L 304 z 22.11.2011 r., s. 64), implementowaną przez prawo polskie w ustawie z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta.

[376] Zob. W. Robaczyński w rozdziale czternastym, pkt 2.7; bliżej W. Kocot, *Nowe zasady zawierania i wykonywania umów z udziałem konsumentów*, PPH 200/11–12; W.J. Katner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Rajski, Warszawa 2011, s. 25–28; zob. D. Lubasz, M. Namysłowska [w:] *Ustawa o prawach konsumenta. Komentarz*, red. M. Namysłowska, D. Lubasz, Warszawa 2015, rozdział 3.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

stron, z wykorzystaniem środków porozumiewania się na odległość do chwili zawarcia umowy włącznie. Bardzo zostały rozszerzone obowiązki informacyjne, które sprzedawca musi przekazać konsumentowi przed zawarciem obu tych rodzajów umów.

1.4. Strony umowy sprzedaży

sprzedawca i kupujący

Stronami umowy są sprzedawca i kupujący. Mogą nimi być wszystkie podmioty prawa, które mają zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych. Tylko w razie sprzedaży określanej mianem handlowej po obu stronach albo przynajmniej po stronie sprzedawcy występuje podmiot, który spełnia warunki prawne przedsiębiorcy (art. 2 i 4 u.s.d.g. oraz art. 43^1 k.c.)[377].

W sprzedaży konsumenckiej kontrahentem sprzedawcy, którym z samego założenia musi być przedsiębiorca, jest konsument (art. 22^1 k.c.).

1.5. Składniki umowy sprzedaży

1.5.1. Przedmiot umowy

przedmiot sprzedaży

Przedmiotem umowy są rzeczy znajdujące się w obrocie (art. 535 k.c.) oraz energie i prawa zbywalne (art. 555 k.c.). Pod pewnymi warunkami dotyczy to także niektórych praw na dobrach niematerialnych. Szczególnymi przedmiotami sprzedaży są przedsiębiorstwo oraz gospodarstwo rolne. Specjalne reguły rządzą sprzedażą praw inkorporowanych w papierach wartościowych[378].

1.5.2. Cena

1. Cena, podobnie jak przedmiot, jest składnikiem istotnym umowy (*essentialia negotii*). Z treści art. 535 k.c. wynika, że bez określenia ceny nie ma ważnie zawartej umowy sprzedaży. Jest ona zawsze określona w pieniądzach i może być oznaczona wprost – kwotą, albo przez wskazanie podstaw do jej ustalenia (art. 536 § 1 k.c.). Jeżeli cena nie została tak określona, ale z okoliczności zawarcia umowy wynika, że strony miały na względzie cenę przyjętą w stosunkach danego rodzaju, to w razie wątpliwości przyjmuje się, że chodziło o cenę w miejscu i czasie, w którym rzecz ma być wydana kupującemu (art. 536 § 2 k.c.).

[377] Na ten temat W.J. Katner w rozdziale czwartym, pkt 1.
[378] Zob. bliżej w rozdziale czwartym i siedemnastym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ekwiwalentność sprzedaży

Jedną ze wspomnianych już cech sprzedaży jest wzajemność świadczeń stron umowy. Oznacza to ekwiwalentność ceny wobec przedmiotu sprzedaży. Cena ma zatem odpowiadać obiektywnie wartości sprzedawanej rzeczy[379]. W przeciwnym wypadku można mówić np. o darowiźnie. Nie jest zwłaszcza sprzedażą umowa o cenę określoną jako symboliczna złotówka, a także umowa, w której ekwiwalent oznacza towar zamienny. Może to być wtedy umowa zamiany, ale wówczas ekwiwalentność rozumiana obiektywnie nie jest konieczna (art. 603 k.c.).

określenie ceny

2. Określenie ceny jest zawarte w art. 2 ustawy o informowaniu o cenach towarów i usług, która zastąpiła w połowie 2014 r. ustawę o cenach z 5.07.2001 r. Jest to wartość wyrażona w jednostkach pieniężnych, którą kupujący jest obowiązany zapłacić przedsiębiorcy za towar lub usługę, przy czym w cenie uwzględnia się podatek od towarów i usług oraz podatek akcyzowy, jeżeli na podstawie odrębnych przepisów sprzedaż towaru (usługi) podlega obciążeniu tymi podatkami. Oznacza to, że w takim przypadku kupujący, zwłaszcza konsument, jest zobowiązany zapłacić kwotę wskazywaną przez sprzedawcę jako cena (dodatkowe świadczenia publiczne muszą być w tej kwocie zawarte).

brak marży handlowej

W dotychczasowych przepisach występowało pojęcie marży handlowej. Oznacza ona różnicę między ceną producenta a sprzedawcy, zawierającą w sobie koszty sprzedaży. Tylko w przepisach podatkowych występuje pojęcie ceny netto i brutto. W prawie cywilnym, a to prawo obejmuje umowę sprzedaży, nie ma takiego podziału i cena, zwłaszcza w sprzedaży konsumenckiej, musi zawsze zawierać wszystkie dodatkowe obciążenia kupującego. Kwestia ta została jeszcze dodatkowo podkreślona w przepisach ustawy z 23.08.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 2070). W ustawie o cenach pojęcie to nie jest już definiowane, ale marże handlowe nadal będą stanowić element ceny sprzedawcy wobec kupującego.

rodzaje cen

Kodeks cywilny rozróżnia cztery rodzaje cen: sztywną, maksymalną, minimalną i wynikową (art. 537–541 k.c.). Nie jest zasadne kwestionowanie zastosowania tych rodzajów cen w praktyce[380] i ustawodawca prawidłowo zachował w mocy ich wyróżnienie. Z kolei ustawa o cenach, dotycząca sprzedaży, w której przynajmniej jedna strona jest przedsiębiorcą, wymienia cenę

[379] Zob. więcej na ten temat W.J. Katner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, 2011, s. 54 i n.; J.P. Naworski, *Cena – obowiązek zapłaty w obrocie gospodarczym*, Warszawa 1999; W.J. Katner [w:] *System Prawa Handlowego,* t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. S. Włodyka, Warszawa 2014, s. 800–808; E. Habryn-Chojnacka [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz do art. 450–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2016, s. 319–321.

[380] Zob. M. Pecyna, *Sprzedaż konsumencka de lege ferenda*, TPP 2012/2, s. 162.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umowną jako regułę oraz cenę urzędową. Nie występuje już cena regulowana, znana ustawie z 26.02.1982 r. o cenach.

Cena sztywna wynika z przepisu prawa, cena maksymalna to cena najwyższa, jaka może być zapłacona za rzeczy danego rodzaju, cena minimalna to najniższa cena, jaką można za daną rzecz zapłacić według odpowiednich przepisów. Cena wynikowa powstaje według określonego przez ustawodawcę sposobu jej obliczania. Niedochowanie powyższych warunków rodzi po stronie uprawnionego roszczenie o dopłatę lub zwrot różnicy. Dotyczy to także niewłaściwie pobranych cen, określonych jako urzędowe, odpowiadające cenie sztywnej i jednocześnie maksymalnej.

cena umowna

Ceny umowne, najpowszechniejsze w obrocie gospodarczym na wolnym rynku, to ceny określone w drodze uzgodnień między sprzedawcami (np. producentami) a kupującymi (np. hurtownikami, sprzedawcami detalicznymi i konsumentami). Z kolei ustawa o informowaniu o cenach towarów i usług z 2014 r. wymienia cenę umowną. Nie występuje już cena regulowana, ustawa ta rezygnuje też z ceny urzędowej, przenosząc możliwość jej określenia do ustaw szczególnych (np. ustawa o stanie klęski żywiołowej). Dotyczyć ona może towarów i usług o podstawowym znaczeniu dla kosztów utrzymania w razie szczególnych zagrożeń dla funkcjonowania państwa.

cena urzędowa

Potrzebę określenia ceny urzędowej (i marży handlowej urzędowej) na określone towary i usługi może uchwalić Rada Ministrów w razie szczególnych zagrożeń dla właściwego funkcjonowania gospodarki państwa, uwzględniając towary i usługi mające podstawowe znaczenie dla kosztów utrzymania konsumentów i ustalając okres stosowania tych cen i marż oraz upoważniając Ministra Finansów do ustalenia rozporządzeniem wysokości cen i marż urzędowych konkretnych towarów (rzeczy). Ponadto ceny urzędowe hurtowe i detaliczne mogą być ustalone przez ministra zdrowia na określone produkty lecznicze i wyroby medyczne (według odrębnych przepisów). Cenę urzędową może również uchwalić rada gminy na usługi przewozowe taksówkami i w publicznym transporcie zbiorowym na terenie gminy, jak też określić stawki taryfowe obowiązujące przy przewozie osób i ładunków taksówkami. Podobnie rada powiatu (i odpowiednio sejmik województwa) może ustalać ceny urzędowe na przewóz w publicznym transporcie zbiorowym w powiatowych (wojewódzkich) przewozach pasażerskich; w każdym przypadku odnosi się to do zadań o charakterze użyteczności publicznej (ustawa o transporcie drogowym z 2001 r. i ustawa o publicznym transporcie zbiorowym z 2010 r. w brzmieniu przepisów nadanym przez ustawę o informowaniu o cenach towarów i usług). Nowa ustawa o informowaniu o cenach towarów i usług z 2014 r. przywróciła poprzednie znaczenie gospodarcze rodzajom cen, określone w Kodeksie cywilnym.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1.5.3. *Accidentalia* i *naturalia negotii*

składniki podmiotowo istotne i nieistotne

Składnikami podmiotowo istotnymi i nieistotnymi w umowie sprzedaży mogą być te składniki, które w tym charakterze występują dla ogółu czynności prawnych. *Accidentalia negotii* to przede wszystkim warunek, termin i polecenie. W umowie sprzedaży do takich składników mogą urosnąć zgodnie z wolą stron np. okoliczności dostarczenia rzeczy kupionej, jej opakowania, sposobu konfekcjonowania, transportu, składowania, ubezpieczenia na czas transportu (*cargo*) itp.

1.6. Treść i skutki umowy sprzedaży

1.6.1. Obowiązki sprzedawcy

obowiązek przeniesienia własności rzeczy

Podstawowe obowiązki sprzedawcy określa definicja samej umowy sprzedaży jako przeniesienie własności rzeczy sprzedanej i wydanie tej rzeczy kupującemu. Ze względu na podwójny co do zasady skutek umowy – zobowiązująco-rozporządzający – oświadczenie sprzedawcy, że rzecz sprzedaje, jest zarówno zobowiązaniem do przeniesienia własności, jak i samym przeniesieniem, a więc przewłaszczeniem rzeczy na kupującego.

Różnica między sprzedażą rzeczy ruchomych oznaczonych co do tożsamości i co do gatunku, gdy wymaga się przeniesienia posiadania rzeczy zindywidualizowanej (ten konkretny komplet mebli, a nie meble typu „x" w ogóle), została przedstawiona w rozdziale o prawie rzeczowym i dotyczy art. 155 k.c. Oczywiście strony umowy mogą postanowić o rozdzieleniu skutku zobowiązującego i rozporządzającego sprzedaży. Następuje to zwłaszcza wtedy, gdy w umowie sprzedaży nieruchomości występuje warunek lub zastrzeżenie terminu. Posługując się typowym przykładem sprzedaży nieruchomości z zastosowaniem prawa pierwokupu (zob. pkt 1.3 tego rozdziału), stanowiącego warunek (art. 89 k.c.), wyróżnimy umowę sprzedaży o skutku tylko zobowiązującym do przeniesienia własności, jeśli uprawniony nie skorzysta z prawa pierwokupu. Gdy tak się stanie, wtedy zostanie zawarta najpierw umowa sprzedaży (o skutku zobowiązującym), a następnie – umowa przeniesienia własności, która spowoduje skutek rozporządzający (rzeczowy), będący dopiero przewłaszczeniem nieruchomości ze sprzedawcy na kupującego. Pamiętać przy tym trzeba, że w przypadku zastrzeżenia warunku (lub terminu) przy sprzedawaniu nieruchomości rozdzielenie czynności prawnych o skutku zobowiązującym i rozporządzającym jest obowiązkowe (art. 157 k.c.). W przypadku ruchomości zależy to od woli stron, gdy np. kupujący nie zebrał jeszcze wystarczającej sumy pieniędzy na pokrycie ceny albo sprzedawca nie ma jeszcze dokumentów potwierdzających własność rzeczy (np. samochodu).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

obowiązek wydania rzeczy

Wydanie rzeczy następuje przez jej wręczenie lub w inny sposób przeniesienia posiadania (art. 348–351 k.c.). Może więc to być wydanie dokumentów lub środków umożliwiających objęcie rzeczy we władanie (np. kluczy do budynku, kluczyków do samochodu itp.). Równoznaczne z wydaniem rzeczy jest przekazanie jej przewoźnikowi (art. 544 k.c.), a zależnie od umowy – także spedytorowi (art. 794 i 800 k.c.). W ustawie o prawach konsumenta zostały znowelizowane przepisy Kodeksu cywilnego i według nowego art. 543[1], jeżeli kupującym jest konsument, to sprzedawca jest zobowiązany niezwłocznie wydać mu rzecz, nie później niż 30 dni od dnia zawarcia umowy, choć strony mogą umówić się inaczej; kupujący może wyznaczyć sprzedawcy dodatkowy termin do wydania rzeczy, po którego bezskutecznym upływie może od umowy odstąpić.

koszty wydania

Zgodnie z art. 547 k.c. kosztami wydania rzeczy są koszty zmierzenia, zważenia, opakowania, ubezpieczenia rzeczy na czas przewozu i koszty przesłania. Jeśli rzecz ma być przesłana do miejsca, które nie jest miejscem spełnienia świadczenia, koszty ubezpieczenia i przesłania ponosi kupujący (art. 454 i 547 § 2 k.c.). W razie oddania rzeczy do przewozu regułą jest ponoszenie kosztów przez sprzedawcę do chwili wydania rzeczy przewoźnikowi, późniejsze koszty ponosi kupujący. W obrocie międzynarodowym znajdą zastosowanie reguły *Incoterms* i *Combiterms*, czyli ujednolicone terminy handlowe stanowiące klauzule umowne (np. EXW, FOB, CIF). Oznaczają one miejsce załadowania, wyładowania i ubezpieczenia na czas transportu towarów oraz ponoszenia ryzyka przypadkowej utraty lub uszkodzenia rzeczy[381].

inne obowiązki sprzedawcy

Z wydaniem wiąże się obowiązek poinformowania kupującego o właściwościach rzeczy nabytej, z wręczeniem odpowiednich instrukcji, informacjami na opakowaniu itp. W noweli Kodeksu cywilnego ustawą o prawach konsumenta zostały poszerzone obowiązki informacyjne sprzedawcy, zwłaszcza wobec kupującego konsumenta (art. 546, 546[1]). Wymaga się też, aby wszelkie objaśnienia i dokumenty dotyczące towarów przeznaczonych na rynek polski były w języku polskim[382]. Wydane rzeczy (towary) muszą też spełniać warunki określone m.in. w przepisach ustawy z 12.12.2003 r. o ogólnym bezpieczeństwie produktów (Dz.U. z 2016 r. poz. 2047 ze zm.) i w ustawie z 30.08.2002 r. o systemie oceny zgodności (Dz.U. z 2019 r. poz. 544 ze zm.)[383]. Bezpieczeń-

[381] Reguły te są zebrane w całość i stanowią od 1936 r. standardy dla umów w handlu zagranicznym (ostatnia aktualizacja zasad w 2010 r. *Incoterms 2010. Reguły MIH do stosowania w krajowych i międzynarodowych warunkach handlowych*, tłum. J. Hermanowski, red. B. Andrzejuk, P. Pniewski, Warszawa 2010); zob. W. Popiołek [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 9, *Międzynarodowe prawo handlowe*, red. W. Popiołek, Warszawa 2013.

[382] Art. 20 u.s.d.g., art. 546[1] § 5 k.c.; zob. W.J. Katner, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo*, Warszawa 2003, s. 74–77.

[383] Ustawa o systemie zgodności poprzedzona była ustawą z 28.04.2000 r. o systemie oceny zgodności, akredytacji oraz zmianie niektórych ustaw (Dz.U. Nr 43, poz. 489 ze zm.), która zastąpiła ustawę z 3.04.1993 r. o badaniach i certyfikacji (Dz.U. Nr 55, poz. 250 ze zm.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

stwo oznacza się na poszczególnych egzemplarzach sprzedawanych rzeczy europejskim znakiem bezpieczeństwa „CE".

Rzeczy muszą też być opakowane odpowiednio do ich właściwości, np. w butelki, palety, butle z gazem itp. (art. 545 § 1 k.c.). W przepisach prawa przewozowego stanowi się, że przewoźnik może nie przyjąć do przewozu rzeczy, które są opakowane niedostatecznie, albo nie mają opakowania wymaganego właściwymi przepisami (np. o normalizacji). W obrocie handlowym występują różne rodzaje opakowań, których koszt jest wliczony do ceny rzeczy sprzedawanej, i odrębnie wycenione opakowania zbiorcze, jak np. kontenery, opakowania do jednorazowego lub wielokrotnego użytku. Opakowania zostały określone jako wyroby wykonane z jakichkolwiek materiałów, przeznaczone do przechowywania, ochrony, przewozu, dostarczania lub prezentacji wszelkich produktów od surowców do towarów przetworzonych. Problematyka opakowań jest bardzo obszerna, a zobowiązania wobec UE spowodowały uchwalenie nowej ustawy z 13.06.2013 r. o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi (Dz.U. z 2019 r. poz. 542) oraz ustawy z 7.05.2009 r. o towarach paczkowanych (Dz.U. z 2018 r. poz. 2335 ze zm.). Określiła ona zasady paczkowania produktów przeznaczonych do wprowadzenia do obrotu w opakowaniach i zasady oznaczania towarów paczkowanych (znak „e" na opakowaniu), a także zasady produkcji i oznaczania butelek miarowych (znak „3" – odwrócony epsilon).

1.6.2. Obowiązki kupującego

obowiązek zapłacenia ceny

Zgodnie z określeniem umowy sprzedaży obowiązkami kupującego są: zapłacenie ceny i odebranie rzeczy.

Zapłacenie ceny może nastąpić wraz z zawarciem umowy i wykonaniem pozostałych obowiązków stron, co jest charakterystyczne dla tzw. sprzedaży rękodajnej (np. codzienne kupowanie pieczywa, gazet itp.).

Wzajemność świadczeń stron umowy sprzedaży stanowi o ich równoczesności (art. 488 k.c.). Dlatego kupujący powinien zaofiarować cenę z chwilą zawarcia umowy i przystąpienia do jej wykonania przez sprzedawcę. Strony mogą się oczywiście umówić inaczej co do terminu zapłacenia ceny. Jeśli tego nie zrobią, to zgodnie z art. 488 § 1 k.c. każda ze stron może się powstrzymać od spełnienia własnego świadczenia, jeśli druga strona nie zaofiaruje świadczenia wzajemnego, co w praktyce dotyczy zwłaszcza zapłacenia ceny.

Cena jest świadczeniem pieniężnym, dotyczy jej zatem zasada długu oddawczego. Jest więc zapłacona, gdy sprzedawca otrzyma gotówkę, albo odpo-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wiednia kwota znajdzie się na jego rachunku (uznanie rachunku bankowego sprzedawcy). W obrocie powszechnym ciągle jeszcze najczęstsze jest gotówkowe spełnienie świadczeń pieniężnych. Przedsiębiorców obowiązuje, w warunkach przewidzianych w ustawie – Prawo przedsiębiorców, realizowanie świadczeń pieniężnych bezgotówkowo, za pośrednictwem rachunku bankowego (umowa według art. 725 k.c.)[384]. Przepisy ustawy – Prawo bankowe określają sposoby dokonywania płatności bezgotówkowo[385].

Zgodnie z art. 552 k.c., jeżeli kupujący dopuścił się zwłoki z zapłatą ceny za dostarczoną część sprzedanych rzeczy albo jeżeli ze względu na jego stan majątkowy jest wątpliwe, czy zapłata ceny nastąpi w terminie, sprzedawca może się powstrzymać od dostarczenia dalszych części rzeczy sprzedanych. Kolejne zdyscyplinowanie kupującego przedsiębiorcy zawiera ustawa o terminach zapłaty w transakcjach handlowych z 8.03.2013 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 118), nakładająca na kupującego obowiązek zapłaty odsetek ustawowych od 31. dnia do odebrania rzeczy i dostarczenia faktury, niezależnie od określonego terminu wymagalności tego świadczenia, należnego do terminu tej wymagalności. W braku określenia terminu zapłaty ceny w umowie, odsetki ustawowe należą się od tego samego dnia, bez wezwania, a w razie dalszego zwlekania z zapłatą będą to nawet odsetki karne według przepisów o zobowiązaniach podatkowych[386].

obowiązek odebrania rzeczy

Obowiązek odebrania rzeczy przez kupującego jest korelatem obowiązku jej wydania przez sprzedawcę. Sprzedawca, który już przeniósł własność rzeczy i otrzymał cenę, nie jest zainteresowany trzymaniem rzeczy u siebie (koszty, powierzchnie magazynowe, chłodnie, zachowanie pieczy nad rzeczą). Według art. 551 k.c., jeżeli kupujący popada w zwłokę z odebraniem rzeczy w terminie umówionym, to sprzedawca może rzecz oddać na przechowanie na koszt kupującego. Może również po spełnieniu dodatkowych warunków sprzedać rzecz na rachunek kupującego.

zbadanie rzeczy

Przed odebraniem rzeczy kupujący powinien zbadać rzecz w taki sposób, aby mógł stwierdzić brak wady fizycznej, co wpływa na późniejszą możliwość skorzystania z rękojmi (zob. pkt 1.8 tego rozdziału). Jeżeli rzecz sprzedana jest przekazywana przewoźnikowi, to kupujący jest zobowiązany zbadać przesyłkę w czasie przyjętym dla danego rodzaju rzeczy i w odpowiedni sposób dla tego rodzaju rzeczy. Jeśli stwierdzi, że w czasie przewozu nastąpiły

[384] Według art. 19 pr. przeds. przedsiębiorca realizujący swoje świadczenia pieniężne wobec drugiego przedsiębiorcy obowiązany jest dokonywać płatności bezgotówkowo, jeśli jednorazowa wartość transakcji przekracza 15 000 złotych.

[385] Zob. W.J. Katner [w:] W.J. Katner, M. Stahl, W. Nykiel, *Umowa sprzedaży*…, pkt 9.3.1.2.

[386] J.P. Naworski, *Wykładnia art. 10 ust. 1 ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych – zagadnienia wybrane*, PPH 2019/3.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ubytek lub uszkodzenie rzeczy, powinien dokonać czynności niezbędnych do późniejszego ustalenia odpowiedzialności za szkodę (art. 545 § 2 k.c.). Dopiero z nadejściem przesyłki na miejsce przeznaczenia i po możliwym zbadaniu jej stanu powstaje obowiązek zapłacenia ceny przez kupującego (art. 544 § 2 k.c.). Obowiązek zbadania rzeczy spoczywa szczególnie na sprzedawcy w stosunkach między przedsiębiorcami, pod rygorem utraty uprawnień z rękojmi (nowe brzmienie art. 563 § 1 k.c.).

przejście ryzyka

Z wydaniem rzeczy łączą się przejście na kupującego korzyści i ciężarów związanych z rzeczą oraz niebezpieczeństwo przypadkowej utraty lub uszkodzenia rzeczy; strony mogą w umowie odmiennie określić tę chwilę (art. 548 k.c.). W wypadku sprzedaży konsumenckiej, nowy art. 548 § 3 k.c. także łączy przejęcie ryzyka z chwilą wydania rzeczy, którą jest również powierzenie rzeczy przewoźnikowi, na którego wybór kupujący konsument nie miał wpływu; postanowienie mniej korzystne dla kupującego konsumenta jest nieważne.

1.7. Cechy charakterystyczne sprzedaży konsumenckiej

sprzedaż konsumencka

1. Sprzedaż konsumencka została wyodrębniona w ustawodawstwie wielu krajów, w tym w UE, ze względu na uprawnienia przyznane konsumentowi jako stronie umowy sprzedaży dokonywanej przez przedsiębiorcę (w zakresie działalności przedsiębiorstwa). Dotyczy tylko rzeczy ruchomych nabywanych przez osoby fizyczne w celu niezwiązanym z działalnością zawodową lub gospodarczą, nazwanych w ustawie o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej towarami konsumpcyjnymi (art. 1 tej ustawy). Nie są nimi energia elektryczna, gaz ani woda, chyba że znajdą się w sprzedaży w odpowiednich pojemnikach. W zmienionym art. 555 k.c. nakazuje się ogólnie przepisy o sprzedaży stosować także do sprzedaży wody. Głównie ze względu na wzmocnienie praw konsumenta została uchwalona ustawa z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta. Odpowiednie przepisy zostały uregulowane albo w niej, albo włączone do Kodeksu cywilnego, szczególnie w zakresie rękojmi za wady i gwarancji, zastępując również, jak to było już wspomniane, ustawę z 2002 r. o sprzedaży konsumenckiej, oraz szczególną regulację ustawą z 2000 r., dotyczącą sprzedaży na odległość, sprzedaży poza lokalem przedsiębiorstwa i o umowach dotyczących usług finansowych zawieranych na odległość; zwraca uwagę, sygnalizowane na początku podręcznika, zmienione określenie konsumenta (art. 22^1 k.c.), a także powrót do pojęcia rzeczy sprzedawanej w miejsce pochodzącego z ekonomii określenia towaru (towaru konsumpcyjnego).

obowiązki sprzedawcy wobec konsumenta

2. Przedsiębiorca ma wiele dodatkowych obowiązków wobec kupującego konsumenta. Ograniczając się do najważniejszych, należy wskazać informacje o rzeczy sprzedawanej, jasne, zrozumiałe, niewprowadzające w błąd, udzie-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

lone w języku polskim, wystarczające do prawidłowego i pełnego korzystania z tej rzeczy. Chodzi zwłaszcza o rodzaj rzeczy, jej cenę, określenie producenta lub importera, kraj pochodzenia, znak bezpieczeństwa i znak zgodności oraz energochłonności, wymagane przez odrębne przepisy, a także informacje o dopuszczeniu rzeczy do obrotu w Polsce. Zniesione zostały przepisy wymagające zachowania formy pisemnej umowy w pewnych sytuacjach, a zastosowanie mają ogólne przepisy Kodeksu cywilnego o formie czynności prawnej.

3. Ze względu na upowszechnianie się sprzedaży rzeczy i świadczenia usług drogą elektroniczną uchwalono wiele nowych przepisów dotyczących zawarcia umowy sprzedaży, zwłaszcza przez Internet (np. oferta sprzedaży – art. 66^1 k.c.), i ochrony konsumenta.

1.8. Rękojmia za wady rzeczy. Gwarancja przy sprzedaży

pojęcie rękojmi

1. Rękojmia za wady rzeczy jest szczególnym rodzajem odpowiedzialności sprzedawcy, występującej z mocy prawa, niezależnie od innych rodzajów odpowiedzialności cywilnej: kontraktowej (art. 471 i n. k.c.) i deliktowej (art. 415 i n. k.c.). Rękojmia za wady dotyczy wad fizycznych rzeczy i wad prawnych. Do wejścia w życie ustawy o prawach konsumenta z 30.05.2014 r. rękojmia określona w Kodeksie cywilnym odnosiła się tylko do sprzedaży niekonsumenckiej, czyli do obrotu gospodarczego i tzw. powszechnego. Wraz z obowiązywaniem nowej ustawy w 6 miesięcy po opublikowaniu zostały ujednolicone przepisy o rękojmi dla całego obrotu, z wyszczególnieniem tylko regulacji dotyczącej rękojmi w stosunkach między sprzedawcą będącym przedsiębiorcą a konsumentem. Według nowego brzmienia art. 556 k.c. sprzedawca jest odpowiedzialny względem kupującego, jeżeli rzecz sprzedana ma wadę fizyczną lub prawną (rękojmia).

pojęcie wady fizycznej

2. Według przepisów obowiązujących do 24.12.2014 r. wada fizyczna mogła polegać na:

1) zmniejszeniu wartości lub użyteczności rzeczy ze względu na cel oznaczony w umowie lub wynikający z okoliczności, lub z przeznaczenia rzeczy, albo
2) braku właściwości rzeczy, o których sprzedawca zapewniał kupującego, albo
3) wydaniu rzeczy w stanie niezupełnym.

W myśl obecnej regulacji (art. 556^1 k.c.) wada fizyczna polega na niezgodności rzeczy sprzedanej z umową, co ma miejsce w szczególności, jeżeli rzecz sprzedana:

1) nie ma właściwości, które rzecz tego rodzaju powinna mieć ze względu na cel oznaczony w umowie albo wynikający z okoliczności lub przeznaczenia;

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2) nie ma właściwości, o których istnieniu sprzedawca zapewnił kupującego, w tym przedstawiając próbkę lub wzór;
3) nie nadaje się do celu, o którym kupujący poinformował sprzedawcę przy zawarciu umowy, a sprzedawca nie zgłosił zastrzeżenia co do takiego jej przeznaczenia;
4) została kupującemu wydana w stanie niezupełnym. Artykuł 556^1 § 2 k.c. stanowi, podobnie do ustawy z 2002 r., że jeżeli kupującym jest konsument, to na równi z zapewnieniem sprzedawcy traktuje się publiczne zapewnienia producenta lub jego przedstawiciela, osoby, która wprowadza rzecz do obrotu w zakresie swojej działalności gospodarczej oraz osoby, która przez umieszczenie na rzeczy sprzedanej swojej nazwy, znaku towarowego lub innego oznaczenia odróżniającego przedstawia się jako producent.

Dla ogółu kupujących ma znaczenie dodany art. 556^3 k.c. Według tego przepisu rzecz sprzedana ma wadę fizyczną także w razie nieprawidłowego jej zamontowania i uruchomienia, jeżeli czynności te zostały wykonane przez sprzedawcę lub osobę trzecią, za którą sprzedawca ponosi odpowiedzialność, albo przez kupującego, który postąpił według instrukcji otrzymanej od sprzedawcy.

Wymienienie w art. 556 k.c. wady rzeczy w postaci wydania jej w stanie niezupełnym, dotyczy braku części składowych lub przynależności, niedołączenia instrukcji, atestów lub innych podobnych dokumentów, np. opisów rzeczy, ich rysunków, zestawienia części składowych, przynależności itp.

Za wadę prawną rzeczy uznawało się (dawny art. 556 § 2 k.c.), że rzecz:
1) stanowi własność osoby trzeciej, a nie zbywcy, albo
2) jest obciążona prawem osoby trzeciej.

Obowiązujący obecnie art. 556^3 k.c. stanowi, że z wadą prawną mamy do czynienia, gdy własność rzeczy sprzedanej przysługuje osobie trzeciej albo jeżeli rzecz jest obciążona prawem osoby trzeciej, a także jeżeli ograniczenie w korzystaniu lub rozporządzaniu rzeczą wynika z decyzji lub orzeczenia właściwego organu; w razie sprzedaży prawa sprzedawca jest odpowiedzialny także za istnienie prawa (co oznacza, że wadą jest nieistnienie sprzedanego prawa)[387].

[387] Wyroki SN: z 24.07.2008 r., IV CSK 182/08, OSNC-ZD 2009/1, poz. 21; z 4.02.2011 r., III CSK 144/10, LEX nr 1102863; z 30.08.2006 r., II CSK 89/06, niepubl.; wyrok SA w Krakowie z 17.05.1994 r., I ACr 170/94, PS 1996/2, s. 11; zob. E. Habryn-Chojnacka [w:] *Kodeks*…, t. 2, red. M. Gutowski, s. 412–415.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przesłanki odpowiedzialności na podstawie rękojmi

W praktyce najczęściej występują wady fizyczne i one są głównie powodem zgłaszanych roszczeń. Uprawnienia kupującego dotyczą wszystkich rzeczy, przysługują z mocy prawa i nie są zależne ani od wiedzy, ani od winy sprzedawcy. Sprzedawca jest zwolniony od odpowiedzialności z tytułu rękojmi tylko wtedy, gdy kupujący wiedział o wadzie w chwili zawarcia umowy lub w przypadku rzeczy oznaczonych co do gatunku i rzeczy przyszłych – w chwili ich wydania (art. 557 k.c.). Przyjmuje się w takiej sytuacji, że kupujący zgodził się na nabycie rzeczy niepełnowartościowej (z reguły ma ona obniżoną cenę). Jeżeli jednak sprzedawca wiedział o wadzie, a nie powiadomił o tym kupującego, to odpowiada za zatajenie podstępne wady w pełnym zakresie odpowiedzialności cywilnej (art. 558 § 2 k.c.). W takim przypadku bezskuteczne jest ograniczenie lub wyłączenie odpowiedzialności z tytułu rękojmi, które normalnie jest możliwe, z wyjątkiem sprzedaży rzeczy konsumentowi, poza przypadkami wskazanymi w przepisach szczególnych (art. 558 § 1 k.c.). Rękojmia za wady dotyczy też rzeczy przecenionych w zakresie, w jakim przyczyna przeceny nie została wyjawiona kupującemu. Także kupno rzeczy używanych, np. w sklepach *second hand sale*, nie pozbawia kupującego uprawnień z rękojmi.

rodzaje uprawnień z rękojmi za wady fizyczne

3. Kodeks cywilny w niedawnym brzmieniu oraz według obecnych przepisów przewiduje dla kupującego cztery uprawnienia:

1) do obniżenia ceny,
2) do wymiany rzeczy wadliwej na wolną od wad,
3) do usunięcia wady,
4) do odstąpienia od umowy (art. 560, 561 k.c.).

W nowym ujęciu przepisów Kodeksu cywilnego na plan pierwszy zostało wysunięte uprawnienie do obniżenia ceny, a następnie do odstąpienia od umowy, które kupujący realizuje przez złożenie odpowiedniego oświadczenia sprzedawcy (nowa treść art. 560 § 1 k.c.). Uprawnień tych nie może zrealizować, jeśli sprzedawca niezwłocznie i bez nadmiernych niedogodności dla kupującego wymieni rzecz wadliwą na wolną od wad albo wadę usunie. Z kolei ograniczenie to nie znajdzie zastosowania, gdy rzecz była już wymieniona lub naprawiana przez sprzedawcę albo sprzedawca nie uczynił zadość obowiązkowi wymiany rzeczy na wolną od wad lub usunięcia wady. Przepis dotyczy obrotu gospodarczego *sensu stricto* i *sensu largo*, ale w stosunkach z kupującym konsumentem, konsument ten może zamiast zaproponowanego przez sprzedawcę usunięcia wady żądać wymiany rzeczy na wolną od wad albo odwrotnie, zamiast wymiany rzeczy żądać usunięcia wady, chyba że doprowadzenie rzeczy do zgodności z umową w sposób wybrany przez kupującego konsumenta jest niemożliwe albo zbyt kosztowne (co ocenia się przez porównanie wartości rzeczy wolnej od wady z rodzajem i znaczeniem wady oraz uwzględnieniem niedogodności kupującego przy innym sposobie

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jego zaspokojenia), w porównaniu ze sposobem proponowanym przez sprzedawcę.

Wyraźniejsze jest obecnie stwierdzenie w zmienionym art. 560 § 3 k.c., że obniżona cena powinna pozostawać w takiej proporcji do ceny wynikającej z umowy, w jakiej wartość rzeczy z wadą pozostaje do jej wartości bez wady. Odpowiada to powszechnemu przekonaniu orzecznictwa w odniesieniu do rozumienia wcześniejszego brzmienia tego przepisu[388].

Istotna zmiana w noweli Kodeksu cywilnego z 2014 r. dotyczy drugiego i trzeciego uprawnienia kupującego, tzn. żądania wymiany rzeczy wadliwej na wolną od wad oraz usunięcia wady. Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 561 § 1 k.c. kupujący może żądać wymiany każdej rzeczy, zarówno oznaczonej co do gatunku (jak było dotychczas), jak i rzeczy oznaczonej indywidualnie. Podobnie, może żądać usunięcia wady rzeczy oznaczonej indywidualnie (jak było dotychczas) oraz oznaczonej gatunkowo. Trudno pogodzić się z tą zmianą, ponieważ po długiej dyskusji w piśmiennictwie i w orzecznictwie sądowym ugruntował się trafny pogląd, zapoczątkowany wyraźnie jeszcze w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej i Administracyjnej SN z 30.12.1988 r., III CZP 48/88, OSNCP 1989/3, poz. 36, że rzeczy oznaczone indywidualnie należy traktować jako niezamienne, czyli niezastępowalne przez inne[389]. W takim razie wymiana rzeczy na wolną od wad jest niemożliwa, a jeżeli okaże się możliwa, to znaczy, że miało się do czynienia z rzeczą oznaczoną co do gatunku. Inaczej wygląda sytuacja z usunięciem wady, gdyż dotychczasowy art. 561 § 2 k.c. łączył to uprawnienie tylko ze sprzedawcą, który był wytwórcą rzeczy oznaczonej co do tożsamości.

Obecny art. 561 § 2 k.c. zobowiązuje sprzedawcę do wymiany rzeczy lub usunięcia wady w rozsądnym czasie, bez nadmiernych niedogodności dla kupującego. To złagodzenie dotąd obowiązujących wymagań wobec sprzedawcy, powodujące potrzebę ocenienia w sytuacji spornej, co oznaczają niedogodności dla kupującego i kiedy będą nadmierne. Dotychczasowy przepis pozwalał kupującemu wyznaczyć termin realizacji obowiązku przez sprze-

[388] Por. wyrok SN z 15.01.1997 r., III CKN 29/96, OSP 1997/7–8, poz. 144, z glosą W.J. Katnera; zob. C. Żuławska [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 2, red. G. Bieniek, Warszawa 2009, s. 49; C. Żuławska, R. Trzaskowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, cz. 2, *Zobowiązania*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 80–82; K. Koch, *Charakter i treść uprawnienia do żądania obniżenia ceny w reżimie rękojmi za wady rzeczy sprzedanej*, PPH 200/3, s. 32 i n.; J.P. Naworski, *W sprawie uprawnienia kupującego z tytułu rękojmi do żądania obniżenia ceny oraz terminu z art. 568 § 1 k.c.*, PS 200/1, s. 40; zob. też uchwała z 5.07.2002 r., III CZP 39/02, OSNCP 2003/6, poz. 78, oraz wyrok z 5.08.2005 r., II CK 28/05, OSNC 2006/6, poz. 107.

[389] W.J. Katner, *Umowne nabycie własności ruchomości*, Warszawa 1995, s. 37–39 i cytowana tam literatura.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

dawcę, z zagrożeniem, że po jego upływie od umowy odstąpi. Obecnie odstąpienie od umowy nie jest zależne od wyczerpania innych uprawnień lub upływu wyznaczonego terminu.

Według art. 561 § 3 k.c. o całkiem nowej treści, sprzedawca może odmówić zadośćuczynienia żądaniu kupującego, jeżeli doprowadzenie do zgodności z umową rzeczy wadliwej w sposób wybrany przez kupującego jest niemożliwe lub w porównaniu z drugim możliwym sposobem doprowadzenia do zgodności z umową wymagałoby nadmiernych kosztów. Jeżeli kupującym jest przedsiębiorca, sprzedawca może odmówić wymiany rzeczy na wolną od wad lub usunięcia wady także wtedy, gdy koszty zadośćuczynienia temu obowiązkowi przewyższają cenę rzeczy sprzedanej[390].

Jak już wspomniano, czwarte uprawnienie kupującego z tytułu rękojmi – odstąpienie od umowy – jest najdotkliwsze dla sprzedawcy. Oświadczenie kupującego, że odstępuje od umowy (art. 560 § 1 k.c.), niweczy całą umowę. Obecnie odstąpienie od umowy nie jest zależne od wyczerpania innych uprawnień lub upływu wyznaczonego terminu. Jednakże unicestwienie umowy rzadko leży w interesie stron, które nie po to umowę zawierały, aby nie przyniosła ona zamierzonych przez nie skutków gospodarczych i prawnych. Zgodnie z dotychczasowym art. 560 § 2 k.c., w razie odstąpienia od umowy z powodu wady rzeczy sprzedanej, strony powinny były nawzajem zwrócić sobie otrzymane świadczenia według przepisów o odstąpieniu od umowy wzajemnej. Przepis ten został obecnie pominięty, ze względu na obowiązywanie ogólnych reguł o skutkach odstąpienia od umowy wzajemnej (art. 494 k.c.)[391].

uprawnienia w razie wad prawnych

W przypadku wad prawnych (art. 556^3 k.c.) przysługują te same uprawnienia z tytułu rękojmi co w przypadku wad fizycznych, w zakresie, w jakim mogą być dochodzone ze względu na cechy tej wady. Przepisy o wadach prawnych zostały, co do zasady korzystnie, poprawione w noweli Kodeksu cywilnego z 2014 r. Wskazać należy nowe brzmienie art. 574 k.c., który w § 1 i 2 odpowiada nowej treści art. 566 § 1 i 2 k.c., dotyczącego odpowiedzialności za szkody wyrządzone wskutek zawarcia umowy sprzedaży rzeczy dotkniętej wadą fizyczną (podobnie – prawną). Niezmieniony pozostał art. 575 k.c., według którego obowiązek wydania rzeczy osobie trzeciej, wskutek wady

[390] Na tle dotychczasowych przepisów SN słusznie uznawał, że ze względu na potrzebę równoważenia interesów stron realizacja roszczenia o naprawę rzeczy zależała od możliwości naprawy i jej racjonalności, zwłaszcza ze względu na koszty (teza 3 uchwały SN z 30.12.1988 r., III CZP 48/88); zob. C. Żuławska [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego…*, t. 2, red. G. Bieniek, 2009, s. 56.

[391] Zob. C. Żuławska [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego…*, t. 2, red. G. Bieniek, 2009, s. 48; J. Jezioro [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, s. 1052.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

prawnej utrzymuje się, mimo umownego wyłączenia odpowiedzialności z tytułu rękojmi, chyba że prawa sprzedawcy były sporne albo nabycie rzeczy nastąpiło na własne niebezpieczeństwo kupującego. Na możliwość zwolnienia się sprzedawcy z odpowiedzialności z tytułu rękojmi za wady prawne zwraca uwagę utrzymany także w mocy art. 575^1 k.c., który to uzależnia od zwrotu kupującemu ceny wraz z towarzyszącymi świadczeniami ubocznymi. Zmianie i zharmonizowaniu przepisów o wadach fizycznych i prawnych rzeczy służy nowa treść art. 576 k.c., według którego do wykonywania uprawnień z tytułu rękojmi za wady prawne rzeczy sprzedanej należy stosować art. 568 § 2–5, z tym że bieg terminu przedawnienia roszczeń (art. 568 § 2) rozpoczyna się od dnia, w którym kupujący dowiedział się o istnieniu wady, a jeżeli dowiedział się dopiero na skutek powództwa osoby trzeciej – od dnia, w którym stało się prawomocne orzeczenie wydane w sporze z osobą trzecią.

terminy

4. Według przepisów obowiązujących do 24.12.2014 r. termin do dochodzenia roszczeń z tytułu rękojmi do dochodzenia praw za wady fizyczne wynosił rok, a co do wad budynków – 3 lata od dnia wydania rzeczy (budynku) kupującemu.

Zgodnie z nową treścią art. 568 § 1 i 2 k.c. odpowiedzialność sprzedawcy z tytułu rękojmi obejmuje okres do 2 lat od wydania rzeczy ruchomej, w ciągu którego to okresu powinna zostać stwierdzona wada fizyczna; w wypadku nieruchomości okres ten wynosi 5 lat. Jeżeli kupującym jest konsument, a przedmiotem sprzedaży jest używana rzecz ruchoma, to podobnie, jak to czyniła ustawa z 2002 r. o sprzedaży konsumenckiej, odpowiedzialność sprzedawcy może zostać umownie skrócona, ale nie więcej niż do roku od wydania rzeczy. Jednakże samo roszczenie o usunięcie wady lub wymianę rzeczy sprzedanej na wolną od wad przedawnia się z upływem roku, licząc od dnia stwierdzenia wady; gdy kupującym jest konsument, bieg terminu przedawnienia nie może się zakończyć przed upływem 2- lub 5-letniego okresu, w ciągu którego trwa odpowiedzialność sprzedawcy. Praktyczny przykład – w obrocie powszechnym kupujący, który stwierdził wadę fizyczną rzeczy po trzech miesiącach od jej wydania, ma jeszcze tylko rok na wniesienie roszczenia, po którym to terminie ulegnie ono przedawnieniu. Jeśli kupujący będzie konsumentem, to mimo stwierdzenia wady po trzech miesiącach, na wniesienie powództwa przeciwko sprzedawcy ma rok i 9 miesięcy, czyli do upływu 2 lat od wydania rzeczy; w tym czasie może próbować porozumieć się ze sprzedawcą w sprawie wykonania swoich uprawnień.

Takie same terminy przedawnienia do dochodzenia roszczeń ma kupujący, który zamierza oświadczyć o odstąpieniu od umowy albo o obniżeniu ceny. Jednakże, jeżeli kupujący żądał wymiany rzeczy na wolną od wad lub usunięcia wady, bieg terminu do złożenia wymienionych oświadczeń rozpo-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

czyna się z chwilą bezskutecznego upływu terminu do realizacji tych roszczeń (np. sprzedawca odmawia ich spełnienia).

Upływ terminu do stwierdzenia wady nie wyłącza wykonania uprawnień z tytułu rękojmi, jeżeli sprzedawca zataił podstępnie wadę (art. 568 § 3–6 k.c.). Ma to zastosowanie także do sytuacji, gdy sprzedawca odpowiada z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy stwierdzone przed upływem określonego przez sprzedawcę lub producenta terminu przydatności rzeczy do użycia, który kończy się po upływie 2 lat od wydania rzeczy kupującemu (art. 568^1 k.c.).

roszczenie sprzedawcy w związku z wadliwością rzeczy sprzedanej

5. W noweli Kodeksu cywilnego z 2014 r. wprowadzony został nowy dział II^1, zawierający przepisy (art. 576^1–576^4) o roszczeniach sprzedawcy w stosunku do poprzednich sprzedawców (np. hurtowników, półhurtowników, importerów) o naprawienie szkody wynikłej z wykonania uprawnień konsumenta z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy, jeżeli wada powstała wskutek działania lub zaniechania którejś z osób, będącej poprzednim ogniwem w łańcuchu gospodarczym *sensu stricto*, prowadzącym ostatecznie do umowy sprzedaży z konsumentem. Mowa jest o szkodzie i poniesieniu kosztów przez sprzedawcę, jeżeli rzecz nie miała właściwości, które powinna mieć zgodnie ze swoim przeznaczeniem lub zgodnie z publicznie składanymi zapewnieniami, o którym mowa w art. 556^1 § 2 k.c., lub też została wydana w stanie niezupełnym.

Odpowiedzialność odszkodowawczą ponosi także poprzedni sprzedawca, który wiedząc o wadzie rzeczy, nie poinformował o niej kupującego lub sporządził instrukcję montażu i uruchomienia dołączoną do rzeczy, jeżeli wada powstała na skutek zamontowania i uruchomienia rzeczy przez konsumenta zgodnie z tą instrukcją.

Zakres odszkodowania obejmuje zwrot wydatków niezbędnych w celu realizacji uprawnień konsumenta, w szczególności związanych z wymianą lub usunięciem wady rzeczy sprzedanej, jej demontażem, transportem i ponownym zamontowaniem, a ponadto kwotę, o którą została obniżona cena rzeczy, oraz utracone korzyści.

Bardzo istotne jest wymaganie, aby oświadczenie dotyczące rzeczy wprowadzanych do obrotu w Polsce musiało być sporządzone w języku polskim (z wyjątkami odnośnie do nazw własnych, znaków towarowych, nazw handlowych, oznaczeń pochodzenia oraz zwyczajowo stosowanej terminologii naukowej lub technicznej).

gwarancja przy sprzedaży

6. Kolejne dodatkowe uprawnienie kupującego wiąże się z otrzymaniem od sprzedawcy specjalnego dokumentu, stanowiącego gwarancję co do jakości

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rzeczy sprzedanej. Według dotychczasowych przepisów gwarancji udzielał sprzedawca przez oświadczenie na piśmie, że jeżeli wady rzeczy ujawnią się w ciągu terminu określonego w dokumencie gwarancyjnym, to wystawca dokumentu, zwany gwarantem, zobowiązuje się do usunięcia wady fizycznej lub do dostarczenia rzeczy wolnej od wad (art. 577 § 1 k.c.). Gwarancja jest zatem rodzajem zapewnienia przez sprzedawcę (lub producenta), że rzeczy są dobrej jakości i mogą być używane zgodnie z przeznaczeniem. Występuje zwłaszcza przy nabyciu urządzeń technicznych, samochodów, artykułów gospodarstwa domowego, a także nowych budynków, lokali mieszkalnych, budowli itd.

W zmienionych przepisach o gwarancji w noweli Kodeksu cywilnego z 2014 r. ustawą o prawach konsumenta, korzystny jest sam tytuł działu III w tytule XI k.c. „Gwarancja przy sprzedaży" w miejsce „gwarancji jakości". *Novum* stanowią obowiązki informacyjne ze strony sprzedawcy udzielającego gwarancji konsumentowi, co jest odbiciem wymagań dyrektywy 2011/83/UE. Z uzasadnienia projektu noweli kodeksu cywilnego wynika ponadto, że jej celem jest również doprecyzowanie wzajemnego stosunku roszczeń z rękojmi i gwarancji.

charakter prawny gwarancji, forma gwarancji

Charakter prawny gwarancji nie jest całkiem jasny. Tak jak według dotychczasowego brzmienia przepisów, tak nadal w nowych przepisach ustawodawca nie zdecydował, jaki stosunek prawny powstaje w razie udzielenia gwarancji. Z treści art. 577 § 1 oraz art. 577^2 k.c. można wnioskować, że gwarancja jako taka jest według zmian w Kodeksie cywilnym jednostronnym oświadczeniem woli gwaranta skierowanym do kupującego. Ma więc postać oferty w myśl art. 66 § 1 k.c., zawierającej potrzebne elementy umowy o świadczenia gwarantowane, która to umowa zostaje zawarta z chwilą oświadczenia kupującego skierowanego do gwaranta, że chce z gwarancji skorzystać.

Według art. 577^2 k.c. oświadczenie gwaranta może zostać utrwalone na papierze lub na innym trwałym nośniku, stając się dokumentem gwarancyjnym (postacią dotychczasowej karty gwarancyjnej), którego wydania może zażądać od gwaranta uprawniony z gwarancji. Nie zmienia to formy dowolnej oświadczenia gwarancji, a dokument gwarancyjny nie jest nawet przez ustawodawcę utożsamiany z formą pisemną. Ustawodawca oczekuje, że dokument gwarancyjny zostanie wydany kupującemu wraz z rzeczą sprzedaną, nakładając na sprzedawcę obowiązek sprawdzenia, czy oznaczenia na rzeczy są zgodne z danymi zawartymi w dokumencie gwarancyjnym, włącznie ze stanem ewentualnych plomb i innych zabezpieczeń umieszczonych na rzeczy. Należy się opowiedzieć za poglądem przyznającym gwarancji cechy oświadczenia woli sprzedawcy kierowanego do kupującego (oferta), które

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

otrzymujący potwierdza (akceptuje) przez przyjęcie dokumentu gwarancyjnego albo przez zgłoszenie w terminie roszczeń wynikających z gwarancji. Między sprzedawcą a kupującym powstaje zatem rodzaj umowy o gwarancję przy sprzedaży. Bardzo istotne jest wymaganie w nowym art. 577^1 § 1 k.c., aby oświadczenie dotyczące rzeczy wprowadzanych do obrotu w Polsce musiało być sporządzone w języku polskim (z wyjątkami odnośnie do nazw własnych, znaków towarowych, nazw handlowych, oznaczeń pochodzenia oraz zwyczajowo stosowanej terminologii naukowej lub technicznej).

Zasadą jest, że odpowiedzialność z tytułu gwarancji obejmuje tylko wady powstałe z przyczyn tkwiących w sprzedanej rzeczy, a kupujący może wykonywać uprawnienia z tytułu gwarancji obok uprawnień z rękojmi za wady albo, jeśli to możliwe – równolegle z nimi (art. 578 i 579 k.c.). Kupujący decyduje, z jakich uprawnień chce skorzystać jako korzystniejszych w danych okolicznościach. Wybór uprawnień z gwarancji, do czasu ich realizacji, z reguły uniemożliwia uruchomienie uprawnień z rękojmi. Jeden z nowych przepisów wprowadzonych nowelą z 2014 r. (art. 579 § 3 k.c.) wyraźnie stanowi o tym, że jeżeli kupujący wykonuje uprawnienia z gwarancji, to bieg terminu do wykonania uprawnień z rękojmi ulega zawieszeniu z dniem zawiadomienia sprzedawcy o wadzie i biegnie dalej od dnia odmowy ze strony gwaranta wykonania obowiązków wynikających z gwarancji lub w razie bezskutecznego upływu czasu na ich wykonanie. Z kolei zgodnie z art. 579 § 1 i 2 k.c. kupujący może wykonywać uprawnienia z rękojmi za wady fizyczne rzeczy niezależnie od uprawnień wynikających z gwarancji, a wykonanie uprawnień z gwarancji nie wpływa na odpowiedzialność sprzedawcy z tytułu rękojmi[392].

uprawnienia z tytułu gwarancji

7. Według niedawnych przepisów z tytułu gwarancji służyły tylko dwa uprawnienia:

1) żądanie usunięcia wady fizycznej, czyli naprawienia rzeczy;
2) żądanie dostarczenia rzeczy wolnej od wad, czyli domaganie się jej wymiany na nową (art. 577 § 1 k.c. w brzmieniu sprzed noweli z 2014 r.).

Według art. 577 k.c. po noweli z 2014 r. obowiązki gwaranta mogą polegać w szczególności na:

1) zwrocie zapłaconej ceny,
2) wymianie rzeczy lub
3) jej naprawieniu oraz
4) zapewnieniu innych usług.

[392] Dopiero od wejścia w życie noweli z 28.07.1990 r. można skorzystać z rękojmi mimo otrzymanej gwarancji, poprzednio było to niemożliwe, aż do wyczerpania uprawnień z gwarancji, co okazywało się często niekorzystne dla kupującego, zwłaszcza gdy chciał on odstąpić od umowy; dzisiejsze przepisy o gwarancji realizują zasadę swobody umów.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Jeżeli gwarancja została udzielona co do jakości rzeczy sprzedanej, wtedy w razie wątpliwości poczytuje się, że gwarant jest obowiązany do:
1) usunięcia wady fizycznej rzeczy lub
2) dostarczenia rzeczy wolnej od wad, o ile wady te ujawnią się w ciągu terminu określonego w oświadczeniu gwarancyjnym.

Przepis ten odpowiada dotychczasowemu art. 577 § 1 k.c., a zmiany nie są istotne, poza uwypukleniem zwrotu zapłaconej ceny. Podobnie jest odnośnie do terminu gwarancji. Jeśli innego terminu nie zastrzeżono (w gwarancji), to termin gwarancji wynosi, tak jak i obecnie, rok od dnia wydania rzeczy kupującemu.

Od chwili dostarczenia rzeczy wolnej od wad lub zwrócenia rzeczy naprawionej termin gwarancji biegnie na nowo. Jeśli dotyczy to wymiany części składowych rzeczy, to nowy termin stosuje się tylko do tych wymienionych części. Ponadto przedłuża się ten termin o czas, w którym wskutek naprawiania rzeczy uprawniony nie mógł z niej korzystać (art. 581 k.c.).

Obowiązki z gwarancji gwarant może wykonywać sam albo posługiwać się wyspecjalizowanymi przedsiębiorcami. Rozlicza się z nimi na podstawie odrębnych umów (o dzieło, zlecenia), często zawierających zryczałtowane wynagrodzenie za wykonane usługi (np. odrębni od sprzedawców i producentów przedsiębiorcy prowadzący serwisy gwarancyjne napraw samochodów)[393].

Na kupującego chcącego skorzystać z uprawnień gwarancyjnych jest z kolei przez art. 580 § 1 k.c. nałożony obowiązek dostarczenia rzeczy na koszt gwaranta do miejsca wskazanego w gwarancji lub do miejsca, w którym rzecz została wydana przy udzieleniu gwarancji, chyba że z okoliczności wynika, że wada powinna być usunięta w miejscu, w którym rzecz się znajdowała w chwili ujawnienia wady. Swoje obowiązki gwarant ma wykonać w terminie określonym w oświadczeniu gwarancyjnym, a gdy tego nie określono – niezwłocznie, ale nie później niż w terminie 14 dni po dostarczeniu rzeczy przez uprawnionego, oraz dostarczyć uprawnionemu tę rzecz na swój koszt (nowa treść art. 580 § 2 k.c.). Jest zachowany dotychczasowy § 3 tego artykułu, że niebezpieczeństwo przypadkowej utraty lub uszkodzenia rzeczy obciąża gwaranta w czasie, gdy rzecz jest u niego (co całkiem zrozumiałe).

[393] Sprawy dochodzenia roszczeń z tytułu gwarancji i rękojmi za wady rzeczy mają ogromne orzecznictwo; istotne znaczenie dla wykładni ma cytowana uchwała SN z 30.12.1988 r., III CZP 48/88; mimo zmienionych warunków gospodarczych podstawowe tezy tej uchwały zachowały aktualność. Zob. szczegółowo o gwarancji na tle zmieniających się przepisów E. Habryn-Chojnacka [w:] *Kodeks…*, t. 2, red. M. Gutowski, s. 483–552.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Realizując wymagania informacyjne wynikające z dyrektywy 2011/83/UE, nowy art. 577^1 k.c. najpierw żąda od gwaranta zachowań oczywistych, to znaczy, że oświadczenie gwarancyjne powinno być sformułowane w sposób jasny i zrozumiały, a gdy rodzaj informacji na to pozwala – w powszechnie zrozumiałej formie graficznej; oświadczenie ma zawierać podstawowe informacje potrzebne do wykonywania uprawnień z gwarancji, w szczególności nazwę i adres gwaranta lub jego przedstawiciela w Polsce, czas trwania i terytorialny zasięg ochrony gwarancyjnej, przysługujące uprawnienia w razie stwierdzenia wady.

Istotne znaczenie praktyczne ma zastrzeżenie (art. 577^1 § 3 k.c. po noweli z 2014 r.), że uchybienie obowiązkom informacyjnym, o których stanowi art. 577^1 § 1 i 2 k.c., nie wpływa na ważność oświadczenia gwarancyjnego i nie pozbawia wynikających z niego uprawnień.

1.9. Podstawowe informacje o sprzedaży międzynarodowej na podstawie konwencji wiedeńskiej

1. Konwencja wiedeńska z 1980 r. przyjęła jednolite normy regulujące umowy sprzedaży towarów między stronami będącymi z założenia przedsiębiorcami, mającymi siedziby w różnych państwach.

treść i zakres konwencji

Treścią konwencji wiedeńskiej są przepisy o zawarciu umowy i jej wykonaniu, z określeniem obowiązków sprzedawcy i kupującego, przejściem ryzyka utraty lub uszkodzenia towarów, odpowiedzialności odszkodowawczej oraz odstąpieniem od umowy i zabezpieczeniem towarów. Regulacjom krajowym jest pozostawiona kwestia ważności umowy, jej składników, prawa własności towarów. Jednakże, tak jak w znanej nam umowie sprzedaży na gruncie polskim, również tutaj chodzi o umowę, w której sprzedawca ma przenieść własność dostarczanej rzeczy na kupującego, a ten ma zapłacić cenę i rzecz odebrać[394].

wyłączenia konwencji

2. Konwencja wiedeńska nie ma zastosowania do sprzedaży zawieranej za pomocą przetargu publicznego, postępowania egzekucyjnego i do niego podobnych ani do sprzedaży udziałów, akcji, innych papierów wartościowych, pieniędzy, niektórych rodzajów rzeczy (statków, samolotów), energii elektrycznej, ani do sprzedaży, w której przeważają zobowiązania sprzedawcy

[394] Szczegółowo o konwencji zob. *Konwencja wiedeńska o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów. Komentarz*, red. M. Pazdan, Kraków 2001; *Prawo handlowe. Spółki handlowe, umowy gospodarcze*, red. J. Napierała, A. Koch, Kraków 2002; K. Haładyj [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Zobowiązania (art. 353–921[16] KC)*, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 1014–1015.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

do świadczenia pracy lub usług. Handlowy charakter omawianej sprzedaży sprawia, że nie są jej przedmiotem rzeczy przeznaczone do użytku osobistego, rodzinnego lub używane w gospodarstwie domowym.

1.10. Nowe przepisy międzynarodowe (projekty)

Od wielu już lat kontynuowane są z przerwami prace nad unifikacją przepisów o umowie sprzedaży w ramach UE. W lipcu 2010 r. opublikowana została tzw. Zielona Księga Komisji Europejskiej w sprawie możliwości politycznych w zakresie postępów w kierunku ustanowienia europejskiego prawa umów dla konsumentów i przedsiębiorstw, COM(2010) 348, a w październiku 2010 r. ogłoszony został projekt rozporządzenia w sprawie Jednolitego Europejskiego Prawa Sprzedaży. Pierwszy z projektów odnosi się zwłaszcza do ujednolicenia prawa konsumenckiego w zakresie umów transgranicznych przedsiębiorców z konsumentami. Projekt rozporządzenia dotyczy wprowadzenia w obrębie UE autonomicznego instrumentu, możliwego do zastosowania opcjonalnie (czyli subsydiarnie, w razie wyboru przez strony zamiast środków krajowych), zarówno w stosunkach z konsumentami, jak i dla umów sprzedaży między przedsiębiorcami, głownie z myślą o transakcjach między krajami członkowskimi UE, ale niekoniecznie. Tradycje systemów prawnych państw UE na razie przyczyniają się do opóźniania przyjęcia proponowanych nowych rozwiązań. Jest prawdopodobne, że impuls do wprowadzenia nowych, jednolitych rozwiązań pojawi się wraz z oczekiwaną reformą dalszego funkcjonowania UE i przyspieszenia ekonomicznego rozwoju ogółu państw członkowskich.

1.11. Pojęcie i ogólna charakterystyka umowy dostawy (wzmianka)

pojęcie dostawy, strony umowy

1. Umowa dostawy polega na tym, że jedna strona, zwana dostawcą, zobowiązuje się do wytworzenia rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku oraz do ich dostarczenia częściami albo periodycznie, a druga strona, nazwana odbiorcą, zobowiązuje się do odebrania tych rzeczy i do zapłacenia ceny (art. 605 k.c.). Jest to więc odrębna od sprzedaży umowa nazwana, ale na tyle do niej podobna, że do praw i obowiązków dostawcy oraz odbiorcy w sprawach nieuregulowanych przepisami kodeksu o dostawie stosuje się odpowiednio przepisy o sprzedaży (art. 612 k.c.).

Dostawa jest, podobnie jak sprzedaż, czynnością prawną zobowiązującą, konsensualną, wzajemną, odpłatną i kauzalną. Umowę zawiera się na piśmie (ze skutkiem tylko do celów dowodowych, art. 606 k.c.). W projekcie ustawy o prawach konsumenta proponowano wiele zmian w regulacji

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umowy dostawy, zwłaszcza w sytuacji gdy odbiorcą jest konsument. Zmiany te nie podważały istoty samej umowy. Ostatecznie, w uchwalonej ustawie z 30.05.2014 r. uchylono jedynie art. 605^1 k.c.

funkcja dostawy

2. Funkcją dostawy jest związanie ze sobą przedsiębiorców trwałymi umowami zaopatrzenia w surowce, półprodukty, części do składania itp. Choć ustawa dzisiaj o tym nic nie postanawia, zasadą jest, że albo po jednej stronie, albo po obu stronach umowy dostawy występują profesjonaliści – przedsiębiorcy – i w tym sensie jest to umowa podmiotowo kwalifikowana[395]. W obrocie powszechnym stosuje się raczej umowy sprzedaży, a nie dostawy.

przedmiot dostawy

3. Co do przedmiotu umowy wymienia się tylko rzeczy ruchome, oznaczone co do gatunku, których jeszcze nie wytworzono w chwili zawarcia umowy. Zgodnie z treścią umowy rzeczy te po wytworzeniu będą dostarczane częściami albo kolejnymi transzami (periodycznie), według potrzeb odbiorcy. Dostarczenie będzie skutkować przeniesieniem własności tych rzeczy na odbiorcę; obowiązek przeniesienia własności nie jest wprost wymieniony wśród obowiązków dostawcy w art. 605 k.c. Jest on jednak oczywiście związany z samą dostawą jako umową bardzo pod tym względem bliską sprzedaży.

treść umowy

Charakterystyczne są przepisy szczególne dotyczące wykonywania umowy dostawy.

prawa i obowiązki stron

Należy zwrócić uwagę na trzy kwestie. Przede wszystkim dostawca jest zobowiązany niezwłocznie zawiadomić odbiorcę o dostarczonych przez niego surowcach lub materiałach, które okazały się nieprzydatne do wytworzenia rzeczy. Z kolei jeśli w toku wytwarzania rzeczy okaże się, że dostawca wykonuje te rzeczy wadliwie lub sprzecznie z umową, to odbiorca może wezwać dostawcę do zmiany zachowania w wyznaczonym terminie, a po jego bezskutecznym upływie – od umowy odstąpić. Może też od umowy odstąpić nawet bez wyznaczania dodatkowego terminu, jeśli dostawca opóźnia się z rozpoczęciem wytworzenia rzeczy (lub ich części) tak dalece, że nie jest prawdopodobne, aby zdołał wykonać swoje świadczenie w terminie (art. 607, 610 i 611 k.c.).

Dostawca jest także zobowiązany do zawiadomienia odbiorcy o przygotowaniu do produkcji surowców określonego gatunku lub pochodzenia i do umożliwienia mu sprawdzenia ich jakości, jeśli się do tego zobowiązał w umowie

[395] Tak słusznie C. Żuławska [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 2, red. G. Bieniek, Warszawa 2011, s. 162–163; z art. 605 k.c. nie wynika, że choćby jedna strona musi być profesjonalistą, zob. jednak C. Żuławska, R. Trzaskowski [w:] *Kodeks*…, t. 3, cz. 2, red. J. Gudowski, s. 181.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

sprzedaży. Podobnie dotyczy to sprawdzenia przez odbiorcę procesu produkcji (art. 608 k.c.)[396]. Należy wreszcie pamiętać o rozszerzonych w porównaniu ze sprzedażą uprawnieniach odbiorcy z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy[397]. Dostawca ponosi odpowiedzialność z tytułu rękojmi także wtedy, gdy wytworzenie rzeczy nastąpiło w sposób określony przez odbiorcę (również według wskazanej przez niego dokumentacji technologicznej), chyba że dostawca nie mógł, mimo dołożenia należytej staranności[398], wykryć wadliwości sposobu produkcji (dokumentacji technologicznej) albo że odbiorca, mimo zwrócenia mu na to uwagi przez dostawcę, domagał się zastosowania tego wadliwego sposobu produkcji lub technologii (art. 609 k.c.).

2. Umowy o używanie rzeczy cudzej

2.1. Umowa użyczenia

cechy użyczenia

1. Przez umowę użyczenia użyczający zobowiązuje się zezwolić biorącemu, przez czas oznaczony lub nieoznaczony, na bezpłatne używanie oddanej mu w tym celu rzeczy (art. 710 k.c.).

Użyczenie jest umową zobowiązującą, realną, nieodpłatną, niewzajemną. W piśmiennictwie podkreśla się, że wiele elementów zbliża użyczenie do najmu[399], a w życiu codziennym ten stosunek prawny bywa błędnie nazywany pożyczką.

2. Obowiązkiem użyczającego jest znoszenie tego, że biorący będzie nieodpłatnie używał wydanej mu rzeczy. W wypadku wad rzeczy użyczający ponosi złagodzoną odpowiedzialność wobec biorącego za szkody, które poniósł, gdy użyczający, wiedząc o wadach, nie zawiadomił go o nich (art. 711 k.c.). Użyczający odpowiada na zasadzie winy, a nie według reguł obiektywnych.

prawa i obowiązki biorącego rzecz w używanie

3. Biorący w używanie powinien używać rzeczy zgodnie z jej przeznaczeniem i właściwościami (art. 712 k.c.), ponosząc przy tym zwykłe koszty jej utrzymania (art. 713 k.c.). Bez zgody użyczającego nie może on oddać rzeczy użyczonej osobie trzeciej do używania (art. 712 § 2 k.c.), chyba że byłby do tego zmuszony przez okoliczności (art. 716 k.c.). Po zakończeniu użyczenia

[396] O znaczeniu umowy dla realizowania tych uprawnień pisze A. Rembieliński [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. Winiarz, Warszawa 1989, s. 594–595.

[397] Są to uprawnienia do obniżenia ceny, wymiany dostarczonej rzeczy na wolną od wad, usunięcie wady i odstąpienie od umowy (art. 560 w zw. z art. 612 k.c.).

[398] Ocenianej według art. 355 i 472 k.c.

[399] W. Popiołek [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz do artykułów 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, s. 647–650; o współczesnych funkcjach użyczenia (np. w muzealnictwie) oraz charakterze prawnym umowy zob. M. Orlicki [w:] *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, s. 292.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8321[illegible]3933

biorący zobowiązany jest zwrócić użyczającemu rzecz w stanie niepogorszonym, nie ponosi jednak odpowiedzialności za zużycie będące następstwem prawidłowego korzystania (art. 718 k.c.).

2.2. Umowa najmu

2.2.1. Pojęcie i strony umowy

1. Przez umowę najmu wynajmujący zobowiązuje się oddać najemcy rzecz do używania przez czas oznaczony lub nieoznaczony, a najemca zobowiązuje się płacić wynajmującemu umówiony czynsz (art. 659 § 1 k.c.). Przedmiotem najmu są rzeczy ruchome i nieruchomości. Dozwolony jako przedmiot najmu jest zbiór rzeczy. Szczególne znaczenie w obrocie ma najem lokali mieszkalnych i użytkowych, czemu poświęcono odrębną regulację prawną (art. 680–692 k.c.).

pojęcie i cechy umowy najmu

2. Najem jest przykładem stosunku prawnego o charakterze ciągłym. Z istoty umowy wynika trwałość więzi prawnej stron. Czasowe korzystanie przez najemcę z cudzej rzeczy może być wyłącznie odpłatne. Czynsz może być oznaczony w pieniądzach lub w świadczeniach innego rodzaju (art. 659 § 2 k.c.). Wynajmujący nie musi być właścicielem rzeczy. Tytuł prawny do władania rzeczą musi jednak mieścić w sobie prawo do jej oddania do niezakłóconego używania przez najemcę w czasie trwania najmu.

Umowa najmu może być zawarta na czas nieoznaczony. W takim wypadku każdej ze stron służy prawo do wypowiedzenia najmu z zachowaniem terminów umownych, a w ich braku – z zachowaniem terminów ustawowych (art. 673 § 1 i 2 k.c.). Czas trwania najmu może być oznaczony w umowie (np. przez wskazanie terminu końcowego datą lub powstaniem określonego zdarzenia). Wcześniejsze zakończenie najmu zawartego na czas oznaczony co do zasady jest dozwolone z przyczyn ustawowo lub umownie określonych; wyklucza się natomiast dopuszczalność dowolnego wypowiadania umów terminowych. Od 1.01.2009 r. najem zawarty między przedsiębiorcami na czas dłuższy niż 30 lat poczytuje się po upływie tego terminu za zawarty na czas nieoznaczony (art. 661 § 2 k.c.).

2.2.2. Prawa i obowiązki stron

prawa i obowiązki wynajmującego

1. Podstawowym obowiązkiem wynajmującego jest wydanie rzeczy najemcy. Rzecz powinna być wydana w stanie przydatnym do umówionego użytku (art. 662 § 1 k.c.). Obowiązek utrzymywania rzeczy w takim stanie obciąża

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wynajmującego przez cały czas trwania najmu. Powinien on wobec tego sam dokonywać koniecznych napraw; gdyby tego nie uczynił we właściwym czasie, najemca uprawniony byłby do ich dokonania i obciążenia kosztami wynajmującego (art. 663 k.c.).

Wady przedmiotu najmu ograniczające przydatność do umówionego użytku zobowiązują wynajmującego do ich usunięcia, a najemcę uprawniają do żądania obniżenia czynszu za czas trwania wad (art. 664 § 1 k.c.). Gdy wynajmujący opóźnia się z usunięciem wad lub gdy wady są nieusuwalne, najemca może wypowiedzieć najem bez zachowania terminów wypowiedzenia (art. 664 § 2 k.c.), chyba że o istnieniu wad wiedział w chwili zawarcia umowy (art. 664 § 3 k.c.).

2. Wynajmującego obciąża obowiązek zapewnienia najemcy spokojnego używania rzeczy. Jego treść obejmuje zarówno powstrzymanie się samego wynajmującego od wszelkich działań zakłócających najem, jak i konieczność ochrony przed naruszeniami ze strony osób trzecich. Nie wyklucza to możliwości zbycia przez wynajmującego przedmiotu najmu. W takim jednak wypadku nabywca rzeczy *ex lege* wstępuje w miejsce zbywcy z zachowaniem ustawowych terminów wypowiedzenia (art. 678 § 1 k.c.); nabywcy nie przysługuje prawo do wypowiedzenia najmu, gdy rzecz została najemcy już wydana, a umowa najmu była zawarta na czas oznaczony z zachowaniem formy pisemnej i z datą pewną (art. 678 § 2 k.c.).

prawa i obowiązki najemcy

3. Najemca powinien używać rzeczy w sposób w umowie określony, a gdy umowa nie podaje sposobu używania – w sposób odpowiadający właściwościom i przeznaczeniu rzeczy (art. 666 § 1 k.c.). W szczególności bez zgody wynajmującego najemca nie może czynić w rzeczy najętej zmian sprzecznych z umową lub z przeznaczeniem rzeczy (art. 667 § 1 k.c.).

Zwykłe używanie rzeczy może wymagać drobnych nakładów, które obciążają najemcę (art. 662 § 2 k.c.), a o naprawach koniecznych powinien on zawiadomić wynajmującego. Do wykonania tych napraw może wyznaczyć wynajmującemu odpowiedni termin.

czynsz najmu

4. Czynsz jest świadczeniem najemcy uiszczanym w sposób i w terminach umownie oznaczonych (art. 669 § 1 k.c.). Jeżeli termin płatności czynszu nie jest w umowie określony, czynsz powinien być płacony z góry, a mianowicie gdy najem ma trwać nie dłużej niż miesiąc – za cały czas najmu, a gdy najem ma trwać dłużej niż miesiąc, albo gdy umowa była zawarta na czas nieoznaczony – miesięcznie, do 10. dnia miesiąca (art. 669 § 2 k.c.). W razie nieuiszczenia czynszu w terminie wynajmujący może żądać naprawienia wynikającej stąd szkody; gdy czynsz ma charakter świadczenia pieniężnego, jego nieuiszczenie w terminie jest tytułem do odsetek na zasadach ogólnych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5. W umowie można uczynić zastrzeżenie zabraniające najemcy oddania przedmiotu najmu w całości lub w części w podnajem albo do bezpłatnego używania. W razie oddania rzeczy osobie trzeciej zarówno najemca, jak i osoba trzecia są odpowiedzialni względem wynajmującego za to, żeby rzecz najęta była używana zgodnie z treścią umowy najmu (art. 668 § 1 k.c.). Wynajmującego chroni w takim wypadku także postanowienie art. 668 § 2 k.c., stanowiące o rozwiązaniu stosunku najemcy z osobą trzecią najpóźniej z chwilą zakończenia stosunku najmu.

6. Po zakończeniu najmu rzecz powinna być przez najemcę lub osobę trzecią zwrócona wynajmującemu w stanie niepogorszonym (art. 675 § 1 zdanie pierwsze k.c.). Gdy najemca rzecz ulepszył, wynajmujący może, według swego wyboru, albo zatrzymać ulepszenie za zapłatą sumy odpowiadającej jego wartości w chwili zwrotu, albo żądać przywrócenia stanu poprzedniego (art. 676 k.c.). Problem ulepszeń dokonanych przez najemcę może być jednak inaczej rozstrzygnięty przez samą umowę najmu.

najem lokali mieszkalnych i użytkowych

7. Uregulowanie szczególne najmu lokali jest odmienne dla lokali mieszkalnych i lokali użytkowych w przepisach pozakodeksowych, które stanowią *lex specialis* w stosunku do przepisów tytułu XVII Kodeksu cywilnego. Do ochrony praw najemcy do używania lokalu stosuje się odpowiednio przepisy o ochronie własności (art. 690 k.c.). Pozostała treść stosunku najmu lokalu poddana będzie ocenie według podstawy stworzonej przez ustawę z 21.06.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1182). Najwięcej sporów budziła kwestia granic podwyżek czynszu za najem lokali. Ochrona praw lokatorów wymaga, by zakres i częstotliwość podwyżek czynszu miały rzetelne podstawy w kalkulacji wydatków poniesionych przez właściciela budynku, np. na konserwację i utrzymanie należytego stanu technicznego nieruchomości, remonty, utrzymanie pomieszczeń wspólnego użytkowania. Wyrok TK z 19.04.2005 r., K 4/05, OTK-A 2005/4, poz. 37, wymusił bardziej precyzyjne ustalenie w ustawie z 2001 r. przesłanek podwyższania czynszu najmu lokali zarówno przez prywatnych właścicieli nieruchomości, jak i przez gminy.

2.3. Umowa dzierżawy

2.3.1. Pojęcie, strony i przedmiot umowy

pojęcie i cechy dzierżawy

1. Przez umowę dzierżawy wydzierżawiający zobowiązuje się oddać dzierżawcy rzecz do używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony lub nieoznaczony, a dzierżawca zobowiązuje się płacić wydzierżawiającemu

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

umówiony czynsz (art. 693 § 1 k.c.). Czynsz może być zastrzeżony w pieniądzach lub świadczeniach innego rodzaju. Może być również oznaczony w ułamkowej części pożytków (art. 693 § 2 k.c.).

2. Dzierżawa jest umową wykazującą wiele cech podobnych do najmu. Ma też dużo cech swoistych, które przesądziły o odrębnym jej uregulowaniu jako umowy nazwanej. Jej związki z najmem są jednak silne, co podkreśla art. 694 k.c., odsyłając do odpowiedniego stosowania art. 659 i n. k.c.

strony umowy

3. Strony umowy to wydzierżawiający i dzierżawca. Nie wymaga się, by wydzierżawiający był właścicielem rzeczy, co wielokrotnie potwierdzało orzecznictwo SN.

przedmiot dzierżawy

4. Odmiennie w stosunku do najmu ujmuje się przedmiot dzierżawy. Przede wszystkim oddaje się w dzierżawę rzecz ruchomą lub nieruchomą przynoszącą pożytki[400].

W praktyce obrotu dzierżawa pełni doniosłą funkcję jako podstawa używania i pobierania pożytków z gruntów rolnych, łąk itp. W ostatnich latach jest szczególnie często stosowana do wydzierżawiania gruntów państwowych na podstawie ustawy z 19.10.1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (Dz.U. z 2019 r. poz. 817 ze zm.). Dawniej, w stosunkach wiejskich, częściej występowała dzierżawa zwierząt gospodarskich dających pożytki naturalne (np. mleko, przychówek). Powszechnie przyjmuje się też dopuszczalność dzierżawy torfowisk, terenów łowieckich oraz stawów rybnych. W ostatnich latach doniosłe znaczenie jako przedmiot dzierżawy zyskało też przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55^1 k.c.

5. Przedmiotem dzierżawy mogą też być prawa majątkowe (art. 709 k.c.). Chodzi oczywiście o te prawa, które mogą być źródłem pożytków (np. papiery wartościowe, prawo z patentu). Należy spodziewać się w przyszłości większego zainteresowania konstrukcją prawną dzierżawy w odniesieniu właśnie do praw majątkowych.

2.3.2. Prawa i obowiązki stron

zakres praw i obowiązków dzierżawcy

1. Dzierżawca powinien wykonywać swoje prawo zgodnie z wymaganiami prawidłowej gospodarki i nie może zmieniać przeznaczenia przedmiotu dzierżawy bez zgody wydzierżawiającego (art. 696 k.c.). Natura przedmiotu dzierżawy i ochrona wydzierżawiającego zdecydowały, że ustawa

[400] Na temat pożytków i ich rodzajów zob. W.J. Katner w rozdziale dziewiątym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

obciąża dzierżawcę obowiązkiem dochowania zasad prawidłowego gospodarowania przy używaniu cudzej rzeczy lub prawa. Treść tego obowiązku będzie oczywiście analizowana w ramach każdego stosunku dzierżawy. Równorzędnie należy traktować zakaz zmiany przez dzierżawcę przeznaczenia rzeczy.

2. Przez czas trwania umowy dzierżawca ma obowiązek dokonywania napraw niezbędnych do zachowania przedmiotu dzierżawy w stanie niepogorszonym (art. 697 k.c.). Zakres napraw wyznaczać będą właściwości przedmiotu dzierżawy. Będzie tu zwłaszcza chodzić o zachowanie przez rzecz zdolności do przynoszenia pożytków. Natomiast nakłady, wskutek których mogłoby dojść do zwiększenia pożytków z rzeczy, powinny być przedmiotem uzgodnień stron. Zgodnie bowiem z art. 705 k.c. po zakończeniu dzierżawy dzierżawca zobowiązany jest zwrócić przedmiot dzierżawy w takim stanie, w jakim powinien się on znajdować stosownie do przepisów o jej wykonaniu, chyba że w umowie poczyniono ustalenia co do zakresu nakładów i ich rozliczenia.

czynsz dzierżawy

3. Czynsz należny wydzierżawiającemu, w braku postanowień umownych, jest płatny z dołu w terminie zwyczajowo przyjętym, a w braku takiego zwyczaju – półrocznie z dołu (art. 699 k.c.). Takie rozwiązanie podyktowane zostało zasadą, że dzierżawca uiszcza go ułamkową częścią osiągniętych pożytków bądź pieniądzem uzyskanym w zamian za nie. Z tych samych względów stanowi się, że gdyby wskutek okoliczności, za które dzierżawca nie ponosi odpowiedzialności i które nie dotyczą jego osoby, zwykły przychód z przedmiotu dzierżawy uległ znacznemu zmniejszeniu, dzierżawca może żądać obniżenia czynszu przypadającego za dany okres gospodarczy (art. 700 k.c.). Prawo to nie przysługuje oczywiście dzierżawcy używającemu rzeczy z naruszeniem zasad dobrego gospodarza.

ochrona wydzierżawiającego

4. Bez zgody wydzierżawiającego dzierżawca nie może oddawać przedmiotu dzierżawy osobie trzeciej do bezpłatnego używania ani go poddzierżawić (art. 698 § 1 k.c.). Odmiennie kwestię tę regulowano przy najmie (art. 668 § 1 k.c.).

5. Wydzierżawiającemu przysługuje prawo do wypowiedzenia dzierżawy bez zachowania terminu wypowiedzenia w razie używania rzeczy wbrew zasadom prawidłowej gospodarki, zmiany jej przeznaczenia, oddania jej w poddzierżawę lub bezpłatne używanie bez zgody wydzierżawiającego czy zalegania z czynszem co najmniej za dwa pełne okresy płatności. Co do tej ostatniej okoliczności wydzierżawiający powinien jednak uprzedzić dzierżawcę o zamiarze wypowiedzenia, udzielając mu dodatkowego 3-miesięcznego terminu do zapłaty zaległego czynszu (art. 703 k.c.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

2.4. Umowa leasingu

2.4.1. Geneza i rodzaje leasingu

geneza i rozwój leasingu

1. W połowie XX w. praktyka handlowa, najpierw w USA, ukształtowała umowę oddającą dobra inwestycyjne do korzystania osobie trzeciej za zapłatą w ratach oznaczonej sumy pieniężnej. Początkowo leasingodawcą był producent tych dóbr (np. statków, maszyn, urządzeń), a leasingobiorcą przedsiębiorca – niemający najczęściej wystarczających środków pieniężnych na ich nabycie (np. armator, przedsiębiorca budowlany, przewoźnik). Ten model stosunku prawnego nazwano leasingiem bezpośrednim.

2. Ze względu na duże zainteresowanie rynku tą formą cyrkulacji dóbr inwestycyjnych pojawiły się wyspecjalizowane instytucje finansowe (najczęściej z kapitałowym udziałem banków) przygotowane do ich nabywania od producentów (handlowców) i oddawania do korzystania zainteresowanym przedsiębiorcom według umownie oznaczonych reguł spłaty rat leasingowych. Mówimy wtedy o tzw. leasingu pośrednim.

leasing z opcją zakupu

3. Wobec tego, że wyspecjalizowana instytucja finansowa nie jest zainteresowana samodzielnym wykorzystywaniem przedmiotu leasingu, a przy dłuższym z niego korzystaniu postępował proces zużycia, wyraźnie zmniejszający zainteresowanie innych użytkowników tą samą rzeczą, pojawiła się w zawieranych umowach opcja zakupu. Oznaczała ona najczęściej dodatkową klauzulę umowną upoważniającą leasingobiorcę do złożenia jednostronnego oświadczenia woli po spłaceniu wszystkich rat leasingowych z tym skutkiem, że wygasała umowa leasingu, a na leasingobiorcę przechodziło prawo własności leasingowanych dóbr. W niektórych porządkach prawnych opcja zakupu może być kwalifikowana jako prawo pierwokupu lub jako umowa zobowiązująca do zawarcia odrębnej umowy sprzedaży.

rodzaje leasingu

4. W praktyce, głównie ze względu na tryb finansowania leasingobiorcy, klasyfikowano coraz to nowe rodzaje leasingu[401]. Ze względu na naturę prawną zobowiązania podstawowe znaczenie ma podział na leasing finansowy (zwany też kapitałowym) i leasing operacyjny (zwany bieżącym).

Leasing finansowy to ze swej istoty forma leasingu pośredniego. Umowa leasingu zawierana jest pomiędzy wyspecjalizowanym leasingodawcą (finan-

[401] W opracowaniu podręcznikowym rezygnuje się z przedstawiania wszystkich możliwych rodzajów leasingu. Zob. bliżej J. Poczobut, *Umowa leasingu w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 1995; M. Gołda, *Leasing – zagadnienia prawne*, Warszawa 1999, s. 20 i n.; J. Poczobut [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 8, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2011, s. 267 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

sującym) a przedsiębiorcą. Leasingodawca finansuje nabycie przedmiotu leasingu najczęściej z zaciągniętego przez siebie w tym celu kredytu. Między leasingodawcą a dostawcą towaru zawierana jest umowa sprzedaży. Leasingobiorca nie jest oczywiście jej stroną, ale zwykle uzyskuje upoważnienie do żądania wydania mu przedmiotu leasingu bezpośrednio od dostawcy.

W leasingu operacyjnym zakłada się, że ta sama rzecz może być wykorzystywana przez kilku kolejnych leasingobiorców (np. specjalistyczny dźwig budowlany, samolot do usług agrolotniczych, czy gaszenia pożarów). Leasingodawca oddaje na podstawie umowy rzecz do używania i pobierania z niej pożytków. Z reguły leasingobiorca otrzymuje rzecz do korzystania przez czas krótszy niż okres amortyzacji rzeczy, jej gospodarczej przydatności (zwykle na czas nie dłuższy niż 3 lata). W tym modelu nie występuje opcja zakupu przedmiotu leasingu, co nie eliminuje jednak możliwości zastrzeżenia prawa pierwokupu.

5. Od 2000 r. umowę leasingu regulują art. 709^1–709^{18} k.c. W wielu systemach prawnych umowa ta nie ma jeszcze samodzielnego uregulowania. Na praktykę handlową oddziałuje niewątpliwie przyjęta w Ottawie Konwencja UNIDROIT z 28.05.1988 r. o międzynarodowym leasingu finansowym.

2.4.2. Pojęcie umowy. Uczestnicy leasingu

umowa leasingu wg Kodeksu cywilnego

1. Przez umowę leasingu finansujący zobowiązuje się, w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa, nabyć rzecz od oznaczonego zbywcy na warunkach określonych w tej umowie i oddać tę rzecz korzystającemu do używania albo do używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony, a korzystający zobowiązuje się zapłacić finansującemu w uzgodnionych ratach wynagrodzenie pieniężne, równe co najmniej cenie lub wynagrodzeniu z tytułu nabycia rzeczy przez finansującego (art. 709^1 k.c.)[402].

Prawo polskie reguluje więc opisaną wcześniej postać leasingu finansowego. Oznacza to, że leasing operacyjny, stosownie do przedmiotu i treści umowy, kwalifikowany będzie bądź jako umowa najmu lub dzierżawy, bądź jako umowa nienazwana.

strony umowy

2. Umowa wymaga kwalifikacji po stronie finansującego (leasingodawcy). Specjalistyczny przedsiębiorca, bez względu na swoją formę organizacyjno-prawną, może zobowiązać się do nabywania rzeczy i oddawania ich do używania albo do używania i pobierania pożytków. Korzystającym może być

[402] Analiza regulacji umowy leasingu w Kodeksie cywilnym zob. M. Gutowski, [w:] *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, s. 248–291.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

każdy podmiot prawa. Stroną umowy leasingu nie jest natomiast zbywca rzeczy. Pomimo to uchwytne pozostają gospodarcze związki obu umów. Finansujący dokona bowiem nabycia rzeczy od zbywcy według ilości, właściwości i innych cech wskazanych przez korzystającego.

przedmiot leasingu

3. Szeroko ujęto przedmiot leasingu. Przyjąć należy, wobec braku jakichkolwiek ograniczeń, że zarówno rzeczy ruchome, jak i nieruchomości mieszczą się w treści nowego uregulowania kodeksu cywilnego. Jest to zatem ujęcie szersze niż pierwotny model leasingu, obejmujący, co do zasady, tylko dobra inwestycyjne, maszyny i urządzenia. Zapewne, tak jak na gruncie dzierżawy, będą podejmowane próby, by uznać dopuszczalność leasingu przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55^1 k.c. Przeważająca część doktryny prawa zdecydowanie się jednak temu sprzeciwia.

4. Umowa powinna być zawarta na czas oznaczony i może mieć charakter wyłącznie odpłatny. Wynagrodzenie będzie odpowiadać bądź cenie nabycia rzeczy, bądź wynagrodzeniu z tytułu nabycia rzeczy przez finansującego.

Umowa powinna być zawarta w formie pisemnej pod rygorem nieważności (art. 709^2 k.c.).

2.4.3. Prawa i obowiązki stron

pozycja prawna finansującego

1. Finansujący powinien wydać rzecz w takim stanie, w jakim znajdowała się ona w chwili wydania jej finansującemu przez zbywcę (art. 709^4 § 1 k.c.). Wraz z rzeczą finansujący powinien wydać odpis umowy ze zbywcą lub odpisy innych posiadanych dokumentów, w szczególności otrzymane od zbywcy dokumenty gwarancyjne co do jakości (art. 709^4 § 3 k.c.), w tym także wszelkie atesty i certyfikaty.

Uregulowanie to nie sprzeciwia się możliwości udzielenia korzystającemu upoważnienia do bezpośredniego odbioru przedmiotu leasingu od zbywcy.

2. Finansujący nie odpowiada wobec korzystającego za wady rzeczy, chyba że wady te powstały na skutek okoliczności, za które finansujący ponosi odpowiedzialność. Całkowite wyłączenie odpowiedzialności jest nieważne (art. 709^8 § 1 k.c.). Zakres uprawnień korzystającego w wypadku wad nie rysuje się jednak przejrzyście. Wyłączono po stronie korzystającego uprawnienie do odstąpienia od umowy ze zbywcą (art. 709^8 § 2 k.c.), co jest zrozumiałe ze względu na naturę prawną odstąpienia, oraz to, że korzystający nie jest stroną umowy ze zbywcą rzeczy. Sprzeciw finansujących budzić będą zapewne, możliwość żądania obniżenia ceny przez korzystającego oraz usuwanie

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wad na koszt zbywcy (wykonanie zastępcze). Odesłanie w tej części do najmu (art. 709[17] k.c.), dla którego zastrzeżono tylko żądanie naprawy rzeczy, obniżenie czynszu za czas trwania wad i wypowiedzenie bez terminu wypowiedzenia, ale za to z prawem do wykonania zastępczego (art. 663–664 k.c.), będzie zapewne przedmiotem wielu kontrowersji i sporów w praktyce.

prawa i obowiązki korzystającego

3. Korzystający powinien używać rzeczy i pobierać jej pożytki w sposób określony w umowie leasingu, a gdy umowa tego nie określa – w sposób odpowiadający właściwościom i przeznaczeniu rzeczy (art. 709[9] k.c.). Bez zgody finansującego nie może on czynić w rzeczy zmian, chyba że wynikają one z przeznaczenia rzeczy (art. 709[10] k.c.), ani oddać rzeczy do używania osobie trzeciej (art. 709[12] § 1 k.c.). Korzystający zobowiązany jest także płacić raty wynagrodzenia w umówionych terminach (art. 709[13] § 1 k.c.) oraz ponosić koszty konserwacji i napraw niezbędnych do zachowania rzeczy w stanie niepogorszonym, a także ponosić ciężary związane z własnością lub posiadaniem rzeczy (art. 709[7] § 1 k.c.). Może być w umowie leasingu obciążony kosztami ubezpieczenia rzeczy od jej utraty (art. 709[6] k.c.).

odstąpienie od umowy leasingu

W sposób szczególny uregulowano odstąpienie od umowy ze zbywcą z powodu wad przedmiotu leasingu. Leasingobiorcy przysługuje prawo do żądania odstąpienia od umowy przez finansującego; gdy korzystający takiego żądania nie zgłosi, finansujący nie może od umowy ze zbywcą odstąpić z powodu wady rzeczy (art. 709[8] § 4 k.c.). Wskutek wykonanego na żądanie leasingobiorcy odstąpienia od umowy przez finansującego umowa leasingu wygasa (art. 709[8] § 5 zdanie pierwsze k.c.). Należy przyjąć, że nieuzasadniona odmowa wykonania odstąpienia od umowy przez finansującego uprawnia korzystającego do dochodzenia odszkodowania na zasadach ogólnych (art. 471 k.c.).

4. Według art. 709[16] k.c., jeżeli finansujący zobowiązał się bez dodatkowego świadczenia przenieść na korzystającego własność rzeczy po upływie oznaczonego w umowie czasu trwania leasingu, korzystający może żądać przeniesienia własności rzeczy w terminie miesiąca od upływu tego czasu. Dopuszcza się, by strony w umowie zastrzegły inny termin. W ten sposób na gruncie prawa polskiego możliwe jest zrealizowanie omówionej wcześniej opcji zakupu.

3. Umowy w pośrednictwie

3.1. Uwagi ogólne

rozwój form prawnych pośrednictwa

1. Współczesny obrót gospodarczy, pomimo rozwoju środków bezpośredniej komunikacji, nie zatrzymał zjawiska stałego zmniejszania się zakresu bezpośredniego i osobistego działania przedsiębiorcy. Przeciwnie, coraz szybciej

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

postępujące zmiany w technice i technologii produkcji, szersza dostępność do różnych rynków i wiele innych przyczyn decydują o tym, że udział pośredni, za pomocą innego podmiotu, zapewnia przedsiębiorcy większą efektywność jego działalności. Praktyka obrotu wykształciła pośredników samodzielnych (niezależnych), których umiejętności w oznaczonej dziedzinie lub zdobyta renoma pozwalają na sprawne kojarzenie podmiotów prawa. Pośrednik wyposażony dodatkowo w możliwość zawierania umów nie absorbuje czasu przedsiębiorcy i pozwala na równoczesne szerokie kontakty handlowe.

2. Pośrednictwo gospodarcze poddawane jest klasyfikacjom uwzględniającym różnorodne kryteria[403]. Wyróżnia się pośrednictwo gospodarcze:
1) w szerokim znaczeniu, jako tzw. przedstawicielstwo (zastępstwo);
2) tzw. pośrednictwo właściwe, w węższym znaczeniu.

Według pierwszego modelu przedstawiciel (zastępca) dokonuje na rzecz swojego mocodawcy czynności prawnych; nie jest tu wykluczona możliwość podejmowania przez zastępcę czynności o charakterze faktycznym, poprzedzających zawarcie umowy. Przedstawiciel (zastępca) ma więc swój udział w działaniach przygotowawczych do zawarcia umowy oraz w samym zawieraniu umowy na rzecz mocodawcy. Model drugi, pośrednictwa właściwego, zakłada węższy zakres uprawnień pośrednika. Zakres świadczonych przez niego usług obejmuje czynności faktyczne ułatwiające zawarcie umowy, lecz z wyłączoną możliwością składania oświadczeń woli w imieniu jego mocodawcy. Pośrednik właściwy stwarza więc warunki do tego, by sam mocodawca dokonał czynności prawnej z pozyskanym dla niego partnerem.

rodzaje pośrednictwa

W zależności od tego, w czyim imieniu czynność prawna zostanie zawarta, rozróżnia się pośrednictwo (przedstawicielstwo, zastępstwo) bezpośrednie i pośrednie. Pośrednictwo bezpośrednie polega na tym, że przedstawiciel działa na rzecz mocodawcy i w jego imieniu (np. agent). Zastępca pośredni dokonuje czynności prawnej na rzecz mocodawcy, lecz w imieniu własnym (np. komisant). Skutki prawne tej czynności powstaną najpierw po stronie zastępcy, który zobowiązany jest następnie do podjęcia działań powodujących ich przejście do sfery prawnej mocodawcy.

3. Niezależnie od rodzaju pośrednictwa podstawą prawną stosunku mocodawcy z pośrednikiem jest zawsze umowa. W dalszej części tego rozdziału zostaną przedstawione ustawowe typy umów związanych z pośrednictwem na gruncie prawa polskiego. Należy podkreślić, że termin „umowy o przed-

[403] K. Kruczalak [w:] *Prawo umów w obrocie gospodarczym*, red. S. Włodyka, Warszawa 2001, s. 338 i n.; K. Kruczalak, E. Rott-Pietrzyk [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 1513 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

stawicielstwo i pośrednictwo" jest kategorią zbiorczą. Praktyka obrotu wykształciła różne typy umów nazwanych i nienazwanych odpowiadających przedstawionym klasyfikacjom. Umowy nazwane regulowane są przepisami Kodeksu cywilnego (np. zlecenie, agencja, komis) i – w sposób niepełny – pozakodeksowymi (np. umowy maklerskie i brokerskie).

3.2. Umowa zlecenia

3.2.1. Pojęcie i charakterystyka ogólna

pojęcie i cechy zlecenia

1. Przez umowę zlecenia przyjmujący zlecenie zobowiązuje się do dokonania określonej czynności prawnej dla dającego zlecenie (art. 734 § 1 k.c.). Z treści zlecenia w ujęciu Kodeksu cywilnego wyłączone zostały usługi o charakterze faktycznym. Zakres ich występowania w obrocie jest w praktyce bardzo szeroki. Przykładowo wskazać można usługi medyczne, adwokackie, nauczania języków obcych lub udzielania korepetycji, usługi naprawy i konserwacji przedmiotów, poszukiwań geologicznych, pełnienie nadzoru nad czynnościami osób trzecich itp. Na podstawie art. 750 k.c. do umów o świadczenie usług, które nie są regulowane innymi przepisami, stosuje się odpowiednio przepisy o zleceniu. O zakresie odpowiedniego stosowania tych przepisów decydować będą przede wszystkim właściwości świadczenia usług o charakterze faktycznym, skoro już tylko z przytoczonych przykładów wynika bardzo znaczna ich odmienność.

2. Kodeks cywilny nie wymaga od stron zlecenia żadnych kwalifikacji podmiotowych. Zarówno zleceniodawcą, jak i przyjmującym zlecenie może być każdy podmiot prawa.

obowiązki przyjmującego zlecenie

3. Przyjmujący zlecenie zobowiązuje się do dokonania umówionych czynności prawnych. Treść umowy powinna oznaczać ich rodzaj i zakres w taki sposób, by świadczenie zleceniobiorcy było odpowiednio zindywidualizowane. Podkreśla się samodzielność jego działania w wykonaniu zaciągniętego zobowiązania, przez co stosunek zlecenia powinien opierać się na zaufaniu dającego zlecenie do przyjmującego.

4. Zobowiązanie dokonania określonej czynności może być wykonane w ten sposób, że przyjmujący działać będzie albo w imieniu dającego zlecenie albo w imieniu własnym, lecz na rachunek zleceniodawcy.

W pierwszym przypadku przyjmujący działa jako pełnomocnik. Zgodnie z art. 734 § 2 k.c. zlecenie obejmuje umocowanie do dokonania czynności i udzielenie odrębnego pełnomocnictwa nie jest potrzebne, chyba że strony umowy inaczej postanowiły.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Jeśli strony zawarły w umowie klauzulę uchylającą domniemanie pełnomocnictwa, przyjmujący zlecenie wykona czynność prawną we własnym imieniu. W tej sytuacji przyjmujący zlecenie będzie działać jako tzw. zastępca pośredni. Powinien wtedy dającemu zlecenie wydać wszystko, co przy wykonaniu zlecenia dla niego uzyskał (art. 740 zdanie drugie k.c.).

zlecenie jako czynność odpłatna lub nieodpłatna

5. Umowa zlecenia może być czynnością odpłatną albo nieodpłatną. Przepis art. 735 § 1 k.c. przyjmuje domniemanie odpłatności zlecenia. Działanie przyjmującego zlecenie bez wynagrodzenia powinno wynikać albo z treści umowy, albo z okoliczności jej zawarcia (np. ze zwyczajów obowiązujących w danej sferze stosunków). Wysokość wynagrodzenia może być oznaczona w umowie lub w obowiązującej taryfie (np. opłaty za czynności adwokackie i radców prawnych). Jeśli w umowie nie oznaczono wysokości wynagrodzenia i brak jest obowiązującej taryfy, przyjmującemu zlecenie należy się wynagrodzenie odpowiadające wykonanej pracy (art. 735 § 2 k.c.). W razie sporu można się odwołać np. do opinii biegłego lub niezależnego mediatora.

3.2.2. Zawarcie umowy

powstanie stosunku zlecenia

1. Nie wymaga się, by przyjmujący zlecenie trudnił się zawodowo załatwianiem czynności dla drugich. Jeśli jednak podmiot działa profesjonalnie i zarobkowo i nie chce zlecenia przyjąć, zobowiązany jest niezwłocznie zawiadomić o tym dającego zlecenie (art. 736 zdanie pierwsze k.c.). Taki sam obowiązek nałożono na osobę, która wcześniej wyraziła gotowość załatwiania czynności danego rodzaju (art. 736 zdanie drugie k.c.). Zaniechanie zawiadomienia zleceniodawcy przez np. kancelarię adwokacką lub biuro rachunkowe skutkować może ich odpowiedzialnością odszkodowawczą, choć tylko w granicach tzw. ujemnego interesu umowy.

2. Umowa zlecenia może być zawarta w dowolnej formie, chyba że obejmuje umocowanie do dokonania czynności prawnej wymagającej dla swojej ważności formy szczególnej (art. 734 § 2 zdanie drugie k.c.). Gdy przyjmujący zlecenie działać będzie jako tzw. zastępca pośredni, dla umowy zlecenia również nie wymaga się formy szczególnej.

3.2.3. Prawa i obowiązki stron

cechy działania zleceniobiorcy

1. Przyjmujący zlecenie działa samodzielnie i decyduje o sposobie wykonania zleconej czynności. Dający zlecenie, na etapie zarówno zawierania umowy, jak i jej wykonywania, uprawniony jest do udzielania wskazówek wiążących zleceniobiorcę. Odstąpienie od respektowania wskazówek bez ryzyka

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

odpowiedzialności odszkodowawczej możliwe jest tylko wtedy, gdy przyjmujący nie miał możliwości uzyskania zgody dającego zlecenie, a istnieje uzasadniony powód do przypuszczenia, że dający zlecenie zgodziłby się na zmianę sposobu wykonania zobowiązania, gdyby o tym wiedział. Przyjmujący zlecenie, dokonując zmiany sposobu wykonania zobowiązania, powinien więc uwzględniać przypuszczalną wolę zleceniodawcy (art. 737 k.c.).

2. W stosunek zlecenia wpisane jest zaufanie stron. Zasadą jest, że przyjmujący zlecenie spełnia zobowiązanie osobiście. Powierzenie wykonania zlecenia osobie trzeciej dozwolone jest tylko wtedy, gdy wynika z umowy lub ze zwyczaju albo gdy przyjmujący zlecenie jest do niego zmuszony przez okoliczności (art. 738 § 1 zdanie pierwsze k.c.). O ustanowieniu zastępcy i miejscu jego zamieszkania powinien powiadomić niezwłocznie dającego zlecenie. Przyjmujący ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą za zawiniony niewłaściwy wybór osoby zastępcy (*culpa in eligendo*)[404].

Zastępca odpowiedzialny jest za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania zarówno wobec dającego, jak i wobec przyjmującego zlecenie (art. 738 § 2 zdanie pierwsze k.c.). Jeżeli przyjmujący zlecenie ponosi odpowiedzialność za czynności swojego zastępcy jak za swoje własne czynności, ich odpowiedzialność jest solidarna (art. 738 § 2 zdanie drugie k.c.).

Gdy rzecz należąca do dającego zlecenie została utracona lub uszkodzona, a substytucja była bezpodstawna, bądź gdy przyjmujący zlecenie nie dopełnił obowiązku zawiadomienia zleceniodawcy o jej ustanowieniu, przyjmujący zlecenie odpowiada za wynikłą stąd szkodę (art. 739 k.c., tzw. *casus mixtus*).

współdziałanie stron umowy

3. Prawidłowe wykonanie zlecenia wymaga utrzymywania przez strony możliwości stałego kontaktowania się. Dający zlecenie może być zainteresowany przekazaniem dodatkowych wskazówek, przyjmujący zlecenie zaś zobowiązany jest udzielać mu potrzebnych wiadomości o przebiegu sprawy (art. 740 k.c.). Przepis nie konkretyzuje ani formy, ani częstotliwości przekazywania informacji, pozostawiając stronom uzgodnienia w tym zakresie.

Przyjmującego zlecenie obciąża ponadto obowiązek złożenia sprawozdania po wykonaniu zlecenia lub po wcześniejszym rozwiązaniu umowy. W czasie wykonywania zobowiązania nie wolno mu używać we własnym interesie rzeczy i pieniędzy dającego zlecenie (art. 741 k.c.).

[404] L. Ogiegło [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, Warszawa 2018, s. 635; M. Gutowski [w:] *Kodeks…*, t. III, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, s. 374.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wydatki zleceniobiorcy

4. Dający zlecenie zobowiązany jest pokryć wydatki przyjmującego związane z należytym wykonaniem zlecenia (art. 742 k.c.), a na żądanie przyjmującego – udzielić wcześniej odpowiedniej zaliczki na poczet przewidywanych wydatków (art. 743 k.c.). Gdyby w celu wykonania zlecenia przyjmujący zaciągnął zobowiązania we własnym imieniu, dający zobowiązany jest do zwolnienia go z zobowiązań (np. przez zapłatę czy przejęcie długu).

5. Jeżeli zlecenie jest odpłatne, umowa powinna oznaczać zarówno wysokość wynagrodzenia, jak i sposób rozliczeń stron. W razie braku uzgodnień wynagrodzenie należy się przyjmującemu dopiero po wykonaniu zlecenia (art. 744 k.c.). Inny niż z dołu termin zapłaty może wynikać z przepisów szczególnych. Przy profesjonalnym świadczeniu usług dla dających zlecenie wynagrodzenie zwykle następuje według stawek odpowiedniej taryfy.

6. Każdej ze stron służy prawo do wypowiedzenia umowy w każdym czasie (art. 746 k.c.). W różny sposób ukształtowano skutki prawne śmierci stron umowy. Śmierć dającego zlecenie nie powoduje co do zasady wygaśnięcia zobowiązania, a w jego miejsce wstępują spadkobiercy (art. 747 k.c.). W razie śmierci zleceniobiorcy stosunek zlecenia wygasa (art. 748 k.c.).

3.3. Umowa agencyjna

3.3.1. Uwagi ogólne

pojęcie i cechy agencji

1. Względy gospodarcze zdecydowały, że umowa agencyjna wymaga obecnie dla obu stron kwalifikacji podmiotowej. Przez umowę agencyjną przyjmujący zlecenie (agent) zobowiązuje się, w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa, do stałego pośredniczenia, za wynagrodzeniem, przy zawieraniu z klientami umów na rzecz dającego zlecenie przedsiębiorcy, albo do zawierania ich w jego imieniu (art. 758 § 1 k.c.). Umowa agencyjna, jest więc od nowelizacji Kodeksu cywilnego dokonanej ustawą z 26.07.2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2000 r. Nr 74, poz. 857) umową obrotu profesjonalnego (w obrocie gospodarczym *sensu stricto*). Agentem i dającym zlecenie mogą być wyłącznie przedsiębiorcy.

zakres zobowiązania agenta

2. Utrzymano klasyczne rozróżnienie działań agenta na:
a) pośredniczenie przy zawieraniu umów z klientami na rzecz dającego zlecenie,
b) zawieranie umów w jego imieniu.

Usługi agenta w ramach pośrednictwa polegają na podejmowaniu czynności faktycznych (wybór kontrahenta, informowanie o właściwościach towarów

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

i usług, zbieranie i doręczanie ofert, organizacja miejsca negocjacji stron itp.). Agent zawodowo trudniący się pośrednictwem ma odpowiednie rozeznanie rynku i występujących na nim przedsiębiorców, potrafi profesjonalnie skojarzyć oczekiwania dającego zlecenie z możliwościami ich zaspokojenia przez innych uczestników obrotu, ma specjalistyczną wiedzę o właściwościach oferowanych towarów i klasie świadczonych usług. Z reguły agenta charakteryzuje również umiejętność prowadzenia negocjacji oraz redagowania projektów umów. Gdyby zobowiązanie agenta ograniczono tylko do czynności faktycznych, umowa agencyjna byłaby umową pośrednictwa właściwego, pośrednictwa *sensu stricto*.

przedmiot umowy

Przedmiotem umowy agencyjnej może być także zawieranie umów w imieniu drugiej strony. Agent musi mieć jednak do takich czynności wyraźne pełnomocnictwo (art. 758 § 2 k.c.). Ta cecha odróżnia umowę agencyjną od umowy zlecenia.

Dozwolone jest łączne zobowiązanie agenta do czynności pośrednictwa i działań w charakterze pełnomocnika dającego zlecenie. W razie wątpliwości poczytuje się, że agent jest upoważniony do przyjmowania dla dającego zlecenie zapłaty za świadczenie, które spełnia za dającego zlecenie, oraz do przyjmowania dla niego świadczeń, za które płaci, jak również do odbierania zawiadomień o wadach oraz oświadczeń dotyczących wykonania umowy, którą zawarł w imieniu dającego zlecenie (art. 759 k.c.).

3. Istotą agencji jest stałość, trwałość więzi prawnej łączącej agenta z dającymi zlecenie oraz związane z tym zaufanie do agenta. Profesjonalne występowanie agenta w obrocie i jego renoma mogą skutkować np. zastrzeżeniem dla niego prawa wyłączności pośrednictwa na oznaczonym rynku czy wobec grupy klientów (agent wyłączny).

odpłatny charakter agencji

4. Umowa agencyjna może być wyłącznie odpłatna, co także jest odmiennością w stosunku do zlecenia. Sposób wynagrodzenia agenta powinien być określony w umowie. Jeśli umowa nie zawiera stosownych postanowień, agentowi należy się prowizja (art. 758^1 § 1 k.c.). Wysokość prowizji zależy od liczby lub wartości zawartych umów (art. 758^1 § 2 k.c.) albo decyduje o niej przyjęty zwyczaj bądź trzeba uwzględnić wszystkie okoliczności bezpośrednio związane z wykonaniem zleconych agentowi czynności (art. 758^1 § 3 k.c.).

3.3.2. Prawa i obowiązki stron

obowiązek lojalności i informacji

1. Każda ze stron zobowiązana jest do zachowania lojalności wobec drugiej (art. 760 k.c.). Treść obowiązku lojalności konkretyzują przepisy art. 760^1 i 760^2 k.c. Agent ma w szczególności obowiązek przekazywania wszelkich

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

informacji mających znaczenie dla dającego zlecenie, przestrzegania jego wskazówek oraz podejmowania, w zakresie prowadzonych spraw, czynności potrzebnych do ochrony praw dającego zlecenie.

Dający zlecenie zobowiązany jest przekazywać agentowi dokumenty i informacje potrzebne do prawidłowego wykonania umowy, zawiadomić agenta w rozsądnym czasie o przyjęciu lub odrzuceniu propozycji zawarcia umowy oraz o niewykonaniu umowy, przy której zawarciu agent pośredniczył lub którą zawarł w imieniu dającego zlecenie. Ponadto obowiązany jest w rozsądnym czasie zawiadomić agenta o tym, że liczba umów, których zawarcie przewiduje, lub wartość ich przedmiotu będą znacznie niższe od tych, których agent mógłby się normalnie spodziewać.

Wskazanych obowiązków agenta i dającego zlecenie nie można, pod rygorem nieważności, umową wyłączyć, ograniczyć ani ukształtować odmiennie.

2. W sposób szczególny uregulowano skutki działania agenta bez umocowania do zawierania umów albo z przekroczeniem zakresu pełnomocnictwa. Umowę zawartą przez agenta uważa się wtedy za potwierdzoną, jeżeli dający zlecenie niezwłocznie po otrzymaniu wiadomości o zawarciu umowy nie oświadczy klientowi, że umowy nie potwierdza (art. 760^3 k.c.).

agencja *del credere*

3. W umowie zawartej w formie pisemnej można zastrzec, że agent za odrębnym wynagrodzeniem (zwanym prowizją *del credere*), w uzgodnionym zakresie, odpowiada za wykonanie zobowiązania przez klienta (art. 761^7 k.c.). Profesjonalny agent, dobrze znający rynek, jest w ten sposób dodatkowo motywowany, by umowy zawierane za jego pośrednictwem cechowała wyższa wiarygodność klientów. Skuteczność klauzuli *del credere* wiązana jest jednak tylko z umową agencyjną zawartą w formie pisemnej.

4. Umowa agencyjna może być wypowiedziana bez zachowania terminów wypowiedzenia przez każdą ze stron, chociażby była zawarta na czas oznaczony (art. 764^2 k.c.). Terminy wypowiedzenia umowy zawartej na czas nieoznaczony zostały określone ustawowo i nie mogą być skracane (art. 764^1 k.c.).

5. Na czas nie dłuższy niż 2 lata od rozwiązania umowy dozwolone jest zastrzeżenie, w formie pisemnej pod rygorem nieważności, klauzuli ograniczającej działalność agenta mającą charakter konkurencyjny (art. 764^6 k.c.). Ograniczenie swobody konkurencji uprawnia agenta do żądania od dającego zlecenie odpowiedniej sumy pieniężnej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3.3.3. Agent morski

agencja morska

1. Ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski reguluje wśród usług w żegludze morskiej wyspecjalizowaną odmianę agencji. Przez umowę agencyjną agent morski podejmuje się za wynagrodzeniem stałego przedstawicielstwa armatora w określonym porcie lub na określonym obszarze (art. 201 k.m.). Agent jest uprawniony do podejmowania w imieniu armatora zwykłych czynności związanych z uprawianiem żeglugi (art. 202 § 1 k.m.). Do zakresu zobowiązania agenta należą czynności faktyczne i prawne. Z przykładowego wyliczenia art. 202 § 2 k.m. wynika, że agent jest uprawniony do działania w imieniu armatora wobec urzędów i zarządu portu, do zawierania w imieniu armatora umów przewozu, czy umów ubezpieczenia morskiego, do wystawiania konosamentów, dochodzenia w imieniu armatora roszczeń z umów przewozu i wypadków morskich itd.

2. Agent morski powinien dbać o interesy armatora, stosować się do jego poleceń i wskazówek, udzielać mu niezwłocznie informacji o przebiegu sprawy itd. (art. 204 k.m.). Za zgodą armatora może jednocześnie działać na rzecz drugiej strony. Czynność prawna agenta przekraczającego granice swojego umocowania wiąże armatora, chyba że niezwłocznie po otrzymaniu wiadomości o dokonaniu czynności oświadczył on drugiej stronie, że czynności agenta nie potwierdza (art. 203 k.m.). Podobne rozwiązanie przyjmuje art. 760^3 k.c. dla umowy agencyjnej.

3.4. Umowa komisu

3.4.1. Pojęcie i charakterystyka

pojęcie i cechy komisu

1. Umowa komisu regulowana jest art. 765–773 k.c. Przyjmujący zlecenie, zwany komisantem, jest osobą prowadzącą przedsiębiorstwo; dającym zlecenie (komitentem) może być każdy podmiot prawa. Do zawarcia umowy nie jest wymagane zachowanie formy szczególnej.

zakres zobowiązania komisanta

2. Komisant zobowiązuje się do kupna lub sprzedaży rzeczy ruchomych na rachunek komitenta, lecz w imieniu własnym. Umowa może mieć charakter wyłącznie odpłatnej czynności prawnej. Wynagrodzenie komisanta ma postać prowizji ustalanej procentowo względem ceny kupna lub sprzedaży rzeczy.

3. Umowa komisu jest przykładem czynności prawnej zdziałanej przez zastępcę pośredniego. Wyraźne rozróżnienie wynikające z art. 765 k.c. między komisem sprzedaży a komisem zakupu wskazuje, że komisant w obu wypad-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

kach zawiera umowę sprzedaży we własnym imieniu, lecz na rachunek komitenta. Dla osoby trzeciej komitent może pozostać anonimowy; między nimi nie powstaje w zasadzie żaden stosunek prawny. Stosunek pomiędzy komisantem a komitentem, nazywany wewnętrznym, regulują przepisy o umowie komisu. Stosunek komisanta z osobą trzecią podlega przepisom o sprzedaży i względem komisu ma charakter zewnętrzny.

4. Przy ujęciu historycznym umowa komisu wyodrębniła się ze zlecenia. Wykazuje ona wiele podobieństw z konstrukcją zlecenia, ale charakteryzuje ją podstawowa cecha odróżniająca: przedmiotem komisu może być tylko zlecenie dokonania jednego typu czynności prawnych, a mianowicie zawarcie umowy sprzedaży wyłącznie rzeczy ruchomych[405].

3.4.2. Prawa i obowiązki stron

komis zakupu i komis sprzedaży

1. Granice działania komisanta na rzecz komitenta wyznaczone są przede wszystkim zależnie od tego, czy mamy do czynienia z komisem sprzedaży, czy z komisem zakupu. Komisant powinien wydać komitentowi wszystko, co przy wykonaniu zlecenia dla niego uzyskał, w szczególności powinien przelać na niego wierzytelności, które nabył na jego rachunek (art. 766 k.c.). Jeżeli komisant nabył rzecz, zobowiązany jest przenieść jej własność na komitenta. W razie komisu zbycia komisant obowiązany jest wydać komitentowi uzyskaną sumę pieniężną.

Umowa zawarta przez komisanta na warunkach korzystniejszych uprawnia komitenta do uzyskania korzyści (art. 767 k.c.). Ryzyko sprzedaży rzeczy za cenę niższą od ceny oznaczonej przez komitenta lub nabycia rzeczy za cenę wyższą od uzgodnionej z komitentem obciąża komisanta. W pierwszym wypadku komisant obowiązany jest zapłacić komitentowi różnicę (art. 768 § 1 k.c.), w drugim zaś – komitent może niezwłocznie po otrzymaniu zawiadomienia o wykonaniu zlecenia oświadczyć, że nie uznaje tej czynności za dokonaną na jego rachunek (art. 768 § 2 k.c.). Rygoryzm ten łagodzi postanowienie art. 768 § 3 k.c., stanowiące, że komitent nie może żądać zapłacenia różnicy ceny ani odmówić zgody na cenę wyższą, jeżeli zlecenie nie mogło być wykonane po cenie oznaczonej, a zawarcie umowy uchroniło komitenta od szkody.

wady przedmiotu komisu

2. Rękojmia za wady fizyczne i prawne w stosunkach pomiędzy stronami komisu jest zagadnieniem skomplikowanym i na gruncie art. 770 k.c. wywołuje

[405] A. Szpunar [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 2, red. S. Grzybowski, s. 657 i n.; J. Frąckowiak [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, Warszawa 2019, s. 953; K. Górny [w:] *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, s. 474.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

istotne zastrzeżenia[406]. Komisant przed zawarciem umowy sprzedaży może podać do wiadomości kupującego, że nie odpowiada za ukryte wady fizyczne ani za wady prawne. Przyjmuje się, że konieczne jest złożenie kupującemu oświadczenia konkretnej treści. Do wyłączenia odpowiedzialności z tytułu rękojmi za wady ukryte nie jest natomiast wystarczające odpowiednie ogłoszenie w lokalu przedsiębiorstwa.

Komisant zawodowo trudniący się sprzedażą na cudzy rachunek rzeczy ruchomych traktowany jest surowiej, gdy rzecz ma wady, o których wiedział lub z łatwością mógł się dowiedzieć. Postanowienie art. 770 zdanie drugie k.c. jest normą o charakterze *iuris cogentis*. Zastrzeżenie wyłączenia odpowiedzialności komisanta w takim wypadku jest prawnie bezskuteczne.

prowizja komisanta

3. Wymagalność prowizji należnej komisantowi powstaje z chwilą, gdy komitent otrzymał rzecz (komis zakupu) albo cenę (komis sprzedaży). Należy jednak wskazać, że komisant zachowuje roszczenie o prowizję, gdy umowa nie zostanie wykonana z przyczyn leżących po stronie komitenta (art. 772 § 2 k.c.). Chroni komisanta także postanowienie art. 773 § 2 k.c., przyznające jego należnościom pierwszeństwo zaspokojenia przed wierzycielami komitenta z wierzytelności nabytych na jego rachunek; dodatkowo w celu zabezpieczenia roszczeń o prowizję oraz zwrot wydatków i zaliczek udzielanych komitentowi, komisantowi przysługuje ustawowe prawo zastawu na rzeczach stanowiących przedmiot komisu (art. 773 § 1 k.c.).

3.5. Umowy maklerskie

zakres czynności domu maklerskiego

1. Na gruncie ustawy o obrocie instrumentami finansowymi działalność maklerską określa się jako zespół czynności faktycznych i prawnych związanych z obrotem maklerskimi instrumentami finansowymi, w tym papierami wartościowymi (art. 69 ust. 2–4 u.o.i.f.)[407]. Prowadzenie działalności maklerskiej przez firmę inwestycyjną, w tym dom maklerski, wymaga zezwolenia Komisji Nadzoru Finansowego (art. 69 ust. 1 u.o.i.f.). Komisja prowadzi jawny rejestr firm inwestycyjnych, zawierający m.in. oznaczenie zakresu czynności, które poszczególne firmy wykonują w ramach posiadanego zezwolenia (art. 91 ust. 1 u.o.i.f.).

2. Czynności maklerskie obejmują przykładowo: przyjmowanie i przekazywanie zleceń nabycia lub zbycia instrumentów finansowych, wykonywanie tych zleceń na rachunek dającego zlecenie, prowadzenie rachunków papie-

[406] A. Szpunar, *Rękojmia w stosunkach między stronami komisu*, PPH 1995/9; J. Frąckowiak [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, Warszawa 2019, s. 987 i n., K. Górny [w:] *Kodeks…*, t. III, red. M. Gutowski, s. 480 i n.

[407] P. Zapadka [w:] *System prawa handlowego*, t. 5, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 730–744.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rów wartościowych oraz rachunków pieniężnych służących do ich obsługi, doradztwo inwestycyjne w zakresie maklerskich instrumentów finansowych, a także doradztwo i inne usługi w zakresie łączenia, podziału oraz przejmowania przedsiębiorstw. Nawet tak skrótowy przegląd tych czynności pozwala na stwierdzenie, że działalność maklerska wyczerpywać się będzie w drodze zawierania wielu umów (np. sprzedaży, zlecenia, umów o świadczenie usług nieregulowanych odrębnymi przepisami). Mówiąc inaczej, nie istnieje jeden typ wyodrębnionej, konstrukcyjnie oznaczonej „umowy maklerskiej". Odnosi się to nie tylko do uregulowań ustawy o obrocie instrumentami finansowymi, ale w ogólności – do prawa polskiego[408].

Szczególną regulacją objęto banki jako firmy inwestycyjne podejmujące działalność w zakresie niektórych z wymienionych czynności, dozwalając, by mogły ją wykonywać bez zezwolenia Komisji (art. 70 ust. 2 u.o.i.f.). W nowej ustawie limituje się też zakres dozwolonych czynności w zależności od formy prawnej spółki handlowej, w której dom maklerski występuje (art. 95 ust. 2 i 3 u.o.i.f.).

obrót papierami wartościowymi

3. Umowa o wykonywanie zleceń nabycia lub zbycia instrumentów finansowych kwalifikowana była na gruncie dawnego porządku prawnego jako nienazwana umowa o świadczenie usług, a w postulatach *de lege ferenda* ujmowano ją jako umowę zlecenia maklerskiego, wymagającą wyraźnego, samodzielnego uregulowania[409]. Obecnie obowiązujący art. 73 ust. 4 u.o.i.f. nie realizuje tego postulatu i wyraźnie odsyła do przepisów o zleceniu z kodeksu cywilnego, a w zakresie wykonywania zleceń nabycia lub zbycia papierów wartościowych w obrocie zorganizowanym – do kodeksowych przepisów dotyczących umowy komisu. To ostatnie odesłanie występuje także co do wykonywania w obrocie zorganizowanym przez firmę inwestycyjną zleceń nabycia lub zbycia na rachunek klienta instrumentów finansowych niebędących papierami wartościowymi, o ile ich konstrukcja umożliwia zastosowanie tych przepisów (art. 73 ust. 6 u.o.i.f.). Oznacza to, że ustalenie reżimu prawnego dla umów zawieranych przez firmę inwestycyjną jest kwestią złożoną, zarówno gdy działa ona na rachunek klienta, jak i na rachunek własny. Sama umowa o wykonywanie zleceń nabycia lub zbycia instrumentów finansowych, w tym papierów wartościowych, powinna być zawarta w formie pisemnej, a w przypadku umowy zawieranej z klientem detalicznym – w formie pisemnej pod rygorem nieważności (art. 73 ust. 1 u.o.i.f.).

[408] K. Kruczalak, E. Rott-Pietrzyk [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 649 i n. (w zakresie charakterystyki maklera morskiego).

[409] M. Romanowski, *Umowa o pośrednictwo w obrocie giełdowym (zlecenie maklerskie)*, Warszawa 2000, s. 57; M. Romanowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, *Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, red. W.J. Katner, Warszawa 2018, s. 149 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

makler morski

4. Określenie obowiązków maklera zawarte jest także w przepisach Kodeksu morskiego. Makler morski podejmuje się za wynagrodzeniem na podstawie każdorazowego zlecenia pośredniczenia w zawieraniu umów kupna i sprzedaży statków, umów przewozu, czarteru na czas, umów holowniczych i umów ubezpieczenia związanych z obrotem morskim (art. 208 § 1 k.m.) oraz załatwiania dla statku wszelkich czynności związanych z jego przyjściem do portu, postojem w porcie i wyjściem z niego (art. 208 § 2 k.m.). Na podstawie art. 209 k.m. maklerowi służy *ex lege* upoważnienie do zawarcia zleconej umowy i do odbioru zapłaty w imieniu dającego zlecenie, chyba że zlecenie zawiera wyraźne ograniczenie, o którym druga strona wiedziała. Zakres zobowiązania maklera morskiego może obejmować także inne czynności, należące choćby do zakresu działania agenta morskiego zgodnie z art. 202 § 2 k.m. W takiej jednak sytuacji do czynności tych stosuje się odpowiednio przepisy o umowie agencyjnej (art. 201–207 k.m.). W braku odpowiednich przepisów Kodeksu morskiego, w stosunkach cywilnoprawnych związanych z żeglugą morską stosuje się przepisy prawa cywilnego (art. 1 § 2 k.m.).

broker ubezpieczeniowy

5. Pośrednictwo na rynku ubezpieczeń może być wykonywane przez agentów ubezpieczeniowych oraz brokerów ubezpieczeniowych i reasekuracyjnych, a umowy ubezpieczenia morskiego mogą być zawierane, o czym była już mowa wyżej, przez maklerów morskich.

Zakres zobowiązania brokera, według nowej ustawy z 15.12.2017 o dystrybucji ubezpieczeń (Dz.U. z 2018 r. poz. 2210 ze zm.), obejmuje czynności w imieniu lub na rzecz podmiotu szukającego ochrony ubezpieczeniowej, w tym także zawieranie umów ubezpieczenia w imieniu ubezpieczającego. Broker działa więc w charakterze pośrednika lub zastępcy bezpośredniego[410].

4. Przechowanie i skład

4.1. Umowa przechowania

przechowywanie wg Kodeksu cywilnego

1. Przez umowę przechowania przechowawca zobowiązuje się zachować w stanie niepogorszonym rzecz ruchomą oddaną mu na przechowanie (art. 835 k.c.). Umowa nie wymaga zachowania szczególnej formy. Może mieć charakter odpłatnej lub nieodpłatnej czynności prawnej. Przechowawcy nie stawia się żadnych wymagań ani co do jego kwalifikacji, ani co do innych cech podmiotowych. Przechowanie jest czynnością dwustronnie zobowiązującą i z reguły ma cechę umowy realnej.

[410] Bliżej co do pośrednictwa ubezpieczeniowego zob. W.J. Katner w niniejszym rozdziale, pkt 10.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

obowiązek przechowywania rzeczy w innych umowach

2. Przechowanie bardzo często towarzyszy innym umowom o świadczenie usług. Konkretne okoliczności stanu faktycznego będą często w praktyce wymagały ustalenia, czy świadczący usługę przyjął na siebie obowiązek przechowania względem drugiej strony. Stosunkowo bogate orzecznictwo dostarczyło przykładów ilustrujących konieczność przechowania, np. garderoby klienteli zakładów fryzjerskich, gabinetów lekarskich, kawiarni, restauracji czy uczniów w szkołach. Zgodnie przyjmuje się, że wywieszka w takich miejscach o treści: „Za pozostawione rzeczy zakład nie odpowiada", jest klauzulą bezskuteczną. Może być natomiast sporny w takich okolicznościach zakres odpowiedzialności za rzeczy szczególnie cenne (np. biżuterię zdjętą w celu prawidłowego wykonania zabiegu leczniczego lub kosmetycznego i niepowierzoną na ten czas wyraźnie do przechowania).

prawa i obowiązki stron umowy przechowania

3. Podstawowym obowiązkiem przechowawcy jest piecza nad oddaną mu rzeczą ruchomą. Rzecz ma być otoczona starannością niezbędną do zachowania jej w stanie niepogorszonym, co wyłącza odpowiedzialność za przypadkową utratę rzeczy prawidłowo strzeżonej. Ochrona przedmiotu przechowania przed utratą lub uszkodzeniem może więc wymagać zmiany miejsca lub sposobu przechowania (art. 838 k.c.), a nawet – używania rzeczy przez przechowawcę (art. 839 k.c.). Jeżeli przechowawca bez zgody składającego i bez koniecznej potrzeby używa rzeczy albo zmienia miejsce lub sposób jej przechowywania, albo jeżeli oddaje rzecz na przechowanie innej osobie, jest on odpowiedzialny także za przypadkową utratę lub uszkodzenie rzeczy, które by w przeciwnym razie nie nastąpiły (art. 841 k.c.). Składający może w każdym czasie żądać zwrotu rzeczy oddanej na przechowanie. Jest zobowiązany do zwrotu wszelkich wydatków poniesionych przez przechowawcę w celu należytego wykonania zobowiązania.

4.2. Umowa składu

4.2.1. Pojęcie i cechy umowy

pojęcie i cechy składu

1. Handlową odmianą przechowania jest umowa składu. Ustawą z 16.11.2000 r. o domach składowych oraz o zmianie Kodeksu cywilnego, Kodeksu postępowania cywilnego i innych ustaw (Dz.U. z 2000 r. Nr 114, poz. 1191 ze zm.) nadano nowe brzmienie art. 853–859[9] k.c.[411] Przez umowę

[411] Ustawa o domach składowych oraz o zmianie Kodeksu cywilnego, Kodeksu postępowania cywilnego i innych ustaw uchylona została 1.07.2011 r. przez art. 104 ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców, co zakończyło dualizm regulacji umowy składu. W obowiązującym stanie prawnym umowa ta regulowana jest wyłącznie w Kodeksie cywilnym. Zob. bliżej J. Napierała, M. Saczywko [w:] *Kodeks…*, t. III, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, s. 698 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

składu przedsiębiorca składowy zobowiązuje się do przechowania, za wynagrodzeniem, oznaczonych w umowie rzeczy ruchomych (art. 853 § 1 k.c.).

funkcje składu

Gospodarczą przyczynę składowania uzasadniają różnorodne okoliczności, jak np. konieczność stałego, rytmicznego zaopatrzenia rynku w artykuły wytwarzane sezonowo, zabezpieczenie pułapu zapasów do bieżącej produkcji lub na wypadek zmiany koniunktury na rynku, zapasy na wypadek klęsk żywiołowych, oczekiwanie na kolejny etap przewozu innym środkiem transportu itp.

Zawodowy przechowawca może prowadzić przedsiębiorstwo składowe po uzyskaniu zezwolenia wydawanego przez ministra właściwego do spraw gospodarki lub ministra właściwego do spraw rynków rolnych w zależności od tego, czy przedsiębiorca będzie przyjmował na skład towary przemysłowe, czy rolne.

obowiązki przedsiębiorcy składowego

2. Zakres obowiązków przedsiębiorcy składowego jest szeroki i obejmuje podstawowy obowiązek pieczy nad złożonymi do składu rzeczami, wzbogacony przede wszystkim o dokonywanie odpowiednich czynności konserwacyjnych (art. 855 § 2 k.c.). Wymagać to będzie stałego badania stanu rzeczy, pobierania próbek, utrzymywania odpowiednich warunków temperatury, wilgotności itp. Jednocześnie przedsiębiorca powinien umożliwić składającemu obejrzenie rzeczy, ich dzielenie lub łączenie, przepakowywanie oraz dokonywanie innych czynności (art. 859^1 k.c.). Jest obowiązany wydać składającemu pokwitowanie, które powinno wymieniać rodzaj, ilość, oznaczenie oraz sposób opakowania rzeczy, jak też inne istotne postanowienia umowy (art. 853 § 2 k.c.). Umowa składu może zobowiązywać przedsiębiorcę do ubezpieczenia rzeczy. Przedsiębiorca składowy odpowiada za szkodę wynikłą z utraty, ubytku lub uszkodzenia rzeczy w czasie od przyjęcia jej na skład do wydania osobie uprawnionej do odbioru, chyba że udowodni, że nie mógł zapobiec szkodzie mimo dołożenia należytej staranności (art. 855 § 1 k.c.). Zobowiązany jest więc dokonać czynności niezbędnych do zabezpieczenia mienia i praw składającego w razie podejrzenia np. zepsucia czy uszkodzenia rzeczy (art. 857 k.c.), a nawet do ich sprzedaży z zachowaniem należytej staranności, gdyby wymagał tego interes składającego i nie można byłoby czekać na jego zarządzenie (art. 859 k.c.). Odszkodowanie dochodzone od przedsiębiorcy składowego nie może przewyższać zwykłej wartości rzeczy; pełne odszkodowanie należne jest wtedy, gdy szkoda jest następstwem winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa przedsiębiorcy (art. 855 § 4 k.c.).

dom składowy

3. W polskiej praktyce obrotu nie przyjęła się działalność domów składowych jako kwalifikowanych przedsiębiorców uprawnionych m.in. do wystawiania dowodów składowych – papierów wartościowych uprawniających

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

posiadacza takiego dokumentu, do żądania wydania towarów złożonych w domu składowym. Ustawa o domach składowych została z dniem 1 lipca 2011 r. uchylona przez ustawę o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców. Wydaje się, że ustawodawca przedwcześnie wyrugował z polskiego systemu prawnego regulację dowodów składowych jako papierów wartościowych, które przecież występują jednak na gruncie innych porządków prawnych.

5. Umowa przewozu i umowy pokrewne

5.1. Uwagi ogólne

przemieszczenie osób i rzeczy w systemie umów

1. Świadczenie usług w zakresie przewozu może być wykonywane na podstawie wielu umów nazwanych i nienazwanych. Przemieszczenie osób lub rzeczy stanowić może bowiem świadczenie zawodowego przewoźnika albo być jednym z obowiązków spedytora, jako wyspecjalizowanego organizatora przewozów towarów, czy też występować jako element treści umowy zawartej z biurem podróży.

Praktyka obrotu pokazuje, że sprawny i bezpieczny przewóz towarów wymaga też ich składowania czy przeładunku, gdy usługa wykonywana jest z udziałem kilku przewoźników różnymi środkami przewozu.

inne usługi

2. Usługi w szeroko ujmowanym transporcie obejmują także przewóz przesyłek pocztowych i inne usługi pocztowe. Ustawa z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 2188 ze zm.) określa zasady działalności polegającej m.in. na przyjmowaniu, przemieszczaniu i doręczaniu przesyłek i druków bezadresowych. Umowy o świadczenie usług pocztowych nie mają jednorodnego charakteru, a w zakresie świadczenia powszechnych usług pocztowych nałożono na operatora wyznaczonego (Pocztę Polską) obowiązek zawierania umów. Specyfika niektórych rodzajów transportu, zwłaszcza morskiego i lotniczego, wykształciła z kolei umowy np. czarteru oraz czarteru na czas, a także cały zespół usług pomocniczych w żegludze (np. holowania, pilotażu).

przepisy szczególne w zakresie przewozu

3. Przepisy Kodeksu cywilnego o umowie przewozu mają jedynie posiłkowe zastosowanie do stosunków prawnych w zakresie poszczególnych rodzajów transportu; stosować je będziemy tylko o tyle, o ile przewóz ten nie jest regulowany odrębnymi przepisami (art. 775 k.c.). Podstawowe znaczenie wśród źródeł prawa ma dla transportu kolejowego i samochodowego ustawa – Prawo przewozowe. Przewóz morski regulowany jest przez Kodeks morski, a żegluga śródlądowa – przez ustawę z 21.12.2000 r. o żegludze śródlądo-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2128 ze zm.). Stosunki prawne z zakresu lotnictwa cywilnego normuje ustawa z 3.07.2002 r. – Prawo lotnicze (Dz.U. z 2018 r. poz. 1183 ze zm.).

5.2. Umowa przewozu

5.2.1. Pojęcie i strony umowy

pojęcie i cechy przewozu

1. Przez umowę przewozu przewoźnik zobowiązuje się w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa do przewiezienia za wynagrodzeniem osób lub rzeczy (art. 774 k.c.). Podkreśla się, że przemieszczenie stanowi główny przedmiot umowy, jest jej gospodarczym celem[412]. Do elementów przedmiotowo istotnych zalicza się ponadto oznaczenie przedmiotu przewozu i wynagrodzenie przewoźnika.

2. Umowa przewozu wymaga kwalifikacji podmiotowej dla jednej ze stron. Zobowiązanie przewozu może podjąć tylko zawodowy przewoźnik (przedsiębiorca), bez względu na swój status prawny. Nie ma jednorodnej terminologii na oznaczenie drugiej strony umowy. W zakresie transportu lądowego osób przepisy posługują się terminem „podróżny", natomiast Kodeks morski – terminem „pasażer". Umowę przewozu rzeczy lądem zawiera z przewoźnikiem wysyłający (według kodeksu cywilnego), nadawca (według ustawy – Prawo przewozowe i ustawy – Prawo pocztowe), zaś w przewozie morskim – frachtujący (czarterujący lub bukujący).

5.2.2. Przewóz osób

bagaż podróżnego

1. Przewoźnik jest zobowiązany do zapewnienia podróżnym odpowiednich warunków bezpieczeństwa i higieny oraz wygody i należytej obsługi (art. 14 ust. 1 pr. przew. w nawiązaniu do art. 776 k.c.). Podróżny ma też prawo do przewozu swojego bagażu. Z bardzo wąskiego unormowania w art. 776–778 k.c. należy zwrócić uwagę na podział bagażu podróżnego na:

1) bagaż podręczny i
2) bagaż powierzony przewoźnikowi (art. 777 k.c.).

W przepisach szczególnych o charakterze porządkowym unormowano zasady przewozu bagażu podręcznego. Należy uwzględniać, że szczegól-

[412] M. Sośniak, *Prawo przewozu lądowego*, Warszawa 1974, s. 14–15; L. Ogiegło [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz,* red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, s. 741; M. Stec [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 1651 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nie umowa przewozu osób w warunkach komunikacji masowej poddana jest dogłębnej standaryzacji. Dokonana została w 2010 r. istotna zmiana prawa co do rynku świadczenia usług przewozu osób. Ustawa o publicznym transporcie zbiorowym określa zasady organizacji i funkcjonowania regularnego przewozu osób w tym segmencie rynku. Przez publiczny transport zbiorowy rozumie się powszechnie dostępny regularny przewóz osób wykonywany w określonych odstępach czasu i po określonej linii komunikacyjnej, liniach komunikacyjnych lub sieci komunikacyjnej (art. 4 ust. 1 pkt 14 ustawy z 16.12.2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym, Dz.U. z 2018 r. poz. 2016 ze zm.). Ustawę stosuje się w transporcie drogowym, kolejowym i innym szynowym, linowym (środek transportu porusza się za pomocą napowietrznej liny ciągnącej, np. kolejka na Kasprowy Wierch), linowo-terenowym (środek transportu porusza się po szynach za pomocą liny napędowej, np. kolejka na Gubałówkę), morskim i żegludze śródlądowej. Zakres jej obowiązywania obejmuje terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz strefy transgraniczne (w rozumieniu art. 4 ust. 1 pkt 17 wskazanej wyżej ustawy). Należy zastrzec, że przepisów tej ustawy nie stosuje się do regularnego przewozu osób w transporcie międzynarodowym oraz w celach turystycznych. Zamiarem ustawodawcy było uporządkowanie rynku organizatorów i operatorów w tym sektorze przewozów oraz jawność świadczenia usług (utworzona została np. Centralna Ewidencja Przewoźników). Niektóre rozwiązania mają jednak również swoje bezpośrednie skutki dla regulacji prawnych pomiędzy przewoźnikiem, a podróżnym (np. co do uprawnień do biletów ulgowych, publikacji rozkładów jazdy i ich aktualizacji, ustalania opłat za przewóz). Do umów dotyczących przewozu osób nie stosuje się ochrony z ustawy o prawach konsumenta z 2014 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 134 ze zm.).

szkoda na osobie i mieniu podróżnego

2. Odpowiedzialność przewoźnika z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy przewozu osób według umownych podstaw ma w praktyce znaczenie tylko w wypadku szkody poniesionej przez podróżnego wskutek przedwczesnego odjazdu środka transportowego lub opóźnionego przyjazdu albo odwołania regularnie kursującego środka transportu. Pozycja prawna podróżnego korzystającego z komunikacji regularnej została w ostatnich latach wzmocniona. W wyroku z 2.12.2008 r., K 37/07, OTK-A 2008/10, poz. 172, TK uznał bowiem za niezgodny z Konstytucją RP przepis art. 62 ust. 2 pr. przew. w części pozwalającej wyłączyć odpowiedzialność przewoźnika dowodem, że szkoda podróżnego wynikła z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa przewoźnika. W wypadku szkody na osobie doznanej przez podróżnego w związku z ruchem mechanicznego środka komunikacji poszkodowany wykorzysta szeroką ochronę na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego o odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5.2.3. Przewóz rzeczy

obowiązki przewoźnika

1. Umowa przewozu rzeczy powinna określać trasę przewozu, przedmiot przewozu i wynagrodzenie przewoźnika. Drogę przewozu przesyłki wyznacza przewoźnik, uwzględniając w miarę możliwości żądania nadawcy. Ważne, że przewoźne obliczane jest według odległości najkrótszej dostępnej drogi przewozu, a nie według czasu wykonywania usługi przez przewoźnika. Przedmiot przewozu powinien być oznaczony według właściwości rzeczy. Z przewozu są bowiem wyłączone np. rzeczy, których przewóz *ex lege* jest zabroniony. Gdy chodzi o rzeczy niebezpieczne w rozumieniu odrębnych przepisów, ich przewóz wymagać będzie użycia bądź specjalnego środka transportu, bądź szczególnych zabezpieczeń trasy przewozu. Ustawa z 19.08.2011 r. o przewozie towarów niebezpiecznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 382 ze zm.) ustanawia także wymagania w stosunku do kierowców i innych osób wykonujących czynności związane z tym przewozem oraz powołuje system organów kontroli przewozu tych towarów. Przewoźnik sprawuje pieczę nad przesyłką od chwili jej przyjęcia. Prawo do dysponowania przesyłką w czasie przewozu przysługuje nadawcy (np. zmiana miejsca przeznaczenia, zmiana osoby wskazanego odbiorcy przesyłki).

zakres odpowiedzialności przewoźnika

2. Odpowiedzialność odszkodowawcza przewoźnika może nastąpić w razie następujących naruszeń zobowiązania:

1) utraty przesyłki,
2) ubytku przesyłki,
3) uszkodzenia przesyłki,
4) opóźnienia w spełnieniu świadczenia.

Obiektywna zasada odpowiedzialności przewoźnika za utratę, ubytek lub uszkodzenie przesyłki oraz za opóźnienie w przewozie wyrażona została w art. 65 ust. 1 i 2 pr. przew. Przewoźnik jest wolny od odpowiedzialności, jeśli wykaże, że szkoda powstała:

1) z przyczyn występujących po stronie nadawcy lub odbiorcy niewywołanych winą przewoźnika,
2) z właściwości towaru,
3) wskutek siły wyższej.

Dodatkowe okoliczności wyłączające podaje art. 66 pr. przew. Przewoźnik nie odpowiada za ubytek przesyłki, której masy i liczby sztuk nie sprawdził przy nadaniu, jeśli dostarczył ją bez śladów naruszenia, a w razie przewozu w zamkniętym środku transportowym – również z nienaruszonymi plombami nadawcy. Wprowadzono domniemanie prawne, że szkoda nie powstała w czasie przewozu, gdy przesyłka nadeszła w nienaruszonym kontenerze zamkniętym przez nadawcę i z nienaruszonymi nałożonymi przez niego plombami.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Pozycję poszkodowanego osłabia w istotny sposób unormowanie art. 65 ust. 3 i 4 pr. przew. Najpierw zestawiono zamknięty katalog tzw. okoliczności szczególnych wyłączających odpowiedzialność przewoźnika (np. nieprawidłowości opakowania lub załadowania przesyłki przez nadawcę, nieścisłości w oznaczeniu rzeczy wymagających szczególnych warunków przewozu). Następnie postanowiono, że jeśli przewoźnik wykaże, iż utrata, ubytek lub uszkodzenie mogły powstać wskutek choćby jednej z tych przyczyn, domniemywa się, że szkoda z nich wynikła. Wskutek tego zabiegu przerzucono na poszkodowanego ciężar obalenia domniemania przez dowodzenie, że szkoda wynikła z innych przyczyn, podczas gdy przewoźnika obciąża jedynie uprawdopodobnienie przyczyny powstania szkody. Tym samym surowy reżim odpowiedzialności z początkowej części art. 65 pr. przew. został, w celu ochrony przewoźników, bardzo złagodzony[413].

rozmiar odszkodowania

3. Przy przewozie rzeczy występują prawne ograniczenia rozmiaru dochodzonego odszkodowania. Zakres obowiązku naprawienia szkody w lądowych stosunkach przewozowych uregulowano w ten sposób, że odszkodowanie za utratę, ubytek lub uszkodzenie przesyłki nie może przewyższać zwykłej jej wartości (art. 788 § 1 k.c.). Zasada pełnego odszkodowania realizowana jest wtedy, gdy szkoda wynikła z winy umyślnej lub rażącego niedbalstwa przewoźnika. Prawo morskie i lotnicze, odsyłając do regulacji międzynarodowych, stosuje kwotowe limity odszkodowań zarówno za szkody na osobie, jak i za szkody na mieniu (np. Konwencja o ujednostajnieniu niektórych prawideł dotyczących międzynarodowego przewozu lotniczego, podpisana w Warszawie 12.10.1929 r., Dz.U. z 1933 r. Nr 8, poz. 49 ze zm. – konwencja warszawska; Konwencja o ograniczeniu odpowiedzialności za roszczenia morskie sporządzona w Londynie 19.11.1976 r., Dz.U. z 1986 r. Nr 35, poz. 175 ze zm. – konwencja londyńska; Konwencja ateńska w sprawie przewozu morzem pasażerów i ich bagażu, sporządzona w Atenach 13.12.1974 r., Dz.U. z 1987 r. Nr 18, poz. 108, zał.).

5.2.4. List przewozowy. Konosament

funkcje i treść listu przewozowego

1. Nadawca zobowiązany jest do wystawienia listu przewozowego oraz wydania przewoźnikowi dokumentów niezbędnych do prawidłowego wykonania przewozu (np. celnych, sanitarnych itp.). W liście przewozowym nadawca powinien podać przewoźnikowi m.in. dane o przesyłce i jej opakowaniu, adres odbiorcy i miejsce przeznaczenia przesyłki (art. 779–780 k.c.

[413] Bliżej A. Kolarski, *Prawo przewozowe. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 106 i n.; T. Szanciło, *Prawo przewozowe. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 281 i n.; K. Wesołowski [w:] D. Ambrożuk, D. Dąbrowski, K. Wesołowski, *Prawo przewozowe, Komentarz,* Warszawa 2014, s. 290 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

i art. 38 pr. przew.). List przewozowy będzie więc pełnić funkcję dowodu z dokumentu na wypadek niewykonania czy nienależytego wykonania zobowiązania przez przewoźnika. Gdyby usługa miała być wykonywana przez kilku przewoźników, którzy przyjmować będą przesyłkę na podstawie tego samego listu przewozowego, ich odpowiedzialność będzie solidarna za cały przewóz według treści listu (art. 789 § 2 k.c.).

istota konosamentu

2. Konosament jest jednostronnym dokumentem wydawanym przez przewoźnika morskiego na żądanie załadowcy i ma charakter papieru wartościowego; jest dokumentem legitymującym do rozporządzania ładunkiem i do jego odbioru (art. 131 § 1 k.m.). W treści konosamentu zawiera się wobec tego więcej danych o ładunku, frachcie i innych należnościach przewoźnika oraz oznacza się statek, na który dokonano załadunku. Na żądanie nadawcy przewoźnik zobowiązany jest wystawić więcej jednobrzmiących egzemplarzy konosamentu, ale na każdym dokumencie trzeba wpisać liczbę wydanych egzemplarzy (art. 133 k.m.). Charakterystyczne jest też to, że wystawcą konosamentu, czyli zobowiązanym z tego papieru wartościowego, jest przewoźnik (armator), choć w praktyce częste jest, że sam dokument konosamentu podpisuje kapitan statku, agent morski lub makler. Konosament jest zbywalny:

zbycie konosamentu

1) w drodze przelewu wierzytelności, gdy jest imienny,
2) przez indos, gdy jest na zlecenie, i
3) przez wydanie konosamentu, gdy jest na okaziciela (art. 135 § 2 k.m.).

5.3. Umowa czarteru

1. W dziedzinie transportu, poza niewątpliwie masowo stosowaną umową przewozu, wyodrębniają się i są coraz częściej zawierane umowy do niedawna nieznane. W przewozach morskich i lotniczych na szczególną uwagę zasługują umowy czarteru i czarteru na czas, choć regulowane są tylko przepisami Kodeksu morskiego. W literaturze ta ostatnia konstrukcja prawna analizowana jest porównawczo z umową najmu środka transportu w przewozie lądowym.

czarter na czas

2. Przez umowę czarteru na czas armator zobowiązuje się za wynagrodzeniem oddać czarterującemu do rozporządzania statek obsadzony załogą na czas oznaczony albo na czas jednej lub kilku następujących po sobie podróży w celu określonym umową (art. 188 § 1 k.m.). Armator zobowiązany jest na umówiony termin oddać czarterującemu statek w stanie zdatnym do żeglugi, należycie wyposażony, obsadzony odpowiednią załogą oraz przystosowany do celów przewidzianych umową (art. 191 § 1 k.m.). Umowa ma charakter odpłatny. Zapewnia stabilną eksploatację statku przez czarterującego, niezakłóconą w razie zmiany właściciela statku (art. 190 § 1 k.m.) czy zmiany

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

armatora (*ex lege* następstwo prawne – art. 190 § 2 k.m.). Czarterujący może rozporządzać całą przestrzenią statku przeznaczoną do przewozu ładunku i umieszczenia pasażerów (art. 193 § 1 k.m.). Statek ma zapewnioną przez cały czas trwania umowy techniczną zdolność do żeglugi oraz sprawną załogę opłacaną przez armatora.

umowa czarteru w przewozie lotniczym

3. Występujący na przełomie wieków ogromny rozwój turystyki wyraźnie rozszerzył zakres stosowania umowy czarteru w transporcie lotniczym. Umowa czarteru zawierana jest przez przewoźnika lotniczego z organizatorem przewozu (np. biurem podróży). Umowa nie jest szerzej regulowana przepisami prawa wewnętrznego, choć art. 2 pkt 15 prawa lotniczego stanowi, że przewozem czarterowym jest przewóz lotniczy dokonywany na podstawie umowy czarteru lotniczego, w której przewoźnik oddaje do dyspozycji czarterującego określoną liczbę miejsc lub pojemność statku powietrznego w celu wykonania określonego przewozu pasażerów, bagażu, towarów lub poczty, wskazanych przez czarterującego[414]. Ratyfikowana przez Polskę Konwencja, uzupełniająca Konwencję warszawską, o ujednostajnieniu niektórych prawideł dotyczących międzynarodowego przewozu lotniczego wykonywanego przez osobę inną niż przewoźnik umowny, sporządzona w Guadalajarze 18.09.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 25, poz. 167, zał.) wprowadziła pojęcie dwóch przewoźników: przewoźnika umownego i przewoźnika faktycznego, zrównując ich pozycję wobec pasażera. Przyjęto, że obaj ponoszą solidarną odpowiedzialność za wszelkie szkody na osobie i w bagażu, których doznał podróżny, jeżeli szkoda powstała w wyniku zdarzenia na pokładzie samolotu lub podczas wszelkich czynności związanych z wsiadaniem i wysiadaniem. Towarzystwo lotnicze (przewoźnik faktyczny) i czarterujący (przewoźnik umowny) odpowiadają na zasadzie domniemania winy[415].

5.4. Umowa spedycji

gospodarcze funkcje spedycji

1. Nowoczesny obrót gospodarczy wymaga współdziałania wielu wyspecjalizowanych podmiotów w celu właściwego zaspokojenia wierzyciela. Wykonanie zobowiązania w stosunkach handlowych jest najczęściej wieloetapowe i odbywa się ze współuczestnictwem wzajemnie powiązanych z sobą przedsiębiorców. Usługi pomocnicze odgrywają więc coraz większą rolę. Sprawny przebieg transportu towarów przyspiesza dystrybucję. Spedytor jako zawo-

[414] Art. 72 pkt 2 ustawy z 20.04.2004 r. o zmianie i uchyleniu niektórych ustaw w związku z uzyskaniem przez Rzeczpospolitą Polską członkostwa w Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004 r. Nr 96, poz. 959); bliżej M. Stec [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, red. W.J. Katner, Warszawa 2018, s. 580 i n.

[415] M. Nesterowicz, *Prawo turystyczne*, Warszawa 2016, s. 207 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

dowy organizator usług związanych z przewozem i dostarczeniem towarów zasługuje na odrębną uwagę. Jest przedsiębiorcą przygotowanym do świadczenia usług o zróżnicowanym charakterze, trudnych nawet do przykładowego skatalogowania.

zakres zobowiązania spedytora

2. Przez umowę spedycji spedytor zobowiązuje się za wynagrodzeniem, w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa, do wysłania lub odbioru przesyłki albo do dokonania innych usług związanych z jej przewozem (art. 794 k.c.). Kodeksowe normy, choć subsydiarne, mają obecnie znaczenie decydujące ze względu na brak przepisów szczególnych (art. 795 k.c.).

Zakres usług świadczonych przez spedytora może być bardzo zróżnicowany. Przede wszystkim spedytor może sam dokonać przewozu (art. 800 k.c.). Wszystkie inne czynności spedycyjne funkcjonalnie muszą pozostawać w związku z wykonaniem obowiązku dostarczenia towarów wymagających ich przewiezienia. Czynności te mogą mieć charakter faktyczny (np. pakowanie, zabezpieczenie na czas przewozu, cechowanie, sortowanie, konwojowanie, ładowanie itp.). W zakresie powinności spedytora mieści się także dokonywanie czynności prawnych; chodzi tu zwłaszcza o zawieranie umów dodatkowych (np. ubezpieczenia czy składu), składanie oświadczeń związanych z odbiorem przesyłki (np. zgłoszenie przewoźnikom zastrzeżeń co do stanu przesyłki) oraz wydanie przewoźnikowi dokumentów przewozowych[416].

charakter prawny spedycji

3. Natura prawna spedycji jest złożona. Zgodnie przyjmuje się, że umowa spedycji jest odpłatna, wzajemna, kauzalna, konsensualna; należy do grupy umów o świadczenie usług wymagających zawodowych kwalifikacji spedytora (jest on przedsiębiorcą). Problem w tym, że do umowy spedycji stosuje się odpowiednio przepisy o umowie zlecenia w zakresie spraw nieuregulowanych w tytule XXVI Kodeksu cywilnego (art. 796 k.c.). Mamy więc pytanie o zakres i rodzaj pośrednictwa dla czynności spedytora. Pozostaje wątpliwa zwłaszcza ta płaszczyzna, która nie wymaga odrębnego pełnomocnictwa[417].

odpowiedzialność spedytora

4. Za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania spedytor odpowiada na zasadach ogólnych (art. 471 i n. k.c.). Inaczej niż w umowie przewozu uregulowano kwestię odpowiedzialności za przewoźników i dalszych spedytorów, którymi spedytor posługuje się przy wykonaniu zlecenia. Okolicznością wyłączającą odpowiedzialność jest dowód braku winy w wyborze (art. 799 k.c.).

[416] M. Stec [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 1692 i n.
[417] L. Ogiegło [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, Warszawa 2018, s. 1142–1143.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Roszczenia z umowy spedycji przedawniają się z upływem roku (art. 803 § 1 k.c.), a roszczenia spedytora przeciwko przewoźnikom i dalszym spedytorom – z upływem 6 miesięcy od dnia, w którym spedytor naprawił szkodę, albo od dnia, w którym wytoczono przeciwko niemu powództwo (art. 804 k.c.).

5.5. Umowa o podróż

5.5.1. Biuro podróży i usługi turystyczne

1. Ustawa z 24.11.2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 548), nawiązując do standardów UE, wymaga profesjonalnego przygotowania biur podróży do świadczenia usług. Biuro może być prowadzone w dowolnej formie organizacyjno-prawnej (np. spółki handlowej, spółdzielni lub stowarzyszenia). Działalność gospodarcza polegająca na organizowaniu imprez turystycznych oraz na pośredniczeniu na zlecenie klientów w zawieraniu umów o świadczenie usług turystycznych jest działalnością regulowaną w rozumieniu ustawy z 2018 r. – Prawo przedsiębiorców[418]. Ochrona klienteli przemawia za tym, by biuro podróży dawało gwarancje solidności, wypłacalności i odpowiedniego poziomu swoich usług[419].

pojęcie usługi turystycznej

2. Usługi turystyczne to wyjątkowo bogata kategoria pojęciowa. Mogą polegać przykładowo na organizacji wycieczki z szerokim ujęciem świadczeń: zakwaterowanie, zwiedzanie z przewodnikiem, wyżywienie, przewóz, aktywne formy wypoczynku itd. O zakresie obowiązków biura rozstrzygać będzie zawsze umowa z klientem. Nie wyklucza się tego, by usługa biura obejmowała tylko organizację turystycznego wyjazdu klienta (np. rezerwacja biletów lotniczych czy rezerwacja hotelu), a nie była zorganizowaną wycieczką.

udział osób trzecich w wykonywaniu zobowiązania biura podróży

3. Różnorodność usług turystycznych powoduje, że biuro podróży zawiera z klientami umowy o bardzo zróżnicowanym charakterze. Mogą to być umowy zarówno o pojedyncze świadczenie (np. załatwienie formalności wizowych, rezerwacja kempingu), jak i o imprezę turystyczną zawierającą wielość świadczeń (przewóz, zakwaterowanie, wyżywienie, usługi przewodnickie itd.). Biuro może więc podejmować zobowiązania do wykonywania czynności zarówno prawnych, jak i faktycznych.

[418] Organem właściwym do udzielenia, odmowy udzielenia, cofnięcia lub ograniczenia zakresu zezwolenia jest Marszałek województwa właściwy dla siedziby przedsiębiorcy (art. 23 ustawy z 24.11.2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych).

[419] M. Nesterowicz, *Prawo*…, s. 26; autor słusznie twierdzi, że wolność gospodarcza musi kończyć się tam, gdzie w grę wchodzi ochrona konsumentów.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Pozycja prawna biura podróży zmienia się zależnie od tego, czy działać będzie ono we własnym imieniu, czy jako agent innych biur podróży, przewoźników i hotelarzy. Udział osób trzecich w wykonaniu zobowiązania biura może mieć różne podstawy prawne i tym samym w odmienny sposób wpływać na jego odpowiedzialność za niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy z klientem.

umowa timesharingu

4. Konsumenci coraz większym zainteresowaniem obejmują takie umowy, które zapewniają im wypoczynek w atrakcyjnym miejscu i w określonym czasie każdego roku. Organizacja wypoczynku, dojazd do miejsca, wyżywienie i zwiedzanie nie należą tu jednak do obowiązków przedsiębiorcy.

Ustawa z 16.09.2011 r. o timeshare określa zasady ochrony konsumenta, z którym przedsiębiorca zawiera umowę, na podstawie której konsument nabywa prawo do korzystania w okresach umownie oznaczonych z co najmniej jednego miejsca zakwaterowania przez czas dłuższy niż rok. Do tej umowy nie stosuje się ochrony przewidzianej w ustawie z 2014 r. o prawach konsumenta. Umowa timesharingu ma charakter odpłatny i powinna być zawarta w formie pisemnej, w języku urzędowym państwa członkowskiego UE zgodnie z wyborem konsumenta (art. 16 u.t.). Prawo konsumenta ma charakter obligacyjny (wierzytelność) albo rzeczowy (np. użytkowanie). Konsument nie jest obowiązany do ponoszenia nakładów na miejsce zakwaterowania oraz na inne obiekty udostępnione mu na podstawie umowy (art. 38 u.t.). Przedsiębiorca zobowiązany jest natomiast utrzymywać miejsce zakwaterowania oraz inne obiekty udostępniane konsumentowi, w stanie przydatnym do umówionego użytku przez cały czas trwania umowy, w tym dokonywać napraw i innych nakładów koniecznych (art. 37 ust. 1 u.t.). Niebezpieczeństwo dla konsumentów pojawia się oczywiście już na etapie przedumownym, gdy agresywną reklamą zachęca się klientelę do „kupowania" nieruchomości, np. w Hiszpanii, podczas gdy w istocie chodzi o prawo czasowego z niej korzystania. Dlatego ustawa zobowiązuje przedsiębiorcę do doręczenia pisemnego prospektu o szczegółowo określonej treści, z tym skutkiem, że prospekt będzie stanowić część umowy (art. 18 u.t.). Zawieranie umów timesharingu nie może być jednak obecnie przedstawiane przez przedsiębiorcę jako inwestycja (art. 15 ust. 3 u.t.).

W terminie 14 dni od doręczenia konsumentowi dokumentu podpisanej umowy służy mu ustawowe prawo do odstąpienia od umowy bez ryzyka odpowiedzialności wobec przedsiębiorcy (art. 25 u.t.). W razie wykonania przez konsumenta prawa odstąpienia od umowy umowę uważa się za niezawartą, a konsument nie ponosi żadnych kosztów z tym związanych (art. 29 u.t.). Istotne jest, że przed upływem terminu do odstąpienia od umowy przedsiębiorca zbywający prawo do korzystania z budynku lub lokalu mieszkalnego

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nie może przyjmować od nabywcy żadnych świadczeń określonych w umowie (art. 34 pkt 1 u.t.).

Ustawa o timeshare implementuje dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/122/WE z 14.01.2009 r. w sprawie ochrony konsumentów w odniesieniu do niektórych aspektów umów timeshare, umów o długoterminowe produkty wakacyjne, umów odsprzedaży oraz wymiany (Dz.Urz. UE L 33 z 3.02.2009 r., s. 10). Reguluje wobec tego także np. zasady umownego pośrednictwa przedsiębiorcy w systemie wymiany pomiędzy konsumentami miejsc zakwaterowania objętych zawartymi umowami timesharingu.

5.5.2. Charakterystyka umowy o podróż

1. Przepisy obowiązującego prawa nie określają pojęcia umowy o podróż. Bywa ona też określana jako umowa o wycieczkę. Obejmuje zespół powiązanych ze sobą pojedynczych świadczeń w taki sposób, że ujęte w zwarty program pozwolą klientowi zdecydować, czy impreza zaspokaja jego oczekiwania, pozwoli osiągnąć zamierzony rezultat (odpoczynek, efekt poznawczy, szkoleniowy itp.). Do czasu włączenia unormowania tej umowy do Kodeksu cywilnego do umowy o podróż należy stosować przepisy ogólne prawa cywilnego (zwłaszcza o umowach) oraz przepisy ustawy o imprezach turystycznych z 2017 r., lecz z wyłączeniem przepisów ustawy z 2014 r. o prawach konsumenta.

treść umowy o podróż

2. Zawarcie umowy następuje zwykle przez podpisanie wzorca przygotowanego przez biuro podróży. Należy wobec tego chronić klientelę (przykładowo przez zrozumiałe i dokładne informacje w folderach, katalogach biura o warunkach wycieczki, przepisach paszportowych i wizowych, przeciwwskazaniach zdrowotnych oraz szczególnych zagrożeniach życia i zdrowia na odwiedzanych obszarach itd.). Ponadto biuro obciążone jest obowiązkiem jasnego określenia warunków dopuszczalnego odstąpienia od umowy przez klienta przed rozpoczęciem podróży i w trakcie jej odbywania oraz wypadków, w których samo może odstąpić od umowy, a także skutków takiego odstąpienia. W ostatnim czasie akcentuje się zwłaszcza obowiązek rzetelnej informacji, z którego naruszeniem klientela coraz częściej wiąże dochodzenie odszkodowania[420]. Problem w tym, że przepisy rozdziału 6 obowiązującej obecnie ustawy z 2017 r. nie określają pojęcia umowy o wycieczkę, a stanowią zbiór nieusystematyzowanych obowiązków informacyjnych biura podróży, przeplatanych uprawnieniami podróżnego o różnorodnym charak-

[420] Zob. w odniesieniu do niedozwolonych klauzul umownych w stosunkach z konsumentami W. Robaczyński w rozdziale czternastym, pkt 3.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

terze. Zobowiązano też biura do wykonania świadczenia zastępczego, gdy w czasie trwania imprezy organizator turystyki nie świadczy usług stanowiących istotną część jej programu (art. 48 ust. 5 ustawy o imprezach turystycznych z 2017 r.).

odpowiedzialność biura podróży

3. Problematyka odpowiedzialności cywilnej biur podróży jest skomplikowana ze względu na złożoną naturę prawną umowy oraz to, czy podróż była własną imprezą turystyczną biura, czy też biuro działało jako agent innego organizatora. Podstawy odpowiedzialności biura mogą mieć charakter zarówno kontraktowy, jak i deliktowy, co będzie miało znaczenie dla przesłanek odpowiedzialności[421]. Uwzględnić też trzeba, czy naprawienia szkody dochodzą osoby bezpośrednio poszkodowane, czy też, w razie śmierci uczestnika wycieczki, roszczenia wobec biura realizują osoby bliskie[422]. W art. 50 nowej ustawy o imprezach turystycznych, oznacza się prawo klienta do dochodzenia obniżenia ceny, odszkodowania i zadośćuczynienia za niewykonanie lub nienależyte wykonanie usług objętych imprezą turystyczną. Słusznie stawia się wobec tego tamę dla klauzul umownych ograniczających i wyłączających odpowiedzialność organizatora turystyki. Takie rozwiązanie podyktowane było także wcześniej stosowanym przez biura podróży we wzorcach umownych zastrzeganiem, np. obcego prawa właściwego dla kwalifikacji umowy zawartej z klientem.

4. Wiele wątpliwości w ostatnich latach wywołuje pytanie, czy biuro podróży ponosi odpowiedzialność za utracony wypoczynek (np. wskutek błędnego podania konsumentowi godziny odlotu samolotu) lub utratę przyjemności uczestnika wycieczki w następstwie np. nienależytej organizacji imprezy turystycznej. W pierwszym przykładzie zasadne będzie oczywiście dochodzenie odszkodowania wobec niewykonania zobowiązania przez biuro podróży z przyczyn przez niego zawinionych. Problem w tym, czy poszkodowanemu służy roszczenie o zadośćuczynienie za zmarnowany urlop, co obejmuje też sytuacje, gdy konsument wprawdzie odbył wycieczkę, ale z pogorszoną jakością pobytu (np. niższy standard hotelu) lub utratą przyjemności podróży (np. niedogodności z dojściem do plaży). Prawo polskie nie przewiduje zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową *ex contractu*. Orzecznictwo przyjmowało dotąd wobec tego najczęściej jako podstawę do zasądzenia od biura podróży zadośćuczynienia na rzecz konsumenta art. 11a ust. 1 ustawy z 1997 r. o usługach turystycznych, uznając, że przepis ten stanowi autonomiczną, samodzielną podstawę odpowiedzialności za zmarnowany urlop

[421] M. Nesterowicz, *Prawo*…, s. 65 i n.

[422] A. Szpunar, *Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek śmierci osoby bliskiej*, Bydgoszcz 2000, s. 15 i n. na gruncie dawnego stanu prawnego; w 2008 r. dodano § 4 do art. 446 k.c. uprawniający najbliższych członków rodziny także do dochodzenia zadośćuczynienia.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

i obejmuje kompensatę tak szkody majątkowej, jak i niemajątkowej. Rozbieżne orzecznictwo i brak jednoznacznego stanowiska doktryny nie wstrzymują jednak konsumentów od coraz bardziej częstego dochodzenia roszczeń od biur podróży za zmarnowany urlop[423]. Nowa ustawa o imprezach turystycznych w art. 50 ust. 2 usuwa dotychczasowe wątpliwości, uznając dopuszczalność dochodzenia zadośćuczynienia za doznane krzywdy z tego tytułu.

6. Umowa o dzieło i o roboty budowlane. Inwestycje

6.1. Znaczenie i rodzaje umów inwestycyjnych. Kodeks cywilny i prawo budowlane

Można wyróżnić dwa rodzaje inwestycji: finansowe i rzeczowe. Pierwszy jest częściowo omawiany w pkt 7, 8, 9 i w rozdziale siedemnastym. Inwestycje rzeczowe powszechne są w budownictwie i o nich będzie mowa w pkt 6.3. Mają one poważne znaczenie dla rozwoju ekonomicznego kraju, stanowią źródło postępu dla wielu dziedzin gospodarki i dla obrotu konsumenckiego.

rodzaje umów inwestycyjnych

Wśród umów inwestycyjnych na czoło wysuwa się umowa o dzieło, uregulowana w Kodeksie cywilnym (art. 627–646 k.c.). Od niej wywodzi się umowa o roboty budowlane (art. 647–658 k.c.), potrzebna przy inwestycjach w budownictwie. Wymaga ona wielu czynności przygotowawczych, realizowanych przez takie umowy, jak umowa o roboty geologiczne, geodezyjno-kartograficzne, umowy o projekt, o nadzór inwestorski i o nadzór autorski. Konieczne są różnego rodzaju uzgodnienia i zezwolenia, zwłaszcza pozwolenie na budowę. Pojawią się umowy o zastępstwo inwestycyjne, o dostawę i montaż urządzeń, a także czynności odbioru inwestycji i jej uruchomienia (np. zakładu wytwórczego, obiektu handlowego, biurowca, budynku mieszkalnego). Uzupełnienie Kodeksu cywilnego stanowią zwłaszcza przepisy ustawy z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane; przeważają w nich normy o charakterze administracyjnoprawnym.

6.2. Umowa o dzieło

6.2.1. Pojęcie, przedmiot, strony

pojęcie umowy o dzieło

1. Przez umowę o dzieło (art. 627 k.c.) przyjmujący zamówienie zobowiązuje się do wykonania oznaczonego dzieła, a zamawiający zobowiązuje się do zapłaty wynagrodzenia. Jest to umowa zobowiązująca, konsensualna,

[423] M. Nesterowicz, *Prawo…*, s. 108–117.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A6033663

wzajemna, odpłatna i kauzalna. Jest często zaliczana do tzw. umów rezultatu, ponieważ wynikiem jej zawarcia jest zobowiązanie do wytworzenia określonego dzieła (rezultatu). Odpłatność umowy i wskazany rezultat odróżniają umowę o dzieło od bliskich jej umów zlecenia, o świadczenie usług (art. 750 k.c.) oraz o pracę.

pojęcie dzieła

2. Dziełem w rozumieniu Kodeksu cywilnego jest każdy wytwór pracy i myśli człowieka, zarówno materialny (np. uszycie ubrania, wybudowanie domu), jak i niematerialny (np. utwór literacki, wynalazek, odkrycie naukowe), nawet jeśli się ujawnia w sposób materialny (tzw. *corpus mechanicum*), np. w formie książki lub filmu[424].

strony umowy

3. Stronami umowy są zamawiający oraz przyjmujący zamówienie. Podmioty te nie muszą mieć żadnych kwalifikacji prawnych. Najczęściej przyjmujący zamówienie jest osobą zawodowo trudniącą się wykonywaniem dzieł określonego rodzaju. Wtedy zawarta umowa będzie jednostronnie profesjonalna (gospodarcza), bo tylko po jednej stronie wystąpi przedsiębiorca. Może też być umowa o dzieło zawarta w obrocie gospodarczym *sensu stricto*, gdy po obu stronach znajdą się przedsiębiorcy. Dla charakteru i skutków umowy nie ma to znaczenia.

6.2.2. Treść umowy o dzieło. Podstawowe prawa i obowiązki stron

treść umowy

1. Treścią umowy jest wykonanie dzieła. Domaganie się dzieła jest uprawnieniem po stronie zamawiającego, a jego wykonanie jest zasadniczym obowiązkiem przyjmującego zamówienie. Niezależnie od akceptowanego charakteru umowy przyjmujący zamówienie ma dołożyć należytej staranności do wykonania dzieła. Powinno ono być należytej (średniej) jakości (art. 357 k.c.). Podobnie jak w umowie dostawy (rozdział szesnasty, pkt 1.11), przyjmujący zamówienie powinien niezwłocznie zawiadomić zamawiającego, że dostarczone przez niego materiały nie nadają się do prawidłowego wykonania dzieła (art. 634 k.c.). Jeśli dzieło jest wykonywane wadliwie lub sprzecznie z umową, zamawiający może wezwać przyjmującego zamówienie do zmiany sposobu wykonania, a po bezskutecznym upływie wyznaczonego w tym celu terminu może od umowy odstąpić i powierzyć wykonanie dzieła innej osobie na koszt i niebezpieczeństwo przyjmującego zamówienie. Ma przy tym prawo żądać zwrotu przekazanego materiału i wydania rozpoczętego dzieła (art. 636 k.c.). W noweli Kodeksu cywilnego dokonanej ustawą o prawach konsumenta z 30.05.2014 r. dodany został przepis (art. 636^1 k.c.) stanowiący

[424] Obszernie omawia to zagadnienie A. Brzozowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, 2011, s. 384–392 oraz M. Gutowski [w:] *Kodeks*…, t. 2, red. M. Gutowski, s. 656–661.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

o tym, że jeżeli zamawiającym jest konsument, który zamówił dzieło będące rzeczą ruchomą, to do takiej umowy stosuje się przepisy o umowie sprzedaży, tzn. nowe art. 543^1, 546^1 i zmieniony art. 548 k.c. Jednocześnie został uchylony art. 637 k.c., dotyczący uprawnień zamawiającego z tytułu wad dzieła, a w to miejsce zmieniony art. 638 k.c. w brzmieniu: „§ 1. Do odpowiedzialności za wady dzieła stosuje się odpowiednio przepisy o rękojmi przy sprzedaży. Odpowiedzialność przyjmującego zamówienie jest wyłączona, jeżeli wada rzeczy powstała z przyczyny tkwiącej w materiale dostarczonym przez zamawiającego. § 2. Jeżeli zamawiającemu udzielono gwarancji na wykonane dzieło, przepisy o gwarancji przy sprzedaży stosuje się odpowiednio"[425].

Jeśli do wykonania dzieła potrzeba współdziałania zamawiającego, to w braku tego współdziałania można od umowy odstąpić (art. 640 k.c.). Można też żądać rozliczenia z używanych materiałów, które na wykonanie dzieła dostarczył zamawiający (art. 633 k.c.).

zapłacenie wynagrodzenia

2. Obowiązkiem zamawiającego jest zapłacenie wynagrodzenia. Może ono przybrać dwie zasadnicze formy: wynagrodzenia kosztorysowego i wynagrodzenia ryczałtowego. Pierwsza z nich polega na tym, że przyjmujący zamówienie lub zamawiający sporządza zestawienie kosztów planowanych prac. Przyjęcie tak sformułowanego kosztorysu przez drugą stronę jest wiążące co do wynagrodzenia dzieła. Może być ono zmienione, jeśli to wyniknie ze zmiany cen urzędowych (także np. podwyższenia minimalnej płacy) albo z nieprzewidzenia w kosztorysie jakichś koniecznych prac, a kosztorys przygotowywał zamawiający (art. 629–630 k.c.). Umówienie się na wynagrodzenie ryczałtowe oznacza ustalenie wysokości wynagrodzenia za dzieło, niezależnie od rzeczywistych kosztów, nawet gdy nie można ich było przewidzieć (art. 632 § 1 k.c.). Tylko w razie zmiany sytuacji, której nie można było przewidzieć, i zagrożenia przyjmującemu zamówienie rażącą stratą sąd może podwyższyć ryczałt albo rozwiązać umowę (art. 632 § 2 k.c.).

odebranie dzieła

Odebranie dzieła, jeśli jest ono ukończone i wykonane zgodnie ze zobowiązaniem, jest drugim obowiązkiem zamawiającego (art. 643 k.c.). W przypadku zamówienia linii produkcyjnych, budowli, instalowania maszyn itp. odebranie dzieła przybiera postać umowy o odbiór. Jej elementami mogą być przygotowanie do uruchomienia i szkolenie pracowników, tzw. rozruch, z przewidzeniem udziału przedstawicieli producenta, projektanta itp. Odebranie dzieła może być wtedy długotrwałym procesem[426].

[425] Odnośnie do dotychczasowych przepisów zob. A. Brzozowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, 2011, § 50.

[426] W podręczniku, poza wskazaniem zmian w przepisach Kodeksu cywilnego, pominięto omówienie kwestii odpowiedzialności za wady dzieła.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

6.3. Umowy o przygotowanie i wykonanie inwestycji

6.3.1. Umowa o prace geologiczne i geodezyjno-kartograficzne

umowa o prace geologiczne

1. Umowa o prace geologiczne jest zawierana na podstawie Kodeksu cywilnego (umowa o dzieło) i przepisów ustawy z 9.06.2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. z 2019 r. poz. 868 ze zm.). Polega ona na zobowiązaniu przedsiębiorcy wykonującego prace geologiczne do wykonania określonej dokumentacji, zwanej geologiczną (tzn. dotyczącą warunków hydrologicznych i inżynierskich terenu) na podstawie wykonywanych prac i robót geologicznych (wiercenia, wykopy, szybiki, sztolnie itp.) w zamian za wynagrodzenie należne od zamawiającego i z jego obowiązkiem odbioru dokumentacji i pokrycia szkód doznanych przez osoby trzecie.

umowa o prace geodezyjno-kartograficzne

2. Umowa o prace geodezyjno-kartograficzne jest zawierana na podstawie Kodeksu cywilnego (umowa o dzieło) oraz przepisów ustawy z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2019 r. poz. 725 ze zm.). Jej treścią jest zobowiązanie przedsiębiorcy do przeprowadzenia robót geodezyjnych (pomiarów, wytyczenia granic gruntu) i opracowania dokumentacji kartograficznej określonego terenu (map, szkiców sytuacyjnych) w zamian za wynagrodzenie należne od zamawiającego, z jego obowiązkiem odebrania dokumentacji i pokrycia szkód wyrządzonych osobom trzecim.

6.3.2. Umowa o wykonanie projektu w budownictwie

umowa o wykonanie projektu

Na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego dotyczących umowy o dzieło zamawiający zawiera umowę z przedsiębiorcą projektowym (biurem projektów, projektantem) na wykonanie projektu inwestycyjnego za wynagrodzeniem. Projekt jest dziełem niematerialnym (pomysłem twórcy, ideą, koncepcją architektoniczną) ucieleśnionym w dokumentacji projektowej (na budowę domu jednorodzinnego, bloku mieszkalnego, osiedla). Prawa i obowiązki projektanta są określone w art. 20 pr. bud. Chodzi o opracowanie projektu w zgodzie z przepisami, normami i wiedzą techniczną oraz pozyskanie potrzebnych opinii, uzgodnień i sprawdzeń rozwiązań projektowych.

6.3.3. Umowa o nadzór autorski

nadzór autorski

Umowie o wykonanie projektu mogą towarzyszyć dodatkowe obowiązki projektanta w razie przystąpienia do etapu realizacji inwestycji na podstawie wybranego projektu (dokumentacji projektowej). W szczególności

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

może to przybrać postać umowy o nadzór autorski albo – w powiązaniu z umową – o wykonanie projektu (o projekt), albo jako odrębna umowa. Będzie ona oparta na konstrukcji zlecenia (art. 734 i 750 k.c.), jako umowa o świadczenie (art. 20 pr. bud.) za wynagrodzeniem usług polegających na kontrolowaniu, aby wykonanie dzieła odbywało się zgodnie z projektem i obowiązującymi przepisami (np. normami bezpieczeństwa, zachowania zabytkowego charakteru obiektu lub otoczenia, warunków ochrony środowiska itp.).

6.3.4. Umowa o roboty budowlane

pojęcie umowy o roboty budowlane

1. Podstawową umową realizującą nową inwestycję oraz remont budynku lub budowli jest umowa o roboty budowlane (art. 647 i 658 k.c.). Jest to zobowiązanie wykonawcy do oddania przewidzianego w umowie obiektu, wykonanego zgodnie z projektem i zasadami wiedzy technicznej, oraz zobowiązanie inwestora do dokonania wymaganych przez przepisy czynności, związanych w szczególności z przekazaniem terenu budowy i dostarczeniem projektu, a także do odebrania obiektu i zapłacenia umówionego wynagrodzenia[427].

pojęcie robót budowlanych

Według art. 3 pkt 7 pr. bud. pojęcie robót budowlanych obejmuje również przebudowę, montaż, remont lub rozebranie obiektu budowlanego.

strony umowy i inne podmioty

2. Stronami umowy o roboty budowlane są inwestor oraz wykonawca. Inwestorem jest podmiot zamawiający inwestycję, płacący za nią, z reguły będący przyszłym użytkownikiem. Występuje też inwestor zastępczy, czyli wyspecjalizowany przedsiębiorca, któremu na podstawie umowy o dzieło lub zlecenia inwestor powierza wykonywanie swoich obowiązków. Obowiązki kolejnego uczestnika procesu inwestycyjnego – kierownika budowy (art. 22 pr. bud.) – sprowadzają się do pilnowania jej realizacji zgodnie z umową oraz do prowadzenia dokumentacji budowy (zwłaszcza dziennika budowy).

system realizacji inwestycji

Inwestycja może być wykonywana samodzielnie przez inwestora albo w systemie generalnego wykonawcy (art. 647^1 k.c.), a nawet generalnego realizatora inwestycji (skupiającego projektantów, wykonawców i dostawców, np. urządzeń)[428]. Jeżeli wykonawca przejął na piśmie od inwestora teren

[427] Zob. też K. Kołakowski [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego*…, t. 2, red. G. Bieniek, 2011, s. 274 i n.; P. Drapała [w:] *Kodeks*…, t. 3, cz. 2, red. J. Gudowski, s. 296 i n.; obszerne uwagi M. Gutowskiego [w:] *Kodeks*…, t. 2, red. M. Gutowski, s. 692 i n.

[428] W. Wyrzykowski, *Ustawa o generalną realizację inwestycji (EPC/ „Pod klucz")*, Warszawa 2013.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

budowy, to aż do oddania obiektu odpowiada za szkody powstałe na tym terenie. Inwestor ma obowiązek przejęcia inwestycji w całości lub częściami w miarę jej kończenia oraz zapłacenia odpowiedniej wtedy części wynagrodzenia (art. 654 k.c.).

zawarcie umowy

3. Umowę o roboty budowlane zawiera się na piśmie, ale tylko ze skutkami dowodowymi (art. 648 § 1 k.c.), z zastrzeżeniem art. 74 § 3 k.c. w odniesieniu do umów między przedsiębiorcami. Dokumentacja wymagana przez przepisy stanowi część składową umowy (art. 649 k.c.).

prawa i obowiązki stron

W razie dostarczenia przez inwestora dokumentacji, terenu budowy, maszyn lub urządzeń, które nie nadają się do wykonania robót albo z powodu innych okoliczności przeszkadzających w prawidłowym wykonaniu robót wykonawca powinien niezwłocznie zawiadomić inwestora.

Charakterystyczna jest odpowiedzialność za dostarczenie przez inwestora wadliwych materiałów, maszyn lub urządzeń albo wskutek kierowania się wskazówkami inwestora. Mimo zniszczenia lub uszkodzenia obiektu wykonawcy należy się wtedy wynagrodzenie w całości lub w części, z tym że o niebezpieczeństwie należało uprzedzić inwestora, chyba że wadliwości nie dało się stwierdzić (art. 655 k.c.).

odpowiedzialność za podwykonawców

4. Ze względu na niewywiązywanie się wykonawców z obowiązku zapłaty wynagrodzenia podwykonawcom, co stało się nagannym, ale dość powszechnym zjawiskiem, wprowadzony został od 2003 r. nowy art. 647^1 k.c., wymagający zgody inwestora na zaangażowanie podwykonawców przez wykonawcę, zobowiązanego do udostępnienia inwestorowi treści umowy z podwykonawcami, jeśli inwestor miałby odpowiadać solidarnie z wykonawcą za świadczenie wynagrodzenia wobec podwykonawcy. Wymagane było, aby umowa z podwykonawcami była w formie pisemnej *ad solemnitatem*. Okazało się jednak, że wymagania prawne (art. 647^1 § 1–5 k.c.) były trudne do spełnienia i stanowiły źródło sporów. W rezultacie, od 1.06.2017 r. wprowadzona została nowela, zgodnie z którą inwestor odpowiada na podstawie art. 647^1 § 1 k.c. solidarnie z wykonawcą (generalnym wykonawcą) za zapłatę wynagrodzenia podwykonawcy z tytułu wykonanych przez niego robót budowlanych, jeżeli szczegółowy ich przedmiot został zgłoszony inwestorowi przez wykonawcę lub podwykonawcę przed przystąpieniem do wykonania tych robót, chyba że w ciągu 30 dni od dnia doręczenia inwestorowi zgłoszenia inwestor złożył podwykonawcy i wykonawcy sprzeciw wobec wykonywania tych robót przez podwykonawcę. Zgłoszenie to i sprzeciw muszą być uczynione na piśmie *ad solemnitatem*. W szczegółowo wskazanej sytuacji zgłoszenie nie jest wymagane, o czym jest mowa w art. 647^1 § 4 k.c. Procedura ta jest podobnie zastosowana, gdyby chodziło o dalszych podwy-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

konawców. Solidarna odpowiedzialność podlega ogólnym regułom zawartym w art. 366 i n. k.c.[429]

6.3.5. Gwarancja zapłaty

gwarancja zapłaty

1. Według art. 649^1 k.c., dodanego ustawą z 8.01.2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 40, poz. 222), inwestor udziela wykonawcy (generalnemu wykonawcy) gwarancji zapłaty za roboty budowlane, w celu zabezpieczenia terminowej zapłaty umówionego wynagrodzenia za wykonanie robót budowlanych. Zabezpieczenie to realizuje gwarancja bankowa lub ubezpieczeniowa, a także akredytywa bankowa lub poręczenie banku udzielone na zlecenie inwestora[430].

2. Inwestor ma obowiązek udzielenia gwarancji na żądanie wykonawcy (generalnego wykonawcy), którego to obowiązku ani nie można w umownie wyłączyć, ani z powodu takiego żądania od umowy odstąpić (art. 649^2 k.c.). Dalsze przepisy uszczegóławiają warunki prawne wykonania tego obowiązku; regulacje te odnoszą się również do relacji wykonawcy z podwykonawcami (art. 649^3–649^5 k.c.)[431].

6.3.6. Nadzór inwestorski

nadzór inwestorski

Umowa o nadzór inwestorski jest odmianą zlecenia (art. 734 i 750 k.c.). Jest umową o świadczenie usług inspektora nadzoru inwestorskiego, polegających na kontroli jakości wykonania prac zgodnie z projektem, przepisami i wiedzą fachową, wraz z uprawnieniem do wydawania poleceń usunięcia nieprawidłowości lub zagrożeń, a nawet wstrzymania prac, gdy grożą one szkodą lub niedopuszczalną niezgodnością z projektem albo pozwoleniem na budowę (art. 25 i 26 pr. bud.).

6.4. Umowa deweloperska

deweloper

1. W potocznym języku mianem dewelopera przywykło się określać podmiot organizujący i wykonujący inwestycje budowlane dla osiągnięcia zysku

[429] R. Szostak, *O potrzebie uchylenia art. 647^1 k.c.*, PPH 2008/6, s. 12 i n.; R. Stefanicki, *Solidarna odpowiedzialność inwestora i wykonawcy za zapłatę wynagrodzenia za roboty budowlane podwykonawcy*, PPH 201/8.

[430] Zob. rozdział piętnasty, pkt 3 oraz rozdział szesnasty, pkt 10.

[431] Bliżej o gwarancji zapłaty P. Drapała [w:] *Kodeks*…, t. 3, cz. 2, red. J. Gudowski, s. 332 i n.; K. Zagrobelny [w:] *Kodeks cywilny*…, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, 2013, s. 1162 i n.; B. Lackoroński [w:] *Kodeks cywilny*…, t. 2, red. K. Osajda, s. 1220 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ze sprzedaży lub wynajmu mieszkań i lokali użytkowych; umowa z deweloperem była umową nienazwaną[432]. Z końcem kwietnia 2012 r. weszła w życie ustawa z 16.09.2011 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1805)[433]. Określiła ona podstawowe pojęcia, w tym samą umowę, jej podmioty, przedmiot i treść. Za dewelopera uznała przedsiębiorcę, w rozumieniu art. 43^1 k.c., który w ramach prowadzonej działalności gospodarczej zobowiązuje się do ustanowienia na rzecz nabywcy prawa, o którym mowa w treści umowy deweloperskiej.

umowa deweloperska

2. Według art. 3 pkt 5 w zw. z art. 1 u.o.p.n. umowa deweloperska to umowa, na podstawie której deweloper zobowiązuje się do ustanowienia lub przeniesienia na nabywcę po zakończeniu przedsięwzięcia deweloperskiego prawa odrębnej własności lokalu mieszkalnego, albo własności lub użytkowania wieczystego nieruchomości z wybudowanym na niej domem jednorodzinnym, a nabywca zobowiązuje się do spełnienia świadczenia pieniężnego na rzecz dewelopera na poczet ceny nabycia tego prawa. Uzyskanie własności przez nabywcę następuje po oddaniu budynku do użytku i wpłaceniu deweloperowi pełnej kwoty (ceny) za lokal mieszkalny (prawo własności lub użytkowania wieczystego gruntu i własność domu jednorodzinnego).

Z kolei przedsięwzięcie deweloperskie to – według art. 3 pkt 6 u.o.p.n. – proces, w wyniku realizacji którego na rzecz nabywcy jest ustanowione lub przeniesione prawo, o którym stanowi umowa deweloperska, obejmujący budowę w rozumieniu prawa budowlanego oraz czynności faktyczne i prawne niezbędne do rozpoczęcia budowy oraz oddania obiektu budowlanego do użytkowania, a w szczególności nabycie praw do nieruchomości, na której realizowana ma być budowa, przygotowanie projektu budowlanego lub nabycie praw do projektu budowlanego, nabycie materiałów budowlanych i uzyskanie wymaganych zezwoleń administracyjnych określonych odrębnymi przepisami.

[432] Zob. J. Strzępka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski, 2011, s. 310.

[433] Zob. B. Gliniecki, *Umowa deweloperska. Konstrukcja prawna i zabezpieczenie wzajemnych roszczeń stron*, Warszawa 2012; tenże, *Ustawa deweloperska. Komentarz do ustawy o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego*, Warszawa 2012; A. Burzak, M. Okoń, P. Pałka, *Ochrona praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego. Komentarz*, Warszawa 2012; H. Ciepła, B. Szczytowska, *Ustawa o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego. Pytania i odpowiedzi, wzory umów, przepisy*, Warszawa 2013; R. Strzelczyk, *Ochrona praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego (umowa deweloperska). Komentarz*, Warszawa 2013; tenże, *Umowa deweloperska w systemie prawa prywatnego*, Warszawa 2013; W.J. Katner, *Kontrowersje związane z pojęciem umowy deweloperskiej i jej treścią*, „Rejent" 2013/12; zob. wyrok SN z 3.02.2011 r., I CSK 261/10, LEX nr 784986, oraz wyrok SN z 25.11.2011 r., II CSK 77/11, LEX nr 1119491.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Ustawa posługuje się bardzo nieprecyzyjnym, a czasem wręcz mylącym językiem. Tytułem przykładu można tu wskazać umowę deweloperską, która – pomimo zawartej w przepisach definicji – bardzo różnie jest rozumiana na gruncie całego aktu prawnego. W ramach niniejszego zarysu nie jest możliwa bliższa analiza tego problemu. Warto w tym miejscu wskazać jednak art. 22 ust. 1 u.o.p.n., określający obowiązkowe elementy umowy deweloperskiej. Wśród nich, zgodnie z pkt 18 wskazanego artykułu, wymienione zostało zobowiązanie dewelopera do wybudowania budynku, wyodrębnienia lokalu mieszkalnego i przeniesienia prawa własności tego lokalu oraz praw niezbędnych do korzystania z lokalu na nabywcę (odpowiednio dotyczy to gruntu i domu jednorodzinnego), wraz z prawem do wyłącznego korzystania z części nieruchomości służącej zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych.

cechy umowy deweloperskiej

3. Przychylić się należy do stanowiska, że poza Kodeksem cywilnym powstała nowa umowa nazwana – umowa deweloperska. Jest to umowa wzajemna, konsensualna, kauzalna, o charakterze zobowiązującym do zawarcia umowy rozporządzającej przez ustanowienie (przeniesienie) własności lokalu mieszkalnego w wybudowanym budynku wielomieszkaniowym (lub praw do gruntu i własności wybudowanego domu jednorodzinnego). O gospodarczym *sensu largo* charakterze umowy decyduje wymaganie, aby deweloper był zawsze przedsiębiorcą; nabywca może być konsumentem albo drugim przedsiębiorcą inwestującym w mieszkania (domy) na wynajem.

W celu zabezpieczenia praw nabywcy, dla przedsięwzięcia deweloperskiego deweloper zawiera umowę z bankiem o prowadzenie otwartego albo zamkniętego mieszkaniowego rachunku powierniczego, na którym ewidencjonowane są wpłaty i wypłaty odrębnie dla każdego nabywcy. Zależnie od rodzaju rachunku powierniczego – deweloper otrzymuje należną część ceny za mieszkanie po wykonaniu części inwestycji, zgodnie z harmonogramem przedsięwzięcia deweloperskiego (rachunek otwarty) albo jednorazowo, po przeniesieniu prawa na nabywcę (rachunek zamknięty). Zabezpieczenie nabywcy może być wzmocnione dodatkowo gwarancją ubezpieczeniową lub gwarancją bankową.

7. Umowy z bankiem. Pożyczka

7.1. Uwagi ogólne

czynności bankowe

1. Z szerokiej i wieloznacznej kategorii czynności bankowych przedstawiona będzie tylko grupa umów o najbardziej doniosłym znaczeniu w obrocie handlowym. Należy przede wszystkim uwzględnić nałożony na przedsię-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8321413866338933

biorców obowiązek dokonywania lub przyjmowania płatności za pośrednictwem rachunku bankowego (art. 22 u.s.d.g.). Stosunki gospodarcze w sposób naturalny wykorzystują współcześnie różne formy prawne kredytowania, w tym przede wszystkim kredyt i pożyczkę pieniężną. Wiele innych stosunków prawnych z bankiem, jak choćby umowy związane z obrotem wekslowym (np. umowa dyskontowa) czy rozliczenie z ustanowionej akredytywy dokumentowej, przedstawiane są w monografiach i specjalistycznych komentarzach[434].

cechy podmiotowe banku

2. Bank występuje w obrocie jako profesjonalista. Jest podmiotem zaufania publicznego o szczególnym statusie prawnym: jest osobą prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym (art. 2 pr. bank.). Banki mogą być tworzone jako banki państwowe, banki spółdzielcze lub banki w formie spółek akcyjnych (art. 12 pr. bank.). Bank jest przedsiębiorcą w rozumieniu art. 43^1 k.c. oraz art. 4 ust. 1 u.s.d.g. Poziom zaufania społecznego do banków nie jest jednak w Polsce wysoki, a agresywne kampanie reklamowe podmiotów niemających statusu banku (np. tzw. instytucji pożyczkowych udzielających szybkich pożyczek na wysoki procent) zmuszają ustawodawcę do zmian stanu prawnego w celu bardziej racjonalnej ochrony klienteli (np. antylichwiarskie odsetki maksymalne według art. 481 § 2^1–2^3 k.c., ograniczenie form prawnych instytucji pożyczkowych tylko do spółki z o.o. i akcyjnej z progiem minimalnej wartości kapitału zakładowego 200 000 zł).

tajemnica bankowa

Dla pozycji prawnej banku w obrocie charakterystyczny jest także uniwersalny obowiązek dochowania tajemnicy (art. 104–108 pr. bank.). Granice dyskrecji są kompromisem pomiędzy zasadą bezpieczeństwa obrotu pieniężnego (np. przeciwdziałanie zjawisku prania brudnych pieniędzy), a ochroną praw podmiotowych klientów banku. Bank ponosi odpowiedzialność za szkody wynikające z ujawnienia tajemnicy bankowej i wykorzystania jej niezgodnie z przeznaczeniem. Obowiązek dochowania sekretu nałożony został wobec tego także na osoby w banku zatrudnione oraz te, za których pośrednictwem bank wykonuje swoje zobowiązania. Oznacza to, że tzw. outsourcing w działalności banków (usługa zewnętrzna w postaci np. druku i wysyłki rachunków ze stanem konta przez specjalistyczne firmy komputerowe) nie może

[434] B. Andrzejuk [w:] *Prawo bankowe. Komentarz*, red. W. Góralczyk, Warszawa 1999, s. 262 i n.; M. Olechowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 8, red. J. Panowicz-Lipska, 2011, s. 657 i n.; I. Heropolitańska, *Prawne zabezpieczenie wierzytelności*, Warszawa 2004; najnowsze opracowanie bankowych umów nienazwanych zob. M. Bączyk [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, red. W.J. Katner, Warszawa 2018, s. 715 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przełamywać obowiązku tajemnicy. Słusznie do ustawy – Prawo bankowe dodano art. 6a–6d, ustalające zakres dozwolonego powierzania czynności osobom trzecim, mechanizm kontroli sprawowanej przez Komisję Nadzoru Finansowego i powiązanie z prawnie chronioną tajemnicą[435].

7.2. Umowa rachunku bankowego

7.2.1. Pojęcie i zawarcie umowy

rozliczenie pieniężne z udziałem banku

1. Ramowe uregulowanie umowy zawiera Kodeks cywilny. Przez umowę rachunku bankowego bank zobowiązuje się względem posiadacza, na czas oznaczony lub nieoznaczony, do przechowywania jego środków pieniężnych oraz do przeprowadzania na jego zlecenie rozliczeń pieniężnych, jeśli umowa tak stanowi (art. 725 k.c.). Posiadaczem rachunku może być każdy podmiot prawa (art. 49 pr. bank.). Umowa rachunku należy do czynności bankowych w ścisłym rozumieniu, zastrzeżonych wyłącznie dla przedsiębiorcy bankowego.

rodzaje rachunków bankowych

2. Rodzaje rachunków nie zostały przejrzyście usystematyzowane w prawie polskim. Otwarty katalog z art. 49 ust. 1 pr. bank. zawiera przykłady czynności nieodpowiadających istocie umowy w rozumieniu art. 725 k.c. Rachunki wkładu oszczędnościowego i lokat terminowych odpowiadają konstrukcji depozytu nieprawidłowego według art. 845 k.c. (gdy przechowawcy służy prawo rozporządzania oddanymi na przechowanie pieniędzmi lub innymi rzeczami oznaczonymi tylko co do gatunku). Rodzaje rachunków w praktyce bankowej nie odpowiadają więc typologii zawieranych przez banki umów dla ich prowadzenia.

zawarcie umowy

3. Regulaminy bankowe konkretyzują postanowienia dotyczące zawierania umowy rachunku bankowego wyrażone w art. 52 pr. bank. Chodzi zwłaszcza o pozostawienie w banku przez posiadacza tzw. karty wzorów podpisów wraz z wnioskiem o otwarcie rachunku. Słusznie zwraca się uwagę w literaturze na szersze ujęcie funkcji pełnionych przez kartę niż tylko wskazanie osób legitymowanych do dysponowania środkami pieniężnymi[436]. Krąg uprawnionych do dysponowania rachunkiem może odbiegać od podmiotów reprezentujących posiadacza przy zawieraniu umowy.

[435] Zob. charakterystykę outsourcingu W. Robaczyński [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, red. W.J. Katner, Warszawa 2018, s. 480 i n.

[436] M. Bączyk [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 1128.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

7.2.2. Treść umowy

obowiązki banku

1. Do zakresu obowiązków banku należy przede wszystkim gromadzenie i przechowywanie środków pieniężnych posiadacza. Bank zapewnia bezpieczeństwo powierzonego mu depozytu (art. 50 ust. 2 pr. bank.). System elektronicznego prowadzenia rachunku powinien oczywiście wzmagać, a nie osłabiać zasadę bezpieczeństwa.

Najbardziej charakterystycznym elementem treści zobowiązania banku jest dokonywanie rozliczeń na zlecenie posiadacza. Rozliczenia dokonywane są gotówkowo i bezgotówkowo (art. 63 pr. bank.). W modelowym ujęciu obowiązek rozliczeń dokonywany jest na dwóch płaszczyznach. Pierwsza to zarachowywanie w dobro rachunku wierzytelności pieniężnych posiadacza. Druga, znacznie bardziej skomplikowana, obejmuje wykonywanie przez bank obowiązku zapłaty zobowiązań pieniężnych posiadacza wobec osób trzecich. Należy podkreślić, że zapłata w obrocie bezgotówkowym będzie równoznaczna z wykonaniem zobowiązania (spełnieniem świadczenia) dopiero w momencie uznania rachunku wierzyciela, a nie w dacie i miejscu wydania dyspozycji bankowi dłużnika. Dług pieniężny ma charakter oddawczy także wtedy, gdy jest regulowany za pośrednictwem banku.

Gdy umowa jest zawarta na czas nieoznaczony, bank zobowiązany jest ponadto informować posiadacza, w sposób w umowie określony, o każdej zmianie stanu rachunku (art. 728 § 1 k.c.).

Obsługa rachunku uprawnia bank do prowizyjnego wynagrodzenia. Bankowi służy prawo do rozporządzania wolnymi środkami posiadacza, z czym wiązany jest obowiązek zapłaty odsetek[437].

pozycja prawna posiadacza rachunku

2. Stosunkowo wąski zakres obowiązków posiadacza rachunku związany jest przede wszystkim z możliwością należytego wykonywania zobowiązania przez bank. Powiadomienie o zmianie miejsca zamieszkania lub siedziby (art. 729 k.c.) ma zapewnić niezakłócone przesyłanie wyciągów ze stanem rachunku, chyba że posiadacz wyraził pisemnie zgodę na inny sposób informowania o zmianach stanu rachunku i ustaleniu salda (art. 728 § 2 k.c.). O stwierdzonej niezgodności salda posiadacz zobowiązany jest zawiadomić bank w terminie 14 dni od otrzymania wyciągu z rachunku (art. 728 § 3 k.c.). Zaniechanie zawiadomienia banku nie wywołuje oczywiście skutków uznania salda.

[437] Analiza art. 726 k.c. zob. A. Janiak [w:] *Kodeks…*, t. III, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, s. 339–342.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Umowa rachunku bankowego ma z reguły charakter stosunku trwałego, ciągłego, zawartego na czas nieoznaczony. Wypowiedziana może być przez każdą ze stron, z tym że bank może wypowiedzieć umowę tylko z ważnych powodów. Należeć do nich będą zwykle okoliczności po stronie posiadacza, jak np. wystawienie przez niego czeku bez pokrycia, powstanie salda debetowego czy brak obrotów na rachunku przez czas oznaczony itp.

Dwie uwagi dodatkowe dotyczą rachunków, których posiadaczami są wyłącznie osoby fizyczne. Pierwsza wiąże się z regulacją art. 55 pr. bank. i obejmuje wypłaty z rachunku zmarłego posiadacza kwot wydatkowanych na koszty jego pogrzebu osobie, która je poniosła i przedstawiła rachunki stwierdzające wartość tych wydatków. Bank ma obowiązek realizacji tych wypłat każdemu podmiotowi, w tym także osobom obcym (np. sąsiadowi). Co istotne, wypłacone kwoty nie wchodzą do spadku po posiadaczu rachunku (art. 55 ust. 2 pr. bank.). Druga kwestia to problem dyspozycji wkładem na wypadek śmierci (art. 56 pr. bank.). Chodzi o to, że posiadacz rachunku na wypadek swojej śmierci może na piśmie polecić wypłatę ze swojego rachunku określonej osobie (określonym osobom) kwot, których wartość limitowana jest jednak przez art. 56 ust. 2 pr. bank. Taka dyspozycja wydana bankowi może być przez posiadacza w każdym czasie odwołana lub zmieniona. Beneficjentami tej dyspozycji mogą być jednak tylko małżonek posiadacza, jego zstępni (np. dzieci), wstępni (np. rodzice) lub rodzeństwo. W ten sposób nie może więc dojść do uposażenia np. konkubiny, przyjaciela czy życzliwego sąsiada. Wartości pieniężne uzyskane przez uprawnionego nie wchodzą do spadku (art. 56 ust. 5 pr. bank.). To rozwiązanie zasługuje na uwagę zwłaszcza wtedy, gdy posiadacz rachunku ustanawia tę dyspozycję na rzecz osób, których nie powołuje do spadku w testamencie. Takie zastrzeżenie nie eliminuje też uprawnionego z kręgu tych, którzy zrealizują swoje roszczenie wobec banku z podstawy art. 55 pr. bank. (czyli np. już uzyskały od banku wypłaty z rachunku zmarłego posiadacza kwot wydatkowanych na jego pogrzeb lub dochodzą tych wypłat). W przypadku powzięcia przez bank informacji o śmierci posiadacza rachunku, który wydał dyspozycję wkładem na wypadek śmierci, bank jest obowiązany niezwłocznie zawiadomić wskazane przez posiadacza rachunku osoby o możliwości wypłaty określonej kwoty (art. 56a ust. 2 pr. bank.).

7.3. Umowa kredytu bankowego

7.3.1. Pojęcie i charakterystyka ogólna

pojęcie umowy

1. Przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z prze-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

znaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu (art. 69 ust. 1 pr. bank.).

Stronami umowy są bank i kredytobiorca, którymi mogą być osoby fizyczne, osoby prawne i ułomne osoby prawne.

Umowa kredytu powinna być zawarta w formie pisemnej (art. 69 ust. 2 pr. bank.).

zdolność kredytowa

2. Na etapie zawierania umowy kredytobiorca wykazuje swoją zdolność kredytową, ujmowaną jako zdolność do spłaty zaciągniętego kredytu wraz z odsetkami w terminach określonych w umowie (art. 70 ust. 1 pr. bank.). Brak zdolności kredytowej nie jest bezwzględną przeszkodą do uzyskania kredytu, jeśli istnieją szczególne sposoby ustanowienia jego zabezpieczeń lub przedstawienia programu naprawy gospodarki podmiotu zabiegającego o kredyt (art. 70 ust. 2 pr. bank.). Badanie zdolności kredytowej dłużnika jest prowadzone także w czasie trwania umowy.

termin kredytu

3. Umowa jest zawierana na czas oznaczony. Termin wykorzystania i zwrotu kredytu określany jest zwykle w miesiącach (latach), choć coraz częściej podnosi się, że strony w umowie mogą zastrzec oddanie środków pieniężnych na czas nieokreślony, a zwrot kredytu oznaczyć nie terminem, lecz wystąpieniem wskazanych zdarzeń prawnych[438].

przeznaczenie kredytu

4. Umowa powinna określać cel, na który kredyt został udzielony. Regulaminy bardzo często wskazują konieczność zachowania proporcji kwoty kredytu do jego przeznaczenia. Podyktowane jest to ostrożnością ze względu na bezpieczeństwo depozytariuszy; bank, rozporządzając w toku działalności kredytowej ich środkami pieniężnymi, zobowiązany został ustawowo do większej przenikliwości, niż gdyby rozporządzał własnymi środkami. Kontrola wykorzystania kredytu będzie wykonywana przez czas trwania umowy.

7.3.2. Prawa i obowiązki stron

1. W umowie kredytu zakres obowiązków kredytobiorcy jest dość szeroki. Przede wszystkim obciąża go obowiązek zwrotu kredytu. Sposób zwrotu określa umowa (gotówkowo czy bezgotówkowo, ratami czy przez potrącenia z rachunku bankowego). Dłużnik spłaca kredyt według wartości nominalnej. Bank nie jest uprawniony do żądania zmiany wysokości lub sposobu

[438] M. Bączyk [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, red. M. Stec, Warszawa 2017, s. 1191–1192.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

spełnienia świadczenia przez dłużnika w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania. Dostrzega się także coraz częściej konieczność ochrony przynajmniej niektórych kategorii kredytobiorców (np. konsumentów).

oprocentowanie kredytu

2. Wysokość oprocentowania kredytu i warunki jego podwyższania lub obniżania należą do istotnych postanowień umowy (art. 69 ust. 2 pkt 5 pr. bank.). Przy zmiennej stopie procentowej należy określić w umowie warunki zmiany oraz sposób powiadomienia dłużnika i poręczycieli o każdej zmianie (art. 76 pkt 1 pr. bank.). Dozwolone jest zastrzeżenie stałej stopy procentowej, ale w praktyce spotykane jest to tylko w kredytach krótkoterminowych. W każdym wypadku bank zobowiązany jest powiadomić niezwłocznie, w sposób określony w umowie, osoby będące dłużnikami banku z tytułu zabezpieczenia kredytu, jeżeli kredytobiorca opóźnia się z jego spłatą (art. 76a pr. bank.). Termin płatności odsetek wyznacza umowa (art. 360 k.c.). Obok odsetek podstawowych (kapitałowych) określa się ponadto stopę odsetek należnych w wypadku uchybienia terminowi spłaty rat kredytu.

prowizja banku

3. Prowizja będąca wynagrodzeniem banku za czynności związane z zawarciem umowy i przyznaniem kredytu może obciążać kredytobiorcę, choć nie musi (art. 69 ust. 2 pkt 9 pr. bank.). Jeśli jest zastrzeżona, uiszczana jest zwykle wraz z zawarciem umowy. Umowa może też określać, że od kredytu postawionego do dyspozycji kredytobiorcy i przez niego niewykorzystanego przysługuje bankowi odrębna prowizja (art. 77 pr. bank.).

zabezpieczenie kredytu

4. Na żądanie banku w umowie zastrzega się sposób zabezpieczenia spłaty kredytu (art. 69 ust. 2 pkt 6 pr. bank.). Treść dozwolonych zabezpieczeń wymagać będzie wykorzystania przepisów Kodeksu cywilnego, prawa wekslowego oraz zwyczajów przyjętych w obrocie krajowym i zagranicznym (art. 93 ust. 1 pr. bank.). Sposoby zabezpieczeń podano w rozdziale piętnastym. W tym miejscu należy natomiast zastrzec, że bank uprawniony jest do żądania dodatkowych zabezpieczeń w czasie trwania umowy w razie pogorszenia się wypłacalności dłużnika.

7.4. Kredyt konsumencki

Nowa ustawa o kredycie konsumenckim z 2011 r.[439] jest regulacją znacznie obszerniejszą od swojej poprzedniczki z 2001 r. Przez umowę o kredyt konsumencki rozumie się umowę o kredyt w wysokości nie większej niż 255 550 zł, albo równowartość tej kwoty w walucie innej niż waluta polska,

[439] Ustawa z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. z 2019 r. poz. 1083).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

którego kredytodawca w zakresie swojej działalności udziela lub daje przyrzeczenie jego udzielenia konsumentowi (art. 3 ust. 1 u.k.k.). Od razu należy zauważyć, że wskazane pojęcie obejmuje kredyt i pożyczkę bankową, umowę pożyczki udzieloną przez przedsiębiorcę, w rozumieniu art. 43^1 k.c., który w zakresie swojej działalności udziela lub daje przyrzeczenie udzielenia kredytu konsumentowi (np. firmy typu Provident), oraz inne umowy o odroczeniu konsumentowi terminu spełnienia świadczenia pieniężnego (np. leasingu z tzw. opcją zakupu). Konsumentem w rozumieniu ustawy o kredycie konsumenckim, podobnie jak art. 22^1 k.c., jest wyłącznie osoba fizyczna, która zawiera umowę z przedsiębiorcą w celu niezwiązanym bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Do umów kredytu z konsumentem nie stosuje się ustawy z 2014 r. o prawach konsumenta.

kredyt konsumencki a umowa kredytu

Termin „kredyt konsumencki" jest kategorią zbiorczą. Obejmuje zarówno pożyczkę i kredyt udzielane przez bank osobie fizycznej, jak i kilka form prawnych prowadzących do modyfikacji treści zobowiązania pieniężnego osoby fizycznej wobec przedsiębiorcy (np. odroczenie konsumentowi terminu spełnienia świadczenia pieniężnego lub zmiana świadczenia konsumenta na późniejsze wobec świadczenia przedsiębiorcy). W tym znaczeniu „kredytowanie" osób fizycznych występuje nie tylko w umowach z bankiem[440].

Umowa o kredyt konsumencki nie jest oczywiście żadną nową umową nazwaną na gruncie polskiego porządku prawnego. Termin ten odnoszony jest, w zakresie określonym przez tę ustawę, do różnych stosunków umownych, których stroną jest konsument. Mówiąc inaczej, przepisy chroniące osobę fizyczną przez ustawę o kredycie konsumenckim stosowane będą do każdego stosunku umownego z jej udziałem, w którym przedsiębiorca udziela jej lub daje przyrzeczenie udzielenia kredytu w jakiejkolwiek postaci. Analizy wymagać będzie zatem nie swoistość konstrukcji umowy o kredyt konsumencki, lecz treść i natura prawna każdoczesnego stosunku umownego (np. pożyczki, kredytu bankowego lub sprzedaży z odroczonym terminem zapłaty) z udziałem konsumenta.

ochrona konsumenta

Środki ochrony konsumenta są zróżnicowane. Wskazać trzeba te najbardziej doniosłe. Ustawa bardziej precyzyjnie określa obowiązki kredytodawcy (pośrednika kredytowego) przed zawarciem umowy co do elementów składających się na koszty kredytu konsumenckiego oraz udzielania informacji istotnych dla klienta przy podejmowaniu decyzji. Potwierdzono pisemną formę umowy i zalecenie ustawodawcy, by umowa była sformułowana w sposób

[440] Przepisy ustawy – Prawo bankowe znajdą zastosowanie do umów kredytu konsumenckiego. Ustawa o kredycie konsumenckim będzie jednak wymagać wykładni co do zakresu odesłania.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jednoznaczny i zrozumiały, co oczywiście nie wyeliminuje z praktyki stosowania wzorców umownych (blankietów) z klauzulami drobnym druczkiem na dole blankietu, a konsumentów nie skłoni do tego, by przed złożeniem swojego podpisu przeczytali wzorzec, który określa przecież treść zawieranej przez podpis umowy. Podtrzymano również zakaz stosowania klauzul umownych wyłączających lub ograniczających zakres zarzutów przysługujących konsumentowi w razie przelewu wierzytelności przez kredytodawcę (art. 44 u.k.k.). Bardziej szczegółowo uregulowana jest obecnie sytuacja stron na wypadek spłaty kredytu przed terminem (art. 48–52 u.k.k.) oraz odstąpienia od umowy przez konsumenta (art. 53–59 u.k.k.).

7.5. Umowa pożyczki

pojęcie umowy

1. Należy zastrzec, że umowa pożyczki według art. 720 k.c. nie wymaga dla stron szczególnych właściwości. Każdy podmiot prawa może być którąkolwiek z jej stron. Tym samym, w odróżnieniu od kredytu, pożyczka udzielana przez bank nie będzie czynnością podmiotowo kwalifikowaną.

2. Przez umowę pożyczki dający pożyczkę zobowiązuje się przenieść na własność biorącego określoną ilość pieniędzy, albo rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości (art. 720 k.c.). W praktyce obrotu oczywiście dominujące znaczenie ma pożyczka pieniężna[441].

cechy pożyczki

3. Pożyczka jest jednym ze sposobów przeniesienia własności. Oznacza to, że dającemu przysługuje własność przedmiotu pożyczki, a wyłączona jest możliwość wykorzystania tej konstrukcji prawnej w zakresie istniejącego prawa do rozporządzania rzeczą cudzą oraz środkami pieniężnymi osób trzecich. Dający pożyczkę dokonuje czasowego przeniesienia prawa własności do majątku biorącego, który zobowiązuje się przenieść własność tej samej ilości pieniędzy albo rzeczy tego samego rodzaju z powrotem do sfery majątku pożyczkodawcy. Zależnie od woli stron pożyczka może mieć charakter odpłatny, lecz nie musi go mieć.

pożyczka bankowa

4. W sposób mało przekonujący literatura z zakresu bankowości upatruje w umowie pożyczki udzielanej przez bank nadmiaru odrębności w stosunku do ogólnej formuły Kodeksu cywilnego. Zwłaszcza nadinterpretacja art. 78 pr. bank., stanowiącego, że do pożyczek zawieranych przez banki

[441] Postulat szerokiego ujmowania przedmiotu pożyczki, w tym szerokiego ujmowania pieniądza zob. A. Janiak, M. Janiak [w:] *Kodeks…*, t. III, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, s. 317 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące zabezpieczenia spłaty i oprocentowania kredytu, stała się podstawą nietrafnego wnioskowania. Jest poza sporem, że bank może udzielić tylko pożyczki pieniężnej. Powinno też być poza sporem, że oderwanie pożyczki udzielanej przez bank od konstrukcji pożyczki z Kodeksu cywilnego nie może sprzyjać ochronie ani banków, ani pożyczkobiorców. Dbałość banku o zabezpieczenia wierzytelności z tytułu pożyczki daje się znakomicie uzasadnić ogólnymi zasadami. Bank – profesjonalista powinien też zastrzec należne sobie odsetki. Należałoby wobec tego przyjąć, że umowa kredytu ma samodzielny byt na gruncie polskiego porządku prawnego, a umowa pożyczki pieniężnej może być zawierana m.in. przez banki[442]. Odkąd ustawodawca zdecydował się na zachowanie umowy pożyczki w ujęciu art. 720 k.c. i uregulował samodzielnie umowę kredytu w prawie bankowym, nie powinno się tworzyć wzajemnie ich podtypów. Należy więc uznać, że pożyczka bankowa nie jest odrębną umową nazwaną ani odmianą kredytu bankowego.

8. Umowa faktoringu. Forfaiting

8.1. Istota i znaczenie gospodarcze faktoringu

istota faktoringu

Faktoring wywodzi się z pośrednictwa komisowego[443]. Początkowo polegał on na tym, że pośrednik (komisant) płacił dającemu w komis towar (komitentowi) należną cenę, zanim stała się ona wymagalna, pobierając za to stosowną prowizję. W wyniku stopniowego poszerzania zakresu czynności pośrednika doszło do wyodrębnienia jego statusu jako faktora. Obecnie powszechnie przyjmuje się, że faktoring polega na profesjonalnym świadczeniu szeroko rozumianych usług finansowych przez przedsiębiorcę, zwanego faktorem. Faktor na podstawie umowy (zwanej umową faktoringową) zawartej z przedsiębiorcą, za wynagrodzeniem, nabywa przysługujące przedsiębiorcy wobec jego dłużników określone wierzytelności oraz zobowiązuje się do świadczenia na jego rzecz dodatkowych usług (np. doradztwo finansowe, prowadzenie ksiąg handlowych, ściąganie wierzytelności, udzielanie kredytu). Interes faktora wyraża się w korzyści z dyskonta. Nabywa on bowiem wierzytelności za sumę niższą od ich wartości nominalnej. Pobiera również prowizję za świadczone usługi. Korzyść przedsiębiorcy zbywającego swoje wierzytelności polega na tym, że uzyskuje on od faktora należną mu od dłużników zapłatę przed terminem wymagalności, a w przypadku gdy zbywana przez niego wierzytelność nie jest jeszcze wymagalna, wyzbywa się

[442] W. Pyzioł [w:] *Prawo bankowe. Komentarz*, red. W. Góralczyk, Warszawa 2000, s. 256.

[443] Obszernie na temat genezy i ewolucji faktoringu P. Katner, *Przeniesienie wierzytelności w umowie faktoringu*, Warszawa 2011, s. 21–74.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ciężaru jej dochodzenia. W literaturze wskazuje się trzy funkcje, które łącznie powinna spełniać umowa faktoringu: finansowanie działalności przedsiębiorcy, funkcja usługowa i gwarancyjna[444].

8.2. Strony umowy faktoringu

strony umowy

Stronami umowy są przedsiębiorcy. Jedną z nich jest faktor – wyspecjalizowany przedsiębiorca, z reguły instytucja bankowa – nabywca wierzytelności i świadczący usługi[445]. Drugą stroną jest przedsiębiorca prowadzący działalność wytwórczą, handlową lub usługową – zbywca wierzytelności powstałych w związku z prowadzoną przez niego działalnością. Powszechnie nazywa się go sprzedawcą, dostawcą lub usługodawcą. Do zakreślenia pełnego obrazu stosunków podmiotowych konieczne jest również wskazanie osoby dłużnika. Nie jest on stroną umowy faktoringu, ale na skutek przelewu wierzytelności na faktora stanie się jego dłużnikiem.

8.3. Przedmiot umowy faktoringu

przelew wierzytelności

1. Przedmiotami umowy faktoringu są przelew wierzytelności i świadczenie usług.

Przelew wierzytelności stanowi z pewnością niezbędny element treści umowy. Chodzi o przelew wierzytelności pieniężnych przysługujących przedsiębiorcy z tytułu sprzedaży, dostawy lub umowy o świadczenie usług, z wyłączeniem przypadków, gdy przedmiotem tych umów są towary lub usługi służące zaspokojeniu osobistych potrzeb nabywcy. Powyższe wyłączenie jest powszechnie przyjmowane za wzorem postanowienia Konwencji UNIDROIT z 28.05.1988 r. o faktoringu międzynarodowym (weszła w życie 1.05.1995 r. – aktualna lista ratyfikacji: www.unidroit.org). Wierzytelności muszą istnieć w dacie przelewu. Ze względów praktycznych dopuszcza się stosowanie przepisów o przelewie do wierzytelności przyszłych, tzn. takich, które nie istnieją w dacie przelewu, ale mają powstać w przyszłości (np. wierzytelności, których powstanie zależy od określonego zdarzenia lub od nadejścia terminu). Wierzytelności muszą być oznaczone co do stosunku prawnego, z którego wynikają, co do wysokości i dnia wymagalności[446]. Z reguły wierzytelności zbywane w ramach umowy faktoringowej są jeszcze niewymagalne. Skutkiem

[444] W. Kocot [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, *Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, red. W.J. Katner, Warszawa 2010, s. 247.

[445] P. Katner, *Przeniesienie*…, s. 115.

[446] Tamże, s. 135 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przelewu jest to, że faktor nabywa całą wierzytelność główną wraz ze związanymi z nią prawami. Przedsiębiorca – zbywca wierzytelności – ponosi względem faktora odpowiedzialność za to, że wierzytelność mu przysługuje. Powstaje natomiast pytanie, na kim ciąży ryzyko wypłacalności dłużnika. Zależy to od woli stron umowy faktoringowej.

rodzaje faktoringu

W związku z tym wyróżnia się dwa rodzaje faktoringu:
1) właściwy (pełny),
2) niewłaściwy (niepełny).

Faktoring właściwy charakteryzuje się tym, że następuje definitywne przeniesienie wierzytelności na faktora, który bierze na siebie pełne ryzyko wypłacalności dłużnika (klauzula *del credere*). W przypadku gdy nie uda mu się ściągnąć wierzytelności od dłużnika, faktor nie może żądać od przedsiębiorcy – zbywcy – jej równowartości. Cechą charakterystyczną faktoringu niewłaściwego jest brak obciążenia faktora ryzykiem niewypłacalności dłużnika. Nie dochodzi w nim do definitywnego przejścia wierzytelności na faktora, a w razie niewypłacalności dłużnika wierzytelność powraca do przedsiębiorcy. Umowę mającą za przedmiot faktoring niewłaściwy, należałoby więc uznać za zawartą pod warunkiem wypłacalności dłużnika. Stan niewypłacalności dłużnika spowoduje rozwiązanie umowy. Wierzytelność wraca do majątku zbywcy, a faktor ma prawo żądać zwrotu kwoty ewentualnie już wypłaconej zbywcy. Oczywiście może dojść do umownego podzielenia się ryzykiem wypłacalności przez ograniczenie kwotowe lub przyjęcie przez faktora ryzyka tylko co do niektórych – wskazanych – wierzytelności. Przeniesienie wierzytelności na faktora nie wymaga zgody dłużnika. Powiadomienie dłużnika lub jego brak stały się kryterium wyodrębnienia faktoringu:
1) otwartego (dłużnik jest powiadamiany),
2) tajnego (brak powiadomienia),
3) półotwartego (faktor wzywa do zapłaty).

usługi faktora

2. Świadczenie usług nie wiąże się bezpośrednio z przelewem. Usługi mogą dotyczyć przedsiębiorstwa zbywcy wierzytelności (sprzedawcy, dostawcy, usługodawcy) i polegać m.in. na doradztwie prawnym, ekonomicznym, prowadzeniu ksiąg handlowych, udzielaniu kredytów, składowaniu jego towarów, reklamie przedsiębiorcy lub marketingu na jego rzecz. Mogą być też związane z przedsiębiorstwem dłużnika i polegać m.in. na sprawdzaniu jego sytuacji finansowej, ściąganiu od niego należności, dochodzeniu innych roszczeń. Powstaje pytanie, czy w ramach umowy faktoringu muszą być świadczone wskazane usługi. We wspomnianej konwencji podkreśla się, że istotą faktoringu jest nabywanie wierzytelności, niemniej faktor powinien świadczyć przynajmniej dwie czynności z grupy usług konsultingowych lub obsługi finansowej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

8.4. Charakter prawny umowy faktoringu

charakter prawny

Faktoring jest umową handlową (zawieraną przez przedsiębiorców), odpłatną i wzajemną. Brak regulacji tej umowy (umowa nienazwana) rodzi konieczność wskazania przepisów, które mogą mieć do niej zastosowanie. Z istoty faktoringu (zarówno właściwego, jak i niewłaściwego) wynika, że mieści się on w szeroko ujętej formule przelewu na podstawie umowy sprzedaży[447]. Sprzedaż wierzytelności wywołuje skutek rozporządzający, którego powstanie może być uzależnione od warunku (w przypadku faktoringu niewłaściwego jest nim wypłacalność dłużnika). Przepisy o przelewie pozwalają stronom kształtować zakres odpowiedzialności zbywcy za wypłacalność dłużnika. Zatem w zakresie przeniesienia wierzytelności na faktora będą miały zastosowanie przepisy art. 509–516 k.c. W zakresie świadczenia dodatkowych usług zastosowanie znajdą przepisy je regulujące, a w przypadku ich braku – należy stosować odpowiednio przepisy dotyczące umowy zlecenia (art. 734 i n. k.c.). Jest oczywiste, że do umowy faktoringu mają zastosowanie również przepisy części ogólnej oraz przepisy dotyczące zobowiązań umownych Kodeksu cywilnego.

8.5. Forfaiting

8.5.1. Znaczenie gospodarcze forfaitingu

istota forfaitingu

Przyczyn wykształcenia się i rozwoju forfaitingu należy upatrywać w kredytowym charakterze dostaw eksportowych. Przedsiębiorcy dostarczający zagranicznym partnerom znaczne ilości dóbr zgadzali się na zapłatę oznaczonej w umowie ceny po upływie dłuższego okresu, a zatem udzielali im w istocie kredytu. Sami zaś zaciągali pożyczki bankowe, aby kompensować te wartości, których nie mogli uzyskać od razu od importerów[448]. Zatem obok podstawowej działalności wytwórczej lub usługowej kredytowali importerów. Z kolei udzielanie eksporterom odpowiednich kredytów po to, aby mogli oni oczekiwać na zapłatę od importerów, łączyło się z niedogodnościami, zwłaszcza z kosztami, wynikającymi choćby z odsetek, które płacili bankom. Zaczęto więc poszukiwać rozwiązania w forfaitingu jako wariancie tradycyjnego finansowania eksportu dokonywanego przez wyspecjalizowane podmioty. Jego funkcja wyraża się w dostarczaniu zainteresowanemu przedsiębiorcy środków pieniężnych w związku z wykonywaniem przez niego umów dostawy, sprzedaży lub świadczenia usług,

[447] Szerzej na temat charakteru prawnego umowy faktoringu W. Kocot [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, red. W.J. Katner, 2010, s. 251–256.

[448] L. Stecki, *Forfaiting*, Toruń 1997, s. 12 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

powiązanych z kredytem. Jest to forma bezregresowego wykupu należności eksportowych[449]. Instytucja zajmująca się forfaitingiem, jako jednostka kredytująca przedsiębiorcę, bierze na siebie część ryzyka związanego z określoną transakcją.

8.5.2. Umowa forfaitingu

umowa forfaitingu

Przez umowę forfaitingu przedsiębiorca (zbywca wierzytelności pieniężnej) przenosi na drugą stronę (przedsiębiorcę zajmującego się zawodowo działalnością kredytową) oznaczoną wierzytelność za cenę już wcześniej uzgodnioną (ryczałtową). Przedmiotem przelewu jest z reguły tylko jedna wierzytelność, wynikająca z umowy sprzedaży lub dostawy towarów na eksport. Usługi dodatkowe polegają wyłącznie na kredytowaniu. Zawsze dochodzi do definitywnego przejścia wierzytelności. Dłużnik zbywcy staje się więc dłużnikiem nabywcy tej wierzytelności. Ryzyko wypłacalności dłużnika obciąża zawsze nabywcę wierzytelności. Umowa forfaitingu z pewnością mieści się w formule przelewu na podstawie umowy sprzedaży[450]. Jest to tzw. forfaiting właściwy (podstawowy, prawidłowy), w którym dochodzi do definitywnego przelewu wierzytelności na rzecz instytucji zajmującej się świadczeniem takich usług. Oznacza to, że sprzedana wierzytelność nie może powrócić do zbywcy, nawet w przypadku późniejszej niewypłacalności pierwotnego dłużnika. Można jednak wskazać taką formułę umowy forfaitingu, w której z woli stron ryzyko związane z przejmowaną wierzytelnością obciąża nadal osobę zbywcy wierzytelności, a nie instytucję zajmującą się forfaitingiem. Mówi się wówczas o forfaitingu niewłaściwym. Można także – stosując odmienne kryteria – wyróżniać inne postacie forfaitingu, np. z uwagi na rodzaj transakcji, która jest źródłem wierzytelności, istnienie dodatkowych świadczeń po stronie instytucji zajmującej się forfaitingiem, obowiązek zawiadomienia dłużnika o zawarciu umowy forfaitingu[451]. Pozostaje to jednak bez wpływu na tezę, że umowa forfaitingu stanowi szczególną postać sprzedaży wierzytelności w zamian za określoną cenę. Jest to umowa nienazwana, która powoduje – co do zasady – definitywne przejście wierzytelności za umówioną cenę i do której stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego o przelewie[452].

[449] W. Kocot [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, red. W.J. Katner, 2010, s. 303.
[450] Tak samo A. Kidyba, *Prawo*…, 2013, s. 1049.
[451] Tamże, s. 1047.
[452] Tamże, s. 1049; *Prawo gospodarcze prywatne*, red. T. Mróz, M. Stec, Warszawa 2005, s. 620 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

9. Umowa franchisingu

9.1. Istota i znaczenie gospodarcze

istota franchisingu

Franchising jest systemem sprzedaży towarów lub świadczenia usług, który charakteryzują następujące cechy. Po pierwsze, system jest organizowany przez przedsiębiorcę (franchisingodawcę – organizatora sieci) o ugruntowanej, z reguły, pozycji na rynku, który włączając do sieci samodzielnych przedsiębiorców (franchisingobiorców – uczestników sieci), upoważnia ich do prowadzenia oznaczonej działalności z wykorzystaniem przysługujących mu oznaczeń odróżniających oraz udziela im zarówno swojej wiedzy (wtajemnicza) w zakresie organizacji i metod prowadzenia działalności, jak i pomocy. Po drugie, istotną cechą jest samodzielność prawna i ekonomiczna włączonych do sieci franchisingobiorców, którzy działają we własnym imieniu, na własny rachunek, samodzielnie organizują przedsiębiorstwo oraz ponoszą koszty. Po trzecie, przedsiębiorstwa franchisingobiorców stanowią ogniwa sieci, która na zewnątrz – dzięki korzystaniu przez każdego z nich z oznaczeń odróżniających franchisingodawcy i jego doświadczeń – wykazuje jednolitość. Dzięki przedstawionemu systemowi franchisingodawca:

1) zdobywa rynki, utrzymuje i powiększa swoją pozycję;
2) zmniejsza znacznie wydatki na inwestycje (nie obciążają go koszty tworzenia własnych oddziałów, filii);
3) pobiera opłaty za włączenie do sieci oraz korzyści z tytułu udzielonych licencji i przekazania własnych doświadczeń.

Z kolei franchisingobiorca:

1) zachowuje samodzielność;
2) ma szansę wejścia na rynek;
3) uczestniczy w sukcesie i korzysta z renomy oznaczeń wyróżniających system, czerpiąc z tego zyski.

Wskazane korzyści wyznaczają zakres interesów gospodarczych uczestników sieci. Stanowią również punkt wyjścia do poszukiwania odpowiednich rozwiązań prawnych. Jest poza sporem, że podstawę nawiązania współpracy stanowi umowa[453]. Powszechną dyskusję budzi natomiast kwestia jej treści i charakteru. Normatywne ujęcia umowy franchisingu występują m.in. w federalnym prawie USA, w prawie francuskim (ustawa znana jako *Loi Doubin* z 31.12.1989 r.), w prawie hiszpańskim (ustawa regulująca handel detaliczny z 1996 r.). W prawie amerykańskim przyjmuje się, że jest to umowa, przez którą franchisingodawca za wynagrodzeniem organizuje lub rozbudowuje cudzą działalność przez upoważnienie do używania własnych oznaczeń oraz

[453] B. Fuchs, *Umowy franchisingowe*, Kraków 1998, s. 40 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

współdecyduje o jej prowadzeniu. Jest ona ujmowana jako rodzaj umowy licencyjnej (zwłaszcza znaków towarowych) i oceniana z punktu widzenia zgodności jej treści z prawem antytrustowym. Umowa franchisingu jest regulowana częściowo w ramach prawa unijnego. Regulacja dotyczy jednak tylko zgodności jej treści z normami prawa kartelowego, w związku z wykładnią art. 81 ust. 3 Traktatu rzymskiego. Chodzi zwłaszcza o rozporządzenie Komisji (WE) nr 2790/1999 z 22.12.1999 r. w sprawie stosowania art. 81 ust. 3 Traktatu do kategorii porozumień wertykalnych i praktyk uzgodnionych (Dz.Urz. UE WE L 336 z 29.12.1999 r., s. 21; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 8, t. 1, s. 364, ze zm.). Przyjmuje się, iż umowa franchisingu polega na tym, że jeden przedsiębiorca za bezpośrednim lub pośrednim wynagrodzeniem pieniężnym zezwala innemu przedsiębiorcy na korzystanie z *franchise* w celu wprowadzenia na rynek określonych towarów lub usług. Umowa powinna zawierać przynajmniej postanowienia dotyczące: używania wspólnej nazwy lub wspólnego znaku i utrzymywania jednolitego wyglądu zewnętrznego przedsiębiorstwa, udostępnienia przez organizatora doświadczeń i udzielenia pomocy. Jak widać, wskazane definicje – mając charakter opisowy – są dalekie od precyzji. Warto jednak zwrócić uwagę na ich elementy wspólne. Można wymienić:

1) profesjonalny charakter stron,
2) samodzielność prawną stron,
3) udzielenie przez organizatora licencji i udostępnienie *know-how*,
4) odpłatność.

9.2. Strony umowy i jej przedmiot

W prawie polskim, w ślad za rozporządzeniem unijnym, obowiązuje rozporządzenie Rady Ministrów z 30.03.2011 r. w sprawie wyłączenia niektórych rodzajów porozumień wertykalnych spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję (Dz.U. z 2014 r. poz. 1012), zawierające definicję dystrybucji franchisingowej (§ 3 pkt 6) oraz katalog klauzul, których występowanie w porozumieniu (umowie franchisingu) stanowi naruszenie zasad konkurencji, oraz katalog klauzul, których występowanie w umowie nie uznaje się za sprzeczne z zasadami konkurencji.

Także poglądy wyrażane w polskim piśmiennictwie na temat pojęcia tej umowy nie odbiegają w sposób istotny od wcześniej przedstawionych. Przyjmuje się bowiem, że na jej podstawie jedna strona – zwana organizatorem sieci (franchisingodawcą, franczyzerem) – udziela drugiej stronie – zwanej uczestnikiem sieci (franchisingobiorcą, franczyzantem) – zezwolenia na korzystanie z jej nazwy, firmy, godła, symboli, znaków towarowych, patentów, *know-how*, koncepcji i techniki prowadzenia działalności gospodarczej z zachowaniem

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

stosowanego przez niego zewnętrznego i wewnętrznego wyposażenia pomieszczeń oraz do udzielania mu stosownej pomocy, a druga strona zobowiązuje się do prowadzenia własnej działalności z wykorzystaniem udostępnionych jej doświadczeń i symboli oraz do zapłaty wynagrodzenia[454].

Jest zatem oczywiste, że stronami umowy są przedsiębiorcy.

9.3. Treść umowy

prawa i obowiązki franchisingodawcy

1. Po stronie franchisingodawcy występują: zobowiązanie do włączenia franchisingobiorcy do sieci, udzielenia mu stosownych upoważnień do używania oznaczeń odróżniających franchisingodawcy i przekazania jego doświadczeń handlowych oraz zobowiązanie do udzielania niezbędnej pomocy. Do jego uprawnień należą: prawo kontroli wykorzystania przez franchisingobiorcę udzielonych mu upoważnień i pomocy oraz prawo do wynagrodzenia za włączenie jego przedsiębiorstwa do sieci oraz korzystanie przez niego z praw wyłącznych franchisingodawcy i udostępnionych doświadczeń.

prawa i obowiązki franchisingobiorcy

2. Po stronie franchisingobiorcy leżą: zobowiązanie do prowadzenia oznaczonej działalności gospodarczej i wykonywania praw objętych upoważnieniem oraz należytego korzystania z przekazanych mu doświadczeń, jak również obowiązek wniesienia opłaty za włączenie do sieci i wynagrodzenia za korzystanie z oznaczeń odróżniających franchisingodawcy. Wśród praw przysługujących franchisingobiorcy należy wskazać: prawo do poszanowania jego samodzielności prawnej i finansowej, prawo do korzystania z licencji, doświadczeń i pomocy.

Uprawnienia jednej ze stron umowy franchisingu są w sposób naturalny skorelowane z obowiązkami ciążącymi na drugiej stronie.

3. Praktyka wskazuje, że wyżej określona treść umowy jest uzupełniana dodatkowymi klauzulami, których dopuszczalność budzi niekiedy wątpliwości. Do najczęściej spotykanych należą:

klauzule zakupu

1) klauzula zakupu – zobowiązuje franchisingobiorcę do nabywania oznaczonych towarów od franchisingobiorcy. Z pewnością ma ona uzasadnienie w wypadku sieci wyłącznie dystrybucyjnej. Jest bowiem oczywiste, że działalność franchisingobiorcy polegająca na handlu towarami pochodzącymi od franchisingodawcy i opatrzonymi jego znakiem towarowym pozostaje w naturalnym związku z tym, że franchisingo-

[454] L. Stecki, *Franchising*, Toruń 1997, s. 69; podobnie A. Koch, *Umowa franchisingu*, RPEiS 1980/3, s. 57; B. Fuchs, *Umowy*…, s. 45.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

biorca będzie zaopatrywał się w te towary bezpośrednio u franchisingodawcy. Nie można wyłączyć jej dopuszczalności, w przypadku gdy działalność franchisingobiorcy polega na wytwarzaniu towarów na podstawie licencji technologicznej udzielonej przez franchisingodawcę i sprzedawaniu ich pod jego znakiem towarowym. Chodzi bowiem o zapewnienie odpowiedniej jakości towaru produkowanego przez franchisingobiorcę. Naturalną barierę przed klauzulą narzucającą obowiązek zakupu oznaczonych towarów wyznacza ich niezbędność dla osiągnięcia celu, jakim jest wytworzenie towaru odpowiedniej jakości. Przeciwko narzuceniu obowiązku zakupu w takich wypadkach przemawia prawo franchisingobiorcy do zachowania niezależności i samodzielności konkurencyjnej;

klauzula lojalności i zachowania tajemnicy

2) klauzula lojalności i zachowania tajemnicy – jest oczywiście dopuszczalna i zrozumiała. Wątpliwości budzi okres związania tą klauzulą po ustaniu stosunku prawnego wynikającego z umowy franchisingu. O ile bowiem nikt nie kwestionuje konieczności zachowania lojalności przez czas trwania umowy, o tyle utrzymanie obowiązku zachowania tajemnic po zakończeniu umowy wymaga rozważenia. Dopuszczalność ustanowienia umownego zakazu nieujawniania tajemnic przez czas nieograniczony po ustaniu umowy pozostaje w dysproporcji względem funkcji, którą zakaz ma pełnić. Większość autorów opowiada się za jego czasowym ograniczeniem. Prawo unijne (rozporządzenie nr 2790/1999) przewiduje związanie tajemnicą przez okres roku od zakończenia umowy. Rozwiązanie to należy uznać za rozsądne;

klauzula konkurencji

3) klauzula konkurencji i zakaz prowadzenia działalności dodatkowej – obie klauzule budzą podobne kontrowersje, jak wskazane powyżej. O ile przez czas trwania umowy franchisingobiorca może być zobowiązany do nieprowadzenia działalności konkurencyjnej wobec franchisingodawcy i nieangażowania się w związki z jego konkurentami, o tyle zakaz prowadzenia działalności dodatkowej powinien być oceniany z uwzględnieniem godnego ochrony interesu franchisingobiorcy jako samodzielnego przedsiębiorcy. Utrzymanie zakazu konkurencji po wygaśnięciu umowy w każdym wypadku powinno być czasowo ograniczone. Takie stanowisko zawiera również powoływane już rozporządzenie nr 2790/1999, które przewiduje termin roku. Zgodnie z § 12 ust. 1 ww. rozporządzenia termin ten, co do zasady, wynosi 5 lat.

Ocena treści umowy franchisingu wymaga uwzględnienia zarówno gospodarczego uzasadnienia wprowadzanych do niej klauzul, jak i tego, czy pozostają one w ścisłej proporcji wobec funkcji, którą mają pełnić. Obciążenia stron powinny być równoważne. Treść klauzul nie powinna stanowić źródła zagrożeń zarówno dla – z reguły – słabszego ekonomicznie franchisingobiorcy, jak i dla innych uczestników rynku: konkurentów i konsumentów.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

9.4. Charakter umowy franchisingu

Jest to umowa handlowa (zawierana między przedsiębiorcami), konsensualna, wzajemna, odpłatna i rodząca zobowiązanie o charakterze ciągłym[455]. Znakomita większość postanowień mieści się w ramach umowy licencyjnej (znaku towarowego lub umowy patentowej). Należą do nich z pewnością te, które dotyczą: upoważnienia do korzystania z przedmiotu praw na dobrach niematerialnych (zezwolenia na używanie oznaczeń niestanowiących przedmiotu praw wyłącznych), udzielania pomocy umożliwiającej ich wykonywanie, uprawnień kontrolnych, odpłatności i lojalności. Można też dodać postanowienie zobowiązujące franchisingobiorcę do korzystania z przedmiotu franszyzy, zwłaszcza do używania znaku towarowego. Również niektóre klauzule szczególne, jak np. klauzula zakupu, mogą być wyprowadzane zarówno z licencji patentowej, jak i z licencji znaku towarowego. Oczywiście można wskazać postanowienia umowy franchisingu, zwłaszcza dotyczące organizacji sieci i zapewnienia jej jednolitości, które nie są charakterystyczne dla umów licencyjnych. Rodzi się więc pytanie, czy ich powszechne występowanie w praktyce obrotu nie nakazuje spojrzeć na umowę franchisingu jako na umowę, której empirycznie ukształtowana treść nie wychodzi poza granice umowy licencyjnej lub innych umów typowych. Umowa franchisingu nie jest tożsama z żadną z nazwanych umów typowych, choć zawiera elementy charakterystyczne dla umowy licencyjnej, a także dla nienazwanej umowy dystrybucyjnej. Nie można także przyjąć, że składa się ona z kilku określonych umów. Piętno odciskają na niej postanowienia dotyczące organizacji sieci funkcjonującej na podstawie kompleksu upoważnień i zezwoleń. Umowa franchisingu jest więc umową nienazwaną, której reżim prawny wyznaczają w pierwszej kolejności przepisy księgi pierwszej Kodeksu cywilnego, następnie księgi trzeciej kodeksu, a w dalszej kolejności przepisy regulujące umowę licencyjną[456].

10. Ubezpieczenia gospodarcze

10.1. Funkcje ubezpieczenia, ryzyko ubezpieczeniowe, zdarzenie losowe. Źródła prawa ubezpieczeń

istota i funkcje ubezpieczeń

1. Ubezpieczenia gospodarcze służą albo naprawieniu szkód, które powstały na skutek zdarzeń objętych ryzykiem ubezpieczeniowym, albo spełnieniu

[455] K. Kruczalak, *Inne umowy w obrocie gospodarczym* [w:] *Prawo umów w obrocie gospodarczym*, red. S. Włodyka, Kraków 1993.

[456] Obszernie na temat charakteru prawnego B. Fuchs, *Umowy*…, s. 45 i n.; U. Promińska [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, red. W.J. Katner, s. 769–772.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym 193271A0633632

świadczenia, do którego zobowiązał się ubezpieczyciel w związku z zajściem takiego zdarzenia[457].

Działalnością ubezpieczeniową jest, zgodne z ustawą o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej z 2015 r. wykonywanie przez zakład ubezpieczeń (który to termin powrócił po latach nazywania go ubezpieczycielem), wymienionych w ustawie czynności ubezpieczeniowych związanych z oferowaniem i udzielaniem ochrony na wypadek ryzyka wystąpienia skutków zdarzeń losowych (art. 4 u.d.u.r.); Kodeks cywilny pozostał niezmienny z terminem „ubezpieczyciel".

ryzyko ubezpieczeniowe

2. Ryzyko ubezpieczeniowe stanowi prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzenia mającego charakter losowy, które obejmuje się ubezpieczeniem.

Przepisy wprowadzają podział ubezpieczeń według działów, grup i rodzajów ryzyka, np. ubezpieczenie rentowe, wypadkowe i chorobowe, casco (w tym autocasco) pojazdów różnych typów, szkód spowodowanych żywiołami (ogień, burza, obsunięcia ziemi), ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej, ubezpieczenie od różnych ryzyk finansowych itd. Wyróżnia się także duże ryzyka ubezpieczeniowe (art. 3 ust. 1 pkt 6 u.d.u.r.).

Jeżeli wiadomo, że określone zdarzenie musi wystąpić, to nie ma ryzyka i nie można ubezpieczać skutków takiego zdarzenia.

zdarzenia losowe

3. Zdarzeniem losowym według art. 3 ust. 1 pkt 57 u.d.u.r. jest niezależne od woli ubezpieczającego zdarzenie przyszłe i niepewne, którego wystąpienie powoduje uszczerbek w dobrach osobistych lub w dobrach majątkowych, albo zwiększenie potrzeb majątkowych po stronie ubezpieczającego lub innej osoby objętej ochroną ubezpieczeniową.

źródła prawa ubezpieczeń

4. Poza Kodeksem cywilnym, który reguluje umowę ubezpieczenia w art. 805–834 k.c., do zagadnień ubezpieczeń odnoszą się: Kodeks morski (co do ubezpieczeń morskich), ustawa z 29.11.2000 r. – Prawo atomowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 792 ze zm.), prawo lotnicze oraz cztery ustawy z 22.05.2003 r.: o działalności ubezpieczeniowej; o pośrednictwie ubezpieczeniowym; o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych; o nadzorze ubezpieczeniowym i emerytalnym oraz Rzeczniku Ubezpieczonych. Ta ostatnia ustawa w istotnej części została zastąpiona przez ustawę o nadzorze nad rynkiem finansowym, nową regulację stanowi ustawa z 15.09.2015 r. o działalności

[457] S. Byczko, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Zarys wykładu*, Warszawa 2013, s. 17 i n.; J. Pokrzywniak [w:] *Kodeks*…, t. 2, red. M. Gutowski, s. 1049 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 381) oraz ustawa z 15.12.2017 r. o dystrybucji ubezpieczeń (Dz.U. z 2018 r. poz. 2210).

10.2. Rodzaje ubezpieczeń

rodzaje ubezpieczeń gospodarczych

Niezależnie od rodzajów ryzyka można wyróżnić podstawowe rodzaje ubezpieczeń:

1) ubezpieczenia majątkowe i osobowe (art. 821 i 829 k.c.) – w zależności od tego, czy ubezpieczenie dotyczy interesu majątkowego, który nie jest sprzeczny z prawem i daje się ocenić w pieniądzu; obejmuje sobą także odpowiedzialność cywilną (ubezpieczenie majątkowe), czy też dotyczy śmierci osoby ubezpieczonej albo dożycia przez nią odpowiedniego wieku (przy ubezpieczeniu na życie) lub uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia lub śmierci wskutek nieszczęśliwego wypadku – przy ubezpieczeniu od następstw nieszczęśliwych wypadków (ubezpieczenie osobowe);
2) ubezpieczenia dobrowolne i obowiązkowe – zależnie od tego, czy stosunek ubezpieczenia powstał wskutek umowy, której zawarcie zależy wyłącznie od woli stron (dobrowolne), czy też ubezpieczenie ma wprawdzie swoje źródło w umowie, ale jej zawarcie jest niezależne od woli stron (obowiązkowe).

Wśród ubezpieczeń obowiązkowych, których jest około 30 rodzajów, należy wymienić ubezpieczenie:

1) od odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów, zwane ubezpieczeniem OC posiadaczy pojazdów mechanicznych;
2) od odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu posiadania gospodarstwa rolnego, zwane ubezpieczeniem OC rolników;
3) budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego od ognia i innych zdarzeń losowych, zwane ubezpieczeniem budynków rolniczych;
4) wynikające z przepisów odrębnych lub umów międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę, nakładających na określone podmioty obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia, np. dotyczące odpowiedzialności cywilnej niektórych grup zawodowych (adwokatów, radców prawnych, notariuszy, organizatorów turystyki, organizatorów imprez masowych, doradców podatkowych);
5) indywidualne i zbiorowe, zależne od tego, czy ryzyka jednego rodzaju wynikają z indywidualnej decyzji pojedynczych ubezpieczających (indywidualne), czy też są objęte ubezpieczeniem większej liczby podmiotów (zbiorowe); te ostatnie dotyczą np. ubezpieczenia na życie pracowników jednego zakładu lub (i) od następstw nieszczęśliwych wypadków, zależą

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

od liczby osób zainteresowanych i opierają się na takiej samej składce dla wszystkich, a zawarcie umowy jest bardzo uproszczone (tzw. deklaracja zgody co do przystąpienia do zaproponowanych warunków umowy)[458].

10.3. Stosunek ubezpieczenia i umowa ubezpieczenia

stosunek ubezpieczenia

Stosunek ubezpieczenia powstaje między ubezpieczycielem (zakładem ubezpieczeń) a ubezpieczonym lub osobą, na której rzecz ma świadczyć ubezpieczyciel.

pojęcie umowy

Źródłem stosunku ubezpieczenia jest umowa ubezpieczenia. Zgodnie z art. 805 k.c. polega ona na zobowiązaniu się ubezpieczyciela w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa do spełnienia określonego świadczenia w razie zajścia wypadku przewidzianego w umowie w zamian za zobowiązanie się ubezpieczającego do zapłacenia składki.

cechy umowy

Umowa ubezpieczenia jest czynnością prawną konsensualną, dwustronnie zobowiązującą, kauzalną, odpłatną, losową, o najwyższym zaufaniu. Przekonuje stanowisko, że jest to także umowa wzajemna, a ekwiwalentem składki jest ubezpieczenie ryzyka wystąpienia wypadku objętego umową i świadczenie ubezpieczyciela[459]. Jest to umowa podmiotowo kwalifikowana i gospodarcza (handlowa), przynajmniej po stronie ubezpieczyciela, który jest podmiotem trudniącym się zawodowo ubezpieczeniami (przedsiębiorcą).

10.4. Podmioty stosunku ubezpieczenia

10.4.1. Ubezpieczyciel (zakład ubezpieczeń)

ubezpieczyciel (zakład ubezpieczeń)

Ubezpieczyciel (zakład ubezpieczeń) jest podmiotem utworzonym w formie spółki akcyjnej, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych albo spółki europejskiej (art. 6 u.d.u.r.). Poza nieistotnymi tu różnicami do krajowego ubezpieczyciela (zakładu ubezpieczeń), wykonującego działalność w formie spółki akcyjnej, w zakresie nieuregulowanym ustawą o działalności ubezpieczeniowej

[458] Zob. zestawienie J.M. Kondek [w:] *Kodeks cywilny*…, t. 2, red. K. Osajda, s. 1636–1637; zob. też S. Byczko, *Prawo ubezpieczeń*…, s. 55–56.

[459] Zob. A. Wąsiewicz, *Umowa ubezpieczenia i jej charakter prawny* [w:] *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*, red. A. Wąsiewicz, Bydgoszcz 1994, s. 59 i n.; M. Orlicki [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 8, red. J. Panowicz-Lipska, 2011, s. 807; A. Chróścicki, *Umowa ubezpieczenia po nowelizacji kodeksu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 21; wątpliwości wyraża W. Uruszczak [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. S. Włodyka, Warszawa 2011, s. 1242; H. Ciepła [w:] *Kodeks*…, t. 3, cz. 2, red. J. Gudowski, s. 812–814; S. Byczko, *Prawo ubezpieczeń*…, s. 77 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

i reasekuracyjnej stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu spółek handlowych. Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych są zakładami, które ubezpieczają swoich członków na zasadzie wzajemności. Wszystkie trzy formy organizacyjne mają osobowość prawną. Krajowi ubezpieczyciele działają na podstawie zezwolenia organu nadzoru, którym jest Komisja Nadzoru Finansowego.

zakład reasekuracji

Zakład reasekuracji może działać wyłącznie w formie spółki akcyjnej, towarzystwa reasekuracji wzajemnej albo spółki europejskiej, wykonywać działalność reasekuracyjną, stanowiącą czynności związane z ryzykiem cedowanym przez zakład ubezpieczeń lub przez zakład reasekuracji, oraz dalsze cedowanie przyjętego ryzyka, w szczególności zawieranie i wykonywanie umów reasekuracji czynnej i umów retrocesji (art. 4 ust. 2 u.d.u.r.).

zagraniczny ubezpieczyciel

Zagraniczni ubezpieczyciele mogą działać spoza państw członkowskich UE oraz EFTA jako główne oddziały zakładów ubezpieczeń, a także główne oddziały zagranicznych zakładów reasekuracji, odpowiednio mając zezwolenie organu kraju pochodzenia albo zezwolenie polskiego organu nadzoru ubezpieczeniowego (rozdział 7 u.d.u.r.). Działalność zagranicznego ubezpieczyciela, spoza państw należących do WTO, odbywa się na zasadzie wzajemności. W przypadku zakładów ubezpieczeń z krajów UE mają oni podobny status jak ubezpieczyciele polscy, także co do oddziałów[460].

10.4.2. Ubezpieczający, ubezpieczony, uposażony

ubezpieczający

1. Ubezpieczającym jest osoba fizyczna lub prawna, a także dopuszczony do obrotu podmiot niemający osobowości prawnej (niepełna osoba prawna – art. 33^1 k.c., np. osobowa spółka handlowa), która zawiera umowę ubezpieczenia z ubezpieczycielem. Nie jest takim podmiotem spółka cywilna ani zakład budżetowy[461].

ubezpieczony

2. Ubezpieczonym jest osoba, na której rzecz została zawarta umowa ubezpieczenia i będzie wypłacone świadczenie ubezpieczeniowe. Ubezpieczonym jest najczęściej sam ubezpieczający. Gdy ubezpieczonym jest osoba trzecia, która w umowie może nie być nawet wymieniona, to przysługuje jej roszczenie bezpośrednio do ubezpieczyciela (art. 808 k.c.), tak jak w konstrukcji umowy na rzecz osoby trzeciej (art. 393 k.c.). Taka sytuacja występuje przy umowie ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej – OC (art. 822 k.c.).

[460] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L 177 z 4.07.2008 r., s. 6) oraz ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe.

[461] Tak słusznie A. Kidyba, *Prawo*…, 2013, s. 1021; bliżej o podmiotach ubezpieczenia S. Byczko, *Prawo ubezpieczeń*…, s. 97 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3. Uprawniony może być uposażonym wtedy, gdy uzyskuje prawo do świadczenia ubezpieczeniowego po śmierci ubezpieczającego (art. 831 k.c.). **uposażony**

10.5. Pośrednictwo ubezpieczeniowe

10.5.1. Działalność agencyjna i brokerska

1. Pośrednictwo ubezpieczeniowe, uznawane za działalność gospodarczą, polega na wykonywaniu przez agentów lub brokerów ubezpieczeniowych czynności faktycznych lub prawnych związanych z zawarciem lub wykonywaniem konkretnych umów ubezpieczenia[462]. Pośrednik wykonuje czynności w imieniu, lub na rzecz ubezpieczycieli, zwane czynnościami agencyjnymi, dotyczące pozyskiwania klientów, wykonywania czynności przygotowujących do zawarcia umowy, zawierania umów ubezpieczenia, uczestniczenia w ich administrowaniu i wykonywaniu, także w sprawach o odszkodowanie łącznie z organizowaniem i nadzorowaniem czynności agencyjnych (działalność agencyjna). **pojęcie pośrednictwa ubezpieczeniowego**

2. Czynności brokerskie podejmowane są w imieniu lub na rzecz podmiotu szukającego ochrony ubezpieczeniowej i polegają na zawieraniu lub doprowadzaniu do zawarcia umów ubezpieczenia, wykonywaniu czynności przygotowawczych do zawarcia tych umów, a także uczestniczeniu w zarządzaniu i wykonywaniu umów, również w sprawach o odszkodowanie, jak też ograniczaniu i nadzorowaniu czynności brokerskich (działalność brokerska). **czynności brokerskie**

3. W dotychczasowej ustawie oraz w ustawie o dystrybucji ubezpieczeń z grudnia 2017 r. zostały zawarte obowiązki informacyjne pośredników wobec potrzebujących ochrony ubezpieczeniowej, a także obowiązki odnoszące się do doskonalenia zawodowego agentów i brokerów ubezpieczeniowych. Nowa ustawa, wdrażając dyrektywę europejską z 2016 r. znacznie rozszerzyła obowiązki wobec konsumentów w odniesieniu do okoliczności decydujących o wyborze określonego ubezpieczenia i ubezpieczyciela.

10.5.2. Agent ubezpieczeniowy

Agentem ubezpieczeniowym jest przedsiębiorca wykonujący działalność agencyjną na podstawie umowy agencyjnej zawartej z ubezpieczycielem i wpisany do rejestru agentów ubezpieczeniowych. Osoba fizyczna chcąca zostać agentem musi spełnić wiele warunków prawnych, w szczególności mieć **agent ubezpieczeniowy**

[462] Zob. S. Byczko, *Prawo ubezpieczeń*…, s. 60 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

odpowiednie kwalifikacje i zawrzeć umowę agencyjną z ubezpieczycielem, który dokonuje zgłoszenia do rejestru.

Na tle nowej ustawy o dystrybucji ubezpieczeń, obowiązującej od października 2018 r., działalność agencyjna została uzupełniona przez agentów zawierających umowy ubezpieczenia towarzyszące zawieraniu innych umów, np. sprzedaży samochodów, wycieczek turystycznych itp.

10.5.3. Broker ubezpieczeniowy

broker ubezpieczeniowy

Broker ubezpieczeniowy jest osobą fizyczną lub prawną posiadającą zezwolenie organu nadzoru na wykonywanie wskazanej powyżej działalności brokerskiej i wpisaną do rejestru brokerów ubezpieczeniowych. Wpisu dokonuje organ nadzoru z urzędu z dniem wydania zezwolenia. Broker nie może być jednocześnie agentem ani pozostawać w jakimkolwiek stosunku umownym z ubezpieczycielem, być członkiem jego organów lub akcjonariuszem.

Występuje pośrednictwo ubezpieczeniowe w zakresie reasekuracji, wykonywane wyłącznie przez brokerów ubezpieczeniowych posiadających zezwolenie na działalność w tym zakresie (brokerzy reasekuracyjni)[463].

10.6. Zawarcie i treść umowy ubezpieczenia

10.6.1. Zawarcie umowy

zawarcie umowy ubezpieczenia

Zawarcie umowy ubezpieczenia ma specyficzny charakter[464]. Zastosowanie znajdują przede wszystkim przepisy Kodeksu cywilnego o ofercie i jej przyjęciu (art. 66 i n. k.c.). Ze względu na masowość oraz typową postać większości ubezpieczeń występują ogólne warunki poszczególnych rodzajów ubezpieczeń ogłaszane albo przez Ministra Finansów (ubezpieczenia obowiązkowe), albo przez samych ubezpieczycieli (ubezpieczenia dobrowolne).

Stanowią one wzorce umowne w rozumieniu prawa cywilnego (art. 384 k.c.), nadające umowom ubezpieczenia postać umów adhezyjnych (czyli umów przez przystąpienie), co do treści których ubezpieczyciel posługuje się gotowymi formularzami. Zgodnie z art. 384 § 1 k.c. przed zawarciem umowy

[463] Reasekuracją jest zawarcie odpłatnej umowy przez ubezpieczyciela z innym ubezpieczycielem w celu zapewnienia wypłacalności ubezpieczonym. Bliżej w nowej ustawie z 15.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej.

[464] S. Byczko, *Prawo ubezpieczeń*…, s. 93 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ubezpieczyciel ma obowiązek doręczyć ubezpieczającemu tekst ogólnych warunków ubezpieczenia. Określają one zawsze przedmiot ubezpieczenia, zakres, prawa i obowiązki stron, warunki opłacania składki i dochodzenia roszczeń. Ubezpieczyciel udziela także wielu informacji, zwłaszcza gdy ubezpieczającym jest osoba fizyczna będąca konsumentem (art. 805 § 4, art. 384 § 2 zdanie drugie k.c.).

wniosek ubezpieczającego

Wypełnienie wniosku przez ubezpieczającego stanowi jego ofertę zawarcia umowy skierowaną do ubezpieczyciela. W przypadku ubezpieczeń obowiązkowych ubezpieczyciel nie może odmówić zawarcia umowy (art. 5 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych), jeśli są spełnione przez ubezpieczającego warunki ustawowe takiego ubezpieczenia. Przyjęcie oferty zawarcia umowy przez ubezpieczyciela może być wyraźne lub dorozumiane (art. 60 k.c.). Jeżeli otrzymany przez ubezpieczającego tekst dokumentu ubezpieczeniowego zawiera postanowienia odbiegające od treści złożonej oferty na niekorzyść ubezpieczającego, ubezpieczyciel jest obowiązany pisemnie zwrócić na to uwagę przy doręczaniu dokumentu ubezpieczenia i wyznaczyć ubezpieczonemu co najmniej 7-dniowy termin do zgłoszenia sprzeciwu, w którego braku umowa dochodzi do skutku zgodnie z treścią dostarczonego dokumentu następnego dnia po upływie terminu wyznaczonego do złożenia sprzeciwu. W razie niewykonania tego obowiązku zmiany dokonane na niekorzyść ubezpieczającego nie są skuteczne, a umowa jest zawarta zgodnie z warunkami oferty ubezpieczającego (art. 811 k.c.).

10.6.2. Dokument ubezpieczenia

dokument ubezpieczenia

Dokument ubezpieczenia jest tradycyjnie nazywany polisą. Poza sytuacjami szczególnymi, o których była mowa powyżej, z chwilą doręczenia ubezpieczonemu dokumentu ubezpieczenia przez ubezpieczyciela uważa się umowę za zawartą. Dokument ubezpieczenia tylko potwierdza zawarcie umowy, brak wystawienia polisy nie ma wpływu na ważność umowy (skutek dowodowy zachowania formy – art. 74 k.c. w brzmieniu od 8.09.2016 r.).

treść polisy jako dokumentu ubezpieczenia

Treść polisy określa art. 295 § 1 k.m., stanowiąc wzór dla wszelkich ubezpieczeń. Polisa zawiera oznaczenie: ubezpieczyciela, przedmiotu ubezpieczenia, ryzyka ubezpieczeniowego, czasu lub podróży, na które zawarto ubezpieczenie, sumę ubezpieczenia, miejsce i datę wystawienia polisy oraz podpis ubezpieczyciela. Ponadto wskazuje się osobę ubezpieczającego, ubezpieczonego lub uposażonego (polisa imienna). Nie jest wytłumaczalne, dlaczego podstawowy dokument dla ubezpieczającego (ubezpieczonego), jakim jest

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

dokument ubezpieczenia (polisa), nie jest wraz z nową nazwą określony, razem z konieczną treścią, w Kodeksie cywilnym.

10.6.3. Treść umowy ubezpieczenia

treść umowy ubezpieczenia

W treści umowy ubezpieczenia wskazuje się przedmiot ubezpieczenia (zależny od rodzaju ryzyka ubezpieczeniowego: budynek, samochód, wykonywanie zawodu, życie, zdrowie) i wypadek ubezpieczeniowy, czyli to zdarzenie losowe, przed którego skutkami ma chronić ubezpieczenie. Zdarzenie to musi być przyszłe i niepewne (losowe); jeśli wypadek już nastąpił albo możliwość jego odpadła, to umowa ubezpieczenia z zasady jest nieważna (art. 806 k.c.). Za wypadki wyrządzone umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa ubezpieczającego bądź osoby trzeciej, za którą ponosi on odpowiedzialność, ubezpieczyciel nie odpowiada[465].

składka

Po stronie ubezpieczającego jest obowiązek zapłacenia składki ubezpieczycielowi. Wysokość składki zależy od rodzaju ubezpieczenia, czasu trwania odpowiedzialności ubezpieczyciela, wysokości sumy ubezpieczenia oraz tzw. taryfowej stawki składki, ustalonej dla poszczególnych rodzajów ubezpieczeń w danym roku. Składka powinna zostać zapłacona jednocześnie z zawarciem umowy ubezpieczenia, a najpóźniej w ciągu 14 dni od doręczenia polisy. Zasadą jest, że odpowiedzialność ubezpieczyciela rozpoczyna się następnego dnia po zawarciu umowy, ale nie wcześniej niż następnego dnia po zapłaceniu składki (art. 813 i 814 k.c.).

obowiązki ubezpieczyciela

W razie zajścia wypadku ubezpieczeniowego ubezpieczyciel jest obowiązany:

1) przy ubezpieczeniu majątkowym – zapłacić odszkodowanie zależne od sumy ubezpieczenia, czyli kwoty określonej jako górna granica odpowiedzialności ubezpieczyciela (art. 824 k.c.); odszkodowanie nie może jednak przewyższać wysokości poniesionej szkody (problem nadubezpieczenia i niedoubezpieczenia, czyli dodatniej lub ujemnej różnicy między sumą ubezpieczenia a rzeczywistą szkodą); mogą też być przewidziane w umowie różne postaci tzw. udziału własnego ubezpieczonego (franszyza) oraz tzw. sumy gwarancyjnej (przy ubezpieczeniach OC); w Kodeksie cywilnym od 2003 r. znajduje się art. 824^1, stanowiący o tym, że jeżeli nie umówiono się inaczej, suma pieniężna wypłacona przez ubezpieczyciela z tytułu ubezpieczenia nie może być wyższa od poniesionej szkody. Jeśli zaś ten sam przedmiot ubezpieczenia w tym samym czasie jest ubezpieczony przez dwóch lub więcej ubezpieczycieli na sumy

[465] Są wyjątki w ubezpieczeniu od odpowiedzialności cywilnej – OC (art. 827 k.c.). W opracowaniu pominięto wiele sytuacji szczegółowych; zob. dla ubezpieczeń osobowych art. 832–834 k.c.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

łącznie przewyższające jego wartość ubezpieczeniową, ubezpieczyciele odpowiadają stosunkowo;

2) przy ubezpieczeniu osobowym – zapłacić umówioną sumę pieniężną, rentę lub inne świadczenie (art. 829 k.c.) związane z utratą życia, lub przeciwnie – z dożyciem przez osobę ubezpieczoną oznaczonego wieku (ubezpieczenie na życie), albo związane z uszkodzeniem ciała, rozstrojem zdrowia lub śmiercią wskutek nieszczęśliwego wypadku (ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków – NW).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział siedemnasty

ZARYS PRAWA PAPIERÓW WARTOŚCIOWYCH

1. Uwagi ogólne

1.1. Pojęcie papieru wartościowego

cechy papieru wartościowego

1. Papiery wartościowe zostały ukształtowane jako ścisłe powiązanie prawa z dokumentem. Potrzeby obrotu gospodarczego wymusiły bowiem, aby do obrotu prawami stosować również reguły ustalone w obrocie towarowym, zwłaszcza dotyczące ochrony nabywcy w dobrej wierze. Poza sporem pozostaje, że papierem wartościowym jest dokument, który ucieleśnia (inkorporuje) prawo majątkowe. Zasadniczej cechy papieru wartościowego poszukuje się jednak w związku, który zachodzi pomiędzy dokumentem a inkorporowanym prawem[466].

Jedni związek ten widzą przede wszystkim w tym, że bez dokumentu nie będzie można ani zrealizować inkorporowanego prawa, ani też przenieść go na innych. Drudzy natomiast podkreślają, że rozporządzenie inkorporowanym prawem następuje przez rozporządzenie dokumentem. Z jednej strony podkreślana jest zatem funkcja legitymacyjna papierów wartościowych, z drugiej zaś – ich funkcja obiegowa, gdyż – według starej formuły – „prawo z papieru wartościowego podąża za prawem do papieru". W tym bowiem przypadku wystarczające dla zbycia papieru wartościowego byłoby jego wydanie.

Uregulowanie papierów wartościowych w naszym prawie odpowiada pierwszemu ze wskazanych stanowisk, szeroko ujmującemu papiery wartościowe.

[466] Zob. Z. Świderski, *Pojęcie papieru wartościowego w niemieckiej doktrynie prawa*, AUL 1993/57, s. 55 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wyrażenie papieru wartościowego

2. Liczba papierów wartościowych wprowadzanych do obrotu dała podstawę do oceny, że nieracjonalne jest drukowanie, wydawanie i przechowywanie dokumentów, które inkorporują pojedyncze prawa. Tym bardziej że współczesna technika elektroniczna stwarza bezprecedensowe możliwości rejestrowania papierów wartościowych i obrotu nimi w odpowiednich systemach informatycznych (komputerowych). Tym samym papier wartościowy może być utrwalony zapisem w takim systemie i nie występować w postaci dokumentu. Często jest to określane jako tzw. dematerializacja papierów wartościowych. Uwzględnił to nasz ustawodawca nie tylko w publicznym proponowaniu nabycia papierów wartościowych[467], lecz także w przypadku takich papierów wartościowych, jak np. obligacje, listy zastawne. Nie dotyczy to jednak np. weksli ani czeków.

Zrezygnowanie z dokumentu jest źródłem wielu kontrowersji. Powstają bowiem wątpliwości co do dalszego stosowania w obrocie papierami wartościowymi przepisów prawa rzeczowego, zasad ochrony nabywcy w dobrej wierze, legitymacyjnych funkcji papierów wartościowych[468]. Te niezwykłej wagi problemy mogą tu zostać jedynie zasygnalizowane. Nie powinno jednak ujść naszej uwadze, że papiery wartościowe utrwalone odpowiednim zapisem mogą reprezentować takie same prawa, jak papiery wartościowe wyrażone dokumentem. Tak zwana dematerializacja, oznacza więc przede wszystkim zmianę sposobu utrwalenia praw wyrażanych papierem wartościowym.

1.2. Rodzaje papierów wartościowych

sposoby przenoszenia praw z papierów wartościowych

1. Z punktu widzenia sposobów przenoszenia praw z papierów wartościowych możliwe jest odróżnienie:

1) imiennych papierów wartościowych, zbywalnych przez przelew połączony z wydaniem dokumentu, a więc w sposób bliżej określony w art. 509 i n. k.c. (art. 921^8 k.c.);
2) papierów wartościowych na okaziciela, w przypadku których wystarczające jest wydanie dokumentu (art. 921^{12} k.c.) oraz
3) papierów wartościowych na zlecenie, wymagających oprócz wydania dokumentu także nieprzerwanego szeregu indosów (art. 921^9 § 3 k.c.).

charakter inkorporowanego prawa

2. Ze względu na charakter prawa inkorporowanego w dokumencie można wyodrębnić:

[467] Bliżej o tym w pkt 3 niniejszego rozdziału.

[468] Zob. np. M. Romanowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 18, *Prawo papierów wartościowych*, red. A. Szumański, Warszawa 2010, s. 116 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1) wierzycielskie papiery wartościowe, w przypadku których uprawniony może żądać spełnienia świadczenia, na ogół polegającego na zapłacie, czyli spełnieniu świadczenia pieniężnego, np. weksle, czeki, obligacje;
2) udziałowe papiery wartościowe, wyrażające uczestnictwo w określonej osobie prawnej, np. akcje, certyfikaty inwestycyjne;
3) towarowe papiery wartościowe, inkorporujące prawo do rozporządzania rzeczami, np. konosamenty, dowody składowe.

powstanie inkorporowanego prawa

3. Papiery wartościowe konstytutywne także wymagają odróżnienia od papierów mających charakter deklaratywny. W przypadku tych pierwszych należy się liczyć z tym, że dopiero wystawienie dokumentu lub dokonanie odpowiedniego zapisu informatycznego spowoduje powstanie inkorporowanego prawa, jak to występuje np. przy wekslu. Natomiast papiery wartościowe deklaratywne wyrażają prawo, które istnieje niezależnie od wystawienia dokumentu lub dokonania wspomnianego zapisu. Na ogół też papiery wartościowe mają taki charakter.

1.3. Źródła prawa papierów wartościowych

akty prawne

1. Głównymi źródłami prawa papierów wartościowych są przepisy zawarte w art. 921^6 i n. k.c. Stanowią one ogólną regulację papierów wartościowych. Ponadto ogólne przepisy odnoszące się do papierów wartościowych znajdują się w dekrecie z 10.12.1946 r. o umarzaniu utraconych dokumentów (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20) oraz w ustawie o obrocie instrumentami finansowymi, ustawie o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych, a także w ustawie z 29.07.2005 r. o nadzorze nad rynkiem kapitałowym (Dz.U. z 2018 r. poz. 1417 ze zm.).

Pozostałe przepisy, dotyczące na ogół poszczególnych postaci papierów wartościowych, znajdują się w wielu aktach prawnych. Zostaną one bliżej wskazane przy omawianych postaciach papierów wartościowych.

***numerus clausus* papierów wartościowych**

2. Przedmiotem sporu jest natomiast obowiązywanie również na gruncie prawa papierów wartościowych zasady zamkniętej listy postaci papierów wartościowych (ich *numerus clausus*) dotyczącej możliwych postaci papierów wartościowych[469]. Zgodnie ze wskazaną zasadą trzeba się liczyć z tym,

[469] Zob. np. P. Machnikowski, *Numerus clausus papierów wartościowych inkorporujących wierzytelności*, PiP 2000/8, s. 53 i n.; obszerne zestawienie wypowiedzi na ten temat podaje M. Romanowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 18, red. A. Szumański, s. 130 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

że papier wartościowy może być wystawiony tylko wtedy, gdy przepis szczególny na to pozwala.

Szeroko reprezentowane jest w nauce prawa stanowisko, że katalog papierów wartościowych jest zamknięty, zwłaszcza w przypadku papierów wartościowych okazicielskich i na zlecenie. W tych bowiem papierach są ucieleśnione prawa, co do których ustawodawca dopuszcza nie tylko ich nabycie od nieuprawnionego, lecz także istotne ograniczenie zarzutów dłużnika wobec uprawnionego. Liberalniej traktowane są natomiast imienne papiery wartościowe, choćby z tego powodu, że prawa w nich zawarte są przenoszone przez przelew, a więc zgodnie z ogólnymi regułami obrotu wierzytelnościami, pozwalającymi na szerokie uwzględnienie zarzutów dłużnika wobec posiadacza tego papieru. Wobec tego należy się liczyć z tym, że w obrocie na ogół spotyka się tylko takie postacie papierów wartościowych, które bliżej określił ustawodawca. On też stale rozszerza listę papierów wartościowych, co oczywiście nie wymaga użycia wyrażenia „papier wartościowy"; wystarczy określenie jego cech.

2. Zasadnicze postacie papierów wartościowych[470]

2.1. Weksle

regulacje prawa wekslowego

1. Trudno przecenić wpływ prawa wekslowego na rozwój prawa papierów wartościowych, zwłaszcza tworzących grupę papierów wartościowych na zlecenie. Reguły wykształcone w obrocie wekslowym znajdują zastosowanie i do innych papierów wartościowych.

Weksel jest uregulowany w ustawie – Prawo wekslowe, obowiązującej w zasadzie w niezmienionej postaci. Jest ono zgodne z międzynarodowymi konwencjami genewskimi z 1930 r., które wpłynęły na ujednolicenie tego prawa na kontynencie europejskim i w wielu krajach pozaeuropejskich[471]. Odrębne stanowisko zajmuje prawo anglo-amerykańskie, ponieważ konwencji tych nie podpisały ani Stany Zjednoczone Ameryki, ani Wielka Brytania. Z konieczności jednak uwaga zostanie skupiona na polskim prawie wekslowym, które w związku ze wspomnianymi konwencjami zgodne jest z regulacjami wielu innych państw, np. Francji i Włoch.

[470] Ze względu na znaczenie w obrocie, zwłaszcza gospodarczym, należy zwrócić uwagę na zasadnicze postacie wierzycielskich i udziałowych papierów wartościowych. Towarowe papiery wartościowe (konosament, dowód składowy) zostały natomiast przedstawione w rozdziałach dotyczących umów, z którymi są ściśle związane. Zob. rozdział szesnasty.

[471] Zob. M. Czarnecki, L. Bagińska, *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 7 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rodzaje weksli

2. Pierwsze sto artykułów naszej ustawy dotyczy weksla trasowanego, natomiast dalsze cztery – weksla własnego. Ten ostatni zawiera bezwarunkowe przyrzeczenie zapłacenia oznaczonej sumy pieniężnej (art. 101 pr. weksl.).

Natomiast weksel trasowany, nazywany też ciągnionym lub tratą, jest pisemnym poleceniem zapłaty pochodzącym od wystawcy i skierowanym do trasata (art. 1 pr. weksl.). Weksel trasowany obejmuje więc trzy osoby, a mianowicie: wystawcę, trasata i odbiorcę weksla, nazywanego też remitentem. Ten rodzaj weksla będzie głównym przedmiotem dalszych rozważań. Przy omawianiu zasadniczych cech weksla trasowanego będzie możliwe wydobycie podstawowych właściwości weksla własnego, w którym wystarczy, by wystąpiły tylko dwie osoby: wystawca i odbiorca. Ich pozycja prawna jest bowiem podobna do tak też określonych osób weksla ciągnionego.

natura weksla trasowanego

3. Najpierw należy rozpatrzyć strukturę weksla trasowanego. W wekslu takim tkwią przekaz uregulowany w art. 921^1–921^5 k.c. oraz zobowiązanie (zob. art. 353 k.c.). Trasat jest bowiem upoważniony do zapłaty do rąk remitenta, ale na rachunek wystawcy. Odpowiada to w szerokim zakresie sytuacji ukształtowanej w wyniku udzielenia przekazu i umożliwia dostrzeżenie zarówno stosunku pokrycia, w którym będzie pozostawał wystawca z trasatem, jak i stosunku waluty, obejmującego wystawcę i odbiorcę weksla. Treść tych stosunków wyjaśnia też powody gospodarcze posłużenia się przez te osoby wekslem, chociaż nie będą one miały wpływu na jego ważność.

dłużnicy wekslowi

Jednocześnie w wekslu należy widzieć zobowiązanie nie tylko wystawcy. Zarówno ten ostatni, jak i inni, którzy złożyli podpisy na wekslu, są dłużnikami zobowiązanymi do zapłaty sumy wekslowej. Dłużnikami tymi będą więc poręczyciel wekslowy, nazywany też awalistą (art. 32 pr. weksl.), trasat, który dokonał przyjęcia weksla (art. 28 pr. weksl.), oraz jego zbywca, czyli indosant (art. 15 pr. weksl.). Remitent bowiem, jak też dalszy posiadacz weksla, może go przenieść w drodze indosu (art. 11 i n. pr. weksl.). Dokonanie powyższych czynności w istocie swej będzie polegało na złożeniu podpisu.

treść weksla

4. Weksel jest mocno sformalizowanym papierem wartościowym. W art. 1 pr. weksl. wskazano minimalną treść weksla trasowanego, a w art. 101 pr. weksl. – weksla własnego. Weksel może być wystawiony na zwykłej kartce papieru, obecnie nie ma przepisów o urzędowym blankiecie wekslowym[472]. Pominięcie któregokolwiek z niezbędnych elementów weksla, poza podpisem wystawcy i zwrotem „weksel", będzie bowiem oznaczało wystawienie weksla niezupełnego (*in blanco*).

[472] Wystawienie weksla nie rodzi obecnie obowiązku uiszczenia opłaty skarbowej.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

deklaracja wekslowa

Remitent otrzymuje taki weksel wraz z porozumieniem wekslowym (deklaracją), w którym jest upoważnienie wystawcy do uzupełnienia weksla. Wystawca takiego weksla musi się liczyć z szeroką ochroną nabywcy weksla. Wobec dalszego posiadacza weksla nieskuteczne będzie na ogół powoływanie się przez dłużnika wekslowego na to, że został on uzupełniony niezgodnie z porozumieniem (art. 10 pr. weksl.).

odpowiedzialność dłużników wekslowych

5. Należy zwrócić uwagę, że ze szczególnej ochrony korzysta też nabywca weksla w drodze indosu, czyli indosatariusz. Może on liczyć na to, że zakres odpowiedzialności dłużnika jest określony przede wszystkim w samym dokumencie i nie może wobec niego dłużnik powoływać się na zarzuty wynikające ze stosunków, w których pozostawał z poprzednikami nabywcy (art. 17 pr. weksl.). W takim przypadku zobowiązanie dłużnika wekslowego ma charakter abstrakcyjny. Ułatwia to obiegowość weksla[473]. Dłużnik wekslowy może bowiem skorzystać tylko z tzw. zarzutów obiektywnych, do których w szczególności należą zarzuty formalne, dotyczące np. braku koniecznych składników weksla. Oczywiście dłużnik wekslowy może także korzystać z tzw. zarzutów subiektywnych, opierających się na osobistych stosunkach zachodzących między dłużnikiem a określonym wierzycielem dochodzącym swoich praw z weksla. Takim zarzutem będzie np. nieważność umowy, na podstawie której został wystawiony weksel.

funkcje weksla

6. Weksel został tak unormowany, aby mógł pełnić wiele funkcji. Są nimi zwłaszcza funkcje: kredytowa, gwarancyjna i płatnicza. Przez ustalenie terminu płatności weksla (art. 33 pr. weksl.) dojdzie do faktycznego określenia terminu kredytu, którego udziela remitent wystawcy weksla. Może on też stanowić zabezpieczenie wierzytelności oraz służyć do zapłaty, kiedy dłużnik nie chce, czy też nie może jej dokonać gotówką.

Weksle znalazły też zastosowanie jako *commercial papers*, czyli krótkoterminowe papiery wierzycielskie w postaci tzw. KWIT-ów (komercyjnych weksli inwestycyjno-terminowych) emitowanych przez przedsiębiorstwa za pośrednictwem banków[474].

weksel własny

7. Powyższe cele mogą również zostać osiągnięte za pomocą wspomnianego weksla własnego. Weksel taki, jak już wiadomo, zawiera bezwarunkowe przyrzeczenie zapłacenia oznaczonej sumy pieniężnej. Nie ma w nim trasata, lecz wskaże on oczywiście wystawcę i remitenta (art. 101 pr. weksl.). Weksel ten może jednak zawierać poręczenie wekslowe (awal) oraz zostać przeniesiony w drodze indosu. Poświęcone mu uregulowanie prawne jest bardzo zwięzłe,

[473] Zob. A. Szpunar, *Komentarz do prawa wekslowego i czekowego*, Warszawa 2001, s. 127 i n.
[474] Zob. J. Mojak, *Prawo papierów wartościowych. Zarys wykładu*, Warszawa 2013, s. 94.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ponieważ mogą być do niego stosowane liczne postanowienia dotyczące weksla trasowanego (art. 103 pr. weksl.).

2.2. Czeki

natura czeku

1. Czek jest uregulowany w odrębnej ustawie – Prawo czekowe, z tej samej daty co prawo wekslowe i podobnie jak ono zgodnej z międzynarodowymi konwencjami, które zostały przyjęte co do czeku w 1931 r. w Genewie.

W istocie swej czek jest papierem wartościowym bardzo podobnym do weksla trasowanego. Tkwi w nim zarówno wspomniany już przy wekslu przekaz, jak i zobowiązanie. Jest on również mocno sformalizowanym papierem wartościowym. Konieczne elementy czeku określa art. 1 pr. czek.

czek a weksel trasowany

2. Należy zwrócić uwagę na zasadnicze różnice występujące pomiędzy tymi papierami wartościowymi.

1) trasatem czeku może być tylko bank (bankier, jak sformułowano w art. 3 pr. czek.), natomiast trasatem weksla może być w zasadzie każda osoba fizyczna lub prawna. Czek służy do rozporządzania środkami, które zgromadził wystawca w banku. Stąd posługiwanie się czekami będzie bliżej określone w umowie, którą zawiera bank ze swoim klientem (w umowie czekowej). Wystawienie czeku bez pokrycia zrodzi zarówno obowiązek wystawcy naprawienia szkody, którą wskutek tego poniósł posiadacz czeku (art. 60 pr. czek.), jak i odpowiedzialność karną takiego wystawcy (art. 61 pr. czek.);
2) czek nie podlega przyjęciu przez trasata (art. 4 pr. czek.). Tym samym bank, na który jest ciągniony czek, nie będzie dłużnikiem czekowym. Pozostanie upoważniony do zapłaty sumy czekowej posiadaczowi czeku, który nie będzie jednak mógł żądać od niego tej zapłaty. Także w razie potwierdzenia przez bank czeku rozrachunkowego, jego odpowiedzialność wobec posiadacza czeku będzie oparta, jak się wydaje, tylko na ogólnych przepisach prawa cywilnego[475];
3) czek może być wystawiony na okaziciela (art. 5 pr. czek.). Tymczasem weksel musi zawierać nazwisko (firmę) remitenta. Bez niego jednak tylko weksel jest nieważny (czek pozostaje ważny). Oczywiście czek wystawiony na okaziciela może być przeniesiony przez samo wydanie tego dokumentu, a więc w sposób właściwy dla okazicielskich papierów wartościowych;
4) czek jest zawsze płatny za okazaniem (art. 28 pr. czek.). Natomiast terminy płatności weksla mogą być, jak wiadomo, różne (art. 33 pr. weksl.). Z tego powodu czeki nie służą do kredytowania ich wystawców;

[475] Zob. art. 67 pkt 3 pr. czek.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5) czek może być, podobnie jak przekaz (art. 921^3 k.c.), odwołany (art. 32 pr. czek.), natomiast weksel nie podlega odwołaniu. Wystawca czeku może zatem odjąć bankowi upoważnienie do zapłaty sumy czekowej posiadaczowi czeku, a tym samym – do obciążenia swojego rachunku tą kwotą.

czek rozrachunkowy

3. Czek jest przede wszystkim środkiem zapłaty. Służą do tego zarówno czeki gotówkowe, upoważniające bank do wypłaty gotówki, jak i czeki rozrachunkowe, na podstawie których bank może jedynie obciążyć rachunek wystawcy czeku oraz uznać rachunek odbiorcy. W tym ostatnim przypadku czek może być przez bank użyty tylko do rozrachunku księgowego (art. 39 pr. czek.), ułatwi więc obrót bezgotówkowy i będzie służył kontroli obrotu czekowego, ponieważ jego odbiorca musi posiadać rachunek bankowy. Czek taki jest czekiem w rozumieniu prawa czekowego[476].

fałszerstwo czeku

4. Niezwykle palący problem fałszerstwa czeku dotyczy w swojej istocie obu wspomnianych postaci czeku. Zasadniczą kwestią pozostaje wówczas pytanie, kogo obciąża ryzyko wypłaty na podstawie sfałszowanego czeku – bank czy wystawcę czeku.

Podstawy i zakres odpowiedzialności zarówno banku, jak i jego klienta należy w takim przypadku ustalić na gruncie ogólnych zasad prawa cywilnego, w związku przede wszystkim z umową łączącą te osoby, czyli wspomnianą umową czekową. Nakłada ona bowiem na obie strony wiele obowiązków, którym uchybienie mogło wpłynąć na realizację sfałszowanego czeku. Należą do nich po stronie klienta banku m.in. obowiązek starannego przechowywania książeczki czekowej, a po stronie banku – m.in. obowiązek badania autentyczności podpisu wystawcy czeku. Każdą więc ze stron umowy czekowej obciążać będą następstwa zdarzeń pochodzących z kręgu przez nią kontrolowanego[477]. Przede wszystkim będzie to jednak bank.

2.3. Obligacje

pojęcie obligacji

1. Obligacja, zgodnie z art. 4 u.o., jest papierem wartościowym emitowanym w serii, w którym emitent stwierdza, że jest dłużnikiem obligatariusza i zobowiązuje się wobec niego do spełnienia określonego świadczenia. Może to być świadczenie pieniężne lub niepieniężne i polegać w pierwszym przypadku na wykupie obligacji, wypłacie oprocentowania, a w drugim przypadku –

[476] Zob. wyrok SN z 22.02.1991 r., III CRN 499/90, OSNC 1992/5, poz. 86; zob. też W. Robaczyński w rozdziale trzynastym, pkt 2.2.4.

[477] Zob. A. Szpunar, *Uwagi o czeku sfałszowanym*, PPH 1993/10–11, s. 1 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

np. na ich zamianie na akcje (zob. np. art. 19 u.o.). Bliższy opis świadczeń emitenta powinny zawierać same obligacje lub warunki ich emisji.

rodzaje obligacji

2. Ze względu na korzyści obligatariusza można wyodrębniać m.in.:
1) obligacje partycypacyjne, czyli z prawem udziału w zyskach emitenta (art. 18 u.o.);
2) obligacje wieczyste, niepodlegające wykupowi, lecz uprawniające obligatariusza do odsetek przez czas nieoznaczony (art. 23 u.o.);
3) obligacje z prawem pierwszeństwa w objęciu akcji emitenta (art. 20 u.o.);
4) obligacje zamienne na akcje emitenta (art. 19 u.o.);
5) obligacje przychodowe, czyli z pierwszeństwem obligatariusza w zaspokojeniu się z pewnej części majątku emitenta (art. 24–27 u.o.).

Natomiast z punktu widzenia charakteru emitenta można rozróżnić:
1) obligacje samorządowe (komunalne), których emitentem jest jednostka samorządu terytorialnego (gmina, powiat, województwo);
2) obligacje przemysłowe (industrialne), emitowane przez osobę prawną prowadzącą działalność gospodarczą.

Obligacje skarbowe nie są objęte regulacją przedstawianej teraz ustawy (będzie o nich mowa poniżej, w pkt 5).

Emitentem obligacji nie może być natomiast osoba fizyczna, choćby prowadziła działalność gospodarczą. Krąg osób prawnych uprawnionych do emisji obligacji określa bliżej art. 2 u.o. Będą nimi m.in. przedsiębiorstwa państwowe, spółki akcyjne, spółdzielnie i towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych.

obligacje przychodowe

3. Za zobowiązania wynikające z obligacji odpowiada emitent w zasadzie całym majątkiem. Jedynie w przypadku obligacji przychodowych może dojść do ograniczenia odpowiedzialności emitenta. Za zobowiązania wynikające z tych obligacji emitent może ponosić odpowiedzialność do pewnej kwoty przychodów lub wartości swojego majątku (art. 24 u.o.). Emitentem obligacji przychodowych mogą być tylko podmioty wskazane w art. 25 u.o.

Oprócz emitenta za zobowiązania z obligacji mogą ponosić odpowiedzialność także poręczyciel oraz gwarant. Można też na rzecz obligatariuszy ustanowić zabezpieczenia rzeczowe w postaci hipoteki lub zastawu rejestrowego (art. 28 i n. u.o.). W takich też przypadkach emitent może zawrzeć umowę z administratorem zabezpieczeń (art. 29 u.o.), a z administratorem hipoteki musi to uczynić (art. 31 ust. 2 u.o.).

Ponadto emitent może zawrzeć z bankiem umowę o reprezentację (art. 78 i n. u.o.). Bank taki pełni wtedy funkcję przedstawiciela ustawo-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wego obligatariuszy. Do jego obowiązków należą w szczególności, okresowa analiza sytuacji finansowej emitenta i niezwłoczne zawiadamianie o niej obligatariuszy, jeżeli stwarza ona realne zagrożenie dla wykonania obowiązków przez emitenta (art. 83 i 84 u.o.).

W ustawie z 2015 r. ponownie postanowiono o zgromadzeniu obligatariuszy, którego uchwały mogą zmieniać warunki emisji obligacji, o ile zgodę wyrazi emitent (art. 7 oraz art. 46 i n. u.o.).

ewidencja obligacji

4. Obligacje nie muszą mieć postaci dokumentu, nawet wtedy gdy nie są wprowadzane do publicznego obrotu papierami wartościowymi (art. 8 u.o.). Mogą pozostawać jedynie zapisem w ewidencji prowadzonej m.in. przez Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych SA, dom maklerski lub bank. Obligacje są bowiem na ogół zbywalne. W przedmiotowej ustawie pozwolono jednak emitentowi na ograniczenie zbywania obligacji imiennych, a nawet wprowadzenie zakazu ich zbycia (art. 17 ust. 2 u.o.). Skoro obligacje mogą być tylko imienne lub na okaziciela (art. 17 ust. 1 u.o.), to przeniesienie praw z nich może nastąpić odpowiednio przez przelew i wydanie dokumentu bądź w drugim przypadku – przez samo wydanie dokumentu lub odpowiedni zapis we wspomnianej ewidencji.

obligacje skarbowe

5. Ustawa o obligacjach nie ma zastosowania do obligacji emitowanych przez Skarb Państwa lub Narodowy Bank Polski. Skarb Państwa może bowiem emitować różnego rodzaju skarbowe papiery wartościowe, w tym obligacje skarbowe, których termin wykupu nie może być krótszy niż rok (365 dni). Bon skarbowy jest natomiast krótkoterminowym papierem wartościowym tego emitenta[478]. Emisje te podlegają przepisom ustawy z 27.08.2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 869), a ich rozmiary ograniczone są ogólnym limitem zadłużenia określanym corocznie w ustawie budżetowej. Emisji tych dokonuje Minister Finansów i on określa szczegółowe warunki emisji skarbowych papierów wartościowych w liście emisyjnym. Zbywane są one odpłatnie na rynku pierwotnym, w kraju lub za granicą[479].

obligacje NBP

6. Spod działania ustawy o obligacjach zostały wyłączone również obligacje i bony emitowane przez Narodowy Bank Polski. Podstawę prawną tych emisji określa ustawa z 29.08.1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U. z 2017 r. poz. 1373 ze zm.). Wystarczy tu poprzestać na stwierdzeniu, że za ich pomocą NBP może realizować swoje główne zadania, a więc przede wszystkim utrzymywać stabilny poziom cen. Emisja tych papierów wartościowych

[478] Zob. rozporządzenie Ministra Finansów z 30.08.2013 r. w sprawie warunków emitowania bonów skarbowych (Dz.U. z 2013 r. poz. 1088).

[479] Zob. np. J. Mojak, *Prawo papierów wartościowych*…, s. 96 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

może zatem być potrzebna do ściągnięcia z rynku nadmiaru pieniądza. Bliżej określono je w uchwale nr 30/2003 Zarządu NBP z 12.09.2003 r. w sprawie emitowania bonów pieniężnych Narodowego Banku Polskiego (Dz.Urz. NBP Nr 15, poz. 24).

2.4. Akcje

natura akcji

1. Akcja jest papierem wartościowym wyrażającym uczestnictwo w spółce akcyjnej. Dlatego też z uwagi na jej ścisłe powiązanie z powstaniem i funkcjonowaniem spółki akcyjnej szerzej o niej napisano w rozdziale poświęconym tej spółce[480]. Tutaj należy zwrócić uwagę tylko na trzy kwestie. Po pierwsze, treść dokumentu akcji została bliżej określona w art. 328 § 1 k.s.h. Tam też wskazano wymagania formalne tego dokumentu (§ 2) oraz rygor nieważności w przypadku uchybienia im (§ 4). Akcje mogą też być wydawane w odcinkach zbiorowych (art. 333 k.s.h.). Akcjonariuszowi przysługuje roszczenie o wydanie dokumentu akcji (art. 328 § 5 k.s.h.). Akcjonariuszowi spółki publicznej przysługuje natomiast uprawnienie do wystawienia imiennego świadectwa depozytowego, kierowane do podmiotu prowadzącego rachunek papierów wartościowych, na którym są zarejestrowane jego akcje (art. 328 § 6 k.s.h.).

rodzaje akcji

Po drugie, akcja może być wyrażona nie tylko dokumentem. W przypadku spółek publicznych będzie to zapis w systemie rejestracji papierów wartościowych prowadzonym przez Krajowy Depozyt Papierów Wartościowych SA, o czym bliżej w dalszej części tego rozdziału. Po trzecie, akcja może być wyemitowana jako imienna lub na okaziciela (art. 334 § 1 k.s.h.) i tym samym

zbywalność akcji

wejdą w rachubę różne sposoby przeniesienia praw, które z niej wynikają. Wobec tego należy się liczyć z występowaniem odrębnych reżimów obrotu akcjami, z punktu widzenia zarówno rodzaju, postaci akcji, jak i charakteru spółki. Obrót akcjami spółek publicznych będzie przedmiotem uwagi w ostatnim podrozdziale. Teraz trzeba zwrócić uwagę tylko na obrót akcjami, które występują w postaci dokumentu.

zbycie akcji imiennej

2. Przeniesienie akcji imiennej, zgodnie z postanowieniem art. 339 k.s.h., wymaga nie tylko pisemnego oświadczenia o tym, lecz także przeniesienia posiadania dokumentu akcji. Znajdą tu więc zastosowanie wszystkie sposoby przeniesienia posiadania, jakie zostały określone w art. 348 i n. k.c.[481] Nie jest więc konieczne wręczenie tego dokumentu nabywcy akcji imien-

[480] Zob. A. Kappes w rozdziale siódmym, pkt 3; zob. też A. Szpunar, *Akcje jako papiery wartościowe*, PiP 1993/11–12.

[481] Zob. W.J. Katner w rozdziale dwunastym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nej. Powinien on jednak zadbać o to, aby zostać wpisany do księgi akcyjnej. Tylko bowiem akcjonariusz posiadający akcje imienne wpisany do tej księgi będzie mógł wykonywać przysługujące mu prawa wobec spółki (art. 343 § 1 k.s.h.).

zbycie akcji okazicielskiej

Przeniesienie akcji na okaziciela, która jest wyrażona wskazanym wcześniej dokumentem, nie jest uregulowane w Kodeksie spółek handlowych. Nie budzi jednak wątpliwości, że na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego będzie można to uczynić przez wydanie dokumentu akcji (art. 921^{12} k.c.). Wątpliwe jest zaś, czy wystarczy w tym przypadku zastosowanie innego sposobu przeniesienia posiadania dokumentu, zwłaszcza określonego w art. 349 i 351 k.c.

ograniczenie zbywalności

Dostrzec trzeba, że zasada zbywalności akcji podlega ograniczeniom wynikającym z ustawy, statutu lub umowy. Ustawowe ograniczenia wynikają nie tylko z przepisów Kodeksu spółek handlowych (zob. np. art. 16, 336, 356 § 2 k.s.h.), lecz także z przepisów pozakodeksowych (np. art. 25 pr. bank.). Statutowe ograniczenia (art. 304 § 2 pkt 4 k.s.h.) będą natomiast mogły dotyczyć tylko akcji imiennych (art. 337 § 2 k.s.h.) i nie mogą polegać na całkowitym wyłączeniu zbycia akcji. Z kolei umowne ograniczenia, nazywane też winkulacją, mogą dotyczyć nie tylko akcji imiennych, lecz także akcji na okaziciela (art. 338 § 1 k.s.h.). Będzie to najczęściej wymagało złożenia dokumentu akcji na przechowanie u osoby trzeciej, co uniemożliwi czasowe rozporządzanie akcją.

2.5. Certyfikaty inwestycyjne i jednostki uczestnictwa

natura certyfikatu

1. Certyfikat inwestycyjny jest papierem wartościowym emitowanym przez zamknięty fundusz inwestycyjny, działający na podstawie ustawy o funduszach inwestycyjnych. Certyfikat wyraża więc uczestnictwo w tym funduszu, lokującym zebrane środki pieniężne w papiery wartościowe i inne prawa majątkowe, bliżej określone w art. 145 ust. 1 ustawy z 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi (Dz.U. z 2018 r. poz. 1355 ze zm.).

treść certyfikatu

Certyfikaty inwestycyjne danego funduszu reprezentują na ogół jednakowe prawa majątkowe. Są nimi przede wszystkim wierzytelności pieniężne wobec funduszu, polegające np. na udziale w dochodach funduszu czy też udziale w aktywach netto funduszu w przypadku jego likwidacji. Certyfikaty inwestycyjne wyrażają również prawo głosu na zgromadzeniu inwestorów. Uczestnikowi funduszu inwestycyjnego może też przysługiwać prawo do żądania wykupu certyfikatu przez fundusz (art. 139 u.f.i.z.). Certyfikat inwestycyjny, podobnie jak akcja, jest niepodzielny.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rodzaje certyfikatów

2. Certyfikat inwestycyjny może być papierem wartościowym imiennym lub na okaziciela (art. 121 u.f.i.z.). Imienne certyfikaty inwestycyjne mogą być uprzywilejowane w zakresie prawa głosu oraz różnić się od siebie np. związanymi z nimi sposobami pobierania opłat obciążających aktywa funduszu.

Przede wszystkim należy jednak rozróżnić:
1) certyfikaty inwestycyjne publiczne, emitowane przez publiczne fundusze inwestycyjne zamknięte i
2) certyfikaty inwestycyjne niepubliczne, emitowane przez niepubliczne fundusze inwestycyjne zamknięte.

Te pierwsze mogą być tylko papierami wartościowymi na okaziciela (art. 121 ust. 1 u.f.i.z.).

Certyfikaty inwestycyjne nie mogą mieć formy dokumentu (art. 122 u.f.i.z.) i podlegają zarejestrowaniu w depozycie papierów wartościowych (art. 123 ust. 1 u.f.i.z.).

jednostki uczestnictwa

3. Z kolei uczestnicy otwartych funduszy inwestycyjnych i specjalistycznych funduszy inwestycyjnych otwartych otrzymują jednostki uczestnictwa. Na żądanie uczestnika funduszu są one odkupywane przez fundusz. Z chwilą odkupienia jednostki uczestnictwa są umarzane z mocy prawa (art. 82 u.f.i.z.). Następuje to po cenie wynikającej z podzielenia wartości aktywów netto funduszu przez liczbę jednostek ustaloną na podstawie rejestru uczestników funduszu w dniu wyceny (art. 86 ust. 1 u.f.i.z.).

Jednostka uczestnictwa nie może być zbyta przez uczestnika funduszu na rzecz osób trzecich. Podlega jednak dziedziczeniu, wchodzi w skład spadku uczestnika funduszu. Może też być przedmiotem zastawu (art. 83 ust. 2–4 u.f.i.z.).

Jednostki uczestnictwa nie są papierami wartościowymi. Słusznie podkreślono, że jednostka uczestnictwa służy realizacji zadań ewidencyjno-rozrachunkowych, a nie reprezentuje prawa majątkowego[482].

2.6. Listy zastawne

emitent listu zastawnego

1. List zastawny jest papierem wartościowym, który służy do zdobywania środków finansowych, zwłaszcza na budownictwo mieszkaniowe. Zasady

[482] M. Michalski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 19, *Prawo papierów wartościowych*, red. A. Szumański, Warszawa 2006, s. 659; zob. też F. Zoll, *Klauzule dokumentowe. Prawo dokumentów dłużnych ze szczególnym uwzględnieniem papierów wartościowych*, Warszawa 2004, s. 135, przypis 2.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

emisji, zbywania, nabywania, wykupu i zabezpieczania tych papierów wartościowych reguluje ustawa z 29.08.1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych (Dz.U. z 2016 r. poz. 1771 ze zm.). Listy mogą emitować tylko banki hipoteczne, których przedmiot działania jest odmienny od innych banków i został bliżej określony we wskazanej ustawie (art. 12 i n. u.l.z.b.h.). Ze środków uzyskanych z emisji listów zastawnych banki refinansują kredyty zabezpieczone hipoteką oraz nabyte wierzytelności innych banków z tytułu udzielonych przez nie kredytów zabezpieczonych hipoteką (art. 14 u.l.z.b.h.).

natura listu zastawnego

2. Listy zastawne, podobnie jak obligacje, inkorporują wierzytelności pieniężne, ponieważ ich emitent zobowiązuje się do określonych świadczeń pieniężnych, polegających na wypłacie odsetek i wykupie tych listów zgodnie z warunkami emisji.

List zastawny może być papierem wartościowym imiennym lub na okaziciela, emitowanym w formie dokumentu albo w tzw. postaci zdematerializowanej, czyli zapisu komputerowego.

Zarówno emisja, jak i obrót mogą się odbywać na rynku regulowanym, a także poza tym rynkiem. Do emisji, obrotu i wykupu listów zastawnych znajdą zastosowanie również przepisy ustawy o obligacjach[483].

rodzaje listów zastawnych

3. Zasadnicze znaczenie dla listów zastawnych ma jednak ich zabezpieczenie. Z uwagi na kryterium źródła zabezpieczającego wywiązanie się banku z zobowiązań z wystawionych listów rozróżnia się:

1) hipoteczny list zastawny, wyemitowany na podstawie wierzytelności banku hipotecznego zabezpieczonych hipotekami ustanowionymi zgodnie z ustawą o księgach wieczystych i hipotece;
2) publiczny list zastawny, którego podstawę emisji stanowi kredyt zabezpieczony gwarancją lub poręczeniem takich podmiotów, jak np.: Skarb Państwa, NBP, Europejski Bank Centralny, rządy państw członkowskich UE, albo też jego podstawę stanowi wierzytelność banku hipotecznego z tytułu kredytów udzielonych tym podmiotom bądź nawet jednostkom samorządu terytorialnego (art. 3 u.l.z.b.h.).

Sprawdzanie tych zabezpieczeń powierzono powiernikowi, którego powołuje KNF w celu sprawowania nadzoru nad działalnością banku hipotecznego (art. 27 i n. u.l.z.b.h.). Wszystko to stanowi o wysokim bezpieczeństwie inwestycyjnym listów zastawnych.

[483] Zob. pkt 2.3 tego rozdziału.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Ścisłe powiązanie listów zastawnych z działalnością kredytową ich emitentów oznacza więc, że środki pozyskane z emisji listów umożliwiają udzielanie kredytów, których spłata służy z kolei wypełnianiu zobowiązań banku hipotecznego wobec posiadaczy listów zastawnych.

3. Publiczne proponowanie nabycia papierów wartościowych

3.1. Podstawowe pojęcia i reguły rynku kapitałowego

regulacje prawne

1. Podstawowe reguły publicznego nabywania papierów wartościowych określają przede wszystkim trzy ustawy:

1) o obrocie instrumentami finansowymi;
2) o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych;
3) o nadzorze nad rynkiem kapitałowym.

Konstytuują one rynek kapitałowy, czyli rynek papierów wartościowych i innych instrumentów finansowych. Podstawowymi pojęciami tego rynku są instrument finansowy i oferta publiczna.

instrumenty finansowe

2. Instrumentami finansowymi są oprócz papierów wartościowych także pewne prawa majątkowe, bliżej wskazane w pierwszej z wymienionych ustaw. Są nimi m.in.: tytuły uczestnictwa w instytucjach zbiorowego inwestowania (np. jednostki uczestnictwa), finansowe kontrakty terminowe, opcje kupna lub sprzedaży instrumentów finansowych, pochodne instrumenty towarowe (art. 2 ust. 1 pkt 2 u.o.i.f.). Polski ustawodawca szeroko określił zatem formalnie zamknięty katalog instrumentów finansowych. Włączył do niego również instrumenty finansowe funkcjonujące na rozwiniętych europejskich rynkach kapitałowych[484].

W pierwszej z wymienionych ustaw bliżej wskazano również postacie papierów wartościowych, które mogą wystąpić na rynku kapitałowym. Są nimi zwłaszcza akcje i obligacje, ale także inne papiery wartościowe wyemitowane na podstawie właściwych przepisów prawa, a więc m.in. certyfikaty inwestycyjne, kwity depozytowe, a nawet prawa pochodne (art. 3 pkt 1 u.o.i.f.). Tymi ostatnimi są tzw. emisyjne instrumenty finansowe, w których instrumentem bazowym są papiery wartościowe[485]. Inkorporują one uprawnienia do naby-

[484] A. Chłopecki, *Publiczny obrót i instrumenty finansowe – redefiniowanie podstawowych pojęć prawa rynku kapitałowego*, PPH 2005/11.

[485] A. Chłopecki, *Instrumenty finansowe na rynku kapitałowym*, PPH 2004/7, s. 14 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

cia lub objęcia wskazanych w nich papierów wartościowych. Mogą też być wykonane za pomocą rozliczenia pieniężnego.

oferta publiczna

3. Ofertę publiczną zdefiniowano w drugiej z wymienionych ustaw. Jest nią udostępnianie na terytorium naszego kraju co najmniej 150 osobom lub nieoznaczonemu adresatowi informacji o papierach wartościowych i warunkach ich nabycia, stanowiącej dostateczną podstawę do podjęcia decyzji o ich nabyciu, przy czym informacja ta może być udostępniana w dowolny sposób i w dowolnej formie (art. 3 ust. 1 u.o.p.). Oferta ta służy zatem do publicznego proponowania nabycia papierów wartościowych. Niedopuszczalne jest w takich przypadkach jakiekolwiek inne proponowanie nabycia papierów wartościowych niż w drodze oferty publicznej. Nie dotyczy to jednak m.in. weksli, czeków i bankowych papierów wartościowych (art. 2 u.o.p.).

rynek kapitałowy

4. Zasadniczymi cechami rynku kapitałowego są przede wszystkim:
1) dematerializacja papierów wartościowych,
2) skoncentrowanie obrotu,
3) pośrednictwo firmy inwestycyjnej.

Zwróćmy uwagę na te kwestie.

3.2. Dematerializacja papierów wartościowych

dematerializacja

1. Niejednokrotnie już zostało wskazane, że papier wartościowy nie musi występować w postaci dokumentu. Wynika to nie tylko z wcześniej wspomnianej konieczności, a mianowicie z ogromnej liczby emitowanych papierów wartościowych, lecz także z korzyści, które są rezultatem przede wszystkim zastosowania nowoczesnych technik elektronicznych. Wziął to pod uwagę również nasz ustawodawca i obecnie w pierwszej z wymienionych ustaw postanowił, że papiery wartościowe będące przedmiotem oferty publicznej lub dopuszczone do obrotu na rynku regulowanym nie mają formy dokumentu. Dotyczy to również papierów wartościowych wprowadzonych nie tylko do alternatywnego systemu obrotu oraz emitowanych przez Skarb Państwa lub NBP (art. 5 ust. 1 i 2 u.o.i.f.).

Dematerializacja wymaga odpowiednio zorganizowanego i dobrze funkcjonującego systemu rejestracji papierów wartościowych. Jest nim depozyt papierów wartościowych (art. 3 pkt 21 u.o.i.f.). Jego prowadzenie powierzono Krajowemu Depozytowi Papierów Wartościowych SA w Warszawie. Emitent jest obowiązany do zawarcia z tą właśnie spółką umowy o rejestrację w depozycie papierów wartościowych (art. 5 ust. 4 i 5 u.o.i.f.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rachunki papierów wartościowych

2. Z koniecznym i tym razem uproszczeniem – należy zwrócić uwagę jeszcze na co najmniej trzy kwestie. Po pierwsze, wskazany system rejestracji obejmuje rachunki papierów wartościowych i konta depozytowe prowadzone zarówno przez KDPW, jak i przez inne podmioty upoważnione do tego ustawowo, z którymi KDPW zawarł umowę o uczestnictwo w depozycie papierów wartościowych (art. 52 ust. 1 u.o.i.f.), a więc firmy inwestycyjne, czyli np. domy maklerskie, banki prowadzące działalność maklerską. Podmioty te prowadzą rachunki, na których zapisywane są zdematerializowane papiery wartościowe (art. 4 ust. 1 u.o.i.f.). Na rachunkach tych są dokonywane również zapisy wynikające z obrotu papierami wartościowymi. Depozyt ten służy nie tylko do ustalenia stanu posiadania danych papierów wartościowych przez określoną osobę, lecz także do nadzorowania zgodności wielkości emisji z liczbą papierów wartościowych znajdujących się w obrocie (art. 48 ust. 2 pkt 2 u.o.i.f.).

Po drugie, prawa ze zdematerializowanych papierów wartościowych powstają dopiero z chwilą ich zapisania po raz pierwszy na rachunku papierów wartościowych (art. 7 ust. 1 u.o.i.f.). W przepisie tym wyrażono również domniemanie, że prawa ze zdematerializowanych papierów wartościowych przysługują osobie będącej posiadaczem tego rachunku.

świadectwo depozytowe

Po trzecie, podmioty prowadzące rachunki papierów wartościowych obowiązane są na żądanie posiadacza takiego rachunku wystawiać mu imienne świadectwo depozytowe (art. 9 ust. 1 u.o.i.f.). Dotyczy ono określonego rodzaju papierów wartościowych i może wskazywać tylko część papierów wartościowych zapisanych na rachunku. Treść świadectwa musi odpowiadać wymaganiom bliżej określonym w art. 10 ust. 1 u.o.i.f. Świadectwo depozytowe służy do realizacji uprawnień wynikających z papierów wartościowych wskazanych w jego treści. Uczestnictwo w walnym zgromadzeniu akcjonariuszy spółki publicznej wymaga jednak imiennego zaświadczenia o prawie uczestnictwa, wystawionego przez podmiot prowadzący rachunek papierów wartościowych (art. 406^3 § 2, 3 i 4 k.s.h. oraz art. 10a u.o.i.f.).

3.3. Zasadnicze cechy rynku regulowanego

rynek regulowany

1. Odrzucenie przez współczesnego ustawodawcę zasady przymusu rynku regulowanego oznacza przede wszystkim, że obrót instrumentami finansowymi może być zorganizowany na rynku regulowanym albo w alternatywnym systemie obrotu (art. 3 pkt 9 u.o.i.f.).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rynkiem regulowanym, zgodnie z postanowieniem art. 14 u.o.i.f., jest zorganizowany system obrotu instrumentami finansowymi dopuszczonymi do tego obrotu, charakteryzujący się następującymi właściwościami:
1) działający w sposób stały;
2) zapewniający inwestorom powszechny i równy dostęp do informacji rynkowej w tym samym czasie, przy kojarzeniu ofert nabycia i zbycia instrumentów finansowych;
3) zapewniający również jednakowe warunki nabywania i zbywania tych instrumentów;
4) podlegający nadzorowi właściwego organu na zasadach określonych w przepisach prawa;
5) uznany przez państwo członkowskie UE za spełniający te warunki;
6) wskazany Komisji Europejskiej jako rynek regulowany.

Rynkami regulowanymi w Polsce są:
1) rynek giełdowy, organizowany przez spółkę prowadzącą giełdę; jest nią GPW;
2) rynek pozagiełdowy, organizowany przez spółkę prowadzącą rynek pozagiełdowy, jest nią BondSpot SA w Warszawie.

Zaznaczyć należy, że zarówno spółka prowadząca giełdę, jak i spółka prowadząca rynek pozagiełdowy może organizować rynki wyodrębnione pod względem:
1) rodzaju instrumentów finansowych,
2) rodzaju emitentów instrumentów finansowych.

Ponadto spółka prowadząca giełdę może w ramach organizowanego rynku giełdowego wyodrębnić rynek oficjalnych notowań giełdowych, spełniający dodatkowe wymagania dotyczące emitentów papierów wartościowych oraz papierów wartościowych będących przedmiotem obrotu na tym rynku (art. 16 u.o.i.f. i rozporządzenie Ministra Finansów z 25.04.2019 r. w sprawie szczegółowych warunków, jakie musi spełniać rynek oficjalnych notowań oraz emitenci papierów wartościowych dopuszczonych do obrotu na tym rynku, Dz.U. poz. 803).

Na rynku regulowanym na ogół obowiązują następujące wymogi:
1) przedmiotem obrotu mogą być papiery wartościowe objęte zatwierdzonym prospektem emisyjnym;
2) papiery te zostały dopuszczone do takiego obrotu;
3) obrót ten dokonywany jest za pośrednictwem firmy inwestycyjnej (art. 19 u.o.i.f.; zob. też rozporządzenie Ministra Finansów z 12.04.2019 r. w sprawie szczegółowych warunków, jakie musi spełniać rynek regulowany oraz platforma aukcyjna, Dz.U. poz. 726).

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

alternatywny system obrotu

2. Alternatywny system obrotu może być zorganizowany zarówno przez firmę inwestycyjną, jak i przez spółkę prowadzącą rynek regulowany. Jest to wielostronny system obrotu dokonywany poza rynkiem regulowanym, zapewniający koncentrację podaży i popytu w sposób umożliwiający bezpieczne zawieranie transakcji pomiędzy uczestnikami tego systemu. Przedmiotem obrotu mogą być instrumenty finansowe (art. 3 pkt 2 i art. 78 ust. 1 u.o.i.f. oraz powołane wcześniej rozporządzenie Rady Ministrów z 12.04.2019 r.).

transakcja giełdowa

3. Rozmiar obrotów oraz przewodnia rola GPW wymagają jeszcze zasygnalizowania reguł dotyczących przebiegu transakcji giełdowej. Należy zwrócić uwagę na co najmniej trzy kwestie.

Po pierwsze, stronami transakcji mogą być w zasadzie tylko firmy inwestycyjne. Z pominięciem odstępstw bliżej określonych w art. 31 u.o.i.f. dokonanie takiej czynności przez inne podmioty powoduje jej nieważność.

Transakcje te dochodzą do skutku na podstawie zleceń maklerskich, czyli ofert kupna lub sprzedaży papierów wartościowych albo instrumentów finansowych, składanych przez wspomniane podmioty działające w imieniu własnym, lecz na rachunek własny albo klienta.

Po drugie, ustalenie ceny papieru wartościowego (notowanie) jest zależne od centralnie zestawianych i porządkowanych zleceń maklerskich. Na GPW są dwa sposoby notowań: w systemie jednolitego kursu oraz w systemie ciągłym (§ 134 i n. regulaminu Giełdy w brzmieniu przyjętym Uchwałą Nr 1/1110/2006 Rady Giełdy z 4.01.2006 r., tekst ujednolicony według stanu prawnego na 1.01.2014 r., www.gpw.pl). Kurs jednolity określa makler specjalista na podstawie wszystkich przyjętych zleceń na dany papier wartościowy, a więc złożonych przed rozpoczęciem notowań. Natomiast w drugim przypadku jest to zależne od sukcesywnie składanych zleceń kupna i sprzedaży. Cena, po jakiej zawierane są transakcje, jest więc zawsze wypadkową sił popytu i podaży występujących na rynku. Poza systemem notowań ciągłych oraz kursu jednolitego zawierane są transakcje pakietowe (§ 154 tego regulaminu).

Po trzecie, transakcje giełdowe dochodzą do skutku w wyniku funkcjonalnie zróżnicowanego cyklu działań podejmowanych podczas trwania sesji giełdowych, które odbywają się regularnie na tzw. parkiecie, czyli w siedzibie giełdy. W ramach sesji można bowiem wyodrębnić wiele płynnie podejmowanych działań, ściśle z sobą zespolonych. Z tego też powodu transakcja giełdowa może być rozumiana jako prowadzony na parkiecie giełdy proces kształtowania umowy zobowiązującej do przeniesienia papierów wartościowych. W jej wyniku dojdzie więc do nabycia przez klienta firmy inwestycyj-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nej praw z określonego papieru wartościowego. Nastąpi to jednak dopiero z chwilą dokonania odpowiedniego zapisu na rachunku papierów wartościowych, po zarejestrowaniu w KDPW na właściwych kontach depozytowych (art. 7 ust. 2 i 4 u.o.i.f.).

Reguły te będą również odpowiednio stosowane do instrumentów finansowych, które nie są papierami wartościowymi. Transakcje takie nie są grą ani zakładem. Tak jest nawet wtedy, gdy rzeczywiste spełnienie wzajemnych świadczeń jest wyłączone, a tylko jedna ze stron jest obowiązana zapłacić różnicę między umówioną ceną sprzedaży a ceną rynkową w czasie wykonania umowy. Nie znajdą więc do nich zastosowania ani art. 413 k.c., ani też przepisy ustawy z 19.11.2009 r. o grach hazardowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 847).

3.4. Firmy inwestycyjne i inni uczestnicy rynku kapitałowego

firma inwestycyjna

1. Zarówno oferta publiczna, jak i obrót instrumentami finansowymi na rynku regulowanym wymagają na ogół, jak już wspomniano, pośrednictwa firmy inwestycyjnej. Takimi firmami są domy maklerskie, banki prowadzące działalność maklerską oraz zagraniczne firmy inwestycyjne, a nawet zagraniczne osoby prawne z państw należących do OECD oraz WTO, prowadzące w naszym kraju działalność maklerską. Podmioty te mogą w szczególności zawierać umowę o pośrednictwo w zorganizowanym obrocie instrumentami finansowymi, nazywaną też umową o pośrednictwo giełdowe, umową zlecenia maklerskiego, umową o świadczenie usług brokerskich. W aktualnym brzmieniu art. 73 ust. 1 u.o.i.f. została ona wskazana jako umowa o wykonywanie zleceń nabycia lub zbycia instrumentów finansowych[486]. Umowa ta powinna być zawarta w formie pisemnej do celów dowodowych, a w przypadku umowy zawieranej z klientem detalicznym – w formie pisemnej pod rygorem nieważności. Na jej podstawie firma inwestycyjna zobowiązuje się do nabywania lub zbywania instrumentów finansowych na rachunek swojego klienta. Będzie więc występowała w roli zastępcy pośredniego, zawierając transakcje w imieniu własnym.

Znajdą tu zastosowanie zarówno przepisy o zleceniu (art. 734 i n. k.c.), jak i o komisie (art. 765 i n. k.c.). Pierwsze – przy ustalaniu treści i skutków wzmiankowanej umowy pośrednictwa, a drugie – przy wykonywaniu już zleceń nabycia lub zbycia instrumentów finansowych.

[486] Zob. przede wszystkim M. Romanowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 9, *Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, red. W.J. Katner, Warszawa 2010, s. 116 i n.; K. Zacharzewski, *Umowa o pośrednictwo giełdowe*, Toruń 2008.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Ponadto firma inwestycyjna mocą tej umowy zobowiązuje się na ogół również do prowadzenia rachunku papierów wartościowych i ściśle z nim związanego rachunku pieniężnego. Zrealizowanie wspomnianego zlecenia znajdzie bowiem odpowiedni wyraz w zapisach na tych rachunkach.

Firmy inwestycyjne świadczą również inne usługi, zwłaszcza polegające na proponowaniu nabycia papierów wartościowych nowej emisji (umowa o oferowanie instrumentów finansowych, art. 72 u.o.i.f.), zarządzaniu maklerskimi instrumentami finansowymi (umowa o zarządzanie portfelem, art. 75 u.o.i.f.), czy też polegające na doradzaniu przez sporządzenie rekomendacji dotyczącej wspomnianych instrumentów (umowa o doradztwo inwestycyjne, art. 76 u.o.i.f.). Mogą one również organizować alternatywny system obrotu na podstawie własnego regulaminu, który określa zwłaszcza tryb i warunki zawierania transakcji w tym obrocie (art. 78 i n. u.o.i.f.).

fundusze inwestycyjne

2. Inwestorzy mogą być:
1) indywidualni – to wszelkie podmioty prawa cywilnego, oraz
2) zbiorowi – to przede wszystkim fundusze inwestycyjne, lokujące środki pieniężne zebrane na ogół publicznie w instrumenty finansowe.

Działają one na podstawie ustawy o funduszach inwestycyjnych i występują w dwóch zasadniczych postaciach: otwartych i zamkniętych. Uczestnicy pierwszych otrzymują, jak już to wcześniej wskazano, jednostki uczestnictwa, które podlegają nie zbyciu, ale odkupieniu przez fundusz (art. 82 i n. u.f.i.z.), natomiast uczestnicy funduszy inwestycyjnych zamkniętych otrzymują certyfikaty inwestycyjne, które są papierami wartościowymi na ogół przeznaczonymi do obrotu na rynku uregulowanym lub w alternatywnym systemie obrotu.

3. Do zadań KDPW należy nie tylko prowadzenie wspomnianego depozytu papierów wartościowych, lecz także prowadzenie rozliczeń i rozrachunku transakcji w papierach wartościowych (art. 48 u.o.i.f.). Zadania te są wykonywane we współdziałaniu z uczestnikami, którymi są przede wszystkim podmioty prowadzące rachunki papierów wartościowych oraz emitenci zdematerializowanych papierów wartościowych. Bliżej to współdziałanie określa umowa o uczestnictwo (art. 52 u.o.i.f.).

Komisja Nadzoru Finansowego

4. Nadzór nad rynkiem kapitałowym sprawuje KNF. Jest ona kolegialnym, centralnym organem administracji rządowej. Organizację KNF, w tym jej skład, reguluje ustawa o nadzorze nad rynkiem finansowym. Natomiast zasady działania tej komisji na rynku kapitałowym bliżej określa ustawa o nadzorze nad rynkiem kapitałowym. Zasadniczym celem tej regulacji jest zapewnienie prawidłowego funkcjonowania rynku kapitałowego, w szczególności

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

bezpieczeństwa obrotu oraz ochrony inwestorów i innych uczestników tego rynku, a także przestrzeganie reguł uczciwego obrotu. Nadzorowi KNF poddano więc nie tylko firmy inwestycyjne, lecz także podmioty działające na podstawie ustaw o funduszach inwestycyjnych oraz ustawa z 26.10.2000 r. o giełdach towarowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 312). W ustawach dotyczących tych podmiotów należy szukać bliższego określenia kompetencji KNF.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział osiemnasty

ZARYS PRAWA SPADKOWEGO

1. Pojęcia podstawowe

1.1. Dziedziczenie

pojęcie dziedziczenia

1. Dziedziczenie jest to przejście praw i obowiązków majątkowych z osoby zmarłej na jej spadkobierców. Jest to nabycie pod tytułem ogólnym (sukcesja uniwersalna), co oznacza, że spadkobiercy wchodzą w ogół sytuacji prawnej spadkodawcy. Dziedziczenie dotyczy zatem całości (lub ułamkowo określonej części) majątku spadkowego, nie zaś poszczególnych jego składników[487].

2. Aby dziedziczyć, trzeba być powołanym do spadku. Powołanie do spadku oznacza tytuł, na podstawie którego spadkobierca dziedziczy. Zgodnie z art. 926 § 1 k.c. powołanie do spadku może wynikać z ustawy lub testamentu. Odpowiednio mówimy o dziedziczeniu ustawowym lub testamentowym. Dziedziczenie ustawowe wchodzi w grę, jeżeli spadkodawca nie pozostawił testamentu lub jeśli pozostawiony przez niego testament okazał się nieważny. Możliwa jest sytuacja, w której rozrządzenie testamentowe obejmować będzie tylko część spadku. Wówczas w odniesieniu do pozostałej części wejdzie w grę dziedziczenie ustawowe. Podobna sytuacja zaistnieje, gdy ktoś spośród spadkobierców testamentowych nie chce lub nie może być spadkobiercą.

[487] Obszerniej na temat prawa spadkowego zob. m.in.: *System Prawa Cywilnego*, t. 4, *Prawo spadkowe*, red. J.S. Piątowski, Ossolineum 1986; E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1997; J.S. Piątowski, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2002; zob. także komentarze do księgi czwartej Kodeksu cywilnego – M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz,* t. 2, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2003; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2003.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

spadkobierca

3. Spadkobiercą może być zarówno osoba fizyczna, jak i osoba prawna. Osoba fizyczna może dziedziczyć na podstawie ustawy lub testamentu. W przypadku osób prawnych regułą jest dziedziczenie ustawowe. Wyjątkiem jest sytuacja, w której nie będzie powołanego do dziedziczenia na podstawie ustawy żadnego spadkobiercy z kręgu rodziny spadkodawcy. Wówczas dziedziczyć może gmina (a w pewnym przypadku także Skarb Państwa) jako tzw. spadkobierca konieczny.

Spadkobierca będący osobą fizyczną musi żyć w chwili otwarcia spadku (tj. w chwili śmierci spadkodawcy). Osoba ta nie musi być już urodzona – zgodnie z art. 927 § 2 k.c. dziecko w chwili otwarcia spadku już poczęte może być spadkobiercą, jeśli urodzi się żywe. Osoba prawna także musi istnieć w chwili otwarcia spadku. Wyjątkiem jest dziedziczenie testamentowe na podstawie art. 927 § 3 k.c. przez fundację, która została dopiero ustanowiona przez spadkodawcę w tym testamencie, pod warunkiem wpisania jej do rejestru w terminie 2 lat od ogłoszenia testamentu.

niegodność dziedziczenia

4. W niektórych przypadkach spadkobierca – zarówno ustawowy, jak i testamentowy – może być uznany przez sąd za niegodnego dziedziczenia. Niegodność dziedziczenia oznacza stan, w którym spadkobierca zostaje odsunięty od dziedziczenia na podstawie orzeczenia sądu ze względu na swoje rażąco naganne postępowanie. Spadkobierca niegodny zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku (art. 928 § 2 k.c.). Zgodnie z art. 928 § 1 k.c. uznać za niegodnego można spadkobiercę, który: popełnił ciężkie umyślne przestępstwo przeciwko spadkodawcy, albo nakłonił spadkodawcę podstępem lub groźbą do sporządzenia lub odwołania testamentu, albo przeszkodził mu w ten sposób, albo umyślnie ukrył, zniszczył, podrobił lub przerobił testament, albo świadomie skorzystał z takiego testamentu.

O uznanie za niegodnego może wystąpić każdy, kto ma w tym interes, w terminie roku od dowiedzenia się o przyczynie niegodności, jednak nie później niż przed upływem 3 lat od otwarcia spadku (art. 929 k.c.). Nie można jednak uznać za niegodnego spadkobiercy, któremu spadkodawca przebaczył (art. 930 § 1 k.c.)[488].

zrzeczenie się dziedziczenia

5. Spadkobierca może się zrzec dziedziczenia po określonym spadkodawcy na podstawie umowy zawartej między tymi osobami w formie aktu notarialnego (art. 1048 k.c.).

[488] Obszerniej na temat niegodności dziedziczenia zob. A. Szpunar, *Z problematyki niegodności dziedziczenia*, NP 1981/2; J.S. Piątowski [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 4, red. J.S. Piątowski, s. 106 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1.2. Spadek

pojęcie spadku

1. W skład spadku wchodzą prawa i obowiązki majątkowe zmarłego. Oznacza to, że spadkobiercy dziedziczą nie tylko aktywa, lecz także pasywa (długi). Zgodnie natomiast z art. 922 § 2 k.c. nie wchodzą do spadku prawa ani obowiązki osobiste, ani prawa, które przechodzą na określone osoby, niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (np. prawo do najmu lokalu mieszkalnego)[489].

W przypadku istnienia między małżonkami wspólności małżeńskiej do spadku wchodzi część (co do zasady połowa) wspólnego majątku małżonków. Pozostała część stanowi wówczas wyłączną własność małżonka pozostałego przy życiu i nie podlega dziedziczeniu.

2. Spadkobierca nabywa spadek z mocy prawa z chwilą otwarcia spadku (art. 925 k.c.). Otwarcie spadku następuje z chwilą śmierci spadkodawcy (art. 924 k.c.).

2. Dziedziczenie ustawowe

spadkobiercy ustawowi

1. Do niedawna krąg spadkobierców ustawowych był w naszym prawie bardzo ograniczony, np. dziadkowie nie dziedziczyli po swoich wnukach, ciotka nie dziedziczyła po siostrzeńcu itd. Prowadziło to do konsekwencji powszechnie odbieranych jako niesprawiedliwe. Aby zminimalizować negatywne skutki takich sytuacji, podjęto prace legislacyjne zmierzające do poszerzenia kręgu osób dziedziczących z ustawy. Stosowne zmiany wprowadzono w 2009 r., zaś pewne późniejsze korekty weszły w życie w 2011 r. Ustalenie konkretnych dat ma znaczenie z tego względu, że znowelizowane przepisy stosuje się do spadków otwartych po ich wejściu w życie.

Spadkobiercami ustawowymi są: małżonek, zstępni (dzieci, wnuki, prawnuki), rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa, dziadkowie, zstępni dziadków, dzieci małżonka. Spadkobiercy ci dzielą się na kolejne grupy (klasy). Zasady dziedziczenia ustawowego określone są w art. 931–940 k.c. Wąskie ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na bardzo szczegółowe ich przedstawienie. Zaprezentowane będą zatem kwestie najbardziej podstawowe.

Do pierwszej grupy spadkobierców ustawowych zalicza się zstępnych. Zstępni bliżsi stopniem wyłączają dalszych (np. jeżeli żyje syn, to nie dziedziczy wnuk). Jeżeli żyje choćby jeden zstępny, to żaden inny krewny nie

[489] Por. E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz*…, s. 9 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633 Wojciech Robaczyński

dziedziczy. Jednak zawsze wraz ze zstępnymi dziedziczy równolegle małżonek. Małżonek spadkodawcy i zstępni dziedziczą w częściach równych, z tym że minimalny udział małżonka wynosi 1/4 spadku (art. 931 § 1 k.c.).

Następna grupa spadkodawców obejmuje rodziców. Wraz z nimi dziedziczy także małżonek, któremu przypada wtedy zawsze połowa spadku. Drugą połowę dziedziczą w równych częściach rodzice spadkodawcy (art. 932 § 1 i 2 k.c.). Do kolejnej grupy należą rodzeństwo i jego zstępni. Jeżeli jednak żyją oboje rodzice, którzy dziedziczą wraz z małżonkiem, to rodzeństwo nie dziedziczy. Rodzeństwo dziedziczy wtedy, gdy choćby jedno z rodziców nie dożyło otwarcia spadku – w takiej sytuacji udział, który przypadałby temu rodzicowi, dziedziczy rodzeństwo w równych częściach (art. 932 § 4 k.c.). Jeśli jednak nie ma rodzeństwa ani zstępnych rodzeństwa, to zgodnie z nowym art. 932 § 6 k.c. drugie z rodziców dziedziczy połowę (drugą połowę dziedziczy małżonek). Jeśli którekolwiek z rodzeństwa nie dożyło otwarcia spadku, ale pozostawiło zstępnych, to zstępni ci dziedziczą część przypadającą na rodzeństwo w częściach równych (art. 932 § 5 k.c.). Udział spadkowy małżonka, który dziedziczy w zbiegu z rodzicami, rodzeństwem i zstępnymi rodzeństwa spadkodawcy, wynosi połowę spadku (art. 933 § 1 k.c.), natomiast w braku zstępnych spadkodawcy, jego rodziców, rodzeństwa i ich zstępnych cały spadek przypada małżonkowi spadkodawcy (art. 933 § 2 k.c.).

W kolejnej grupie pojawiają się dziadkowie spadkodawcy i ich zstępni. Dziadkowie dziedziczą w równych częściach, jeśli spadkodawca nie pozostawił osób, które były wyżej wymienione (art. 934 § 1 k.c.). Jeśli którekolwiek z dziadków nie dożyło otwarcia spadku, jego udział przypada jego zstępnym (art. 934 § 2 k.c.). Chodzi tu zatem o wujka (stryja) lub ciotkę spadkodawcy. W braku zstępnych tego dziadka przypadający na niego udział dziedziczą pozostali dziadkowie w częściach równych (art. 934 § 3 k.c.).

Wreszcie w kolejnej grupie dziedziczą dzieci małżonka spadkodawcy, których żadne z rodziców nie dożyło otwarcia spadku (art. 934^1 k.c.). Dziedziczą oni jednak tylko wtedy, gdy nie ma osób wymienionych wyżej. Chodzi tu zatem o pasierba, którego żadne z rodziców nie dożyło otwarcia spadku.

dziedziczenie przez małżonka

2. Poza powyższymi regułami dziedziczenia ustawowego małżonek dziedziczący z ustawy w zbiegu z innymi spadkobiercami, wyjąwszy zstępnych spadkodawcy, którzy mieszkali z nim w chwili jego śmierci, może żądać ponad swój udział przedmiotów urządzenia domowego, z których korzystał sam lub wraz ze spadkodawcą za jego życia (tzw. ustawowy zapis naddziałowy – art. 939 k.c.).

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Z kolei małżonek nie dziedziczy, jeśli między małżonkami istniała orzeczona przez sąd separacja (art. 935[1] k.c.). Natomiast zgodnie z art. 940 k.c. małżonek może być wyłączony od dziedziczenia na podstawie orzeczenia sądu, jeżeli spadkodawca wystąpił o orzeczenie rozwodu lub separacji z jego winy, a żądanie to było uzasadnione.

dziedziczenie przez gminę i Skarb Państwa

3. Jeżeli spadkodawca nie pozostawił małżonka, ani żadnych osób należących do kręgu spadkobierców ustawowych, spadek przypada jako spadkobiercy ustawowemu gminie ostatniego zamieszkania spadkodawcy. Jeżeli nie można ustalić miejsca zamieszkania albo znajduje się ono za granicą, spadek przypada Skarbowi Państwa (art. 935 k.c.).

3. Dziedziczenie testamentowe

3.1. Uwagi ogólne

swoboda testowania

1. W prawie spadkowym obowiązuje zasada swobody testowania, z której wynika, że spadkobierca może w testamencie w zasadzie dowolnie rozporządzać swoim majątkiem na wypadek śmierci. Swobodne rozporządzanie majątkiem jest możliwe jednak tylko w testamencie (art. 941 k.c.). Pozostawienie ważnego testamentu wyłącza dziedziczenie na podstawie ustawy, ponieważ spadek dziedziczą wtedy wyłącznie spadkobiercy powołani w testamencie. Niektórym spadkobiercom ustawowym pominiętym w testamencie przez spadkodawcę przysługuje jednak roszczenie o zachowek.

testament

Testament może być sporządzony tylko przez jednego spadkodawcę (testatora). Nie mogą zatem dokonać wspólnego rozporządzenia majątkiem w jednym testamencie np. oboje małżonkowie, lecz każde z nich powinno sporządzić swój własny, odrębny testament, w którym powoła do spadku wskazane przez siebie osoby. Testament jest czynnością prawną odwołalną, przy czym zarówno sporządzenie testamentu, jak i jego odwołanie wymagają pełnej zdolności do czynności prawnych. Odwołanie testamentu może nastąpić albo przez sporządzenie nowego, albo przez zniszczenie testamentu czy pozbawienie go cech, od których zależy jego ważność, a także przez dokonanie w testamencie takich zmian, z których wynika wola odwołania jego postanowień (art. 946 k.c.). Jeżeli spadkodawca sporządził nowy testament, nie zaznaczając w nim, że poprzedni odwołuje, ulegają odwołaniu tylko te postanowienia poprzedniego testamentu, których nie można pogodzić z treścią nowego (art. 947 k.c.).

nieważność testamentu

2. W niektórych wypadkach może zachodzić nieważność testamentu. Dzieje się tak wtedy, gdy występuje jedna z następujących, wymienionych w art. 945 § 1 k.c., wad oświadczenia woli:

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633 Wojciech Robaczyński

1) brak świadomości lub swobody[490];
2) błąd uzasadniający przypuszczenie, że gdyby spadkodawca nie działał pod wpływem błędu, nie sporządziłby testamentu tej treści;
3) groźba.

Na nieważność testamentu z powołanych wyżej przyczyn nie można się powoływać po upływie 3 lat od dnia, w którym osoba mająca w tym interes dowiedziała się o przyczynie nieważności, a w każdym razie po upływie 10 lat od otwarcia spadku (art. 945 § 2 k.c.).

podstawienie

3. W prawie spadkowym przewidziana została także instytucja podstawienia. Artykuł 963 k.c. stanowi, że można powołać spadkobiercę testamentowego na wypadek, gdyby inna osoba powołana jako spadkobierca ustawowy lub testamentowy nie chciała lub nie mogła być spadkobiercą. Ten rodzaj podstawienia nazywamy podstawieniem zwykłym. Oprócz tego znane jest prawu spadkowemu także tzw. podstawienie powiernicze, które polega na tym, że testator zobowiązuje spadkobiercę do zachowania nabytego spadku i pozostawienia go innej osobie (spadkobiercy podstawionemu), np. po osiągnięciu odpowiedniego wieku. W prawie polskim podstawienie powiernicze jest jednak niedopuszczalne. Zgodnie z art. 964 k.c. postanowienie testamentu, przez które spadkodawca zobowiązuje spadkobiercę do zachowania nabytego spadku, ma tylko ten skutek, że ta inna osoba jest powołana do spadku na wypadek, gdyby spadkobierca nie chciał lub nie mógł być spadkobiercą. Jeżeli jednak z treści testamentu lub z okoliczności wynika, że spadkobierca bez takiego ograniczenia nie zostałby powołany, powołanie spadkobiercy jest nieważne. Następuje zatem tzw. ustawowa konwersja podstawienia powierniczego w podstawienie zwykłe[491].

3.2. Rodzaje testamentów

rodzaje testamentów

1. W prawie polskim wyróżnia się testamenty zwykłe i testamenty szczególne. Kryterium tego podziału stanowi dostępność formy testamentu. Testamenty zwykłe mogą być sporządzone zawsze, gdy tylko jest to zgodne z wolą testatora. Testamenty szczególne można sporządzić jedynie w razie wystąpienia ściśle określonych przez prawo okoliczności. Testamenty szczególne mają także ograniczoną w czasie skuteczność, ponieważ tracą one moc po upływie 6 miesięcy od ustania okoliczności, które uzasadniały niezachowanie formy testamentu zwykłego, chyba że spadkodawca zmarł przed upływem

[490] Obszerniej na ten temat zob. J. Wierciński, *Brak świadomości albo swobody przy sporządzaniu testamentu*, Warszawa 2010.

[491] Por. S. Wójcik [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 4, red. J.S. Piątowski, s. 231–233.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

tego terminu. Bieg terminu ulega zawieszeniu na czas, kiedy spadkodawca nie ma możności sporządzenia testamentu zwykłego (art. 955 k.c.). Do testamentów zwykłych zaliczamy: testament własnoręczny, notarialny i urzędowy. Testamenty szczególne to: testament ustny, podróżny i wojskowy[492].

testamenty zwykłe

2. Testament własnoręczny (holograficzny) jest ważny, jeżeli spadkodawca napisze go pismem ręcznym, podpisze i opatrzy datą (art. 949 § 1 k.c.). Podpis musi być czytelny i zawierać co najmniej nazwisko. W praktyce powstaje wiele problemów z testamentami zawartymi np. w liście do spadkobiercy[493]. Testament nie może być napisany na maszynie albo przez inną osobę i tylko podpisany przez spadkodawcę, ponieważ jest wtedy nieważny. Brak daty nie pociąga za sobą nieważności testamentu własnoręcznego, jeżeli nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu, co do treści testamentu lub co do wzajemnego stosunku kilku testamentów (art. 949 § 2 k.c.).

Testament zwykły może być sporządzony także w formie aktu notarialnego (art. 950 k.c.). Nie ma on większej mocy prawnej niż testament własnoręczny. Z tej formy spadkodawca korzysta najczęściej wtedy, gdy zależy mu na poprawności sformułowań użytych w testamencie albo na jego przechowaniu.

Ostatnim testamentem zwykłym jest testament urzędowy (allograficzny). Polega on na oświadczeniu przez spadkodawcę jego ostatniej woli w obecności dwóch świadków wobec wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty, marszałka województwa, sekretarza powiatu albo gminy lub kierownika urzędu stanu cywilnego (art. 951 § 1 k.c.). Oświadczenie spadkodawcy spisuje się w protokole, który następnie należy odczytać w obecności świadków. Protokół powinien być podpisany przez spadkodawcę, świadków oraz urzędnika. Jeżeli spadkodawca nie może podpisać protokołu, należy to zaznaczyć w protokole i wskazać przyczynę braku podpisu (art. 951 § 2 k.c.). Ta forma testamentu nie ma już dzisiaj większego znaczenia praktycznego.

testamenty szczególne

3. Pierwszym testamentem szczególnym jest testament ustny. Sporządza się go przez ustne oświadczenie woli w obecności co najmniej trzech świadków. Testament można sporządzić ustnie tylko wtedy, gdy zachodzi obawa rychłej śmierci albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy jest niemożliwe lub bardzo utrudnione (np. katastrofa żywiołowa). Treść sporządzonego ustnie testamentu może być stwierdzona w następujący sposób:

[492] Zob. J. Turłukowski, *Sporządzenie testamentu w praktyce*, Warszawa 2009.

[493] Co do problemów związanych z testamentem holograficznym zob. A. Szpunar, *Spór o podpis na testamencie własnoręcznym*, NP 1980/9.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1) jeden ze świadków albo osoba trzecia spisze oświadczenie spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia z podaniem daty i miejsca sporządzenia pisma, a pismo to podpiszą spadkodawca i dwaj świadkowie albo wszyscy świadkowie;
2) w terminie 6 miesięcy od dnia otwarcia spadku świadkowie złożą przed sądem zgodne zeznania; wyjątkowo sąd może poprzestać na zeznaniach dwóch świadków.

Do testamentów szczególnych należą także testament sporządzony podczas podróży na polskim statku morskim lub powietrznym przed dowódcą statku lub jego zastępcą w sposób określony w art. 953 k.c. oraz tzw. testament wojskowy, którego formę określa rozporządzenie wydane na podstawie art. 954 k.c. Obecnie testamenty te nie mają jednak większego praktycznego znaczenia.

3.3. Zapis i polecenie

zapis zwykły

1. Zapis zwykły jest rozporządzeniem spadkodawcy zawartym w testamencie, w którym nakłada on na spadkobiercę obowiązek dokonania określonego przysporzenia majątkowego na rzecz innej osoby. Osoba, na której rzecz dokonany jest zapis, nazywa się zapisobiorcą i z chwilą otwarcia spadku ma ona roszczenie do spadkobiercy o wykonanie zapisu. Zapisobiorca nie jest zatem spadkobiercą, chociaż może się nim stać, jeżeli przedmiotem zapisu będzie prawie cały spadek. Zapis jest stosowany najczęściej wtedy, gdy spadkodawca chce przeznaczyć dla innej osoby niż spadkobierca pewne określone składniki swojego majątku (np. samochód, obraz itp.). Zapisobiorca także może być obciążony zapisem i mamy wtedy do czynienia z tzw. zapisem dalszym. Do zapisów stosuje się odpowiednio przepisy o powołaniu spadkobiercy (z tym że nie obowiązuje tutaj zakaz warunku lub terminu – art. 975 k.c.), o zdolności dziedziczenia i o niegodności (art. 972 k.c.)[494].

zapis windykacyjny

2. Obok zapisu zwykłego w prawie polskim od 23.10.2011 r. obowiązuje tzw. zapis windykacyjny. Zgodnie z art. 981^1 § 1 k.c. zapis windykacyjny polega na tym, że spadkodawca postanawia, że oznaczona osoba nabywa przedmiot zapisu z chwilą otwarcia spadku. Przedmiotem zapisu windykacyjnego – zgodnie z art. 981^1 § 2 k.c. – może być:
1) rzecz oznaczona co do tożsamości,
2) zbywalne prawo majątkowe,
3) przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne,
4) ustanowienie na rzecz zapisobiorcy użytkowania lub służebności.

[494] Więcej na temat zapisu zob. J.S. Piątowski, *Prawo spadkowe*…, s. 131 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Różnica między zapisem windykacyjnym a zapisem zwykłym polega na tym, że w przypadku zapisu zwykłego zapisobiorca nabywa nie przedmiot zapisu, ale roszczenie o wykonanie zapisu. Dopiero realizacja tego roszczenia powoduje wejście określonego przysporzenia do majątku zapisobiorcy. W przypadku zapisu windykacyjnego nabycie przedmiotu tego zapisu następuje już z chwilą otwarcia spadku.

Z powołanego wyżej art. 981^1 § 1 k.c. wynika także, że zapis windykacyjny może znaleźć się wyłącznie w testamencie sporządzonym w formie aktu notarialnego.

Zapis windykacyjny jest bezskuteczny, jeżeli w chwili otwarcia spadku przedmiot zapisu nie należy do spadkodawcy albo spadkodawca był zobowiązany do jego zbycia. Jeżeli przedmiotem zapisu jest ustanowienie dla zapisobiorcy użytkowania lub służebności, zapis jest bezskuteczny, gdy w chwili otwarcia spadku przedmiot majątkowy, który miał być obciążony użytkowaniem lub służebnością, nie należy do spadku albo spadkodawca był zobowiązany do jego zbycia (art. 981^2 k.c.). Zastrzeżenie warunku lub terminu uczynione przy ustanawianiu zapisu windykacyjnego uważa się za nieistniejące. Jeżeli jednak z treści testamentu lub z okoliczności wynika, że bez takiego zastrzeżenia zapis nie zostałby uczyniony, zapis windykacyjny jest nieważny. Przepisów tych nie stosuje się, jeżeli ziszczenie się lub nieziszczenie warunku, albo nadejście terminu nastąpiło przed otwarciem spadku (art. 981^3 § 1 k.c.). Zgodnie z art. 981^3 § 2 k.c. zapis windykacyjny nieważny ze względu na zastrzeżenie warunku lub terminu wywołuje skutki zapisu zwykłego uczynionego pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu, chyba że co innego wynika z treści testamentu lub z okoliczności[495].

polecenie

3. Polecenie polega na nałożeniu na spadkobiercę lub zapisobiorcę obowiązku określonego działania lub zaniechania, nie czyniąc nikogo wierzycielem (art. 982–985 k.c.). Konstrukcja polecenia w prawie spadkowym jest analogiczna do polecenia przy darowiźnie[496].

4. Przyjęcie i odrzucenie spadku. Odpowiedzialność za długi spadkowe

przyjęcie spadku

1. Nabycie spadku przez spadkobiercę z chwilą otwarcia spadku ma przez pewien czas prowizoryczny charakter. Spadkobierca może bowiem w ustawowym terminie złożyć oświadczenie, czy spadek przyjmuje (i w jaki sposób),

[495] Obszernie na temat zapisu windykacyjnego zob. P. Księżak, *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012.

[496] Tamże, s. 139–141; zob. także P. Księżak, *Żądanie wykonania polecenia*, PS 2006/4, s. 49 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

czy też go odrzuca. Do momentu złożenia takiego oświadczenia spadkobierca odpowiada już za długi spadkowe, ale tylko z aktywów, które wchodzą w skład spadku. Gdy spadkobierców jest kilku, odpowiadają oni solidarnie.

2. Spadkobierca może przypadający mu spadek przyjąć wprost, przyjąć z dobrodziejstwem inwentarza lub też go odrzucić. Dotyczy to zarówno dziedziczenia ustawowego, jak i testamentowego[497].

Termin do złożenia oświadczenia wynosi 6 miesięcy od dnia, gdy spadkobierca dowiedział się o tytule swojego powołania, czyli dowiedział się, że dziedziczy po określonym spadkodawcy (art. 1015 § 1 k.c.). Oświadczenie składa się przed sądem lub notariuszem. Do niedawna, w razie niezłożenia oświadczenia w tym terminie uważało się, że spadkobierca przyjął spadek wprost. Jednak dla wzmożenia ochrony spadkobierców, z dniem 18.10.2015 r. wprowadzono zasadę, że brak oświadczenia spadkobiercy w terminie określonym w art. 1015 § 1 jest jednoznaczny z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza.

odpowiedzialność za długi spadkowe

3. Przyjęcie spadku wprost oznacza, że spadkobierca ostatecznie wszedł w ogół praw i obowiązków majątkowych spadkodawcy, czyli że odpowiada w pełnym zakresie za długi spadkowe, i to nie tylko majątkiem pochodzącym ze spadku, ale całym swoim majątkiem osobistym. W razie gdy jest kilku spadkobierców, odpowiadają oni solidarnie.

Przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza oznacza natomiast, że spadkobierca odpowiada wprawdzie z całego swojego majątku, ale tylko do pewnej wysokości. Wysokość tę wyznacza tzw. stan czynny spadku, określony w inwentarzu (chodzi o wchodzące w skład spadku aktywa).

W razie odrzucenia spadku spadkobierca zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku (art. 1020 k.c.). Oczywiście nie ponosi wówczas także odpowiedzialności za długi spadkowe.

5. Zachowek

5.1. Pojęcie zachowku

pojęcie zachowku

1. Skoro spadkodawca może w testamencie swobodnie zadysponować swoim majątkiem, to może dojść do sytuacji, w której nie zostaną przez niego

[497] Szerzej na ten temat J. Kosik [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 4, red. J.S. Piątowski, s. 271 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

powołani do dziedziczenia członkowie najbliższej rodziny. Ochronie tych osób w takich przypadkach służy możliwość żądania przez nie zachowku.

Zachowek to określona część wartości udziału spadkowego, który przypadłby danemu spadkobiercy ustawowemu, gdyby spadkodawca nie pozostawił testamentu[498].

uprawnieni

2. Uprawnionymi do zachowku są zstępni, małżonek i rodzice spadkodawcy, pod warunkiem że w konkretnym przypadku dziedziczyliby z ustawy (bo jeśli żyją zstępni, to rodzice i tak by nie dziedziczyli). Wysokość zachowku wynosi połowę wartości udziału spadkowego, który by mu przypadał w przypadku dziedziczenia ustawowego. Jeżeli jednak uprawniony do zachowku jest trwale niezdolny do pracy lub małoletni, to wysokość zachowku wynosi 2/3 wartości udziału. Trzeba podkreślić, że jest to roszczenie pieniężne w stosunku do spadkobiercy. Zachowek nie daje natomiast praw do określonego przedmiotu wchodzącego w skład spadku[499].

5.2. Wydziedziczenie

wydziedziczenie

Wydziedziczenie w rozumieniu prawa cywilnego oznacza pozbawienie uprawnionego prawa do zachowku. W konsekwencji określona osoba ani nie będzie dziedziczyć (bo nie została powołana do dziedziczenia), ani nie będzie mogła żądać zachowku (bo została wydziedziczona). Wydziedziczenie może nastąpić wyłącznie w testamencie, wraz z podaniem przyczyny. Przyczyna ta nie może być jednak dowolna. Zgodnie z art. 1008 k.c. testator może dokonać wydziedziczenia tylko wtedy, gdy uprawniony do zachowku: wbrew znanej mu woli spadkodawcy w sposób uporczywy postępuje w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, albo dopuścił się względem spadkodawcy lub jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu, wolności bądź rażącej obrazy czci, albo też uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych. Wydziedziczenie nie może jednak nastąpić, jeżeli testator danej osobie przebaczył[500].

[498] Szczegółowo na temat zachowku por. P. Księżak, *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2010.

[499] Co do szczegółowych uwag na ten temat zob. opracowania A. Szpunara, *Uwagi o prawie do zachowku*, „Rejent" 2002/6; tenże, *Uwagi o obliczaniu wysokości zachowku*, „Rejent" 2002/4.

[500] Obszernie na temat wydziedziczenia zob. M. Załucki, *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633 Wojciech Robaczyński

6. Dział spadku

dział spadku

1. W razie dziedziczenia przez kilka osób stają się one współwłaścicielami wszystkich przedmiotów wchodzących w skład spadku. Zgodnie z art. 1035 k.c. do ich sytuacji majątkowej stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego o współwłasności w częściach ułamkowych. Gdy chodzi natomiast o pasywa spadku, to współspadkobiercy ponoszą solidarną odpowiedzialność za długi. Opisany stan utrzymuje się do chwili działu spadku.

Dział spadku może nastąpić zarówno na podstawie umowy między spadkobiercami, jak i na podstawie orzeczenia sądu (art. 1037 k.c.). W razie umownego działu spadku konieczne może się okazać zachowanie szczególnej formy (akt notarialny, w przypadku gdy w skład spadku wchodziła nieruchomość). Co do zasady jednak szczególna forma nie jest wymagana.

W razie braku porozumienia między współspadkobiercami każdy z nich może wystąpić do sądu o dokonanie działu spadku.

W razie dokonywania działu spadku między zstępnymi lub między zstępnymi a małżonkiem, którzy dziedziczą z ustawy, przy dokonywaniu działu uwzględnia się darowizny otrzymane przez nich od spadkodawcy jeszcze za jego życia (zaliczanie darowizn na schedę spadkową – art. 1039–1043 k.c.).

Dział spadku, zarówno umowny, jak i sądowy, może dotyczyć całości lub tylko części spadku, zgodnie z art. 1038 k.c.

W świetle obowiązującego od 25.11.2018 r. nowego art. 1038^1 k.c.[501], w przypadku gdy w skład spadku wchodzi przedsiębiorstwo, dział spadku obejmuje to przedsiębiorstwo z uwzględnieniem potrzeby zapewnienia kontynuacji prowadzonej przy jego wykorzystaniu działalności gospodarczej, chyba że spadkobiercy oraz małżonek spadkodawcy, któremu przysługuje udział w przedsiębiorstwie, nie osiągnęli porozumienia co do kontynuacji tej działalności.

2. W przypadku zarówno działu umownego, jak i sądowego w grę wejść mogą różne sposoby działu: rozdzielenie aktywów między spadkobierców według wielkości ich udziałów, podział fizyczny rzeczy, przyznanie rzeczy

[501] Wprowadzonego ustawą z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej (Dz.U. z 2018 r. poz. 1629). Zgodnie z jej art. 1, ustawa ta reguluje zasady tymczasowego zarządzania przedsiębiorstwem po śmierci przedsiębiorcy, który we własnym imieniu wykonywał działalność gospodarczą na podstawie wpisu do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej oraz kontynuowania działalności gospodarczej wykonywanej z wykorzystaniem tego przedsiębiorstwa.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wchodzącej w skład spadku jednemu ze spadkobierców z obowiązkiem spłaty pozostałych oraz podział cywilny (sprzedaż majątku spadkowego i podział między spadkobierców uzyskanej kwoty).

Działowi spadku podlegają aktywa spadku. W jednakowej proporcji na poszczególnych spadkobierców przypadają także długi spadkowe[502].

7. Zbycie spadku

zbycie spadku

Spadkobierca, który przyjął spadek, może zbyć go w całości lub w części według reguł określonych w art. 1051–1057 k.c. To samo dotyczy zbycia udziału spadkowego. Umowa o zbycie spadku wymaga zachowania formy aktu notarialnego.

Skutkiem zbycia spadku jest wstąpienie nabywcy w ogół praw i obowiązków spadkobiercy. Nabywca ponosi także ze zbywcą solidarną odpowiedzialność za długi spadkowe w tym samym zakresie co zbywca. W braku odmiennej umowy nabywca ponosi względem zbywcy odpowiedzialność za to, że wierzyciele nie będą żądać od zbywcy zaspokojenia długów spadkowych. Zbywca nie ponosi względem nabywcy odpowiedzialności z tytułu rękojmi za wady fizyczne i prawne poszczególnych przedmiotów wchodzących w skład masy spadkowej.

8. Stwierdzenie nabycia spadku. Ochrona dziedziczenia

stwierdzenie nabycia spadku

1. Stwierdzenie nabycia spadku następuje na podstawie postanowienia sądu. Postanowienie to ma charakter deklaratywny, ponieważ nabycie spadku następuje z mocy prawa już z chwilą otwarcia spadku.

Postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku wydaje sąd w postępowaniu nieprocesowym. Z wnioskiem może wystąpić każda osoba, która ma w tym interes (art. 1025 § 1 k.c.). W praktyce mogą to być sami spadkobiercy, ale także wierzyciele spadkodawcy. Postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku można wydać po upływie 6 miesięcy od dnia otwarcia spadku. Wcześniejsze wydanie postanowienia jest natomiast możliwe wtedy, gdy wszyscy znani spadkobiercy złożyli już oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 1026 k.c.)[503].

[502] Więcej na temat działu spadku zob. E. Skowrońska-Bocian, *Prawo*…, s. 163 i n.; zob. także A. Stempniak, *Postępowanie o dział spadku*, Warszawa 2010.

[503] Obszerniej na temat stwierdzenia nabycia spadku zob. J.S. Piątowski, *Prawo spadkowe*…, s. 158 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

poświadczenie dziedziczenia

W przypadku zarówno dziedziczenia ustawowego, jak i testamentowego (z wyłączeniem jednak testamentów szczególnych), gdy nie ma sporu co do dziedziczenia, sądowe stwierdzenie nabycia spadku może zostać zastąpione notarialnym poświadczeniem dziedziczenia. Dokonuje go notariusz, sporządzając stosowny protokół oraz akt poświadczenia dziedziczenia. Akt ten podlega rejestracji w elektronicznym rejestrze prowadzonym przez Krajową Radę Notarialną. Notarialne poświadczenie dziedziczenia dotyczy jednak wyłącznie spadków otwartych od 1.07.1984 r. Tryb postępowania określają art. 95a–95p pr. not.

skutki postanowienia i poświadczenia dziedziczenia

2. Z postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku oraz z poświadczeniem dziedziczenia wiąże się domniemanie, że osoba wskazana w tym postanowieniu jest rzeczywistym spadkobiercą (art. 1025 § 2 k.c.). Zgodnie z art. 1027 k.c. względem osoby trzeciej, która nie rości sobie praw do spadku z tytułu dziedziczenia, spadkobierca może udowodnić swoje prawa wynikające z dziedziczenia tylko stwierdzeniem nabycia spadku. Postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku może być jednak zmienione, jeżeli okaże się, że w rzeczywistości inny jest rozkład dziedziczenia (np. w postanowieniu nie został uwzględniony nieznany wcześniej spadkobierca ustawowy)[504].

ochrona dziedziczenia

3. Może zdarzyć się sytuacja, że majątkiem spadkowym włada osoba, która w rzeczywistości nie jest spadkobiercą. Zgodnie z art. 1029 § 1 k.c. w takim przypadku spadkobierca może żądać wydania mu spadku lub poszczególnych przedmiotów należących do spadku. W odniesieniu do poszczególnych przedmiotów wchodzących w skład spadku rzeczywisty spadkobierca – będący przecież jednocześnie rzeczywistym właścicielem – może dokonać wyboru roszczenia windykacyjnego z art. 222 § 1 k.c.[505]

[504] Por. A. Szpunar, *Zmiana postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku*, PS 2002/9.
[505] Por. W.J. Katner w rozdziale dwunastym, pkt 3.3.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział dziewiętnasty

ZARYS PRAWA WŁASNOŚCI PRZEMYSŁOWEJ

1. Uwagi ogólne

1.1. Pojęcie własności przemysłowej

1. Termin „własność przemysłowa" (*propriété industrielle*, *Gewerbliches Eigentum*, *industrial property*) został wprowadzony przez konwencję paryską[506] jako zbiorcza kategoria, wyodrębniona z szerszego zbioru „własności dóbr niematerialnych". Dobra niematerialne to pewne wartości, które mogą być także, poza rzeczami, przedmiotami praw. Ich wspólną cechą charakterystyczną jest zarówno to, że nie są rzeczami, jak i to, że przy spełnieniu określonych przesłanek są chronione podobnie jak własność rzeczy. Dobra niematerialne istnieją niezależnie od rzeczy, które stanowią dla nich jedynie substrat umożliwiający poznanie i korzystanie. Dobra niematerialne nie są rzeczami, przedstawiają jednak określoną wartość majątkową w życiu społecznym i gospodarczym. Przepisy prawa rozstrzygają o tym, które z nich mogą być przedmiotem praw podmiotowych[507].

dobra niematerialne

2. Kategoria dóbr niematerialnych jest szeroka i niejednolita. Obejmuje:
1) utwory,
2) rozwiązania,
3) oznaczenia.

Występujące między nimi różnice można ująć z dwóch punktów widzenia. Po pierwsze, ze względu na ładunek intelektualny towarzyszący ich powstaniu i stanowiący niezbędną przesłankę ich ochrony.

---

[506] Zob. Akt Sztokholmski zmieniający Konwencję paryską o ochronie własności przemysłowej z 20.03.1883 r., zmienioną w Brukseli 14.12.1900 r., w Waszyngtonie 2.06.1911 r., w Hadze 6.11.1925 r., w Londynie 2.06.1934 r., w Lizbonie 31.10.1958 r., sporządzony w Sztokholmie 14.07.1967 r. (Dz.U. z 1975 r. Nr 9, poz. 51, zał.).

[507] S. Grzybowski, *System Prawa Cywilnego*, t. 1, *Część ogólna*, Ossolineum 1974, s. 431.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

podział dóbr niematerialnych

Wskazane kryterium pozwala na wyróżnienie dwóch grup dóbr niematerialnych:

1) dobra niematerialne o charakterze intelektualnym; są nimi utwory, a więc przejawy działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalone w jakiejkolwiek postaci, oraz rozwiązania, a więc wynalazki oraz wzory użytkowe i przemysłowe charakteryzujące się nowością i oryginalnością;
2) dobra niematerialne niemające takiego charakteru; należą do nich symbole stanowiące nośniki pewnych informacji (o pochodzeniu towaru lub usługi, o przedsiębiorcy, o miejscu geograficznym pochodzenia towaru), zdatne do wytworzenia określonych skojarzeń, do których ochrony nie jest konieczna ani ich nowość, ani oryginalność; w tej grupie mieszczą się znaki towarowe, oznaczenia przedsiębiorstw, oznaczenia geograficzne.

Drugim kryterium różnicującym dobra niematerialne jest wzgląd na ich przeznaczenie. Z tego punktu widzenia można dokonać podziału na:

1) dobra niematerialne stanowiące przedmiot ochrony niezależnie od ich przeznaczenia; tę cechę mają tylko utwory, które są przedmiotem prawa autorskiego, niezależnie od ich wartości i przeznaczenia;
2) dobra niematerialne, których ochrona zależy od wykazania zdolności do przemysłowego stosowania; należą do nich pozostałe postaci dóbr niematerialnych.

Już na pierwszy rzut oka widać, że do wskazanych wyżej dóbr nie można zastosować podziału rozłącznego. Z pewnością utwory stanowią dobro intelektualne w ścisłym tego słowa znaczeniu. Nie są zaś nimi oznaczenia odróżniające. Natomiast wynalazki, wzory użytkowe i przemysłowe muszą być rezultatem twórczego wysiłku, a jednocześnie ich ochrona zależy od zdatności do przemysłowego stosowania.

własność przemysłowa

3. Mimo to już na przełomie XIX i XX w. doszło do wykształcenia dwóch kategorii własności dóbr niematerialnych: własności intelektualnej (obejmującej utwory) i własności przemysłowej (obejmującej pozostałe dobra). Pojęcia te zostały przyjęte w konwencjach międzynarodowych i są powszechnie używane, choć ich poprawność – ze względów wyżej podanych – może budzić zastrzeżenia. Niekiedy używa się też w celu ich rozróżnienia pojęcia własności intelektualnej w wąskim i w szerokim znaczeniu. Konwencja paryska wyznaczyła zakres przedmiotowy własności przemysłowej. Artykuł 1 konwencji paryskiej za dobra własności przemysłowej uznaje: patenty na wynalazki, wzory użytkowe, wzory przemysłowe, znaki towarowe, nazwy handlowe, geograficzne oznaczenia pochodzenia towarów, jak również zwalczanie nieuczciwej konkurencji. W ujęciu przepisów konwencji paryskiej

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

własność przemysłowa, jest więc zbiorczym pojęciem obejmującym tę grupę dóbr niematerialnych, których rola i znaczenie ujawniają się w szeroko rozumianym przemyśle, a więc we wszystkich dziedzinach działalności gospodarczej, bez względu na to, czy dobra te są wynikiem twórczego wysiłku umysłu ludzkiego, czy też przenosząc jedynie określone informacje, są instrumentem podboju klienteli.

zakres przedmiotowy

O zaliczeniu wynalazków, wzorów użytkowych i przemysłowych do dóbr własności przemysłowej zdecydowały więc ich przeznaczenie i wartość, którą wykazują w szeroko rozumianym przemyśle, stanowiącym właściwą płaszczyznę ich eksploatacji. Dobra te stanowią z reguły składniki zorganizowanych kompleksów majątkowych służących do realizacji celów gospodarczych. Wykonywanie praw przysługujących do wskazanych wyżej dóbr umożliwia osiągnięcie dobrej pozycji na rynku i uzyskanie przewagi nad konkurentami. Jednakże konkurencja – ze wszech miar pożądana – powinna być uczciwa. Najogólniej rzecz ujmując, przewagę nad konkurentami należy osiągać własnym wysiłkiem, a nie – cudzym kosztem. Stąd zakresem pojęcia własności przemysłowej zostało objęte również zwalczanie nieuczciwej konkurencji.

rozszerzenie zakresu przedmiotowego

4. Wskazany przez art. 1 konwencji paryskiej katalog dóbr własności przemysłowej nie może być dziś – przeszło 100 lat od jej przyjęcia – traktowany jako zamknięty. W wyniku rozwoju technicznego, technologicznego i gospodarczego nabrały znaczenia nowe wartości godne ochrony. Na pierwszym miejscu należy wymienić znaki usługowe, o które został poszerzony katalog konwencyjny na konferencji rewizyjnej w Sztokholmie w 1963 r. Nie budzi wątpliwości, że są dobrem własności przemysłowej tajemnice produkcyjne, organizacyjne i handlowe (*know-how*), których treścią mogą być wyniki doświadczeń uzyskanych w długoletniej praktyce, metody, receptury, dokumentacje techniczne, informacje handlowe lub dane nieujawnione w opisach patentowych. Są nim również topografie układów scalonych.

1.2. Ochrona własności przemysłowej

dobra własności przemysłowej chronione prawem podmiotowym wyłącznym

1. Wymienione dobra własności przemysłowej podlegają ochronie. W zależności od rodzaju ochrony można je podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią dobra własności przemysłowej, do których przysługują wyłączne prawa podmiotowe. Należą do nich w szczególności wynalazki, wzory użytkowe i przemysłowe, zarejestrowane znaki towarowe i usługowe, zarejestrowane oznaczenia geograficzne i topografie układów scalonych. Nabycie praw do wymienionych dóbr następuje na skutek ich rejestracji. Może ona przyjąć postać jedynie formalnego sprawdzenia zgłoszenia (np. wzoru przemysłowego, rozwiązania dotyczącego topografii układów scalonych). Może

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jednak również polegać na badaniu merytorycznym istoty określonego dobra (np. wynalazku, wzoru użytkowego, znaku towarowego).

ochrona deliktowa

Druga grupa obejmuje dobra, do których nie przysługują podmiotowe prawa wyłączne. Wystarczającą ochronę zapewniają im przepisy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. W tej grupie mieszczą się oznaczenia przedsiębiorstw, niezarejestrowane oznaczenia geograficzne, niezarejestrowane znaki towarowe i *know-how*.

2. Przedmiotem uwag niniejszego rozdziału są wybrane dobra własności przemysłowej. Najpierw następuje wskazanie źródeł prawa własności przemysłowej. Następnie zaś – prezentacja poszczególnych dóbr. Trzeba jednak zastrzec, że opracowanie obejmuje wybrane zagadnienia i kładzie akcent na te dobra własności przemysłowej, które mają podstawowe znaczenie w gospodarce. W zakresie wynalazków, wzorów użytkowych, przemysłowych i topografii układów scalonych główną rolę odgrywa regulacja dotycząca wynalazku i patentu na wynalazek. Pozostałe dobra tej grupy regulowane są tylko w zakresie tych kwestii, które różnią je od wynalazku i tym samym wpływają na odmienność systemu nabywania praw do nich przysługujących i ich treść. Uzasadnia to szerokie omówienie regulacji patentu i ograniczenia prezentacji pozostałych dóbr tej grupy jedynie do wskazania odrębności. Podobnie w przypadku oznaczeń odróżniających podstawowe znaczenie ma regulacja znaku towarowego. Temu dobru należy także przypisać największe znaczenie praktyczne, co uzasadnia szeroką prezentację. Oznaczenia pochodzenia geograficznego, oznaczenia przedsiębiorstwa i problematyka zwalczania nieuczciwej konkurencji są przedstawiane w zakresie, który jest niezbędny czytelnikowi do zapoznania się z tymi zagadnieniami.

2. Źródła prawa własności przemysłowej

2.1. Międzynarodowa regulacja prawna własności przemysłowej

1. Do najważniejszych umów międzynarodowych o znaczeniu ogólnym (dotyczącym wszystkich dóbr własności przemysłowej) należą[508]:

konwencja paryska

1) Konwencja związkowa paryska, poddawana w kolejnych latach licznym zmianom i uzupełnieniom na konferencjach rewizyjnych. Polska przystąpiła do konwencji paryskiej 10.11.1919 r. i jest związana tekstem

[508] Obszernie na ten temat A. Nowicka, *Rzeczpospolita Polska w systemie umów międzynarodowych z zakresu własności przemysłowej* [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 85-lecia ochrony własności przemysłowej w Polsce*, red. E. Wikło, Warszawa 2003, s. 11 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

sztokholmskim (przyjętym na konferencji rewizyjnej w Sztokholmie 14.07.1967 r., do którego Polska przystąpiła 24.03.1975 r.). Jej sygnatariusze tworzą Związek Ochrony Własności Przemysłowej (AIPPI). Jest to korporacja mająca osobowość prawną, której głównym zadaniem jest ujednolicanie regulacji własności przemysłowej. Regulacja konwencji opiera się na kilku zasadach. Pierwszą jest reguła asymilacji. Sygnatariusze zobowiązują się zapewnić osobom fizycznym i prawnym któregokolwiek państwa członkowskiego równe traktowanie. Oznacza to, że przynależni państw członkowskich mają zapewnione w każdym państwie członkowskim takie same prawa w dziedzinie własności przemysłowej, jakie przysługują podmiotom krajowym. Uzupełnia ją zasada minimum konwencyjnego, z której wynika, że określony przepisami konwencyjnymi standard ochrony (minimum ochrony konwencyjnej) obowiązuje nawet wtedy, gdy ustawy krajowe go nie przewidują. Normy konwencyjne ustanawiające minimalny zakres ochrony mają charakter norm autowykonalnych, a więc przynależni państw związkowych mogą się na nie powoływać, a sądy lub organy administracyjne państwa związkowego, w którym żąda się ochrony, mogą je stosować bezpośrednio nawet wtedy, gdy prawo krajowe nie zawiera ich odpowiednika. Trzecią jest zasada terytorialności, która stanowi, że własność przemysłowa jest chroniona według prawa tego państwa, w którym znajduje się siedziba sądu (organu administracyjnego) orzekającego w danej sprawie. Konwencja paryska wprowadziła także wiele zasad odnoszących się do poszczególnych dóbr własności przemysłowej. Ich bliższe omówienie – w niezbędnym zakresie – nastąpi w ramach ich prezentacji;

porozumienie TRIPS

2) porozumienie TRIPS – wcieliło ono wszystkie postanowienia materialnoprawne konwencji paryskiej z tym skutkiem, że obowiązują one również w stosunku do państw niebędących jej sygnatariuszami, i ustanowiło zasadę, że wszystkich jego członków wiąże – w zakresie własności przemysłowej – tekst sztokholmski konwencji paryskiej. Porozumienie TRIPS reguluje wszystkie dobra własności przemysłowej. Przyjmuje tak jak konwencja paryska zasadę asymilacji i minimum ochrony, z tym jednak że wyraźnie podwyższa poziom ochrony wszystkich dóbr własności przemysłowej.

inne akty prawne międzynarodowe

2. Wśród innych aktów prawnych o zasięgu międzynarodowym dotyczących poszczególnych dóbr własności przemysłowej wymienić należy w szczególności:

1) Porozumienie madryckie o międzynarodowej rejestracji znaków towarowych z 14.04.1891 r. zrewidowane w Brukseli 14.12.1900 r., w Waszyngtonie 2.06.1911 r., w Hadze 6.11.1925 r., w Londynie 2.06.1934 r., w Nicei 15.06.1957 r. i w Sztokholmie 14.07.1967 r. oraz zmienione 2.10.1979 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 116, poz. 514 ze zm.); Polska jest związana porozu-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

mieniem od 18.03.1991 r.; i Protokołem do Porozumienia madryckiego o międzynarodowej rejestracji znaków, sporządzonym w Madrycie 27.06.1989 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 13, poz. 129), który wiąże Polskę od 4.03.1997 r.;
2) Układ o współpracy patentowej sporządzony w Waszyngtonie 19.06.1970 r., poprawiony 2.10.1979 r. i zmieniony 3.02.1984 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 70, poz. 303, zał.), wiążący Polskę od 25.12.1990 r.;
3) Porozumienie madryckie z 14.04.1891 r. dotyczące zwalczania fałszywych oznaczeń pochodzenia towarów, przejrzane w Waszyngtonie 2.06.1911 r. i w Hadze 6.11.1925 r. (Dz.U. z 1932 r. Nr 47, poz. 446); Polska jest sygnatariuszem tego porozumienia od 1928 r.

prawo europejskie

3. W końcu trzeba wymienić najważniejsze akty prawne prawa europejskiego. Należą do nich:
1) Konwencja o udzielaniu patentów europejskich (Konwencja o patencie europejskim), sporządzona w Monachium 5.10.1973 r., zmieniona aktem zmieniającym artykuł 63 Konwencji z 17.12.1991 r. oraz decyzjami Rady Administracyjnej Europejskiej Organizacji Patentowej z 21.12.1978 r., 13.12.1994 r., 20.10.1995 r., 5.12.1996 r. oraz 10.12.1998 r., wraz z Protokołami stanowiącymi jej integralną część (Dz.U. z 2004 r. Nr 79, poz. 737 ze zm.) – tzw. konwencja monachijska;
2) dyrektywa 98/71/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 13.10.1998 r. w sprawie ochrony prawnej wzorów (Dz.Urz. WE L 289 z 28.10.1998 r., s. 28; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 21, s. 120);
3) rozporządzenie Rady (WE) nr 6/2002 z 12.12.2001 r. w sprawie wzorów wspólnotowych (Dz.Urz. WE L 3 z 5.01.2002 r., s. 1; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 27, s. 142, ze zm.);
4) dyrektywa Rady 87/54/EWG z 16.12.1986 r. w sprawie ochrony prawnej topografii produktów półprzewodnikowych (Dz.Urz. WE L 24 z 27.01.1987 r., s. 36; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 8, s. 231, ze zm.);
5) dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2436 z 16.12.2015 r. mająca na celu zbliżenie ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do znaków towarowych (Dz.Urz. UE L 336 z 23.12.2015 r., s. 1, ze zm.);
6) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2424 z 16.12.2015 r. zmieniające rozporządzenie Rady (WE) nr 207/2009 w sprawie wspólnotowego znaku towarowego i rozporządzenie Komisji (WE) nr 2868/95 wykonujące rozporządzenie Rady (WE) nr 40/94 w sprawie wspólnotowego znaku towarowego oraz uchylające rozporządzenie Komisji (WE) nr 2869/95 w sprawie opłat na rzecz Urzędu Harmonizacji w ramach Rynku Wewnętrznego (znaki towarowe i wzory) (Dz.Urz. UE L 341 z 24.12.2015 r., s. 21);

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

7) dyrektywa 97/55/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 6.10.1997 r. zmieniająca dyrektywę 84/450/EWG dotyczącą reklamy wprowadzającej w błąd w celu włączenia do niej reklamy porównawczej (Dz.Urz. WE L 290 z 23.10.1997 r., s. 18; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 15, t. 3, s. 365), która włączyła w zakres reklamy wprowadzającej w błąd reklamę porównawczą;
8) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1151/2012 z 21.11.2012 r. w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych (Dz.Urz. UE L 343 z 14.12.2012 r., s. 1);
9) dyrektywa 98/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 6.07.1998 r. w sprawie ochrony prawnej wynalazków biotechnologicznych (Dz.Urz. WE L 213 z 30.07.1998 r., s. 13; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 20, s. 395).
10) dyrektywa 2016/943 Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z 8.06.2016 r. w sprawie ochrony niejawnego *know-how* i niejawnych informacji handlowych (tajemnic przedsiębiorstwa) przed ich bezprawnym pozyskiwaniem, wykorzystywaniem i ujawnianiem (Dz.Urz. UE L 157 z 15.06.2016 r., s. 1–18).

2.2. Polska regulacja własności przemysłowej

przepisy prawa polskiego

1. Ochrona własności przemysłowej w Polsce ma tradycję sięgającą początku II Rzeczypospolitej. Opierała się na dwóch zasadniczych aktach prawnych: rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.03.1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz.U. z 1928 r. Nr 39, poz. 384 ze zm.) oraz ustawie z 2.08.1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 1930 r. Nr 56, poz. 467 ze zm.), która obowiązywała aż do wejścia w życie obecnie obowiązującej ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. W okresie powojennym dobra własności przemysłowej nie odgrywały znaczącej roli w gospodarce, niemniej były regulowane. Przedwojenne akty prawne zastąpiono:
1) w dziedzinie wynalazków i wzorów użytkowych – ustawą z 19.10.1972 r. o wynalazczości (Dz.U. z 1993 r. Nr 26, poz. 117 ze zm.);
2) w zakresie wzorów zdobniczych – rozporządzeniem Rady Ministrów z 29.01.1963 r. w sprawie ochrony wzorów zdobniczych (Dz.U. z 1963 r. Nr 8, poz. 45);
3) w dziedzinie znaków towarowych – ustawą z 28.03.1963 r. o znakach towarowych (Dz.U. z 1963 r. Nr 14, poz. 73), uchyloną następnie przez ustawę z 31.01.1985 r. o znakach towarowych (Dz.U. z 1985 r. Nr 5, poz. 17 ze zm.).

2. Wraz ze zmianami gospodarczymi lat 90. znaczenie dóbr własności przemysłowej ogromnie wzrosło. Ujawniła się też potrzeba ich nowoczesnej

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

regulacji, odpowiadającej standardom światowym. Ponadto zobowiązania międzynarodowe Polski, wynikające zwłaszcza z układu stowarzyszeniowego z UE (Układ Europejski ustanawiający stowarzyszenie między Rzecząpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi, z drugiej strony, sporządzony w Brukseli 16.12.1991 r., Dz.U. z 1994 r. Nr 11, poz. 38, zał.) i z porozumienia TRIPS, zdecydowały o uchwaleniu 30.06.2000 r. ustawy – Prawo własności przemysłowej. Ustawa była kilkakrotnie nowelizowana. Podkreślenia wymagają trzy ostatnie zmiany wprowadzone przez: ustawę z 24.07.2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 1266), która weszła w życie 1.12.2015 r., ustawę z 11.09.2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 1615), która weszła w życie 15.04.2016 r., i ustawę z 20.02.2019 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 501), która weszła w życie 16.03.2019 r.

Regulacja obejmuje swoim zakresem: wynalazki, wzory użytkowe i wzory przemysłowe, znaki towarowe, oznaczenia geograficzne i topografie układów scalonych. Ustawa – Prawo własności przemysłowej uchyla wymienione wyżej akty prawne dotyczące poszczególnych dóbr własności przemysłowej z wyjątkiem ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z 1993 r., której regulacja uzupełnia ochronę dóbr własności przemysłowej przed nieuczciwymi praktykami konkurencyjnymi.

3. Wynalazek i jego ochrona

3.1. Wynalazek jako przedmiot patentu

cechy wynalazku

1. Pojęcie wynalazku, jako dobra własności przemysłowej i przedmiotu prawa podmiotowego, nie pokrywa się z rozumieniem tego słowa w języku potocznym. Wynalazek jako przedmiot patentu jest definiowany przez zdolność patentową. Zgodnie z art. 24 p.w.p. przedmiotem patentu są tylko takie wynalazki, które są nowe, posiadają poziom wynalazczy i nadają się do przemysłowego stosowania, bez względu na dziedzinę techniki. Wskazane cechy muszą wystąpić łącznie. Zatem wynalazek podlega opatentowaniu, jeżeli jest rozwiązaniem technicznym charakteryzującym się: nowością, poziomem wynalazczym i przemysłową stosowalnością.

techniczny charakter rozwiązania

2. To, że wynalazek jest rozwiązaniem o charakterze technicznym, nie wynika *expressis verbis* z brzmienia art. 24 p.w.p. Nie ulega jednak wątpliwości, że techniczny charakter rozwiązania tkwi w samym pojęciu wynalazku i stanowi konstytutywną cechę rozwiązań podlegających opatentowaniu. Przesłankę technicznego charakteru rozwiązania zgłoszonego do opatentowania można zresztą wyprowadzić ze sformułowania wskazanego przepisu, zgodnie z którym patenty mogą być udzielane na wynalazki ze wszystkich dziedzin

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

techniki. Przez pojęcie „technika" rozumie się ogół znanych metod i sposobów oddziaływania na materię (zarówno ożywioną, jak i nieożywioną), służących do zaspokajania praktycznych potrzeb człowieka. Opracowanie nowego sposobu oddziaływania na materię, którego celem jest zaspokojenie potrzeb praktycznych, jest więc dokonaniem wynalazku. Rozwiązanie o charakterze technicznym to takie, które: dotyczy jakiejś dziedziny techniki, odnosi się do zagadnienia technicznego i zostało scharakteryzowane środkami technicznymi[509]. Stwierdzenie technicznego charakteru rozwiązania jest więc warunkiem *sine qua non*, od którego spełnienia uzależnia się badanie pozostałych, wyraźnie wymienionych przesłanek zdolności patentowej. W zależności od przedmiotu rozwiązania wyróżnia się następujące kategorie wynalazków:

1) sposoby (opisany zespół określonych czynności, operacji, warunków, w jakich powinny nastąpić);
2) urządzenia (aparaty, maszyny, urządzenia charakteryzujące się określonymi cechami konstrukcyjnymi);
3) produkty (opis składu jakościowego i ilościowego oznaczonej substancji) oraz
4) zastosowania.

nowość

3. Zgodnie z art. 25 ust. 1 p.w.p. wynalazek uważa się za nowy, jeśli nie jest częścią stanu techniki, który istniał przed datą zgłoszenia tego wynalazku do ochrony (datą pierwszeństwa do uzyskania patentu). Przez stan techniki rozumie się natomiast wszystkie dane udostępnione do wiadomości powszechnej w formie opisu (pisemnego lub słownego), przez stosowanie, wystawienie lub ujawnienie w inny sposób. Chodzi tu o sam fakt udostępnienia oznaczonych informacji, a nie o faktyczne zapoznanie się z nimi przez kogokolwiek. Za stan techniki (w ślad za konwencją monachijską) uznaje się także informacje zawarte w zgłoszeniach wynalazków lub wzorów użytkowych korzystających z wcześniejszego pierwszeństwa, nieudostępnionych do wiadomości powszechnej, ale ogłoszonych w sposób określony w ustawie (art. 25 ust. 3 p.w.p.). Prawo polskie, tak jak prawo innych państw, przyjmuje nowość w skali światowej. Oznacza to wyłączenie możliwości uzyskania ochrony patentowej na rozwiązanie, które było wcześniej podane do wiadomości publicznej w Polsce lub za granicą. Rozwiązanie zgłoszone do ochrony jest uznane za ujawnione do wiadomości publicznej wtedy, gdy podane informacje pozwalają specjaliście posiadającemu ogólną wiedzę w danej dziedzinie na zastosowanie tego rozwiązania[510]. Nowość wynalazku ocenia się obiektywnie.

[509] S. Sołtysiński [w:] *System prawa własności intelektualnej*, t. 3, *Prawo wynalazcze*, red. J. Szwaja, A. Szajkowski, Ossolineum 1990, s. 29 i n.

[510] A. Nowicka, M. du Vall [w:] *Ochrona własności intelektualnej*, red. A. Adamczak, M. du Vall, Warszawa 2010, s. 85 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Stan wiedzy jego twórcy nie ma znaczenia. Datą ustalenia nowości jest data, według której oznacza się pierwszeństwo. Przepis art. 25 ust. 4 p.w.p. przewiduje jeden wyjątek od wymagania nowości. Chodzi o wynalazki dotyczące nowego zastosowania znanych substancji, a szczególnie o nowe zastosowanie medyczne znanych substancji, zwłaszcza farmaceutycznych[511].

poziom wynalazczy

4. Zgodnie z art. 26 ust. 1 p.w.p. wynalazek uważa się za mający poziom wynalazczy wtedy, gdy wynalazek ten nie wynika dla znawcy, w sposób oczywisty, ze stanu techniki. Poziom wynalazczy rozwiązania o charakterze technicznym oznacza więc w istocie jego nieoczywistość w świetle całego stanu techniki, przy uwzględnieniu przeciętnej wiedzy właściwej dla znawcy danej dziedziny techniki. Inaczej więc niż w przypadku nowości – należy brać pod uwagę każde publikowane źródło, a także całą ogólną wiedzę dostępną specjaliście. Przez specjalistę, przez pryzmat którego ocenia się poziom wynalazczy, należy rozumieć fachowca posiadającego przeciętną wiedzę z danej dziedziny, który bez nadmiernego wysiłku jest w stanie porównać określone rozwiązania i wyciągnąć wnioski. Badanie poziomu wynalazczego następuje dopiero po ustaleniu, że wynalazek charakteryzuje się nowością.

przemysłowa stosowalność

5. Wynalazek nadaje się do przemysłowego stosowania wówczas, gdy umożliwia uzyskanie określonego wytworu lub wskazuje sposób, który może mieć techniczne zastosowanie w jakiejkolwiek działalności przemysłowej, nie wyłączając rolnictwa. Należy podkreślić, że chodzi o możliwość zastosowania wynalazku, a nie o wykorzystanie tej zdatności. Przesłanka przemysłowej stosowalności jest zatem zrealizowana, jeżeli w rozwiązaniu wskazano i uzasadniono:

1) działanie osiągane w wyniku zastosowania wynalazku;
2) środki techniczne, przy użyciu których ono następuje;
3) rezultat.

Jeśli zatem wynalazek zawiera rozwiązanie techniczne obiektywnie nowe, nieoczywiste i potencjalnie zdatne do zastosowania w przemyśle, ma zdolność patentową[512]. Należy podkreślić, że istnieje domniemanie nowości i oczywistości. Oznacza to, że na Urzędzie Patentowym spoczywa ciężar dowodu braku tych cech[513]. Dowód przemysłowej stosowalności obciąża zgłaszającego.

[511] A. Nowicka [w:] *Prawo własności przemysłowej*, red. U. Promińska, Warszawa 2004, s. 58 i n.

[512] S. Sołtysiński [w:] *System prawa własności intelektualnej*…, red. J. Szwaja, A. Szajkowski, s. 40; P. Kostański [w:] *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*, red. P. Kostański, Warszawa 2010, s. 178 i n.

[513] A. Nowicka, M. du Vall [w:] *Ochrona*…, red. A. Adamczak, M. du Vall, s. 88.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wyłączenia

6. Ustawa – Prawo własności przemysłowej reguluje także w sposób wyczerpujący wyłączenia z zakresu pojęcia wynalazku (art. 28 p.w.p.) oraz zakazy udzielania patentów (art. 29 p.w.p.). Artykuł 28 p.w.p. nie uznaje za wynalazki:

1) odkryć, teorii naukowych i metod matematycznych;
2) wytworów o charakterze jedynie estetycznym;
3) planów, zasad i metod dotyczących działalności umysłowej i gospodarczej oraz gier;
4) wytworów, których niemożliwość stosowania może być wykazana w świetle powszechnie przyjętych i uznanych zasad nauki;
5) programów komputerowych;
6) przedstawienia informacji.

Wspólnym mianownikiem wskazanego wyliczenia jest brak cech technicznych lub abstrakcyjny charakter wskazanych pomysłów.

Artykuł 29 p.w.p. wskazuje z kolei pomysły, a także wynalazki, na które nie udziela się patentów. Do tej grupy należą:

1) wynalazki, których wykorzystywanie byłoby sprzeczne z porządkiem publicznym lub dobrymi obyczajami (rozwiązania służące popełnianiu przestępstw, rodzące stan zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub środowiska);
2) odmiany roślin lub ras zwierząt oraz czysto biologiczne sposoby hodowli roślin lub zwierząt;
3) sposoby leczenia ludzi i zwierząt metodami chirurgicznymi lub terapeutycznymi, oraz sposoby diagnostyki stosowane na ludziach lub zwierzętach; przepis ten nie dotyczy produktów, zwłaszcza substancji lub mieszanin stosowanych w diagnostyce lub leczeniu.

wynalazki biotechnologiczne

7. Szczególną kategorią wynalazków, wprowadzoną ustawą z 6.06.2002 r. o zmianie ustawy – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2002 r. Nr 108, poz. 945) w celu dostosowania prawa polskiego do postanowień dyrektywy 98/44/WE, są wynalazki biotechnologiczne[514]. Zgodnie z art. 93^1 pkt 1 p.w.p. są nimi wynalazki w rozumieniu art. 24 p.w.p. dotyczące wytworu składającego się z materiału biologicznego lub zawierającego taki materiał albo sposobu, za pomocą którego materiał biologiczny jest wytwarzany, przetwarzany lub wykorzystywany. Przez materiał biologiczny rozumie się materiał zawierający informację genetyczną, zdolny do samoreprodukcji albo nadający się do reprodukcji w systemie biologicznym (art. 93^1 pkt 2 p.w.p.). Udzielanie patentów na wynalazki biotechnologiczne jest poddane szczególnym zasadom.

[514] A. Nowicka [w:] *Prawo własności…*, red. U. Promińska, s. 61 i n.; E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2011, s. 70–76; szerzej na ten temat H. Żakowska-Henzler, *Wynalazek biotechnologiczny. Przedmiot patentu*, Warszawa 2006.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Zgodnie z art. 93^2 ust. 1 p.w.p. za wynalazki biotechnologiczne, na które mogą być udzielane patenty, uważa się w szczególności wynalazki:

1) stanowiące materiał biologiczny, który jest wyizolowany ze swojego naturalnego środowiska lub wytworzony sposobem technicznym, nawet jeżeli poprzednio występował w naturze;
2) stanowiące element wyizolowany z ciała ludzkiego lub w inny sposób wytworzony sposobem technicznym, włącznie z sekwencją lub częściową sekwencją genu, nawet jeżeli budowa tego elementu jest identyczna z budową elementu naturalnego;
3) dotyczące roślin lub zwierząt, jeżeli możliwości techniczne stosowania wynalazku nie ograniczają się do szczególnej odmiany roślin lub rasy zwierząt.

Na podkreślenie zasługuje także regulacja art. 93^3 p.w.p., z której wynika, że z zakresu wynalazków, które mogą podlegać opatentowaniu, wyłączone są ciało ludzkie w różnych jego stadiach formowania się i rozwoju oraz zwykłe odkrycia jednego z jego elementów, włącznie z sekwencją lub częściową sekwencją genu. Zgodnie zaś z art. 93^3 ust. 2 p.w.p. za wynalazki biotechnologiczne, których wykorzystywanie byłoby sprzeczne z porządkiem publicznym lub dobrymi obyczajami, lub moralnością, uważa się w szczególności:

1) sposoby klonowania ludzi;
2) sposoby modyfikacji tożsamości genetycznej linii zarodkowej człowieka;
3) stosowanie embrionów ludzkich do celów przemysłowych lub handlowych;
4) sposoby modyfikacji tożsamości genetycznej zwierząt, które mogą powodować u nich cierpienia, nie przynosząc żadnych istotnych korzyści medycznych dla człowieka lub zwierzęcia, oraz zwierzęta będące wynikiem zastosowania takich sposobów.

wynalazki związane z programem komputerowym

8. Zgodnie z art. 28 pkt 5 p.w.p. programy do maszyn cyfrowych nie są uznawane za wynalazki. Ochrony udziela im ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Jednak pośrednio programy komputerowe mogą korzystać z ochrony patentowej jako element chronionej metody postępowania[515].

3.2. Uzyskanie patentu

źródło patentu

1. Patent na wynalazek powstaje na podstawie decyzji Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej po przeprowadzeniu postępowania badawczego, którego celem jest sprawdzenie zdolności patentowej wynalazku[516]. Udziele-

[515] M. du Vall [w:] E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności*…, s. 46 i n.
[516] A. Szewc, *Udzielanie patentów*, SPP 2009/3–4.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nie patentu stwierdza się przez wydanie dokumentu patentowego. Udzielone patenty podlegają wpisowi do rejestru patentowego oraz ogłoszeniu w Wiadomościach Urzędu Patentowego. Zgodnie z art. 246 p.w.p. w ciągu 6 miesięcy od opublikowania informacji o udzieleniu patentu każdy może wnieść sprzeciw wobec decyzji o jego udzieleniu.

uprawniony do uzyskania patentu

2. Prawo do uzyskania patentu przysługuje twórcy, a więc osobie fizycznej, która dokonała wynalazku. Jeżeli wynalazku dokonało więcej osób (współtwórcy), prawo do uzyskania patentu przysługuje im wspólnie. Trzeba jednak podkreślić, że status współtwórcy przysługuje tylko tym osobom, które wniosły twórczy wkład w powstanie wynalazku. Wspólność prawa do uzyskania patentu powstaje *ex lege* z chwilą dokonania wynalazku. Do wspólności prawa do uzyskania patentu stosuje się odpowiednio przepisy o wspólności patentu (art. 72 ust. 1–3 p.w.p.), a w sprawach nieuregulowanych – przepisy Kodeksu cywilnego o współwłasności w częściach ułamkowych. Od tej zasady istnieją wyjątki. Jeżeli dokonanie wynalazku było wynikiem wykonywania przez twórcę obowiązków ze stosunku pracy albo realizacji innej umowy zawartej w celu jego dokonania, prawo do uzyskania patentu przysługuje pracodawcy lub zamawiającemu (strony w umowie mogą postanowić inaczej). Jeżeli wynalazek został dokonany tylko przy pomocy pracodawcy, a w umowie nie wskazano, komu przysługuje prawo do uzyskania patentu, prawo to przysługuje twórcy, a pracodawca może korzystać z wynalazku (licencja z mocy prawa) za stosownym wynagrodzeniem twórcy.

pierwszeństwo

3. Nabycie patentu następuje na zasadzie pierwszeństwa[517]. Zgodnie z nią ochronę na wynalazek przyznaje się temu, kto pierwszy (w dacie pierwszeństwa) dokonał zgłoszenia. Zgłoszenie zawierające wniosek o udzielenie patentu, aby było prawidłowe, powinno zawierać co najmniej oznaczenie zgłaszającego, przedmiot zgłoszenia, opis wynalazku ujawniający jego istotę, zastrzeżenia patentowe i skrót opisu. Datą pierwszeństwa jest data dokonania zgłoszenia do Urzędu Patentowego. Zgłoszenie uznaje się za dokonane w dniu, w którym wpłynęło do Urzędu lub zostało odebrane telefaksem (z koniecznością doręczenia oryginału w terminie 30 dni od daty nadania). Data pierwszeństwa może także wynikać z wystawienia wynalazku na wystawie (przywilej z wystawy). Może nią być również data prawidłowego zgłoszenia tego samego wynalazku w jakimkolwiek innym państwie będącym stroną konwencji paryskiej (przywilej konwencyjny). Najogólniej rzecz ujmując, polega on na tym, że – przy spełnieniu określonych przesłanek – pierwsze prawidłowe zgłoszenie wynalazku, w jakimkolwiek państwie związkowym, rodzi prawo do dokonania zgłoszenia przez ten sam podmiot takiego samego wynalazku w innym państwie związko-

[517] Obszernie na ten temat R. Skubisz, *Pierwszeństwo do uzyskania patentu*, Warszawa 1982.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wym z pierwszeństwem od daty pierwszego zgłoszenia, pod warunkiem że drugie zgłoszenie nastąpiło w terminie 12 miesięcy od pierwszego prawidłowego zgłoszenia. Skutkiem pierwszeństwa konwencyjnego jest więc stworzenie fikcji prawnej, jakoby drugie zgłoszenie nastąpiło w dacie pierwszego zgłoszenia. Patent jest udzielany na 20 lat od daty zgłoszenia wynalazku w Urzędzie Patentowym.

3.3. Treść i zakres patentu

wyłączność korzystania z wynalazku

1. Zgodnie z art. 63 p.w.p. przez uzyskanie patentu nabywa się prawo do wyłącznego korzystania z wynalazku w sposób zarobkowy lub zawodowy na całym obszarze Polski. Pozytywną sferę treści prawa można określić jako wyłączność zarobkowej lub zawodowej eksploatacji, tzn. korzystania z wynalazku w zakresie wytwarzania wyrobów według wynalazku albo stosowania opatentowanego sposobu używania tych wyrobów, albo produktów otrzymanych bezpośrednio takim sposobem, oferowania i wprowadzania ich do obrotu oraz importowania do tych celów opatentowanego produktu, albo produktów otrzymywanych bezpośrednio takim sposobem. Zgodnie z art. 64 ust. 1 p.w.p. patent na wynalazek dotyczący sposobu wytwarzania obejmuje także wytwory uzyskane bezpośrednio tym sposobem. Przepis powyższy zapewnia więc pośrednią ochronę wytworu. Z kolei art. 64 ust. 3 p.w.p. wprowadza korzystne dla uprawnionego domniemanie, że wytwór, który może być wytworzony opatentowanym sposobem, został tym sposobem wytworzony. Domniemanie powyższe dotyczy nowych wytworów albo sytuacji, w której uprawniony, pomimo podjęcia należytych wysiłków, nie mógł ustalić rzeczywiście zastosowanego przez inną osobę sposobu wytwarzania wytworu. W sposób szczególny jest uregulowana treść patentu na wynalazki biotechnologiczne (art. 93^4 p.w.p.).

Negatywna treść prawa wyraża się w przyznaniu uprawnionemu prawa do zakazania osobom trzecim wkraczania w sferę wyłączności. Będzie ona przedmiotem omówienia w punkcie dotyczącym naruszenia patentu.

ustawowy zakres patentu

2. Określenie treści uprawnień wynikających z patentu (sfery pozytywnej) wymaga ustalenia jego ustawowego zakresu. Wytyczają go granice przedmiotowe, czasowe i terytorialne. Zakres przedmiotowy patentu – to, do czego przysługuje wyłączność – określają zastrzeżenia patentowe, które stanowią część opisu patentowego. Czasowy zakres prawa z patentu wynika z limitowanego (20 lat od daty zgłoszenia) okresu ochrony, który nie podlega przedłużeniu. Zasada terytorialności ochrony patentowej oznacza, że patent udzielony przez polski Urząd Patentowy jest skuteczny na obszarze naszego państwa.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ograniczenia monopolu uprawnionego

3. Monopol uprawnionego z patentu doznaje jednak ograniczeń[518].

Po pierwsze, art. 69 ust. 1 p.w.p. wylicza pięć przypadków dopuszczalności korzystania przez osoby trzecie z chronionego wynalazku bez zgody uprawnionego z patentu. Według tego przepisu nie stanowi naruszenia patentu:

1) korzystanie z wynalazku dotyczącego środków komunikacji i ich części lub urządzeń, które znajdują się na obszarze Polski czasowo, a także przedmiotów, które znajdują się na tym obszarze w komunikacji tranzytowej;
2) korzystanie z wynalazku do celów państwowych w niezbędnym wymiarze, bez prawa wyłączności, jeżeli jest to konieczne do zapobieżenia lub usunięcia stanu zagrożenia ważnych interesów państwa, w szczególności w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego;
3) stosowanie wynalazku do celów badawczych i doświadczalnych, do dokonania jego oceny, analizy albo nauczania;
4) korzystanie z wynalazku, w niezbędnym zakresie, do wykonania czynności, jakie na podstawie przepisów prawa są wymagane w celu uzyskania rejestracji bądź zezwolenia, stanowiących warunek dopuszczenia do obrotu niektórych wytworów ze względu na ich przeznaczenie, w szczególności produktów leczniczych;
5) wykonanie leku w aptece na podstawie indywidualnej recepty lekarskiej.

Ograniczenie patentu w zakresie, o którym mowa w wymienionym przepisie, jest co do zasady dokonane z uwagi na ważny interes publiczny (np. dopuszczalność wykorzystania chronionego wynalazku bez zgody uprawnionego do celów państwowych, jeśli jest to konieczne do zapobieżenia lub usunięcia stanu zagrożenia ważnych interesów państwa) lub godny ochrony interes osób trzecich (np. wykonanie leku w aptece na podstawie indywidualnej recepty lekarskiej lub stosowanie wynalazku do celów badawczych albo nauczania).

wyczerpanie

Po drugie, zgodnie z art. 70 ust. 1 p.w.p. patent nie rozciąga się na działania dotyczące wyrobu według wynalazku lub wytworzonego sposobem według wynalazku, polegające w szczególności na jego oferowaniu do sprzedaży lub dalszym wprowadzaniu do obrotu, jeżeli wyrób ten został uprzednio wprowadzony do obrotu przez uprawnionego lub za jego zgodą na terytorium Europejskiego Obszaru Gospodarczego (wyczerpanie wspólnotowe). Istota wyczerpania patentu tkwi w pozbawieniu uprawnionego prawa sprzeciwu wobec dalszej dystrybucji wyrobów, które zostały uprzednio wprowadzone do obrotu przez niego lub za jego zgodą. Uprawniony nie może zwłaszcza

[518] A. Nowicka, *Ograniczenia patentu* [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 80-lecia rzecznictwa patentowego w Polsce*, Warszawa 2001, s. 79–99.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zakazać importu opatentowanych wyrobów, powołując się na przysługującą mu w kraju importu wyłączność, ponieważ prawo kontrolowania dalszej dystrybucji wyczerpało się przez pierwszy akt wprowadzenia tych wyrobów do obrotu przez niego samego lub za jego zgodą. Wyczerpanie obejmuje więc nie wszystkie kompetencje wyłączne uprawnionego składające się na treść patentu, ale jedynie wyżej wskazane uprawnienia dotyczące wyrobu według wynalazku lub wytworzonych sposobem według wynalazku. Nie ulegają jednak wyczerpaniu inne uprawnienia, a zatem np. uruchomienie produkcji wyrobu według wynalazku lub wytwarzanie go sposobem według wynalazku wymagają oczywiście zgody uprawnionego. W braku zgody opisane działanie stanowi naruszenie jego prawa[519].

terytorialny skutek wyczerpania

Skutek wyczerpania wymienionych uprawnień powstaje *ex lege* tylko wtedy, gdy wprowadzenie nastąpiło na terytorium obejmującym państwa Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Wyczerpanie wspólnotowe obowiązuje od dnia akcesji Polski do UE (1.05.2004 r.). Zatem począwszy od tej daty, pierwsze wprowadzenie wyrobu do obrotu w Polsce powoduje wyczerpanie prawa w krajach UE, a pierwsze wprowadzenie wyrobu do obrotu w jakimkolwiek kraju UE powoduje wyczerpanie prawa w Polsce. Do dnia 1.05.2004 r. terytorialny zakres wyczerpania był zróżnicowany. Artykuł 70 ust. 1 p.w.p. przewidywał wyczerpanie krajowe, a więc skutek wyczerpania łączył z wprowadzeniem do obrotu tylko na terytorium Polski. Jednocześnie ust. 2 wskazanego przepisu przewidywał, że w okresie do dnia uzyskania przez Polskę członkostwa w UE wyczerpanie obejmuje państwa, z którymi Polska zawarła umowy o utworzeniu strefy wolnego handlu[520]. Polska przyjmowała więc zasadę wyczerpania regionalnego, ale do dnia akcesji nie obowiązywała w stosunku do naszego kraju wspólnotowa zasada wyczerpania. Wprowadzenie do obrotu na terenie UE wyczerpywało prawo w Polsce, ale wprowadzenie wyrobu w Polsce nie rodziło tego skutku w krajach UE.

używacz uprzedni i późniejszy

Po trzecie, prawo z patentu jest także ograniczone przez przyznanie szczególnego uprawnienia do korzystania z wynalazku tzw. używaczowi uprzedniemu (art. 71 p.w.p.) i używaczowi późniejszemu (art. 75 p.w.p.).

zakaz nadużywania patentu

4. Od ograniczenia patentu należy odróżnić zakaz nadużywania patentu, ustanowiony w art. 68 ust. 1 p.w.p. Uprawniony nie może nadużywać swojego prawa, w szczególności przez uniemożliwienie korzystania z wynalazku

[519] K. Szczepanowska-Kozłowska, *Wyczerpanie praw własności przemysłowej. Patent i prawo ochronne na znak towarowy*, Warszawa 2003, s. 47.

[520] Do grupy wiążących Polskę umów tego rodzaju należały: Środkowoeuropejska umowa o wolnym handlu (CEFTA), Umowa z państwami Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA), a ponadto umowy bilateralne zawarte przez Polskę z Litwą, Łotwą, Turcją, Izraelem, Chorwacją oraz Danią i Wyspami Owczymi.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przez osobę trzecią, jeżeli jest ono konieczne do zaspokojenia potrzeb rynku krajowego, zwłaszcza gdy wymaga tego interes publiczny, a wyrób jest dostępny społeczeństwu w niedostatecznej ilości lub jakości albo po nadmiernie wysokich cenach. Nie uważa się jednak za nadużycie patentu uniemożliwiania korzystania z wynalazku przez osoby trzecie w okresie 3 lat od daty jego udzielenia[521].

3.4. Charakter prawny patentu

1. Jak wynika z poprzednich ustaleń, patent jest prawem podmiotowym bezwzględnym, wyłącznym, ograniczonym terytorialnie i czasowo. Jest ponadto prawem majątkowym, zbywalnym i dziedzicznym (art. 67 p.w.p.). Zgodnie z ust. 4 ustanowienie zastawu rejestrowego na patencie jest skuteczne z chwilą wpisu do rejestru zastawów i podlega ujawnieniu w rejestrze patentowym.

zbywalność

2. Zbywalność patentu oznacza, że może on być:
1) przeniesiony na inny podmiot na podstawie typowych umów o przeniesienie prawa, takich jak sprzedaż, darowizna, zamiana;
2) wniesiony do spółki tytułem aportu;
3) przedmiotem umów nienazwanych.

Umowa o przeniesienie patentu wymaga formy pisemnej pod rygorem nieważności. Przeniesienie patentu jest skuteczne wobec osób trzecich z chwilą wpisu przeniesienia prawa do rejestru patentowego. Przedmiotem wymienionych czynności może być także prawo do uzyskania patentu, i to zarówno przed zgłoszeniem, jak i po dokonaniu zgłoszenia w Urzędzie Patentowym.

umowa licencyjna

3. Patent może być także przedmiotem umów obligacyjnych. Podstawowe znaczenie ma umowa licencyjna[522]. Jest to umowa, na podstawie której uprawniony z patentu udziela innej osobie upoważnienia (licencji) do korzystania z jego wynalazku (art. 66 ust. 2 p.w.p.). W praktyce rzadko występują umowy licencyjne, których treść wyczerpuje się w udzieleniu upoważnienia do korzystania z opatentowanego wynalazku. Zwykle obejmuje ona również zobowiązanie licencjodawcy do udostępnienia licencjobiorcy dokumentacji technicznej, doświadczeń technicznych, informacji, jak też do nadzoru nad uruchamianiem urządzeń lub przebiegiem procesów technicznych. Tak szeroko oznaczoną treść zobowiązania określa również co do zasady ustawa. Artykuł 77 p.w.p. mówi, że jeżeli umowa licencyjna nie stanowi inaczej, licencjodawca jest zobowiązany do przekazania licencjobiorcy wszystkich posia-

[521] Na temat nadużycia patentu zob. H. Żakowska-Henzler, *Nadużycie patentu*, SPP 2010/1–2.
[522] M. du Vall [w:] E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności*…, s. 204–211.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

danych przez niego w chwili zawarcia umowy informacji i doświadczeń technicznych potrzebnych do korzystania z wynalazku. Wśród rozmaitych typów licencji szczególne znaczenie ma rozróżnienie licencji niewyłącznej i wyłącznej. Prawo polskie wprowadza domniemanie licencji wyłącznej. Oznacza to, że jeśli umowa nie stanowi inaczej, udzielenie licencji jednemu podmiotowi nie wyklucza możliwości udzielenia dalszych licencji na korzystanie z wynalazku, ani jednoczesnego korzystania z wynalazku przez uprawnionego z patentu. Licencja wyłączna oznacza, że licencjodawca zobowiązuje się do nieudzielania dalszych licencji, a także do powstrzymania się od korzystania z własnego wynalazku. Można też wyróżnić licencję pełną, która oznacza, że licencjobiorcy przysługuje pełny zakres uprawnień wynikający z patentu (korzystanie z wynalazku w zakresie wytwarzania, używania, oferowania i wprowadzania wyrobów do obrotu), oraz licencję niepełną (ograniczoną), w której uprawniony ogranicza korzystanie z wynalazku przez szczegółowe określenie treści upoważnienia licencyjnego. Należy ponadto wskazać tzw. licencję otwartą (art. 80 p.w.p.) i licencję dorozumianą (art. 81 p.w.p.). Aby licencjobiorca mógł udzielić sublicencji, musi mieć zgodę uprawnionego z patentu. Umowa licencyjna wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności.

licencja przymusowa

4. Od umowy licencyjnej trzeba odróżnić licencję przymusową, o której mowa w art. 82–88 p.w.p. Jest to upoważnienie do korzystania z cudzego opatentowanego wynalazku, którego źródłem jest jednak nie umowa stron, lecz decyzja Urzędu Patentowego udzielana w ściśle określonych przypadkach. Jest ona dopuszczalna, gdy:

1) zostanie stwierdzone nadużycie patentu;
2) jest to konieczne do zapobieżenia lub usunięcia stanu zagrożenia bezpieczeństwa państwa, w szczególności w dziedzinie obronności, porządku publicznego, ochrony życia i zdrowia ludzkiego oraz ochrony środowiska naturalnego;
3) zostanie stwierdzone, że uprawniony z patentu wcześniejszego, nie godząc się na udzielenie licencji innej osobie, uniemożliwia zaspokojenie potrzeb rynku krajowego przez stosowanie opatentowanego wynalazku, z którego korzystanie wkraczałoby w zakres patentu wcześniejszego (patent zależny).

3.5. Cywilnoprawna ochrona przed naruszeniami

naruszenie patentu

Jak już wcześniej sygnalizowano, negatywna sfera patentu jako prawa wyłącznego wyraża się w prawie do zakazywania osobom trzecim wkraczania w zakres monopolu przysługującego uprawnionemu. Zgodnie z art. 66 ust. 1 p.w.p. uprawniony może zakazać osobie trzeciej, niemającej jego zgody,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

korzystania z wynalazku w sposób zarobkowy lub zawodowy polegający na wytwarzaniu, używaniu, oferowaniu, wprowadzaniu do obrotu lub importowaniu dla tych celów produktu będącego przedmiotem wynalazku lub stosowaniu sposobu będącego przedmiotem wynalazku, jak też używaniu, oferowaniu, wprowadzaniu do obrotu lub importowaniu dla tych celów produktów otrzymanych bezpośrednio tym sposobem. Działania wyżej oznaczone, w braku zgody uprawnionego, są bezprawne i stanowią naruszenie patentu. Zgodnie z brzmieniem art. 287 p.w.p. ustalonym ustawą z 9.05.2007 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2007 r. Nr 99, poz. 662) w razie naruszenia patentu uprawnionemu przysługują następujące roszczenia:

1) może on żądać zaniechania naruszania, wydania bezpodstawnie uzyskanych korzyści;
2) w razie zawinionego naruszenia może również żądać naprawienia wyrządzonej szkody.

Ostatnie ze wskazanych roszczeń może przyjąć postać roszczenia odszkodowawczego opartego na zasadach ogólnych (art. 415 k.c.) albo roszczenia o zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej opłacie licencyjnej, albo innego stosownego wynagrodzenia, które w chwili ich dochodzenia byłyby należne z tytułu udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z wynalazku. Ponadto sąd na wniosek uprawnionego z patentu może orzec o podaniu do publicznej wiadomości części, albo całości orzeczenia lub informacji o orzeczeniu, w sposób i w zakresie przez siebie określonym.

roszczenia

Roszczeń z tytułu naruszenia patentu można co do zasady dochodzić po uzyskaniu patentu (art. 288 p.w.p.). Roszczenia ulegają przedawnieniu z upływem 3 lat od dnia, w którym uprawniony dowiedział się o naruszeniu i o osobie, która patent naruszyła. Jednakże w każdym przypadku roszczenie przedawnia się z upływem 5 lat od dnia, w którym nastąpiło naruszenie (art. 289 p.w.p.).

3.6. Ustanie ochrony

unieważnienie

1. Patent może być unieważniony, jeżeli został udzielony pomimo niespełnienia ustawowych warunków wymaganych do jego uzyskania, a zatem zarówno wówczas, gdy opatentowane rozwiązanie nie jest wynalazkiem podlegającym opatentowaniu, jak i wtedy, gdy nie spełnia przesłanek zdolności patentowej. Unieważnienie może nastąpić w całości i w części. Z żądaniem unieważnienia może wystąpić każdy, kto ma w tym interes prawny, a także w interesie publicznym Prokurator Generalny Rzeczypospolitej Polskiej lub Prezes Urzędu Patentowego. Unieważnienie następuje w trybie postępowania spornego przed Urzędem Patentowym.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wygaśnięcie

2. Wygaśnięcie patentu może nastąpić z przyczyn enumeratywnie wyliczonych w ustawie. Do najważniejszych należą:

1) upływ okresu, na który patent został udzielony;
2) zrzeczenie się przez uprawnionego za zgodą osób, którym służą prawa na patencie (licencjobiorca);
3) nieuiszczenie opłaty okresowej;
4) trwała utrata możliwości korzystania z wynalazku, z zastrzeżeniem art. 93^7 p.w.p., z powodu braku potrzebnego do tego materiału biologicznego, który stał się niedostępny i nie może być odtworzony na podstawie opisu.

Wygaśnięcie patentu stwierdza Urząd Patentowy w decyzji. Patent wygasa w dniu wystąpienia zdarzenia, z którym ustawa wiąże skutek wygaśnięcia. Unieważnienie i wygaśnięcie patentu podlega wpisowi do rejestru patentowego.

3.7. Dodatkowe prawo ochronne na produkty lecznicze oraz produkty ochrony roślin (Supplementary Protection Certificate – SPC)

podstawa prawna udzielenia SPC

1. Na mocy noweli z 6.06.2002 r. o zmianie ustawy – Prawo własności przemysłowej wprowadzono w tytule II w dziale II ustawy rozdział 5^1 „Dodatkowe prawo ochronne". Jego postanowienia obowiązują od 1.05.2004 r. Przedmiotem regulacji krajowej są kwestie dotyczące udzielania dodatkowego prawa ochronnego. Zasadą jest, że prawo, o którym mowa, jest udzielane na warunkach określonych przepisami o ustanowieniu w UE dodatkowych świadectw ochronnych dla produktów leczniczych oraz produktów ochrony roślin (art. 75^1 p.w.p.). Zatem podstawą udzielania powyższych praw są przepisy prawa wspólnotowego, obowiązujące bezpośrednio w państwach członkowskich, mianowicie: rozporządzenie (WE) nr 1610/96 Parlamentu Europejskiego i Rady z 23.07.1996 r. dotyczące stworzenia dodatkowego świadectwa ochronnego dla środków ochrony roślin (Dz.Urz. WE L 198 z 8.08.1996 r., s. 30; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 3, t. 19, s. 335, ze zm.) i rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 469/2009 z 6.05.2009 r. dotyczące dodatkowego świadectwa ochronnego dla produktów leczniczych (Dz.Urz. UE L 152 z 16.06.2009 r., s. 1).

treść SPC

2. Istota SPC sprowadza się do przyznania opatentowanym produktom (lekom i środkom ochrony roślin) dodatkowej ochrony, o treści takiej jak patent, która rozpoczyna się z chwilą wygaśnięcia patentu[523]. Uzasadnieniem

[523] A. Nowicka, *Dodatkowe prawo ochronne*, SPP 2009/3–4, s. 75 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wprowadzenia dodatkowego prawa ochronnego jest zrekompensowanie uprawnionemu z patentu skrócenia rzeczywistego korzystania z wyłączności rynkowej. Dopuszczenie do obrotu produktu (zarówno leczniczego, jak i ochrony roślin) chronionego patentem wymaga wykonania długotrwałych badań. Z tego względu pomiędzy datą zgłoszenia patentowego (nabyciem ochrony) a datą dopuszczenia do obrotu (rzeczywistym korzystaniem z wyłączności na rynku) mija wiele lat. Udzielenie dodatkowego prawa ochronnego na produkt jest więc przedłużeniem ochrony patentowej[524]. Uprawnionym do uzyskania SPC jest uprawniony z patentu chroniącego produkt, sposób otrzymania produktu lub zastosowanie produktu, albo jego następca prawny (uprawniony z patentu podstawowego)[525].

przesłanki udzielenia SPC

Dodatkowa ochrona jest udzielana na wniosek uprawnionego, jeśli są spełnione następujące przesłanki:

1) istnieje ochrona patentowa produktu;
2) produkt jest dopuszczony do obrotu na podstawie pozwolenia, które jest pierwszym pozwoleniem;
3) produkt nie był dotychczas przedmiotem SPC.

Udzielone dodatkowe prawo ochronne ma taką samą treść jak patent, a więc zapewnia ten sam zakres wyłączności. Maksymalny czas trwania SPC wynosi 5 lat. Prawo może być udzielone na pełen okres 5 lat, jeśli pomiędzy datą konkretnego zgłoszenia patentowego, a datą pierwszego dopuszczenia do obrotu we Wspólnocie upłynęło 10 lat lub więcej. W sytuacji gdy okres między zgłoszeniem patentowym a dopuszczeniem do obrotu jest krótszy, czas, na który udziela się dodatkowej ochrony, ulega skróceniu. Dodatkowa ochrona nie przysługuje w sytuacji, gdy okres, o którym mowa, wynosi 5 lat lub mniej.

3.8. Patent europejski

istota patentu europejskiego

Patent europejski jest udzielany na podstawie konwencji o udzielaniu patentów europejskich, która ustanawia jednolite zasady ich udzielania, zwłaszcza zdolność patentową wynalazków oraz tryb postępowania w sprawie udzielenia patentu. Patenty europejskie są udzielane na mocy decyzji Europejskiego Urzędu Patentowego w Monachium na podstawie jednego zgłoszenia i w wyniku jednego postępowania[526]. Udzielony w tym trybie patent jest skuteczny na terytorium tych państw członkowskich, które zostały

[524] A. Nowicka [w:] *Prawo własności…*, red. U. Promińska, s. 120 i n.
[525] M. du Vall [w:] E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności…*, s. 87 i n.
[526] A. Nowicka, *Udzielanie patentów europejskich i ich skutki w Polsce*, SPP 2010/1–2, s. 53 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wyznaczone przez zgłaszającego. Może być udzielony ze skutkiem dla jednego państwa konwencyjnego, kilku z nich lub wszystkich. Patent europejski wywiera jednak w wyznaczonych państwach takie same skutki jak patent krajowy. Dlatego treść patentu, zakres przedmiotowy, zasady wykonywania uprawnień wyłącznych, ochrona oraz unieważnienie i wygaśnięcie patentu są poddane przepisom prawa krajowego. Konwencja o udzielaniu patentów europejskich w niewielkim zakresie ustanawia jednolite skutki materialnoprawne patentu europejskiego. Dotyczy to zwłaszcza czasu trwania ochrony, sposobu ustalania zakresu ochrony płynącej z patentu, podstaw unieważnienia patentu. Patent europejski jest niezależny od patentów krajowych. Trzeba wyraźnie podkreślić, że patent europejski nie jest patentem wspólnotowym.

4. Wzór użytkowy i jego ochrona

4.1. Wzór użytkowy jako przedmiot prawa ochronnego

cechy wzoru użytkowego

1. Zgodnie z art. 94 p.w.p. wzorem użytkowym jest nowe i użyteczne rozwiązanie o charakterze technicznym dotyczące kształtu, budowy lub zestawienia przedmiotu o trwałej postaci. Wzorem użytkowym jest więc zawsze przedmiot o trwałej postaci (np. błotnik, którego kształt wzmaga użyteczność, pojemnik do zamrażania wody ze specjalnej gumy, którego kształt zwiększa użyteczność), a rozwiązanie dotyczące tego przedmiotu musi mieć charakter techniczny. O ile więc wynalazkiem może być każde rozwiązanie techniczne, bez względu na to, czego dotyczy, o tyle wzór użytkowy jest rozwiązaniem dotyczącym wyłącznie kształtu, budowy lub zestawienia przedmiotu, stanowiącym o jego użyteczności, które musi przybrać trwałą postać[527].

nowość

2. Nowość wzoru użytkowego jest oceniana tak jak nowość wynalazku. Wzór użytkowy jest nowy wówczas, gdy nie jest częścią stanu techniki ocenianego w skali światowej. Jednak ze względu na wymaganie użyteczności rozwiązania dotyczącego określonego przedmiotu ocena nowości rozwiązania technicznego jest ograniczona do tego właśnie przedmiotu. Wzór użytkowy może być nowy, choćby wykorzystano w nim elementy znane z innych wzorów użytkowych, jeśli przedmiot, w którym znane elementy pełniły takie same lub podobne funkcje, jest nowy.

[527] M. Poźniak-Niedzielska, *Wzory użytkowe i wzory zdobnicze – dylematy trudnego sąsiedztwa* [w:] *Z zagadnień cywilnego prawa materialnego i procesowego*, red. M. Sawczuk, Lublin 1988, s. 222; na gruncie przepisów prawa własności przemysłowej – M. du Vall, *Wzory użytkowe i ich ochrona*, SPP 2009/3–4, s. 53 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

użyteczność

3. Użyteczność rozumie się jako zdatność do osiągania celu mającego praktyczne znaczenie przy wytwarzaniu lub korzystaniu z wyrobów. Przesłanka użyteczności rozwiązania jest więc spełniona wówczas, gdy możliwość osiągnięcia celu mającego praktyczne znaczenie przy wytwarzaniu przedmiotu lub korzystaniu z niego jest zapewniona dzięki jego kształtowi, budowie lub zestawieniu przedmiotu. Wzór użytkowy nie musi wykazywać cechy przemysłowej stosowalności. Jest jednak oczywiste, że musi być rozwiązaniem technicznym nadającym się do powtarzalnego stosowania w jakiejkolwiek działalności[528].

4. Nie są wzorami użytkowymi odkrycia naukowe, teorie, plany, bo nie są przedmiotami. Nie są nimi również przedmioty, w których nowe rozwiązanie nie ma charakteru technicznego, ale jedynie estetyczny. Podobnie do regulacji wynalazku ustawa wyłącza od objęcia ochroną takie wzory użytkowe, których wykorzystywanie byłoby sprzeczne z porządkiem publicznym lub dobrymi obyczajami.

4.2. Uzyskanie prawa ochronnego

źródło prawa ochronnego

Tak jak w przypadku wynalazku nabycie prawa na wzór użytkowy następuje na podstawie decyzji Urzędu Patentowego, wydanej po przeprowadzeniu postępowania badawczego, którego celem jest sprawdzenie istnienia cech wzoru użytkowego. Zgłoszenie wzoru użytkowego do ochrony poddane jest takim samym zasadom jak zgłoszenie wynalazku. Udzielenie prawa ochronnego na wzór użytkowy stwierdza się przez wydanie świadectwa ochronnego. Udzielone prawo ochronne podlega wpisowi do rejestru wzorów użytkowych i wymaga opublikowania w Wiadomościach Urzędu Patentowego. W ciągu 6 miesięcy od opublikowania tej informacji każdy może zgłosić sprzeciw wobec decyzji o udzieleniu prawa ochronnego (art. 246 p.w.p.).

4.3. Treść, zakres i ochrona prawa ochronnego

wyłączność korzystania

1. Zgodnie z art. 95 ust. 2 p.w.p. udzielenie prawa ochronnego zapewnia uprawnionemu wyłączność zarobkowego lub zawodowego korzystania ze wzoru użytkowego na terenie Polski. Korzystanie ze wzoru użytkowego objęte prawem ochronnym obejmuje wytwarzanie przedmiotów według wzoru, ich używanie, oferowanie, wprowadzanie do obrotu lub importowanie dla tych celów.

[528] M. du Vall [w:] E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności*…, s. 115 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ograniczenie monopolu uprawnionego

Zakres monopolu, tak jak w przypadku wynalazku, wyznaczają trzy elementy:
1) przedmiot wyłączności wynikający z treści zastrzeżeń ochronnych;
2) czas trwania ochrony – wynosi 10 lat od daty dokonania zgłoszenia;
3) terytorium, obejmujące obszar Rzeczypospolitej Polskiej.

Od granic prawa ochronnego należy odróżnić ograniczenia jego skuteczności[529]. Stanowią je:
1) enumeratywnie wskazane sytuacje, w których osoba trzecia, pomimo braku zgody uprawnionego, może korzystać z chronionego wzoru w sposób zawodowy lub zarobkowy (art. 69 w zw. z art. 100 p.w.p.);
2) wyczerpanie prawa ochronnego (art. 70 w zw. z art. 100 p.w.p.);
3) uprawnienia używacza uprzedniego i późniejszego (art. 71 i 75 w zw. z art. 100 p.w.p.).

Uprawniony z prawa ochronnego, na wzór użytkowy w takim samym zakresie jak uprawniony z patentu, nie może nadużywać swojego prawa (art. 68 w zw. z art. 100 p.w.p.). Na negatywną sferę prawa ochronnego składają się wyliczone w art. 66 w zw. z art. 100 p.w.p. uprawnienia zakazowe. Zgodnie z art. 66 p.w.p. uprawniony może zakazać osobie trzeciej niemającej jego zgody wytwarzania, używania, oferowania, sprzedaży i importu produktów zawierających wzór użytkowy.

charakter prawny prawa ochrony

2. Prawo ochronne na wzór użytkowy jest więc wyłącznym prawem podmiotowym bezwzględnym. Jest prawem majątkowym, a więc jest zbywalne i dziedziczne. Może być przedmiotem umów obligacyjnych, zwłaszcza licencji.

W razie bezprawnego korzystania z wzoru użytkowego przez osobę trzecią uprawnionemu służą te same środki ochrony, które są przewidziane dla uprawnionego z patentu.

4.4. Ustanie prawa ochronnego

Tak jak w przypadku patentu, prawo ochronne na wzór użytkowy może ustać na skutek wygaśnięcia (art. 100 w zw. z art. 90 p.w.p.) lub unieważnienia decyzji o udzieleniu prawa (art. 100 w zw. z art. 89 p.w.p.).

[529] H. Żakowska-Henzler [w:] *Prawo własności…*, red. U. Promińska, s. 154 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

5. Wzór przemysłowy i jego ochrona

5.1. Wzór przemysłowy jako przedmiot prawa z rejestracji

cechy wzoru przemysłowego

1. Zgodnie z art. 102 p.w.p. wzorem przemysłowym jest nowa i posiadająca indywidualny charakter postać wytworu lub jego części, nadana mu w szczególności przez cechy linii, konturów, kształtów, kolorystykę, strukturę lub materiał wytworu oraz przez jego ornamentację. Przez wytwór rozumie się każdy przedmiot wytworzony w sposób przemysłowy lub rzemieślniczy, obejmujący w szczególności opakowanie, symbole graficzne oraz kroje pisma typograficznego, z wyłączeniem programów komputerowych (art. 102 ust. 2 p.w.p.), oraz przedmiot składający się z wielu wymienialnych części składowych umożliwiających jego rozłożenie i ponowne złożenie, jak też część składową, jeżeli po jej włączeniu do wytworu złożonego pozostaje widoczna w trakcie jego zwykłego używania lub jeżeli może być przedmiotem samodzielnego obrotu (art. 102 ust. 3 p.w.p.). Kluczowa dla pojęcia wzoru przemysłowego jest ta część definicji, która wskazuje na postać wytworu lub jego części, a więc w istocie na wygląd zewnętrzny całego lub części wytworu[530]. Może być on nadany zwłaszcza rysunkiem linii, konturów, kolorystyką, kształtem, strukturą i (lub) materiałem samego wytworu oraz (lub) jego ornamentacją. Tytułem przykładu można podać ornamentację lub kolorystykę bądź kształt naczyń stołowych, rysunek linii i kolorystykę tkanin ozdobnych, kształt, strukturę lub materiał elementów wyposażenia wnętrz. Na wygląd mogą mieć wpływ zarówno względy estetyczne, jak i użytkowe lub techniczne[531]. Ochrona wynikająca z rejestracji wzoru nie obejmuje jednak tych cech wytworu, które są uwarunkowane wyłącznie ich funkcjami technicznymi, oraz tych, które muszą być odtworzone w dokładnej formie i wymiarach w celu umożliwienia mechanicznego połączenia lub współdziałania z innym wytworem (art. 107 p.w.p.). Wzór przemysłowy podlegający ochronie nie może być utożsamiany z przedmiotem, w którym wzór jest inkorporowany, lub w którym jest zastosowany. Ochronie podlega wzór jako taki, niezależnie od tego, w jakim wytworze został zawarty[532]. Przesłanki zdolności rejestrowej wzoru przemysłowego sprowadzają się do nowości i indywidualnego charakteru.

nowość

2. Zgodnie z art. 103 p.w.p. wzór przemysłowy uważa się za nowy, jeżeli przed datą pierwszeństwa identyczny wzór nie został publicznie udostępniony przez stosowanie, wystawienie lub ujawnienie w inny sposób. Wzór

[530] M. Poźniak-Niedzielska, *Wzory użytkowe*…, s. 60 i n.
[531] A. Szewc, G. Jyż, *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2003, s. 88.
[532] K. Szczepanowska-Kozłowska [w:] *Ochrona*…, red. A. Adamczak, M. du Vall, s. 203.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

identyczny to także taki, który różni się od wzoru udostępnionego publicznie jedynie nieistotnymi szczegółami. Wzoru nie uważa się za udostępniony publicznie, jeżeli nie mógł on dotrzeć do wiadomości osób zajmujących się zawodowo dziedziną, której dotyczy. Zatem o udostępnieniu wzoru można mówić wtedy, kiedy została stworzona możliwość zapoznania się z nim przez kręgi osób specjalizujących się w dziedzinie, której dotyczy wzór. Nowość ma charakter światowy, co oznacza, że udostępnienie wzoru w rozumieniu, o którym mowa wyżej, nastąpiło gdziekolwiek na świecie. Udostępnieniem może być ujawnienie dokonane w każdy sposób, który pozwala wyspecjalizowanym kręgom na zapoznanie się z nim. Przykładowo, może to być oferowanie lub wprowadzenie do obrotu wytworów inkorporujących wzór, ale także pokaz. Należy dodać, że w myśl art. 103 ust. 3 p.w.p. udzielenie prawa z rejestracji nie jest wyłączone, jeżeli wzór został ujawniony osobie trzeciej, która była zobowiązana do zachowania poufności, oraz w razie ujawnienia wzoru w ciągu 12 miesięcy przed datą pierwszeństwa, jeżeli ujawnienie to nastąpiło przez twórcę, jego następcę prawnego lub osobę trzecią za zgodą uprawnionego.

indywidualny charakter

3. Przesłanka indywidualnego charakteru została zdefiniowana w art. 104 ust. 1 p.w.p. Zgodnie z jego brzmieniem wzór przemysłowy odznacza się indywidualnym charakterem, jeżeli ogólne wrażenie, jakie wywołuje na zorientowanym użytkowniku, różni się od ogólnego wrażenia, jakie wywarł na nim wzór publicznie udostępniony przed datą, według której oznacza się pierwszeństwo. „Ogólne wrażenie" to odbiór globalny, w którym nie chodzi o różnice detali[533]. Wzór ma indywidualny charakter, jeżeli na zorientowanym użytkowniku nie może wywołać wrażenia *déjà vu*. Przez pojęcie zorientowanego użytkownika należy rozumieć osobę, która ma wystarczający zasób ogólnej wiedzy, aby ocenić wzór z punktu widzenia podobieństwa do wzorów udostępnionych publicznie[534]. Jest to zatem normatywny, zobiektywizowany, model użytkownika, który zna podstawowe cechy wytworu, w którym wzór jest inkorporowany, ma z nim praktyczny kontakt i jest wrażliwy na wartość wzoru przemysłowego. Pojęcie zorientowanego użytkownika nie można jednak łączyć z pojęciem korzystania z wzoru ani z podejmowaniem decyzji o zakupie produktu ucieleśniającego wzór[535]. Należy dodać, że przy ocenie indywidualnego charakteru wzoru przemysłowego bierze się pod uwagę zakres swobody twórczej przy opracowywaniu wzoru (art. 104 ust. 2 p.w.p.).

[533] Tak samo A. Tischner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 14B, *Prawo własności przemysłowej*, red. R. Skubisz, Warszawa 2012, s. 38.

[534] M. Poźniak-Niedzielska [w:] *Prawo własności*…, red. U. Promińska, s. 169; A. Tischner [w:] *Prawo własności*…, red. P. Kostański, s. 577 i n.

[535] A. Tichner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 14B, red. R. Skubisz, s. 94.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wyłączenia

4. Tak jak w dziedzinie wynalazków i wzorów użytkowych, tak też w dziedzinie wzorów przemysłowych, zgodnie z art. 106 p.w.p., nie udziela się praw z rejestracji na wzory, których wykorzystywanie byłoby sprzeczne z porządkiem publicznym, dobrymi obyczajami, jak również na wzory przemysłowe zawierające oznaczenia, o których mowa w art. 129^1 ust. 1 pkt 8–11 p.w.p.

5.2. Uzyskanie prawa z rejestracji

źródło prawa z rejestracji

Nabycie prawa z rejestracji wzoru przemysłowego następuje na podstawie decyzji Urzędu Patentowego po przeprowadzeniu postępowania rejestracyjnego, a więc czysto formalnego sprawdzenia zgłoszenia (bez badania nowości i indywidualnego charakteru), które ogranicza się jedynie do sprawdzenia, czy ochrona wzoru nie jest wyłączona. Udzielone prawa z rejestracji wzorów przemysłowych stwierdza się przez wydanie świadectwa rejestracji. Prawa te podlegają wpisowi do rejestru wzorów przemysłowych i opublikowaniu w Wiadomościach Urzędu Patentowego. W ciągu 6 miesięcy od opublikowania informacji o udzieleniu prawa każdy może wnieść sprzeciw wobec decyzji o udzieleniu prawa z rejestracji (art. 246 p.w.p.).

5.3. Treść i zakres prawa z rejestracji

wyłączność korzystania

1. Przez uzyskanie prawa z rejestracji nabywa się prawo wyłącznego korzystania ze wzoru przemysłowego w sposób zarobkowy lub zawodowy na całym obszarze Polski. Zakres przedmiotowy prawa z rejestracji wzoru przemysłowego ogranicza się do wytworów tego rodzaju, dla których nastąpiło zgłoszenie[536]. Treść prawa z rejestracji wzoru przemysłowego jest zdefiniowana negatywnie przez wyliczenie zachowań osób trzecich, których może zakazać uprawniony. Zgodnie z art. 105 ust. 3 p.w.p. uprawniony z rejestracji może zakazać osobom trzecim wytwarzania, oferowania, wprowadzania do obrotu, importu, eksportu lub używania wytworu, w którym wzór jest zawarty bądź zastosowany, lub składowania takiego wytworu dla takich celów.

ograniczenia monopolu uprawnionego

2. Monopol uprawnionego doznaje jednak ograniczeń. Przede wszystkim należy wskazać postanowienia art. 115 p.w.p., który wylicza siedem przypadków dozwolonego korzystania przez osoby trzecie z zarejestrowanego wzoru. Obejmują one korzystanie z wzoru:

[536] Bliżej na ten temat A. Wojciechowska, *Treść i zakres prawa z rejestracji wzoru przemysłowego* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci profesora Janusza Szwaji*, red. E. Nowińska, M. du Vall, Kraków 2004, s. 169 i n.; J. Kępiński, *Ochrona wzorów w prawie polskim* [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności*, red. P. Wiliński, O. Krajniak, B. Guzik, t. 4, Poznań 2007.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

1) do użytku osobistego lub niezwiązanego z działalnością gospodarczą;
2) w celu doświadczalnym;
3) polegające na jego odtworzeniu do celów cytowania lub nauczania, jeżeli nie przynosi to uszczerbku uprawnionemu z rejestracji;
4) stosowanego lub zawartego w urządzeniach znajdujących się na środkach transportu lądowego i zarejestrowanych w innych państwach statkach morskich lub powietrznych, znajdujących się czasowo na obszarze Polski;
5) stanowiące import części zamiennych i akcesoriów, w których wzór jest stosowany lub zawarty w celu napraw wskazanych wyżej statków;
6) przy wykonywaniu napraw statków;
7) przez wykonanie na indywidualne zamówienie naprawy związanej z odtworzeniem części składowej wytworu złożonego, w celu przywrócenia mu jego pierwotnego wyglądu.

Następne ograniczenie wynika z postanowienia przepisu art. 71 w zw. z art. 118 p.w.p., który przyznaje uprawnienia używaczowi uprzedniemu. Wreszcie trzeba wskazać na art. 70 w zw. z art. 118 p.w.p., statuujący wyczerpanie prawa z rejestracji wzoru w rozumieniu, o którym była już mowa w związku z patentem. Ponadto zgodnie z art. 106^1 p.w.p., dodanym przez ustawę z 29.06.2007 r. o zmianie ustawy – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2007 r. Nr 136, poz. 958), ochrona z rejestracji wzoru nie przysługuje wytworowi, który stanowi część składową wytworu złożonego, używaną do naprawy tego wytworu w taki sposób, by przywrócić mu jego wygląd początkowy[537].

3. Czas trwania prawa z rejestracji wynosi 25 lat od daty dokonania zgłoszenia wzoru przemysłowego w Urzędzie Patentowym, podzielone na okresy 5-letnie. Prawo z rejestracji wzoru przemysłowego jest skuteczne na terytorium Polski.

charakter prawny

4. Prawo z rejestracji jest więc bezwzględnym prawem podmiotowym wyłącznym, ograniczonym czasowo i terytorialnie. Jest prawem majątkowym, a więc zbywalnym i dziedzicznym. Może być też przedmiotem umów licencyjnych, do których stosuje się odpowiednio przepisy o licencji patentu (art. 118 p.w.p.).

5.4. Cywilnoprawna ochrona przed naruszeniami

naruszenie

Wzór przemysłowy jest chroniony przed jego bezprawnym wykorzystywaniem, które może przyjąć postać działań dotyczących wytworów, w których

[537] Co do konieczności zmiany prawa polskiego zob. E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności*…, s. 98 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

jest on ucieleśniony, jak np. wytwarzanie takich wytworów, wprowadzanie ich do obrotu lub import. Wzór zarejestrowany korzysta z ochrony nie tylko przed korzystaniem z identycznego wzoru, lecz także przed korzystaniem z wzoru podobnego do zarejestrowanego, jeśli podobieństwo między nimi jest tego rodzaju, że nawet na zorientowanym użytkowniku nie wywołują one odmiennego wrażenia[538]. W razie bezprawnego korzystania przez osobę trzecią z wzoru przemysłowego uprawnionemu służą te same środki ochrony, które są przewidziane dla uprawnionego z patentu.

5.5. Ustanie ochrony

Prawo z rejestracji wzoru przemysłowego ustaje na skutek jego wygaśnięcia (art. 90 w zw. z art. 118 p.w.p.) lub unieważnienia (art. 117 p.w.p.)[539].

5.6. Wzór Wspólnoty

system wzoru Unii Europejskiej

Rozporządzenie nr 6/2002, obowiązujące bezpośrednio w państwach członkowskich UE od 6.03.2002 r., a w Polsce od 1.05.2004 r., ustanawia system wzoru Wspólnoty. Zgodnie z nim jest możliwe uzyskanie, na podstawie jednego zgłoszenia dokonanego w Urzędzie do spraw Harmonizacji Rynku Wewnętrznego w Alicante, z zastosowaniem jednej procedury i na podstawie jednego systemu prawnego, jednego prawa ochronnego dla wzoru Wspólnoty, które jest skuteczne na terytorium obejmującym wszystkie państwa członkowskie. Wzory, które spełniają wymagania określone w rozporządzeniu nr 6/2002 (nowość i indywidualny charakter wyglądu zewnętrznego całego lub części produktu nadanego mu w szczególności rysunkiem linii, konturów, kolorystyką, kształtem, strukturą i/lub materiałem samego produktu oraz/lub jego ornamentacją), uważane są za wzory Wspólnoty[540].

rodzaje wzorów

Można wyróżnić dwa ich rodzaje: zarejestrowane i niezarejestrowane. Warunki ich ochrony są takie same. Podstawowe różnice między nimi sprowadzają się do daty powstania prawa, czasu trwania ochrony oraz treści prawa. Istota prawa do ochrony wzoru niezarejestrowanego polega na tym, że z chwilą udostępnienia wzoru na terytorium UE korzysta on z ochrony

[538] M. Poźniak-Niedzielska, *Naruszenie prawa z rejestracji wzoru przemysłowego* [w:] *Naruszenie praw na dobrach niematerialnych*, red. T. Szymanek, Warszawa 2001, s. 65 i n.

[539] J. Sieńczyło-Chlabicz, *Ustanie prawa z rejestracji wzoru przemysłowego*, SPP 2009/3–4, s. 100 i n.

[540] M. Poźniak-Niedzielska, J. Sieńczyło-Chlabicz, *Europejskie prawo wzorów przemysłowych*, Warszawa 2010, s. 25 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przed naśladownictwem przez okres 3 lat. Wzór zarejestrowany[541] jest chroniony od daty jego zgłoszenia w Urzędzie do spraw Harmonizacji przed korzystaniem przez osobę trzecią (nawet działającą w dobrej wierze) z wzoru, który wywołuje ogólne podobne wrażenie do wzoru zarejestrowanego. Czas trwania ochrony wynosi 5 lat od daty zgłoszenia z możliwością przedłużenia o kolejne okresy 5-letnie, nie dłużej jednak niż 25 lat od daty zgłoszenia. Jednolity system ochrony wzorów Wspólnoty nie eliminuje krajowych systemów ochrony wzorów, zgodnie z ich prawami wewnętrznymi, które zresztą uległy w znacznym stopniu harmonizacji, zgodnie z dyrektywą 98/71/WE.

6. Topografia układów scalonych i jej ochrona

6.1. Przedmiot ochrony

cechy topografii układów scalonych

1. Jest to rozwiązanie polegające na przestrzennym, wyrażonym w dowolny sposób rozplanowaniu elementów, z których co najmniej jeden jest elementem aktywnym, oraz wszystkich lub części połączeń układu scalonego (art. 196 ust. 1 p.w.p.).

Przesłankami zdolności rejestracyjnej topografii układów scalonych jest oryginalność i nieoczywistość. Przez oryginalność rozumie się to, że rozwiązanie stanowi samodzielny efekt twórczy. Topografia jest więc wynikiem pracy intelektualnej twórcy, a przy tym nie jest powszechnie znana. Nieoczywistość rozwiązania nie jest wskazana *expressis verbis*, ale z art. 199 p.w.p. można wyprowadzić wniosek, że topografia jest nieoczywista wtedy, gdy nie wynika jednoznacznie z funkcji układu scalonego, w którym jest stosowana[542].

2. Nie są chronione topografie, które były wykorzystywane jawnie w celach handlowych dłużej niż przez 2 lata. Nie są także chronione topografie, jeżeli od ich dokonania i utrwalenia w dowolnej formie minęło 15 lat i jeżeli nie były one wykorzystywane w celach handlowych.

6.2. Uzyskanie prawa z rejestracji

źródło prawa z rejestracji

Nabycie prawa następuje na podstawie decyzji Urzędu Patentowego po przeprowadzeniu postępowania rejestracyjnego, które ogranicza się – tak jak w przypadku wzoru przemysłowego – do zbadania, czy rejestracja topografii

[541] Bliżej na ten temat K. Szczepanowska-Kozłowska, *Zdolność rejestracyjna wzoru w prawie Unii Europejskiej*, PPH 2005/3.

[542] H. Żakowska-Henzler [w:] *Prawo własności…*, red. U. Promińska, s. 296 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nie jest wyłączona. Udzielenie prawa z rejestracji stwierdza się przez wydanie świadectwa rejestracji topografii. Nabyte prawo podlega wpisowi do rejestru topografii układów scalonych i opublikowaniu w Wiadomościach Urzędu Patentowego. Prawo do sprzeciwu wobec decyzji o udzieleniu prawa przysługuje każdemu w terminie 6 miesięcy od opublikowania informacji o udzieleniu prawa (art. 246 p.w.p.).

6.3. Treść, zakres i ochrona prawa z rejestracji

wyłączność korzystania

1. Prawo z rejestracji topografii układów scalonych jest podmiotowym prawem wyłącznym. W ujęciu pozytywnym jest to prawo do wyłącznego korzystania z topografii w sposób zarobkowy lub zawodowy na całym obszarze Polski. Granice prawa z rejestracji wyznaczają trzy elementy: sposób korzystania, czas i terytorium.

ograniczenie monopolu uprawnionego

2. Skuteczność prawa z rejestracji doznaje ograniczeń. Część z nich są to ograniczenia tego samego rodzaju co ograniczenia patentu. Niektóre z nich są charakterystyczne tylko dla tego prawa. Nie stanowi więc naruszenia skopiowanie przez osobę trzecią, bez zgody uprawnionego, topografii w celach osobistych albo wyłącznie w celu oceny, analizy, badania lub nauczania. Nie stanowi także naruszenia prawa z rejestracji topografii import lub wprowadzenie do obrotu produktu zawierającego bezprawnie wykorzystaną topografię przez osobę działającą w dobrej wierze (art. 214, 215 i 217 p.w.p.).

3. Ochrona ustaje po upływie 10 lat od końca roku kalendarzowego, w którym topografia lub układ scalony zawierający taką topografię zostały wprowadzone do obrotu, lub od końca roku kalendarzowego, w którym dokonano zgłoszenia w Urzędzie Patentowym – w zależności od tego, który ze wskazanych terminów upływa wcześniej. Prawo z rejestracji wywiera skutki na obszarze Polski.

ochrona prawa z rejestracji

4. W ujęciu negatywnym prawo to daje uprawnionemu z rejestracji możliwość zakazania osobie trzeciej reprodukcji całości lub części oryginalnej topografii i jej importowania, sprzedawania lub wprowadzania w jakikolwiek sposób do obrotu kopii topografii układów scalonych wytworzonych przy użyciu takiej kopii, a także wyrobów zawierających takie układy scalone[543]. Ochrona prawna została ukształtowana na wzór ochrony patentu.

Ustanie ochrony następuje w takim samym trybie jak ustanie patentu.

[543] U. Promińska [w:] E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności*…, s. 259 i n.; A. Szewc, *Naruszenie własności przemysłowej*, Warszawa 2003, s. 82.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

7. Znak towarowy i jego ochrona

7.1. Znak towarowy jako przedmiot prawa ochronnego

pojęcie znaku towarowego

1. Znak towarowy jako dobro niematerialne jest odbitym w świadomości odbiorcy związkiem oznaczenia i towaru, który obejmuje ogół informacji i wyobrażeń o towarze. Nałożenie znaku towarowego na towar i wprowadzenie oznaczonego w ten sposób towaru do obrotu tworzy integralność znaku z towarem i umożliwia zapadnięcie tej asocjacji w świadomości kupujących. Dzięki temu kupujący są w stanie odróżnić towary tego samego rodzaju w obrocie ze względu na ich pochodzenie od różnych przedsiębiorców.

zdolność do odróżniania

2. Zgodnie z art. 120 p.w.p. znakiem towarowym może być każde oznaczenie umożliwiające odróżnienie towarów jednego przedsiębiorstwa od towarów innego przedsiębiorstwa oraz możliwe do przedstawienia w rejestrze znaków towarowych w sposób pozwalający na ustalenie jednoznacznego i dokładnego przedmiotu udzielonej ochrony. W szczególności mogą nim być wyraz, włącznie z nazwiskiem, rysunek, litera, cyfra, kolor, forma przestrzenna, w tym kształt towaru lub opakowania, a także dźwięk. Zdatność oznaczenia do odróżniania jednorodnych towarów w obrocie jest konstytutywną cechą znaku towarowego i przesądza o wymaganiach stawianych wyżej wskazanym oznaczeniom, które są wymienione jedynie przykładowo, jako nadające się potencjalnie do pełnienia funkcji znaku towarowego. Znakami towarowymi mogą być tylko takie oznaczenia, które wykazują łącznie następujące cechy:

1) zmysłową postrzegalność;
2) jednolitość, przez którą rozumie się wewnętrzną spójność umożliwiającą objęcie całości oznaczenia jednym aktem poznawczym;
3) samodzielność względem towaru, co oznacza możliwość przynajmniej pojęciowego, jeśli nie fizycznego, oddzielenia znaku od towaru;
4) przedstawialność.

funkcje

3. Całokształt oddziaływania znaku towarowego w obrocie określa się mianem funkcji znaku towarowego i powszechnie wyróżnia się trzy funkcje:

1) oznaczania pochodzenia (odróżniającą);
2) gwarancyjną;
3) reklamową[544].

funkcja oznaczenia pochodzenia

Podstawową funkcją znaku towarowego jest odróżnianie towarów ze względu na ich pochodzenie. Z jednej strony znak wskazuje źródło pochodzenia

[544] R. Skubisz, *Funkcje znaku towarowego* [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 80-lecia*…, s. 163 i n.; w dawniejszej literaturze J. Koczanowski, *Funkcje i ochrona prawna znaków towarowych*, ZNUJ 1976/8.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

towaru, z drugiej – pozwala go odróżnić od innych towarów tego samego rodzaju znajdujących się w obrocie. Jest zrozumiałe, że znak towarowy nie wskazuje pochodzenia w rozumieniu miejsca jego wytworzenia. Nie identyfikuje wprost przedsiębiorcy ani jego siedziby. Wskazuje jedynie, że towary sygnowane znakiem są tego samego pochodzenia, a więc że pochodzą od tego, kto jest uprawniony do nakładania znaku i wprowadzania tak oznakowanych towarów do obrotu, bez względu na tytuł do takiego działania. W każdym przypadku znak informuje klientelę, że wszystkie czynności związane z wytworzeniem towaru, jego opakowaniem i wprowadzeniem na rynek nastąpiły w przedsiębiorstwie uprawnionego lub w innym przedsiębiorstwie, ale pod kontrolą uprawnionego. W tym rozumieniu funkcji wskazywania na pochodzenie znak towarowy zapewnia klientelę o tożsamości pochodzenia towarów nim oznaczonych[545]. Zdolność znaku do pełnienia tej funkcji jest konieczna. To właśnie ze względu na nią doszło do wyodrębnienia znaku towarowego jako dobra prawnie chronionego.

funkcja gwarancyjna

Funkcja gwarancyjna znaku towarowego wyraża się w tym, że znak zapewnia kupujących o stałym poziomie cech towaru. Znak może więc być nośnikiem informacji o wysokiej jakości, trwałości, walorach estetycznych towarów, jak również symbolem dobrej opinii o przedsiębiorstwie – sprawnej organizacji, kulturze pracowników, dobrej obsłudze klienta. Nie każdy znak może tę funkcję pełnić. Zależy to bowiem od wielu okoliczności faktycznych, zwłaszcza od dbałości przedsiębiorcy o poziom produkcji, jakość towaru, od jego aktywności, a także od czasu potrzebnego na wyrobienie u klienteli dobrej opinii o towarze i (lub) przedsiębiorstwie uprawnionego do znaku. Znak towarowy, pełniąc funkcję gwarancyjną, uosabia – ugruntowany stałym poziomem jakości towarów lub ich innymi korzystnymi cechami – wizerunek przedsiębiorcy, od którego pochodzi towar.

funkcja reklamowa

Znak towarowy może również pełnić funkcję reklamową. Jest on instrumentem marketingu. Jego wykorzystanie do wprowadzenia towaru na rynek, a później do utrwalenia pozycji rynkowej jest technicznie łatwym sposobem kontaktu z klientelą, zachęcania jej do nabycia towaru i stałego przypominania o towarze. W zasadzie trudno tu mówić o funkcji, raczej o użytku, jaki uprawniony może zrobić ze znaku przez wykorzystanie tego, że jest on zazwyczaj prostym, łatwym do zapamiętania symbolem. Tak jak w przypadku funkcji gwarancyjnej, pełnienie funkcji reklamowej przez znak nie jest konieczne.

[545] Powyższe rozumienie omawianej funkcji potwierdza orzecznictwo ETS. Tytułem przykładu można wskazać orzeczenie z 23.05.1978 r. w sprawie 102/77 *Hoffman-La Roche v. Centrafarm*, Zb. Orz. ETS 1978, s. 1139.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ochrona funkcji

4. Funkcja oznaczania pochodzenia jest funkcją konstytutywną i zawsze podlegała ochronie przed ryzykiem pomyłki co do pochodzenia towaru. Ochrona funkcji gwarancyjnej i reklamowej znaku towarowego jest zasadniczo realizowana pośrednio w ramach ochrony funkcji oznaczania pochodzenia. Istnieje jednak podstawa prawna objęcia ochroną tylko funkcji gwarancyjnej lub reklamowej. Wprowadziła ją pierwsza dyrektywa Rady 89/104/EWG z 21.12.1988 r. mająca na celu zbliżenie ustawodawstw Państw Członkowskich odnoszących się do znaków towarowych (Dz.Urz. WE L 40 z 11.02.1989 r., s. 1; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 17, t. 1, s. 92, ze zm.), która określiła przesłanki ochrony przed naruszeniem funkcji gwarancyjnej lub reklamowej w sytuacji, gdy użycie cudzego renomowanego znaku towarowego nie rodzi ryzyka pomyłki co do pochodzenia, a więc nie stanowi naruszenia funkcji oznaczania pochodzenia towaru. Rozwiązanie to zostało utrzymane przez wszystkie następne dyrektywy. Zostało także przyjęte przez wszystkie porządki prawne państw UE, w tym przez art. 296 ust. 2 pkt 3 p.w.p. Ochrona samodzielna, niezależna od ryzyka pomyłki, obejmuje tzw. znaki renomowane, przez które należy rozumieć takie znaki, które niezależnie od tego, że odróżniają jednorodzajowe towary ze względu na ich pochodzenie, to jednocześnie są nośnikami określonych wartości (materialnych, np. jakość towarów, lub niematerialnych, np. styl, prestiż) i decydują o pozycji znaku na rynku. O znakach renomowanych jako kategorii normatywnej mowa będzie w dalszej części.

7.2. Kategorie normatywne znaków towarowych

znaki notoryjne

1. Ze względu na źródło nabycia ochrony należy wyróżnić znaki zarejestrowane i znaki powszechnie znane. Znaki zarejestrowane są przedmiotem praw wyłącznych nabywanych przez rejestrację wybranego oznaczenia w Urzędzie Patentowym, których nabycie, treść i ochrona są regulowane ustawą – Prawo własności przemysłowej.

Znaki towarowe powszechnie znane (notoryjne) to takie, których używanie doprowadziło do ich powszechnej znajomości. Osiągnięcie tego właśnie skutku zastępuje rejestrację i stanowi tytuł do ochrony. Charakterystykę znaku powszechnie znanego wyznaczają więc dwa elementy. Po pierwsze, używane oznaczenie pełni funkcję wskazywania na pochodzenie. Po drugie, wynikiem używania jest powszechna znajomość oznaczenia jako nośnika informacji o pochodzeniu sygnowanego nim towaru. Zasadnicza trudność polega na zdefiniowaniu notoryjności. Wobec braku definicji legalnej zadanie to pozostawiono orzecznictwu i doktrynie. Z dotychczasowych wypowiedzi wynika, że za znak powszechnie znany uważa się znak znany połowie

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

potencjalnych nabywców towarów[546]. Ważne jest jednak zastrzeżenie, że silna zdolność odróżniania znaku powinna uzasadnić znajomość znaku na niższym poziomie. Potencjalna klientela to grupa kupujących, do których kierowana jest oferta oznakowanego towaru. Nie chodzi więc o ogół klienteli, ale o jej relewantny segment, wyróżniony ze względu na rodzaj i przeznaczenie towaru. Ocena powszechnej znajomości znaku ma charakter obiektywny. Wśród podstawowych kryteriów, według których ocenia się obiektywną możliwość upowszechnienia się znaku, należy wymienić: czas używania oznaczenia, jako wykładnika obiektywnej możliwości zapadnięcia znaku w świadomości klienteli, sytuację towaru na rynku – jego ilość, dostępność, zasięg dystrybucji – jak również kampanię reklamową – jej formy, czas trwania, ekspansywność. Współistnienie wymienionych okoliczności lub ich wzajemne uzupełnianie się w czasie uzasadniają przyjęcie, że oznaczenie mogło stać się znane powszechnie[547].

znaki renomowane

2. Ze względu na samodzielnie chronione funkcje i zakres ochrony można wyróżnić znaki towarowe pełniące wyłącznie funkcję oznaczania pochodzenia i – konsekwentnie – chronione tylko przed ryzykiem pomyłki co do pochodzenia towaru, które może powstać w wyniku używania przez osobę trzecią znaków takich samych lub podobnych do chronionych, dla towarów takich samych lub podobnych oraz znaki towarowe renomowane. Ostatnio wskazana kategoria znaków, tak jak znaki notoryjne, nie ma definicji legalnej. Jej wyodrębnienie jest odpowiedzią na często występujące zjawisko wykorzystywania znaków przyciągających uwagę kupujących w większym stopniu niż inne znaki do oznaczania nimi przede wszystkim towarów niepodobnych do tych, z którymi były dotąd łączone (np. używanie znaku towarowego „Coca-Cola" – znanego z oznaczania nim napojów orzeźwiających – do kosmetyków), i służy samodzielnej ochronie innych funkcji niż zapewnienie o tożsamości pochodzenia towarów. Ma bowiem na celu ochronę wartości handlowej znaku, zdobytej przez pełnienie przez niego funkcji gwarancyjnej i reklamowej[548]. Zgodnie z ugruntowanym orzecznictwem TSUE[549] znakiem towarowym renomowanym jest znak znany (rozpoznawalny) wśród znaczącej części odbiorców. Renoma znaku wiąże się z reguły z ustaloną wśród klienteli opinią o cechach oznakowanych nim towarów. Nie jest prostą

[546] Obszernie na ten temat E. Wojcieszko-Głuszko, *Ochrona prawna znaków towarowych powszechnie znanych w prawie polskim na tle prawnoporównawczym*, ZNUJ 1995/65.

[547] U. Promińska, *Znak towarowy powszechnie znany i jego ochrona* [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. A. Szpunar, Łódź 1997, s. 219.

[548] J. Piotrowska, *Ochrona renomowanych znaków towarowych w systemie prawnym Unii Europejskiej*, St. Praw. 1999/142, s. 29 i n.

[549] Począwszy od wyroku w sprawie General Motors Corporation z 14.09.1999 r., C-375/97, zob. *Własność przemysłowa. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, red. R. Skubisz, Warszawa 2015, poz. 10.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

konsekwencją rozpowszechnienia znaku, lecz utrwalonym w świadomości kupujących wyobrażeniem o walorach towaru, oczekiwanych i niezawodnie spełnianych cechach, które przekłada się na większą niż w wypadku zwykłych znaków ich rozpoznawalność na rynku[550]. Znaki cieszące się renomą są chronione przed pasożytniczym wykorzystaniem ich renomy lub zdolności odróżniającej, niezależnie od tego, czy ich używanie przez osobę trzecią rodzi ryzyko pomyłki co do pochodzenia towaru i niezależnie od tego, dla jakich towarów (identycznych, podobnych lub niepodobnych) są używane przez nieuprawnionych. Są więc chronione przed nieuczciwym wykorzystaniem pozycji, którą zdobyły na rynku dzięki wysiłkom i nakładom uprawnionych przedsiębiorców.

znak towarowy indywidualny a znaki towarowe wspólne

3. Tradycyjną kategorią znaku jest znak towarowy indywidualny. Zapewnia on wyłączność używania temu podmiotowi, na którego rzecz jest zarejestrowany. Prawo polskie reguluje także wspólny znak towarowy i znak towarowy gwarancyjny, których cechą charakterystyczną jest rozszczepienie prawa do znaku i prawa do jego używania[551]. Wskazane znaki wspólne łączy to, że służą one wielu podmiotom, choć prawo z rejestracji jest udzielane na rzecz określonej organizacji[552]. Drugą cechą łączącą jest też obowiązek dołączenia do wniosku o rejestrację regulaminu używania znaku. Odmienności plasują się na płaszczyźnie podmiotowej (uprawnieni do rejestracji i uprawnieni do używania) oraz funkcji. Uprawniona do uzyskania wspólnego znaku towarowego jest organizacja mająca zdolność do nabywania praw i zaciągania zobowiązań w swoim imieniu powołana do reprezentowania interesów przedsiębiorców (np. osobowa spółka handlowa) i osoba prawna działająca na podstawie prawa publicznego (np. gmina). Prawo używania wspólnego znaku towarowego przysługuje w przypadku organizacji – tej organizacji i jej członkom, a w przypadku publicznej osoby prawnej – tej osobie i osobom upoważnionym. Znak wspólny zwykły wskazuje pochodzenie towaru od organizacji i jej członków albo od publicznej osoby prawnej i przedsiębiorców przez nią upoważnionych. Uprawniona do uzyskania znaku towarowego gwarancyjnego jest osoba fizyczna lub prawna, w tym osoby prawa publicznego, które nie prowadzą działalności gospodarczej obejmującej dostarczanie towarów tego samego rodzaju co towary certyfikowane. Funkcją znaku gwarancyjnego jest odróżnianie towarów certyfikowanych przez uprawnionego z rejestracji od innych towarów, w szczególności w zakresie użytego materiału, sposobu produkcji, jakości, precyzji lub innych właściwości. Źródło pochodzenia jest kwestią wtórną. Uprawnieni do rejestracji znaku towarowego gwarancyjnego

[550] Szerzej na ten temat R. Skubisz [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 14B, red. R. Skubisz, s. 710 i n.

[551] U. Promińska, *Znaki towarowe wspólne (kolektywne)*, SPP 2010/1–2, s. 222 i n.

[552] A. Szewc, G. Jyż, *Prawo własności*…, s. 106.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nie mogą jednak używać znaku. Ich rolą jest opracowanie regulaminu znaku gwarancyjnego, uznawanie uprawnień przedsiębiorców do jego używania i kontroli zgodności używania znaku z regulaminem[553]. Uprawnionymi do używania znaku gwarancyjnego są przedsiębiorcy, którzy spełniają warunki określone w regulaminie i uzyskali zgodę uprawnionego z rejestracji. Istotne jest podkreślenie, że uprawniony z prawa ochronnego na znak gwarancyjny nie może, bez ważnych powodów, odmówić prawa używania znaku osobom, które spełniają warunki określone w regulaminie. Znak gwarancyjny pełni więc funkcję zapewnienia klienteli o szczególnych właściwościach lub cechach towarów nim oznakowanych (certyfikowanych) bez względu na to, kto jest ich producentem.

znaki usługowe

4. Dla porządku trzeba wskazać jeszcze znaki usługowe, tzn. znaki, które służą odróżnianiu usług (np. przewozowych, turystycznych, doradztwa itp.). Zgodnie z art. 120 ust. 3 pkt 1 p.w.p., ilekroć w ustawie jest mowa o znakach towarowych, rozumie się przez to także znaki usługowe.

7.3. Zdolność rejestracyjna znaku towarowego

formy przedstawieniowe znaków

1. Gdy chodzi o postać, jaką może przybrać znak towarowy, polskie prawo, zgodnie ze standardami światowymi, wskazuje, że może nią być każdy symbol, który może być zauważony przez kupującego, bo działa na zmysł (zmysły). Może być to znak słowny (np. nazwy, litery, nazwiska, imiona, cyfry), obrazowy (np. graficzne opracowania liter, cyfr, słów, rysunki, fotografie, ornamenty), trójwymiarowy (np. kształty towaru lub opakowania), dźwiękowy (melodia, sygnał dźwiękowy), albo stanowiący kombinację wskazanych kategorii oznaczeń. Katalog dopuszczalnych form znaku nie jest zamknięty. Istotne jest w tym miejscu wskazanie znaczenia szczególnej zasady konwencji paryskiej zwanej zasadą *telle-quelle*, rozwiązującej problem, który może powstać w związku z odmiennie określonym przez kraje członkowskie katalogiem dopuszczalnych form znaku towarowego. Zgodnie ze wskazaną zasadą prawidłowa rejestracja znaku w kraju pochodzenia jest respektowana we wszystkich krajach członkowskich, a więc na żądanie uprawnionego z rejestracji w kraju pochodzenia właściwy urząd innego kraju członkowskiego zarejestruje znak *telle-quelle* (w takiej postaci, w jakiej został zarejestrowany w kraju pochodzenia), nawet jeżeli formy tej nie przewiduje prawo kraju, w którym żąda się rejestracji. Odmowa respektowania tej zasady jest dopuszczalna tylko wyjątkowo w przypadkach wskazanych w art. 6 *quinquies* B konwencji paryskiej.

[553] U. Promińska [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 14B, red. R. Skubisz, s. 1231 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

zdolność odróżniająca

2. Zdolność odróżniająca znaku towarowego to jego cecha niezbędna. Wybrany symbol musi mieć dostateczne znamiona odróżniające konkretny towar, a więc cechy mogące utkwić w świadomości i pamięci przeciętnego kupującego i pozwalające odróżnić towar nim oznakowany od symboli nałożonych na inne towary tego samego rodzaju. Należy ją oceniać zarówno z punktu widzenia towaru, dla którego oznaczania znak jest przewidziany, jak i z punktu widzenia warunków obrotu[554]. Polska ustawa wzorem prawa europejskiego wskazuje na oznaczenia, które są z natury pozbawione zdolności odróżniającej. Po pierwsze, należą do nich nazwy rodzajowe, tzn. nazwy, których nie można zastąpić inną nazwą wskazującą rodzaj towaru (np. mąka, cukier, piwo, ser – na oznaczanie towarów tego rodzaju) i z tego względu niezdolne do przekazania informacji o pochodzeniu towaru (usługi). Wskazują bowiem kategorię gatunkową towaru. Po drugie, oznaczenia wyłącznie informacyjne, które wskazują właściwości, przeznaczenie, przydatność, wagę, pochodzenie z oznaczonego miejsca geograficznego itp. (np. „Oficyna Gryf" dla usług poligraficznych, „Winidur" dla żywic i tworzyw sztucznych). Wskazane oznaczenia muszą pozostać dostępne dla wszystkich uczestników rynku. Po trzecie, symbole, które weszły do języka potocznego lub są zwyczajowo używane w utrwalonych i uczciwych praktykach handlowych (np. kiść winogrona dla win, rysunek krowy dla produktów mlecznych, symbole techniczne). Oznaczenia uznane za niemające z natury zdolności odróżniającej nie mogą być znakami towarowymi tylko wtedy, gdy stanowią wyłączny i jedyny element znaku. Uzupełnione innymi elementami (dodatkowymi słowami, rysunkiem, kolorem, umieszczone w kompozycji, poddane opracowaniu graficznemu) mogą wykazywać zdolność odróżniającą jako całość[555].

Zdolność odróżniająca powinna mieć charakter pierwotny, tzn. znak towarowy powinien ją wykazywać już w dacie zgłaszania go do rejestracji. Jednakże oznaczenia pozbawione pierwotnie dostatecznych znamion odróżniających mogą je nabyć w wyniku długotrwałego używania w obrocie (wtórna zdolność odróżniająca). Zdolność odróżniająca jest przesłanką konieczną, ale niewystarczającą do tego, aby znak mógł być zarejestrowany.

przeszkody w rejestracji

3. O zdolności rejestracyjnej znaku towarowego decyduje brak przeszkód wskazanych enumeratywnie w ustawie i podzielonych na przeszkody bezwzględne (art. 129^1 p.w.p.) i względne (art. 132^1 p.w.p.).

---

[554] M. Kępiński, *Znak towarowy (funkcja, rodzaje znaków, oznaczenia stanowiące przedmiot praw ochronnych, rejestracja, zakres wyłączności)*, SC 1974, t. XXII, s. 22 i n.; R. Skubisz, *Prawo znaków towarowych. Komentarz*, Warszawa 1997, s. 55 i n.; W. Włodarczyk, *Zdolność odróżniająca znaku towarowego. Z uwzględnieniem ustawy – Prawo własności przemysłowej*, Lublin 2001, s. 115 i n.

[555] K. Szczepanowska-Kozłowska [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 14B, red. R. Skubisz, s. 582 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

przeszkody bezwzględne

Przeszkody bezwzględne – co do zasady – tkwią w samych znakach (treści/formie), wyłączają od rejestracji znak niezależnie od tego, jakie towary ma oznaczać. Są one badane przez Urząd Patentowy *ex officio* i co do zasady są nieusuwalne. Katalog zawarty w art. 129[1] p.w.p. pozwala wskazać na przeszkody tkwiące w samym znaku, które najogólniej rzecz ujmując polegają na braku jego zdolności odróżniającej. Chodzi zarówno o brak zdolności abstrakcyjnej (oznaczenie nie może być znakiem towarowym w ogóle), jak i konkretnej zdolności odróżniającej (oznaczenie nie nadaje się do odróżniania towarów, dla których zostało zgłoszone, składa się wyłącznie z elementów opisujących towar bądź z elementów, które weszły do języka potocznego i są zwyczajowo używane w uczciwych i utrwalonych praktykach). Przeszkodę tkwiącą w samym znaku stanowi również to, że znak obraża dobre obyczaje (przez np. obsceniczną formę lub treść) lub jest sprzeczny z porządkiem publicznym oraz to, że ze swojej istoty może wprowadzać odbiorców w błąd, w szczególności co do charakteru, jakości lub pochodzenia geograficznego towaru. Przeszkodę bezwzględną stanowi także i to, że znak zawiera wyłączone z komercyjnego wykorzystania elementy symboliczne (flagi państw, godła, herby, znaki sił zbrojnych, symbole organizacji międzynarodowych, np. Czerwony Krzyż, godło olimpijskie). Przeszkodą bezwzględną jest także zgłoszenie w złej wierze (np. aby utrudnić lub wyłączyć wprowadzanie pod takim znakiem towarów przez konkurenta, np. żądanie przez polskiego przedsiębiorcę rejestracji znaku towarowego „Tchibo" dla kawy po to, aby uprawnionemu przedsiębiorcy niemieckiemu uniemożliwić wprowadzanie kawy pod tym znakiem lub uzależnić jej wprowadzenie od udzielenia licencji).

przeszkody względne

Przeszkodami względnymi są wcześniej istniejące cudze prawa, które mogłyby być naruszone przez używanie znaku, o którego rejestrację ubiega się wnioskodawca. Tutaj na przeszkodzie stoją przede wszystkim wcześniejsze prawa do znaków towarowych płynące z rejestracji krajowej, międzynarodowej, unijnej lub z nabycia przez znak powszechnej znajomości. Przeszkody te powodują, że znak jest niedopuszczalny tylko dla określonej grupy towarów, ale może być zarejestrowany dla innej. Łączy się to z przyjętą w prawie własności przemysłowej zasadą pierwszeństwa. Zgłoszony lub zarejestrowany znak dla oznaczenia wskazanych towarów wyłącza dopuszczalność zarejestrowania znaku takiego samego lub podobnego dla takich samych lub podobnych towarów, jeśli miałoby to rodzić ryzyko pomyłki[556]. Przeszkodę względną stanowią również cudze prawa osobiste lub majątkowe, które mogłyby być naruszone przez używanie znaku towarowego zgłoszonego do rejestracji. Przeszkody względne nie są badane przez Urząd Patentowy *ex officio*, a jedynie w wypadku złożenia sprzeciwu przez uprawnionego do wcześniej-

[556] Bliżej na ten temat R. Skubisz, M. Mazurek, *Względne podstawy odmowy udzielenia prawa ochronnego na znak towarowy*, SPP 2009/3–4, s. 140 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

szego znaku towarowego lub z tytułu wcześniejszego prawa osobistego lub majątkowego (art. 152[17] p.w.p.). Nowelizacja ustawy – Prawo własności przemysłowej ustawą z 11.09.2015 r. (weszła w życie 15.04.2016 r. – Dz.U. z 2015 r. poz. 1615) dokonała zmiany systemu rozpatrywania przez Urząd patentowy zgłoszeń z dotychczas obowiązującego systemu badawczego na tzw. system sprzeciwowy. Uprawnieni z tytułu wcześniejszych praw kolizyjnych mogą złożyć sprzeciw w terminie 3 miesięcy od daty ogłoszenia o zgłoszeniu znaku towarowego.

7.4. Uzyskanie prawa ochronnego

źródło prawa ochronnego

1. Jak już wskazano, prawo ochronne do znaku towarowego powstaje na podstawie decyzji administracyjnej Urzędu Patentowego po przeprowadzeniu badania zdolności rejestracyjnej znaku ograniczonego wyłącznie do przeszkód bezwzględnych wskazanych w art. 129[1] p.w.p. Przeszkody względne stanowią tylko podstawę do wniesienia sprzeciwu, który jest następnie rozpatrywany przez Urząd Patentowy Udzielenie prawa ochronnego jest stwierdzane przez wydanie świadectwa ochronnego. Prawo jest wpisywane do rejestru znaków towarowych, a decyzja o udzieleniu prawa jest publikowana w Wiadomościach Urzędu Patentowego. W ciągu 6 miesięcy od publikacji każdy może wnieść sprzeciw od decyzji o udzieleniu prawa ochronnego (art. 246 p.w.p.).

2. Nabycie prawa do znaku powszechnie znanego następuje w dacie, w której znak przez używanie stał się znany powszechnie. Ochrona znaku powszechnie znanego nie zależy od jego rejestracji. Jest oczywiście dopuszczalne zarejestrowanie znaku powszechnie znanego. Rejestracja powoduje, że znak powszechnie znany staje się znakiem zarejestrowanym, ale nie traci przez to charakteru znaku powszechnie znanego.

pierwszeństwo

3. Podobnie jak w przypadku patentu i wzoru użytkowego, przepisy konwencji paryskiej regulują przywilej pierwszeństwa. Prawidłowe zgłoszenie znaku towarowego w jakimkolwiek kraju związkowym daje zgłaszającemu (lub jego następcy prawnemu) prawo do dokonania zgłoszenia tego samego znaku dla takich samych towarów w innym państwie z pierwszeństwem od daty pierwszego zgłoszenia (pierwszeństwo konwencyjne). Ponadto istnieje także możliwość uzyskania na podstawie jednej rejestracji lub zgłoszenia ochrony we wszystkich lub wybranych krajach członkowskich takiej samej ochrony jak uzyskana w poszczególnych państwach członkowskich (porozumienie madryckie i protokół do porozumienia madryckiego). Istotą międzynarodowej rejestracji znaków towarowych jest to, że na podstawie jednego podania składanego do Biura Międzynarodowego w Genewie za pośrednictwem Urzędu Patentowego kraju pochodzenia zgłaszającego uzyskuje się prawo

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ochronne dla tego samego znaku i dla tych samych towarów we wszystkich wskazanych w podaniu państwach[557].

7.5. Treść i zakres prawa ochronnego

charakterystyka prawa ochronnego

1. Na treść prawa ochronnego składa się kompleks uprawnień, z których jedne wypełniają pozytywną, a inne negatywną sferę prawa płynącego z rejestracji znaku towarowego. Trzeba przy tym zauważyć, że stanowią one dwie strony, można powiedzieć – że dwa oblicza, tego samego prawa. Sfera pozytywna to kompleks uprawnień przyznanych temu, na rzecz którego dokonano rejestracji znaku towarowego. Jest to więc wiązka uprawnień, które mają na celu umożliwienie uprawnionemu czerpanie korzyści z wyłącznego używania znaku towarowego. Może być on osiągnięty w drodze bezpośredniej eksploatacji prawa przez uprawnionego (sam używa znaku dla towarów przez siebie wytwarzanych) lub przez rozporządzenie prawem (np. sprzedaż, darowizna, zamiana, wniesienie do spółki tytułem aportu) lub odpłatne upoważnienie innej osoby do używania znaku (np. licencja). Sfera negatywna to prawo zakazu skierowane do osób trzecich, którego celem jest zapewnienie uprawnionemu niezakłóconego wykonywania prawa z zarejestrowanego znaku towarowego z wyłączeniem innych osób. Należy dodać, że z punktu widzenia przedmiotu uprawnień składających się na wymienione sfery ich zakresy nie są tożsame. Wykonywanie prawa przez uprawnionego (sfera pozytywna) obejmuje uprawnienia do używania „tego" zarejestrowanego znaku towarowego do towarów objętych rejestracją. Mówi się, że znak towarowy zawłaszcza tylko towary wskazane w rejestrze, a więc że zakres prawa ochronnego jest wyznaczony przez towary, do których oznaczania jest przeznaczony (zasada specjalizacji). Zakaz wkraczania w wyłączność (sfera negatywna) obejmuje natomiast nie tylko „ten" znak i zarejestrowany przedmiot pokrycia (towar), lecz także znak i towar podobne do zarejestrowanych. Przez uzyskanie prawa ochronnego nabywa się prawo do wyłącznego używania znaku towarowego w sposób zarobkowy lub zawodowy na terenie Polski[558].

wyłączność używania

2. Ustawa – Prawo własności przemysłowej wymienia podstawowe uprawnienia składające się na prawo do wyłącznego używania, poprzedziwszy wyliczenie słowem „w szczególności". Zgodnie z art. 154 p.w.p. używanie może polegać na:

1) umieszczaniu znaku na towarach objętych prawem ochronnym lub ich opakowaniach, oferowaniu i wprowadzeniu oznakowanych towarów do

[557] Nowela z 29.06.2007 r. dodała w tytule III w dziale I rozdział 4^1 „Postępowanie w sprawie ochrony międzynarodowych znaków towarowych", w którym szczegółowo reguluje procedurę uznawania ochrony znaków międzynarodowych na terytorium Polski oraz jej skutki.

[558] M. Trzebiatowski, *Treść i zakres prawa z rejestracji znaku towarowego*, SPP 2010/1–2, s. 160 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

obrotu, ich imporcie lub eksporcie oraz składowaniu w celu oferowania i wprowadzania do obrotu, a także oferowaniu lub świadczeniu usług pod tym znakiem;
2) umieszczaniu znaku na dokumentach handlowych oraz
3) posługiwaniu się nim w reklamie.

Bez względu jednak na postać, jaką przyjmuje używanie znaku towarowego, musi ono wykazywać następujące cechy. Po pierwsze, powinna je charakteryzować niedwuznaczność (znak musi być używany w funkcji znaku, tzn. w celu odróżniania towarów pochodzących od uprawnionego, a nie w innej funkcji, np. wskazującej na miejsce geograficzne lub informującej o przeznaczeniu). Po drugie, używanie powinno być rzeczywiste, co oznacza, że musi być używaniem w obrocie gospodarczym, z zamiarem wywołania u klienteli skojarzenia znaku z towarem. Wreszcie – powinno być zgodne ze specjalizacją, co oznacza używanie zarejestrowanego znaku tylko do towarów wskazanych w rejestrze[559].

ograniczenie monopolu uprawnionego

3. Skuteczność prawa ochronnego doznaje jednak ograniczeń. Do najważniejszych należy ograniczenie prawa przez wyczerpanie uprawnienia do wprowadzania oznakowanego towaru do obrotu. Zgodnie z art. 155 p.w.p. pierwsza czynność przenosząca własność oznakowanego towaru, dokonana przez uprawnionego do znaku towarowego lub za jego zgodą, powoduje *ex lege* ten skutek, że uprawniony nie może zakazać innym ich oferowania do sprzedaży lub dalszej dystrybucji. Konstrukcja wyczerpania prawa ma na celu zapewnienie swobody cyrkulacji oznakowanych towarów. Nie pozbawia jednak uprawnionego do znaku prawa oceny stanu integralności znaku i towaru. W wypadku gdy stan ten zostanie naruszony w trakcie dalszej cyrkulacji, pojawia się dla uprawnionego możliwość sprzeciwu. Chodzi zwłaszcza o przeciwstawienie się dokonywaniu zmian w towarze. Wyczerpanie nie pozbawia także uprawnionego prawa do sprzeciwu wobec zachowań dystrybutorów, których skutkiem jest naruszenie pełnionych przez znak funkcji gwarancyjnej i reklamowej (art. 155 ust. 3 p.w.p.)[560]. Od 1.05.2004 r. wyczerpanie rodzi skutek, o którym mowa, nie tylko wtedy, gdy oznakowane towary zostały wprowadzone do obrotu przez uprawnionego lub za jego zgodą na terytorium Polski, lecz także wtedy, gdy wprowadzenie do obrotu nastąpiło na terytorium Europejskiego Obszaru Gospodarczego (tzw. eurowyczerpanie). Inne ograniczenia skutecz-

[559] Szerzej na ten temat M. Trzebiatowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 14B, red. R. Skubisz, s. 781 i n.

[560] R. Skubisz, *Zakres wyczerpania praw własności przemysłowej w prawie polskim*, PPH 2002/1, s. 5 i n.; tenże, *Wyczerpanie prawa ochronnego na znak towarowy*, SPP 2010/1–2, s. 244 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ności prawa ochronnego są w sposób wyczerpujący wskazane w art. 156, 157 i 160 p.w.p.[561]

zbywalność

4. Jak już sygnalizowano, uprawniony może dysponować przysługującym mu prawem. Prawo ochronne może być przedmiotem zbycia (sprzedaż, zamiana, darowizna, wniesienie do spółki tytułem aportu), ustanowienia na nim ograniczonych praw rzeczowych – użytkowania i zastawu – oraz umów obligacyjnych, zwłaszcza umowy licencyjnej, do której stosuje się odpowiednio przepisy o licencji patentu (art. 163 p.w.p.). Umowa o przeniesienie prawa ochronnego oraz umowa licencyjna wymagają formy pisemnej pod rygorem nieważności. Przeniesienie prawa staje się skuteczne z chwilą wpisu do rejestru. Licencja podlega wpisowi do rejestru na wniosek uprawnionego. Wpis zapewnia skuteczność licencji wobec osób trzecich. Prawo ochronne na znak towarowy jest dziedziczne. Z powyższego wynika, że prawo ochronne na znak towarowy jest prawem podmiotowym bezwzględnym, wyłącznym i majątkowym.

terytorialność, czasowa ochrona, specjalizacja

5. Dodatkowo należy wskazać trzy cechy charakteryzujące to prawo. Są nimi: terytorialność, czasowa ochrona oraz specjalizacja. Zasada terytorialnej skuteczności prawa z rejestracji znaku towarowego ma tę konsekwencję, że prawo do znaku towarowego udzielone przez polski Urząd Patentowy wywiera skutki na terytorium Polski. Czas trwania prawa ochronnego wynosi 10 lat od daty zgłoszenia znaku towarowego w Urzędzie Patentowym. Na wniosek uprawnionego prawo ochronne na znak towarowy może zostać przedłużone na kolejne okresy 10-letnie. Jak już wskazywano, z punktu widzenia uprawnionego do znaku towarowego zarejestrowany znak towarowy może być przez niego używany jedynie do oznaczania towarów wskazanych w rejestrze. Uprawniony jest związany dokonanym wyborem zarówno co do formy przedstawieniowej zarejestrowanego znaku, jak i co do towarów, dla których ją zastrzegł. Może jednak – do towarów wskazanych w rejestrze – używać znaku w postaci odbiegającej od zarejestrowanej, jeżeli modyfikacje nie dotyczą elementów decydujących o odróżniającym charakterze znaku. Z punktu widzenia osób trzecich zasada specjalizacji jest ujęta szerzej. W jej granicach mieszczą się nie tylko znaki i towary identyczne, lecz także znaki i towary podobne do zarejestrowanych. Przełamanie zasady specjalizacji następuje w stosunku do znaków towarowych renomowanych. Przy spełnieniu przesłanek wskazanych w art. 296 ust. 2 pkt 3 p.w.p. znaki towarowe renomowane są chronione przed rejestracją lub używaniem przez osoby trzecie znaków takich samych lub podobnych także do oznaczania towarów niepodobnych do objętych rejestrem.

[561] M. Poźniak-Niedzielska, J. Malarczyk, J. Sitko, *Prawne problemy tzw. pogranicza oznaczeń odróżniających* [w:] *Własność przemysłowa. Aktualne problemy prawne i etyczne*, PPH 2002/9, dodatek specjalny, s. 35 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

7.6. Cywilnoprawna ochrona przed naruszeniami

1. Można mówić o ochronie znaku towarowego przed ryzykiem pomyłki, a więc w granicach specjalizacji, oraz o ochronie znaku przed ryzykiem pasożytniczego wykorzystania, a więc poza granicami wyznaczonymi specjalizacją[562].

2. Ochrona znaku przed ryzykiem pomyłki wyraża się w przyznaniu uprawnień zakazowych wobec dwóch postaci naruszeń: reprodukcji i imitacji[563].

reprodukcja

Reprodukcją jest wierne odtworzenie znaku oryginalnego i używanie go do takich samych towarów jak wskazane w rejestrze. W takim przypadku o naruszeniu prawa do znaku towarowego decyduje jedynie bezpodstawność używania znaku. Reprodukcja, aby była uznana za naruszenie, nie wymaga udowodnienia ryzyka pomyłki. Konfuzja jest założona przez uzurpatora. Stanowi element konstytutywny wiernego odtworzenia. Przesądza o niej skopiowanie formy przedstawieniowej znaku i użycie jej do oznaczania identycznych towarów.

imitacja

Imitacja to naśladownictwo zabronione ze względu na ryzyko pomyłki. Może ono powstać wówczas, gdy osoba trzecia używa wiernie odtworzonego znaku oryginalnego do oznaczania towarów jedynie podobnych do zarejestrowanych, jak również wtedy, gdy zmodyfikowana postać znaku oryginalnego będzie służyła oznaczaniu towarów takich samych, jak zarejestrowane bądź gdy zmodyfikowany znak oryginalny będzie używany do oznaczania towarów podobnych.

W każdej jednak z trzech wymienionych sytuacji niezbędne będzie wykazanie nie tylko bezprawności, lecz także ryzyka pomyłki co do pochodzenia towaru[564].

bezprawność

3. Bezprawność, zgodnie z rozumieniem nadanym temu pojęciu w prawie cywilnym, pojmuje się jako niezgodność czyjegoś zachowania z szeroko rozumianym porządkiem prawnym. Zakresem tego pojęcia objęte są więc naruszenia zarówno wyrażonych w przepisach zakazów lub nakazów, jak i reguł uczciwego postępowania. Zakaz wkraczania przez osobę trzecią w sferę

[562] Na uwagę zasługuje odmienna od wyżej przedstawionej klasyfikacja postaci naruszeń oraz ich przesłanki, przedstawiona przez R. Skubisza [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 14B, red. R. Skubisz, s. 1050 i n. Autor wyróżnia podwójną tożsamość i niebezpieczeństwo wprowadzenia w błąd.

[563] U. Promińska [w:] E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności*…, s. 352 i n.

[564] M. Kępiński, *Niebezpieczeństwo wprowadzenia w błąd co do pochodzenia towarów*, ZNUJ 1982/28, s. 35 i n.; R. Skubisz, *Funkcje znaku*…, s. 177.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

wyłączności objętej prawem podmiotowym do znaku towarowego stanowi ten element porządku prawnego, którego złamanie czyni działanie osoby trzeciej bezprawnym. Narusza bowiem prawo wyłączne uprawnionego do znaku, ujęte jako prawo zakazu wkraczania w sferę przyznanego monopolu, skierowane do każdego uczestnika rynku. Bezprawność używania znaku towarowego wyznaczają dwa elementy: brak skutecznego wobec uprawnionego tytułu i używanie znaku przez osobę trzecią w taki sposób i w takim zakresie, jakie charakteryzują używanie go przez samego uprawnionego. Bezprawność ulega wyłączeniu w dwóch sytuacjach. Po pierwsze, w przypadku gdy osoba trzecia, używając znaku takiego samego jak należący do uprawnionego, wykonuje własne prawo podmiotowe, np. z tytułu udzielonej licencji na podstawie umowy franchisingowej lub umowy w zakresie pośrednictwa handlowego. Po drugie, gdy jej działanie mieści się w granicach dozwolonych przez prawo, tzn. gdy używanie następuje poza zakresem skuteczności prawa z rejestracji.

ryzyko pomyłki

4. Ryzyko pomyłki, a więc możliwość wprowadzenia kupującego w błąd co do pochodzenia towaru, może wystąpić w trzech sytuacjach. Po pierwsze, gdy ze względu na podobieństwo między znakami i towarami kupujący nie dostrzega różnic i wybiera towar oznaczony znakiem fałszywym w przekonaniu, że nabywa oryginalny. Po drugie, gdy kupujący dostrzega różnice między oznaczonymi towarami, ale zakłada, że pozostają one pod kontrolą uprawnionego. W tym wypadku ryzyko konfuzji obejmuje pomyłkę co do ekonomicznych, prawnych lub organizacyjnych powiązań między podmiotami nakładającymi znaki i wprowadzającymi je do obrotu. Wreszcie ryzyko pomyłki powstaje także wtedy, gdy ze względu na renomowany charakter znaku oryginalnego i wysoki stopień jego rozpoznawalności na rynku osiągnięty dzięki pełnieniu przez niego funkcji gwarancyjnej i reklamowej podobieństwo znaku imitującego nasuwa skojarzenie ze znakiem oryginalnym, co przesądza o wyborze towaru oznakowanego znakiem fałszywym. Kupujący dokonuje wyboru towaru w zaufaniu do renomowanego znaku, choćby podobieństwo towaru fałszywie oznakowanego do tych, z których oznaczania znany jest znak renomowany, było odległe. Ryzyko skojarzenia jest zatem nie alternatywą dla ryzyka pomyłki, ale jedynie jego doprecyzowaniem. W odniesieniu do kwestii wprowadzenia w błąd co do pochodzenia ETS wydał wiele wyroków, z których istotne znaczenie należy przypisać orzeczeniom w sprawach: Sabel v. Puma[565]; Canon v. CANNON[566];

[565] Wyrok ETS z 11.11.1997 r. w sprawie C-251/95 SABEL BV v. Puma AG, Rudolf Dassler Sport [w:] *Własność przemysłowa. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości, Wspólnot Europejskich i Sądu Pierwszej Instancji*, red. R. Skubisz, Kraków 2006, poz. 1.

[566] Wyrok ETS z 29.09.1998 r. w sprawie C-39/97 Canon Kabushiki Kaisha v. Metro-Goldwyn-Mayer Inc., dawniej Pathe Communications Corporation [w:] *Własność przemysłowa*…, red. R. Skubisz, poz. 3.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Lloyd[567]; Marca Mode[568]; Matratzen[569] oraz w Medion[570]. Tezy wskazanych wyroków nie pozostawiają wątpliwości co do tego, że możliwość skojarzenia znaków jest tylko jednym z czynników mających znaczenie dla powstania niebezpieczeństwa wprowadzenia w błąd.

ocena podobieństwa

Ponadto przydatność wypracowanych wcześniej w doktrynie i orzecznictwie dyrektyw potwierdzają oceny podobieństwa znaków i towarów. Do najważniejszych z nich należą:

1) konieczność porównywania znaków jako takich, tzn. znaku chronionego w postaci zarejestrowanej i znaku używanego przez nieuprawnionego;
2) ocena ogólnego wrażenia, jakie wywołują znaki, a więc ocena syntetyczna, a nie analityczna;
3) dokonywanie oceny podobieństwa znaków na płaszczyźnie słuchowej, wizualnej i znaczeniowej;
4) reguła, zgodnie z którą o podobieństwie decydują elementy zbieżne, a nie różnice;
5) konieczność uwzględnienia siły odróżniającej znaku chronionego; im silniejsza zdolność odróżniająca znaku, tym większa zdatność do skojarzenia;
6) konieczność uwzględniania renomy znaku; znak cieszący się renomą bardziej przyciąga uwagę kupujących, a więc sprzyja szybkiemu kojarzeniu z nim oznaczeń podobnych;
7) zalecenie porównywania znaków z uwzględnieniem warunków, w których oznakowane towary nabywa kupujący;
8) ocena podobieństwa między towarami z uwzględnieniem w szczególności sposobu wytworzenia, miejsca produkcji, cech charakterystycznych towarów, ich przeznaczenia, sposobu dystrybucji oraz występujących aktualnie praktyk handlowych.

Ryzyko pomyłki ocenia się z punktu widzenia modelowego kupującego. Jest to obiektywny wzorzec, który każe brać pod uwagę powszechnie przyjmowany stopień staranności przy dokonywaniu zakupu towaru oznaczonego rodzaju.

[567] Wyrok ETS z 22.06.1999 r. w sprawie C-342/97 Lloyd Schuhfabrik Meyer & Co. GmbH v. Klijsen Handel BV [w:] *Własność przemysłowa*…, red. R. Skubisz, poz. 5.

[568] Wyrok ETS z 22.06.2000 r. w sprawie C-425/98 Marca Mode CV v. Adidas AG i Adidas Benelux BV [w:] *Własność przemysłowa*…, red. R. Skubisz, poz. 7.

[569] Wyrok Sądu Pierwszej Instancji z 23.10.2002 r. w sprawie T-6/01 Matratzen Concord GmbH v. Urząd Harmonizacji Rynku Wewnętrznego (Znaki Towarowe i Wzory Przemysłowe) (OHIM) [w:] *Własność przemysłowa*…, red. R. Skubisz, poz. 26.

[570] Wyrok ETS z 6.10.2005 r. w sprawie C-120/04 Medion AG v. Thomson multimedia Sales Germany & Austria GmbH, ECR 2005, s. I-8551.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

ochrona znaków renomowanych

5. Ochrona znaku towarowego renomowanego tradycyjnie była ujmowana jako ochrona poza granicami wyznaczonymi specjalizacją[571]. Dyrektywa 2015/2436 objęła ochroną znaki renomowane niezależnie od tego, czy są używane w odniesieniu dla towarów lub usług, które są identyczne, podobne lub niepodobne do tych, dla których zarejestrowano znak towarowy, w przypadku gdy używanie takiego znaku bez uzasadnionej przyczyny przynosi nienależną korzyść lub jest szkodliwe dla odróżniającego charakteru lub renomy znaku. Takie rozwiązanie przyjmuje prawo polskie w art. 296 ust. 2 pkt 3 p.w.p. Renomowane znaki towarowe są chronione nie tylko przed ryzykiem pomyłki (art. 296 ust. 2 pkt 1 i 2 p.w.p.), ale także przed nieuczciwym wykorzystaniem ich zdolności odróżniającej lub renomy. Zachowanie naruszającego, poza bezprawnością, musi wykazywać kilka cech.

Po pierwsze, używający nie ma usprawiedliwienia dla używania znaku renomowanego do oznaczania nim jakichkolwiek towarów. Nie może wskazać powodu swojego postępowania, słusznego z punktu widzenia interesu kupującego lub z punktu widzenia innego interesu godnego ochrony.

nieusprawiedliwione użycie

Druga cecha łączy się ze skutkami nieusprawiedliwionego użycia. Mogą one polegać na możliwości osiągnięcia przez naruszającego nienależnej korzyści lub wyrażać się w szkodliwości dla renomy lub odróżniającego charakteru znaku. Możliwość osiągnięcia nienależnej korzyści oddaje istotę pasożytnictwa. Nieusprawiedliwione używanie znaku renomowanego w odniesieniu do jakichkolwiek towarów umożliwia zdobycie klienteli bez własnych nakładów na reklamę, bez kosztów na promocję, a niekiedy również bez wysiłku włożonego w tworzenie dobrej jakości towaru lub przy nikłym wysiłku naruszającego. Używanie znaku renomowanego zapewnia sukces bez nakładów lub znacząco je ogranicza. Jest więc pasożytowaniem na ugruntowanej pozycji znaku wypracowanej dzięki wysiłkom i nakładom uprawnionego. Korzyść osiągnięta przez naruszyciela, polega więc na zaoszczędzeniu wydatków kosztem uprawnionego i jako taka jest nienależna.

rozcieńczenie znaku

Szkodliwość dla odróżniającego charakteru znaku wyraża się w tym, że używanie znaku towarowego renomowanego, a więc łatwo rozpoznawalnego na rynku, powoduje osłabienie, a nawet utratę jego zdolności odróżniającej. Oznaczanie tym samym lub podobnym znakiem rozmaitych towarów prowadzi powoli, lecz nieubłaganie do tego, że znak przestaje pełnić funkcję wskazywania na pochodzenie towaru. Grozi więc ryzykiem rozcieńczenia znaku. Szkodliwość dla renomy może mieć wiele aspektów. Przede wszystkim można mówić o naruszeniu renomy znaku przez używanie go w sposób upodlający.

[571] I. Wiszniewska, *Znaki towarowe w prawie własności przemysłowej*, PPH 2001/12, s. 8 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

naruszenie renomy znaku

Innym typem zagrożenia jest podważenie zaufania klienteli do jakości towaru gwarantowanej dotąd przez znak i użycie go do towarów złej jakości. Znak towarowy, tracąc zdolność do identyfikacji towaru (rozcieńczenie), przestaje pełnić funkcję oznaczania pochodzenia. Podważenie renomy znaku przez użycie go do towarów złej jakości lub w sposób upodlający bądź ośmieszający znak niweczy pełnienie funkcji gwarancyjnej i reklamowej. W obu wypadkach istnieje ryzyko pozbawienia uprawnionego korzyści płynących z wartości znaku bądź ich zmniejszenia.

Należy również podnieść i tę kwestię, że bezprawne używanie znaku renomowanego przez innych przedsiębiorców pozbawia uprawnionego swobody w podejmowaniu decyzji dotyczących eksploatacji przysługującego mu prawa, np. co do udzielenia licencji, albo co najmniej ją ogranicza. Uzurpator używa znaku renomowanego bez stosownego wynagrodzenia, odnosi natomiast wymierne korzyści. Wskazane skutki mogą wystąpić łącznie. Do spełnienia omawianej przesłanki naruszenia wystarczy wystąpienie jednego z nich.

roszczenia

6. Po noweli z 29.06.2007 r. art. 296 ust. 1 p.w.p. do środków ochrony zalicza:
1) roszczenie o zaniechanie naruszeń;
2) wydanie bezpodstawnie uzyskanych korzyści;
3) naprawienie wyrządzonej szkody w razie zawinionego naruszenia.

Naprawienie szkody może nastąpić albo na zasadach ogólnych (art. 415 k.c.), albo przez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej opłacie licencyjnej lub innego stosownego wynagrodzenia, które w chwili ich dochodzenia byłoby należne z tytułu udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie ze znaku towarowego. Ponadto uprawniony może żądać od sądu rozstrzygającego o naruszeniu prawa ochronnego podania do publicznej wiadomości całości albo części orzeczenia lub informacji o orzeczeniu, w sposób i w zakresie, o których decyduje sąd. Znowelizowane przepisy nie przyznają *expressis verbis* roszczenia o usunięcie skutków naruszenia, ale można je wywodzić z treści art. 286^1 p.w.p.[572]

7.7. Ustanie ochrony

unieważnienie

1. Prawo ochronne może być unieważnione w całości (dla wszystkich towarów) lub w części (dla niektórych towarów zgłoszonych do rejestru) na wniosek każdego, jeżeli prawo zostało udzielone wbrew ustawowym warunkom (niespełnienie kwalifikacji podmiotowych, ujawnienie przeszkód rejestracyj-

[572] A. Tischner [w:] *Prawo własności…*, red. P. Kostański, s. 1180 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nych). Z wnioskiem może wystąpić także – w interesie publicznym – Prokurator Generalny lub Prezes Urzędu Patentowego (art. 167 p.w.p.)[573].

wygaśnięcie

2. Zgodnie z art. 168 p.w.p. prawo ochronne na znak towarowy wygasa na skutek upływu okresu ochrony i zrzeczenia się prawa przez uprawnionego (za zgodą osób, którym służą na nim prawa). Według art. 169 p.w.p. prawo wygasa ponadto na skutek nieużywania zarejestrowanego znaku w sposób rzeczywisty w ciągu nieprzerwanego okresu 5 lat po dniu wydania decyzji o udzieleniu prawa ochronnego, chyba że istnieją ważne powody nieużywania, utraty zdolności odróżniającej znaku na skutek działań lub zaniedbań uprawnionego (degeneracja znaku, tzn. przekształcenie się znaku w nazwę rodzajową, oznaczenie wyłącznie informacyjne), oraz gdy w wyniku działań uprawnionego lub – za jego zgodą – osób trzecich znak stał się mylący[574]. Nowela z 29.06.2007 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 136 poz. 958) wprowadziła jeszcze jedną przyczynę, mianowicie wykreślenie z właściwego rejestru podmiotu mającego osobowość prawną, któremu przysługiwało prawo ochronne na znak towarowy. Wniosek o wygaszenie prawa ochronnego, tak jak w przypadku wniosku o unieważnienie, może złożyć każdy, kto ma w tym interes prawny, a w interesie publicznym – Prokurator Generalny i Prezes Urzędu Patentowego. Unieważnienie znaku i wygaśnięcie stwierdza Urząd Patentowy przez wydanie decyzji. W przypadku decyzji stwierdzającej unieważnienie – prawo jest nieważne od początku, w przypadku decyzji stwierdzającej wygaśnięcie – prawo wygasa w dniu, w którym nastąpiło zdarzenie będące przyczyną wygaśnięcia.

7.8. Znak towarowy wspólnotowy

podstawa prawna znaku towarowego wspólnotowego

Znakiem towarowym wspólnotowym jest znak towarowy ustanowiony rozporządzeniem Rady (WE) nr 40/94 z 20.12.1993 r. w sprawie wspólnotowego znaku towarowego (Dz.Urz. WE L 11 z 14.01.1994 r., s. 1; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 17, t. 1, s. 146, ze zm.), obowiązującym w Polsce od 1.05.2004 r. Obecnie udzielenie i ochrona praw z rejestracji wspólnotowego znaku towarowego są uregulowane przepisami rozporządzenia 2015/2424 z 16.12.2015 r. zmieniającego rozporządzenie nr 207/2009, które z kolei uchyliło rozporządzenie nr 40/94. Nie uległy jednak zmianie podstawowe zasady. Znak towarowy wspólnotowy ma charakter jednolity. Oznacza to, że rejestracja znaku towarowego w Urzędzie Unii Europejskiej ds. Własności Intelektualnej (EUIPO) w Alicante – oparta na rozporządzeniu nr 2015/2424 – rodzi

[573] Bliżej na ten temat K. Szczepanowska-Kozłowska, *Unieważnienie prawa ochronnego*, SPP 2009/3–4, s. 240 i n.

[574] A. Szewc, G. Jyż, *Prawo własności…*, s. 193–196.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

te same skutki prawne na terytorium UE. Zatem jego rejestracja, używanie, przeniesienie, ochrona, unieważnienie i wygaśnięcie wywiera skutek w odniesieniu do terytorium UE. Zasada ta ma zastosowanie w każdym wypadku, chyba że przepisy rozporządzenia stanowią inaczej. Wyjątki od zasady jednolitości występują w trzech sytuacjach:

1) gdy używanie wspólnotowego znaku towarowego może być zakazane na terytorium tylko jednego państwa z uwagi na wcześniejsze prawo krajowe;
2) gdy terytorium tylko jednego państwa może dotyczyć utrata możliwości dochodzenia ochrony tego znaku;
3) gdy wyłączenia tylko jednego państwa może dotyczyć wyrok nakładający obowiązek zaniechania używania tego znaku.

Rozporządzenie reguluje zdolność rejestracyjną znaku, procedurę nabycia prawa na podstawie rejestracji, charakter i treść prawa z rejestracji, ochronę, a także wygaśnięcie i unieważnienie prawa do wspólnotowego znaku towarowego. Unormowania wskazanych wyżej kwestii o charakterze materialnoprawnym nie odbiegają zasadniczo od regulacji zawartej w pierwszej dyrektywie, jak i obecnie obowiązującej dyrektywie 2015/2436. Wspólnotowy znak towarowy ma charakter autonomiczny. Przez rejestrację powstaje jeden wspólnotowy znak towarowy, który jest wpisany do jednego rejestru wspólnotowych znaków towarowych i jest skuteczny na terytorium UE. Jest on niezależny od znaków towarowych krajowych i znaków towarowych zarejestrowanych międzynarodowo. Prawo do znaku wspólnotowego powstaje wyłącznie przez jego rejestrację opartą na zasadzie pierwszeństwa. Zgłoszenie znaku Wspólnoty może nastąpić bezpośrednio w Urzędzie do spraw Harmonizacji Rynku Wewnętrznego w Alicante albo za pośrednictwem krajowego urzędu rejestracyjnego. Procedura uzyskania prawa ma charakter dwustopniowy. Najpierw Urząd przeprowadza badanie w zakresie:

1) formalnej zgodności zgłoszenia,
2) bezwzględnych podstaw odmowy rejestracji,
3) istnienia wcześniejszego prawa (zgłoszenia) do znaku Wspólnoty.

Po stwierdzeniu braku bezwzględnych podstaw odmowy rejestracji i po przekazaniu sprawozdania o wyniku badania wspólnotowych znaków towarowych Urząd publikuje zgłoszenie. Następnie, w terminie 3 miesięcy od publikacji zgłoszenia, uprawnieni z rejestracji (zgłoszenia) wcześniejszych znaków towarowych mogą wnieść sprzeciw (art. 42). W braku sprzeciwu następuje rejestracja wspólnotowego znaku towarowego. Rozporządzenie dopuszcza przekształcenie zgłoszenia wspólnotowego znaku towarowego lub wspólnotowego znaku towarowego w zgłoszenie krajowego znaku towarowego. W sprawach o naruszenie prawa do wspólnotowego znaku towarowego orzekają specjalnie utworzone sądy krajowe. W Polsce są nimi Sąd Okrę-

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

gowy w Warszawie (pierwsza instancja) i Sąd Apelacyjny w Warszawie (druga instancja). Sądy te mogą orzekać także o wygaśnięciu lub nieważności prawa, jeśli w związku z procesem o naruszenie prawa były wniesione powództwo wzajemne lub zarzut o stwierdzenie wygaśnięcia lub unieważnienia prawa.

Na szczególne podkreślenie zasługuje kwestia kolizji między prawem z rejestracji wspólnotowego znaku towarowego i krajowymi prawami ochronnymi na znak towarowy, zwłaszcza gdy chodzi o wcześniejsze prawa krajowe w państwach, które przystąpiły do UE po wejściu w życie rozporządzenia nr 207/2009. Co do zasady rozstrzyganie tej kolizji jest oparte na regule pierwszeństwa. Jednakże w wypadku kolizji znaku wspólnotowego zgłoszonego z pierwszeństwem przed dniem 1.05.2004 r. (data przystąpienia Polski do UE) z krajowym prawem jego pierwszeństwo przesuwa się na wskazaną wyżej datę[575].

8. Oznaczenia geograficzne i ich ochrona

8.1. Przedmiot prawa z rejestracji

pojęcie oznaczeń geograficznych

1. Termin „oznaczenie geograficzne" obejmuje zarówno nazwy geograficzne (Polska, Mazowsze, Tatry, Warszawa), jak i zdjęcia, rysunki, mapy i inne symboliczne odniesienia (wieża Eiffla w Paryżu) określające pewne miejsca lub obszary geograficzne. Oznaczenia geograficzne, wskazujące pochodzenie towaru z określonego terytorium, odgrywają ważną rolę w obrocie gospodarczym, ponieważ ich stosowanie przyczynia się z jednej strony do zapewnienia przejrzystości rynku, a z drugiej – ułatwia kupującym dokonanie wyboru towaru[576]. Znaczenie oznaczeń geograficznych wynika przede wszystkim z pełnienia przez nie funkcji informacyjnej i gwarancyjnej.

funkcje

Funkcja informacyjna polega na tym, że oznaczenie geograficzne wskazuje obszar geograficzny, z którego towar pochodzi, a więc teren, na którym został on wytworzony lub przetworzony. Funkcja gwarancyjna wyraża się w tym, że niektóre oznaczenia dodatkowo wskazują na ścisły związek między właściwościami towaru a jego geograficznym pochodzeniem. Może być również, jak każdy symbol, wykorzystane w reklamie, zwłaszcza wtedy, gdy towar pochodzący z oznaczonego obszaru cieszy się dobrą opinią, a zatem oznaczenie geograficzne może przyciągać klientelę[577].

[575] Wyrok SA w Warszawie z 23.08.2009 r., I ACa 182/09, Apel.-W-wa 2010/1, poz. 3.

[576] M. Poźniak-Niedzielska [w:] *Prawo własności*…, red. U. Promińska, s. 273 i n.

[577] Obszernie na temat oznaczeń geograficznych i ich ochrony w prawie polskim i w prawie europejskim zob. I. Barańczyk, *Ochrona prawna oznaczeń geograficznych*, Warszawa 2008.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

rodzaje oznaczeń geograficznych

2. Biorąc pod uwagę funkcję, jaką pełnią oznaczenia geograficzne, wykształcono dwa ich typy: oznaczenia pochodzenia i nazwy regionalne. Pierwsze z nich pełnią jedynie funkcję wskazującą na to, że towar został wytworzony w określonym miejscu (obszarze) geograficznym. Zawierają więc tylko informację o pochodzeniu geograficznym towaru (np. Gdańsk). Drugie oznaczenie pełni dodatkowo funkcję gwarancyjną. Wskazuje bowiem i zapewnia, że oznaczony nim towar ma określone właściwości, które wynikają bądź z naturalnych warunków geograficznych, takich jak przykładowo właściwości geologiczne podłoża, szczególny klimat (np. *Champagne*), bądź z tradycyjnych metod pracy wielu pokoleń zamieszkujących ten obszar (np. koronki brabanckie), bądź z obu tych czynników jednocześnie. Wzgląd zarówno na interes kupującego (ochrona przed stosowaniem nieprawdziwych oznaczeń geograficznych), jak i na interes tych producentów, którzy używają oznaczeń zgodnie z rzeczywistym stanem (ochrona zwłaszcza przed przywłaszczaniem siły atrakcyjnej nazw regionalnych), sprawiły, że oznaczenia geograficzne stanowią przedmiot ochrony prawnej.

modele ochrony

3. Na gruncie prawa polskiego problematyka ochrony oznaczeń geograficznych została uregulowana w dwóch aktach prawnych. Najszerszej (przedmiotowo rzecz ujmując) ochrony udziela ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji[578]. Drugim aktem prawnym jest ustawa – Prawo własności przemysłowej, która wprowadza możliwość nabycia prawa ochronnego na oznaczenie geograficzne dla towarów przez jego rejestrację. Poniższe rozważania dotyczą tego właśnie modelu ochrony.

4. Ustawa – Prawo własności przemysłowej potwierdza przedstawiony wyżej podział oznaczeń geograficznych na oznaczenia pochodzenia i nazwy regionalne. Wprowadza jednak pewne modyfikacje co do ich rozumienia. Nazwą regionalną w rozumieniu ustawy – Prawo własności przemysłowej jest oznaczenie wskazujące na to, że towar nią opatrzony ma szczególne właściwości, wynikające łącznie z oddziaływania środowiska naturalnego i czynnika ludzkiego (art. 175 ust. 1 pkt 1 p.w.p.). Oznaczenia pochodzenia służą do wyróżniania towarów pochodzących z określonego terenu i mających właściwości szczególne lub takie cechy, które są przypisywane wyłącznie terenowi, na którym zostały wytworzone lub przetworzone (art. 175 ust. 1 pkt 2 p.w.p.).

zdolność rejestracyjna

Zdolność rejestracyjna jest przyznana tylko tym oznaczeniom geograficznym (zarówno oznaczeniom pochodzenia, jak i nazwom regionalnym), które są:

1) oznaczeniami słownymi;
2) odnoszą się bezpośrednio lub pośrednio do nazwy miejsca, miejscowości, regionu lub kraju (terenu), które identyfikują towar jako pochodzący z tego terenu;

[578] E. Nowińska [w:] E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności*…, s. 426 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3) jeśli pewna jakość, dobra opinia lub inne cechy towaru są przypisywane przede wszystkim pochodzeniu geograficznemu.

Należy więc przyjąć, że zdolność rejestracyjną mają z pewnością nazwy regionalne, które służą do oznaczania towarów pochodzących z określonego terenu i które swoje właściwości zawdzięczają środowisku geograficznemu (czynniki naturalne i ludzkie), oraz te oznaczenia pochodzenia, które mają postać słowną i wskazują na właściwości związane z warunkami naturalnymi terenu, który oznaczają. Oznaczenia geograficzne, którymi opatrywane są towary nieposiadające zdolności rejestracyjnej, oraz oznaczenia geograficzne usług korzystają z ochrony przed nieuczciwymi praktykami konkurencyjnymi. Nie mogą natomiast być przedmiotem prawa z rejestracji.

5. W UE jednolita regulacja ochrony oznaczeń geograficznych (oznaczeń pochodzenia i nazw pochodzenia) odnosi się tylko do środków żywności i produktów rolnych. Podstawę ochrony zawierają przepisy rozporządzenia nr 1151/2012. System ochrony oznaczeń geograficznych dla produktów rolnych i środków spożywczych wskazanych w załącznikach nr I i II do rozporządzenia, stworzony przez UE wyłącza regulacje krajowe państw członkowskich, jeśli oznaczenia te są używane do wskazania specjalnej zależności pomiędzy właściwościami tych towarów a ich pochodzeniem z określonego regionu. Poza tą regulacją dopuszczalna jest ochrona krajowa[579].

8.2. Uzyskanie prawa z rejestracji

źródło prawa z rejestracji

Urząd Patentowy udziela oznaczeniom geograficznym ochrony prawnej po przeprowadzeniu postępowania rejestracyjnego wszczynanego na wniosek organizacji upoważnionej do reprezentowania interesów producentów, działającej na danym terenie, albo organu administracji rządowej lub samorządowej, jeżeli oznaczenie geograficzne jest lub ma być używane na obszarze jego działania[580]. Celem postępowania jest zbadanie prawdziwości informacji o pochodzeniu towaru i ustalenie, czy nie występują przeszkody wyłączające zdolność rejestracyjną, a mianowicie:

1) kolizja z zarejestrowanym znakiem towarowym;
2) degeneracja oznaczenia – przekształcenie się oznaczenia geograficznego w nazwę rodzajową na skutek powszechnego używania (np. kiełbasa krakowska);

[579] Szerzej zob. K. Szczepanowska-Kozłowska, *Oznaczenia geograficzne i nazwy pochodzenia w prawie wspólnotowym*, PPH 2004/11, s. 4 i n.

[580] M. Kępiński, *Oznaczenia geograficzne w prawie własności przemysłowej*, PPH 2002/12, s. 5 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

3) okoliczność, że prawdziwe oznaczenie geograficzne mogłoby wprowadzić w błąd co do tego, że towar pochodzi z innego, słynącego z danych wyrobów terenu (makaron włoski wytwarzany w miasteczku Włochy pod Warszawą).

Na udzielone prawa z rejestracji wydaje się świadectwo rejestracji oznaczenia geograficznego. Prawo wpisuje się do rejestru oznaczeń geograficznych. Ochrona jest bezterminowa i rozpoczyna się od dnia wpisu do rejestru. Opublikowanie informacji o udzieleniu prawa w Wiadomościach Urzędu Patentowego umożliwia każdemu zgłoszenie sprzeciwu w terminie 6 miesięcy (art. 246 p.w.p.).

8.3. Treść i zakres prawa z rejestracji

wyłączność używania

1. W przeciwieństwie do poprzednio omawianych praw wyłącznych na dobrach własności przemysłowej – prawo z rejestracji oznaczenia geograficznego nie przyznaje monopolu tylko jednemu podmiotowi. Wyłączność używania zarejestrowanego oznaczenia geograficznego należy do wszystkich podmiotów, których towary spełniają warunki będące podstawą udzielenia rejestracji. Mogą one również wystąpić do Urzędu Patentowego z wnioskiem o wpisanie ich do rejestru jako uprawnionych do używania oznaczenia. Warunkiem wpisu jest przedstawienie pisemnego oświadczenia uprawnionego z rejestracji (organizacji, o której mowa wyżej), że ich towary spełniają warunki wymagane do używania oznaczenia geograficznego, albo orzeczenie sądu.

ochrona

2. Negatywną sferę prawa z rejestracji oznaczenia geograficznego wypełnia wskazanie działań osób trzecich, których uprawnieni z rejestracji mogą zakazać. Osobom trzecim, których towary nie spełniają warunków będących podstawą udzielenia prawa z rejestracji, można zakazać używania zarejestrowanego oznaczenia na terenie Polski. Zakaz ten obejmuje umieszczanie zarejestrowanego oznaczenia geograficznego na towarze, opakowaniach i dokumentach, wprowadzania tak oznaczonych towarów do obrotu i posługiwania się tym oznaczeniem w reklamie, choćby jego używanie nie miało na celu wskazywania pochodzenia geograficznego towarów, wskazywało rzeczywiste miejsce wytworzenia towarów lub zawierało dodatek wskazujący, że towar nie pochodzi z oznaczonego obszaru, ale jest jedynie wytworzony według oryginalnej metody, sposobu itp. (np. typu *champagne*, typu szkocka *whisky*). Można zakazać także używania oznaczenia geograficznego w tłumaczeniu (np. koniak) lub innych formach (przeróbki, adaptacje). Prawo z rejestracji oznaczenia geograficznego podlega podobnym ograniczeniom jak prawo ochronne na znak towarowy. W szczególności znaczenie ma wyczer-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

panie prawa (art. 155 w zw. z art. 185 ust. 1 zdanie drugie p.w.p.), którego zakres przedmiotowy i terytorialny przedstawia się tak samo, jak w przypadku wyczerpania prawa ochronnego na znak towarowy.

3. Prawo z rejestracji oznaczenia geograficznego różni się od indywidualnych podmiotowych praw wyłącznych, o których była dotąd mowa. Różnice ujawniają się zwłaszcza w tym, że prawo z rejestracji oznaczenia geograficznego zapewnia wyłączność używania oznaczonej grupie producentów, choćby nie byli oni wpisani do rejestru, oraz w tym, że nie jest ograniczone czasowo, choć oczywiście może ustać na skutek unieważnienia lub wygaśnięcia. Przeniesienie prawa z rejestracji jest dopuszczalne, ale tylko na inną organizację lub organ administracji rządowej lub samorządowej (art. 189 p.w.p.). Nie jest zatem możliwe nabycie prawa z rejestracji na podstawie umowy z uprawnionym, ani też udzielenie licencji na używanie oznaczenia geograficznego.

8.4. Ustanie ochrony

unieważnienie i wygaśnięcie

Przesłanką unieważnienia prawa z rejestracji oznaczenia geograficznego jest udzielenie tego prawa z naruszeniem ustawowych wymagań dotyczących jego uzyskania. Stwierdzenie wygaśnięcia prawa następuje natomiast w dwóch przypadkach: degeneracji oznaczenia, a więc przekształcenia w nazwę rodzajową, i gdy nie było używane przez okres 5 lat i nie istnieją ważne powody jego nieużywania. Zarówno unieważnienie, jak i wygaśnięcie wymagają podjęcia decyzji przez Urząd Patentowy i wpisu do rejestru oznaczeń geograficznych.

8.5. Ochrona oznaczeń geograficznych na podstawie rozporządzenia nr 1151/2012 w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych

rozporządzenie nr 1151/2012

Wskazane rozporządzenie nie reguluje ochrony wszystkich oznaczeń geograficznych. Dotyczy jedynie takich oznaczeń geograficznych produktów rolnych i spożywczych, które wskazują nie tylko na pochodzenie towaru z określonego obszaru geograficznego, lecz także na istniejący związek między geograficznym pochodzeniem towaru a jego szczególną cechą, jakością lub renomą[581]. Rozporządzenie wyróżnia nadto w ich ramach dwie kategorie: nazwy pochodzenia (wskazujące, że wszystkie etapy produkcji odbywają się na określonym obszarze geograficznym) i oznaczenia geograficzne, które są nazwami określającymi produkt, którego przynajmniej jeden etap produkcji

[581] I. Barańczyk, *Ochrona prawna*…, s. 212–259.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

odbywa się na określonym obszarze geograficznym. Ochrona wskazanych kategorii oznaczeń geograficznych (kwalifikowanych) powstaje przez wpis do rejestru oznaczeń geograficznych prowadzonego przez Komisję Europejską, który jest poprzedzony szczegółową dwustopniową procedurą prowadzoną przed krajowym organem rejestracyjnym, a następnie przed Komisją Europejską. Prawo z rejestracji oznaczenia geograficznego rozciąga się jednolicie na całe terytorium UE. Rejestracja oznaczenia geograficznego dokonana w trybie wskazanego rozporządzenia wyłącza ochronę krajową[582]. Zarejestrowane oznaczenie nie korzysta z ochrony krajowej. W sprawach o naruszenie w Polsce prawa do oznaczeń zarejestrowanych na podstawie tego rozporządzenia orzekają, opierając się na jego przepisach, sądy krajowe właściwe według zasad ogólnych[583].

[582] M. Kępiński, *Oznaczenia geograficzne*…, s. 12.

[583] Szczegółowo na temat geograficznych oznaczeń pochodzenia w prawie UE – E. Całka [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 14B, red. R. Skubisz, s. 1263 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Rozdział dwudziesty

OCHRONA PRZED NIEUCZCIWĄ KONKURENCJĄ

1. Uwagi ogólne

Podstawę prawną ochrony przed nieuczciwą konkurencją stanowi – niejednokrotnie już wskazywana – ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. W przeciwieństwie do ustawy – Prawo własności przemysłowej nie reguluje ona formalnych warunków nabycia praw podmiotowych do określonych dóbr własności przemysłowej i ich ochrony, ale zwalcza przejawy nielojalnego zachowania się uczestników rynku względem siebie. Każdy przedsiębiorca ma bowiem prawo oczekiwać, że inni będą szanowali jego zdobycze, a więc rezultaty jego wysiłków i nakładów poczynionych w celu osiągnięcia pozycji na rynku. Wskazane ustawy regulują zatem zagadnienia leżące na innych płaszczyznach, a ochrona przez nie udzielana obejmuje inne wartości. Prawo własności przemysłowej chroni formalnie nabyte prawa do dóbr, które definiuje przez wskazanie warunków, jakie muszą one spełniać, aby mogły być przedmiotem przewidzianych przez nie praw. Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji zapewnia ochronę przedsiębiorcy przed każdym przejawem nieuczciwości innego uczestnika rynku, jak również zapewnia przejrzystość rynku. Tak określony cel ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, jak i relację, w jakiej pozostaje ona do ustaw regulujących prawa bezwzględne (ustawa – Prawo własności przemysłowej dla dóbr własności przemysłowej, Kodeks cywilny dla firmy), potwierdził niejednokrotnie Sąd Najwyższy. Świadczy o tym choćby następująca teza: „Celem zakazu nieuczciwej konkurencji jest eliminacja wszelkich działań mogących w jakikolwiek sposób powodować pomyłki co do przedsiębiorcy lub jego wyrobu albo wprowadzać w błąd przez używanie fałszywych oznaczeń, a także podawanie innych danych. Nie może ona zastępować ochrony wynikającej z przepisów regulujących

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

prawa bezwzględne (patent, znak towarowy itp.) ani powodować ochrony wynikającej z tych przepisów”[584].

2. Pojęcie czynu nieuczciwej konkurencji

sprzeczność z prawem

1. Ustawa uznaje za czyn nieuczciwej konkurencji każde działanie sprzeczne z prawem lub z dobrymi obyczajami, jeżeli narusza ono interes innego przedsiębiorcy lub klienta. Artykuł 3 u.z.n.k. – przepis zawierający klauzulę generalną – stanowi, że czynem nieuczciwej konkurencji jest działanie sprzeczne z prawem, a więc naruszające określone w przepisach prawa (cywilnego, administracyjnego, finansowego, karnego) nakazy lub zakazy określonego postępowania, jeśli w wyniku takiego działania interes innych uczestników jest zagrożony lub naruszony. Czynem nieuczciwej konkurencji jest więc tylko takie naruszenie prawa, które daje naruszającemu przewagę konkurencyjną nad innymi (np. przedsiębiorca nie płaci ceł lub podatków i może dzięki temu oferować towary po niższych cenach, narusza tajemnicę korespondencji innego przedsiębiorcy i ujawnia ją po to, aby go zdyskredytować w opinii klienteli i pozyskać ją dla siebie).

sprzeczność z dobrymi obyczajami

Czynem nieuczciwej konkurencji jest także takie zachowanie, które chociaż nie pozostaje w sprzeczności z określoną normą prawną, narusza jednak normy pozaprawne. Chodzi o pewne powszechnie akceptowane w kręgach przedsiębiorców reguły uczciwego postępowania, których przestrzeganie zapewnia uczciwość w konkurencji. Mogą one wynikać z istniejących zwyczajów, nakazów moralnych, etycznych bądź innych reguł ukształtowanych w danej grupie przedsiębiorców. Wolność konkurencji, jako podstawa ładu gospodarczego, może być ograniczana tylko dla ochrony uczciwości w konkurencji[585].

Konkurencja między przedsiębiorcami powinna być przejrzysta. Tego ma prawo oczekiwać każdy uczestnik obrotu. Powszechnie akceptowaną regułą jest powinność powstrzymania się od działań, które tę przejrzystość burzą lub osłabiają. Współzawodnictwo nie może być nierzetelne, nie może polegać na oszustwie (i to zarówno gdy chodzi o oszukiwanie na wadze towarów, sprzedawanie przeterminowanych towarów, kłamliwą reklamę, jak i o mylące oznakowywanie towarów, przedsiębiorstwa bądź fałszywe lub oszukańcze oznaczanie geograficzne), szpiegostwie gospodarczym, wyzyskiwaniu tajemnic, czerpaniu korzyści przez podszywanie się pod innego przedsiębiorcę itp.

[584] Wyrok SN z 11.08.2004 r., II CK 487/03, LEX nr 176100.

[585] B. Gadek, *Generalna klauzula odpowiedzialności za czyn nieuczciwej konkurencji (art. 3 u.z.n.k.)*, ZNUJ 2003/85, s. 143 i n.

 Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

typizowane czyny nieuczciwej konkurencji

2. Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji reguluje również szczególne przypadki stanowiące czyn nieuczciwej konkurencji, wskazując dodatkowo cechy, jakimi powinien się on charakteryzować. Są nimi: wprowadzające w błąd oznaczanie przedsiębiorstwa, fałszywe lub oszukańcze oznaczenie pochodzenia geograficznego towarów albo usług, wprowadzające w błąd oznaczanie towarów lub usług, naruszenie tajemnicy przedsiębiorstwa, nakłanianie do rozwiązania lub niewykonania umowy, naśladownictwo produktów, pomawianie lub nieuczciwe zachwalanie, utrudnianie dostępu do rynku, a także nieuczciwa lub niedozwolona reklama, organizowanie systemu sprzedaży lawinowej oraz prowadzenie lub organizowanie działalności w systemie konsorcyjnym, a także przekupstwo osoby pełniącej funkcję publiczną. Katalog tych czynów nie ma charakteru zamkniętego. Są to jedynie zachowania najczęstsze, a jednocześnie szczególnie dotkliwe dla przedsiębiorcy i groźne dla przejrzystości rynku. Jeżeli zatem jakieś zachowanie nie wypełnia definicji wskazanych szczególnych postaci czynu nieuczciwej konkurencji, ale jest sprzeczne z dobrymi obyczajami i zagraża interesom innych uczestników rynku lub je narusza, będzie stanowiło czyn nieuczciwej konkurencji. Klasycznym przykładem jest pasożytnicze wykorzystywanie renomy innego przedsiębiorcy lub dobrej sławy cudzego wyrobu, osiągniętych szczególnym wysiłkiem i staraniami handlowymi lub reklamowymi. Wzgląd na konieczność przestrzegania dobrych obyczajów stanowiących nadrzędną wartość, przez której pryzmat należy oceniać każde działanie na rynku, brany jest pod uwagę zawsze, choćby w definicji szczególnej postaci czynu nieuczciwej konkurencji nie był wyraźnie wskazany. Tytułem przykładu można tutaj wymienić art. 13 u.z.n.k., który zakazuje wiernego kopiowania cudzych wyrobów wtedy, gdy może to wprowadzać kupujących w błąd co do tożsamości producenta lub produktu. Nie oznacza to jednak, że akt naśladownictwa cudzego produktu, choć nie rodzi ryzyka pomyłki, nie może być zakazany z uwagi na sprzeczność z dobrymi obyczajami[586]. Działa bowiem wbrew dobrym obyczajom ten, kto wyglądem swojego produktu nawiązuje do produktu innego producenta tak blisko, jak tylko prawo na to pozwala, w celu uzyskania korzyści z cudzej reputacji. Możliwość stosowania art. 3 u.z.n.k. w każdym przypadku działania sprzecznego z dobrymi obyczajami stanowi podstawową wartość regulacji zawartej w ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Zgodnie z dominującym stanowiskiem doktryny i orzecznictwa SN, relacja między ogólnym określeniem czynu nieuczciwej konkurencji i przepisami wymieniającymi poszczególne czyny nieuczciwej konkurencji, jest oparta na dwóch uzupełniających się założeniach. Po pierwsze, wymienione czyny nieuczciwej konkurencji nie tworzą zamkniętego katalogu; za czyn nieuczciwej konkurencji w rozumieniu ustawy może być zatem uznane

[586] M. Poźniak-Niedzielska, S. Sołtysiński [w:] *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, red. J. Szwaja, Warszawa 2006, s. 516–517.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

także działanie niewymienione w art. 5–17 u.z.n.k., jeżeli tylko odpowiada wymaganiom wskazanym w ogólnym określeniu czynu nieuczciwej konkurencji. Po wtóre, wymagania zawarte w ogólnym określeniu czynu nieuczciwej konkurencji zachowują w pełni aktualność w odniesieniu do czynów wymienionych w art. 5–17 u.z.n.k.[587]

3. Typizowane czyny nieuczciwej konkurencji

3.1. Wprowadzające w błąd oznaczenia przedsiębiorstwa

oznaczenie przedsiębiorstwa – pojęcie

1. Oznaczenie przedsiębiorstwa jest terminem zbiorczym, określającym wszelkie symbole mogące pełnić tę funkcję. Zgodnie z art. 5 u.z.n.k. może nim być nazwa, pod którą przedsiębiorca prowadzi działalność (np. nazwa fantazyjna wyróżniająca prowadzony przez osobę fizyczną sklep, zakład fryzjerski, gabinet lekarski itp.), godło (symbol słowny lub obrazowy wyróżniający dany lokal, np. „Bazyliszek", „Po Schodkach", „Pod Lipą"), skrót literowy zbudowany zwykle z pierwszych liter nazwy (PKS, MHD) lub inny charakterystyczny symbol (np. flaga, logo). Mogą to być też cyfry, kolory, rysunki lub zdjęcia[588]. Funkcję oznaczenia przedsiębiorstwa może też pełnić firma przedsiębiorcy.

pierwszeństwo używania

2. Nabycie prawa do wyłącznego używania wskazanych oznaczeń przedsiębiorstwa (bez względu na to, czy są one jednocześnie firmami przedsiębiorców, czy tylko symbolami odróżniającymi prowadzoną przez nich działalność) następuje przez ich używanie w obrocie. Ten, kto używa oznaczenia przedsiębiorstwa, nabywa prawo do jego ochrony przed używaniem takiego samego lub podobnego oznaczenia przez innych uczestników obrotu, zwłaszcza konkurentów.

3. Prawnymi przesłankami ochrony są: zdolność odróżniająca oznaczenia, rzeczywiste używanie, pierwszeństwo używania i ryzyko pomyłki.

zdolność odróżniająca

Zdolność odróżniająca oznaczenia przedsiębiorstwa nie jest oczywiście przedmiotem badań formalnych (tak jak w przypadku znaków towarowych). Jest jednak jasne, że wybrany symbol musi wykazywać zdatność do odróżniania. Nie będzie więc – z reguły – odróżniający symbol wyłącznie opisowy lub powszechnie przyjęty w obrocie do oznaczania rodzaju działalności (zakład wytwórczy) bądź należący do języka potocznego. Weryfikatorem zdolności odróżniającej jest przede wszystkim rynek, oznaczenia bowiem – nawet

[587] Wyrok SN z 9.06.2009 r., II CSK 44/09, LEX nr 738478.
[588] M. Kępiński [w:] *Ustawa o zwalczaniu*…, red. J. Szwaja, s. 264 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

niemające pierwotnie zdolności odróżniającej – mogą jej nabrać przez używanie. Mogą stać się symbolami, które klientela łączy z oznaczonym przedsiębiorstwem.

używanie

Używanie rzeczywiste charakteryzuje się tym, że oznaczenie jest stale używane na rynku w funkcji odróżniającej przedsiębiorstwo, choćby nie było zarejestrowane. Z reguły polega ono na oznaczaniu lokalu na zewnątrz, umieszczaniu wewnątrz lokalu przeznaczonego do obsługi klienteli, nakładaniu go na środki transportowe przedsiębiorstwa, na odzież pracowników, stosowaniu w dokumentach, reklamie, jak również umieszczaniu na towarach obok znaku towarowego, a niekiedy jednocześnie w funkcji oznaczenia towarowego. Pierwszeństwo używania oznacza oczywiście, że oznaczenie zostało użyte z wyprzedzeniem przed innym podmiotem, a więc jako pierwsze w czasie; stanowi ono jedyne i wyłączne kryterium rozstrzygania w przedmiocie kolizji oznaczeń[589]. Z pewnością nie można utożsamiać pierwszeństwa używania z pierwszeństwem wpisu do rejestru lub z samym wpisem. Chodzi o to, kto pierwszy uczynił użytek z oznaczenia w celu umożliwienia innym uczestnikom rynku, zwłaszcza klienteli, zapoznania się z tym oznaczeniem jako symbolem przedsiębiorstwa[590]. Dowodem mogą być dokumenty handlowe zawierające oznaczenie, anonsy prasowe, reklama.

ryzyko pomyłki

4. Ochrona oznaczenia przedsiębiorstwa jest ochroną przedsiębiorcy przed ryzykiem pomyłki, jaka może powstać przez używanie przez inny podmiot oznaczenia takiego samego, jak używane przez niego lub podobnego. Wykorzystywanie w prowadzeniu działalności gospodarczej chociażby jednego z członów nazwy przedsiębiorstwa może prowadzić do czynu nieuczciwej konkurencji, gdyż może być to warunek wystarczający do wprowadzenia klientów w błąd[591]. Dla wykazania tej przesłanki nie zawsze jednak wystarcza istnienie podobieństwa oznaczeń. Należy wykazać wszystkie okoliczności, które w świetle wiedzy i zasad doświadczenia życiowego wpływają na ryzyko wprowadzenia klientów w błąd co do tożsamości przedsiębiorstw posługujących się tą samą (zbliżoną) nazwą[592]. Ciężar tego dowodu obciąża przedsiębiorcę dochodzącego ochrony. Nie chodzi o fakt wystąpienia pomyłki. Wystarczy, że ze względu na podobieństwo oznaczeń, przy uwzględnieniu innych okoliczności pomyłka jest możliwa. Dowód wystąpienia pomyłek tym bardziej uzasadnia ochronę. Należy dodatkowo podkreślić, że dla zastosowania art. 5 u.z.n.k. jest istotne pozostawanie przez przedsiębiorców w stosunku konkurencji, a więc działanie na tym samym rynku geograficznym

[589] Tak wyrok SN z 7.03.1997 r., II CKN 70/96, OSNC 1997/8, poz. 113.
[590] M. Kępiński [w:] *Ustawa o zwalczaniu…*, red. J. Szwaja, s. 283 i n.
[591] Wyrok SN z 23.03.2005 r., I CK 621/04, LEX nr 380975.
[592] Wyrok SN z 11.03.2010 r., IV CSK 379/09, OSNC 2010/11, poz. 149.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

oraz asortymentowym[593]. Ten, kto rzeczywiście i z pierwszeństwem przed innymi używa odróżniającego oznaczenia przedsiębiorstwa, może żądać, aby ten, kto używa oznaczenia podobnego w stopniu rodzącym ryzyko pomyłki, zaniechał jego używania, usunął skutki, naprawił szkodę, wydał bezpodstawnie uzyskaną korzyść oraz złożył oświadczenie odpowiedniej treści.

3.2. Czyn nieuczciwej konkurencji skierowany na oznaczenia geograficzne

oznaczenie geograficzne – pojęcie i rodzaje

1. Przepisy art. 8 i 9 u.z.n.k. chronią zarówno interesy przedsiębiorców uprawnionych do oznaczeń geograficznych, jak i klientelę przed używaniem fałszywych lub oszukańczych oznaczeń geograficznych towarów i usług. Przedmiotem regulacji art. 8 u.z.n.k. są zwykłe oznaczenia geograficzne, tzn. wskazujące na terytorium geograficznego pochodzenia towaru lub usługi, których użycie nie musi bezpośrednio wskazywać na jakość towaru lub usługi, pod warunkiem że oznaczenia geograficzne towarów nie stanowią przedmiotu prawa nabytego przez ich rejestrację. Za oznaczenie geograficzne należy uznać każde odniesienie, które jednoznacznie wskazuje (w sposób bezpośredni albo pośrednio) na określony obszar geograficzny[594]. Z kolei art. 9 u.z.n.k. dotyczy tzw. oznaczeń kwalifikowanych, tzn. takich, które niezależnie od wskazania geograficznego pochodzenia zapewniają, że towar lub usługa zawdzięczają temu pochodzeniu szczególne właściwości lub cechy i towar lub usługa korzystają w miejscu pochodzenia ze szczególnej ochrony.

fałszywe lub oszukańcze oznaczenie geograficzne

2. Czynem nieuczciwej konkurencji jest opatrywanie towarów lub usług fałszywym lub oszukańczym oznaczeniem geograficznym wskazującym bezpośrednio lub pośrednio na kraj, region lub miejscowość, z których pochodzą, albo używanie takiego oznaczenia w działalności handlowej, reklamie, listach handlowych, rachunkach i dokumentach. W przypadku oznaczeń geograficznych kwalifikowanych (nazw regionalnych, wskazujących na związek cech towaru lub usługi z właściwościami oznaczonego obszaru) czynem nieuczciwym jest także używanie ich z dodatkiem „rodzaj", „typ", „metoda" albo równoznacznym. Użycie lub odwołanie się do oznaczenia geograficznego może nastąpić wprost, czyli przez bezpośrednie wskazanie nazwy geograficznej (np. Edynburg). Funkcję oznaczenia geograficznego może pełnić także inny symbol wskazujący na określony obszar (np. postać Szkota w tradycyjnym stroju na etykiecie butelki whisky). Jest to przypadek pośredniego wykorzystania oznaczenia geograficznego. Oba wskazane

[593] Wyrok SN z 25.11.2008 r., II CSK 343/08, LEX 811837.

[594] A. Nowicka [w:] *Ochrona własności intelektualnej*, red. A. Adamczak, M. du Vall, Warszawa 2010, s. 304.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

sposoby są przedmiotem omawianego czynu nieuczciwej konkurencji. Przez fałszywe oznaczenia geograficzne należy rozumieć oznaczenia obiektywnie nieprawdziwe. Natomiast za oznaczenia oszukańcze trzeba uznać takie, które wskazują na prawdziwe miejsce pochodzenia, lecz w celu stworzenia mylnego wyobrażenia o pochodzeniu towarów i wywołania niezgodnych z prawdą skojarzeń (np. zegarki wytwarzane w polskiej miejscowości Szwajcaria i oznaczane jako zegarki szwajcarskie)[595]. Oznaczenia geograficzne będące przedmiotem regulacji art. 8 i 9 u.z.n.k. są chronione niezależnie od tego, czy wprowadzają klientelę w błąd, czy skutku takiego nie wywołują. *Ratio legis* unormowania jest wyeliminowanie z obrotu zachowań, które nadużywają zaufania klientów co do rzetelności informacji o geograficznym pochodzeniu towaru lub usługi.

3.3. Wprowadzające w błąd oznaczenia towarów

oznaczenie towarowe

1. Przepis art. 10 u.z.n.k. chroni przedsiębiorcę przed takim oznaczaniem towarów (opakowań) lub usług albo nieoznaczaniem, które może wprowadzić klientów w błąd co do pochodzenia, ilości, jakości, składników, sposobu wykonania, przydatności i innych cech towarów lub usług. Formuła wskazanego czynu nieuczciwej konkurencji jest bardzo pojemna. Można wyróżnić dwie grupy oznaczeń towarowych nią objętych:

1) oznaczenia, które pełnią funkcję znaku towarowego, a nie stanowią przedmiotu prawa ochronnego nabytego przez rejestrację albo nie są powszechnie znane;
2) oznaczenia informujące o cechach towarów albo brak takich informacji.

2. W przypadku oznaczeń towarowych pełniących funkcję znaku towarowego przesłanki ochrony przedsiębiorcy przedstawiają się tak jak w przypadku ochrony oznaczeń przedsiębiorstwa. Zależy ona od wykazania:

1) rzeczywistego używania chronionego oznaczenia, którym może być każdy symbol zdatny do odróżniania;
2) pierwszeństwa jego używania;
3) ryzyka pomyłki (podobieństwo oznaczeń w stopniu uzasadniającym możliwość przypisania towarowi lub usłudze innego pochodzenia).

Objaśnienia dotyczące art. 5 u.z.n.k. zachowują tym samym aktualność na gruncie przedmiotowego czynu. Trzeba także podkreślić adekwatność ogólnych dyrektyw dotyczących ochrony znaków towarowych na gruncie prawa

[595] E. Nowińska, *Porozumienie madryckie w sprawie zwalczania fałszywych lub oszukańczych oznaczeń pochodzenia towarów*, ZNUJ 1977/10.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

własności przemysłowej dla reguł ochrony znaków niezarejestrowanych na gruncie przepisów ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji[596].

3. Interes informacyjny kupujących leży u podstaw ochrony przed wprowadzającym w błąd zamieszczeniem na towarze oznaczeń informacyjnych o cechach towaru lub usług bądź ich brakiem. Chodzi zarówno o sytuacje, gdy zamieszczone w interesie kupującego informacje (np. ilość towaru, jego skład, cena) nie są prawdziwe, jak i takie, gdy – w przypadku obowiązku zamieszczania określonych informacji – nie zostały one zamieszczone (np. obowiązek oznaczania wyrobów z metali szlachetnych polską cechą probierczą, oznaczanie niektórych wyrobów mogących stwarzać zagrożenie dla życia, zdrowia lub środowiska znakiem bezpieczeństwa, obowiązek oznaczenia, że produkt zawiera GMO). Ochrona przed wprowadzającym w błąd oznaczaniem towarów realizuje także ogólny cel ustawy, jakim jest zwalczanie nieuczciwych środków w walce konkurencyjnej. W świetle omawianego przepisu zakazane jest wywoływanie mylnych wyobrażeń zarówno przez posługiwanie się w obrocie oznaczeniami celowo fałszywymi lub mogącymi wywołać pomyłki co do wszelkich istotnych cech towarów lub usług, jak i przez niezamieszczenie takich oznaczeń, które ze względu na interes konsumenta powinny być zamieszczone[597].

4. Dla oceny wystąpienia niebezpieczeństwa wprowadzenia w błąd co do okoliczności wskazanych w przepisie miarodajny jest wzorzec modelowego kupującego. Został on normatywnie ujęty w ustawie z 23.08.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 2070). Zgodnie z art. 2 pkt 8 tej ustawy jest to konsument dostatecznie poinformowany, uważny i ostrożny.

3.4. Ujawnienie, wykorzystanie lub pozyskanie tajemnicy przedsiębiorstwa

tajemnica przedsiębiorstwa

1. Zgodnie z treścią art. 11 ust. 2 u.z.n.k. nadaną przez ustawę nowelizującą[598] i implementującą dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 943/2016 przez tajemnicę przedsiębiorstwa rozumie się informacje techniczne, technologiczne, organizacyjne przedsiębiorstwa lub inne informacje posiadające wartość gospodarczą, które jako całość lub w szczególnym zestawieniu

[596] Obszernie na ten temat: Ł. Żelechowski, *Ochrona oznaczeń odróżniających w prawie zwalczania nieuczciwej konkurencji*, Warszawa 2019.

[597] Szerzej na temat oznaczeń informujących albo ich braku M. Kępiński, I. Wiszniewska [w:] *Ustawa o zwalczaniu*…, red. J. Szwaja, s. 376 i n.

[598] Ustawa z 5.07.2018 r. o zmianie ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2018 r. poz. 1637).

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

i zbiorze ich elementów nie są powszechnie znane osobom zwykle zajmującym się tym rodzajem informacji albo nie są łatwo dostępne dla takich osób, o ile uprawniony do korzystania z informacji lub do korzystania z informacji lub rozporządzania nimi podjął, przy zachowaniu należytej staranności, działania w celu utrzymania ich w poufności. Tajemnice przedsiębiorstwa trzeba ujmować szeroko[599]. Tajemnica przedsiębiorstwa to informacje (wiedza) bez względu na to, czy mają charakter techniczny, technologiczny, organizacyjny, handlowy, byleby przedstawiały wartość gospodarczą. Są nimi zwłaszcza nowe pomysły lub wynalazki, kolekcje wzorów, modele wyrobów, rysunki, plany techniczne, rozwiązania technologiczne, wyniki prób i doświadczeń, listy klientów, metody kontroli jakości, organizacja pracy, sposoby pozyskiwania klienteli i wszelkie inne informacje przydatne w przedsiębiorstwie. Istotne jest także to, że nie mogą być powszechnie znane albo łatwo dostępne dla osób, które zwykle zajmują się tym rodzajem informacji. Po trzecie, przedsiębiorca musi mieć wolę zachowania ich poufności i dochować należytej staranności w utrzymaniu ich w poufności. Mogą to być działania faktyczne (np. umieszczenie w sejfie, zaszyfrowanie), jak i prawne (umowne zobowiązanie do zachowania tajemnicy osób, które z uwagi na charakter umowy taką wiedzę uzyskują, np. pracownicy). Tajemnica nie traci swojego charakteru przez to, że pewnym osobom (zwłaszcza pracownikom) jest ona znana, jeśli tylko przedsiębiorca zobowiązał je do dyskrecji. Ważne jest jednak, aby przedsiębiorca miał kontrolę nad zakresem udostępnienia[600]. Tajemnica przedsiębiorstwa ma wymierną wartość majątkową. Z jednej strony – jej zdobycie połączone jest z nakładami i kosztami poniesionymi przez przedsiębiorcę. Z drugiej strony – wyłączne korzystanie ze zgromadzonych wiadomości pozwala przedsiębiorcy na uzyskiwanie korzyści, w tym przewagi nad konkurentami.

2. Naruszenia tajemnicy przedsiębiorstwa może dopuścić się każdy, nie tylko przedsiębiorca. Naruszenie może polegać na pozyskaniu informacji bez zgody uprawnionego do korzystania lub rozporządzania i wynika z nieuprawnionego dostępu, przywłaszczenia, kopiowania dokumentów, przedmiotów, materiałów, substancji, plików elektronicznych obejmujących te informacje lub umożliwiających wnioskowanie o ich treści (art. 11 ust. 3 u.z.n.k.). Naruszeniem jest wykorzystanie lub ujawnienie informacji, w szczególności gdy następuje bez zgody uprawnionego do korzystania lub rozporządzania i narusza obowiązek ograniczenia ich wykorzystywania lub ujawniania wynikający z ustawy, czynności prawnej lub innego aktu albo gdy zostało dokonane przez osobę, która pozyskała te informacje, dokonując czynu nieuczciwej konkurencji. (art. 11 ust. 4 u.z.n.k.). Istotne jest podkreślenie, że naruszе-

[599] S. Sołtysiński [w:] *Ustawa o zwalczaniu*…, red. J. Szwaja, s. 443–447.
[600] Wyrok SN z 3.10.2000 r., I CKN 304/00, OSNC 2001/4, poz. 59.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

nie następuje także wówczas, gdy w chwili ich pozyskania, wykorzystania lub ujawnienia osoba wiedziała lub przy dołożeniu należytej staranności powinna wiedzieć, że informacje te zostały pozyskane bezpośrednio lub pośrednio od tego, kto wykorzystał lub ujawnił je bezprawnie. W chwili ich ujawnienia, pozyskania lub wykorzystania osoba wiedziała (art. 11 ust. 5 u.z.n.k.).

3. Nie stanowi natomiast czynu nieuczciwej konkurencji pozyskanie informacji w wyniku niezależnego odkrycia lub wytworzenia albo obserwacji, badania, rozłożenia na części, testowania przedmiotu dostępnego publicznie lub posiadanego zgodnie z prawem przez osobę, która pozyskała informacje i której uprawnienie do pozyskania informacji nie było ograniczone w chwili ich pozyskania (art. 11 ust. 7 u.z.n.k.). Nie jest też czynem nieuczciwej konkurencji ujawnienie, pozyskanie lub wykorzystanie tajemnicy przedsiębiorstwa, gdy nastąpiło w celu ochrony uzasadnionego interesu chronionego prawem, w ramach korzystania ze swobody wypowiedzi lub w celu ujawnienia nieprawidłowości, uchybienia, działania z naruszeniem prawa dla ochrony interesu publicznego lub gdy ujawnienie wobec przedstawicieli pracowników w związku z pełnieniem przez nich funkcji na podstawie przepisów prawa było niezbędne dla prawidłowego ich wykonywania (art. 11 ust. 8 u.z.n.k.).

3.5. Naśladownictwo

naśladownictwo

1. Czynem nieuczciwej konkurencji jest naśladowanie gotowego produktu, polegające na tym, że za pomocą technicznych środków reprodukcji jest kopiowana zewnętrzna postać produktu, jeżeli może to wprowadzić klientów w błąd co do tożsamości producenta lub produktu.

przesłanki ochrony

2. Czyn ten określa się jako niewolnicze naśladownictwo. Przesłanki ochrony są następujące:

1) wierne odtworzenie (kopia);
2) odtworzenie tylko zewnętrznej postaci wyłącznie gotowego produktu (a więc jego wyglądu, postrzeganych wzrokowo cech);
3) odtworzenie tylko za pomocą technicznych środków produkcji (mechaniczne odtwarzanie, np. odlewy, formy);
4) możliwość wprowadzenia w błąd co do producenta lub produktu.

Zgodnie z utrwalonym stanowiskiem orzecznictwa gotowym produktem, o którym mowa w art. 13 u.z.n.k., jest każdy produkt, który został wytworzony w wyniku odpowiedniego procesu technologicznego, bez względu na to, czy jest to produkt finalny, tj. nadający się bezpośrednio do użycia, czy też służy on do wytworzenia innego produktu jako jego część składowa (element innego produktu). Musi to być produkt „gotowy", przez co należy rozumieć

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

produkt wprowadzony na rynek, a nie jedynie projekt, szkic, makietę itp. produkt, który jeszcze nie jest, a jedynie może być przedmiotem obrotu[601]. Konstytutywną przesłankę niedozwolonego naśladownictwa gotowego produktu stanowi ustalenie, że może ono wprowadzić w błąd co do tożsamości producenta lub produktu. Ryzyko konfuzji co do producenta należy rozumieć jako wytworzenie mylnego wyobrażenia o pochodzeniu produktu od określonego producenta. Wprowadzenie w błąd co do tożsamości produktu jest możliwe tylko wtedy, gdy naśladowany produkt posiada pewne cechy odróżniające go od innych produktów o podobnych funkcjach[602]. Nie stanowi czynu nieuczciwej konkurencji naśladowanie cech funkcjonalnych produktu, w szczególności budowy, konstrukcji i formy zapewniającej jego użyteczność.

Jeżeli zatem naśladownictwo nie wykazuje łącznie wyżej opisanych cech i nie stanowi naruszenia praw wyłącznych (wzoru przemysłowego, użytkowego, utworu chronionego prawem autorskim), jest dozwolone. Może jednak podlegać ocenie z punktu widzenia sprzeczności z dobrymi obyczajami.

3.6. Nieuczciwa reklama

pojęcie reklamy

1. Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji nie zawiera definicji reklamy. Powszechnie przyjmuje się, że jest to każda wypowiedź (w prasie, radiu, telewizji, kinie, ulotce, liście, na budynkach, pojazdach itp.) odnosząca się do towarów i usług, której celem pośrednim lub bezpośrednim jest zachęcanie potencjalnych odbiorców do nabywania towarów lub korzystania z usług. Niekiedy trudne jest rozróżnienie reklamy i neutralnej informacji handlowej. Jako ogólną wskazówkę trzeba przyjąć, że reklama jest już wtedy, gdy zachęta do nabycia towaru lub skorzystania z usługi (wynikająca z treści, języka wypowiedzi i innych okoliczności) przeważa nad warstwą informacyjną[603].

Przepisy dotyczące zasad prowadzenia reklamy w odniesieniu do określonych produktów lub usług, zawierające m.in. zakazy i ograniczenia w tym zakresie, znajdują się w wielu aktach prawnych. Generalne znaczenie mają jednak rozwiązania zawarte w art. 16 u.z.n.k., które za czyny nieuczciwej konkurencji w zakresie reklamy uznają w szczególności niżej opisane przypadki[604].

[601] Zob. powoływany już wyrok SN z 11.08.2004 r., II CK 487/03.

[602] M. Poźniak-Niedzielska, S. Sołtysiński [w:] *Ustawa o zwalczaniu*…, red. J. Szwaja, s. 524 i n.

[603] E. Nowińska, *Zwalczanie nieuczciwej reklamy. Zagadnienia cywilno-prawne*, Kraków 2002, s. 16 i n.; R. Skubisz, *Reklama wprowadzająca w błąd*, SPP 2010/1–2, s. 37 i n.

[604] Pogłębioną analizę działalności reklamowej oraz reklamy, a także czynów nieuczciwej konkurencji w zakresie reklamy zawiera opracowanie zbiorowe *Reklama. Aspekty prawne*, red. M. Namysłowska, Warszawa 2012.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Czyny opisane w art. 16 u.z.n.k. dotyczą każdego przedsiębiorcy i każdego produktu bądź usługi.

reklama sprzeczna z prawem

2. Zakazana jest reklama sprzeczna z przepisami prawa. Chodzi o zakazy reklamy wynikające z prawa, które są ustanowione np. w stosunku do niektórych usług (adwokackich), niektórych towarów (np. napojów alkoholowych) lub wyłączają niektóre rodzaje reklamy (np. reklamę na tablicach w pasie drogowym poza obszarem zabudowanym).

reklama sprzeczna z dobrymi obyczajami

3. Reklama sprzeczna z dobrymi obyczajami lub uchybiająca godności człowieka to reklama sprzeczna z ogólnie przyjętymi w Polsce wzorcami godnego postępowania.

reklama wprowadzająca w błąd

4. Reklama wprowadzająca klienta w błąd to reklama zawierająca fałszywe informacje dotyczące towaru, producenta lub innych okoliczności istotnych dla klienta, jak też pomijająca istotne informacje, np. co do składu towaru lub ceny[605]. Wprowadzenie w błąd musi mieć ciężar gatunkowy i dotyczyć okoliczności istotnych dla klienta[606]. Należy odróżnić reklamę mylącą od reklamy przesadnej, np. reklama zachęcająca do wycieczki do ciepłych krajów przez użycie sloganu „zawsze słońce".

reklama odwołująca się do uczuć klientów

5. Reklama odwołująca się do uczuć klientów przez wywoływanie lęku, wykorzystywanie przesądów lub łatwowierności dzieci jest to reklama nierzeczowa, ponieważ odnosi się nie do cech istotnych towaru lub usługi, ale do odczuć, emocji potencjalnych nabywców, jeśli mogą one wpłynąć na zakup, a więc zdeterminować decyzję (np. wykorzystanie lęku przed chorobą nowotworową w celu zachęty do nabycia jakiegoś preparatu, zamieszczenie w piśmie dla dzieci numeru telefonu, pod którym można usłyszeć bajkę, w sytuacji gdy opłata za połączenie jest wyższa niż normalna). Wyliczenie uczuć, stanów lub motywów emocjonalnych, do których odwołanie się czyni reklamę nieuczciwą (lęk, łatwowierność, skłonności altruistyczne), nie ma charakteru zamkniętego.

reklama uciążliwa

6. Reklama uciążliwa stanowi istotną ingerencję w sferę prywatności, w szczególności przez uciążliwe dla klientów nagabywanie w miejscach publicznych, przesyłanie na koszt klienta niezamówionych towarów lub nadużywanie technicznych środków przekazu informacji.

reklama ukryta

7. Reklama ukryta to reklama, która zachęcając do nabywania towarów lub usług, sprawia wrażenie neutralnej informacji. Jej zakaz jest konsekwencją

[605] Wyrok SN z 4.11.2011 r., I CSK 796/10, LEX nr 1095811.
[606] I. Wiszniewska, *Polskie prawo reklamy*, Warszawa 1998, s. 29 i n.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

dążenia zarówno do pełnej przejrzystości działalności rynkowej, jak i do zapewnienia klienteli prawa do informacji, że ma do czynienia z działaniami reklamowymi.

reklama porównawcza

8. Reklama umożliwiająca bezpośrednio lub pośrednio rozpoznanie konkurenta albo towarów lub usług oferowanych przez konkurenta, zwana reklamą porównawczą, jest nieuczciwa, jeżeli jest sprzeczna z dobrymi obyczajami. W art. 16 ust. 3 u.z.n.k. są wskazane przesłanki, których łączne spełnienie stanowi o tym, że reklama porównawcza nie jest sprzeczna z dobrymi obyczajami. Porównania dokonywane przez konkurenta w sposób zgodny ze wskazanymi dyrektywami są dopuszczalne[607]. Wymienione wyżej postacie niedozwolonej reklamy są wskazane w art. 16 u.z.n.k. jako należące do najczęściej spotykanych w praktyce. Katalog nie jest zamknięty. Inne postacie niedozwolonej reklamy mogą być ustalone przez orzecznictwo sądów. Podstawę normatywną tych niewymienionych czynów stanowi art. 3 ust. 1 u.z.n.k.[608]

9. Odpowiedzialność za czyn nieuczciwej konkurencji w zakresie reklamy ponoszą podmiot reklamujący, przedsiębiorca, który ją opracował, a także agencja reklamowa. Przesądza o tym treść art. 17 u.z.n.k.[609]

3.7. Oczernianie, utrudnianie dostępu do rynku, ingerencja w stosunki umowne

oczernianie

1. Rozpowszechnianie nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd wiadomości o swoim lub innym przedsiębiorstwie, jak również o sobie lub innym przedsiębiorcy jest czynem nieuczciwej konkurencji (art. 14 u.z.n.k.). Chodzi o przekazywanie – choćby niepubliczne – lub podawanie do wiadomości innych osób różnorodnych danych dotyczących sytuacji prawnej lub gospodarczej przedsiębiorcy, cech osób kierujących przedsiębiorstwem, danych o towarach, usługach, cenach, praktykach rynkowych itp., które nie są zgodne z prawdą bądź są prawdziwe, ale nie zawierają pełnej informacji lub są dwuznaczne. Ponadto istotne jest to, aby działanie wprowadzające w błąd miało na celu przysporzenie korzyści działającemu lub wyrządzenie szkody przedsiębiorcy, którego przekazywane informacje dotyczą.

[607] E. Nowińska, *Zwalczanie nieuczciwej…*, s. 179 i n.; J. Dudzik, *Reklama porównawcza*, SPP 2010/1–2, s. 11 i n.

[608] R. Skubisz [w:] *Ustawa o zwalczaniu…*, red. J. Szwaja, s. 652–656.

[609] E. Nowińska [w:] *Ochrona…*, red. A. Adamczak, M. du Vall, s. 327.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

utrudnianie dostępu do rynku

2. Jest czynem nieuczciwej konkurencji utrudnianie innym przedsiębiorcom dostępu do rynku, w szczególności przez:

1) dumping – sprzedaż towarów lub usług poniżej kosztów ich wytworzenia albo ich odsprzedaż poniżej kosztów zakupu w celu eliminacji innych przedsiębiorców;
2) bojkot – nakłanianie osób trzecich do odmowy sprzedaży innym przedsiębiorcom albo niedokonywania zakupu od innych przedsiębiorców, bądź
3) dyskryminację – rzeczowo nieuzasadnione zróżnicowane traktowanie niektórych klientów.

Utrudnianie dostępu do rynku może przybrać także inne postacie zachowań, które przykładowo wskazuje art. 15 u.z.n.k.

ingerencja w stosunki umowne

3. W końcu czynem nieuczciwej konkurencji jest zakłócanie prawidłowego funkcjonowania w ramach wewnętrznych stosunków prowadzonego przez przedsiębiorcę przedsiębiorstwa, a więc nakłanianie osób świadczących pracę dla przedsiębiorcy do niewykonywania lub nienależytego wykonywania obowiązków, jak też zakłócanie relacji zewnętrznych między przedsiębiorcą a osobami trzecimi – nakłanianie klientów przedsiębiorcy lub innych osób do rozwiązania z nim umowy albo niewykonania lub nienależytego wykonania umowy.

4. Wskazane wyżej zachowania stanowią czyn nieuczciwej konkurencji, jeżeli celem opisanych praktyk jest przysporzenie sobie lub osobom trzecim korzyści albo szkodzenie przedsiębiorcy (art. 12 u.z.n.k.). Wszystkie opisane wyżej działania charakteryzuje zły zamiar. Są to więc zawinione delikty konkurencyjne.

3.8. Sprzedaż premiowana, formułowanie ofert w loteriach promocyjnych, system sprzedaży lawinowej, nadmierna sprzedaż marek właściciela, system konsorcyjny

sprzedaż premiowana

1. Ustawą z 5.07.2002 r. o zmianie ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2002 r. Nr 126, poz. 1071) wprowadzono do przepisów ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji art. 17a, który definiuje nowy typ czynu nieuczciwej konkurencji, polegający na sprzedaży konsumentom towarów lub usług połączonej z przyznaniem wszystkim albo niektórym nabywcom nieodpłatnej premii w postaci towarów lub usług odmiennych od stanowiących przedmiot sprzedaży. Istotnym elementem wskazanego deliktu nieuczciwej konkurencji jest przyznanie konsumentom (wszystkim bądź

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

niektórym) nieodpłatnej premii w postaci towarów lub usług odmiennych od stanowiących przedmiot sprzedaży. Dozwolone jest zatem premiowanie towarami lub usługami takimi samymi jak będące przedmiotem sprzedaży. Nie jest zatem objęte zakazem oferowanie „3 butelek w cenie 2" albo „co dziesiątego połączenia za darmo". Uzasadnione wydaje się również stosowanie kryterium funkcjonalnego, co oznaczałoby nieuznanie produktów funkcjonalnie ze sobą sprzężonych za produkty odmienne. Wykładnia art. 17a u.z.n.k. rodzi wiele trudności, na co zwraca uwagę m.in. J. Szwaja[610].

system sprzedaży lawinowej

2. Czynem nieuczciwej konkurencji jest organizowanie systemu sprzedaży lawinowej, polegającego na proponowaniu nabywania towarów lub usług przez składanie nabywcom tych towarów lub usług obietnicy uzyskania korzyści materialnych w zamian za nakłonienie do dokonania takich samych transakcji innych osób, które uzyskałyby podobne korzyści materialne wskutek nakłonienia kolejnych osób do udziału w systemie (art. 17c ust. 1 u.z.n.k.). Niedozwolone jest zatem organizowanie systemu umów (sprzedaży) lawinowych, w których jedną stroną jest organizator (przedsiębiorca), a drugą – uczestnik systemu, którym może być zarówno inny przedsiębiorca, jak i konsument. Cechą przedmiotową systemu umów lawinowych jest składanie uczestnikom obietnicy uzyskania korzyści materialnej za nakłonienie innych osób do dokonania takich samych transakcji. Korzyść materialna może polegać przykładowo na obniżeniu ceny, uzyskaniu premii, dodatkowych świadczeń, innych niż świadczenia systemowe[611]. Przepis art. 17c ust. 2 u.z.n.k. wprowadza wyjątek od zakazu organizowania systemu umów lawinowych. Jest on dozwolony pod dwoma warunkami, które muszą być spełnione łącznie. Dotyczą one dwóch elementów systemu. „Z jednej strony, chodzi o ogólną relację między wartością przyrzekanych korzyści a ceną płaconą za towary lub usługi, z drugiej strony chodzi o uwolnienie uczestnika systemu od przymusu uczestnictwa w nim poprzez przyznanie mu prawa odstąpienia od udziału w systemie zwanego prawem rezygnacji z udziału w systemie"[612].

nadmierna sprzedaż marek właściciela

3. Czynem nieuczciwej konkurencji jest wprowadzanie do obrotu przez sieci sklepów dyskontowych towarów w ilości przewyższającej 20% wartości obrotów z markami stanowiącymi własność właściciela sieci lub podmiotów zależnych (art. 17d u.z.n.k.). Najogólniej rzecz ujmując, celem tego przepisu jest ograniczenie sprzedaży towarów wprowadzanych do obrotu pod znakiem właściciela dużego sklepu, który ma charakter dyskontowy, a więc taki, który prowadzi sprzedaż po szczególnie niskich cenach w porównaniu z innymi.

[610] J. Szwaja [w:] *Ustawa o zwalczaniu…*, red. J. Szwaja, s. 772 i n.
[611] M. Kępiński, tamże, s. 796.
[612] Tamże, s. 799.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

4. Środki ochrony przed czynami nieuczciwej konkurencji

roszczenia

1. W razie dokonania czynu nieuczciwej konkurencji przedsiębiorca, którego interes został zagrożony lub naruszony, może dochodzić następujących roszczeń:

1) zaniechania niedozwolonych działań;
2) usunięcia skutków niedozwolonych działań;
3) złożenia oświadczenia (lub wielokrotnych oświadczeń) odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie;
4) naprawienia wyrządzonej szkody na zasadach ogólnych;
5) wydania bezpodstawnie uzyskanych korzyści na zasadach ogólnych;
6) zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na określony cel społeczny związany ze wspieraniem kultury polskiej lub dziedzictwa narodowego – jeżeli czyn nieuczciwej konkurencji był zawiniony.

Sąd, na wniosek uprawnionego, może orzec również o wyrobach, ich opakowaniach, materiałach reklamowych i innych przedmiotach bezpośrednio związanych z popełnieniem czynu nieuczciwej konkurencji. W szczególności sąd może orzec o ich zniszczeniu lub zaliczeniu na poczet odszkodowania.

Można również żądać zabezpieczenia powództwa na ogólnych zasadach przewidzianych w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego.

2. Zgodnie ze stanowiskiem zajętym przez SN roszczenia wskazane w art. 18 u.z.n.k. „[…] choć – według przeważającego poglądu – nie mają u swych podstaw dobra niematerialnego, będącego przedmiotem majątkowego prawa bezwzględnego, są bezpośrednio uwarunkowane interesami ekonomicznymi osób, którym przysługują, i tym samym mają majątkowy charakter […]”[613]. Zgodnie z art. 20 u.z.n.k. roszczenia ulegają przedawnieniu z upływem 3 lat, oddzielnie co do każdego naruszenia.

3. Legitymacja procesowa, oprócz przedsiębiorcy, którego interes został zagrożony lub naruszony, przysługuje także krajowej lub regionalnej organizacji, której celem statutowym jest ochrona interesów przedsiębiorców. Mogą one dochodzić roszczeń wskazanych w art. 18 ust. 1 pkt 1–3 i 6, z wyłączeniem czynów nieuczciwej konkurencji określonych w art. 5–7, 11, 14 i 15a u.z.n.k.

[613] Tak postanowienie SN z 8.03.2007 r., III CZ 12/07, OSNC 2008/2, poz. 26, oraz wyrok SN z 24.11.2009 r., V CSK 71/09, LEX nr 627240.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

LITERATURA

Adamus R., *Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2015

Aktualne umowy w obrocie gospodarczym. Wzory umów prawa handlowego, prawa spółek i prawa pracy, komentarze i objaśnienia, praktyczne wskazówki, orzecznictwo sądowe, stała aktualizacja, red. A. Kidyba, Warszawa 1998

Allerhand M., *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935

Asłanowicz M., *Spółka partnerska*, Warszawa 2004

Bagińska E., *Klauzula rebus sic stantibus – współczesne zastosowania*, GSP 2010, t. XXIV

Bagińska E., *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006

Barańczyk I., *Ochrona prawna oznaczeń geograficznych*, Warszawa 2008

Bączyk M., Koziński M., Michalski M., Pyzioł W., Szumański A., Weiss I., *Papiery wartościowe*, Kraków 2000

Bełza L., *Odpowiedzialność za zobowiązanego do nadzoru i nadzorowanego*, M. Praw. 1994/3

Bieniak J., Bieniak M., Nita-Jagielski G., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2019

Bieniak M., *Klauzula rebus sic stantibus – możliwości jej aktualnego zastosowania (uwagi na tle art. 357[1] k.c.)*, M. Praw. 2009/12

Bieniek G., *Przedsiębiorstwa państwowe, przepisy i komentarz*, Warszawa 1997

Błaszczak Ł., Ludwik M., *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007

Brol J., *Umowa leasingu*, Warszawa 2010

Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008

Brzozowski A., Kocot W.J., Opalski W., *Prawo rzeczowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2012

Brzozowski A., *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania w prawie polskim (na tle prawa niektórych państw obcych)*, Warszawa 1992

Byczko S., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Zarys wykładu*, Warszawa 2013

Burzak A., Okoń M., Pałka P., *Ochrona praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego. Komentarz*, Warszawa 2012

Całus A., *Prawo cywilne i handlowe państw obcych*, Warszawa 1985

Cern G., *Mienie komunalne a działalność samorządu terytorialnego*, Warszawa 2019

Chłopecki A., *Instrumenty finansowe na rynku kapitałowym*, PPH 2004/7

Chłopecki A., *Publiczny obrót i instrumenty finansowe – redefiniowanie podstawowych pojęć prawa rynku kapitałowego*, PPH 2005/11

Chłopecki A., Dyl M., *Prawo rynku kapitałowego*, Warszawa 2003

Ciepiela M., *Status prawny gminy jako komandytariusza*, PPH 2001/4

Ciepła H., Szczytowska B., *Ustawa o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego. Pytania i odpowiedzi, wzory umów, przepisy*, Warszawa 2013

Cioch H., *Fundacje w ujęciu prawa polskiego na tle prawnoporównawczym*, Lublin 1995

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Ciszewski J., Stępień-Sporek A., *Prawo cywilne, część ogólna, prawo rzeczowe i prawo rodzinne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2009
Ciszewski J., Stępień-Sporek A., *Prawo cywilne. Zobowiązania i spadki w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2009
Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009
Czarnecki M., Bagińska L., *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Warszawa 2013
Dadańska K.A., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2010
Dadańska K.A., Filipiak T.A., *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Własność i inne prawa rzeczowe*, red. A. Kidyba, Warszawa 2009
Deneka M., *Księgi wieczyste. Zasady materialnoprawne*, Warszawa 2010
Domański G., *Umowa ramowa (na tle prawa niektórych państw EWG i Polski)*, Warszawa 1984
Dończyk D., *Notarialne poświadczenie dziedziczenia. Komentarz*, Warszawa 2011
Drapała P., *Zwalniające przejęcie długu*, Warszawa 2002
Dzienis P., *Odpowiedzialność cywilna władzy publicznej*, Warszawa 2006
Dziurzyński T., Fenichel Z., Honzatko M., *Kodeks handlowy. Komentarz*, Kraków 1936
Europejskie prawo spółek. Teksty jednolite wraz z wprowadzeniem prof. dr hab. Adama Opalskiego oraz z indeksem rzeczowym, Warszawa 2011
Ereciński T., Weitz K., *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008
Falkiewicz K., Wawrykiewicz M., *Kara umowna w obrocie gospodarczym*, Warszawa 2001
Fuchs B., *Umowy franchisingowe*, Kraków 1998
Gadek B., *Generalna klauzula odpowiedzialności za czyn nieuczciwej konkurencji (art. 3 u.z.n.k.)*, ZNUJ 2003/85
Gawrysiak-Zabłocka A., Skibińska E., *Kodeks spółek handlowych. Orzecznictwo*, Warszawa 2010
Gersdorf M., Ignatowicz J., *Prawo spółdzielcze. Komentarz*, Warszawa 1985
Gliniecki B., *Umowa deweloperska. Konstrukcja prawna i zabezpieczenie wzajemnych roszczeń stron*, Warszawa 2012
Gliniecki B., *Ustawa deweloperska. Komentarz do ustawy o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego*, Warszawa 2012
Gniewek E., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2003, 2018
Goettel M., *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym,* Warszawa 2013
Gołaczyński J., *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, Warszawa 2004
Gołda M., *Leasing – zagadnienia prawne*, Warszawa 1999
Górczyński G., *Spółka jawna jako podmiot prawa*, Warszawa 2009
Grzybek A., *Ruch mechanicznego środka komunikacji poruszanego za pomocą sił przyrody jako element odpowiedzialności cywilnej*, PNUŚ 1972/34
Grzybowski S., *System Prawa Cywilnego*, t. 1, *Część ogólna*, Ossolineum 1974
Gudowski J., *Kodeks cywilny, orzecznictwo, piśmiennictwo*, t. I–IV, Warszawa 2018, 2019
Gurgul S., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2005
Gurgul S., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2016
Habdas M., Fras M.(red), *Kodeks cywilny, komentarz*, t. I–VI, Warszawa 2018, 2019
Hadrowicz E., *Prawo o stowarzyszeniach. Komentarz*, Warszawa 2016
Herbet A., *Obrót udziałami w spółce z o.o.*, Warszawa 2002
Herbet A., *Spółka komandytowa według Kodeksu spółek handlowych. Komentarz*, Lublin 2004
Heropolitańska J., *Prawne zabezpieczenie wierzytelności*, Warszawa 2004
Hipoteka po nowelizacji. Komentarz, red. J. Pisuliński, Warszawa 2011
Horosz P., *Swoboda przedsiębiorczości w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości – przegląd orzecznictwa*, „Glosa" 2018/2

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2003
Izdebski H., *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Komentarz*, Warszawa 2003
Jacyszyn J., Krześ S., Marszałkowska-Krześ E., *Działalność gospodarcza osoby zagranicznej w Polsce*, Warszawa 2002
Jakowlew A., *Prawo restrukturyzacyjne, Komentarz*, Warszawa 2016
Jakubecki A., Zedler F., *Prawo upadłościowe i naprawcze*, Warszawa 2003
Janeta J., Tobolska-Grela K., *Spółka komandytowo-akcyjna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2013
Jasiakiewicz M., *Zawarcie umowy w obrocie handlowym. Procedury, orzecznictwo, akty prawne*, Toruń 1995
Jastrzębski J., Kaliński M., *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Warszawa 2008
Jastrzębski J., *Kara umowna*, Warszawa 2006
Justyński T., *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000
Kaliński M., *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2011
Kamiński A., *Warunki zakładania i prowadzenia firm w wybranych krajach Unii Europejskiej – poradnik prawniczy*, „Glosa" 2004/5
Kappes A., *Konstytutywny charakter wyroku stwierdzającego nieważność uchwały? Krytycznie o uchwale 7 sędziów SN z 18.09.2013 r.*, PPH 2014/9
Kappes A., *Spółka komandytowa*, Warszawa 2014
Kappes A., *Prosta spółka akcyjna – czy rzeczywiście prosta i czy potrzebna? Uwagi do projektu nowelizacji Kodeksu spółek handlowych wprowadzającej prostą spółkę akcyjną (projektowane art. 301^{1}–301^{121} k.s.h.)*, PPH 2018/5
Katner P., *Przeniesienie wierzytelności w umowie faktoringu*, Warszawa 2011
Katner W.J., *Zakres tzw. konstytucji biznesu. Kontrowersje wokół pojęcia przedsiębiorcy w ustawie – Prawo przedsiębiorców z 2018 r.*, PPH 2019/1 oraz jako *Konstytucja przedsiębiorczości? Co zawiera i jakie ma cele. Swawole ustawodawcy wokół pojęcia przedsiębiorcy na tle ustawy z 6.03.2018 r. Prawo przedsiębiorców* [w:] *Ius est ars boni et aequi. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Józefowi Frąckowiakowi*, red. D. Dańko-Roesler, M. Leśniak, M. Skory, B. Sołtys, Warszawa 2018
Katner W.J., *Komercjalizacja i prywatyzacja. Komentarz*, Warszawa 2003
Katner W.J., *Kontrowersje związane z pojęciem umowy deweloperskiej i jej treścią*, „Rejent" 2013/12
Katner W.J., *Kupiec, podmiot gospodarczy, przedsiębiorca – ewolucja pojęciowa*, t. II, GSP 1999, t. V
Katner W.J., *Ochrona praw mniejszości w spółkach kapitałowych*, cz. 1, PPH 2002/3, cz. 2, PPH 2002/4
Katner W.J., *Podstawowe zagadnienia prawne nowej ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, PPH 2004/12
Katner W.J., *Pozakodeksowe uprzywilejowanie akcji – konstrukcja „złotej akcji" Skarbu Państwa według ustawy z 2005 r.*, PPH 2005/12
Katner W.J., *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo*, Warszawa 2003
Katner W.J., *Precz z lichwą! Konsekwencje prawne ustawy z 2005 r. zmierzającej do zwalczania lichwy* [w:] *Współczesne problemy prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr hab. Marii Poźniak-Niedzielskiej*, red. A. Kidyba, R. Skubisz, Kraków 2007
Katner W.J., *Przedsiębiorca i konsument w projekcie księgi pierwszej nowego kodeksu cywilnego – do czego zmierza Komisja Kodyfikacyjna?* [w:] *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa profesora Józefa Okolskiego*, red. M. Modrzejewska, Warszawa 2010
Katner W.J., *Rozważania nad zakresem oraz treścią prawa gospodarczego i handlowego w Polsce* [w:] A. Całus [i in.], *Studia z prawa prywatnego gospodarczego. Księga pamiątkowa ku czci prof. Ireneusza Weissa*, Kraków 2003
Katner W.J., *Sytuacja prawna spółki cywilnej na tle nowego prawa działalności gospodarczej*, PPH 2001/1
Katner W.J., *Umowne nabycie własności ruchomości*, Warszawa 1995

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Katner W.J., Kappes A., Janeta J., *Kontrowersyjny projekt reformy struktury majątkowej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością*, PPH 2011/4
Katner W.J., Stahl M., Nykiel W., *Umowa sprzedaży w obrocie gospodarczym. Zagadnienia prawa cywilnego, administracyjnego i podatkowego*, Warszawa 1996
Kępiński M., *Ochrona wzorów w prawie polskim* [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności*, red. P. Wiliński, O. Krajniak, B. Guzik, t. 4, Poznań 2007
Kępiński M., *Znak towarowy (funkcja, rodzaje znaków, oznaczenia stanowiące przedmiot praw ochronnych, rejestracja, zakres wyłączności)*, SC 1974, t. XXII
Kidyba A., *Atypowe spółki handlowe. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, Kraków 2001
Kidyba A., *Handlowe spółki osobowe*, Kraków 2006
Kidyba A., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do art. 1–300 k.s.h.*, Warszawa 2008, 2017
Kidyba A., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, t. 2, *Komentarz do art. 301–633 k.s.h.*, Warszawa 2008
Kidyba A., *Komentarz do ustawy o przedsiębiorstwach państwowych* [w:] *Prawo handlowe*, red. W.J. Katner, t. 3, Warszawa 1996
Kidyba A., *Niektóre skutki dla obrotu handlowego wprowadzenia trzeciej kategorii podmiotowej*, PPH 2004/12
Kidyba A., *Prawo handlowe*, Warszawa 2011, 2013, 2015, 2018
Kidyba A., *Prowadzenie działalności gospodarczej przez fundacje*, PPH 1999/10
Kidyba A., *Spółka z o.o. Komentarz*, Warszawa 2003
Kidyba A., *Ustawa o fundacjach. Prawo o stowarzyszeniach*, Warszawa 2005
Kidyba A. (red.), Kopaczyńska-Pieczniak K., Bryłowski P., *Prawo spółek kapitałowych w praktyce*, Gdańsk 2003
Klapczyńska M., *Firma i jej ochrona*, Warszawa 2004
Koch K., *Charakter i treść uprawnienia do żądania obniżenia ceny w reżimie rękojmi za wady rzeczy sprzedanej*, PPH 2008/3
Koch A., *Umowa franchisingu*, RPEiS 1980/3
Kocot W., *Nowe zasady zawierania i wykonywania umów z udziałem konsumentów*, PPH 2000/11–12
Kocot W., *Ofertowy i negocjacyjny tryb zawarcia umowy w ujęciu znowelizowanych przepisów kodeksu cywilnego*, PPH 2003/5
Kodeks cywilny. Część ogólna, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa 2014
Kodeks cywilny, komentarz, t. I–II, red. M. Gutowski, Warszawa 2016
Kodeks cywilny, komentarz, t. I–V, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, 2014, 2017
Kodeks cywilny, t. 1, *Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2013
Kodeks cywilny, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–449*[10], red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2011, 2013, 2015
Kodeks cywilny, t. 2, *Komentarz do artykułów 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2009, 2011, 2013, 2018
Kodeks cywilny, t. 1, *Komentarz do art. 1–449*[11], red. M. Gutowski, Warszawa 2016
Kodeks cywilny, t. 2, *Komentarz do art. 450–1088,* red. M. Gutowski, Warszawa 2016
Kodeks cywilny, t. III, *Komentarz art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019
Kodeks cywilny, wybór i oprac. P. Księżak, Warszawa 2008
Kodeks cywilny. Komentarz, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, 2016, 2017
Kodeks cywilny. Komentarz, red. E. Gniewek, Warszawa 2006, 2011
Kodeks cywilny. Komentarz, t. 1, *Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2009
Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2, *Zobowiązania – część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2010
Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2003
Kodeks cywilny. Komentarz, t. 3, *Zobowiązania – część szczególna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2010

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Kodeks cywilny. Komentarz, t. 3, cz. 2, *Zobowiązania*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013
Kodeks spółek handlowych. Komentarz, t. 1, red. T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz, Warszawa 2011
Kodeks spółek handlowych. Komentarz, red. W. Pyzioł, Warszawa 2008
Kodeks spółek handlowych. Komentarz, t. II–IV, red. A. Opalski, Warszawa 2016–2018
Kodeks spółek handlowych. Komentarz, t. IIIA. *Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301–392*, red. A. Opalski, Warszawa 2016, Legalis
Kodeks spółek handlowych. Komentarz, t. IIIB. *Spółka akcyjna. Komentarz do art. 393–490*, red. A. Opalski, Warszawa 2016, Legalis
Kolarski A., *Prawo przewozowe. Komentarz*, Warszawa 2002
Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania, t. 2, red. G. Bieniek, Warszawa 2009, 2011
Komentarz do kodeksu spółek handlowych. Spółka akcyjna i przepisy karne, red. R. Potrzeszcz, T. Siemiątkowski, Warszawa 2003
Komentarz do kodeksu spółek handlowych, t. 1, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, red. R. Potrzeszcz, T. Siemiątkowski, Warszawa 2001
Komentarz do kodeksu spółek handlowych. Spółki osobowe, red. R. Potrzeszcz, T. Siemiątkowski, Warszawa 2001
Konert A., *Odpowiedzialność cywilna przewoźnika lotniczego*, Warszawa 2010
Kontrakty i inne czynności handlowe w pytaniach i odpowiedziach, red. J. Ciszewski, Warszawa 2008
Konwencja wiedeńska o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów. Komentarz, red. M. Pazdan, Kraków 2001
Kopaczyńska-Pieczniak K., *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Warszawa 2015
Kopaczyńska-Pieczniak K., *Status prawny zarządcy sukcesyjnego*, PPH 2018/12
Kosikowski C., *Koncesje i zezwolenia na działalność gospodarczą*, Warszawa 2002
Kosikowski C., *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Komentarz*, Warszawa 2011
Kowalewski E., Sangowski T., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz*, Warszawa 2004
Kozłowska-Chyła B., *Reprezentacja spółki kapitałowej w organizacji*, Warszawa 2015
Kruczalak K., *Factoring i jego gospodarcze zastosowanie*, Warszawa 1997
Kruczalak K., *Umowy w obrocie handlowym krajowym i międzynarodowym. Komentarz, wzory, objaśnienia*, Warszawa 1999
Krzysztofek M., *Tajemnica bankowa i ochrona danych osobowych w praktyce bankowej*, Warszawa 2010
Księżak P., *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2010
Księżak P., *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012
Księżak P., Robaczyński W., *Niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania jako czyn niedozwolony* [w:] *Czyny niedozwolone w prawie polskim i prawie porównawczym. Materiały IV Ogólnopolskiego Zjazdu Cywilistów, Toruń, 24–25 czerwca 2011 r.*, red. M. Nesterowicz, Warszawa 2012
Kufel J., *Ubezpieczenia gospodarcze w orzecznictwie sądowym*, Bydgoszcz-Poznań 2002
Kurleto M.H., *Organizacje pozarządowe w działalności pożytku publicznego*, Warszawa 2008
Kwaśniewski Z., *Umowa spedycji*, Warszawa 1979
Lemkowski M., *Odsetki cywilnoprawne*, Warszawa 2007
Leśniak M., *Normatywne wzorce umów spółek handlowych w prawie polskim*, Warszawa 2017
Leśniak M., *Zastaw bez przeniesienia posiadania przedmiotu zastawu*, Kraków 2004
Lewaszkiewicz-Petrykowska B., *Odpowiedzialność cywilna prowadzącego na własny rachunek przedsiębiorstwo wprawiane w ruch za pomocą sił przyrody (art. 435 k.c.)*, Warszawa 1967
Lewaszkiewicz-Petrykowska B., *W sprawie wykładni art. 448 k.c.*, PS 1997/1
Lewaszkiewicz-Petrykowska B., *Wady oświadczenia woli w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 1973
Lewaszkiewicz-Petrykowska B., *Wina jako podstawa odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych*, St. Pr.-Ek. 1969/2

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Lewaszkiewicz-Petrykowska B., *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, Warszawa 1978
Lic J., *Spółka cywilna. Problematyka podmiotowości prawnej*, Warszawa 2013
Liszewska A., Robaczyński W., *W sprawie nowej regulacji prawnej problematyki odsetek maksymalnych i lichwy*, „Kontrola Państwowa" 2005/6
Litwińska M., *Spółka cywilna w świetle nowych regulacji prawnych*, PPH 2001/7
Łętowska E., *Prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2002
Machnikowski P., *Międzynarodowe prawo wekslowe i czekowe*, SPP 2013/3
Machnikowski P., *Nowa regulacja zawarcia umowy w trybie przetargowym*, PPH 2003/9
Machnikowski P., *Swoboda umów według art. 353[1] k.c. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2005
Maj K., *Czynności notarialne związane z ustawą o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej*, KPN 2018/2
Marciniak A., *Dochodzenie roszczeń zabezpieczonych zastawem lub hipoteką*, Sopot 2001
Matys J., *Model zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu szkody niemajątkowej w kodeksie cywilnym*, Warszawa 2010
Matysiak W.P., *Odpowiedzialność za zobowiązania spółki partnerskiej*, Warszawa 2014
Mączyński A., *Dawne i nowe instytucje polskiego prawa mieszkaniowego*, KPP 2002/1
Miaskowska-Daszkiewicz A., Pal R.M., *Prawo publiczne gospodarcze. Testy, kazusy, tablice*, Warszawa 2008
Michalski M., *Kontrola kapitałowa nad spółką akcyjną*, Kraków 2004
Michalski M., *Spółka akcyjna*, Warszawa 2014
Mojak J., *Obrót wierzytelnościami*, Warszawa 2001
Mojak J., *Prawo papierów wartościowych. Zarys wykładu*, Warszawa 2013
Mycko-Katner I., *Umowa agencyjna,* Warszawa 2012
Napierała J., *Umowa składu*, Poznań 1981
Naruszenie praw na dobrach niematerialnych, red. T. Szymanek, Warszawa 2001
Naworski J.P., *Cena – obowiązek zapłaty w obrocie gospodarczym*, Warszawa 1999
Naworski J.P., *W sprawie uprawnienia kupującego z tytułu rękojmi do żądania obniżenia ceny oraz terminu z art. 568 § 1 k.c.*, PS 2004/1
Naworski J.P., *Przedsiębiorca versus konsument w prawie polskim*, SPP 2018/1
Naworski J.P., *Wykładnia art. 10 ust. 1 ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych – zagadnienia wybrane*, PPH 2019/3
Nesterowicz M., *Prawo turystyczne*, Warszawa 2016
Niezbecka E., *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Spadki*, red. A. Kidyba, Warszawa 2011
Niezbecka E., Jakubecki A., Mojak J., *Prawne zabezpieczenie wierzytelności bankowych*, Kraków 2000
Norek E., *Przedsiębiorstwo w obrocie gospodarczym*, Warszawa 2008
Nowicka A., *Dodatkowe prawo ochronne*, SPP 2009/3–4
Nowicka A., *Ograniczenia patentu* [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 80-lecia rzecznictwa patentowego w Polsce*, Warszawa 2001
Nowicka A., *Rzeczpospolita Polska w systemie umów międzynarodowych z zakresu własności przemysłowej* [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 85-lecia ochrony własności przemysłowej w Polsce*, red. E. Wikło, Warszawa 2003
Nowicka A., *Udzielanie patentów europejskich i ich skutki w Polsce*, SPP 2010/1–2
Nowińska E., *Zwalczanie nieuczciwej reklamy. Zagadnienia cywilno-prawne*, Kraków 2002
Nowińska E., Promińska U., Vall du M., *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2011
Nowińska E., Promińska U., Vall du M., *Prawo własności przemysłowej. Przepisy i omówienie*, Warszawa 2003
Ochrona własności intelektualnej, red. A. Adamczak, M. du Vall, Warszawa 2010

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Ogiegło L., Pazdan M., Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Suplement do tomu 2*, Warszawa 2002
Opalski A., *Rada nadzorcza w spółce akcyjnej*, Kraków 2006
Oplustil K., *Instrumenty nadzoru korporacyjnego (corporate governance) w spółce akcyjnej*, Warszawa 2010
Osajda K., *Uwagi o pojęciu niewypłacalności w świetle nowelizacji prawa upadłościowego*, PPH 2016/1
Osajda K., *Niewypłacalność spółki z o.o. Odpowiedzialność członków zarządu wobec jej wierzycieli*, Warszawa 2014
Padrak K., *Wadium na tle regulacji kodeksu cywilnego i prawa zamówień publicznych*, PUG 2008/8
Pajor T., *Odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie zobowiązania*, Warszawa 1982
Pajor T., *Pure economic loss. Polish report* [w:] *Rapports polonais. Présentés au XVIIe Congrés International de Droit comparé*, red. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Łódź 2006
Pajor T., *Uwagi o przyczynieniu się poszkodowanego do powstania szkody* [w:] *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków 2004
Pałdyna T., *Przedawnienie w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2010
Pańkowska-Lier B., Pfaff D., *Arbitraż gospodarczy. Praktyka, uznanie i wykonanie wyroków, dokumenty*, Warszawa 2000
Pecyna M., *Sprzedaż konsumencka de lege ferenda*, TPP 2012/2
Pecyna M., *Ustawa o sprzedaży konsumenckiej. Komentarz*, Kraków 2004
Piątowski J.S., *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2002
Pieróg J., Łysakowski W., *Ustawa o zamówieniach publicznych. Komentarz*, Warszawa 1999
Pietrzykowski K., *Nowelizacja ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych*, M. Praw. 2003/12
Pinior P., *Podział spółek kapitałowych w prawie polskim i niemieckim*, Warszawa 2003
Pinior P., *Podejmowanie uchwał wspólników w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością*, Warszawa 2019
Piotrowska J., *Renomowane znaki towarowe i ich ochrona*, Warszawa 2001
Pisuliński J., *Członkostwo w spółdzielni mieszkaniowej (wybrane zagadnienia)*, M. Praw. 2003/3 i 4
Poczobut J., *Umowa leasingu finansowego w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 1995
Podstawy prawa cywilnego i handlowego, t. 1, *Prawo cywilne*, t. 2, *Prawo handlowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2010
Poźniak-Niedzielska M., *Dobra niematerialne przedsiębiorstwa państwowego*, Warszawa-Łódź 1990
Poźniak-Niedzielska M., *Wzory użytkowe i wzory zdobnicze – dylematy trudnego sąsiedztwa* [w:] *Z zagadnień cywilnego prawa materialnego i procesowego*, red. M. Sawczuk, Lublin 1988
Poźniak-Niedzielska M., *Wzory zdobnicze i ich ochrona*, Warszawa 1978
Poźniak-Niedzielska M., *Zbycie przedsiębiorstwa w świetle zmian w kodeksie cywilnym*, PiP 1991/6
Poźniak-Niedzielska M., Malarczyk J., Sitko J., *Prawne problemy tzw. pogranicza oznaczeń odróżniających* [w:] *Własność przemysłowa. Aktualne problemy prawne i etyczne*, PPH 2002/9, dodatek specjalny
Poźniak-Niedzielska M., Sieńczyło-Chlabicz J., *Europejskie prawo wzorów przemysłowych,* Warszawa 2010
Prawo bankowe. Komentarz, red. E. Fojcik-Mastalska, Warszawa 2002
Prawo bankowe. Komentarz, red. W. Góralczyk, Warszawa 1999, 2000
Prawo gospodarcze prywatne, red. T. Mróz, M. Stec, Warszawa 2005
Prawo handlowe, red. J. Okolski, M. Modrzejewska, Warszawa 2012
Prawo handlowe. Spółki handlowe, umowy gospodarcze, red. J. Napierała, A. Koch, Kraków 2002
Prawo Internetu, red. P. Podrecki, Warszawa 2004
Prawo papierów wartościowych, red. S. Włodyka, Kraków 1995

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Prawo spółek handlowych. Podręcznik akademicki, red. A. Koch, J. Napierała, Warszawa 2007, 2011
Prawo umów w obrocie gospodarczym, red. S. Włodyka, Kraków 1993, 2001
Prawo własności przemysłowej, red. U. Promińska, Warszawa 2004
Prawo własności przemysłowej. Komentarz, red. P. Kostański, Warszawa 2010
Preussner-Zamorska J., *Konstrukcja prawa do przedsiębiorstwa i jej konsekwencja w świetle nowej regulacji prawnej – głos w dyskusji*, „Rejent" 1992/2
Promińska U., *Prawo z rejestracji znaku towarowego. Treść i naruszenie*, Łódź 1994
Promińska U., *Spółka partnerska*, Warszawa 2013
Promińska U., *Znak towarowy powszechnie znany i jego ochrona* [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. A. Szpunar, Łódź 1997
Promińska U., *Znaki towarowe wspólne (kolektywne)*, SPP 2010/1–2
Promińska U., *Zmiany w regulacji prokury. Kwestie wybrane*, PPH 2019/2
Publiczne prawo gospodarcze, red. J. Olszewski, Warszawa 2012
Pyziak-Szafnicka M., *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*, Warszawa 1995
Pyziak-Szafnicka M., *Odpowiedzialność gmin za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy*, KPP 1997/3
Pyziak-Szafnicka M., *Potrącenie w prawie cywilnym*, Kraków 2002
Pyzioł W., *Umowa rachunku bankowego*, Warszawa 1997
Pyzioł W., Szumański A., Weiss I., *Prawo spółek*, Warszawa 2014
Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2009
Radwański Z., *Teoria umów*, Warszawa 1977
Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015
Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2010
Radwański Z., Panowicz-Lipska J., *Zobowiązania – część szczegółowa*, Warszawa 2010
Rajski J., *Aukcja i przetarg w ujęciu znowelizowanych przepisów kodeksu cywilnego*, PPH 2003/5
Reklama. Aspekty prawne, red. M. Namysłowska, Warszawa 2012
Robaczyński W., *Kara umowna a szkoda* [w:] *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków 2004
Robaczyński W., *Kontrowersje wokół pojęcia ruchu pojazdu (art. 436 k.c.)*, „Palestra" 2007/5–6
Robaczyński W., *Sądowa zmiana umowy*, Warszawa 1998
Robaczyński W., *W sprawie pojęcia „zderzenia się" pojazdów (art. 436 § 2 k.c.) – ciąg dalszy dyskusji*, „Palestra" 2010/5–6
Robaczyński W., Wojewoda M., *Wyzysk, art. 58 kodeksu cywilnego i problem zastrzegania nadmiernych odsetek umownych*, PS 2004/11–12
Robaczyński W., *Zmiany okoliczności a stabilizacja umowy w sprawie zamówienia publicznego*, FK 2005/10
Rodzynkiewicz M., *Łączenie się spółek. Komentarz*, Warszawa 2002
Rogoń D., *Problemy negocjacyjnego trybu zawarcia umowy po nowelizacji kodeksu cywilnego*, PPH 2003/10
Romanowski M., *Umowa o pośrednictwo w obrocie giełdowym (zlecenie maklerskie)*, Warszawa 2000
Rudnicki S., *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Przepisy o postępowaniu w sprawach wieczystoksięgowych. Komentarz*, Warszawa 2010
Rytwińska M., *Przelew wierzytelności na zabezpieczenie*, Warszawa 2007
Safjan M., *Umowy związane z obrotem gospodarczym jako najważniejsza kategoria czynności handlowych,* PPH 1998/2
Safjan M., Matuszyk K.J., *Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej*, Warszawa 2009
Sieńczyło-Chlabicz J., *Ustanie prawa z rejestracji wzoru przemysłowego*, SPP 2009/3–4

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Sikorska-Lewandowska A., *Zasady prowadzenia działalności gospodarczej w świetle ustawy – Prawo przedsiębiorców*, PPH 2019/1
Sitko J., *Firma w świetle przepisów kodeksu cywilnego*, PPH 2003/5
Siuda W., *Elementy prawa dla ekonomistów*, Poznań 1999
Skarb Państwa a działalność gospodarcza, red. A. Kidyba, Warszawa 2014
Skoczylas J.J., *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez władzę publiczną*, Warszawa 2005
Skowrońska-Bocian E., *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2003
Skubisz R., *Funkcje znaku towarowego* [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 80-lecia rzecznictwa patentowego w Polsce*, Warszawa 2001
Skubisz R., *Pierwszeństwo do uzyskania patentu*, Warszawa 1982
Skubisz R., *Prawo znaków towarowych. Komentarz*, Warszawa 1997
Skubisz R., Mazurek M., *Względne podstawy odmowy udzielenia prawa ochronnego na znak towarowy*, SPP 2009/3–4
Sołtysiński S., Szumański A., Siemiątkowski T., Opalski A., Oplustil K., Warchoł J., *Projekt reformy struktury majątkowej spółki z o.o.*, PPH 2010/12
Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., Tarska M., *Kodeks spółek handlowych*, t. 1, *Komentarz do art. 1–150*, Warszawa 2012
Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., *Kodeks spółek handlowych*, t. 2, *Komentarz do art. 151–300*, Warszawa 2012
Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., *Kodeks spółek handlowych*, t. 3, *Komentarz do art. 301–458*, Warszawa 2012
Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., *Kodeks spółek handlowych*, t. 4, *Komentarz do art. 459–633*, Warszawa 2012
Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., *Kodeks spółek handlowych. Pozakodeksowe prawo handlowe,* t. 5, *Komentarz*, Warszawa 2015
Sośniak M., *Prawo przewozu lądowego*, Warszawa 1974
Sowiński R., *Administracyjna reglamentacja działalności gospodarczej. Koncesje, zezwolenia, licencje i inne formy podobne*, Wrocław 2006
Sowiński R., *Rejestry i ewidencje działalności gospodarczej i przedsiębiorców*, Wrocław 2007
Sowiński R., *Wolność i ustawowa swoboda działalności gospodarczej*, Wrocław 2007
Stecki L., *Forfaiting*, Toruń 1997
Stecki L., *Franchising*, Toruń 1997
Stecki L., *Holding*, Toruń 1995
Stecki L., *Umowa factoringu*, Toruń 1994
Stefanicki R., *Ustawa o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym. Komentarz*, Warszawa 2009
Stefanicki R., *Solidarna odpowiedzialność inwestora i wykonawcy za zapłatę wynagrodzenia za roboty budowlane podwykonawcy*, PPH 2017/8
Stefanicki R., *Ochrona zbiorowych interesów konsumentów w zakresie usług płatniczych*, PPH 2018/10
Stempniak A., *Postępowanie o dział spadku*, Warszawa 2010
Stępień T., Stępień K., *Spółki handlowe w świetle orzecznictwa. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, Sadów Apelacyjnych z uwagami praktycznymi*, Toruń 2000
Stępień-Sporek A., Sporek F., *Przedawnienie i terminy zawite*, Warszawa 2009
Stosio A., *Umowy zawierane przez Internet*, Warszawa 2002
Stroiński R.T., *Przedsiębiorstwo, charakter prawny oraz zbycie w prawie amerykańskim, francuskim i polskim*, Warszawa 2003

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Strzelczyk R., *Ochrona praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego (umowa deweloperska). Komentarz*, Warszawa 2013
Strzelczyk R., *Umowa deweloperska w systemie prawa prywatnego*, Warszawa 2013
Strzępka J., *Prawo umów budowlanych*, Warszawa 1999
Strzępka J.A., *Kodeks spółek handlowych, komentarz*, Warszawa 2012
Strzyczkowski K., *Prawo gospodarcze publiczne*, Warszawa 2007, 2009, 2011
Suski P., *Stowarzyszenia i fundacje*, Warszawa 2006
Suski P., *Sytuacja prawna stowarzyszeń po zmianach dokonanych ustawą z 25.09.2015 r.*, PS 2017/1
System Prawa Administracyjnego, t. 8b, *Publiczne prawo gospodarcze*, red. R. Hausner, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2013
System Prawa Cywilnego, t. 1, *Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985
System Prawa Cywilnego, t. 3, cz. 1, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981
System Prawa Cywilnego, t. 3, cz. 2, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1976
System Prawa Cywilnego, t. 4, *Prawo spadkowe*, red. J.S. Piątowski, Ossolineum 1986
System Prawa Handlowego, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. S. Włodyka, Warszawa 2006, 2011, 2014
System Prawa Handlowego, t. 5, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2017
System Prawa Handlowego, t. 9, *Międzynarodowe prawo handlowe*, red. W. Popiołek, Warszawa 2013
System Prawa Prywatnego, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, 2012
System Prawa Prywatnego, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2002, 2008
System Prawa Prywatnego, t. 3, *Prawo rzeczowe*, red. T. Dybowski, Warszawa 2007
System Prawa Prywatnego, t. 4, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2007
System Prawa Prywatnego, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2006
System Prawa Prywatnego, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2009
System Prawa Prywatnego, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna. Suplement*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2010
System Prawa Prywatnego, t. 7, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Rajski, Warszawa 2004, 2011, 2018
System Prawa Prywatnego, t. 8, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2004, 2011
System Prawa Prywatnego, t. 9, *Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, red. W.J. Katner, Warszawa 2010, 2015, 2018
System Prawa Prywatnego, t. 13, *Prawo autorskie*, red. J. Barta, Warszawa 2007
System Prawa Prywatnego, t. 14B, *Prawo własności przemysłowej*, red. R. Skubisz, Warszawa 2012
System Prawa Prywatnego, t. 16, *Prawo spółek osobowych*, red. A. Szajkowski, Warszawa 2016
System Prawa Prywatnego, t. 18, *Prawo papierów wartościowych*, red. A. Szumański, Warszawa 2010, 2016
System Prawa Prywatnego, t. 19, *Prawo papierów wartościowych*, red. A. Szumański, Warszawa 2006
System prawa własności intelektualnej, t. 3, *Prawo wynalazcze*, red. J. Szwaja, A. Szajkowski, Ossolineum 1990
Szachułowicz J., *Własność publiczna. Powstanie, przekształcanie, funkcje, zarządzanie*, Warszawa 2000
Szanciło T., *Prawo przewozowe. Komentarz*, Warszawa 2008
Szczepanowska-Kozłowska K., *Oznaczenia geograficzne i nazwy pochodzenia w prawie wspólnotowym*, PPH 2004, nr 11
Szczepanowska-Kozłowska K., *Unieważnienie prawa ochronnego*, SPP 2009/3–4
Szczepanowska-Kozłowska K., *Wspólnotowy znak towarowy po rozszerzeniu Unii Europejskiej*, PPH 2004/5

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Szczepanowska-Kozłowska K., *Wyczerpanie praw własności przemysłowej. Patent i prawo ochronne na znak towarowy*, Warszawa 2003
Szczepanowska-Kozłowska K., *Zdolność rejestrowa wzoru w prawie Unii Europejskiej*, PPH 2005/2
Szczerbowski J.J., *Szkoda czysto majątkowa w kontekście unifikacji prawa prywatnego w Europie*, Olsztyn 2013
Szczurowski T., *Nowa regulacja postępowania rejestrowego*, PPH 2018/10
Szewc A., *Naruszenie własności przemysłowej*, Warszawa 2003
Szewc A., *Udzielanie patentów*, SPP 2009/3–4
Szewc A., Jyż G., *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2003
Szpunar A., *Akcje jako papiery wartościowe*, PiP 1993/11–12
Szpunar A., *Komentarz do prawa wekslowego i czekowego*, Warszawa 2001
Szpunar A., *Nabycie własności ruchomości od nieuprawnionego*, Kraków 1998
Szpunar A., *O zastrzeżeniu nadmiernych odsetek umownych*, PPH 2001/10
Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979
Szpunar A., *Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru*, Warszawa 1978
Szpunar A., *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998
Szpunar A., *Przekaz i papiery wartościowe. Wybór dzieł prof. Adama Szpunara w stulecie urodzin*, red. W.J. Katner, Warszawa 2013
Szpunar A., *Uwagi o czeku sfałszowanym*, PPH 1993/10–11
Szpunar A. *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, Kraków 2000
Szpunar A., *Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek śmierci osoby bliskiej*, Bydgoszcz 2000
Szpunar A., *Zabezpieczenia osobiste wierzytelności*, Sopot 1997
Szpunar A., *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999
Szumański A., *Nowe regulacje prawne spółek z udziałem Skarbu Państwa z uwzględnieniem zmian w kodeksie spółek handlowych obowiązujących od 1.1.2017 r.*, PPH 2017/3
Szumański A., *Ustawa o umowach offsetowych. Komentarz*, Kraków 2000
Szwaja J., *Zasada wyłączności firmy*, Pr. Spółek 2004/5
Szydło M., *Swoboda działalności gospodarczej*, Warszawa 2005
Świderek A., Minkus J., Zienkiewicz D. (red.), *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2003
Świeboda Z., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2006
Tarska M., *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Istota, ustrój, funkcjonowanie*, Warszawa 2003
Tarska M., *Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym. Komentarz*, Warszawa 2009
Tarska M., *Zakres swobody umów w spółkach handlowych*, Warszawa 2012
Tracz G., *Aktualność generalnej reguły kauzalności czynności prawnych przysparzających w prawie polskim*, KPP 1997/3
Tracz G., *Umowa gwarancji. Ze szczególnym uwzględnieniem gwarancji bankowej*, Kraków 2000
Trzaskowski R., *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych (art. 353[1] k.c.)*, Kraków 2005
Trzebiatowski M., *Treść i zakres prawa z rejestracji znaku towarowego*, SPP 2010/1–2
Turłukowski J., *Sporządzenie testamentu w praktyce*, Warszawa 2009
Tynel A., Funk J., Chwalej W., *Międzynarodowe prawo handlowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2002
Umowy elektroniczne w obrocie gospodarczym, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2005
Umowy gospodarcze. Zagadnienia wybrane. Praca zbiorowa, red. J. Gospodarek, Warszawa 2009
Ustawa o prawach konsumenta. Komentarz, red. M. Namysłowska, D. Lubasz, Warszawa 2015
Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz, red. J. Szwaja, Warszawa 2006
Ustawowe ograniczenia swobody umów. Zagadnienia wybrane, red. B. Gnela, Warszawa 2010

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

Vall du M., *Prawo patentowe*, Warszawa 2008
Wajda D., *Obowiązek lojalności w spółkach handlowych*, Warszawa 2009
Wajda D., *Umowa przedwstępna dotycząca zakupu nieruchomości*, Warszawa 2009
Wałachowska M., *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, Toruń 2007
Warkałło W., *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa–Poznań 1972
Weiss I., Jurga R., *Inwestycje budowlane. Poradnik prawniczy wraz z wzorami i tekstami aktów prawnych*, Warszawa 1999
Węgrzynowski Ł., *Niedozwolone postanowienia umowne jako środek ochrony słabszej strony umowy obligacyjnej*, Warszawa 2006
Wierciński J., *Brak świadomości albo swobody przy sporządzaniu testamentu*, Warszawa 2010
Więzowska B., *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa 2009
Wiszniewska I., *Polskie prawo reklamy*, Warszawa 1998
Witosz A., *Łączenie, podział i przekształcanie spółek handlowych*, Warszawa 2013
Witosz A.J., *Subsydiarna odpowiedzialność wspólników spółek osobowych. Zasady naczelne,* Warszawa 2009
Wkłady niepieniężne w spółkach kapitałowych, red. U. Promińska, Warszawa 2017
Własność przemysłowa. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości, Wspólnot Europejskich i Sądu Pierwszej Instancji, red. R. Skubisz, Kraków 2006
Włodyka S., *Strategiczne umowy przedsiębiorców*, Warszawa 2000
Wojciechowska A., *Treść i zakres prawa z rejestracji wzoru przemysłowego* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci profesora Janusza Szwaji*, red. E. Nowińska, M. du Vall, Kraków 2004
Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2000, 2001
Wójtowicz E., *Zawieranie umów między przedsiębiorcami*, Warszawa 2010
Współczesne tendencje w dziedzinie zabezpieczenia wierzytelności, red. T. Sokołowski, Poznań 2013
Wyrzykowski W., *Ustawa o generalną realizację inwestycji (EPC/ „Pod klucz")*, Warszawa 2013
Zacharzewski K., *Umowa o pośrednictwo giełdowe*, Toruń 2008
Załucki M., *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010
Zamojski Ł., *Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym. Komentarz*, Warszawa 2009
Zaradkiewicz K., *Nowa regulacja prawa hipotecznego*, PPH 2011/1
Zawada K., *Umowa przelewu wierzytelności*, Kraków 1990
Ziemianin B., *Prawo cywilne Część ogólna*, Poznań 2002
Ziemianin B., Dadańska K.A., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012
Zięty J.J., *Ustawa o gospodarce komunalnej. Komentarz*, Warszawa 2012
Zimmerman P., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2016
Zoll F., *Klauzule dokumentowe. Prawo dokumentów dłużnych ze szczególnym uwzględnieniem papierów wartościowych*, Warszawa 2004
Zoll F., *O (nie) znowelizowanym pojęciu konsumenta, czyli o chęci uniknięcia niejasności i co z tego wynikło* [w:] *Usus magister est optimus. Rozprawy prawnicze ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Kubasowi*, red. B. Jelonek-Jarco, R. Kos, J. Zawadzka, Warszawa 2016
Żakowska-Henzler H., *Nadużycie patentu*, SPP 2010/1–2
Żakowska-Henzler H., *Wynalazek biotechnologiczny. Przedmiot patentu*, Warszawa 2006
Żelechowski K., *Ochrona oznaczeń odróżniających w prawie zwalczania nieuczciwej konkurencji*, Warszawa 2019
Żylicz M., *Prawo lotnicze. Międzynarodowe, europejskie i krajowe*, Warszawa 2011
Żyznowski T., *Firma w kodeksie cywilnym*, PS 2003/9

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633

W podręczniku zostały omówione podstawowe zagadnienia części ogólnej prawa cywilnego, w tym: prawo osobowe, czynności prawne, przedstawicielstwo, przedawnienie roszczeń, ustrój i funkcjonowanie przedsiębiorców (zwłaszcza prawo spółek handlowych), zarys prawa rzeczowego (własność, inne prawa rzeczowe, księgi wieczyste, posiadanie), zobowiązania (m.in. umowy handlowe, odpowiedzialność odszkodowawcza), podstawy prawa spadkowego, prawa papierów wartościowych, zabezpieczenia wierzytelności i prawa własności przemysłowej (w tym znaki towarowe, patenty) oraz zwalczanie nieuczciwej konkurencji.

W siódmym wydaniu szczegółowo przedstawiono:
- zmiany w Kodeksie cywilnym, w tym kwestię prokury, oraz w Kodeksie spółek handlowych, łącznie z prostą spółką akcyjną (PSA),
- nowe prawo przedsiębiorców w Polsce (krajowych i zagranicznych),
- zmiany w prawie rzeczowym i spadkowym, w tym zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem po śmierci przedsiębiorcy,
- nowe regulacje w zakresie prawa umów handlowych.

Autorzy publikacji są wykładowcami Uniwersytetu Łódzkiego i jednocześnie wykonują zawody adwokata lub radcy prawnego. Redaktor naukowy i współautor podręcznika jest sędzią Sądu Najwyższego. Wpłynęło to na wybór zawartej w książce problematyki i sposób jej prezentacji, łączący teorię z praktyką prawniczą i gospodarczą.

Publikacja została nagrodzona w konkursie na najlepszy podręcznik akademicki 2007 roku.

Książka jest przeznaczona przede wszystkim dla studentów administracji, zarządzania, ekonomii, finansów i bankowości oraz słuchaczy studiów podyplomowych. Będzie użyteczna dla studentów prawa i prawników w powtórzeniu podstawowych zagadnień prawa cywilnego i handlowego, a także w poznaniu wielu nowych przepisów i rozwiązań prawnych. Opracowanie powinno służyć codzienną pomocą również szerokiemu gronu praktyków gospodarczych.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników dostępnych online
www.lexoteka.pl

9788381870306 W07P01

ISBN 978-83-8187-030-6
9 788381 870306

ZAMÓWIENIA:
INFOLINIA 801 04 45 45
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL
WWW.PROFINFO.PL

CENA 59 ZŁ (W TYM 5% VAT)

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 8327143A66633633